

**Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta**

Katedra filosofie a dějin přírodních věd
Studijní obor: Filosofie a dějiny přírodních věd

Mgr. Robert Krumphanzl

**Drama lidské svobody.
Kapitoly o myšlenkovém světě Jiřího Němce,
převahou v šedesátých letech
(The Drama of Human Freedom.
Chapters on the Thought World of Jiří Němec,
Predominantly in the Sixties)**

Disertační práce

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Hermann, Ph.D.

Praha 2024

Martě, Markétě, Václavovi, Štěpánovi a Jonášovi

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou práci vypracoval samostatně. Veškeré použité prameny a další informační zdroje jsou uvedeny v seznamu literatury. Dále prohlašuji, že jsem tuto práci ani její podstatnou část nepředložil k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, dne 18. října 2024

Jiří Němec, 1965

OBSAH

Poděkování

0 Úvodem.....	7
1 Jiří Němec a foniatrie, psychologie a psychoterapie v padesátých a šedesátých letech.....	19
2 Příspěvek Jiřího Němce k ontologii svobody.....	51
3 Drama lidské svobody (Stručná zpráva o vzniku knižního výboru).....	85
4 „Ekumenismus jako křesťanský úkol č. 1“	101
5 Jiří Němec a Martin Heidegger, překlady do češtiny, politika a ideologie (převážně v šedesátých letech).....	106
6 Historie Němcova překladu Heideggerovy přednášky O pravdě a bytí (Vom Wesen der Wahrheit) a okolnosti jeho vydání.....	154
7 Jiří Němec o filmu, Franzi Kafkovi a ve spolupráci s Janem Němcem.....	170
8 Jiří Němec, „uvědomělá hra“ a film Ester Krumbachové a Jana Němce O slavnosti a hostech.....	197
9 Jiří Němec a Boris Pasternak, Tvář a Doktor Živago.....	216
10 Doktor Živago v Československu 1956–1971.....	221
11 Místo závěru: Vzepřít se strachu (2020) – Jiří Němec: V čem jsme (1968).....	240

Přílohy

A.

① Rozhovor o Jiřím Němcovi (květen 2014 v Praze, nakladatelství Triáda, vedl Tomáš Hermann) – s komentáři z podzimu 2024.....	245
 B. (Vybrané prameny)	
② Jiří Němec: Zpráva o 1. části studijního pobytu ve Vídni (1966).....	263
③ Jiří Němec: {Zpráva o 2. části studijního pobytu ve Vídni} (1966).....	272
④ Jiří Němec: Idea (1969).....	276
⑤ Jiří Němec: Úryvek z rozhovoru Karla Hvíždaly + nepoužitá pasáž (1984–1985).....	280
⑥ Jiří Němec: Jan Patočka jako středoevropský filozof a jeho postavení v dnešní fenomenologii (1989, úryvek).....	283
 C. (Soupisy)	
⑦ Program Jirchářského semináře (1963–1970).....	285
⑧ Soupis přednášek, seminářů, diskusí... (podzim 1969 – jaro 1977).....	303
⑨ Publikace (1969–1977).....	330
 Prameny, použitá literatura a otisky.....	336
 Shrnutí / Summary.....	365

Poděkování

za podnětné společné rozhovory, vzájemné naslouchání, podněty, kritiku, redakční připomínky, poskytnutí materiálů či jinou pomoc

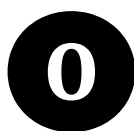
Lucii Bartoňové
Janu Bernardovi
Lukáši Broulovi
Bohumilu Doležalovi
Václavu Dostálovi
Ivanu Dubskému
Janu Freiovi
Danielu Fryntovi
Jiřímu Gruntorádovi
Ladislavu Hejdánkovi
Zbyňku Hejdovi
Vojtěchu Hladkému
Ivanu Chvatíkovi
Robertu Kanóczovi
Jiřímu Kloudovi
Stanislavu Komárkovi
Pavlu Koubovi
Petru Královi
Jaromíru Kučerovi
Adéle Lábusové
Ivanu Landovi
Ivance Lefeuvre

Alexanderu Matouškovi
Jiřímu Michálkovi
Janu Nedvědovi
Daně Němcové
Davidovi Němcovi
Ondřeji Němcovi
Lucii Novákové
Editě Onuferové
Karlů Palkovi
Miroslavu Petříčkovi
Terezii Pokorné
Pavlu Sladkému
Janu Sokolovi
Ingrid Strobachové
Ireně Šnebergové
Michaelu Špiritovi
Zdeňkovi Vašíčkovi
Marii Větrovcové
Janu Vítovi
Marii Zábranové
Karlů Zemanovi

Zvláštní vděčnost vyjadřuji

Janu Tesařovi, mému „soukromému“ profesoru historie, který mě zasvěcoval do tohoto oboru a jeho metodických možností i pastí,

Tomáši Hermannovi, který mě vybídl, abych se přihlásil k doktorandskému studiu a po dobu jeho trvání se mnou o tématu diskutoval, podporoval mě a povzbuzoval.

ÚVODEM

Před devíti lety jsem začínal doktorandské studium se záměrem napsat intelektuální biografii Jiřího Němce (1932–2001). V průběhu studia a psaní jednotlivých částí se stávalo čím dál zřejmějším, že v mých možnostech je vzhledem k myšlenkovému záběru a rozsahu činnosti této mimořádné osobnosti českého duchovního života napsat nanejvýš několik kapitol. Přirozeně jsem se soustředil k šedesátým letům, jejichž počátkem Jiří Němec začal publikovat a veřejně vystupovat a na jejichž konci byl vnímán již jako neodmyslitelný hlas zdejšího duchovního a kulturního společenství. Až nyní, když jsem sestavoval napsané kapitoly, jsem si uvědomil, že jsem – řečeno jen s malou nadsázkou – dokázal napsat několik sond, „případových studií“, týkajících se víceméně jen jednoho roku života Jiřího Němce. Události, o nichž hovoří, se totiž významným způsobem sbíhají v roce 1965.

V průběhu tohoto roku se stupňoval střet časopisu *Tvář* s komunistickou mocí, který vyvrcholil jeho úředním zastavením. K tomuto se bezprostředně pojí kapitoly věnované překladům filosofických textů Martina Heideggera a románu Borise Pasternaka *Doktor Živago* do češtiny.

O prázdninách toho roku natáčel v lesích u Těptína Jan Němec film *O slavnosti a hostech*, v němž jeho bratranec Jiří sehrál jednu z hlavních rolí a jehož tématem je mocenská manipulace – film končí štvanicí uspořádanou na jednoho z účastníků slavnosti. Spolupráci Jiřího a Jana Němcových a filmovým souvislostem s dalšími zájmy Jiřího jsou věnovány dvě kapitoly.

Na podzim skupinka mladých filosofů a teologů kolem pražské evangelické fakulty, mezi jejichž vůdčí postavy Jiří Němec patřil, začala seminárně studovat a připravovat překlad Heideggerovy přednášky *Vom Wesen der Wahrheit*. Také tímto překladem se disertace zabývá.

V posledních měsících uvedeného roku pak Jiří Němec absolvoval první část studijního pobytu ve Vídni, o čemž pojednává první kapitola této práce.

A na pozadí svého prvního velkého střetu s komunistickou mocí – a mimochodem jen nedlouho poté, co byl z vězení propuštěn jeho nespravedlivě od-

souzený otec – zformuloval roku 1965 Jiří Němec filosofický text o lidské svobodě, který mezi jeho počiny zaujímá zvláštní místo a jemuž disertace také věnuje podrobnou, samostatnou pozornost.

Jednotlivé kapitoly této práce jsou uspořádány víceméně v opačném sledu, než vznikaly. První dvě tedy prezentují v tomto směru poslední výsledky průzkumu, zatímco poslední dvě dokládají hledání, jak metodicky uchopit jednotlivé linky spojené s tématem práce, v jakém záběru pro ni budovat kontext, jaké používat prameny, jak je vzájemně provazovat apod. (tato zkušenost se stala posléze velkou pomocí při psaní kapitol o překladech z Heideggera). Právě s tímto zřetelem je také do této práce zařazena, přestože je zřejmé, že bezprostřední souvislost této studie o historii překladů Pasternakova románu do češtiny je jen částečná.

První kapitola pojednává o profesním působení Jiřího Němce v oboru klinické psychologie, který vystudoval, je ohraničena pátou a šestou dekadou 20. století, tedy obdobím jeho studia, nástupu do zaměstnání, orientace v oboru a nasměrování k fenomenologicko-antropologickému směru.

Druhá kapitola je věnována především studii *Implikace svobody* (1965) a jejím verzím. Nejenže je uvádí do souvislosti s dobovým kontextem a dalšími autorovými texty – s náčrty, skicami a rozvrhy zaznamenanými v jeho zápisnících či dochovanými na samostatných listech –, ale nadto ukazuje, že právě v této studii a jejích verzích formuloval Jiří Němec svá filosofická východiska.

Třetí kapitola je zprávou o vzniku výboru z textů J. Němce *Drama lidské svobody* – dokumentuje tedy skutečný průběh vzniku edice a zároveň takovýmto způsobem provází autorovým myšlením o svobodě a s ní spojenými oblastmi v kontextu jeho prací s důrazem na roky 1965–1982.

Čtvrtá kapitola se týká ekumenického dialogu v šedesátých letech 20. století a ve zkratce, mířící k jádru věci, podává obraz o snahách Jiřího Němce a dalších ekumenicky otevřených katolíků a evangelíků.

Pátá a šestá kapitola sledují pronikání vlivu Martina Heideggera do Československa, na němž měl od poloviny šedesátých let nemalý podíl také Jiří Němec, který je mj. autorem prvního knižní překladu z díla tohoto německého myslitele.

Sedmá kapitola exponuje zájem Jiřího Němce o soudobý film, který vyústil ve spolupráci s Janem Němcem nad scénářem k adaptaci *Proměny* Franze Kafky, spisovatele, jemuž J. Němec připisoval zásadní důležitost. Ačkoli z kafkovské adaptace ani dalších plánů nakonec nic nebylo, spolupráce se promítla do herecké účasti Jiřího Němce ve filmu *O slavnosti a hostech* režírovaném Janem Němcem, jak o tom pojednává kapitola osmá.

Devátá kapitola se zaměřuje k pokusu J. Němce uveřejnit úryvek z tehdy ostře prohibitního románu ruského spisovatele Borise Pasternaka v časopise Tvář. Pozornost k této události pak otevřela přístup k širšímu kontextu: kapitola desátá se pokouší zmapovat všechny pokusy o publikaci překladů *Doktora Živaga* od doby jeho vzniku do roku 1971.

Místo závěru figuruje úvaha o „významu skutečné intelektuální a tvůrčí práce v nesnadných podmínkách, navzdory jim, nebo dokonce v situaci, jež se pro ni jeví jako bezvýchodná“ a doprovází ji text Jiřího Němce formulovaný krátce po okupaci Československa v srpnu 1968.

Práce pokračuje navazujícími přílohami.

První příloha obsahuje rozhovor o Jiřím Němcovi, který vedl Tomáš Hermann s autorem této disertace v květnu 2014, tedy nedlouho před zahájením jeho doktorandského studia. Tento rozhovor, který je pokusem o celkový obraz osobnosti Jiřího Němce, je nyní, s desetiletým odstupem doplněn o rozšiřující či upřesňující komentáře.

Druhá až šestá příloha zahrnují texty Jiřího Němce (tři z nich dosud nepublikované), na něž meritorně odkazuje tato práce.

V sedmé příloze je uveden program Ekumenického semináře při Evangelické teologické fakultě v Jirchářích v letech 1963–1970 v podobě, jakou umožňuje stávající poznání. Tato příloha těsně souvisí se čtvrtou kapitolou.

Osmá příloha pak přináší soupis přednášek, seminářů a diskusí, konaných od podzimu 1969 do jara 1977, se zřetelem k Jiřímu Němcovi a jeho nejbližším spolupracovníkům.

Devátá příloha pak na osmou navazuje seznamem publikací, převážně samizdatových, z let 1969–1977. Osmá a devátá příloha bezprostředně souvisejí s první kapitolou.

Zároveň s touto disertací vyšly v letech 2018 a 2020 v nakladatelství Triáda první dva svazky Němcových *Zápisníků*, zahrnující roky 1960–1969 (392 + 400 stran), revidovaný Němcův překlad spisu *O pravdě a bytí* Martina Heideggera (2020, 100 s.) a vznikla aktualizovaná podoba bibliografie Jiřího Němce, již se podařilo vydat v roce 2023 v nakladatelství Filosofické fakulty UK: *Jiří Němec – bibliografie 1953–2022* (166 s.). Bibliografický soupis přináší autorova původní i překladová díla a mapuje jeho ediční práci. Kromě toho však uvádí také množství sekundární literatury, která významně rozšiřuje poznání díla a života Jiřího Němce. Bibliografie, v jejímž základu je heuristika, tak představovala významnou oporu při vzniku této disertační práce, také jako exaktní rámec založený na

„tvrdých faktech“ – tj. fakticitě každé dané položky, osobně, „hmatatelně“ pro-
věřené, a tedy doložené – a jejich chronologii, konstruované někdy sice při-
bližně, ale nikoli slepě či bezbřezě.

O *Zápisníky* jako zdroj obsahových informací, ale také pramen kontextu-
alizací se četné kapitoly disertace primárně opíraly, což je další důvod, proč je
práce zakotvena především v šedesátých letech a reflexe navazujících dekad do-
sud zůstává „otevřená“. Svazky *Zápisníků*, a především pak *Bibliografie* před-
stavují jakousi neformální přílohu disertace; Němcova bibliografie samostatně
v disertaci není uvedena právě proto, že paralelně vznikla její samostatná knižní
edice.

Doplňuje je ještě další publikace z doby přípravy této disertace, jíž je vý-
bor nejdůležitějších textů Jiřího Němce *Drama lidské svobody* z let 1965–1982
(344 strany), publikovaný v roce 2024 v koedici nakladatelství Triáda s nakla-
datelstvím Filosofického ústavu AV ČR Filosofia. Druhá kapitola této disertace
je doslovem k tomuto výboru a vzniku a obsahu edice je věnována třetí kapitola
disertace.

Příležitost, kterou poskytovalo doktorandské studium, jsem chtěl využít co nej-
produktivněji, pokud jde o prohloubení poznání myšlenkového světa Jiřího
Němce, což znamenalo pokusit se s „metodickou asketičností“ o co nejpodrob-
nější průzkum jednotlivých dílčích témat *ex radicibus* – v přesvědčení, že vzniklé
case studies postupně otevírají také přístup k celkovému pohledu, respektive
k posunům, hlubšímu pochopení či transformacím. Koncipovat tuto práci jako
„celý život“ v chronologii událostí nebo jeho myšlenkovém vývoji, tedy velkory-
seji a odvážnějšími tahy by sice mohlo přinést mnohem efektnější výsledek, ale
potenciál, který v sobě skrývá zkoumání živé minulosti, by zůstal o to méně zu-
žitkován. (Nový poznatek, který badatel při studiu odhalí, má povahu překva-
pení, toho, co předem nevíme, co ve vztahu k našemu poznání teprve nastane,
jde tedy o prožitek „budoucího“ v minulém; v tom také, i když nejenom, spočívá
svobodný rys zkoumání minulosti.) Což je také hlavním důvodem, proč tato
práce není souvislým životopisem, nepodává souhrnný myšlenkový profil ani
neresumuje kulturní význam. Takovéto rámcové, souhrnné informace jsou však
nepochybně účelné a nelze podceňovat jejich důležitost, a právě proto byl do
této disertační práce jako její první příloha zařazen rozsáhlý rozhovor, který
s jejím autorem vedl v roce 2014 Tomáš Hermann. Tento rozhovor byl navíc
doplněn a aktualizován (všechny úpravy jsou vyznačeny hranatými závorkami,
takže čtenář změny vidí).

* * *

Je zřejmé, že tato práce není ukončená. V následujících letech by na ni měly navazovat další kapitoly, které doplní a rozšíří obraz Jiřího Němce, prostředí a doby, v níž žil, avšak nikoli obraz izolované jednotky, ale člověka v síti vztahů – právě to považuji za nejvlastnější smysl takovýchto sond a zkoumání. Několik témat přímo naléhavě volá po doplnění:

Za prvé je to působení Jiřího Němce v prostředí církví, se dvěma vrcholky v angažmá v Ekumenickém semináři v Jirchářích a při organizaci Díla koncilové obnovy, a s tím související hledání odpovědí na aktuální možnosti křesťanství ve světě (což je téma navazující též na nynější druhou kapitolu). Čtvrtá kapitola téma exponuje z hlediska ekumenismu, což byl podstatný aspekt těchto snah, je však spíše pouhým závdavkem na důkladnější zpracování problematiky v její šíři i složitosti. – Tady zbývá také vykonat sondu do počátků Němcova teologického vzdělávání, které jsou vytyčeny jednak studiem tomistické, resp. novotomistické literatury, včetně děl Tomáše Akvinského samého, ale i dalších velkých postav katolické tradice, zejména Mistra Eckharta a Mikuláše Kusánského, jednak studiem teologů a filosofů doby moderny, zvláště Maurice Blondela a Friedricha von Hügela, jednak studiem katolických personalistů z okruhu časopisu *Esprit* a jednak velkých postav katolického myšlení předjímajících 2. vatikánský koncil, jmenovitě Romana Guardiniho či Jacquesa Maritaina. – Samostatnou reflexi si vyžaduje také Němcův zájem o dílo jezuitského fenomenologa Pierra Teilharda de Chardin.

Za druhé zůstávají neobjasněny vztahy Jiřího Němce k básníkům, překladatelům, literárním historikům, jedním slovem k literátům, čímž nemáme na mysli jen jeho četbu, ale především setkání se živými lidmi. Jistým náběhem k obšírnějšímu zpracování tohoto pole bylo vydání dochovaných dopisů a vzkazů mezi manželi Němcovými a Vladimírem Holanem (*Revolver Revue* č. 116/2019, s. 169–189), avšak studie, která měla objasnit síť styků Němcových s Jakubem Demlem, Vladimírem Holanem a Bohuslavem Reynkem, s Josefem Vašicou, Františkem Pastorem, Bohumírem Lifkou a O. F. Bablerem, s Timotheem Vodičkou, Rosou Junovou-Vodičkovou a Josefem Matoušem, a také s Josefem Florianem mladším, Františkem X. Halasem, Zbyňkem Hejdou, Vladimírem Holubem či Janem Čulíkem zůstává prozatím nedokončena.

Za třetí jsou to mezinárodní vztahy, a v první řadě Polsko a Poláci, které a kteří byli primárními a zásadními zprostředkovateli kýžené soudobé západní vzdělanosti i svébytnými inspirátory a kolegy v zápasech za společnou věc. Ale také, o něco později, Rakušané, Nizozemci a Němci...

Posuneme-li se pak do let sedmdesátých a pozdějších, zjevně zůstává otevřených řada témat, souvisejících s přednáškovými cykly věnovanými tématům

na pomezí filosofie a psychologie z let 1973–1977, na jejichž organizaci se kromě Jiřího Němce podíleli Růžena Nesnídalová, Petr Rezek, Karel Zeman a několik dalších, a zároveň i posléze probíhajícími bytovými semináři, s českým undergroundem¹ a se vznikem Charty 77, s Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných², režimním pronásledováním Jiřího Němce na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, s jeho odchodem do exilu ve Vídni a tamější přípravou Vybraných spisů Jana Patočky v němčině, potažmo se zápasem o interpretaci Patočkova díla a života...

* * *

V cyklu zaměřeném k činnosti Jiřího Němce, osobnosti, jejíž význam pro českou kulturu a veřejný život ve druhé polovině 20. století stále zůstává ve stínu, se opakovaně vracím k otázce pramenů, jejich relevance, možnostem, které – postaveny do vzájemných souvislostí – otevírají, a tedy i k otázce metody či lépe metod. Je evidentní, že kritická reflexe těchto dvou oblastí je naprosto klíčová pro obory, které se zabývají minulostí, pamětí a potažmo celou oblastí lidského vnímání. Můžeme-li na základě věcného porovnávání nalezených či vytvořených „materiálních fakt“ (dobových písemných, zvukových, obrazových dokumentů; dodatečných svědectví) dospět k nějakým poznatkům, děje se tak vždy v konfrontaci s touto oblastí reflexe a vždy se zřetelem k „nemateriálním faktům“, které do této konfrontace chtě nechtě vstupují (ustálený výklad, aktuálně dobový pohled, analogie, vlastní názor apod.).

Úmyslně uvádím, že Jiří Němec stojí „ve stínu“, a nikoli že „je nedoceňen“, protože nejde o nějaký, byť pomyslný žebříček důležitosti, ale o možnosti poznat lépe minulost. Hodnotu jistě vnáší do světa vždy konkrétní člověk; podstatná je ovšem celá situace, v níž se tak děje, hodnota ani konkrétní člověk bez ní nejsou pochopitelné.

Život Jiřího Němce, jakožto účastníka a často iniciátora či hybatele řady událostí, dává k lepšímu poznání minulosti mnoho příležitostí: připomeňme jenom časopis Tvář; ekumenický seminář v Jirchářích; Dílo koncilové obnovy; kontakty se zahraničními filosofy, psychology, teology či novináři; ediční a vydavatelskou činnost, zvláště nakladatelství Vyšehrad a Mladá fronta na konci še-

¹ Srov. Robert Krumphanzl: Ivan Martin Jirous a český underground. In: *Magorova konference (k dílu I. M. Jirouse)*. Eds. Edita Onuferová, Terezie Pokorná. Praha, Revolver Revue 2014, s. 118–132.

² Srov. Robert Krumphanzl: Zpráva o trestním řízení proti „pražské desítce“ (k Dopisům z Ruzyně Jiřího Němce). *Revolver Revue* 2001, č. 45, leden, s. 339–347.

desátých a počátkem sedmdesátých let; přednáškovou činnost na poli psychologie, psychoterapie a fenomenologie v první polovině sedmdesátých let a v rámci tzv. bytových seminářů; Ječnou 7 jako jedno z pražských kulturních a intelektuálních center v době tzv. normalizace; počátky Charty 77; Výbor na obranu ne-spravedlivě stíhaných či samizdatový Archivní soubor prací Jana Patočky, u jehož počátků stál, a vybrané spisy Jana Patočky v němčině. Další příležitosti, o nichž vypovídají mimo jiné dosud vydané dva svazky Němcových *Zápisníků*, ovšem vyplývají z bohatství jeho intelektuálního světa, především z filosofické a teologické literatury i z beletrie, s nimiž vstupuje do dialogu a z nichž těží, a v první řadě – neboť zde je ohnivé jádro Němcovy osobnosti – z živých rozhovorů, debat a pří s širokým okruhem současníků.

Roli pamětníků a problému svědectví se tato práce věnuje průběžně. Když vyšla studie o *Doktoru Živagovi*, poslední ze studií zařazených do této disertační práce, byla opatřena úvodníkem, v němž je na toto téma uvedeno:

Pokus o reflexi prostředí, které Jiří Němec od poloviny padesátých let v české kultuře nikoli okrajově spoluutvářel, naráží na nemalé obtíže. Souvisejí se skutečností, že jedním z průvodních rysů zdejší kultury už od konce třicátých do konce let osmdesátých bývá velmi často torzovitost či nedokončenost. Charakteristické jsou náběhy a projekty, které se neuskutečnily, nebo jen částečně, a to vlivem nepříznivých vnějších okolností zejména politické povahy. A také byly mnohé podstatné kulturní projevy ze stejných důvodů ve své době provázeny snahou utajit jejich původce a okolnosti či přímo konspirativním jednáním.

Navíc v podmínkách příznivějších jsou svědky vypovídajícími o minulosti a tvůrci jejího současného obrazu především ti, kdo jsou schopni se aktuálně prosadit či prostě déle žili nebo žijí. Přirozeným důsledkem takové situace je, že řada významných postav a jejich počínů se dostává na okraj nebo je už docela zapomenutých, protože se nenašel nikdo, kdo by o nich svědčil. O to větší pozornost je proto třeba věnovat dobovým dokumentům, kterým se sice mnohdy nedostává narativního vyjádření, k jakému se chtě nechtě uchyluje svědek-memoárista, a nutně vyvolávají řadu dnes už nezodpověditelných otázek, zato ale vypovídají bezprostředně a jsou odolnější vůči distorzím či přímo manipulaci, byť i neúmyslné, k níž nevyhnutelně tíhne lidská paměť.

A například skutečnost, že se určitý záměr nepodařilo uskutečnit, neznamená ještě, že tento záměr neměl působnost ve svém okolí. Někdy dokonce nerealizovaný záměr mohl mít významnější vliv než věc realizovaná, která

se jeví svou fakticitou jako neoddiskutovatelně převažující. Stovky průměrných či podprůměrných literárních textů vydaných oficiálně od padesátých do osmdesátých let určitě představují velkou část skutečné podoby literatury oné doby, totiž jejich průměrné či podprůměrné rozlohy a v celku pak jsou součástí jejich kulturně-sociálního charakteru. Nicméně právě mimořádné, a i proto složitěji prosazované výkony představují bezpochyby pravý důvod k zájmu o minulé a příležitost čerpat z nich pro – nejen naši – současnost.

O tom, co z dávné či bližší minulosti bude zapomenuto, se rozhoduje vždycky v přítomnosti, a svůj podíl na tomto zapomenutí nesou vždy současníci. Zapomínání je ovšemže nevyhnutelné, otázkou však zůstává, co si zapomenutí „zaslouží“. V tomto smyslu pak nikdo ze současníků není pouhým „přenašečem zavazadel“ do budoucnosti či jen „nosičem vody“, zavlažujícím současnost, ale spolutvůrcem – jak minulosti, tak přítomnosti a budoucnosti.³

Podle Jana Tesaře, který na následujících stranách připojil svou úvahu na toto téma, zrádnějším a mnohem komplikovanějším defektem paměti než zapomínání je „mnohostranná modifikace paměti“. Ta představuje při vzniku historikova pramene, jímž jsou vzpomínky pamětníků, to „nejnebezpečnější úskalí“ (tamtéž, s. 220).

Na uvedené odstavce a Tesařovu esej bezprostředně korespondenčně reagoval Alexander Matoušek:

Souhlasím s tím, že určitou historickou situaci může pronikavě osvětlit i to, co zůstalo fragmentální nebo nedokončeno. Dobové dokumenty jsou nenahraditelné, pozdější či pozdní vzpomínání pamětníků je však podle mne nenahraditelné také. Tesařova slova o ‚defektnosti paměti‘ vycházejí patrně z představy, že dokonalá paměť by měla být nějakým nestranným registrátorem toho, co se událo. Aby taková paměť ale vůbec mohla vzniknout, musela by nejprve ztratit na tom, co se děje veškerou účast. Podle mne je účast na dění tím, co je v lidské paměti nejhodnotnější. Třebaže právě tato účast stojí také u pramene zkreslování a překrucování.

³ Robert Krumphanzl: Zahajujeme cyklus.... *Revolver Revue* 33, 2018, č. 111, léto, s. 181–182.

Je to cenné pojmenování základní podmínky toho, abychom dění, událost mohli vůbec jako takové registrovat, totiž, že se jich někdo zúčastnil a že si je lze připomínat. Jan Tesař však ve svém textu nesměřuje k tomu, aby chybnějšího pamětníka nahradil nestranný registrátor, ale pouze upozorňuje na úskalí, kterého je třeba si být neustále vědom, a přitom hledat způsoby, „pracovní postupy“, jak modifikace paměti odhalovat, případně eliminovat. Ale jak historici, tak badatelé v dalších oborech mohou s modifikacemi paměti dále pracovat, chopit se jich vědomě jako východiska, ať už z nouze, nebo jako prostředku k novému pohledu, jako „rezidua nerozluštitelnosti“, jak ukazuje již klasická historická práce v této oblasti, studie Carlo Ginzburga *Sýr a červi* (1976, česky 2000), a například díky tomu zahlédnout přítomnost emocí či traumat (což ostatně i Tesař opakovaně vyhodnocuje, například v souvislosti se svědectvími lidí, kteří prošli pracovními či koncentračními tábory).

V důrazu na *sola scriptura* proti (ústnímu, tradovanému) podání můžeme spatřovat také odraz starého sporu mezi protestantským a katolickým pojetím, přičemž Jan Tesař by se snad mohl z tohoto pohledu přiklánět spíše k první straně. Tak jednoduché to ale není, už s ohledem k tomu, že právě on jako jeden z prvních, ne-li vůbec první, v Československu začal v roce 1954 systematicky sbírat záznamy pamětníků a tak k nevoli „tehdejších omezených učenců“, jak napsal, „vytvářet prameny“ pro dějiny odboje pracovavšího v utajení, a tedy usilujícího o to, aby po jeho činnosti zůstalo co nejméně materiálních stop. Bez významu v dané souvislosti také není skutečnost, že se Jan Tesař hlásí k odkazu Jaroslava Werstadta, jednoho z nejvýznamnějších českých historiků generace, která se, mimo jiné pod vlivem Wilhelma Diltheye, pokoušela emancipovat od pozitivismu (a historicismu).

Jádro toho, co A. Matoušek svou kritikou sleduje a co je jistě relevantní pro dané téma, objasňují, domnívám se, dva odstavce z jiného jeho textu:

Vyprávějí-li o téže osobě nebo události různí lidé, jejich svědectví jsou různá. Jakkoli je odlišnost různých svědectví samozřejmá, občas v jejich mnohohlasu jako by tvář či událost, o níž hovoří, zvolna ztrácela pevné kontury. Může se dokonce zdát, že událostí či lidských tvářích je právě tolik, kolik je těch, kteří o nich mohou svědčit. Podlehnout takovému zdání je nadto někdy i lákavé, obvykle tehdy, když jsme výmluvným podáním či osobou vypravěče strženi víc než tím, o čem je řeč.

Sama různost však může, na straně druhé, probudit i touhu zahlédnout jejím prostřednictvím jedinou pravdu. Různost svědectví, podobně jako neodstranitelná částečnost, která ke každému svědectví nebo dokumentu

vždy patří, vybízí k otázkám, dalšímu doplňování a ověřování. Každý pečlivější výklad a kritika brzy odhalí, že svědectví a dokument nesvědčí pouze o tom, o čem svědčit míní. Vedle toho, o čem svědčit chce, svědčí svědectví nemálo i o svědkovi samém a neméně i o kontextech své doby a svého žánru. Hledaná pravda tak musí být z dokumentu a svědectví spíše osvobozována, než jednoduše přebírána.

Další hledisko, korespondující s tímto pohledem, zaznívá v kritických připomínkách Maurice Blondela na adresu historicismu, jak nazývá stanovisko, jehož elementárním rysem je záměna historie-vědy a historie-skutečnosti (skutečných dějin, života), záměna, která jeho slovy „nutí pozorného čtenáře stále jaksi šilhat“. Blondelova raná studie z roku 1904 je výrazně starší než nejznámější soustavná kritika tohoto směru, kniha Karla Poppera *Bída historicismu*, jejíž teze vznikla na přelomu let 1919 a 1920 a již autor poprvé zveřejnil v polovině čtyřicátých let (česky vyšla 1994), ale spadá už doprostřed intelektuálně bouřlivého období tzv. modernistické krize, která vyhrotila otázku vztahu dogmatu k historicitě biblických událostí. Jiří Němec tyto připomínky ve svém doslovu k výboru z děl francouzského myslitele první poloviny 20. století shrnuje:

Historicismus absolutizuje vnější povrch dějinného pohybu, zachycený v pramenech. Zapomíná na syntetický prvek, reálně vyplňující časový odstup mezi minulostí a přítomností, totiž na podání, živou tradici, která odkrývá, co minulost žila (aniž to výslovně formulovala), právě tím, že byla a je něčím otevřeným, předjímajícím, srozumitelným jen prostřednictvím naší přítomné praxe (s. 236).

Podle Blondela živá tradice, předávána žitou praxí, je součástí přítomnosti a její jen zdánlivě paradoxní, osvobozující úloha tkví v tom, že „předjímá budoucnost a připravuje se ji osvětlovat právě tím, že se snaží zachovat věrnost minulosti“.

Korespondence mezi Matouškovými větami o částečnosti každého svědectví a Blondelovou kritikou historicismu, z něhož (stejně jako z opačného extrému, který nazývá Blondel extrinsecismem) vede syntetizující východisko v živé tradici, se zakládá na společném vztahu k pravdě. Ta je nezpředmětnitelná, ale přítomná ve světě, nikoli však jako jeho více či méně tušené pozadí či podloží, a na druhé straně ani jako cokoli, co by se se světem či jeho pohybem (dějinami) dalo ztotožnit; je přítomná zcela, nikoli jen částečně, aniž se tím však umenšuje to, čím předmětnost světa sama nekonečně přesahuje. Domnívám se, že historik (tak jako je k tomu povolán svým životem každý člověk, ovšem vlast-

ními, speciálními prostředky) tváří v tvář pramenům stojí ještě i před touto odpovědností (protože je to věc věrnosti pravdě minulosti): totiž být pozorný k tomu, co minulost „žila (aniž to výslovně formulovala)“, odkrývat to, otevírat a činit srozumitelným „prostřednictvím přítomné praxe“.⁴

* * *

Jestliže nás naši předkové neméně než naši současníci vyzývají k tomu, abychom s nimi vedli rozhovor, který je zápasem rozumění a nepochopení, v němž se znovu oživuje – prověřuje, láme či rozvíjí – smysl toho, co zamýšleli či zamýšlejí, a jestliže tento rozhovor, vedený na nespočetné množství způsobů, je cestou, jak se s nimi spojit, být navázán, pak dialog se zemřelými je veden za zvláštních podmínek, které však nejsou ve všech okolnostech nutně pro jednu nebo druhou stranu nevýhodné. To, že je „tradice“ závislá na prostředkování přítomnou praxí – pokud je vztah oboustranně svobodný, což znamená oboustranně „otevřený“ (a jistěže též „odpovědný“, závazný) –, přece znamená, že dosud žije, i když za podmínek, které jsou specifické.

Každý, kdo nechal vstoupit do svého srdce člověka a ten člověk potom zemřel, zná z vlastní zkušenosti, že s tímto fyzicky nepřítomným člověkem vede pokračující rozhovor v mysli i v činech (rozhovorem může být četba jeho textů, vzpomínka na jeho gesta či slova, modlitba, ale i rozhovory s dalšími živými či zemřelými, v nichž jsou ti druzí zahrnuti, apod. – a je to též případ této disertační práce...). V tom smyslu – byť odkázání na náš živé – mrtví žijí v našem světě. Ale jsou po pravdě závislí mrtví na náš živých, nebo je to naopak? Vzájemnost – ať už má podobu sepětí a pouta návaznosti či je pasivní vydaností jednoho druhému anebo sužující závislostí – se tak zjevně manifestuje složitěji, ale vždy v účasti.

Je-li pro „živou tradici“ určující rozhovor, říká se tím také, že má *osobní* charakter, jde o dialog osob. V této souvislosti pokládá (spolu s G. Marcelem) J. Němec otázku, zdali jej předpokládá a jistí osobní setkání (a připomeňme odpověď, kterou dávají křesťanské církve: v důrazu kladeném na osobní apoštolskou posloupnost):

⁴ Na okraj: jsme tu zdá se na stopě původu údajného výroku Jiřího Němce, jež zaznamenal Zbyněk Hejda v jednom ze svých prázdninových deníků z let 1960–1963, vydaných pod názvem *Cesta k Cerekvi* (2004), a který zní: „Tradice znamená vytvoření té nejlepší živné půdy pro realizaci nové možnosti.“ V eseji o *Cestě k Cerekvi* (*Revolver Revue* č. 58/2005; *Otevřené možnosti*, s. 85–88) jsem ji dával do souvislosti s citátem z kázání kardinála Johna Henryho Newmana, avšak dosud se nenašlo nic, co by tuto spojitost potvrzovalo – zatímco zde je naprosto průkazná.

Vzpomeňme však na Marcela: miloval-li někdo někoho, onen v něm žije i po smrti, a nemiloval-li ho (popř. nemohl ho osobně pro časovou nebo prostorovou nepřítomnost milovat), pak měl a má i nyní jen zvnějšněný vztah a navazuje jen na jeho myšlenky, díla atd. (Napadá mě, že i to se asi změnilo – všichni budeme po nějaké době tak dokonale zadokumentováni – barevným plastickým zvukovým filmem například, že i „zamilování“ bude možné – ovšem beze slov – ale neosloví nás nějak pak i mrtvý?)⁵

Vedle toho lze uvést tento příklad: Tvrdíme-li, že člověk, který se účastní přednášky, je na ní přítomný v té míře, v jaké té přednášce porozuměl, tj. byl jí osloven (nejde nám zde o to, jestli rozuměl „správně“, ale – řečeno zjednodušeně – jestli „byl napojen“), byl pozorný, „duchem přítomný“, platí potom, že jiný člověk, který přijme její oslovující výzvu a za padesát let po uskutečnění této přednášky prozkoumá všechny dostupné prameny, seznámí se s jejím obsahem, místem konání, se jmény a osudy účastníků atd. a porozumí jí lépe, produktivněji, je na ní „za padesát let“ přítomnější než v přítomnosti člověk, který ji proklimbá, mine.

Formuje-li se osobnost, jako něco stále nehotového, co je před námi (tj. budoucí) a co se tvoří a dotváří, v dialogu s druhými, děje se to vždy v přítomnosti, přičemž to, co nazýváme přítomností, se odehrává prostřednictvím osobní účasti, za podmínek, daných jejími možnostmi a omezeními. Nemožnost někoho „pro časovou nebo prostorovou nepřítomnost“ poznat, je takovým omezením, nevylučuje však osobní vztah; ten přitom není jednostranný – jakožto možnost: v touze zemřelého, v jeho intenci hovořit k neznámému, „budoucímu“ člověku, která je osobní). Účast je tedy pro formaci osobnosti jako nejvlastnějšího úkolu člověka zásadní. Není-li nikdy samozřejmě zajištěna, a někdy dokonce zdánlivě jakoby brání v uskutečnění tohoto úkolu, nevyvrací to ještě její důležitost pro osobnostní formaci.

⁵ Jiří Němec: *Zápisníky I*, 19. 8. 1963, Praha, Triáda 2018, s. 210.

JIŘÍ NĚMEC A FONIATRIE, PSYCHOLOGIE A PSYCHOTERAPIE V PADESÁTÝCH A ŠEDESÁTÝCH LETECH

*Mě osobně – i když psychologie není jediným mým zájmem –
vždycky velice zajímá a rozradostňuje, když se dovím o podobné volbě;
je to známka toho, že jsou živé základní otázky:
neboť přes všechno „zvědečtění“ psychologie (samozřejmě nutné!)
je nemyslitelná bez filosofie, a to jak ve své teorii,
tak neméně i ve své praxi.*

Jiří Němec O. F. Bablerovi, 14. září 1964

Vysokoškolské studium zdravotnické psychologie a práce psychologa na foniatrii

Po maturitě roku 1951 na smíchovském Státním reálném gymnáziu nedostal Jiří Němec doporučení k přijetí na vysokou školu a nastoupil do zaměstnání „jako dělník, později konstruktér“ – v podniku Autorenova (od srpna do konce listopadu) a v České zbrojovce (od prosince 1951 do konce září 1952). V následujícím roce se pro něho situace zlepšila, nadále nemohl pomýšlet na studium oborů s humanitním zaměřením, byl však přijat a od října 1952 začal studovat na Fakultě všeobecného lékařství (dnes I. lékařská fakulta) Karlovy University, odkud v únoru 1954 uprostřed druhého ročníku přestoupil na Filosoficko-historickou fakultu KU v Praze na dvouoborové studium psychologie a filosofie, od čtvrtého ročníku (1956/1957) pak studoval jednooborovou psychologii se zdravotnickou specializací. Studium dokončil vykonáním závěrečných zkoušek v červnu 1958. Na škole také složil státnice z ruštiny, němčiny a angličtiny.

Od 8. ledna 1958 – tedy ještě před uzavřením studia – získal místo na foniatrickém oddělení. K foniatrii J. Němce nasměroval jeho vysokoškolský učitel Dr. Ladislav Srp⁶, na jehož doporučení jej přijal přednosta oddělení, zakladatel československé foniatrie profesor Miloslav Seeman (1892–1975), a Jiří Němec se tak stal ne-li prvním, tedy jedním z prvních psychologů v Československu

⁶ [Nepodepsáno:] Obsahové hodnocení akce TOMIS I. Archiv bezpečnostních složek, fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 2, nedatováno [cca březen 1968], s. 1–21, cit. s. 5. – V indexu (Výkazu o studiu na vysoké škole) J. Němce je L. Srp podepsán u předmětu Poruchy dětského vývoje s datem 28. 5. 57 a prospěchem výborný a u zápočtu z Method zjišťování poruch dětského vývoje s datem 13. 1. 58.

vykonávajících svou profesi na foniatrickém zdravotnickém pracovišti. Samostatné foniatrické oddělení při pražské Všeobecné fakultní nemocnici a vědeckovýzkumná laboratoř fakulty všeobecného lékařství KU přitom vznikly teprve dva roky předtím (1956).⁷

Podobně sám Ladislav Srp byl průkopníkem spolupráce pediatrie s psychologií. Jiří Němec v nekrologu za svým učitelem a o dvacetiletí starším kolegou, předčasně zemřelým pediatrem, psychologem 2. dětské kliniky v Praze (28. 6. 1913 – 5. 12. 1963), nešetří uznáním a právem jej můžeme počítat mezi osobnosti, které na něho měly významný formativní vliv.⁸

Pod Seemanovým vědeckým dohledem Jiří Němec napsal diplomovou práci *Problematika hlasu u dětské spastické dysfonie s hlediska klinické psychologie* (Praha 1958, 75 stran + 4 přílohy s diagramy), v níž podle M. Seemana „prokázal, že dětská spastická dysfonie vzniká u dětí agresivního typu“⁹ čili „že děti, které si přivodily nadměrným křičením hlasovou poruchu, mají psychické známky agresivity při prosazování svých přání“.¹⁰ Seeman práci v recenzním posudku vysoce ohodnotil:

Autor neměl vzoru, o který by se mohl opírat, neboť psychické vlivy na vznik hlasových poruch z přemáhání hlasu ještě nejsou zkoumány. (...) Dobře chápe a vykládá různé problémy z fysiologie hlasu, což nebývá u nelékařů pravidlem. Velmi podrobně píše o hlasu, křičení a pláči dítěte na podkladě četných literárních údajů a správně interpretuje emoční význam těchto hlasových projevů. (...) Zjištění soudruha Němce jest cenným příspěvkem pro klinickou psychologii, která jest stále důležitějším pomocníkem klinické praxe. Z práce vyplývá, že při léčbě dětské spastické dysfonie nestačí provádět jenom reedukaci hlasu běžnými

⁷ Eva Sedláčková: K 75. narozeninám prof. MUDr. M. Seemana, DrSc. *Časopis lékařů českých* 106, 1967, č. 6, 10. 2., s. 167–168.

⁸ „Setkání s některými lidmi významně utvářejí náš život: byl to, myslím, právě dr. Ladislav Srp, u koho jsme si to mnozí uvědomili zvláště zřetelně.“ Jiří Němec: In memoriam dr. Ladislava Srpa. *Československá psychologie* 8, 1964, č. 1, s. 57; na s. 57–58 připojen Seznam psychologických prací dr. Ladislava Srpa, obsahující 33 položek.

⁹ Žádost Děkanátu Fakulty všeobecného lékařství UK, č. j. 1070/59 – osob./DrNěmec, 17. listopadu 1959, Prof. MUDr. Miloslav Seeman.

¹⁰ Miloslav Seeman: Posudek recesenta. Jiří Němec: *Problematika hlasu u dětské spastické dysfonie s hlediska klinické psychologie*. 25. 4. 1958. – Spastická dysfonie je nejčastější hlasovou neurózou; vyznačuje se nadměrným fonačním tlakem při bezdůvodném svírání hlasové šterbiny nebo i supraglotického prostoru. Hlas je tlačný, chraptivý, fonační doba je zkrácená. (Karel Neubauer a kol.: *Kompendium klinické logopedie*. Praha, Portál 2018.)

metodami, ale že je třeba do komplexní léčby zahrnout i psychoterapii. Potlačování agresivity může napomáhat též prevenci dětské spastické dysfonie. (...) Práce je logicky správně stavěna a jest psána slohem jasným a osobitým. Prvotina soudruha Němce svědčí pro to, že autor má nadání k samostatné vědecké práci.¹¹

Obhajoba na FHF KU úspěšně proběhla v červnu 1958. Jak se praví v dalším z dochovaných dokumentů, během prvního roku na foniatrickém oddělení vykonával Jiří Němec nejen psychologická vyšetření ležících i ambulantních pacientů, ale též logopedické ošetřování a psychoterapii u nemocných; byl zapojen do vědecké práce a přednášel o získaných výsledcích na I. schůzi foniatrické komise.¹² Ve druhém roce svého působení na pracovišti dále „přednesl (...) několik kladně hodnocených vědeckých přednášek ve foniatrické komisi, v psychologické komisi, v semináři pro vedoucí krajské otolaryngology“.¹³

Němcovým zaměstnavatelem v době jeho přijetí byl Ústav národního zdraví Ústředního národního výboru hl. m. Prahy, jak zněl úplný název tehdejšího zřizovatele Fakultní nemocnice II, jejíž součástí foniatrické oddělení tvořilo (byl „přidělen foniatrickému oddělení /.../ jako psycholog“).¹⁴ Prof. Seeman opakovaně žádal – poprvé 17. listopadu 1959 a pak znovu 25. června 1960, 10. srpna 1960 a 27. února 1961 –, pokaždé však neúspěšně děkanát Fakulty všeobecného lékařství UK o zřízení místa odborného asistenta pro psychologii při Foniatrické laboratoři, na něž by byl Jiří Němec přeřazen z foniatrického oddělení, kde měl statut zdravotnického pracovníka s vysokoškolským vzděláním nelékařského oboru. (Seeman byl přednostou foniatrického oddělení FN II i ředitelem Foniatrické laboratoře FVL UK.)

¹¹ Tamtéž.

¹² Návrh na zvýšení platu Jiřího Němce ze dne 18. 12. 1958, adresovaný osobnímu oddělení Ředitelství SFN II v Praze a podepsaný prof. MUDr. Miloslavem Seemanem a MUDr. Marií Štverákovou. – [Nepodepsáno:] Čs. otolaryngologická společnost (...). *Časopis lékařů českých* 97, 1958, č. 43, 24. 10., s. 1374. (Oznámení o chystané ustavující schůzi foniatrické komise při Čs. otolaryngologické společnosti 14. 11. 1958 v posluchárně ORL kliniky, Praha 2, U nemocnice 2. Jako jeden z bodů programu schůze je uvedeno vystoupení J. Němce na téma Psychologická vyšetřování u dětí se spastickou dysfonií; pravděpodobně šlo o referát vycházející z výzkumů, jež J. Němec shrnul ve své diplomové práci.

¹³ Žádost Děkanátu Fakulty všeobecného lékařství UK, č. j. 1070/59 – osob/DrNěmec, 17. listopadu 1959, Prof. MUDr. Miloslav Seeman.

¹⁴ Přijetí do pracovního poměru, Ústav národního zdraví ÚNV hl. m. Prahy, 9. 1. 1958, zn. I/1-1427/6-1958, podepsané ředitelem ÚNZ MUDr. B. Ajmutem.

Spíše než administrativní okolnosti Němcova zaměstnání jsou však z dnešního hlediska pozoruhodné důvody, jaké pro kýžené přeřazení J. Němce v žádostech prof. M. Seeman uváděl. V první z nich napsal:

Zvlášť nyní, kdy výzkum vyšší činnosti nervové jest v popředí novodobé fyziologie, vzrostl význam psychologie pro medicinu, neboť pavlov[ov]ská teorie nervismu zdůrazňuje jednotu fysického a psychického.

Foniatric se zabývá – jako snad žádný jiný lékařský obor – studiem nejvyššího výkonu vyšší nervové činnosti. Studium vývoje řeči a řečové funkce u zdravých osob není možné bez pomoci psychologie. U osob s neurosami hlasu a s psychogenními poruchami sluchu vznikají sekundární psychické úchyly. Výzkum, vyšetřování, léčba a prevence těchto chorob nejsou dnes možné bez teamové spolupráce, při níž má psycholog důležitou úlohu.¹⁵

V suplice s naposledy uvedeným datem prof. Seeman argumentoval:

Psychologie má stále rostoucí význam při výzkumu chorob řeči a hlasu a při výzkumu primárních i sekundárních psychických změn u sluchově vadných. U nás se touto problematikou dosud nikdo systematicky neobíral. Teprve v poslední době byl psychologický výzkum zaveden na foniatrickém oddělení a byl jím pověřen prom. psycholog s. J. Němec.

Během tříleté práce na foniatrickém oddělení se s. Němec pracovně velmi osvědčil, vnikl do podrobností problematiky, zvládl ve značné míře domácí a hlavně zahraniční písemnictví, týkající se těchto otázek.

S. Němec je typ vědeckého pracovníka se snahou řešit psychologické problémy experimentálně v laboratoři. Je zapojen do státního výzkumného úkolu, týkajícího se výzkumu neuros („Vyšetřování rychlosti svalových reakcí a psychologické vyšetřování u breptavosti“), dále do resortního výzkumného úkolu „Rehabilitace sluchu u nedoslýchavých dětí a dospělých“ a do fakultního výzkumného úkolu „Zlepšení metodiky foniatr. vyšetření nemluvných dětí“. Dosud uveřejnil 3 vědecké práce a další 2 práce jsou v tisku (...) Zřízením místa pro psychologa při Foni-

¹⁵ Žádost Děkanátu Fakulty všeobecného lékařství UK, č. j. 1070/59 – osob/DrNěmec, 17. listopadu 1959, Prof. MUDr. Miloslav Seeman.

atr. laboratoři by se podstatně rozšířila její pracovní náplň, neboť spolupráce foniatra s psychologem je za dnešního stavu vývoje foniatrie nutná a perspektivně velmi slibná.¹⁶

Taktéž v osobním posudku J. Němce datovaném 10. ledna 1963 je deklarováno

pokračování ve funkci klinického psychologa foniatrického oddělení při neustálém rozšiřování účasti na řešení vědecko-výzkumných úkolů Foniatrické laboratoře, při nejbližší možnosti i organizační převedení do funkce výzkumného pracovníka Foniatrické laboratoře. Má předpoklady, aby jako první klinický psycholog obhájil v budoucnosti kandidátskou práci v oboru foniatrie.¹⁷

Vědecko-výzkumná a publikační aktivita Jiřího Němce na poli spolupráce psychologie a foniatrie se od roku 1958 skutečně výrazně rozvíjela. Roku 1960 uveřejnil text o psychologických problémech u nedoslýchavých¹⁸ a v únoru 1961 článek napsaný společně s kolegou-foniatrem MUDr. Ivanem Šupáčkem (1930–2007) a zabývající se psychologickými činiteli, které ovlivňující rehabilitaci náhle ohluchlých.¹⁹

Výsledky výzkumného úkolu na téma Motivační pozadí dětské hyperkinetické dysfonie, který řešil samostatně od roku 1958, shrnul ve studii publikované v newyorském časopise Logos o dva měsíce později, v dubnu 1961. Výzkum zjevně navazoval na téma Němcovy diplomové práce. Experimentální cestou měl přispět k poznání osobnosti dítěte s chraptivostí, vzniklou z přemáhání hlasu (hyperkinetickou dysfonií). Jako výchozí hypotéza sloužilo „klinické pozorování, že tyto děti se často snaží hlasově se prosazovat, ať již v domácím prostředí nebo mezi ostatními dětmi“. J. Němec vyšetřil 60 dětí trpících touto poruchou hlasu a kontrolně dalších 60 bez ní pomocí tzv. Rosenzweigovy frustrační zkoušky, vytvořené k psychologickému zkoumání projevů agresivity. Výsledky dokazovaly, že u dětí z první skupiny bylo významně zvýšené množství agresivních reakcí oproti dětem z druhé, a tedy že

¹⁶ Žádost o ustanovení psychologa při Foniatr. laboratoři, Děkanátu Fakulty všeobecného lékařství UK, odděl. IV., 27. 2. 1961, Prof. Miloslav Seeeman DrSc. + příloha.

¹⁷ [Posudek], 10. 1. 1963, strojopis, 1 s.

¹⁸ Jiří Němec: Psychologické problémy u nedoslýchavých. *K otázkám sluchových vad*. Praha, Svaz československých invalidů 1960, s. 32–35.

¹⁹ Jiří Němec – Ivan Šupáček: Rozbor hlavních psychologických faktorů ovlivňujících rehabilitaci náhle ohluchlých. *Československá otolaryngologie* 10, 1961, č. 1, únor, s. 43–48.

je důležité neomezit se při léčbě (...) na takové postupy, které léčí pouze chorobný symptom, ale nezasahují vlastní příčinu chorobného stavu.

Je tedy u dětí s hyperkinetickou dysfonií – kromě zavedení hlasových cvičení – nutné vždy upravit i jejich meziosobní vztahy psychoterapií.²⁰

Koncem téhož roku 1961 pak ještě vyšel, opět za spoluautorství Ivana Šupáčka, článek zamýšlející se nad společenskou závažností poruch hlasu a řeči a možnostmi jejich prevence.²¹ Konečně zkraje roku 1962 byla v polském časopise *Logopedia*, vycházejícím v Lublinu, publikována studie o nejdůležitějších psychologických faktorech ovlivňujících rehabilitaci hlasu a řeči u osob po laryngektomii, tj. částečném nebo úplném odstranění hrtanu.²² Spoluautorem byl

²⁰ Jiří Němec: The Motivation Background of Hyperkinetic Dysphonia in Children: A Contribution to Psychologic Research in Phoniatriy. *Logos. Bulletin of the National Hospital for Speech Disorders* 4, 1961, č. 1, duben, s. 28–31. České znění: Motivační pozadí dětské hyperkinetické dysfonie. (Příspěvek k psychologickému výzkumu ve foniatrii.) *Referátový výběr z otorhinolaryngologie a foniatrie*. Ed. MUDr. Oldřich Lacina. Praha, Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu 1961 [vyšlo 1962], č. 4, s. 59–62. Viz též Jiří Němec: Zpráva o ukončení výzkumného úkolu „Motivační pozadí dětské hyperkinetické dysfonie“. (Příspěvek k psychologickému výzkumu ve foniatrii.) Tamtéž, s. 62–63. – [Nepodepsáno:] Motivační pozadí dětské hyperkinetické dysfonie. *Informační bulletin Fakulty všeobecného lékařství K. U. v Praze* 2, 1962, č. 5, 5. s. 5–6 (zpráva o výzkumu; z ní jsou převzaty předchozí dva citáty). – Miloslav Seeman: *Sprachstörungen bei Kindern*. Berlin, Volk und Gesundheit 1974 (Schriftenreihe Beiträge zum Sonderschulwesen und zur Rehabilitationspädagogik, Band 12), s. 361 (zmínka o výzkumu J. Němce týkající se dětské hyperkinetické dysfonie).

²¹ Jiří Němec – Ivan Šupáček: K prevenci a společenské závažnosti poruch hlasu a řeči. *Referátový výběr z otorhinolaryngologie a foniatrie*. Ed. MUDr. Oldřich Lacina. Praha, Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu 1961, č. 3, s. 92–100.

²² Jiří Němec – Karel Vrtička: Główne czynniki psychologiczne wpływające na rehabilitację głosu i mowy u bezkrtaniowca. *Logopedia* 3, 1962, č. 3, s. 7–12 (103–108); Jiří Němec – Karel Vrtička: Hlavní psychologické faktory ovlivňující rehabilitaci hlasu a řeči u laryngektomovaného. *Referátový výběr z otorhinolaryngologie a foniatrie*. Ed. MUDr. Oldřich Lacina. Praha, Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu 1961 [vyšlo 1962], č. 4, s. 64–68; Jiří Němec – Karel Vrtička: Hlavní psychologické faktory ovlivňující rehabilitaci hlasu a řeči u laryngektomovaného. *Referátový výběr z otorhinolaryngologie a foniatrie*. Ed. MUDr. Oldřich Lacina. Praha, Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu 1962, č. 3, s. 83.

Němcův kolega-foniatr MUDr. Karel Vrtička (1930–2013),²³ podle jehož shrnutí výzkum odhalil

statisticky významnou souvislost mezi jakostí řeči a věkem a intelektem pacientů. Zjišťujeme proto pacientovo zapojení do společenských vztahů v rodinném, pracovním i mimopracovním prostředí před i po operaci. Měřítkem intelektu je nám běžně vzdělání pacienta, případně odborné psychologické vyšetření s vyšetřením intelektu dle RAVENA a vyšetření neurotičnosti Eysenckovým dotazníkem.²⁴

Dokladem slibně se rozvíjející výměny poznatků a zkušeností československých foniatrů a jejich polských kolegů – a také dokladem autority prof. Miloslava Se-
mana, jež však měla praktický dosah nejenom mezi odborníky v severovýchodním sousedství – jsou také dva překlady, které Jiří Němec pořídil v rámci širšího bloku polských příspěvků:

První je studie neuroložky Barbary Weissové (1925–1996), působící na Klinice nervových chorob lékařské akademie ve Vratislavi, a jejího manžela, foniatra a muzikologa Leona Handzela (1921–1994), vedoucího Foniatrického výzkumně léčebného střediska při Otolaryngologické klinice Lékařské akademie ve Vratislavi.²⁵ Tato studie na základě zkoumání tří bratrů uvádí hypotézu o souvislosti mezi zřejmě geneticky předávané insuficienci (selhávající funkci) příštítných tělísek (kulovitých útvarů v blízkosti štítné žlázy, udržujících koncentraci vápníku v krvi v určitém rozmezí), která způsobuje druhotně poruchy centrálního nervového systému, mezi jejichž projevy patří koktavost. Autoři nevykládají, že jde o současné poškození příštítných tělísek i příslušného funkčního systému odpovědného za projevy koktavosti. (V tomto bodě odkazují k teorii

²³ Andrea Skálová: V mé práci se spojil zájem o medicínu, hudbu a jazyky, *zdravi.euro.cz*, 12. 8. 2010, zdravi.euro.cz/clanky/v-me-praci-se-spojil-zajem-o-medicinu-hudbu-a-jazyky-445762/ (interview s MUDr. Karlem Vrtičkou).

²⁴ Karel Vrtička: Komplexní rehabilitace laryngektomovaných pacientů. (Komplexe Rehabilitation laryngektomierter Patienten.) Odesláno na „II. Internationaler Kongress über Rehabilitation“, Dresden 11.–15. 6. 1962. *Referátový výběr z otorhinolaryngologie a foniatrie*. Ed. MUDr. Oldřich Lacina. Praha, Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu 1962, č. 3, s. 78.

²⁵ Barbara Weissová – Leon Handzel: Otázka familiární koktavosti na podkladě insuficience příštítných tělísek. *Československá otorhinolaryngologie* 11, 1962, č. 1, s. 57–59 (třetí překlad – článku Leona Kaczmareka – zůstal pravděpodobně v rukopise).

prof. Seemana, podle níž za projevy koktavosti mohou poruchy extrapyramidového systému; teorie o extrapyramidovém původu koktavosti však nebyla obecně přijata.)²⁶

Druhým přeloženým textem byl článek foniatričky Jadwigy Tronczyńské (1921–2018) o foniatrické poradně v Lodži,²⁷ teprve šesté v celém Polsku, která vznikla v říjnu 1959 při tamější Otolaryngologické klinice Lékařské akademie, vedené profesorem Aleksanderem Radziwińským (1910–1972), a jejíž činnost byla umožněna mimo jiné díky školení, které autorka podstoupila u prof. M. Seemana v Praze. Jemu také J. Tronczyńská věnovala stať k sedmdesátinám.²⁸

Životní jubileum mimořádného vědce a svého mentora připomenul také Jiří Němec článkem v časopise *Vesmír* č. 4/1962. Vyzdvihl v něm nejprve vznik pražského foniatrického oddělení v roce 1922, které tehdy třicetiletý prof. Seeman založil jako první pracoviště toho druhu v Československu. A dále mimo jiné psal:

Foniatric, zabývající se poruchami hlasu, řeči a sluchu, je jako tolik moderních vědeckých disciplín typickým oborem hraničním, navazujícím na řadu odvětví lékařských i nelékařských. Prof. Seeman si byl vědom toho, jak je právě při budování takového vědního oboru, jehož vlastní náplň nezdědala bývá v různých zemích odlišně pojímána, třeba vycházet z pevného metodického programu. Proto pojal od počátku foniatric jako lékařský obor a ve své práci se zaměřil důsledně somatologicky. Vždy však zdůrazňoval nutnou souhru pracovníků všech příslušných odvětví, takže v současné době je foniatrický „team“ tvořen lékařem-foniatrem, pedagogy (zejména speciálními pedagogy-logopédy a pedagogy hlasovými), psychologem, technickými pracovníky a zdravotními sestrami.²⁹

²⁶ Miloš Sovák: Patogenese a prevence koktavosti, *Pedagogika* 5, 1958, č. 5, s. 610–611, pozn. 4. – „Extrapyramidový systém je část centrálního nervového systému, která není součástí pyramidového systému. Jeho součástí je celá řada ganglií a nervových svazků v míše, hlavní funkcí je regulace hybnosti, regulace svalového napětí, koordinace pohybů a kontrola pohybových automatismů“ (webový slovníček: MUDr. Jiří Štefánek – Medicína, nemoci, studium na 1. LF UK).

²⁷ Jadwiga Tronczyńska: O práci foniatrické poradny v Lodži. *Československá otolaryngologie* 11, 1962, č. 1, s. 61–63.

²⁸ Jadwiga Tronczyńska: Jubileusz profesora doktora med. Miloslava Seemana, *Logopedia*, 1962, č. 4, s. 62–63 (bazhum.pl/bib/volumurle/14156/).

²⁹ Jiří Němec: Sedmdesátiny prof. dr. M. Seemana. *Vesmír* 41, 1962, č. 4, s. 124. – Tímto článkem zahájil J. Němec svou spolupráci s časopisem *Vesmír*: hned o tři čísla později v něm vyšel jeho první překlad z Teilharda de Chardin, doprovazený úvodní poznámkou

V jednom z dobových ohlédnutí za vývojem oboru psychologie v Československu v poválečném dvacetiletí se Robert Konečný (1906–1981; v letech 1950–1958 psycholog v psychiatrické léčebně v Brně-Černovicích)³⁰ věnoval jejímu uplatnění ve zdravotnictví, které se začalo uskutečňovat až od počátku padesátých let 20. století, přestože tradice lékařů, projevujících pochopení pro její význam, u nás existovala již mnohem dříve (Konečný jmenuje např. Mareše, Babáka, Heverocha, Herforta, Vondráčka či Nevoleho). V průběhu tohoto desetiletí se pak působení psychologů ve zdravotnictví rozšiřovalo do stále většího počtu oborů. R. Konečný píše o „zakladatelské gardě“: v Čechách to byli na psychiatrii Srnec, Diamant, Langmeier, Matějček, Engelsmann, Jirásek, Kubička, Syřišťová, Martinčíková a Langer, na pediatrii Srp, v Ústavu pro péči o matku a dítě Koch, Janoš, Čepelák (gynekologie), v protialkoholní službě Otterová, v oftalmologii Hodková, na tbc Lukavský, na foniatrii Němec, na sexuologii Šípková, v laboratorii fyziologie ČSAV Láta a v Ústavu pro choroby oběhu krevního Madlafousek. Na Moravě jmenuje tyto osoby a působiště: Konečný, Soukal, Janík, Kalužík, Veselá, Voborský, Jaroš v Brně v psychiatrické léčebně a na klinice, Bárta, Janák, Hradecký, Mikešová, Krouská, Kratochvíl, Plaňava, Plocek v Kroměříži, dále Hříbal, Voborský, Sedláčková, M. Konečná, Voborská na psychiatrické klinice v Olomouci atd.

Je pozoruhodným paradoxem, že počátky zapojení psychologie do institucionalizované zdravotní péče v Československu sahají do období, kdy se zároveň nejbrutálněji prosazoval komunistický režim, zaštiťující se materialistickou ideologií. Důvody této koincidence lze spatřovat v celkovém vývoji v Evropě – z něhož jsme ani v těchto letech nebyli naštěstí úplně vytrženi. Na celém kontinentu dochází k intenzivnímu rozvoji „snažení v oboru psychohygieny (...) po druhé světové válce, která vedle strašného zničení světa a milionových obětí na lidských životech, mravního úpadku a zkaženosti lidí měla za následek též strašné nervové a duševní otřesy, takže v dnešní lidské společnosti je velké procento jestliže ne přímo duševně chorých, tedy alespoň bolestínských, přecitlivělých, nervózních, duševně rozervaných a rozdvojených lidí, bez pravé vůle do života“, jak napsal slovinský psycholog Anton Terstenjak (1906–1996) v úvodu své knihy věnované právě psychohygieně *Med ljudmi* (1954, česky: *O lidských*

(Jiří Němec: Článek, který otiskujeme... *Vesmír* 41, 1962, č. 7, s. 211; Pierre Teilhard de Chardin: Víra v mír. *Vesmír* 41, 1962, č. 7, s. 211–212.)

³⁰ R. Konečný: Pohled na psychologii ve zdravotnictví v Československu do r. 1965. *Československá psychologie* 9, 1965, č. 5, s. 441–450, zejm. s. 444. – K osobnosti R. Konečného viz například: encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=11981

vztazích, Řím 1968). Mezi nejnovějšími obory lékařské vědy jmenuje Terstenjak psychoterapii. Pro obhajobu psychologie a úzce souvisejících disciplín ve světě tehdejších komunistických režimů se používalo jméno ruského fyziologa Ivana Petroviče Pavlova (1849–1936), jehož „teorii nervismu“, zdůrazňující „jednotu fyzického a psychického“ se zaštiťoval také Miloslav Seeman ve výše citované suplice.

O svém příchodu do zdravotnictví hned na počátku padesátých let a problémech s tím spojených Robert Konečný říká, že neexistovalo funkční zařazení a bylo třeba dokazovat, že psycholog není administrativním pracovníkem, ale odborným spolupracovníkem lékaře, neexistovalo vymezení pracovní náplně atd.³¹ Ve srovnání s touto zkušeností M. Seeman měl představu o pracovní náplni nově přijatého psychologa Jiřího Němce zjevně dosti vyhraněnou, avšak prosadit zřízení místa výzkumného pracovníka, respektive odborného asistenta pro psychologii, se mu nepodařilo ani přes roky trvající snahu.

V polovině šedesátých let podle Konečného „již velká většina lékařů uznává právo psychologovo na psychoterapii prováděnou v stálé týmové konzultaci“, souhra osobních a vědeckých zájmů toho nebo onoho psychologa, potřeb pracoviště a porozumění lékařů však zůstává rozhodující, vždyť mnozí lékaři „si ani neuvědomili, že např. psychoterapie je kodifikována v organizačních řádech jako *rutinní povinnost psychologova* (nikoli tedy jen jako právo psychologovo na tuto pracovní oblast)“. Mezi jednotlivými oblastmi zájmu psychologů, které vyjmenovává, na prvním místě uvádí diagnostiku a metodologické problémy, přičemž na daném poli zdůrazňuje na prvním místě zásluhy prof. Tardyho a pracovníků Psychologického ústavu UK Břicháčka, Říčana a Hampejsové, snahy Pinkavovy, Janákovy, Oseckého, ale i dalších.

Jiří Němec v té době na foniatrickém oddělení prováděl psychologická vyšetření u všech druhů foniatrických pacientů a ve spolupráci s lékaři psychoterapii ambulantních i lůžkových pacientů, zaměřenou především na funkční poruchy hlasu. V této souvislosti zavedl a používal různé léčebné metody, například narkoanalýzu (tj. vyšetřovací postup, při němž se provádí rozhovor s pacientem po podání léků alterujících vědomí, obvykle krátkodobě působících anestetik). Kromě této pracovní náplně se podílel i na řešení vědecko-výzkumných úkolů, publikoval vědecké i popularizační články a přednášel.³²

³¹ Robert Konečný: Pohled na psychologii ve zdravotnictví v Československu do r. 1965. *Československá psychologie* 9, 1965, č. 5, cit. s. 443.

³² Dopis Prof. M. Seemana Ředitelství FN 2 ÚNZ-ÚNV v Praze ze dne 11. 3. 1965 s návrhem na vyslání J. Němce na studijní pobyt.

V dopisu ze září 1964 odpovídal literárnímu historikovi a překladateli O. F. Bablerovi (1901–1984) na otázku k aktuální situaci psychologie v Československu, vedenou starostí o bratra Bablerovy snachy, jež přijali ke studiu psychologie na brněnské univerzitě a jehož rodiče „jsou tím poněkud zmateni, protože si nedovedou dobře představit, jak se bude v tomto oboru kde moci uplatnit“:³³

Psychologie se u nás studuje na filosofické fakultě a „za mé éry“ se dělila na specializaci zdravotnickou (tj. klinickou), pedagogickou a průmyslovou. V poslední době se v tom něco změnilo, specializace je pojata nějak jinak, ale uvedené rozdělení v jistém smyslu platí stále. Pedagogická psychologie se v praxi dnes uplatňuje hlavně ve výzkumu, také jako učební předmět na různých odborných školách a v rámci zařízení pro mládež vyžadující zvláštní péče. Také se začaly zřizovat nějaké školní poradny. Průmyslová psychologie začíná být dnes skoro v módě, jde jednak o výběr do určitých povolání (železničáři, letci atd.), jednak o působení na příznivé utváření meziosobních vztahů na pracovištích – ukazuje se, že snížení „konfliktovosti“ se projeví zvýšením výkonnosti, menší úrazovostí apod. O to všechno se teď značně zajímají velké průmyslové podniky (Ostrava atd.). Ke kladům této specializace patří dobré finanční podmínky. Ty jsou naopak slabou stránkou psychologie klinické. Zato pokud jde o zajímavost práce, kladl bych ji na první místo. Klinický psycholog pracuje obvykle v rámci něj. zdravotnického zařízení (resp. výzkumu). Především na psychiatrii (i dětské), neurologii, pediatrii (jednotlivě v sexuologii, foniatrii, prevenci zločinnosti apod.). Možnosti jeho práce jsou dány místními podmínkami: východiskem je obvykle diagnostika urč. poruch psychologickými metodami (testy apod.), na mnoha pracovištích provádějí psychologové také psychoterapii (léčbu neuróz a někt. příbuzných poruch). Protože je to mladé vědní odvětví, které se velmi rychle rozvíjí a které má i určité praktické úspěchy, není to – jak jsem už říkal – práce nezajímavá.

Psychologie má ovšem i spoustu teoretických problémů, jejichž studiu se už dnes nebrání, takže by bylo pravděpodobně uplatnění i v teoretických ústavech (Praha, Brno, Bratislava).

Nevím, nakolik splní tato telegrafická informace svůj účel, ale byl bych rád, kdyby přispěla k uklidnění rodiny aspoň v tom, že možnosti uplatnění tu jsou (pokud jde o umístěnky, dokonce rozhodně příznivější

³³ Dopis O. F. Bablera Jiřímu Němcovi, 3. 9. 1964, literární pozůstalost J. N.

než u lékařů nebo učitelů (...)), i když je nutno počítat s tím, že třeba takový inženýr si vydělá podstatně víc než psycholog. To je určitá oběť, kterou musí přinést ten, kdo si zvolí povolání humanitního typu. Mě osobně – i když psychologie není jediným mým zájmem – vždycky velice zajímá a rozradostňuje, když se dovím o podobné volbě; je to známka toho, že jsou živé základní otázky: neboť přes všechno „zvědečnění“ psychologie (samozřejmě nutné!) je nemyslitelná bez filosofie, a to jak ve své teorii, tak *neméně* i ve své praxi.³⁴

V odpovědi na tato slova pak moravský polyglot vřele děkoval za „obšírné a zajímavé výklady o možnostech morálního a existenčního uplatnění vystudovaného psychologa“, jimiž jejich pisatel „přispěl k jakémusi upokojení celé rodiny“.³⁵

Osobnost psychoterapeuta jako otevřený systém

Po zhruba pěti letech intenzivní vědecko-výzkumné aktivity na společném poli psychologie a foniatrie se Jiří Němec stále častěji soustředil k obecnějším otázkám psychologie, zejména pak k jejím filosofickým předpokladům, v nichž spatřoval skutečný základ oboru. Tento zájem se u něho produktivně propojuje s jeho dlouhodobým zaměřením na současnou fenomenologicky orientovanou filosofii a teologii (Teilhard, Guardini, Patočka, Heidegger, dialogičtí marxisté aj.), moderní literaturu, film a výtvarné umění (Kafka, Holan, Miller, Stevenson, Klíma, Deml, Fellini, Buñuel, Bergmann, Medek, Puchnarová, Vyleťal aj.) i veřejným působením v intelektuálním prostředí (Tvář, Jircháře, semináře na FF UK – hegelovský a Machovcův –, film O slavnosti a hostech atd.).

Na II. sjezdu československých psychologů, jehož hlavním tématem byla „Psychologie osobnosti“, přednesl Jiří Němec 20. listopadu 1964 v Malém sálu Domu spoju (Radio Palác) ve Vinohradské ulici v Praze³⁶ obsahově ojedinělý referát o osobnosti psychoterapeuta, který měl být následně otištěn v časopise Čs. psychologie, k čemuž však – neznámo z jakých důvodů – nakonec nedošlo.³⁷ Konstatoval v něm „nápadný nepoměr mezi malým počtem prací věnovaných psychologii terapeuta oproti počtu prací zabývajících se psychologií pacienta“. S poukazem ke studii rakousko-amerického psychologa Freda Edwarda Fiedlera

³⁴ Dopis Jiřího Němce O. F. Bablerovi, 14. 9. 1964, Státní okresní archiv Olomouc.

³⁵ Dopis O. F. Bablera Jiřímu Němcovi, 6. 10. 1964, literární pozůstalost J. N.

³⁶ archiv-psychologie.cz/?folder=105 – admin.archiv-psychologie.cz/uploads/Program_ef557854e6.pdf

³⁷ Jiří Němec: Osobnost psychoterapeuta jako otevřený systém, rukopis.

(1922–2017)³⁸ postuloval, že „dobrý terapeutický vztah je především funkcí praktických zkušeností a je nezávislý na psychoterapeutické škole. Lze soudit, že to podstatné na psychoterapeutickém vztahu je něčím základnějším než jednotlivé metody a techniky. Role psychoterapeutovy osobnosti bude v tomto procesu nesmírně významná.“ Tuto tezi dále rozvíjel, opíraje se o studii O. Backusové ze sborníku *Psychological and Psychiatric Aspects of Speech and Hearing*,³⁹ vycházející z pojetí řeči Martina Bubera, a zejména pak rozvíje myšlenky Karla Jaspersa o problematičnosti existence psychoterapeuta:⁴⁰

Východiskem nám může být jeho – chceme-li – „klasifikace“ psychoterapeutických postojů, jdoucí od charakteristiky vysloveně zcestného typu, primitivně věřícího v určitou metodu a spoléhajícího na hrubě suggestivní působení, přes typ poctivce, který se omezuje na somatické zásahy a leckdy mimoděk zapůsobí i psychoterapeuticky kladně, typ skeptika, všestranně vzdělaného, který však není schopen zasáhnout do hloubky, k pravému, žádoucímu typu psychoterapeuta, spojujícího vědeckou skepsi se silou účinné osobnosti a existenciálního nasazení. Takové nasazení se ovšem nemůže obejít bez zjednání přístupu k poslední rovině sebereflexe, která už není předmětem pouhého pozorování nebo chápání, ale polem vnitřního jednání, které mne mění – jde tu o sebeuchopení, sebezvolení a přijetí. To však nemůže být něčím definitivním, jednou provždy dosaženým; každá hranice je tu vždy znovu posuvná. Základ mé osobní linie je nositelem i mého vlastního vědomí, a proto nemůže být ničím zjevným. Je ovšem nutné se pokusit o jeho pojmové vyjádření, jež však je vždy určitou fixací. Je také nutno se o toto relativní vyjádření sdílet s druhými. Posledním slovem při tom však zůstává stálá otevřenost – vůči sobě, světu, bytí.

³⁸ F. E. Fiedler: Quantitative Studies on the Role of Therapist's Feelings toward their Patients. In: *Psychotherapy. Theory and Research*. Ed. O. H. Mowrer, New York 1953.

³⁹ O. Backus: The Study of Psychological Processes in Speech Therapists. In: *Psychological and Psychiatric Aspects of Speech and Hearing*. Ed. Dominick A. Barbara, Springfield 1960.

⁴⁰ Karl Jaspers: *Allgemeine Psychopathologie* [1913]. Berlin 1953. – Slova o možné „souvislosti gnostického světa s prožitky obsedanta“ z této Jaspersovy fundamentální práce J. Němec cituje (dle vyd. 1946) ve svém článku o Ladislavu Klímovi z února 1965 (Tvář č. 2/1965), a to v odstavci, v němž se věnuje odporu excentrického filosofa k systematizující, přírodovědecky orientované psychopatologii a konstatuje, že dnes se tento obor již dívá na souvislost mezi nemocí a duchovními obsahy bez předsudků, ba připouští možný „potencující vliv duševního onemocnění na tvorbu“.

V souvislosti s pojetím otevřenosti v ontologickém, a nikoli pouze existenciálním významu připomíná aktuální studii Karla Kosíka *Filosofické problémy struktury a systému* ze sborníku *Problémy marxistické jazykovědy* (Praha 1962) a podrobněji se věnuje studii Andersonových,⁴¹ kteří se soustředili na hledisko komunikace. Namísto pouhé rekapitulace si zde dovolíme – už proto, že Němcův referát není běžně dostupný – uvést ještě jeden delší citát; americký psycholog Harold Homer Anderson (1897–1990) se svou první manželkou Gladys L. Andersonovou podle tohoto hlediska

rozděluje systémy na uzavřené, tj. bez komunikace, u nichž vzrůstá entropie a platí reverzibilita, a na systémy otevřené, komunikující s okolím, vyznačující se negativní entropií a ireverzibilitou. Takovým ireverzibilním procesem je právě život – živé bytosti jsou typické otevřené systémy. Všechny systémy lze zařadit do schematu, kde je jejich místo určeno jednak kvalitou, úrovní jejich komunikace s okolím, jednak kvantitou této komunikace, tj. spontaneitou, kterou vůči převaze svého okolí vykazují. Z toho vyplývají i určité důsledky pro interpretaci psychologických jevů. Především mluví Anderson o psychologické entropii, jíž rozumí degradaci psychické energie, k níž dochází při nedostatečné komunikaci s okolím a která se může projevovat psychopatologickými symptomy jako např. rigiditou, úzkostí nebo autismem. Na rozdíl od fyzikálních, uzavřených systémů, kde je konečný stav determinován výchozími podmínkami, otevřené systémy se chovají ekvifinálně, tj. jsou schopny dosáhnout určité cíle více cestami. Z těchto předpokladů pak Anderson vykládá řadu psychopatologických pojmů. Sociálně integrované chování odpovídá vysoké organizovanosti a otevřenosti vůči novým informacím, konflikt představuje stav dezorganizace, nedostatek informace. Poměrně nejsnáze se diskriminují a jsou také předvídatelné ty nejméně integrované, tedy nejvíce entropické, a proto také nejpravděpodobnější druhy chování – ve formulaci Teilharda de Chardin: „Život není tak jistý jako smrt“. ⁴² Proto je vždy snáze předvídatelný konflikt než harmonická interakce. Důležitým prvkem je tzv. jednání v kruhu.

⁴¹ Harold Homer Anderson – Gladys L. Anderson: Social Development. In: *Child Psychology*. Ed. Leonard Carmichael, New York 1954.

⁴² Pierre Teilhard de Chardin: *La place de l'homme dans la Nature. Le Groupe zoologique humain*. Paris 1956, 1963; česky: týž, Místo člověka v přírodě. In: *Místo člověka v přírodě*. Ed. Jiří Němec. Přeložili Jiří Němec a Jan Sokol. Praha, Svoboda 1967, s. 7–93, cit. s. 91.

Andersonem citovaná M. P. Folletová pozorovala vytváření nových řešení ve skupině; nešlo o pouhé přizpůsobování, ale o nové nápady. Vyvodila z toho pravidla, že tam, kde dochází k integraci rozdílů, je připravena půda pro vynoření invence, nových objevů. Její další pravidlo zní, že integrační chování jedné osoby má tendenci indukovat integrační chování u osoby druhé (jde o tzv. tvořivý kruh). Existuje však i bludný kruh, kde dominance jedné osoby má tendenci vyvolávat dominantní chování u druhých. Předpokladem k protěti bludného kruhu je osobní kontakt, který se stává nástrojem sociálního učení i psychoterapie. Cílem obou je dosáhnout přijetí odpovědnosti (což je podmíněno spontaneitou a harmoničností), ne tedy docílit pouhé poslušnosti zákonů, jež jsou vždy jen něčím vnějším. Psychoterapie také znamená převod z nižší energetické úrovně na úroveň vyšší, tedy zvýšení sociální percepce, snížení entropie i převládání okolí. V průběhu psychoterapie projde pacient všemi úrovněmi integrovanosti odzcela nahoru: od predominance okolí u těžké neurózy, „vyvažování sil“ v úzkostném stavu, akutní odpor k ovládání okolím (agresivitu), vyhýbání se cizí dominanci k sociálně integrovanému chování. Během psychoterapie tak pacient objeví i existenci bludného kruhu, který je psychoterapeuticky překonán, a zároveň je u něho působením tvořivého kruhu vyvoláno integrační, nejméně šablonovité chování. Maximální otevřenost psychoterapeuta je tu ekvivalenčním způsobem (tedy invencí, tvořivě) nápomocna dosažení maximální integrovanosti, tvořivosti pacienta.

V referátu se, jak je zřejmé například při charakteristice „vnitřního jednání“, ohlašuje téma lidské svobody, které – jak uvidíme v následující kapitole – Jiří Němec soustředěně promýšlel. V závěru shrnuje, že mu šlo o to, podat takový náčrt problematiky, aby z něj byl zřejmý její rámec. Upozorňuje přitom, že nelze chtít, aby psychoterapeutova práce přinášela takové tvořivé výsledky jako například ta umělcova. Ve středu terapeutova úsilí je totiž člověk sám a jeho „znovunabytá moc uzdraveného ne-mocného“ je něčím stále otevřeným, nefixovatelným, nezajištěným. Právě v tom však spočívá „nejvyšší lidská hodnota psychoterapeutova povolání“.

Studijní pobyt ve Vídni na konci roku 1965 a na jaře 1966

Možnosti stáží v západní Evropě byly před rokem 1965 pro československé vědce nulové a spíše výjimečně se uskutečňovaly do té doby i cesty tímto směrem za účelem přednášení na univerzitách, kongeresech či konferencích. Počí-

naje rokem 1965 však začalo ministerstvo zdravotnictví umožňovat československým psychologům dlouhodobé zahraniční pobyty v zemích za železnou oponou, včetně Kanady a USA.⁴³ Hned od prvních měsíců jsou podnikány nutné kroky, zejména jde o různá povolení, aby Jiří Němec mohl uskutečnit návštěvu v rakouské metropoli na pozvání Vídeňského pracovního kruhu pro hlubinnou psychologii (Wiener Arbeitskreis für Tiefenpsychologie), které obdržel od sekretáře společnosti, rakouského psychiatra Josefa Shakeda (1929–2021) z pověření Igora A. Carusa (1914–1981), zakladatele a vedoucího profesora Kruhu (vznikl 1947).⁴⁴

Toto pozvání zprostředkoval pater Bonifacius Manternach, benediktinský mnich a katolický kněz východního (byzantského) ritu z kláštera v Chevetogne ve valonské části Belgie.⁴⁵ Jiří Němec v rozhovoru s historikem Janem Stříbrným vzpomínal, že je seznámil kněz a slavista Josef Vašica (1884–1968)

⁴³ „V krátkém období mezi lety 1965 a 1970 se podařilo československým psychologům realizovat řadu dlouhodobých studijních pobytů, které byly pro samotné stipendisty a jejich prostřednictvím i pro vývoj tuzemské psychologie formativní. Před tímto obdobím ani po něm tyto pobyty téměř nebyly možné.“ Radovan Šikl – Dalibor Vobořil: Dějiny československé psychologie v údajích a číslech. *Československá psychologie* 2020, vol. LXIV, Supplement 1; admin.archiv-psychologie.cz/uploads/60_Sikl_R_Voboril_D_2020_Dejiny_ceskoslovenske_psychologie_v_udajich_a_cislech_Ceskoslovenska_psychologie_64_Supplement_I_3_42_3522a6037b.pdf – Autoři mezi příklady neuvádějí Jiřího Němce, který byl zjevně jedním z prvních tehdejších „zahraničních stipendistů“ z Československa, zato jsou zmíněni Josef Švancara (univerzita v Montrealu), Jiří Hoskovec (Bethlehem University a Stanford University), Pavel Řičan, Karel Balcar (University of Illinois), Jiří Kožený (univerzita v Torontu), Josef Langmeier (University of Alberta v Edmontonu), Zdeněk Matějček, Josef Linhart (série přednášek v USA), Ferdinand Knobloch (University of Illinois, Columbia University a Albert Einstein Medical College), Soňa Hermochová (program Cleveland International Program), Stanislav Kratochvíl (Stanfordská univerzita, Pensylvánská univerzita) a Anton Uherík (University of Waterloo).

⁴⁴ www.encyclopedia.com/psychology/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/caruso-igor-1914-1981; psychoanalyse.or.at/der-arbeitskreis/geschichte/

⁴⁵ Dr. Peter Manternach (* 1931 nebo 1932) pocházel ze Švýcarska, narodil se v roce 1932, v roce 1954 se stal mnichem v benediktinském opatství Chevetogne (kde se obřady konají jak podle západního, tak byzantského ritu) a přijal řádové jméno Bonifatius, vysvěcen na kněze byl 3. června 1963. Mnišskou komunitu opustil kolem roku 1970. Dle: Asztrik Várszegi OSB, Archabbot Emeritus: Tonus Oecumenicus Sancti Martini in Sacro Monte Pannoniae. Inter arma non semper silent musae! (The idea and practice of ecumenism in the life of a Benedictine monastery during the Cold War between 1946 and 1991), Université de Fribourg [asi 2007], s. 19, www.unifr.ch/webnews/content/200/file/Ton%20oec%20in%20SMP%202019%20BI%20kieg%20ENG.pdf.

během Manternachova pobytu v Praze⁴⁶, a to v listopadu 1963, podle zjištění Státní bezpečnosti, která jeho pobyt dává mj. do souvislosti se zahájením Eku-
menického semináře v Jirchářích v říjnu 1963. Pater Bonifacius prý „ověřoval
situaci a podmínky pro sjednocování církví a jejich spolupráce“.⁴⁷ Při společných
procházkách po historických památkách je „ze vzdálenosti padesáti metrů sle-
doval estébák“, který je však jinak neomezoval. Vašica, Manternach a Němec

⁴⁶ „Téhle knížce by mohl rozumět jediný člověk v Československu.“ *Teologický sborník* 7, 2001, č. 4, s. 83–100, cit. s. 90. – Podle zjištění Státní bezpečnosti se Jiří Němec „v loň-
ském roce [tj. 1963] sešel s belgickým benediktinem MANTERNACHEM v Praze, který
konal cestu po socialistických zemích z pověření kardinála BEY ze Státního sekretariátu
ve Vatikáně, za účelem zjištění konkrétní církevně politické situace. MANTERNACH pů-
sobí v klášteře, který je pobočkou vatikánské zpravodajské služby Russica (...).“ [Nepo-
depsáno:] Zpráva o činnosti některých osob z řad laiků. Archiv bezpečnostních složek,
fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1, 14. října 1964, s. 40–46, cit. s. 42 [sn. 092]. –
Maďarský římskokatolický duchovní, biskup a arcibiskup územního opatství Pannonhalma
Asztrik Várszegi OSB (* 1946) v práci citované v předchozí poznámce Manternachovo
pověření tajnými službami nepřímo popírá a dokládá, že šlo o benediktinovu soukro-
mou iniciativu: „Father Bonifacius was interested in the Christianity living behind the
iron curtain: Orthodox, Catholic and Protestant Churches alike. He acted according to
his private initiative with the support of his abbot and community. He had the
command of many languages including Russian. He went to Romania, Hungary, Bulga-
ria and Czechoslovakia three times. He said in his own words that he was honest and
unsuspecting, and that was how he made many mistakes, brought troubles to his fri-
ends. He was considered to be an enemy, a spy, a suspicious character by the authori-
ties, he and those whom he met were trailed. (...) ,After having accumulated conside-
rable information, I went to see Cardinal Secretary of State Casaroli in Rome, and
I spoke to him about my experiences concerning the Christians in the socialist states.“
(„Otec Bonifác se zajímal o křesťanství žijící za železnou oponou: pravoslavnou, katolic-
kou i protestantskou církev. Jednal ze své soukromé iniciativy s podporou svého opata
a komunity. Ovládal mnoho jazyků včetně ruštiny. Třikrát navštívil Rumunsko, Maďar-
sko, Bulharsko a Československo. Podle vlastních slov byl upřímný a nesebevědomý,
a tak se dopustil mnoha omylů, přinesl potíže svým přátelům. Úřady ho považovaly za
nepřítele, špiona, podezřelou postavu, on i ti, s nimiž se setkal, byli sledováni. (...) ,Poté,
co jsem nashromáždil značné množství informací, jsem navštívil státního sekretáře kar-
dinála Casaroliho v Římě a hovořil jsem s ním o svých zkušenostech týkajících se křes-
ťanů v socialistických státech.“) Poslední citovaná věta je Manternachovo ústní sdělení
A. Várszegimu, datované 11. ledna 2007.

⁴⁷ [Nepodepsáno:] Obsahové hodnocení akce TOMIS I. Archiv bezpečnostních složek,
fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 2, nedatováno [cca březen 1968], s. 1–21, cit.
s. 12–13; též: mj. Jaroslav Brejník: Akce TOMIS, č. sv. 10L94 – stanovisko k zveřejnění
zjištěných poznatků o činnosti katolického laika, Archiv bezpečnostních složek, fond
MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 3, 28. 7. 1969, s. 10 [sn. 73], podle něhož Manternach
„byl v listopadu 1963 na CMBT v Litoměřicích a podruhé byl v ČSSR v r. 1965, kdy přes
naše území cestoval do SSSR“.

také společně navštívili kardinála Josefa Berana v místě jeho nuceného pobytu v Mukařově (Beran zde byl internován od 4. října 1963 do 2. května 1964).

Stipendium, které bylo původně plánováno jako měsíční a mělo se uskutečnit v červnu 1965,⁴⁸ bylo nakonec schváleno v termínu od 20. října toho roku. Ale ještě v půlce září poté, co rakouský partner nabídl možnost školení delšího, psal profesor Seeman, který Němcovo působení na svém oddělení zjevně vysoce oceňoval a byl pro mladého kolegu i nadále významnou oporou také v činnostech přesahujících zaměstnaneckou náplň, novou žádost nadřízenému ředitelství fakultní nemocnice. Navrhoval v ní prodloužení o druhý měsíc v roce 1965 a zakončení dalším, měsíčním pobytem od 20. května do 20. června 1966.⁴⁹

V Rakousku nakonec strávil Jiří Němec v roce 1965 přesně šestapadesát dní, od 25. října do 19. prosince.⁵⁰ Součástí pobytu byly hospitace na vybraných předních vídeňských psychiatrických, psychologických, psychoterapeutických a filosofických pracovištích, při nichž se seznámil s celou řadou rakouských odborníků. Po Psychiatrické klinice na Spitalgasse jej provázeli zástupce psychologického oddělení kliniky a člen Vídeňského pracovního kruhu Ottokar Hans Arnold (1917–2008), psychoterapeut a průkopník psychosomatického lékařství v Rakousku Erwin Ringel (1921–1994) a vedoucí psychologického oddělení Rudolf J. Quatember (1929–2006). Ambulanci pro poruchy řeči a hlasu při ORL klinice na stejné adrese mu představili Felix Trojan (1895–1968), fonetik, experimentální badatel v oblasti foniatrie a psychoterapeut, a psycholožka Hertha Weihsová. S oběma se znal již z jejich pražských návštěv. Dále navštívil Psychiatrickou poradnu pro rodiče na Heiligenstrasse, již vedl psychiatr, pedagog a představitel individuální psychologie Knut Baumgärtel (1914–1992), kde se mimo jiné setkal s Adalbertem Wegelerem, psychologem a dalším členem Vídeňského pracovního kruhu, či dr. Gritzbauchovou a zaujalo jej, že se zde na kolektivních poradách, kterých se účastní též sociální pracovnice, rozebírají diagnózy a navrhované terapie jednotlivých případů. Oddělením pro psychologii dítěte a mládeže Psychologického ústavu Vídeňské university, zaměřeného na výuku a výzkum, J. Němce provedla asistentka dr. Lora Watzková.

⁴⁸ Dopis prof. M. Seemana Ředitelství FN 2 ÚNZ-ÚNV v Praze ze dne 11. 3. 1965 s návrhem vyslat J. Němce na studijní pobyt.

⁴⁹ Dopis prof. M. Seemana Ředitelství FN 2 ÚNZ-ÚNV v Praze ze dne 10. 9. 1965 s návrhem na prodloužení studijního pobytu J. Němce.

⁵⁰ Není-li uvedeno jinak, pocházejí údaje obsažené v tomto a dalších odstavcích ze zpráv o pobytu, které J. Němec předložil po návratu ministerstvu zdravotnictví. Kopie první z nich a koncept druhé se dochovaly v jeho literární pozůstalosti.

Důležité návštěvy uskutečnil v Ústavu pro vyšší studia a vědecké bádání (Institut für Höhere Studien und wissenschaftliche Forschung) a na I. filosofickém ústavu Vídeňské university. V první jmenované instituci, teprve nedávno, na konci ledna 1963 založené z iniciativy sociologa Paula F. Lazarsfelda a ekonoma Oskara Morgensterna a zaměřené na teoretické problémy, se J. Němcovi stal průvodcem Wilfried Daim (1923–2016). Díla tohoto psychologa, psychoterapeuta, spisovatele, publicisty a „výrazného představitele tzv. rakouského Linkskatholizismu“, jak jej charakterizoval,⁵¹ četl již v době svých vysokoškolských studií.

Také v univerzitním filosofickém ústavu se J. Němcovi věnovali odborníci, o nichž předem věděl: Ericha Heintela (1912–2000) poznal již v hegelovském semináři při filosofické fakultě UK, kde rakouský filosof, mimo jiné autor poměrně nedávno vydané studie *Hegel und die analogia entis* (Bonn 1958), přednášel – Němcovy zápisky z hegelovského semináře uvádějí název Heintelovy přednášky Čtyři zdroje Hegelovy dialektiky s datem 1. října 1963. Velmi ochotně jej přijal Friedrich Kainz, na něhož se J. Němec obrátil s doporučením od profesora Miloslava Seemana, Kainzova o pět let staršího kolegy a známého⁵²; profesor Kainz (1897–1977) se zabýval filosofií a psychologií jazyka, ovlivnili jej zejména Wilhelm von Humboldt a Karl Bühler, je autorem monumentální pěťisvazkové práce *Psychologie der Sprache* (Stuttgart 1941–1969) a je uznáván jako poslední myslitel, který dokázal při studiu řečových jevů propojit hlediska psychologie a filosofie. Ve Vídni se Jiří Němec zúčastnil také několika Heintelových a Kainzových seminárních setkání a přednášek a díky profesoru Kainzovi mu byla umožněna podrobná prohlídka tlumočnického ústavu.

Kromě těchto hospitací docházel na přednášky, semináře a diskuse pořádané Vídeňským pracovním kruhem pro hlubinnou psychologii. Navštívil první dva semináře nově ustavené pracovní skupiny Kruhu o „hraničních otázkách teorie informace“ (6. listopadu a 3. prosince 1965), vedeného I. Carusem. Seminář měl za cíl seznámit přítomné se základy teorie informace. I. Caruso referoval o knize Freda Attneavea *Informationstheorie in der Psychologie. Grundbegriffe, Techniken, Ergebnisse* (Bern und Stuttgart 1965), Sepp Schindler (1922–2012)

⁵¹ Je to dobově běžné označení, používané na obou stranách železné opony, srov. např. Leopold Grünwald: Levý katolicismus v Rakousku. *Mezinárodní politika* 9, 1965, č. 6, 1. 6., s. 283–285. Němcovi samému v této době nejvíce konvenuje právě tento proud v katolické církvi, srov. Ondřej Holub: Humanismus bez kompromisů, bratrství bez podmínek. Osamělý hlas Jiřího Němce. *Deník Referendum*, 21. 8. 2023, <https://denikreferendum.cz/clanek/35539-humanismus-bez-kompromisu-bratrstvi-bez-podminek-osamelyhlas-jiriho-nemce>.

⁵² Dopis Jiřího Němce prof. M. Seemanovi, 9. 12. 1965, písemná pozůstalost J. Němce.

o knize Igora Andrejeviče Poletajeva *Signal o nekotorych ponijatijach kibernetiky* (německy: *Kybernetik. Kurze Einführung in eine neue Wissenschaft*; 3. vyd. Berlin 1964; česky: *Kybernetika*, Praha 1961) a následovala diskuse účastníků (Caruso, S. Schindler, Shaked...).

J. Němec se dále zapojil 9. listopadu do předběžné diskuse ke kolektivnímu referátu na téma Sebepochopení člověka a ideologie, který měl být přednesen následující rok v Innsbrucku na mezinárodním sjezdu celé organizace Internationales Zentralsekretariat der Arbeitskreise für Tiefenpsychologie, jehož byla vídeňská pobočka součástí. Dalšími diskutujícími byli podle jeho záznamu Adalbert Wegeler, O. H. Arnold, Sepp Schindler, docent historie umění Graf, Josef Shaked, Augustinus Karl Wucherer-Huldenfeld OPraem (* 1929) a Igor Caruso. Vystoupení posledních dvou jmenovaných se bezprostředně dotýkala nejblížešších Němcových zájmů:

Wucherer: Kritiky ideologií se opírají o filosofie. V pozadí současné psychologie je „teorie vůle“. Filosofické kořeny „ducha“ jako „otevřenosti vůči světu“, která se realizuje „tělesně“. Člověk je proto definován jako „konečný, světský duch jednající v celku a vzhledem k celku“. Nutnost studia předchůdné časovosti a prostorovosti (tělesnosti), v jejichž rámci je teprve možno rozvrhovat fyzikální prostorovost atd.

Caruso: Jednak komentuje dosavadní příspěvky, jednak nastiňuje vlastní koncepci. Rozbor pojmu „odcizení“, nejde jen o odcizení materiální, i když toto je primární. Člověk se bojí svých výtvorů, vidí ve svém „obrazu“ odcizení. Co můžeme udělat pro to, aby se člověk vrátil k sobě? Postoj „utopistů“ i postoj „neutopistů“ má své kořeny v úzkosti. Caruso osobně dává „utopistickou“ odpověď: člověk polidštuje přírodu. Ale to s sebou nese opouštění dosavadních posic, jež je vždy spojeno s úzkostí. Hlavními body Carusova vlastního příspěvku jsou: Výklad Freudovy koncepce jako „Du-Theorie“, rozbor kritiky ideologie (ani kritika ideologie není možná bez určité ideologie), pojetí racionalizace jako obranného mechanismu (jde o „obranu vůči smrti“ u člověka jako „ne-přírodní“ bytosti).

Zmíněnému problému racionalizace a vzniku ideologie se věnoval Igor Caruso z podobného hlediska již v přednášce 26. října 1965. Té se Jiří Němec zúčastnil den po svém příjezdu do Vídně. Další jím navštívenou akcí bylo symposium Tělesnost a pohlavnost. O smyslu lidské sexuality, konané ve dnech 16. až 18. listopadu na Lékařské fakultě Vídeňské univerzity se záměrem porovnat různé současné pohledy na problematiku, včetně biologického (prof. Felix Mainx) či

kulturně-antropologického (ředitelka vídeňského etnografického muzea dr. Etta Beckerová-Donnerová). Kromě členů Vídeňského pracovního kruhu Igora Carusa a Adalberta Wegelera jmenuje Jiří Němec mezi účastníky ještě psychopatolog Hanse Strotzku (1917–1994), zakladatelskou osobnost Univerzitní kliniky pro hlubinnou psychologii a psychoterapii na Lékařské fakultě Vídeňské univerzity, a docenta Gustava Hofmanna.

Na obsah Carusových vystoupení navazovalo i vystoupení Raoula Schindlera (1923–2014) s názvem Psychiatrická diagnóza jako obranný mechanismus psychiatra v rámci Kruhu 23. listopadu. J. Němec shrnul jeho obsah, včetně následující diskuse:

Myšlení samo chápe autor jak „obranný mechanismus“, tedy i myšlení lékařské a jeho kód včetně diagnózy. Diagnóza souvisí s prognózou a v té bývají výrazné „ideologické“ prvky. V diagnóze je také obsažen poukaz ke společnosti, kromě toho obsahuje diagnóza i očekávání chování pacienta vůči psychoterapeutovi. Při kritice „ideologičnosti“ diagnózy zůstává vždy určitý „zbytek“, jehož velikost je dána velikostí skupiny, k níž se obracíme. – V diskusi vznikl velmi zajímavý spor mezi prof. Arnoldem a as. Schindlerem, v němž oba představovali krajní pozice – Arnold biologickou orientaci, na rozdíl od spíše psychologicky orientovaného Schindlera. Prof. Arnold sice popřel jakýkoli ideologický obsah biologicky definovaných diagnóz (jež Schindler také pokládá za aspoň částečně ideologicky poznamenané – totiž biologismem), připouští však platnost Schindlerových tezí plně pro oblast mezilidských vztahů.

Schindlerovo vystoupení můžeme srovnat s Němcovým referátem o osobnosti psychoterapeuta, předneseným rok předtím na sjezdu československých psychologů a věnovaným „metodické skepsi“. Zatímco Schindler pojímá psychiatrickou diagnózu jako druh „označení“, jímž se podobně jako v jiných oblastech společenského života ustavuje moc nad druhým, v tomto případě pacientem, tedy jako druh tvrdého „odcizeného vztahu“, Němec obracel svou pozornost k psychoterapeutovi jako potenciálnímu představiteli rozhovoru, který svou kompetenci uplatňuje naopak tím, že se své moci nad pacientem zříká; psychotherapeutický vztah „v jistém smyslu staví jeho samotného do otázky“ (což je implicitní odkaz k Heideggerovu výroku – viz níže).

Druhou – a závěrečnou – část svého studijního výjezdu do Vídně uskutečnil Jiří Němec od 2. května do 12. června 1966. Ve zprávě o ní uvedl návštěvu čtyř specializovaných pracovišť a dvou přednášek.

Zatímco při předchozí části pobytu se na Psychologickém ústavu Vídeňské university seznámil s Oddělením pro psychologii dítěte a mládeže, tentokrát si zde prohlédl Fyziologickou laboratoř. Provázeli ho po ní japonský kolega Kiyoshi Yamaoka, s nímž se seznámil již při jeho dřívější návštěvě Němcova pražského pracoviště.

Psycholog a člen Kruhu Sepp Schindler, jež J. Němec znal z Vídně již z podzimu 1965, mu představil pracoviště Probační služby (Bewährungshilfe) na náměstí Freyung vídeňského Starého Města, které řídil, a umožnil mu též účast na poradách o případech jednotlivých mladistvých delikventů, které byly rozebírány též z psychoterapeutického hlediska. „Práce je prováděna teamově (psycholog, pedagogické síly, sestry, soc. pracovníce, možnost porady s psychiatrem),“ shrnoval J. Němec svou zkušenost z pracoviště. „Základní jednotkou je psycholog, psychiatr jako poradce a tzv. Fürsorger – vyškolený laický pracovník. Uplatňují se principy skupinové psychoterapie ve smyslu koncepcí člena kruhu Dr. Raoula Schindlera.“

Zatímco další hospitace, kterou zprostředkoval psychiatr a odborník na skupinovou terapii Raoul Schindler v Psychiatrické léčebně Steinhof na předměstí Vídně jakožto primář jednoho z oddělení, nepřinesla J. Němcovi mnoho významných podnětů pro oblast jeho studijního zájmu o neurózy, „neboť neurotici tu hospitalizováni nejsou“, naopak návštěva Psychoterapeutické ambulance na Museumstrasse v Innsbrucku a odborná konzultace s jejím vedoucím Eduardem Grünwaldem (1924–2012), „neobyčejně sympatickým“, se ukázaly velice blízké jeho „pracovní orientaci i vzhledem k zaměření na problematiku osobnosti psychoterapeuta“.

Rekapitulací jednoho ze soudobých filosofických předpokladů práce Kruhu byla přednáška Augustina Karla Wucherera o personalizaci (a depersonalizaci) v pojetí Pierra Teilharda de Chardin, kterou podle zápisků J. Němce pronesl rakouský myslitel 7. května 1966. Konala se pravděpodobně v rámci přednáškového bloku (ve zprávě o pobytu se o tom nezmiňuje, ale vyplývá to z dochovaných zápisků), v němž dále vystoupil profesor Kautzky (Kreisky?) na téma Příspěvek medicíny k otázce svobody, profesor judaistiky Kurt Schubert (1923–2007) s referátem o starověkém pojetí těla a duše a následující den filosof Erich Heintel promlouval o pojetí duše v moderním světě. Další přednáška I. Carusa, kterou J. Němec poslouchal, byla o Protipřenosu ze strany psychoanalýtika; téma přednášející opět spojil s motivem ideologie:

Po 2. válce je protipřenos v centru pozornosti analytického hnutí. Vztah k vlastnímu protipřenosu je analogický se vztahem k vlastní ideologii – kritika ideologie jde opět přes ideologii. Vše v psychoanalýze je v „alteritě“ (Lacan) – analytik o analyzandovi, analyzand v přenosu.

Na rozdíl od prvního turnusu, kdy sám vystoupil před Vídeňským pracovním kruhem jedinkrát, a to v posledních dnech svého pobytu 14. prosince 1965 s tématem o situaci psychoterapie v Československu, v průběhu druhého hostování Jiří Němec přednášel třikrát: o Psychoterapii meziosobních vztahů, Ideologii a racionalizaci a Recepce Teilharda de Chardin v socialistických zemích. Poslední jmenovaná přednáška se konala v semináři pro studium spisů Teilharda de Chardin při Vídeňském pracovním kruhu a referoval v ní o existujících a vznikajících překladech a studiích o autorově díle v Československu, Polsku, Maďarsku a Sovětském svazu. Bezprostředně tak tematicky navazoval na vystoupení svých rakouských kolegů. I v příspěvku Ideologie a racionalizace se u něho objevuje motiv, který může znamenat překonání bludného kruhu ideologie, totiž „pochopení“, tak jako v pražské přednášce o psychoterapeutově roli z roku 1964 to byla „otevřenost“:

1) Příklad kritiky ideologie (Plechanova Kosíkem), kritiky pojetí racionalizace (Freuda Carusem). 2) v praxi je již vždy určité pochopení, je třeba je přivést na světlo. To je úkolem hermeneutiky a logiky psychoterapeutické praxe. 3) Poměr psychoterapie a politiky (model mírové koexistence). V obsáhlé diskusi byla přednáška v podstatě pozitivně přijata. Caruso upozorňuje, že právě jako nadstavbu nelze zcela oddělit od základny, nelze ani obranné mechanismy oddělit od růstu osoby. I tzv. Austausch-mechanismus je zprvu obranným mechanismem.

V posledním týdnu studijního pobytu byl Jiří Němec na zasedání Vídeňského pracovního kruhu pro hlubinnou psychologii 7. června 1966 zvolen jeho korespondujícím členem. Toto přijetí do tehdy prestižního sdružení potvrzuje jeho dojem ze setkání s rakouskými odborníky, jímž byla „neobyčejná otevřenost vůči podnětům přicházejícím od nás z ČSSR a ochota spolupracovat“, ale také to dokládá, že si v navštíveném prostředí dokázal již během krátké doby získat zřetelný respekt.

Oba pobyty shrnuje Jiří Němec ve svých zprávách pro ministerstvo zdravotnictví podobnými slovy: navázal řadu kontaktů s odborníky, především psychology, lékaři a filosofy, získal mnoho poznatků a metodických inspirací pro vlastní činnost v individuální a skupinové psychoterapii, prováděnou v rámci

svého pražského pracoviště, a dozvěděl se, jak ve Vídni pracují na různých psychiatrických, psychologických a foniatrických institucích. Tyto zkušenosti by rád dál rozvíjel a pokoušel se napomoci tomu, aby také rakouští odborníci, které poznal, mohli prezentovat svou práci v Československu, sami se seznamovali s „naší vědou i společenským a kulturním životem“ a posilovaly se tak vzájemné vztahy, „jež spojují naši společnost se sociálně-kritickými, nonkonformními kruhy na Západě“. V hodnocení druhého pobytu doplnil, že „řadu těchto podnětů (...) již přenesl do své praxe (analýza snového prožívání, rozbor „obránných mechanismů““ a že připravuje „vytvoření skupiny, umožňující studium mezi-osobní dynamiky. Tři přednášky o svém studijním pobytu jsem vykonal již po svém návratu z 1. části pobytu, nyní se zaměřuji především na praktickou stránku aplikace získaných poznatků.“

* * *

Soudě podle souhrnných zpráv, které předložil ministerstvu zdravotnictví, dělil svůj čas ve Vídni mezi vytváření nových kontaktů, účast na přednáškách a diskusích, seznamování s vídeňskými pracovišti a – jak také uvádí – studium doporučené literatury v Národní knihovně na Josephplatz, jímž „se připravoval na aktivní účast na seminářích“.

Svodky komunistické tajné policie, která v něm viděla nebezpečného ideového protivníka stávajícího režimu, a proto se snažila jej intenzivně sledovat, vyjevují skutečnost, že Němcova činnost ve Vídni jednak byla mnohem rozsáhlejší a rozprostraněnější, jednak směřovala k navázání kontaktů v Rakousku, potažmo na Západě zejména v církevně-katolickém a šířeji křesťanském prostředí. Téměř idylicky vyznívající zprávy z pobytu, které odevzdal čs. úřadům, tak získávají v porovnání s obsahem dokumentů Státní bezpečnosti výrazně dramatictější podtón. Tyto dokumenty si v budoucnu zaslouží podrobnější průzkum a samostatnou pozornost, neboť představují materiál svého druhu a otevírají další témata nad rámec této kapitoly.

Po návratu z Rakouska, Jiří Němec a fenomenologicko-antropologická psychoterapie, daseinsanalýza

Pokud jde o využití poznatků v praxi, uvádí dokument ze srpna 1966, že Jiří Němec na Foniatrické klinice, v níž se k 1. červenci toho roku pracoviště transformovalo, „samostatně vykonává individuální psychoterapii neuróz“, že „je zapojen do výzkumných úkolů“ a „účastní se výuky hospitantů, přičemž mu jeho

jazykové znalosti umožňují i školení pracovníků zahraničních“.⁵³ A v dalším, o dva měsíce mladším a podepsaném M. Seemanem a J. Langovou, stojí, že „je jediným československým specialistou v oblasti psychologické problematiky foniatrických onemocnění, úroveň jeho práce, přednášek a publikací je uznávána na domácím i zahraničním poli“.⁵⁴

Němcův návrh pozvat do Československa vybrané rakouské odborníky získal bezprostřední odezvu v návštěvě Wilfrieda Daima, který 9. listopadu 1966 pronesl v Ekumenickém semináři v Jirchářích přednášku na téma Křesťanství a revoluce.⁵⁵ Metropoli na Vltavě navštívil v témže roce znovu filosof Erich Heintel, jako účastník VI. mezinárodního kongresu Mezinárodní hegelovské společnosti, který se konal v Praze (dělo se tak paralelně s Němcovými snahami, aniž to s nimi bezprostředně souviselo).⁵⁶ Také starozákonník Kurt Schubert, který mj. zastával funkci prezidenta Svazu katolických akademiků vídeňské arcidiecéze a později celorakouského svazu, v Praze opakovaně přednášel, mj. na jirchářském semináři a v semináři Milana Machovce na FF UK.⁵⁷ (Zda a kdy se uskutečnily plánované návštěvy dalších Rakušanů, jak se je snažil J. Němec zprostředkovat, neumožňuje současný stav bádání říci.)

Zájem vídeňských myslitelů o téma ideologie byl velmi pravděpodobně jedním z inspiračních zdrojů k cyklu přednášek a diskusí, který skupina kolem Tváře uspořádala o rok později, v zimě 1966/1967, v rámci večerů Pražské skupiny Nové hudby v klubu Reduta na Národní třídě pod společným názvem Ideologie, věda a umění a na němž přednesli příspěvky Ladislav Hejdánek, Jiří Němec, Zbyněk Hejda, Jan Lopatka a Bohumil Doležal.

⁵³ Návrh na zvýšení platu Dr. Jiřímu Němcovi, psychologu Foniatrické kliniky, 29. 8. 1966, podepsáni Alexej Novák – Jiří Němec – Miloslav Seeman osobnímu oddělení FN 2 v Praze.

⁵⁴ Doporučující vyjádření M. Seemana a J. Langové adresované Ředitelství FN 2 a Závodnímu výboru ROH k žádosti o schválení účasti J. Němce na sympoziu *Die Stellung der Religion in der Gesellschaft*, konaném ve Vídni v prosinci 1966, na něž obdržel pozvánku od organizátora Kurta Schuberta, ze dne 20. 10. 1966 (účast J. Němcovi nebyla čs. úřady umožněna).

⁵⁵ Zápisník L. Hejdánka, Archiv Univerzity Karlovy, fond Ladislav Hejdánek. (A pravděpodobně vystoupil též na semináři Milana Machovce na Filosofické fakultě UK.)

⁵⁶ E. Heintel se v Praze zúčastnil též o rok dříve, od 14. do 16. prosince 1965, v době Němcova prvního pobytu ve Vídni, konference s názvem *V srdci Evropy*, pořádané Společností pro mezinárodní vztahy, kde vystoupil s referátem na téma *Současná filosofická situace v dialogu mezi německou jazykovou oblastí a Čechy*. Helmuth Beth: *Im Dialog mit Milan Machovec / V dialogu s Milanem Machovcem*. In: *Mistr dialogu Milan Machovec*. Eds. Kamila Jindrová, Pavel Tachecí, Pavel Žďárský. 2., opravené vyd. Praha, Akropolis 2006, s. 190–193.

⁵⁷ Tomáš Novák: *Životopis Milana Machovce*. Tamtéž, s. 18.

K mnohému z rozhovorů, četby a slyšeného – velmi zaujat byl Augustinem K. Wuchererem a Igorem A. Carusem, ale neméně i dalšími Vídeňany Wilfriedem Daimem, Friedrichem Heerem či Augustem Mariou Knollem (s díly všech tří se pilně seznamoval již dlouho před první cestou do Rakouska) – se vracel v průběhu dalších let, zejména v roce 1967, jak je zřejmé z jeho *Zápisníku*.

I na Jiřího Němce zjevně zapůsobilo osobní kouzlo agilního rusko-rakouského myslitele a psychoterapeuta s rodovými kořeny v italské šlechtě Igora A. Carusa. Dokresluje to mimo jiné tato drobná historka, již po letech doprovodil zmínku o Carusovi v jednom interview: Když přijel poprvé do Vídně, Caruso se ho prý zeptal: „Přijel jste do Vídně studovat psychoanalýzu pod záminkou katolicismu, nebo katolicismus pod záminkou psychoanalýzy?“ Já jsem mu odpověděl: „Já se zajímám o obojí.“⁵⁸

Ve své rekapitulaci vídeňského pobytu se J. Němec věnoval také „vývoji názorů prof. Carusa“: v první, „existenciální“ fázi, která trvala zhruba do počátku padesátých let, podle Jiřího Němce Igor „Caruso po vzoru svého učitele Gebstella spojuje svou psychoterapeutickou (psychoanalytickou) praxi s filosofickými koncepcemi, čerpanými především z Husserlovy fenomenologie a od Husserlových žáků“. Ve druhé, „personální“ fázi byl ovlivněn Pierrem Teilhardem de Chardin, jehož rukopisy četl ještě v době autorova života († 10. 5. 1955), tj. dříve než začaly vycházet tiskem, „šlo zejména o Teilhardovu koncepci ‚personalizace‘, ruku v ruce jdoucí se ‚socializací‘“. Počátkem šedesátých let začíná fáze třetí, „sociální“, již Jiří Němec charakterizuje: „v navázání na své starší myšlenky“ se Caruso „inspiroval především Marxem a marxistickým myšlením vůbec, hlavně v důrazu na souvislost mezi frustrací a třídním rozvrstvením společnosti. Tyto myšlenky vystupují již zcela zřetelně v jeho poslední knize *Soziale Aspekte der Psychoanalyse* (Klett 1962). Zde, v paralele k analýzám Herberta Marcuse a N. O. Browna, kritizuje současné západní psychoanalytické metody, pokud odehlízejí od marxistické analýzy společnosti, a v závěrečných partiích knihy se vyslovuje pro program radikální společenské změny, vedoucí především k odstranění rasové nerovnosti, závislosti ženy a k vytvoření nové, ‚odmystifikované‘ společnosti, kterou nepokládá za pouhou ‚utopii‘.“⁵⁹

Ačkoli o tom ve svých zprávách nepíše, což mohlo souviset i s tím, že nechtěl příliš upozorňovat na své kontakty s katolickým prostředím, byl během vídeňského pobytu zaujat – nejspíš více než Carusem – myšlením a osobností

⁵⁸ „Téhle knížce by mohl rozumět jediný člověk v Československu.“ Rozhovor s Jiřím Němcem. *Teologický sborník* 7, 2001, č. 4, s. 83–100, cit. s. 100.

⁵⁹ Jiří Němec, Zpráva o 1. části studijního pobytu ve Vídni, strojopis, nedatováno [1966] – viz přílohu.

filosofa a teologa Augustina Karla Wucherera-Huldenfelda, katolického kněze a premonstrátského mnicha a v té době jednoho z nejbližších spolupracovníků charismatického předsedy Vídeňského pracovního kruhu. Spřátelili se a pravidelně se pak spolu stýkali i v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy se Wucherer-Huldenfeld stal – jak J. Němec se sympatiemi vzpomínal – stoupencem zenbuddhismu.⁶⁰

Teilhardovská personalizace či Marxova kritika třídního rozvrstvení společnosti, o něž se Caruso opíral ve své druhé a třetí názorové fázi dle výše uvedeného nástinu, představovaly pro Jiřího Němce důvěrně známá témata, jimž se věnoval už před cestou do Vídně a v nichž se výborně orientoval se znalostí současné jinojazyčné, především západoněmecké, francouzské a polské původní i překladové literatury. Setkání s autentickými mysliteli, jakým byl I. Caruso a řada dalších odborníků, a konfrontace se širokou škálou přístupů, hledisek a názorů, k nimž se mu otevřela cesta, tedy pro něho byla mnohostranně obohacující (ukázali jsme to na příkladu pozornosti nasměrované k ideologickému myšlení a jeho vztahu k rozumění). Avšak dialog s marxisty jako ideový souboj, který stojí za to vést, protože je naděje, že povede k obratu, již zakrátko uřála okupace Československa a další geopolitický vývoj značně znejistil dějinný optimismus, s nímž rezonovalo dílo Pierra Teilharda de Chardin.

Nejzásadnějším se však pro budoucí směřování Jiřího Němce ukázal zájem o myslitelské dílo německého lékaře, psychologa a filosofa Viktora Emila von Gebstella (1883–1976), k němuž se rusko-rakouský psychoanalytik hlásil jako jeho žák či následovník a k němuž nasměroval i stipendistu z tehdejšího Východu. Nešlo o to, že by se snad s Gebstellovými díly teprve poprvé setkával nebo začínal seznamovat. Rozhodující bylo, že se dostal do okruhu lidí, kteří byli kontinuálně a nezprostředkovaně svázáni s psychoterapeutickým proudem, pro nějž se po původních názvech jako zdravotnická antropologie či personální antropologie vžily výrazy antropologická psychoterapie⁶¹ či fenomenologicko-antropologická psychoterapie. Důležitost tohoto osobního kontaktu pro porozumění a oporu, již poskytuje, nelze v žádném případě podceňovat.

⁶⁰ Širší, neuveřejněná verze rozhovoru Mohl být orlem, a stal se slepicí? S Jiřím Němcem romlouval Bohuslav Blažek. *Kritický sborník* 15, 1995, č. 1–2, s. 106–112.

⁶¹ „1964 stellte Gebstella eine Reihe von bereits andernorts erschienenen Aufsätzen zusammen und gab sie unter dem Titel *Imago Hominis – Beiträge zu einer personalen Anthropologie* /Schweinfurt, Verlag Neues Forum 1964/ heraus; war es doch nichts weniger als die Frage nach dem Wesen des Menschen, was ihn bis ins hohe Alter umtrieb. Den eigentlich von seinem Schüler aus der Wiener Zeit, Igor Graf Caruso, geprägten Begriff der ‚anthropologischen Psychotherapie‘ greift Gebstella hier auf – er sollte

Dobře, kdy se Jiří Němec poprvé seznamoval s pracemi orientovanými personalisticky, existenciálně, antropologicky či/a fenomenologicky apod., si zaslouží věnovat několik řádek, přestože ji zatím lze rekonstruovat pouze značně fragmentárně, a to jen na základě záznamů v Němcových diářích (záznamy přednášek a jiné písemnosti z dané doby nejsou dosud ani elementárně podchyceny).

Jméno Ludwiga Binswanger je uvedeno už v diáři Jiřího Němce z roku 1956 – v zápisu z exkurse do pavilonu 2 Psychiatrické léčebny v Praze-Bohnicích, při níž studentům psychologie dr. Eva Syřišťová (1928–2016) kromě dalšího podala výklad o různých zaměřeních psychoterapie. O něco dál je zápis: „vyhled. a vypůjčit: ¶ E. Straus: Geschehnis u. Erlebnis ¶ Vom Sinn der Sinne“ a bezprostředně následují jména Buytendijk, Dennert, André, Dacqué...⁶²

V. E. von Gebattel se poprvé objevuje v Němcově diáři z roku 1957, vedle W. v. Weizsäckera (*Der Gestaltkreis*, 1940), F. J. J. Buytendijka (ten prvně už v roce 1956), Rohrachera, Jasperse, Woodworthe, Stevense, Katze, Sterna, Daima (o němž od J. Němce víme, že jej četl v době svých studií), Frankla a Binswanger.⁶³ Později téhož roku si čtyřiaadvacetiletý J. Němec zapsal tyto bibliografické údaje: Gebattel: *Prolegomena einer medizinischen Anthropologie*, 1954;

später das Etikett darstellen, mit dem Gebattels therapeutische Richtung versehen wurde – und versucht eine Eingrenzung dessen, was sein Bild vom Menschen ausmacht. Diese Eingrenzung bleibt stets hermeneutischer Natur und erhebt nicht den Anspruch, den Menschen in seinem ‚Geheimnisstand‘ tatsächlich zu entschlüsseln. Den Satz ‚denn meistens weiß der Mensch gar nicht, was ihn treibt, und er kommt nicht hinter sich, trotz aller »Tiefenpsychologie« ließ Gebattel auch für sich selbst und seine Möglichkeiten der Erkenntnis gelten.“ („V roce 1964 Gebattel uspořádal eseje, které již vyšly jinde, a vydal je pod názvem *Imago Hominis. Beiträge zu einer personalen Anthropologie* (Schweinfurt, Verlag Neues Forum 1964); nešlo o nic menšího než o otázku podstaty lidské bytosti, která ho zaměstnávala až do vysokého věku. Gebattel přijímá termín ‚antropologická psychoterapie‘, který vlastně vymyslel jeho žák z doby jeho vídeňského působení Igor hrabě Caruso – později jím byl označen Gebattelův terapeutický směr –, a pokouší se vymezit, co charakterizuje obraz člověka. Toto vymezení zůstává vždy hermeneutické povahy a nečiní si nárok na skutečné rozluštění člověka v jeho ‚stavu tajemství‘. Gebattel větu ‚protože většina lidí ani neví, co je pohání, a přes všechnu »hlubinnou psychologii« se nedokáže dostat za sebe‘ (V. E. von Gebattel: *Prolegomena einer medizinischen Anthropologie – Ausgewählte Aufsätze*, Berlin, Springer Verlag 1954) aplikoval i na sebe a své možnosti realizace.“ – Burkhard Stefan Scheible: *Viktor Emil von Gebattel (1883–1976). Leben und Werk*. Tübingen 2008, s. 130–131.

⁶² Jiří Němec: Diář 1956, sn. 32, 44. – Srov. Eva Syřišťová: Historický přehled psychoterapie schizofrenního onemocnění. In: *Československá psychologie* 6, 1962, č. 1, s. 79–94; tamtéž na s. 89–91 podkapitola věnovaná daseinsanalýze, tři Binswangerovy knihy uvedla v literatuře na s. 93.

⁶³ Jiří Němec: Diář 1956, sn. 15.

V. E. Frankl: *Ärztliche Seelsorge*, 1946, *Die Psychotherapie in der Praxis* 1947, *Der unbedingte Mensch*, 1949, *Homo patiens* 1950; P. Polak: *Frankls Existenzanalyse und ihrer Bedeutung für Psychotherapie und Anthropologie*, 1949.⁶⁴

A o dalších několik stran dále následuje zápis:

Rozdíl mezi názorem na jedné straně: *Heideggera*, *Sartra*, *Gebsattela* atd. na vědy a spec. na psychopathologii

a na druhé straně: *Jasperse*, *Marcela* –

je v tom, že první uznávají možnost podobného zobecnění ve filosofii, jaké je ve vědě (psych.), kdežto druzí vyhrazují fil. přístup jen osobní rovině.

V praxi: v psychotherapii budou postupovat *shodně*: budou přecházet oba z psychologických poznatků k objasňování existence a až k apelu na svobodu,

ve vědeckých referátech o své činnosti však ti první budou i ten „apel“ se snažit „zařadit“, kdežto ti druzí? Jaká je možnost sdělení pro ně? Referují přece také (viz Plügge – „Marcelovec“) – snad je rozdíl v tom, že budou vždy zdůrazňovat tu *individuálnost případu* (myslím, že je možná i v tomto nějaká terminologie, ne klasifikující, ale *orientační*). Jak to dělá Jaspers?⁶⁵

Pak ještě čteme (kromě mnoha dalších údajů) bibliografické odkazy na knihy L. Binswanger *Drei Formen missglückten Daseins: Verstiegtheit, Verschrobenheit, Manieriertheit*, 1956, a F. J. J. Buytendijka *Allgemeine Theorie der menschlichen Haltung und Bewegung. Als Verbindung und Gegenüberstellung von Physiologischer und Psychologischer Betrachtungsweise*, 1956, a na další stranách: „Daseinsanalyse: Binswanger ¶ Logotherapie: V. E. Frankl (...) Buytendijk: ¶ Přehled: zaměřeno převážně na lidské pohyby a postoje (ve smyslu stání) a jejich duševní výraz: Die Abwehrbewegung (Die vitale Phantasie), Das Greifen / Die gleitende Koppelung) atd. ¶ L. Binswanger: *Ausgewählte Vorträge und Aufsätze*, France, Bern 1955 (...)“.

Je známo, že knihy, které si Jiří Němec poznamenal, zpravidla také dříve či později sehnal a prostudoval. Uvedené zápisy v diářích pocházejí z doby, kdy se jeho zájmy ve všech hlavních oblastech, filosofické, umělecké, teologicko-křesťanské i psychoterapeutické, které pojímá komplementárně, výrazně vyhra-

⁶⁴ Tamtéž, sn. 18.

⁶⁵ Tamtéž, sn. 31–32.

ňuje k fenomenologicky a personalisticky orientovaným osobnostem. Tato orientace se během šedesátých let projevuje v jeho textech, přednáškách, překladech i ediční a redakční práci stále zřetelněji. Připomeňme například jeho překlady F. J. J. Buytendijka, Pierra Teilharda de Chardin, Karla Jasperse či Aphonse De Waelhens ze šedesátých let nebo Karla Rahnera a Waltera Kaspera z kraje let sedmdesátých...⁶⁶

Když se Němcovo jméno objeví v kompendiu československé psychoterapie, napsaném Stanislavem Kratochvílem a vydaném zdravotnickým nakladatelstvím Avicenum roku 1970, v pasáži o daseinsanalýze mezi těmi, kdo ji přijali „s určitými sympatiemi“ – společně s Evou Syřišťovou, profesorem psychiatrie Jaroslavem Stuchlíkem (1890–1967) a pardubickým psychiatrem Jiřím Mrkvíčkou (1931–2003) –, a potom v odstavci zmiňujícím ty, kdo se zabývali „psychoterapií v oblasti somatické medicíny“,⁶⁷ je to ještě dozvuk šedesátých let.

V tomtéž čase již Jiří Němec chystá zásadní výbor *Bolest a naděje. Deset esejů o osobním zrání*,⁶⁸ který doprovodil předmluvou a bohatým výkladovým materiálem a do jehož čela umístil tři studie V. E. von Gebssattela a dále v něm představil texty Romana Guardiniho, Viktora von Weizsäckera, Martina Bubera,

⁶⁶ Frederik Jacobus Johannes Buytendijk: Člověk a zvíře. *Duchovní pastýř* 13, 1963, č. 3, 10. 3., s. 50 (z knihy Mensch und Tier, 1958); Pierre Teilhard de Chardin: Psychologické podmínky lidského sjednocení. *Duchovní pastýř* 13, 1963, č. 8, 10. 10., s. 151–153, přeložili V. Frei a J. Němec (studie z r. 1949), překlad přetištěn ve výboru Pierre Teilhard de Chardin: *Místo člověka v přírodě. Výbor studií*. Uspořádal Jiří Němec. Praha, Mladá fronta 1967, s. 142–149, 2. vyd. 1993, s. 142–149; Pierre Teilhard de Chardin: Shrnutí mého „fenomenologického“ pohledu na svět. Východisko a klíč k celému systému. *Křesťanská revue* 32, 1965, č. 4, 25. 4., Theologická příloha, sešit 2, s. 37–38 (článek Un Sommaire de ma perspective phénoménologique du monde, datovaný New York, 14. ledna 1954); Karl Jaspers: Kdo je člověk? *Křesťanská revue* 35, 1968, č. 7, září, s. 154–157; přeložili A. Rausch a J. Němec; Alphonse De Waelhens: Poznámky o úzkosti v současné filosofii. *Tvář* 4, 1969, č. 4, duben, s. 37–47; přeložili T. Otýsková, V. Dvořáková a jin [= Jiří Němec]; Karl Rahner: Křesťanská budoucnost člověka. *Křesťanství dnes. Eseje*. Vybral a uspořádal Jiří Němec. Praha, Horizont 1969, s. 94–105; přeložili Vladimír Benda, Václav Frei a Jiří Němec; týž: Požadavek „krátkého souhrnu“ křesťanské víry. Tamtéž, s. 106–116; přeložili Vladimír Benda a Jiří Němec; Walter Kasper: *Dogma pod Božím slovem*. Praha, Česká katolická charita v Ústředním církevním nakladatelství 1971. 128 stran; přeložil Jiří Němec.

⁶⁷ Stanislav Kratochvíl: *Psychoterapie. Směry, metody, výzkum*. Praha, Avicenum 1970, s. 210, 219; též polsky: Stanislav Kratochvíl: *Psychoterapia. Kierunki – metody – badania*. Přeložily Anna Ciechanowicz, Maria Erhardt-Gronowska. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1974, s. 275, 286.

⁶⁸ *Bolest a naděje. Deset esejů o osobním zrání*. Ed. Jiří Němec. Praha, Vyšehrad 1971; 2. vyd. 1992.

F. J. J. Buytendijka, Herberta Plüggeho a Pierra Teilharda de Chardin. Výbor byl podle jeho vlastních slov

koncipován tak, aby ukázal možné cesty lidského sebepochopení v konfrontaci s hraničními zkušenostmi, ohrožujícími zrání osoby. Výběr textů a do jisté míry i jejich uspořádání má umožnit určitý zácvik v orientaci mezi celkovými životními souvislostmi a tak ukázat, že úloha, kterou si svrchu uvedené „syntézy“ vědeckých poznatků kladly, není principiálně nesplnitelná, nýbrž že je splnitelná jinak.⁶⁹

A nedosti na tom – kromě dalších edičních a překladatelských počínů, které inicioval a uvedl na svět – prosadil vydání knihy Michela Foucaulta *Psychologie a duševní nemoc*,⁷⁰ knižní prvotiny francouzského filosofa, autorem přepracované, v níž je podán

„nástin fenomenologického přístupu k duševní chorobě v jeho odlišnosti od psychoanalytického výkladu individuální historií a od kauzálního modelu“ a „oproti kauzálnímu modelu přírodovědy (se) uplatňuje metoda historická: pacientova přítomnost a minulost jsou postaveny do protikladu umožňujícího nalézt smysl individuální historie“.⁷¹

Hlavní díl své vlastní práce na tomto poli však Jiří Němec rozvine až v následujících letech. Mezi roky 1970–1977 pronesl se zaměřením zejména na fenomenologicky orientovanou psychoterapii řadu přednášek v různých lékařských pracovištích a na seminářích či konferencích. Tyto přednáškové

⁶⁹ Jiří Němec: Předmluva. Tamtéž, s. 9, též: Jiří Němec: *Drama lidské existence*, Praha, Triáda/Filosofia 2024, s. 100–101.

⁷⁰ Michel Foucault: *Psychologie a duševní nemoc*. Přeložili Věra Dvořáková a Richard Vyhlídal. Odborně revidoval [a poznámku O autorovi napsal] Jiří Němec. Praha, Horizont 1971.

⁷¹ Jiří Němec: Literatura k dalšímu studiu. *Bolest a naděje. Deset esejů o osobním zrání*. Praha, Vyšehrad 1971, s. 109, též: Jiří Němec: *Drama lidské existence*. Praha, Triáda/Filosofia 2024, s. 266. – Základní představu o uskutečněných i neuskutečněných edičních a překladatelských záměrech J. Němce si lze udělat podle: R. Krumphanzl: *Jiří Němec – bibliografie 1953–2022*. Praha, FF UK 2023. Složku edičních návrhů, umožňující nahlédnout mj. extenzitu Němcových snah, obsahuje osobní fond Jiřího Němce v knihovně Libri prohibiti. Některé již rozpracované knihy, například od Adolfa Portmanna, Paula Ludwiga Landsberga, Pedro Laín Entralga a Nikolaje Fjodorova, zastavila komunistická cenzura, takže vyšly se zpožděním v samizdatu a tiskem až po roce 1989 (což nebyl případ Fjodorova).

cykly a semináře (v roce 1972 s názvem „Schůzky psychiatrů a psychologů s jinými odborníky“) se konaly oficiálně pod hlavičkou především oddělení dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Středočeský kraj na Praze 1, a to zásluhou přednostky oddělení MUDr. Růženy Nesnídalové. Pořádány byly také pod záštitou Pracovní skupinou pro metodologické otázky psychoterapie, kterou založil počátkem roku 1974 psychiatr s filosofickým vzděláním MUDr. Karel Zeman při Psychoterapeutické sekci Psychiatrické společnosti J. E. Purkyně.

J. Němec zároveň patřil k pravidelným návštěvníkům a častým diskutérům na bytových filosofických seminářích, které se začaly rozvíjet v různých pražských i mimopražských kroužcích od počátku sedmdesátých let a nahrazovaly režimem zadušenou veřejnou intelektuální diskusi a akademické svobody.

Na koncepci a organizaci některých přednáškových cyklů, které byly prostorem svobodného vzdělávání a dialogu, se spolupodílel. Období 1973–1977 je časem jeho nejužší spolupráce s psychologem a filosofem Petrem Rezkem. Přednášek a seminářů pořádaných pracovní skupinou se zúčastňoval kromě dalších také Jan Patočka, který v dopise svému příteli Krzysztofu Michalskému 10. února 1975 napsal: „Od určité doby zde máme kroužek pro metodologické otázky psychoterapie, který jde v bytostné daseinsanalýze ve stopách Medarda Bosse, částečně si však rovněž razí vlastní cestu. V [jeho] středu stojí mladý muž jménem P. Rezek. Až sem někdy přijedete, musíte ho, a také pana Jiřího Němce, bezpodmínečně poznat.“

Výsledky intenzivní plodné spolupráce s P. Rezkem a dalšími psychology a filosofy na poli filosofie a fenomenologicky orientované psychoterapie zaznamenávají mj. sborníky: *Příspěvky k teorii a metodologii individuální a skupinové psychoterapie* (ed. Karel Zeman, 1976), *Vybrané filosofické problémy psychopatologie a normality* (ed. Petr Rezek a Jiří Němec, samizdat 1976), *Kosmické aspekty lidské konečnosti* Praha (ed. Petr Rezek, samizdat 1976) a *Cesty ke kosmicitě* (ed. Petr Rezek, samizdat 1977). Přestože tyto aktivity byly nedlouho po uveřejnění Charty 77 Státní bezpečností rozmetány a časem se na ně pozapomnělo, patřily k těm nejdůležitějším projevům svobodného setkávání a myšlení sedmdesátých let a ovlivnily či přímo formovaly poměrně široký okruh zúčastněných. Ale sedmdesátá léta však tvoří již další životní i profesní kapitolu, jejíž recepce si vyžádá vlastní samostatný prostor.⁷²

⁷² Pracovní, průběžně doplňovaný a upřesňovaný soupis přednášek z let 1969–1977 uvádíme v jedné z následujících příloh. – K metodickým východiskům J. N. srov. dále zde pátou přílohu: Jiří Němec: Úryvek z rozhovoru Karla Hvíždaly + nepoužitá pasáž (1984–1985).

PŘÍSPĚVEK JIŘÍHO NĚMCE K ONTOLOGII SVOBODY

Alexanderu Matouškovi k šedesátinám

Svoboda, o níž jde, není přece ničím bezprostředním, pouze prožitkovým, vůbec psychologickým; je to naopak něco založeného ontologicky, protože teprve zde můžeme v její složitosti odhalit nevyhnutelnou okliku na cestě k přímo nezachytitelné a „nemanipulovatelné“ podstatě člověka.“

Jiří Němec: Poznámky a rozlišení⁷³

1.

Lidská svoboda byla nejdůležitějším tématem Jiřího Němce. Prvním článkem, v němž toto téma souvisleji vyložil samostatně, jsou Implikace svobody z roku 1965. Tento článek, jakkoli hutně shrnuje podstatné momenty, však některé prvky neobjasňuje, některých komponent se dotkne jen letmo a o některých se vůbec nezmiňuje, ať kvůli snaze o stručnost, nebo s úmyslem předejít střetu s cenzurou (která článek nakonec v době vzniku stejně nepovolila).

Následující text se pokouší tyto mezery částečně doplnit. Naznačuje základní souvislosti s mysliteli, jimiž se Jiří Němec inspiroval, a upozorňuje na pojítka s dřívějšími verzemi, jakož i dalšími autorovými texty. Stranou neponechává ani dobový historický kontext.

2.

Tázání po povaze pravdy a k němu patřící otázky svobody, dějinnosti a časovosti se dostávaly od konce padesátých let 20. století znovu do centra zájmu několika okruhů tehdejších myslitelů v Československu a postupně se stávaly jedním z hlavních témat diskusí a reflexí navzdory snaze komunistického režimu jakémukoli dialogu bránit (a jen vytvářet falešné zdání „dialogu“). Není jistě náhoda, že otázky možností svobodnějšího života se otevíraly právě mezi umělci, filozofy, teology a náboženskými mysliteli a jejich následovníky, většinou vůči režimu resistujícími, ale i mezi těmi, kdo se tehdy často složitě vymaňovali z tenat ideologie, jíž načas podlehli.

⁷³ Verze Implikací svobody, text označovaný dále jako PR.

V tomto kontextu nabylo jedinečného významu působení nemarxisty Jana Patočky v prostředí Filosofického ústavu ČSAV, který se proměňoval v jednu z nejvýraznějších platform marxisticky reformního proudu – nově pak pod vlivem Patočky i směrů ovlivněných fenomenologií – a opozicí ke strnulému oficiálnímu komunistickému učení, o něž se režim stále opíral. Podle Jiřího Němce, jenž byl s Patočkou od poloviny padesátých let v úzkém kontaktu a v neposlední řadě se zúčastňoval též seminářů a přednášek pořádaných touto institucí či hojně zastoupených pracovníky ústavu (dochovaly se Němcovy zápisy z hegelovského semináře od jara 1960 do jara 1964), si v ústavu „slibovali zisk hlavně z Patočkových encyklopedických znalostí dějin filosofie“, zatímco Patočka, jenž „hledal, jak napomoci vývoji k lepšímu“, „pojal naději, že prohloubí oficiální filosofické myšlení v Československu“. ⁷⁴ Jan Patočka svými činnostmi (v průběhu let, kdy v ústavu působil, přeložil a vyložil kromě jiného hlavní Hegelova díla) a svým příkladem nejenom neporovnatelně pozdvihl tamní filosofickou práci, ale zároveň rozproudil diskusi o otázkách zásadní povahy, umožnil mnoha mladým filosofům, aby se zorientovali, a otevřel jim nové obzory.

Z prací, které vzešly z okruhu tehdejšího Filosofického ústavu, na sebe strhla výraznou pozornost v první polovině šedesátých let kniha Karla Kosíka *Dialektika konkrétního* (1963, reedice 1965 a 1966). ⁷⁵ V roce prvního vydání sedmatřicetiletý filosof se v ní pokoušel obohatit marxismus – aniž pochyboval o výlučném a autoritativním postavení Marxova a Engelsova myšlení v dějinách filosofie – o nové filosofické impulsy. Kosík svou pozici postupně rozpracovával v dalších průběžně uveřejňovaných textech, v nichž hrál významnou roli výklad „humanistické praxe“.

Z této doby pocházejí také první, vesměs vstřícné zmínky Jiřího Němce v zápisních o jeho pracích. Kosíkovo jméno se v nich poprvé objevuje s datem 20. ledna 1963 a znovu pak ve třech záznamech z května 1964. Počátkem roku 1963 si Němec – sledující pozorně „znamení doby“ a průběžně formulující svou pozici – s lakonickým komentářem „Hleďme, hleďme“ vypsál citát z Kosíkovy

⁷⁴ Jiří Němec: Jan Patočka jako středoevropský filozof a jeho postavení v dnešní fenomenologii. *Střední Evropa* č. 81/1998, s. 106–119, cit. s. 111 (datováno: Vídeň 1989).

⁷⁵ Výkladu hlavních myšlenek Kosíkova nejznámějšího spisu a jejich zdrojů se v poslední době věnovaly podrobně a soustavně studie Tomáše Hermanna Janusovská tvář „Dialektiky konkrétního“. Čeští radikální demokraté Karla Kosíka na cestě od historického k systematickému přístupu (marxistické) filosofie a Ivana Landy Kosík, Heidegger a praktický materialismus. Obě in: Ivan Landa, Jan Mervart (ed.): *Imagine a forma. Mezi estetickým formalismem a filosofií emancipace. Studie Josefu Zumrovi*. Praha, Filosofický ústav AV ČR/Filosofia 2018, s. 153–175; 177–210.

statí O povaze uměleckého díla, uveřejněné v Plameni č. 12/1962: „Člověk vyrůstá z přírody, je její součástí a současně přírodu přesahuje; chová se svobodně ke svým výtvorům, získává od nich odstup, klade otázku jejich smyslu a ptá se po svém místě ve vesmíru.“⁷⁶ O rok a půl později, s datem 1. května 1964 napsal v souvislosti s přednáškou Ladislava Hejdánka o Feuerbachově filosofii člověka (publikovanou později v Dějinách a současnosti č. 7/1964) rozsáhlejší úvahu o svobodě jako základní otázce člověka. V jejím závěru zmiňuje Karla Kosíka – soudí, že je dnes tím, kdo usiluje o výklad marxismu právě jako filosofie člověka a svobody (s odkazem k dřívějším příkladům, Marxovým *Ekonomicko-filosofickým rukopisům z roku 1844* a Gramscimu). Obě zmínky o marxistickém filosofovi spojuje právě tento důraz. Také v další zápisníkové poznámce, z 10. května 1964 je Karel Kosík uveden příkladně. Němec jej na závěr úvahy o dvojím způsobu výkladu v dnešních filosofiích a náboženstvích – tvořivém, otevřeném a dogmatickém – jmenuje jako toho, kdo dokáže marxismus podat tvořivě, nedogmaticky, podobně jako podle něho interpretuje Teilhard de Chardin, Lacroix, Berdajev a někdy Hromádka křesťanství či Buber židovství. Podobně pak v přednášce na téma Osobnost psychoterapeuta jako otevřený systém, již proslovil 20. listopadu 1964 na 2. sjezdu československých psychologů, ocenil studii K. Kosíka *Filosofické problémy struktury a systému* (1962) pro akcent na otevřenost v současném vědecko-filosofickém úsilí.

V zápisu ze 17. května 1964 si Jiří Němec poznamenal několik myšlenek, které zazněly v hovoru s Janem Patočkou po Kosíkově přednášce o odcizení. Němec mj. reprodukuje Patočkova slova o předpokladech této koncepce v německé idealistické filosofii. Jeho kritiku, podle níž zbývají u Marxe, na rozdíl od Hegela, z tohoto pojmu „jen trosky“ a význam odcizení je současnými marxisty přeceněn, ponechává Němec bez komentáře. Poslední, resumující větou zápisu se však k tématu odcizení přece jen vztáhne: „Závěr: tam, kde člověk stojí, je třeba uvolňovat, otvírat.“ – Jak je patrné ze zápisníků, pojem odcizení zaujímá v pojetí moderního křesťanství, k němuž se Němec hlásí, své pevné místo. Již v zápisu z 6. srpna 1961 pokládá odcizení za východisko úvah o pojetí zla a k těmto myšlenkám se průběžně dále vrací ve spojitosti s odosobněnou, zvrácenou sexualitou (s. 52), dědičným hříchem (s. 92), hrozbou depersonalizace absolutního smyslu (s. 136, 151) apod. Jde o referenční pojem, nikoli o ideologickou floskuli.

Kosíkovo jméno se dále vyskytuje také ve zprávě, kterou o své schůzce s Jiřím Němcem 17. dubna 1964 podal Státní bezpečnosti agent s krycím jménem

⁷⁶ Což byl úryvek z připravované knihy *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963, citát na s. 86.

Cicero. Plyne z ní, že Němec si byl vědom toho, že Kosík, je-li kritizován konzervativními silami v komunistické straně, je zároveň proti případné represi kryt „mezinárodní autoritou“, jíž nabyl díky věhlasu *Dialektiky konkrétního* mezi italskými komunisty. Ze zprávy agenta se dále dozvídáme, že Němec „ideologickou oblast považuje i nadále za hlavní oblast boje proti stávajícímu systému“ vzhledem k tomu, že „celkovou tendencí je degradovat zejména filosofii na úlohu apologetiky stávající společenské situace“. Němec říká, „že je doba pro odvážná vystoupení, pro publikování nekonformních názorů. Revoluční článek, který se podaří protlačit do tisku, má stokrát větší cenu než bůhví jaká ilegalita. Upozornil mě na časopis TVÁŘ, s nímž je ve styku a spolupracuje s ním.“⁷⁷

3.

Počátkem října 1964 si Jiří Němec do svého zápisníku poznamenal, že by bylo třeba napsat větší text, který by „z katolického hlediska“ řešil „nějaký *obecně viděný* současný, český problém“.⁷⁸ Bezprostředně tak reagoval na dva články uveřejněné v aktuálním čísle Literárních novin – od spisovatele Jiřího Šotoly, tehdejšího nejvyššího funkcionáře čs. spisovatelské organizace, a mladého marxistického filosofa Juliuse Tomina. Zatímco Šotola srovnává s polskou literaturou spatřoval ve zdejších současných „katolizujících tendencích v literatuře (...) cosi spíše umělého a téměř kuriozního“, udržujícího se „jen na okraji“ a uzavřeného samo do sebe, něco, co má „víceméně salonní charakter“ a je „kapriciozním gestem“, spíše než „fází přirozeného vývoje“ a co má tendenci „vrůst do podzemí“ a nabývat „všelijak zdeformovaných a tajemných a ‚senzačních‘ podob“⁷⁹, čímž narážel na Němcovy stati o Josefu Florianovi a Jakubu Demlovi uveřejněné ve Tváři⁸⁰, Tomin v článku Počátky dialogu burcoval vyznavače marxistického ateismu k co nejurputnějšímu zápasu proti křesťanství, avšak zároveň

⁷⁷ Cicero: AZ č. [neuvedeno]. Schůzka s dr. NĚMCEM dne 17. 4. 64 od 16 hod. do 18.45... Archiv bezpečnostních složek, fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1, 21. 4. 1964, s. 35 [sn. 81–82]. Jmenné evidence ABS uvádějí pod krycím jménem Cicero s evidenčním číslem 9145 jméno Stanislav Vitek, nar. 15. 2. 1926.

⁷⁸ Jiří Němec: *Zápisníky I*, 3. 10. 1964, s. 295.

⁷⁹ Jiří Šotola: Žádný spisovatelský sjezd... [úvodník]. *Literární noviny* č. 40/1964, 3. 10., s. 1.

⁸⁰ Jiří Němec: Tiché jubileum. *Tvář* č. 2/1964, 21. 2., s. 10–11; týž: Básník, který nezná svého jména. *Tvář* č. 7/1964, září, s. 26–31. – Šotola však mohl vědět také např. o Němcově překladu Prologu Teilhardovy knihy *Le Phénomène humain* (Paris, Seuil 1955), doprovozeném překladatelovým úvodem, který vyšel v lednu téhož roku ve *Vesmíru* č. 1/1964, s. 9–11.

velkoryse plédoval za to, aby se tento zápas odehrával „vyspělým způsobem“ a ponechal „stranou ,metody‘, které spočívají v administrativním zásahu a zastrašování“.⁸¹

Jiří Němec v souvislosti se svým záměrem zmínil esej Josefa Jedličky Neschopnost ke svobodě⁸² či úvahu svého přítele Ladislava Hejdánka Svět bez člověka⁸³. Jedlička ve druhé části své eseje uváděl „jako podmínky svobody“ (s. 23) vědomí viny a pokání, a to nad Kafkovou prózou *Proces*, která „je protokolem o člověku a o světě naší doby“, v níž „likvidace Stalinova kultu se stává nevídaně rozsáhlou realizací tohoto průlomu do svobody“ (s. 25). Podle Němce Jedličkova esej „jde dost daleko“ a blíží se k tomu, co zamýšlí sám napsat, ale – dodal – „zůstává dost povšechná, o pokání nelze mluvit obecně (lépe: nelze mluvit jen obecně – i když tam je konkretizace: ale na příkladu komunistů).“ K Jedličkovu textu se pak vrátil ještě 11. srpna 1965, když si nadále rozvrhoval svůj článek, a to dvěma poznámkami, jimiž rozšiřuje kritický pohled na něj:

Víra a svoboda jako syntéza (proti Jedličkovi, který je pojímá jako skok do bezčasí).“

V článku polemizovat s *Jedličkovým* pojetím „průlomu do svobody“ – to jeho pokání by mohlo vyznít jen jako „otevření do prostoru“, „nářek“ (viz závěr jeho 2. článku), je třeba nasadit *další úsilí* („jít za Jedličku“) – v tomto otevřeném prostoru vynaložit *další energii*, učinit *duchovní syntézu!* Ten aspekt negace, prolomení je viděn správně, ale jeho smysl je v *nové, vyšší stavbě!*⁸⁴

Také nedávno uveřejněnou úvahu Ladislava Hejdánka Svět bez člověka, v níž autor ukazuje, že nepředmětné myšlení je myšlením zásadně otevřeným budoucnosti, Jiří Němec považoval za blízkou svému vlastnímu hledisku. Šlo mu však zjevně o to podat problém konkrétněji, ve vztahu k jednotlivému člověku, a vyložit budoucnost jednak jako fenomén vnitřního časového vědomí, jednak

⁸¹ Julius Tomin: Počátky dialogu. *Literární noviny* č. 40/1964, 3. 10., s. 3. – Ke kontextu srov. Milan Jungmann: *Literárky – můj osud. Kritické návraty ke kultuře padesátých a šedesátých let s aktuálními reflexemi*. Brno, Atlantis 1999, s. 117–122 a dále.

⁸² Josef Jedlička: Neschopnost ke svobodě. Dvě kafkovské poznámky. In: *Host do domu* č. 2/1964, s. 19, 21–25. Též knižně jako kapitola I a II in: Josef Jedlička: *Poznámky ke Kafkově*. [Ed. Jan Vít a Marta Železná.] Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1993, s. 3–12.

⁸³ Ladislav Hejdánek: Svět bez člověka. *Vesmír* č. 3/1964, s. 85–87. Knižně in: týž: *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*. Praha, OIKOYMENH 1997, s. 23–31.

⁸⁴ Jiří Němec: *Zápisníky II*, 11. 8. 1965, s. 16, 17.

ukázat jeho složitost. To vyplývá již z dřívějších (a průběžně trvajících) diskusí Jiřího Němce s Ladislavem Hejdánkem, jejichž četné ozvuky lze číst v Němcových kritických glosách v zápisnících: tak 17. března 1962 upozorňuje na potřebu doplnit „výborné Láďovy úvahy o víře a christologii“ personálním aspektem („Bůh není jen absolutním smyslem, ale také osobním Ty, se kterým můžeme být v osobním vztahu“)⁸⁵; v reflexích k „Láďovu pojetí vzkříšení“ z 26. prosince 1963 vysvětluje nedostatečnost budoucnosti pojaté bez bližšího určení jako „ryzí apel“ a požaduje vymodelování ontologické struktury budoucnosti, přičemž kromě jiného upozorňuje na to, že ani „budoucnost není vždy otevřená, nebo není otevřena vůbec, provždy“, tj. existuje i coby uzavřenost, z čehož plyne, že budoucnosti je vlastní určitá strukturovanost.⁸⁶

Bez významu ve vztahu k zamýšlené studii nebyly ani poznámky Jiřího Němce k Ladislavem Hejdánkem průběžně rozvíjené koncepci nepředmětné pravdy jako univerzální perspektivy, která není člověku od počátku k dispozici, „ale naopak čemu se on sám dává k dispozici“⁸⁷. Jisté nebezpečí Jiří Němec spatřoval v tom, že takové pojetí může vést k „převedení člověka na něco jiného“, k jeho pohlcení ovládající pravdou. Člověk však má smysl právě jako člověk. „Zpředmětní-li svou ‚podstatu‘, která se stane jakoby cílem, naopak své lidství (tj. schopnost stálého překračování) ztrácí. Zároveň však toto překračování,“ objasňoval, „je lidským překračováním (směřujícím – řekněme – k ‚nadlidskému‘), ale nikoli přechodem k božskému, splnutí s Bohem. Proč by pak celý ten proces, když by nakonec člověk sám byl zrušen? Zde je pravda důrazu na člověka v humanismech. Člověk se má změnit, ale ne zrušit v Bohu.“⁸⁸

Kritické připomínky k Jedličkovu a Hejdánkovu pohledu ozřejmují, kam Jiří Němec chystaným článkem o svobodě mířil. Vedle ekumenického dialogu mezi křesťany, již i veřejně probíhajícího a nadějně se rozšiřujícího, měl ve stávající historické situaci podnítit diskusi též s nedogmatickými marxisty a vytvořit prostor názorové plurality, které se rigidní politická moc všemi dostupnými

⁸⁵ Jiří Němec: *Zápisníky I*, 26. 11. 1962, s. 85.

⁸⁶ Tamtéž, 26. 12. 1963, s. 232–234. – K datu 12. října 1964 (tamtéž, s. 295–296) Němec zaznamenal výhrady Jana Patočky k článku Ladislava Hejdánka *Objev budoucnosti v umění* (*Tvář* č. 7/1964, s. 16–19): „není dost jasně řečeno, jak se budoucnost v uměl. díle projeví, demonstrovat na příkladě! Jde nakonec o jakousi obecnou fenomenologii času. (...) – Láďa mluví o budoucnosti, ale nejde o analýzu časovosti, ale času, proto nejde o dost hluboký pohled.“ – Tomuto úskalí se chtěl v *Implikacích svobody* sám nepochybně vyhnout.

⁸⁷ Ladislav Hejdánek: *O pravdě v umění a ve filosofii* [1964], *Plamen* č. 6/1965, s. 30–35. Knižně in: týž: *O umění*. Ed. Barbora Řebíková. Praha, OIKOYMENH 2014, s. 17–31, cit. s. 30.

⁸⁸ Jiří Němec: *Zápisníky I*, 11. 9. 1964, s. 290.

prostředky úporně bránila a již v závěsu za touto mocí kladli mantinely komunističtí antidogmatici, jako Jiří Šotola ve svých slovních ekvilibristikách či Julius Tomin schizofrenními výzvami k dialogu.⁸⁹ Snaha zaměřit se na tyto rysy vztahu k pravdě, které jsou společné každému člověku, zřejmě vysvětluje poznámku, v níž odmítá konkretizaci jen „na příkladu komunistů“. Zápis z počátku října 1964 o potřebě většího článku uzavřel: „Snad by bylo nejlépe polemicky reagovat na nějaký svazový článek nebo na nějakého ‚nepřítele‘, který {je} nám s marxismem společný.“⁹⁰

Prošlapáváním terénu, na němž se rozhovor s nedogmatickým marxismem měl odehrávat, je i recenze knihy Rogera Garaudyho *Perspektivy člověka* (český překlad 1964), již Jiří Němec uveřejnil ve Tváři č. 5/1965 s názvem Spor o člověka. V ní mj. konstatoval, že Karel Kosík svým výkladem Heideggera předstihl autora recenzované knihy, jinak však ocenil Garaudyho otevřenost bezpodmínečnému dialogu či antropologický záběr jeho myšlení, vycházejícího ze směrů, v nichž se „příroda – tedy to, co člověk přesahuje – ani transcendence – to, čím se člověk přesahuje či je přesahován – nikdy neklade od člověka odděleně“.

Jiří Němec se nakonec rozhodl, že ve svém „slovu k obecně viděné přítomnosti“⁹¹ zareaguje právě na studii Karla Kosíka *Antinomie morálky* (Plamen č. 9/1964),⁹² a to nejen kvůli uvedeným předpokladům (mj. Kosíkově snaze o tvořivý výklad marxismu jako filosofie člověka a svobody; mezinárodnímu věhlasu, který autorovi *Dialektiky konkrétního* poskytoval určité krytí před místními konzervativními silami aj.), ale bezpochyby i proto, že její pisatel v tomto textu kritizuje křesťanství.

Svou roli sehrála i skutečnost, že Karel Kosík se výrazně angažoval ve společensky vlivném Svazu československých spisovatelů, který na různých úrovních právě v inkriminované době, tj. ve druhé polovině roku 1965, opakovaně projednával situaci kolem časopisu Tvář. Jeho obsah totiž stále více popouzel centrum monopolní politické moci, kterým byl Ústřední výbor KSČ. V proceduře, jež na sklonku uvedeného roku vedla k zastavení Tváře, vedení spisovatelského svazu splnilo svou úlohu „ochotné a aktivní“ převodové páky

⁸⁹ K charakteristikám srov. Milan Jungmann, cit. d.

⁹⁰ Jiří Němec: *Zápisníky I*, 3. 10. 1964, s. 295.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Ta je rozpracováním motivu z kapitoly Dějiny a svoboda, in: Karel Kosík: *Dialektika konkrétního*. Praha, Academia 1966, s. 158–167; na s. 163 autor mj. odkazuje k Hegelově kritice „krásné duše“ romantiků, která ví, že svět je špinavý a nechce se poskvřnit dotykem s ním, tj. jednáním“. Kosíkova dvojice krásné duše a komisaře je zároveň průhlednou narážkou na esej Arthura Koestlera *Jogín a komisař*.

ÚV KSČ, k níž bylo předurčeno.⁹³ Když Jiří Němec v závěru článku vyzýval k „uvolňování krunýřů zvnitřku“ a rezignaci na privilegia poskytnutá zaštiťujícími institucemi, stával se adresátem tohoto apelu spolu s dalšími funkcionáři spisovatelského Svazu nepochybně také Karel Kosík. O jeho tehdejší jednání si na základě existující historické literatury bohužel nelze udělat zcela zřetelný obrázek. Z nepořádné historické práce Karla Kaplana, v níž je věnována kapitola „Zápasu o Tvář“,⁹⁴ lze vytušit, že Karel Kosík se v této kauze pokoušel manévrovat, aniž je zřejmé, nakolik byly jednotlivé jeho kroky vedeny nějakým promyšleným, cílevědomým postupem.⁹⁵

4.

⁹³ Stručně o historii Tváře: Přemysl Blažíček: Mýtus Svazu spisovatelů. In: týž: *Kritika a interpretace*. Ed. Michael Špirit. Praha, Triáda 2002, s. 301–304, a tamtéž v editorových komentářích: s. 407–408; a podrobněji: Michael Špirit: *Tvář. Pokus o historickou rekonstrukci*. In: *Tvář. Výbor z časopisu*. Ed. Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 671–735.

⁹⁴ Karel Kaplan: „*Všechno jste prohráli!*“ *Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967*. Praha, Ivo Železný 1997. – Výklad je tematicky rozdělen do kapitol (Tvář, Literární noviny, IV. sjezd SČSS), což narušuje chronologii událostí; často není jasné, z jakých svazových či stranických pramenů autor čerpá a cituje.

⁹⁵ K. Kosík byl od června 1963 členem předsednictva ÚV SČSS; ÚV SČSS po III. sjezdu zvolil své předsednictvo 20. června 1963 ve složení: Březovský, Drda, Hájek, Kohout, Kosík, Kříž, M. Kundera, Mihálik, Mňačko, Putík, Rosenbaum, Skála, Šotola, Števček, Válek (Zpráva ze zasedání ÚV Svazu čs. spisovatelů. *Literární noviny* č. 26/1963, 29. 6., s. 2). Podle K. Kaplana se v květnu 1965 funkce ve vedení SČSS, zřejmě tedy v předsednictvu, vzdal společně s P. Kohoutem a J. Putíkem (odstoupil i B. Březovský, ale ten ze zdravotních důvodů) (s. 62–63), a to pro nespokojenost s udržováním starých forem „stranického řízení“ kultury a nerespektováním stanovisek svazových orgánů k ekonomickým záležitostem spisovatelů. (Hlavní slovo při rozhodování Svazu nemělo ani předsednictvo, měla ho podle všeho tzv. stranická skupina ÚV SČSS; Karel Kosík byl členem komunistické partaje.) Linie jednání jednotlivých účastníků včetně K. Kosíka (jeden ze sedmi spisovatelů-komunistů – Šotola, Čivrný, M. Kundera, P. Kohout, Kosík, Jungmann a Klíma –, kteří vystoupili v říjnu 1965 ve prospěch Tváře proti usnesení Svazu v zájmu „zachování prestiže strany a Svazu čs. spisovatelů“; dopis, ve kterém oznamoval, že se zříká členství ve Svazu, nebude-li usnesení splněno; citát Kosíkova vyjádření: „v kulturní politice strany trvá model stalinské kulturní politiky a zásah vůči Tváři je důsledkem tohoto dogmatického modelu“ ze zprávy ideologického oddělení ÚV KSČ /s. 42/; listopadové „usměrnění“ autorů tzv. prohlášení sedmi Ústředním výborem KSČ pod tlakem a hrozbou disciplinárního řízení; vysvětlení „sedmi“ ke svému návrhu na revokaci usnesení k Tváři; další činnost ve svazových orgánech...) není v Kaplanově studii srozumitelně vyložena, a tudíž ji není možné souvisle rekapitulovat, respektive lze z ní Kosíkovo chování pochopit právě jen jako jisté manévrování.

Za těchto okolností tedy Jiří Němec formuloval koncem léta a na podzim 1965 první ucelenější nástin pojetí svobody. Kromě tiskem vydaného znění, nazvaného Implikace svobody, dosud známe tři rukou psané a šest strojopisných verzí. Postupnou proměnou procházel také název: K pojetí hum. praxe. (Pozn. a rozlišení) → Poznámky a rozlišení → Poznámky o svobodě → Podmínky svobody → Implikace svobody. V Němcových zápisnících je možno navíc při bližším pohledu identifikovat několik rozběhů k tomuto článku, poznámek k němu, variant jednotlivých míst a paralel k nim a také jejich dílčí rozpracování.

První dochovanou verzí je rukopis psaný na 20 číslovaných listech (17,5 normostrany) obyčejnou tužkou a s názvem K pojetí hum. praxe s podtitulem (Pozn. a rozlišení)⁹⁶, který lze na základě srovnání s pasážemi v zápisnících časově umístit nejspíš do srpna 1965 (dále jej označujeme jako KPHP).

Krátce poté nejspíš vznikly dvě rukopisné verze psané modrým plnicím perem a částečně obyčejnou tužkou rukou J. Němce, po delší straně a oboustranně na listy z tužšího papíru velikosti A5 (6 a 18 listů), jimž v dochovaných písemnostech autora předchází list nadepsaný Poznámky a rozlišení a datovaný v záhlaví 8. 9. 65, aniž je však jisté, že jde o dataci vzniku verzí nebo jejich počátku. S těmito rukopisy nepochybně bezprostředně souvisejí čtyři verze nesusoucí titul Poznámky a rozlišení (PR) – jde o dva identické strojopisné průklepy (s číslováním 1–12 v záhlaví), z nichž druhý obsahuje řadu autorových úprav obyčejnou tužkou i plnicím perem a stal se základem dvou verzí následujících. Jednak čtrnáctistránkové rozmnoženiny, pravděpodobně cyklostylem, s údajem na poslední stránce „bl. č. 282“⁹⁷ a jednak nového strojopisného průklepu (12 stran, zhruba 12,5 normostrany), který uchoval Ladislav Hejdánek a jenž obsahuje řadu dalších drobných oprav modrým plnicím perem rukou J. N. (a podtrhávek či jiných zvýraznění od L. H. barevnými pastelkami). Tento strojopis Hejdánek vložil do papírové „košilky“, již navrhu opatřil popisem: „Článek původně určený pro 8. číslo Tváře 1965 (2. ročník); nepustil tiskový dohled. Září 1965.“⁹⁸ Osmé číslo bylo podle tiráže předáno do sazby 1. září 1965.

Celkově osmou dochovanou podobou textu je desetistránkový strojopisný průklep na tužším papíře (necelých 9 normostran), v němž J. N. provedl úpravy modrým plnicím perem a modrou propisovací tužkou a mj. propisovací tužkou

⁹⁶ Není-li uvedeno jinak, nacházejí se zde uváděné verze v písemné pozůstalosti J. Němce.

⁹⁷ V pozůstalosti K. Kosíka ve Filosofickém ústavu AV ČR. Za poskytnutí kopie děkuji Ivanu Landovi.

⁹⁸ Nyní v Archivu Univerzity Karlovy, fond Ladislav Hejdánek, karton 102 (VII Písemná pozůstalost cizích osob), sl. texty Jiřího Němce.

opravil i původní strojopisný název Poznámky o svobodě (PS) na Podmínky svobody a následně škrtem prvního slova do podoby Implikace svobody. Text byl původně (strojopisná vrstva) rozdělen do dvou samostatně stránkovaných částí /I/ a /II/, přičemž na konci první z nich je odkázáno k „Pokračování“. Lze se domnívat, že verze s ručními opravami plnicím perem a s názvem Poznámky o svobodě vznikla se záměrem uveřejnit ji na pokračování ve Tváři, tedy před úředním zastavením měsíčníku na konci roku 1965 (podle tiráže byla uzávěrka devátého čísla 4. října a posledního, desátého čísla 1. listopadu), a v tom případě zároveň nejspíš i před koncem října téhož roku, kdy J. Němec odjel na dlouhodobý studijní pobyt do Vídně (pokud by tato verze vznikala pro sborník připravovaný po zákazu časopisu, nedávalo by rozdělení studie na dvě části smysl). – Četné úpravy propisovací tužkou ve strojopisu pak pocházejí zřejmě až z počátku roku 1967 (mj. právě změna názvu; srov. např. *Zápisníky II*, 9. ledna 1967, s. 29, kde J. N. zmiňuje ještě titul Poznámky o svobodě).

Posledním dochovaným strojopisem je nový devítistránkový opis s názvem Implikace svobody (IS) a se zanesenými opravami z předchozí strojopisné verze a následnými dalšími korekcemi provedenými modrou propisovací tužkou. Tato verze sloužila jako předloha k vydání článku ve sborníku *Podoby II* a je s ním identická.⁹⁹ Sborník byl odevzdán redakci nakladatelství na jaře 1967, ale vyšel, s vročením 1969, až v lednu 1970. Do xerokopie publikovaného článku Jiří Němec připsal „zabaveno cenzurou v r. 1965“.¹⁰⁰

Z odstupu dvaceti let pak k osudu textu uvedl: „V šedesátých letech jsem měl pro Tvář připravenou studii *Implikace svobody*, ale Tvář byla zakázána a takhle studie mohla vyjít až v silně zpožděném druhém sborníku *Podoby*, který vlastně v době, kdy Tvář nevycházela, měl tento časopis suplovat. Do prvního sborníku *Podoby* jsem ale dal studii jinou, protože takhle byla zadržena cenzurou a po léta sloužila zejména {vlivnému členu ÚV KSČ Jiřímu} Hendrychovi jako argument proti Tváři. Měl ji rozmnoženou a předčítal z ní partie na různých stranických konferencích (vyšla až v roce 1969). Jemu tam vadily zejména formulace o pluralismu, které jsem později ještě pojmově upřesnil. V každém případě už to však byla úvaha o svobodě v kulturním i politickém smyslu, protože

⁹⁹ Jiří Němec: Implikace svobody. *Podoby II. Literární sborník*. Uspořádal Václav Havel. Praha, Československý spisovatel 1969, s. 121–127; též in: *Tvář. Výbor z časopisu*. Uspořádal Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 188–193.

¹⁰⁰ V pozůstalosti J. Němce.

jejím centrem se stal právě pluralismus, a sice na všech rovinách veřejné aktivity.“¹⁰¹

Jak známo, k zabavování článků skutečně docházelo a redakce měla pro tyto situace připraveny náhradní texty.¹⁰² Ze vzpomínky mj. plyne, jaký je s největší pravděpodobností původ cyklostylové rozmnoženiny „bl. č. 282“. Další zjištěné a výše uvedené skutečnosti nelze jednoduše uvést do vzájemné souvislosti, aniž by mezi nimi vznikl rozpor, a nemůžeme tedy s jistotou říci, kterou z verzí cenzura zakázala či došlo-li k pokusu prosadit publikaci upravené podoby nebo zda zákaz časopisu nový pokus předešel. Jedno je však zjevné: sledujeme-li úsilí, které J. Němec vložil do vzniku tohoto textu, musíme si uvědomit, jak zásadní výpověď pro něho představoval.

Také aparát komunistické strany si zjevně uvědomoval důsaznost Němcových snah včetně jeho článku. Ideolog Jiří Hendrych jim věnoval následující odstavec v jednom z dnes dostupných referátů, rozsáhlém projevu na III. sjezdu Svazu československých divadelních a filmových umělců dne 29. listopadu 1965 v Praze, v němž obhajoval socialistický realismus „jako vždy hlavní a rozhodující proud divadla a umění“:

Není dnes nutné daleko chodit pro příklady o tom, že různí lidé mají naprosto protichůdné, ideově protichůdné představy o obsahu takových základních pojmů, jako je třeba stranickost, angažovanost, humanismus a dokonce i marxismus. Ozvali se i kazatelé jakési humanizace marxismu, kteří se snaží vědecký světový názor, marxismus-leninismus, pokropit svěcenou vodou.

Myslím, že žádná společnost nedává takové podmínky pro výměnu a třibení názorů, jak nejlépe zabezpečit materiální a duchovní potřeby člověka, jako společnost socialistická. Tyto podmínky je nezbytné neustále prohlubovat, přispívat k co nejširšímu střetávání názorů před rozhodnutím na společném, jednotném postupu. Je stejně tak správné vyměňovat si myšlenky a sbližovat stanoviska například s upřímnými demokraty a humanisty, s nimiž nás spojují některé velmi závažné cíle a úkoly, jako je úsilí o přátelství mezi národy, boj proti imperialismu, za mír apod.

¹⁰¹ Krok stranou. Rozhovor Karla Hvizďaly s Jiřím Němcem. *Obsah* 1987xx, září, s. 87–98; datováno září 1984 – leden 1985, Bonn. Podruhé s názvem: O třech pohybech lidské existence. *Proměny* (New York) č. 4/1990, listopad, s. 18–24. Knižně in: Karel Hvizďala: *Dialogy*, Praha, Torst 1997, s. 55–66.

¹⁰² Rozhovor s Janem Nedvědem o Tváři. Připravili Zbyněk Hejda a Andrej Stankovič. *Střední Evropa* č. 29/1993, březen, s. 133–145, cit. s. 137; Robert Krumphanzl: Doktor Živago v Československu 1956–1971. *Revolver Revue* č. 111/2018, červen, s. 209.

Nelze však dávat prostor nějakému dialogu s nepřátelskými či dokonce antikomunistickými názory. Zde nemůže jít o dialog, ale jediné o nelítostný ideologický boj, přičemž je nutné trvat na tom, že je nepřípustné, aby ideově nepřátelským názorům kterákoli instituce socialistické společnosti a státu poskytovala jakoukoli platformu.

I u nás se našli hlasatelé cizích filosofických názorů, se kterými dnes přicházejí různí jezuité a stoupenci „ofenzivních“ ekumenických snah s cílem sjednotit zpátečnické síly a nahlodat s pomocí nové moderní taktiky socialistické myšlení i socialistickou společnost.

Odposlechy Státní bezpečnost zachytily rozhovor Dany Němcové s Ladislavem Hejdánkem nad tímto Hendrychovým projevem, který vyšel 1. prosince 1965 v Rudém právu: Přítel Jiřího Němce jeho manželku upozorňoval, ať pro něho pořídí výtisk (J. N. byl v té době ve Vídni na studijním pobytu), a předčítal z řeči, přičemž Němcová se po vyslechnutí poslední výše citované věty údajně vyjádřila, „že je to sprostárna nejvyššího kalibru, že postoj k té věci je prostě šílený, že by se na to mělo nějak reagovat, když může něco takového říkat (Hendrych) a při tom, že je to ,huba kompetentní‘.“ Pak Hejdánek prohlásil, že o projevu „bude ihned informovat Dr. HROMÁDKU a další funkcionáře (...). Na druhé straně se ale utěšoval tím, že projev nebyl adresný, takže se vlastně neví, o kom se mluví.“¹⁰³

Zda došlo nad Němcovým článkem k nějaké diskusi s Karlem Kosíkem, nevíme. Na rubu poslední strany cyklostylovaného exempláře (PR), dochovaného v pozůstalosti K. K., je Kosíkovou rukou poznamenáno: „1) první ideové vystoupení Němce – ¶ 2) polemika s K. zprava ¶ 3) obhajoba katol. filosofie – ¶ Chardina ¶ (vzájemné pochopení – ¶ str. 7–8 – přímý útok) ¶ 4) str. zespolečenštění ochuzuje člověka ¶ 5) zda je *potřebné* a vhodné polemizovat s K. zprava“. Jde, jak se domníváme, o poznámky z nějakého dalšího vystoupení Jiřího Hendrycha? – Žádná další reakce Karla Kosíka na Němcovu studii není známa – když připočítáme několik podtržení v cyklostylu na místech týkajících se časovosti, resp. pojetí budoucnosti, a otazník dopsaný po straně u Němcovy věty: „Svobodný člověk si naopak celou svou úzkost protrpí až do dna a snaží se nepřitížit ani stěblem tomu druhému.“ – Pokud jde o účast K. Kosíka na dialogu mezi křesťany a marxisty, J. Němec vzpomínal na jeho přednášku o sv. Augustinovi v sekci pro

¹⁰³ C-7: Agenturní zpráva. Němcová – Hejdánek – zpráva. Archiv bezpečnostních složek, fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1, 1. 12. 196[5], s. 196 [sn. 302]. – C-7 označuje prostorový odposlech, tj. nahrávku z odposlouchávacího zařízení.

mládež semináře v Jirchářích, která se podle zmínky v dopise L. Hejdánka J. Němcovi do Vídně konala 29. listopadu 1965.¹⁰⁴

5.

Následující výklad vychází z tištěné podoby, avšak využívá též znění dřívějších verzí a pasáží v zápisnících. V úvodních odstavcích Implikací svobody Jiří Němec připomíná ta místa ze studie Karla Kosíka Antinomie morálky, v nichž její autor interpretuje dvojici krásné duše (moralisty) a komisaře (funkcionáře) jako „strnulou antinomii“ moralismu a utilitarismu, postojů patřících původně k sobě, antinomii, do níž se rozpadá kýžená „dialektická jednota“.¹⁰⁵ Němec namítá, že v těchto pojetích skutečnosti tak, jak byla zjednodušeně podána, redukujících její celek na nazíratelnou přítomnost, nejde o opravdové antinomie, ale pouze o dvojí způsob téhož, totiž uzavřenosti: zatímco krásná duše, uzavírající se do čistoty odsuzujícího svědomí, má strach vkročit do dějin, komisař, prosazující výchovu druhých, se strachuje vejít do svého vlastního svědomí.¹⁰⁶ K vyřešení problému ovšem podle něho nestačí u obou nahradit statické pojetí dynamickým. Svobodné jednání, o něž tu jde, se totiž neuskutečňuje v pouhém „vykročení ze sebe“, nespočívá „v příklonu k vnějšímu světu“ (neboť pak by zůstávalo závislým na tom, co takovým způsobem vzniká). Nerealizuje se však ani jenom v „obratu a odstupu do nitra“ (to by ztrácelo vztah ke světu).¹⁰⁷

V nejstarší verzi Jiří Němec psal o protikladu, resp. „podvójnosti čistoty i účasti“ (distance a angažovanosti), které jsou „konstitutivní pro strukturu lidského života“, neboť „svoboda není (...) ani v pouhé niternosti, ani v pouhé vnějšnosti“¹⁰⁸. Krajní formu čistoty představuje samota, krajní formou účasti je

¹⁰⁴ „Téhle knížce by mohl rozumět jediný člověk v Československu.“ Vzpomínání Jiřího Němce. *Teologický sborník* č. 4/2001, s. 96; rozhovor Jana Stříbrného z roku 1997; L. H.: „Dnes večer (to už píšu v pondělí) přednáší v Jirchářích mládeži Kosík; snad Ti o tom poreferuje Dana, která tam půjde.“ Dopis z 28. 11. 1965, Archiv Univerzity Karlovy, fond Ladislav Hejdánek, karton 14 (II Korespondence), sl. korespondence s Jiřím Němcem (1962–86).

¹⁰⁵ Karel Kosík: Antinomie morálky. *Plamen* č. 9/1964, s. 2 dole.

¹⁰⁶ IS (cit. d.), s. 122. – Upozorněním, že v představených postojích krásné duše a komisaře schází „poukaz k tomu, co jako takové přítomné není, poukaz k skrytým zdrojům, které je třeba ‚nechat být‘, má-li to, co z nich roste, být opravdu podle svého vnitřního určení, nepřevoditelného na pouhý technicky ovladatelný pohyb“, se Němec výslovně odvolává k Heideggerovi (Martin Heidegger: *Vom Wesen der Wahrheit / O pravdě a bytí*. Přeložil Jiří Němec. Praha, Triáda 2020, s. 37 a dál).

¹⁰⁷ IS (cit. d.), s. 123. – Tak již i v *Zápisnících II*, 2. 6. 1965, s. 11 a srov. s. 12, 16.

¹⁰⁸ KPHP, s. 4.

veřejnost¹⁰⁹; to, co předvádí Karel Kosík v Antinomiích morálky, jsou právě jenom „krajní hlediska“¹¹⁰, „ustrnulé momenty“¹¹¹.

Co myslí „nitrem“, Němec ve svém článku nevysvětluje, ale pomoci mohou předběžné poznámky k této důležité otázce, které si v červenci 1965 zapsal do zápisníku a v nichž upozorňuje, v Heideggerových intencích, na potřebu rozlišit rovinu subjektivity a rovinu smyslu. Říká, že „nitro (...) není ‚vědomí‘, ale je ‚smysl‘, ‚směr‘“, a vypočítává, že nitrem člověka se rozumí v zásadě buďto „subjektivní sféra“, anebo „entelechie“ – prosazující se životními projevy, ale i ve vědomí, subjektivní sféře, ale přesahující ji – směrem do ‚tajemství‘ zdroje skutečnosti“. Subjektivita je podstatně vnější, neboť se v ní člověku prezentuje vždy „něco zjevného“, zatímco vnitřní je nepřístupné, a přesto „se prosazuje ve vnějším světě, jako organizující, usměrňující“ pohyb lidské existence.¹¹²

Příkladem zvnějšněné niternosti může být „pseudokonkrétnost“ individuálního svědomí“, před čímž jako „první mravní normou“ Jiří Němec varoval v zápisu o rok dříve.¹¹³ Na způsob, jakým Karel Kosík v Antinomiích morálky vysvětluje niternou aktivitu svědomí u krásné duše a komisaře, Němec v první, nevydané verzi textu (KPHP) odpovídal: jestliže víme, že nemůžeme dohlédnout všechny důsledky činu zamýšleného s nejlepšími úmysly, nemůžeme ani přikládat svědomí rozhodující váhu při posuzování morálnosti vykonaného skutku. Se svědomím nelze zacházet takto „idealisticky, metafyzicky a staticky“ jako s naprostým arbitrem morálnosti jednání. – „Pravda je taková: zákon a svědomí patří k sobě: nikdy neuchopím zákon (Boha, normu, výzvu) jinak než v individuálním aktu souzení.“ Zákon a svědomí nelze oddělovat. Pravda je vždy prostředkována lidským subjektem. Na druhé straně svědomí, není-li takto ukotveno, nevystupuje z vlastní individuální pseudokonkrétnosti.¹¹⁴ Mít svědomí tak znamená v první řadě: „chtít mít svědomí“.¹¹⁵

¹⁰⁹ Jiří Němec: *Zápisníky II*, 11. 8. 1965, s. 16; srov. obrat Léona Bloy „veřejné duše“ (KPHP, s. 5).

¹¹⁰ KPHP, s. 3.

¹¹¹ IS (cit. d.), s. 121.

¹¹² Jiří Němec: *Zápisníky II*, 12. 7. 1965, s. 15.

¹¹³ Jiří Němec: *Zápisníky I*, 16. 6. 1964, s. 265.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Martin Heidegger: *Sein und Zeit*, § 54, 270; český překlad: *Bytí a čas*. Přeložili Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Miroslav Petříček jr. a Jiří Němec. Praha, OIKOYMENH 1996, s. 299. Podle Heideggera tato „volající výzva“ obsahuje „hledané existenciální rozhodnutí pro volbu být sebou“. Jiří Němec k tomuto místu odkazuje ve svém článku o Janu Patočkovi z přelomu osmdesátých a devadesátých let, když srovnává Patočkovu filosofii s Heideggerem: „Patočka z tématu otevřenosti vyvodil jak ve své teoretické práci, tak

Připomeňme v této souvislosti roli Josefa ve filmu *O slavnosti a hostech*, do níž Jiřího Němce obsadil jeho bratranec Jan Němec a jež ztvárňuje člověka bez svědomí, individuum, jehož jednání postrádá jakýkoli vnitřní korektiv. Film vznikl v letech 1964–1965 a natáčel se v prvních letních měsících roku 1965, tedy v době, kdy si Jiří Němec rozvrhoval Implikace svobody. – Téma svědomí krásné duše později zpracoval samostatně také Jan Patočka: do tištěného programu Čechovova *Ivanova*, divadelní inscenace Divadla za branou, již režíroval Otmar Krejča, napsal studii, v níž postihuje hlavního hrdinu jako krásnou duši, která se ve své fixované skutečnosti zošklivila sobě samé. V úvodním odstavci analyzuje jako licoměrnost obsah jednání takzvaně svědomitého člověka, jenž „stylizuje zájmy do obecná, do povinností, do dobrého pro všechny“.¹¹⁶

Zdroj svobody Jiří Němec osvětluje jako určitý dílčí úkon v probíhajícím procesu sebereflexe. Píše o něm: „tehdy, kdy jsme třeba již v pokušení se toho, co vzniklo, vzdát, stojíme – mám za to – své pravé, lidské svobodě nejbliž“. Skutek, v němž se otevírá lidská svoboda, se ustavuje „na pozadí nicoty a konce“, v pokušení vystoupit z otevírající se možnosti, vzdát se svého jednání, které je překonáváno přijetím skutečnosti jako daru, „sebe v ní“ a převzetím životní odpovědnosti. V tom spočívá „drama lidské svobody“ jakožto „dvoutaktu vždy nové účasti a nového odstupu jako předpokladu dalšího vykročení“, které se uskutečňuje „v integrovaném, ztvárněném okruhu obou těchto komplementárních pohybů – zvnějšňujícího se nitra i dovnitř vstupujícího vnějšku“. Vlastním smyslem tohoto dramatu a zároveň předpokladem každého dalšího činu je poznávání pravdy. Němec to formuluje: „V komplementaritě naší činnosti se pravda odhaluje tak, že v odstupu vždy vidíme skutečnost v pravém světle, tj. jako otevřené pole pro vždy hlubší účast a tvrdší soud nad naší vlastní konečností.“¹¹⁷

v praxi jiné důsledky. Pro něho se apel odpovědnosti týká každého, kdo „chce mít svědomí“ (*Sein und Zeit*), tedy i státníků – chceme-li to tak říci –, i „vůdců“ atd. Jiří Němec: Jan Patočka jako středoevropský filozof a jeho postavení v dnešní fenomenologii, cit. d., s. 118.

¹¹⁶ Jan Patočka: *Ivanov*. In: A. P. Čechov – *Ivanov*, Program Divadla za branou. Praha 1970; v Sebraných spisech Jana Patočky: *Umění a čas I*. Ed. Daniel Vojtěch a Ivan Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2004, s. 454–460. – Premiéra tohoto představení v Ústí nad Labem se shodou okolností konala ve stejný den, kdy vyšel sborník *Podoby II* s Němcovými Implikacemi svobody, 29. ledna 1970; pražská premiéra proběhla o čtrnáct dní později, 13. února (Jana Patočková: Krejčův český Čechov /a jiní/ na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. *Divadelní revue*, 8. 12. 2007, is.muni.cz/el/1421/podzim2012/DVMA001/um/7947797/ [3. 2. 2022]).

¹¹⁷ IS (cit. d.), s. 123.

Souvislost reflexe jako zvláštního pohybu, který je převzetím odpovědnosti, se svobodou Jiří Němec původně rozvedl v nejstarší známé verzi textu (KPHP).¹¹⁸ Zjevně zde navazuje na Heideggera, konkrétně na jeho kritiku Marxova pojetí světových dějin jako „práce sebereprodukce člověka“, v níž Heidegger dovozuje, že „každá produkce je v sobě již re-flexe, je myšlení“; daný passus z Heideggerovy studie *Principy myšlení* si Němec vypsál do zápisníku právě v srpnu 1965.¹¹⁹ K povaze „reflexe“ a jejímu vztahu k „praxi“ se ovšem vyslovil již dříve, v poznámce ze září 1964: Reflexe jakožto tvořivá, iniciativní, záměrná činnost, která se soustředí k tomu, aby jejím prostřednictvím vznikalo nové, je podle něj nutnou součástí praxe (akce, práce). Sama reflexe náleží „k vnější výbavě subjektu (L. Hejdánek)“, vnitřek představuje „tvorba, vznik nového“. I toto nové se však realizací zvnějšňuje a je opětovně nahrazováno „novým novým“.

¹¹⁸ „Kdy tedy nastupuje tento akt pravé svobody? Mám zato, že může nastoupit tehdy, když realizace činu byla dokonána. Když pak reflektuji na svůj čin, když se dívám nazpět, obracím svůj pohled (to zaznívá v pozadí slova reflexe), ~~nemohu nezjistit nedostatečnost toho, co jsem vykonal. Musím konstatovat, že to nejpodstatnější mi uniklo a stojí nade mnou jako soud.~~“ – J. N. k pasáži, již přeškrtl, dopsal: „až na konec!! (o tom soudu!)“ – „A nyní v této situaci mám vlastně dvojí volbu, nyní stojím před skutečným aktem lidské svobody. Buď zbaběle uteču od toho, co vzniklo tím, že jsem vyšel ze své osamělé čistoty a podílel jsem se na tvořivosti světa“ – předchozí dvě slova vlnovkou podtržena; psáno nad: „rozporech“ –, „anebo se k tomu přiznám, vezmu to na sebe, a to nejen snad v tom rozsahu, v jakém si mohu bezprostředně přičíst podíl na této aktivitě, nýbrž v celém tom rozsahu, kam dohlédnu. Kdy uchopím tuto nedokonalou, často všelijak pokazenou a třeba i zločinnou minulost a přiznám se k ní, osvojím si ji. Vezmu ji na sebe, chci v ní pokračovat, ale již jinak, již pod vlivem a tlakem provedené reflexe, která zkonfrontovala viděný stav ~~a aspoň negativně mi dala najevo, že jsem nerealizoval to, co jsem měl a chtěl.~~ V takovémto aktu svobody překonávám pokušení utéct od dokončeného činu, ztratit se anebo zůstat tkvět ve vyprázdněnosti konce. Překonávám tuto prázdnotu přijetím skutečnosti a znovu vykračuji. Proto v aktu svobody zahledám to, co je, na pozadí konce, na pozadí prázdna a nicoty tak, že z prázdnoty to, co je, vystupuje jako jsoucí. To, co je, zahledám na pozadí toho, co není, to chápu, ~~a ještě víc než chápu~~ prožívám skutečnost, život, věci jako něco, co je tu na pozadí nepřítomného, nejsoucího, na pozadí nicoty. Život vystupuje vůči mně jako dar. V aktu takovéto svobody chápu, že tato svoboda, v níž jsem se přiznal ke své minulosti, nebyla mnou samým vytvořena. Nebyla mnou – chtělo by se dokonce říci – svobodně vytvořena. Naopak, takto svoboden jsem právě jen proto, že tato svoboda vystoupila na pozadí něčeho, co nebylo jí samou, že tedy i svobodu jsem dostal právě jako dar. (Z toho zážitku roste celá řada dalších; snad právě odtud lze pochopit, co to je radost nad skutečností, nad jsoucím a bytím.)“ (KPHP, s. 5.)

¹¹⁹ Jiří Němec: *Zápisníky II*, 11. 8. 1965, s. 17–18. – Česky poprvé: Martin Heidegger: *Principy myšlení*. *Tvář* č. 7/1969, s. 1–6 (poslední, nevydané číslo časopisu). Přeložili Eva Stuchlíková a Jiří Němec.

Zvnějšnění se odehrává v případě člověka v práci, potažmo v cílevědomé činnosti. Tvorba nového je pak její vnitřní komponentou. – „Zvnějšňování“, takto pojato, může podle Němce posloužit také při prostředkování (mediaci) mezi rozdílností a totožností, „nové (jako rozdílné) zvnitřku proměňuje staré (tím, že angažuje jeho vnitřní stránky a nově je organizuje) a samo se zvnějšňuje, tj. tato nová (přestože vnitřní) organizace se začne *pro-jevovat* i navenek“. ¹²⁰

Studie, již Jiří Němec uveřejnil v prvním sborníku *Podoby* (1967) namísto Implikací svobody, s nimiž však úzce souvisí, se jmenuje Smysl obrazu a časovost. Na dvou konkrétních příkladech obrazového vyjadřování (výtvarný obraz Mikuláše Medka, resp. malířův text o vlastních obrazech, a literární obraz u Franze Kafky) v ní zkoumá vztah uměleckého díla a časovosti, potažmo tvůrčí obraznosti a prožitku tělesnosti. Medkova díla jsou „konkrétním náznakem, jak se asi v umění zvnějšňuje ono vnitřní, zjevuje ono nezjevné a zpřítomňuje ono ustavičně unikající, či jak jinak ještě máme opsat onu předchůdnou a nepředmětnou, protože budoucnostní strukturu zdroje časovosti“. ¹²¹

Co je odpovědnost? Němec říká, že pokaždé, když své jednání vystavím radikální pochybnosti a poté se ke skutečnosti – a k sobě s ní – na pozadí nicoty a konce, které zahlédnu, přihlásím, přijmu je jako darované, navracím se k sobě. ¹²² Toto kladné přihlášení, tento „návrat“ znamená převzetí odpovědnosti. Jde o akt „autodeterminace člověka“, jeho „vnitřního určování, rozhodování, odpovědnosti, svobody“, jehož opakem je vnější donucující tlak. ¹²³

Z takto pojaté svobody však mimo jiné plyne, že „svoboda není odplata ani vyznamenání, které oslavujeme při šampaňském. Ale ani dárek, kazetka s pamlsky, po nichž se jen olizujete. Ach právě naopak, je to dřina, dálkový běh, úmorný a v úplné osamělosti. Žádné šampaňské, žádné přípitky ani přátelé s očima zrosenýma. Jste sám v ponurém sále, sám v boxu soudcům na očích, na

¹²⁰ Jiří Němec: *Zápisníky I*, 1. 9. 1964, s. 287.

¹²¹ Jiří Němec: Smysl obrazu a časovost. In: *Podoby*. Ed. Bohumil Doležal. Praha, Československý spisovatel 1967, s. 141–147, cit. s. 144–145 (podle týdeníku *Nové knihy* sborník vyšel 28. 9. 1967). – Studie je věnována „Janu Patočkovi k šedesátinám“. Citovaná věta je doprovázena poznámkou pod čarou odvolávající se k analýze vnitřního vědomí času v VII. kapitole Úvodu do Husserlovy fenomenologie od Jana Patočky. Dále v této poznámce J. Němec děkuje J. Patočkovi „za upozornění na text Mikuláše Medka jako dokladu možnosti temporálního výkladu jeho díla“ – srov. Jiří Němec: *Zápisníky II*, 19. 4. 1965, s. 8 (J. Patočka o M. Medkovi).

¹²² IS (cit. d.), s. 123. Srov. Jiří Němec: *Zápisníky II*, květen 1967, s. 37–38.

¹²³ Jiří Němec: *Zápisníky I*, duben 1964, s. 256; tamtéž ke „stanovení poměru vnitřního a vnějšího“, srov. též otázku „pravého postoje ke světu – účast a distance zároveň“ (*Zápisníky I*, s. 77); srov. též *Zápisníky II*, s. 272 a n.

vás samém spočívá rozhodnutí stíhatelné soudem, vlastním i porotou těch druhých. A na konci každé svobody čeká ortel; proto tedy je svoboda neúnosné břemeno, zvláště když trpíte horečkou nebo máte soužení, nebo když nikoho nemilujete.“¹²⁴

Ale znamená to také, že svobodným se vposledku mohu stát i v případě, že vnitřně přijmu situaci, kterou vyhodnocuji jako nezměnitelnou svým vlastním jednáním. „Na vnějším průběhu událostí nemůže sice Řehoř mnoho změnit,“ poukazuje Jiří Němec k postavě Kafkovy prózy *Proměna*, „stále mu však zbývá volba vnitřního postoje. A zde jsme svědky něčeho neobyčejného – Řehoř bere vše na sebe, chce svému okolí situaci usnadnit, chápe a odpouští.“¹²⁵

Odpovědnost je osobní, ale nikoli pouze subjektivní, neboť vyplývá nejen ze vztahu k vlastnímu já, ale i ke světu, do něhož patřím tím, že se k němu hlásím. Odpovědnost mohu převzít také za něco, co jsem sám nezpůsobil, co se mne dotýká ve vztahu ke skutečnosti a s čím se solidarizuji. Nejde o *pocit* vyplývající ze svědomí a na druhé straně není ani „objektivně“ daná jako vnější nárok. V odpovědnosti se člověk ujímá svobody.

V zápisnících Jiří Němec několikrát zmiňuje úvahu Pierra Teilharda de Chardin o odpovědnosti, kterou zařadil také do výboru ze studií francouzského myslitele vydaného v roce 1967. Teilhard v ní proti právnícko-společenské definici jako morální vázanosti, jejíž podstatou je „objektivní zakotvení *povinnosti*“, staví pojetí odpovědnosti jako formy smyslu, vzniklé v důsledku narůstající lidské zkušenosti a její reflexe, a předvídá „růst solidarity v reflektující mase stržené a stále těsněji vtahované vírem sil socializace“.¹²⁶ Tento smysl je vposledku univerzální: „celý kosmos (,smysl stvoření‘) je ve vzniku zcela svobodných bytostí“.¹²⁷ Zdá se, že Němec s pojetím odpovědnosti jako formy smyslu souzní. Avšak v Implikacích svobody usiluje o to, pojmenovat problém odpovědnosti konkrétně, nikoli v perspektivě „poslední konsistence“¹²⁸, nýbrž v každodenní

¹²⁴ Albert Camus: *Pád*. Přeložil Miloslav Žilina. Praha, Mladá fronta 1966, s. 171. – Tento citát, tužkou přepsaný rukou Jiřího Němce, se nachází ve složce s verzemi budoucích Implikací svobody.

¹²⁵ Jiří Němec: K filmovému zpracování Kafkovy *Proměny* [1964]. In: týž: *Profily I*. Praha, Triáda (v tisku), s. 38.

¹²⁶ Pierre Teilhard de Chardin: *Vývoj odpovědnosti ve světě*. In: týž: *Místo člověka v přírodě. Výbor studií*. Uspořádal Jiří Němec. Praha, Mladá fronta 1967, s. 150–156; též v 2., fotomechanické vydání Praha, Svoboda-Libertas 1993, s. 150–156, cit. s. 150, 152. – Srov. IS (cit. d.), s. 127, kde J. N. užívá spojení „korelektující, planetární lidstvo“.

¹²⁷ Jiří Němec: *Zápisníky II*, září 1967, s. 82, srov. s. 193.

¹²⁸ Jiří Němec: *Zápisníky II*, listopad 1968, s. 193.

lidské přítomnosti. Tedy včetně proměny, která se projevuje v naší přítomnosti ve světě, a ne jen „subjektivní proměny, zasahující nyní vědomí“¹²⁹.

6.

Není náhoda, že ve stejné době, kdy Jiří Němec shromažďoval materiál a psal tuto svou studii, promýšlel Jan Patočka pojetí „trojího pohybu lidské existence“, které poprvé rozpracoval v článku publikovaném v posledním čísle časopisu *Tvář* z roku 1965.¹³⁰ Němcův článek vznikl souběžně s touto Patočkovou studií. Pro pohled na myšlení Jiřího Němce, které sledujeme, je důležité vědět, že byl s tímto rozvrhem v doteku.¹³¹

Určení pramene svobody jako určitého dílčího aktu v probíhajícím procesu sebereflexe podle Němce nutně vyplývá z analýzy časovosti. Ve výkladu nejde o tři „objektivní“ časové dimenze, ale o jejich vědomé prožívání, které se odehrává „ve vztahu k času“.¹³²

Otevřít skutečnost není možné pouze z přítomnosti či minulosti, tvrdí Jiří Němec, ale otevřenost předpokládá otevřít se budoucnosti. Při analýze vnímání

¹²⁹ Pierre Teilhard de Chardin: Vývoj odpovědnosti ve světě, cit. d., s. 155.

¹³⁰ Jan Patočka: K prehistorii vědy o pohybu: Svět, země, nebe a pohyb lidského života. *Tvář* č. 10/1965, s. 1–5 („rukopisy předány k sazbě 1. 11. 1965“); v Sebraných spisech Jana Patočky: *Fenomenologické spisy II*. Ed. Pavel Kouba a Ondřej Švec. Praha, OIKOYMENH 2009, s. 192–201.

¹³¹ Srov. interview Krok stranou (cit. d.) a text Jiří Němec: Jan Patočka jako středoevropský filozof a jeho postavení v dnešní fenomenologii (cit. d.).

¹³² Inspirací tu pro J. Němce nejspíš byl Patočkův výklad Husserlovy nauky o vnitřním vědomí času, který vyslechl 8. března 1963 (*Zápisníky I*, s. 175; vrací se k němu v záznamu 22. srpna 1963 o „pojetí navazování a pojetí vědomí“: mj. „zvážit ale také Husserla a Heideggera. Zde mám dojem, z Patočkova výkladu, že vědomí není něčím časovým, resp. že je v jádře něčím nečasovým, co teprve vědomí o čase umožňuje /ověřit přímo u Husserla/“ atd. /až k Bachelardovi.../, tamtéž, s. 215–216), znovu 17. května 1963 jako součást Patočkovy přednášky Úvod do Heideggerovy filosofie (zde je Husserlova nauka uvedena do vztahu s Heideggerovým pojetím *předběhu*, tamtéž, s. 190) a opětovně 18. března a 1. dubna 1965, kdy Patočka vykládal o vnitřním vědomí času v rámci cyklu věnovaného Husserlově fenomenologii, který probíhal od 22. října 1964 do 27. května 1965 na filosofické fakultě UK. Jiří Němec patřil mezi pravidelné účastníky tohoto cyklu. První přednášku uvedl Karel Kosík, z jehož vystoupení si J. Němec poznamenal: „Kosík // dialog // fen. x marxismus // za různou terminologií společné problémy, pak jiná řešení“ (viz Němcovy zápisy v jeho pozůstalosti a srov. Jan Patočka: Úvod do Husserlovy fenomenologie [1965], v Sebraných spisech Jana Patočky: *Fenomenologické spisy II*. Ed. Pavel Kouba a Ondřej Švec. Praha, OIKOYMENH 2009, s. 7–171, zejm. pak: VII. Analýza vnitřního vědomí času, s. 114–133; o přednáškovém cyklu tamtéž v komentáři, s. 638–639).

budoucnosti je však třeba rozlišit dvojí způsob: Vnímání představující si budoucnost *otevřenou*, „idealizovaný obraz přítomnosti, promítnutý do větší nebo menší vzdálenosti na časové ose před námi“¹³³, tedy budoucnost, „k níž má jednu dojít“ a do níž promítáme naše představy a plány. Tato budoucnost jakožto hotová, tj. již otevřená, nemůže být zdrojem kýženého otevírání. Je třeba se zaměřit na tu složku, která každou budoucnost otvíranou a otevřenou předchází a umožňuje každé její dílčí otevírání, tedy na budoucnost *otevírající*.¹³⁴ – V první, rukopisné verzi (KPHP) Němec popsal tuto „otevírající budoucnost“ jako rozhodující, orientující zlomek či zbytek budoucnosti, který sám přímo nevstoupil do realizace skutečnosti, nýbrž „naopak v aktu reflexe nad touto realizací vystoupil“, v podobě soudu, „a může tak plnit funkci nové orientace, zaměřené k realizaci, nyní jistě na úrovni o něco vyšší, aby se ovšem v další realizaci v nové podobě ukázal opět jako ten, který nebyl realizován“.¹³⁵ – V tištěné verzi ji vztahuje k otvírání „na tomto světě a směrem ke světu, aby tak svět mohl mířit skutečně k sobě, ke své vlastní, lidské budoucnosti – teprve takováto budoucnost se může projevit jako pravda: smysl světa jako celku“.¹³⁶

Když autor studie vysvětluje vztah „otvírající budoucnosti“ k času, odvolává se na pojetí Boží předchůdnosti (*prevenience*) u sv. Bernarda z Clairvaux, jak o něm psal rakousko-britský katolický filosof Friedrich von Hügel ve studii *Religion and Reality*.¹³⁷ V pasáži, k níž Němec odkazuje, vykládá von Hügel přítomnost transcendentních zkušeností – danosti, předchůdnosti a milosti –, které se v našem lidském světě staly částečně imanentními, jako potvrzení existence inteligibilních řádů pravdy, dobra a krásy; až náboženská zkušenost však člověku dává zjevení v jeho plnosti, neboť přináší živé zjevení Ducha, „tak dokonale a plně skutečného, že je sám nejvyšší a plně sebe-vědomou prapříčinou samotné lidské schopnosti vnímat jej“, odpovídat na něj. Tento Boží Duch působí uprostřed nás a v našich hlubinách, můžeme ho poznat a poznáváme ho, „protože Bůh byl první, kdo se k nám snížil a miloval nás, můžeme se pozvednout a milovat ho na oplátku“.¹³⁸ Von Hügel cituje z Bernardových *Kázání na Píseň písní*:

¹³³ KPHP, s. 8.

¹³⁴ IS (cit. d.), s. 123.

¹³⁵ KPHP, s. 8.

¹³⁶ IS (cit. d.), s. 123.

¹³⁷ Friedrich von Hügel: *Essays & Addresses on the Philosophy of Religion*. London/Toronto/New York, J. M. Dent & Sons Limited/E. P. Dutton & Co. 1921, s. 42–66, cit. s. 56–57.

¹³⁸ „Indeed the sense of *Givenness*, of *Prevenience*, of a *Grace*, of something transcendent having in part become Immanent to our human world as a Fact within this factual world, and of this Fact as alone rendering even possible that sense of Givenness – all

„Jsi bdělý? I on je bdělý. Vstávej v noci, na počátku každého bdění, pospíchej, jak můžeš, abys tam byl dřív, než začne vigilie; najdeš ho tam, ale nepředběhneš. Nerozvážně by sis v této záležitosti přiděloval něco dříve nebo více: on více miluje, on dříve miluje.“¹³⁹

Odkaz k von Hügelově studii, vložený do stručného bibliografického údaje v poznámce pod čarou, také ozřejmuje, že Jiří Němec ve svém pokusu pojmenovat ontologický zdroj svobody vychází ze základů, které v našem civilizačním prostoru tradičně vytyčuje křesťanství v klasické formulaci οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου, ἐλευθερία čili „Kde je Duch Páně, tam je svoboda“ (2. list sv. Pavla Korintským 3,17) – na něž ovšem navazuje interpretacemi vybraných představitelů moderních křesťanských proudů a současné fenomenologicky, existenciálně, ale i marxisticky zaměřené filosofie.

Byla-li již výše naznačena souvislost s Teilhardem de Chardin a s von Hügelovým výkladem, je třeba dále obrátit pozornost především k Maurici Blondelovi, jejich současníkovi a vedle Teilharda dalšímu francouzskému křesťanskému mysliteli *praxe*. Blondelovy úvahy o východiscích poznání, vztahu jednání a reflexe, imanentního filosofického poznání k transcendentálním skutečnostem a naukových výpovědích k dějinám¹⁴⁰ Jiřího Němce zásadně orientovaly svým metodickým založením, zaměřením k syntéze křesťanství s moderní filosofií – Blondelovo myšlení je podle J. Němce „pokusem filosofického vyjádření křesťanova perspektivy z nových, neantických pozic“¹⁴¹ – a „svou otevřeností vždy novým potřebám praxe včetně jejích mravních, společenských rozměrů“¹⁴². Ve studii *O nárocích soudobého myšlení* (1896) Maurice Blondel analyzuje nezastupitelnou schopnost filosofie ukazovat, „co nám nepopíratelně patří a co nám nutně chybí, abychom mohli ve svém záměrném jednání znovu uceleně

these experiences are already present in the apprehension and affirmation of those Intelligible Orders as truly extant. And yet it is only the specifically religious experience which gives us Revelation at its fullest, not only as to Revelation's content but also as to Revelation's form. For Religion alone brings the vivid revelation of Spirit other than the human – a Spirit so perfect and so richly real as Itself to be the ultimate, overflowing self-conscious cause of man's very capacity for apprehending It. (...) Because Spirit, God, works in our midst and in our depths, we can and we do know Him; because God has been the first to condescend to us and to love us, can we arise and love Him in return.“ Tamtéž, s. 56–57.

¹³⁹ Bernard z Clairvaux: *Sermones in Cantica Canticorum*, LXIX, 8; česky: *Kázání na Přeseň písní*. Přeložila Markéta Koronthálová. Praha, Krystal OP 2017, s. 389.

¹⁴⁰ Viz výbor Maurice Blondel: *Pravda poznání a činu*. Uspořádal a doslov napsal Jiří Němec. Přeložili Jaroslav Kohout, Hana Uhlířová a Jan Sokol. Praha, Vyšehrad 1971.

¹⁴¹ Jiří Němec: *Zápisníky I*, 26. 7. 1962, s. 118.

¹⁴² Jiří Němec v doslovu in: Maurice Blondel: *Pravda poznání a činu*. Praha, Vyšehrad 1971, s. 237.

shrnout, co je bezděčně kladeno a postulováno naším spontánním počínáním“¹⁴³. A z toho plynoucí význam filosofie, s její striktní metodologickou zdrženlivostí, pro křesťanskou apologetiku. Ve filosofické reflexi se otevírá možnost (Blondel ji nazývá racionální apologetikou), „má-li naše smýšlení a náš život být navěky svrchovaně přísným soudem nad námi, abychom je [tj. naše smýšlení a náš život] mohli soudit také my už teď ve všech jejich potřebách a s dostatečnou jasností“, aniž se tím ztrácí ze zřetele víra ve spásu a uznání nezaslouženosti spásy jakožto Božího daru.¹⁴⁴ Je to filosofie, která nám umožňuje stále lépe pochopit, že lidské počínání je „přes svou radikální nedostatečnost (...) souměřitelné s jednáním samého Boha“. Toto tvrzení Maurice Blondel opírá o výrok sv. Bernarda z Clairvaux ze spisu *O milosti a svobodném rozhodování* o tom, že (Boží) milost a (lidské) svobodné rozhodování tvoří celek, nedílně a najednou působící v jednotlivých skutečích.¹⁴⁵ Pro člověka je charakteristická „radikální bezmoc“ (radicale impuissance), tj. nezpůsobilost (impuissance) pouze vlastními silami dosáhnout nadpřirozených cílů, ale také nemožnost uzamknout se do svého přirozeného řádu a nalézt cíl v něm, a zároveň „podivuhodná způsobilost“ (puissance merveilleuse), poněvadž „může opovážlivě vystupovat i proti Bohu, vést ho na smrt i ho následovat do života“, neboť „spasitelné odpykání vin (...) je v nás neúplné bez našeho přispění“.¹⁴⁶

¹⁴³ Tamtéž, s. 137.

¹⁴⁴ Maurice Blondel: O nárocích soudobého myšlení [1896]. In: týž: *Pravda poznání a činu*. Praha, Vyšehrad 1971, s. 138–139.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 139 (český překlad v poznámce na s. 225); sv. Bernard z Clairvaux: *De gratia et libero arbitrio*, XIV, 47. – J. N. si tento citát z Blondelova textu vypsál do zápisníku v srpnu 1962 (*Zápisníky I*, s. 128). – V témže odstavci Bernardova spisu se uvádějí případy působení milosti na svobodné rozhodování a způsoby, jimiž milost svobodnému rozhodování předchází (*praeveniens*). (Paralelní latinský text a český překlad Markéty Koronthályové s komentářem Ctirada V. Pospíšila: Praha, Karolinum 2004.)

¹⁴⁶ „Ainsi radicale impuissance de l'homme (impuissance non seulement à atteindre ses fins surnaturelles, mais à se renfermer dans son ordre naturel et à y trouver une fin quelconque) ; mais aussi puissance merveilleuse de ce même homme si dépendant, puisqu'il peut non seulement se perdre sans s'anéantir, mais encore entreprendre jusque sur Dieu et le conduire à la mort et le suivre dans la vie et c'est là manifester, plus qu'on n'avait pu le faire, la consistance et la dignité de l'homme dans son extrême infirmité, le prix divin de sa vie, l'étendue de son devoir d'homme, et la solidité des fondements que pose en lui la nature, puisque de ces obligations naturelles d'homme Dieu, qui peut s'en contenter, ne peut le dispenser. (...) l'expiation salutaire qui, suffisante et surabondante en soi, est incomplète en nous sans nous.“ – Maurice Blondel: *Lettre sur les exigences de la pensée contemporaine en matière d'apologétique et sur la méthode de la philosophie dans l'étude du problème religieux*. Saint-Dizier, Thevenot 1896, s. 79 (v českém výboru: cit. d., s. 139).

Další inspirací pro Jiřího Němce byly pravděpodobně myšlenky německého katolického filosofa a teologa Karla Rahnera, formulované aktuálně mj. ve studii *Křesťanská budoucnost člověka* (1965), na niž sice v *Implikacích svobody* výslovně neupozorňuje, kterou však později spolupřeložil a zařadil do antologie *Křesťanství dnes*, již uspořádal.¹⁴⁷ Rahner se v ní zabývá rozdílem mezi křesťanskou eschatologií, tu charakterizuje spojením „absolutní budoucnost“, a dialekticko-marxistickým pohledem na budoucnost, který je výslovným popřením křesťanského pojetí a jež označuje za nitrosvětskou utopii. Důležitost aktivního přístupu k utváření nitrosvětské budoucnosti nezpochybňuje, pokládá však za podstatné také uznání pro eschatologické pojetí budoucnosti. Bytostným určením křesťanství a kořenem vši plurální skutečnosti je nezaměňovat „otázku světa“ s „otázkami ve světě“. Studie končí úvahou, že křesťanství má „z vnitřních důvodů zájem na tom, aby mohlo svobodně žít ve světské společnosti, která sama chce být nábožensky pluralistická, a proto k tomu vytváří nebo připouští předpoklady“, a také že „každá teorie o budoucnosti nitrosvětského druhu, která nechce zrušit dějiny, musí nutně rozvinout teorii legitimního nitrosvětského a v tomto smyslu demokratického pluralismu“, vytvářejícího tak prostor i pro lidi, kteří se hlásí k „absolutní budoucnosti“.¹⁴⁸ Úvahu o Bohu jakožto „pravé

¹⁴⁷ Karl Rahner: *Christentum als Religion der absoluten Zukunft*. – S názvem: *Marxistische Utopie und christliche Zukunft des Menschen*. In: K. Rahner: *Schriften zur Theologie*. Bd. 6. Einsiedeln 1965, s. 77–88; s názvem: *Christentum als Religion der absoluten Zukunft*. In: *Christliche und marxistische Zukunft*. München 1965 (Dokumente der Paulus-Gesellschaft 14: Gespräche um Glauben und Wissen), s. 243–257, a in: E. Kellner (ed.): *Christentum und Marxismus – heute*. Wien 1966 (Gespräche der Paulus-Gesellschaft 2), s. 202–213; s názvem: *Christliche Zukunft des Menschen*. In: *Orientierung* (Zürich) č. 29/1965, s. 107–110; s názvem: *Marxistische Utopie und christliche Zukunft des Menschen*. In: R. Garaudy – J. B. Metz – K. Rahner: *Der Dialog oder Ändert sich das Verhältnis zwischen Katholizismus und Marxismus*. Reinbek 1966 (rororo 944), s. 9–25. – Česky: Karl Rahner: *Křesťanská budoucnost člověka*. In: *Křesťanství dnes. Eseje*. Vybral a uspořádal Jiří Němec. Praha, Horizont 1969, s. 94–105. Přeložili Vladimír Benda, Václav Frei a Jiří Němec.

¹⁴⁸ Tamtéž. – Srov. „[jakmile] přichází k člověku nepřekonatelná, nekonečná budoucnost jako taková (pak se nekonečně možný prostor budoucnosti a budoucnost jako přítomnost stávají identickými)“ (s. 96); „absolutní budoucnost je nejen podmínkou – vždy nepřítomnou podmínkou – možnosti kategoriálního, nitrosvětského plánování do budoucna, podmínkou naděje do budoucnosti a dosažení budoucnosti, nýbrž (...) se sama stává sdílenou budoucností člověka (...). Že tento celek absolutní budoucnosti se vlastně nemůže stát předmětem kategoriálního pojmenování ani předmětem technické manipulace, nýbrž zůstává nevyslovitelným tajemstvím, které předchází každý jednotlivý akt poznání a každý jednotlivý čin *na* světě a zároveň je přesahuje – to vyplývá ze samého bytostného určení celku absolutní budoucnosti. (...) Absolutní budoucnost je pouze jiný

budoucnosti“ lze najít v Němcově zápisníku už v létě 1962.¹⁴⁹ Rahnerův výklad také obsahuje zjevné korespondence s pojetím budoucnosti u Teilharda. Pro směr, který Jiří Němec sleduje, má v uvedené Rahnerově stati význam kromě jiného zvláště argumentačně velmi důsledná obhajoba demokratického pluralismu.

O von Hügelovy, Blondelovy a Rahnerovy myšlenky se Jiří Němec výslovně opírá v zamyšlení s názvem *Vědomí Ježíšovo*, jímž je uveden jeho zápis z 19. dubna 1965. Rozbor této úvahy by si vyžadoval větší prostor a pro záměr načrtnout základní rysy Němcova příspěvku k ontologii svobody a kontext, z něž vycházel, zde není ústrojně blíže shrnovat celý její obsah. Stojí však za to přiblížit tu část, ve které Jiří Němec píše – upozorňuje přitom, že si je vědom nedokonalosti načrtnuté úvahy – o Ježíšově poznání Boha „kontaktem, láskou“, v němž by „božské vědomí“ (...) bylo za kořenem časovosti (...), v čistém tryskání (tek. světlo božství!), nepojatém ovšem bergsonovsky (jako něco ‚psychického‘), nýbrž jako nevyčerpatelné tajemství, do něhož však reálně ve svém pozemském životě pronikal. „V tomto by byl *primát* Ježíšův, jeho jedinečnost – ovšem i v tom ho lze následovat a bude následován ‚ve věčnosti‘.“¹⁵⁰

termín pro to, co se vlastně rozumí slovem ‚Bůh‘“ (s. 97); „To, co křesťanství nazývá milost, je v podstatě sebesdělování Boha jako absolutní budoucnosti v onom stadiu, v němž se dosud odehrávají dějiny jejího přicházení a jejího přijímání“ (s. 99); „Kde by budoucnost člověkem plánovaná a budovaná těmi prostředky, které člověku skýtá jeho použitelný svět, byla pojímána jako budoucnost *absolutní*, nad níž už nic dalšího není a nic nelze očekávat, tam by křesťanství odmítlo takové očekávání budoucnosti jako utopistickou ideologii: 1. jako ideologii, jejíž bytostné určení spočívá v tom, že se určitá jednotlivá skutečnost pluralistického světa zkušenosti pokládá za absolutní a pevný bod; 2. jako utopii, protože není individuálně a kolektivně natrvalo možné zaměřovat konečnou nitrosvětskou budoucnost – ať je konkrétně jakákoli – s absolutní budoucností nebo člověku zakazovat, aby se ptal po něčem, co přesahuje tuto konečnou budoucnost a v čem by mohl tuto budoucnost, kterou poznal jako konečnou, umístit do širšího rámce nekonečných možností. Jestliže však nejde o takovéto utopisticky ideologické zabíhání nitrosvětské budoucnosti, je křesťanství ke každému smysluplnému nitrosvětskému plánování budoucnosti nejen neutrální, nýbrž naopak se k němu staví *pozitivně* – neboť křesťanství považuje tuto racionální, aktivně plánovanou konstrukci pozemské budoucnosti (co největší možné osvobození člověka od nadvlády přírody, pokračující socializaci lidí k získávání co největšího možného prostoru svobody pro každého) za úkol, vyplývající z Bohem chtěného bytostného určení člověka. K tomuto úkolu je člověk zavázán a v něm uskutečňuje své autenticky náboženské poslání: ve víře a naději svobodnou otevřenost vůči absolutní budoucnosti“ (s. 99–100).

¹⁴⁹ Jiří Němec: *Zápisníky I*, 12. 8. 1962, s. 123n.

¹⁵⁰ Jiří Němec: *Zápisníky II*, 19. 4. 1965, s. 9.

7.

Jiří Němec se poté, co odlišil otevřenou a otvírající budoucnost, vrací k pasáži z textu Karla Kosíka, v níž psal o křesťanské víře v budoucnost, jež má řešit problémy a rozpory současnosti. Tuto odcizenou budoucnost, která se stává nouzovým dekretem, potvrzujícím „vítězství dobra nad zlem“ a přitom znehodnocujícím přítomnost, autor Antinomií morálky považuje za metafyzickou náhražku v nynější době již neudržitelného křesťanského pojetí budoucnosti, podle něhož víra v Boha a poslední soud dává rozřešení otázky dobra a zla ve světě.

Výkladu Jiří Němec oponuje argumentem, že křesťanské pojetí budoucnosti je ve skutečnosti jiné: vidí-li Karel Kosík takto pojatou víru v budoucnost jako produkt křesťanství, opomíjí učení sv. Pavla o dialektice zákona a milosti, které staví také poslední soud do jiného světla; zjednodušením posledního soudu na definitivní „vítězství dobra nad zlem“ přehlíží, že se v něm uskutečňuje „Boží soud nad veškerou konečnou skutečností, tedy i nad morálním dobrem, jež nemůže samo o sobě poskytnout ospravedlnění a je také odkázáno na Boží milost“.¹⁵¹ Jen pokud sekularizovaná víra v budoucnost tato východiska zcela ztratí ze zřetele, stává se z ní mystifikované pojetí (jako tomu je v chiliastických představách ideální, utopické společnosti). – Problematiku posledního soudu (ať už se jím míní individuální soud nad jednotlivou duší v okamžiku smrti, nebo poslední soud jakožto vyvrcholení dějin světa) Jiří Němec bezpochyby nepovažoval touto obranou proti reduktivnímu ztotožnění Boha s morálkou za odbytou. Dlužno doplnit, že v dřívější verzi (PR) nalezneme méně kategorická vyjádření, která Kosíkův pohled částečně uznávají („Vychází z takového pojetí...“; „výchozí teologické pojetí“). V aktuálně promyšlených otázkách však šlo Jiřímu Němcovi o to, co poslední soud znamená pro konkrétně prožívanou přítomnost, nikoli jako spekulativní pojem. Dokládá to místo v zápisníku, kde

¹⁵¹ V KPHP je tvrzení opět rozvinutější a možná též lépe ukazuje návaznost na otázku vztahu „čistoty“ a „účasti (angažovanosti)“ či svědomí a zákona: „Podobně jako křesťansky chápaná skutečnost boží vlády odnímá lidské morálce absolutní charakter a dává jí teprve její vskutku relativní charakter, podobně nelze tak snadno říci, že by křesťanská představa Boha a posledního soudu dávala každému jednání definitivnost a jednoznačnost. Kdyby šlo o průkaz a konečné potvrzení formulované lidské morálky, zajisté že by takovéto uzavření, takováto bilance dějin měla nutný ráz jakési jednoznačnosti a definitivnosti. Tomu však v křesťanském pojetí bytí nemůže právě proto, že Bůh se zdaleka nevyčerpává něčím takovým jako být výrazem či garantem lidské morálky. Posledním slovem je v této věci v pojetí křesťanství otevřenost, milost, překonávající rovinu pouze morální, rovinu zákona. Sem míří také křesťanský důraz na lásku oproti pouhému naplňování předpisů a příkazů, výklad Řehoře Nyssenského o tom, že pravá ctnost je bez hranic a spočívá v tom nezastavit se na cestě, nebo Augustinovo: Miluj a čiň, co chceš.“

píše o vědomí, že „nikdy neobstojím – smrt mi znemožní vyložit svůj život (= řetěz mých skutků do neurčita), zdůvodnit ho, učinit srozumitelným. *Proto* ale uchopení smrti {je} bodem obratu (opravdovost). To, že mohu začít znovu, je milost (křesťanský postoj naděje). Důsledně ‚etický‘ postoj chce za vše zaplatit a končí autodestrukcí (buddhismus, triumf Todestriebu). Křesťanská naděje neruší prožitek života v jeho úzkosti a krachu.“¹⁵² Charakteristická je tato pasáž mimo jiné pro Němcovo úsilí o syntézu pravověrného křesťanství a moderní filosofie, zde konkrétně Martina Heideggera, ale také o syntézu křesťanství a moderního sekularismu.

Již v náčrtech ke studii si Jiří Němec poznamenal, že Karel Kosík křesťanské pojetí budoucnosti nepochopil neboli že nenahlédl rozdíl mezi pojetími židovským a křesťanským: v křesťanství „budoucnost se děje v přítomnosti, otvírá ji, přítomnost není vyprázdněna ve prospěch budoucnosti – jak se to děje? v Kristu již budoucnost se začíná dít“¹⁵³ – v Implikacích svobody samých k tomu říká, že „možnost řešení“ nepřijde ani zítra, ani pozítří, ani za deset let, ale dnes.¹⁵⁴ „Tedy otevřenost je posl. slovem,“ zapsal si v rozvrhu kritiky, „to znamená stálou dialektiku – proto i napětí mezi vnitřkem a vnějškem *něco konstitutivního*“.¹⁵⁵ Poznámka, dopsaná na okraj předposlední strojopisné verze Implikací svobody a pak škrtnutá, dále vysvětlovala, že „křesťanství neříká, že rozhodující je tento okamžik, ale *určitý konkrétní* okamžik. Podstatný rozdíl je mezi odsunutím ad kalendas graecas a určitou *příhodnou* chvílí.“¹⁵⁶

Toto neporozumění, jež je v podstatě nedomyšleným pojetím časovosti, podle Jiřího Němce přispívá k tomu, že Karel Kosík sám „upadá do mystifikované víry v budoucnost“, kterou krátce předtím na příkladu křesťanství kritizoval, když „humanizující praxi“ popisuje na jedné straně jako věc přítomnosti, a vzápětí ji líčí jako vizi, k jejímuž uskutečnění je třeba nejprve změnit lidské „chápání“.¹⁵⁷ Statickou antinomií dvou do sebe uzavřených postojů lze uvolnit

¹⁵² Jiří Němec: *Zápisníky II*, 3. 10. 1966, s. 26–27.

¹⁵³ Tamtéž, b. d., s. 266.

¹⁵⁴ IS (cit. d.), s. 124, v tomto vyjádření Jiří Němec zčásti parafrázuje a zčásti cituje v originále větu Léona Bloy ze závěru jeho románu *Chudá žena*: „Do Ráje nevejdeme ani zítra, ani pozítří, ani za deset let, do Ráje vcházíme *dnes*, jsme-li chudí a přibiti na kříž.“ (Přeložil Josef Heyduk. Praha, Vyšehrad 1969, s. 224).

¹⁵⁵ Jiří Němec: *Zápisníky II*, b. d., s. 266.

¹⁵⁶ IS, s. 5 strojopisu.

¹⁵⁷ Tamtéž a IS (cit. d.), s. 124. – Karel Kosík: Antinomie morálky, cit. d., s. 4; viz tvrzení v závěru: „Dokud se však praxe chápe jako praktikismus, jako manipulace s lidmi nebo pouze jako technický vztah k přírodě, je tento problém neřešitelný (...) a nutně plodí strnulé antinomie účinnosti a morálky, užitečnosti a pravdivosti, prostředků a cíle, pravdy

ze zdrojů budoucnosti, tu je však třeba pojmut diferencovaněji. V první rukopisné verzi (KPHP) Jiří Němec problém shrnul:

Ve své přednášce na mezinárodním fil. kongresu v Mexiku v r. 1963 již Kosík výslovně zdůrazňuje, že ze zvláštnosti lidského bytí vyplývá podstatný vnitřní vztah pravdy a člověka. Zdůrazňuje, že v lidské skutečnosti se pravda nejen odhaluje, ale také realizuje. Pravda potřebuje nutně pro svoji existenci (tj. odhalení a realizaci) člověka právě tak, jako člověk potřebuje pravdu, a hned říká také, že poněvadž pravda není totožná s objektivní skutečností, ale znamená zjevnost jsoucna v jeho vlastní existenci či existenci jsoucna v jeho vlastní podobě, existuje pravda nejen jako obsah poznání, ale také jako smysl skutečnosti. Lidské dějiny jsou tedy historickým děním pravdy, tj. procesem, v němž se pravda odlišuje od nepravdy. – Jestliže tedy Kosík dospěl až k tomuto bodu, má po mém soudu před sebou otevřenou cestu k domyšlení té otázky, kterou jsme se pokusili před chvílí exponovat jako problematiku povýtce morální. I v samotném pojmu pravdy bude Kosík nucen rozlišit, co z pravdy vždy je realizováno člověkem, a to, co z pravdy realizováno není, co zůstává před člověkem jako vždy znovu se otvírající, vždy znovu člověka a skutečnost otvírající smysl. Nechce-li Kosík ztratit to, k čemu ve filosofické reflexi došel, myslím, že nemůže váhat nad touto konsekvencí. Jinak totiž nemůže uniknout dilematu, že buď je cesta člověka cestou všemi možnými směry, anebo že je cesta člověka determinována zákonitostmi, které působí v důsledku setrvačnosti z minulosti. Domnívám se, že právě takové pojetí, které ví o tom, že všechny lidské a světské souvislosti jsou rozvírány něčím radikálně jiným, nejspíš dovoluje zachovat si střízlivost, která je na místě právě tam, kde často všemi prostředky jsou nám sugerovány obrazy oné mystifikované budoucnosti.

individua a požadavky abstraktního celku atd. atd.“ První část úryvku cituje Jiří Němec v *Implikacích svobody*. – Pochybnost zůstává i nad četbou závěru příspěvku do debaty „Diskusně o diskusi“, uveřejněného v *Literárních novinách* v červnu 1964 (tj. nedlouho před publikací *Antinomií morálky*; aktuálně in: Karel Kosík: *Dialektika, kultura a politika. Eseje a články z let 1955–1969*. Praha, Filosofia 2019 /Sebrané spisy, sv. 4/, s. 166–168), v němž Karel Kosík položil zjevně související otázky: „Brání pravdivé poznání účinnému jednání, plodí „hamletovskou“ váhavost a dostává se do konfliktu s historickou praxí? Nebo začíná revoluční marxismus tam, kde se historicky obnovuje, a tedy vždy znovu realizuje *koloběh* pravdy a dějin, humanismu a účinnosti, poznání a praxe, a kde tedy praxe připravuje půdu pro pravdivé poznání a poznání se stává předpokladem revoluční praxe, a kde tedy narušení těchto souvislostí má tragické následky jak pro pravdu, tak dějiny.“ – *Kde a kdy začíná?*

Přijmeme-li interpretaci Ivana Landy, který vidí v Kosíkově *Dialektice konkrétního* polemiku s Heideggerovým pojetím vztahu temporality a práce – Karel Kosík posloupnost vyplývání převrací a tvrdí naopak, že „v práci se konstituuje čas ve svých třech dimenzích“¹⁵⁸ –, spočívala by kritika Jiřího Němce v poukazu, že oba postoje tvoří nerozpojitelný okruh, v němž se prací konstituuje časovost a zároveň časové vědomí předpokládá možnost práce, přičemž toto vyplývání (implikace) je komplementární, a že Karel Kosík tedy svou myšlenku nedovedl ke kýžené „jednotě protikladů“. Ani v případě sporu o časovost, ani o morálku nemíří Němcova kritika na antitetickou metodu, ale naopak vytýká Karlu Kosíkovi, že není dialektický dost důsledně.¹⁵⁹

8.

Druhá část Implikací svobody je uvedena citací José Ortegy y Gasset, na jejímž základě se Jiří Němec obrací k analýze těch podmínek svobody, které se uplatňují v osobním i meziosobním prostoru, a zejména na poli společenském. Za „nejzávažnější otázku přítomnosti“ označuje tlak na zjednodušování, převádějící všechno na jednu rovinu, k jehož průvodním znakům patří, že se nerozlišují různé úrovně vnější a vnitřní skutečnosti, ruší se rozmanitost nesplývajících, ale sbíhajících se perspektiv, vyvolává odpor k rozhovoru a prosazuje se vůle převést na jednu rovinu oblast moci (do tohoto sousloví Němec šifruje politiku) a vnitřní prostor ducha. Důraz na rozlišení rovin, zakládající pluralitu, se stal jedním z kritických leitmotivů úsilí časopisu *Tvář* a různé varianty toho, jak byl artikulován, obsahují dále články Emanuela Mandlera, Jana Lopatky, Bohumila Doležala, Václava Havla i dalších, kteří v konkrétních případech upozorňovali na to, že literární či filosofické texty apod. neplní nároky inherentní danému oboru, nýbrž nedostatečně suplují nefungující politický zápas. Nepřevoditelnost jednotlivých neredukovatelných rovin a úrovní (v KPHP vyjmenovává Němec umění, politiku, vědu a filosofii) znamená jejich nenahraditelnost, nezastupitelnost prostoru svobody, jež vytvářejí tím, že se věnují sobě vlastnímu úkolu.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Ivan Landa: Kosík, Heidegger a praktický materialismus, cit. d., s. 180.

¹⁵⁹ Připomeňme výše citovanou úvahu Jiřího Němce nad otázkou, zda má filosof dělat prakticky politiku, na niž odpovídá podobně radikálním „obrácením problému“: takové angažmá nejenže nejde vyloučit, ale je naopak žádoucí.

¹⁶⁰ To je samozřejmě zároveň staré téma: *sofrosyné* („zdravá mysl“, „rozumnost“, u Masaryka „uměřenost“) jakožto „konání svých věcí“ je jedním z námětů Platónova dialogu *Charmidés*, kde je tento výměr „sice odmítnut, ale pojem konání svých věcí se vrací zejména v *Ústavě*, kde je ukázáno, že konat své věci je základ spravedlnosti v jednotlivci i v obci“ (F. N.: Úvod. Platón: *Charmidés – Lachés – Lysis – Theagés*. Přeložil a úvod napsal František Novotný. Praha, OIKOYMENH 2019, s. 10).

Mezi těmito rovinami zaujímá výjimečné postavení filosofie, která jako jediná je schopna reflektovat otázky více rovin a pokoušet se vyjádřit podstatu sporu. Její způsob kladení otázek je podmínkou skutečného dialogu, „střetnutí a spojení jako jednoty ve sporu“.¹⁶¹ Jedním z pramenů, z nichž Němec čerpal, když si utvářel představu o konkrétní úloze filosofie, bylo myšlení Martina Heideggera. Z jeho článku *Wege zur Aussprache* také obsáhle citoval ve druhé nevydané verzi (PR):

K vlastnostem běžného mínění a „praktického“ myšlení nutně patří, že se při posuzování filosofie mylí dvojím způsobem, přeceňováním i podceňováním. Filosofie se přeceňuje, když se od jejího myšlení očekává bezprostředně užitečné působení. Filosofie se naopak podceňuje, když se v jejích pojmech nalézají – jen v „abstraktní“ (oddělené a rozředené) podobě – znovu to, co již hmatatelně zjistilo zkušenostní zacházení s věcmi.

Pravé filosofické vědění není však nikdy jen pokulhávajícím doplňkem, složeným z nejobecnějších představ o nezávisle na tomto vědění již známém jsoucnu, nýbrž naopak předbíhajícím, nové oblasti a hlediska otázek otvírajícím vědění o vždy znovu se skrývajících podstatě věci. Právě proto nelze toto vědění nikdy bezprostředně využít. Působí vždy zprostředkovaně tak, že filosofická úvaha připravuje veškerému jednání a rozhodování nové průhledy a nová měřítká. Takto filosofie, předem a skryta všemu honu za užitečností, ovládá postoj a postup dějinného pobytu člověka. Filosofie je ono bezprostředně neužitečné, ale přece vládnoucí vědění o podstatě věci. Podstata jsoucna je vždy otázkou nejnaléhavější. A pokud filosofie svým tázáním neustále bojuje jen o uznání této nejnaléhavější otázky a nedospívá na pohled k žádným „výsledkům“, zůstává pro myšlení, zaměřené na vypočitatelnost, využitelnost a naučitelnost, vždy něčím cizím. (...)

Dojde-li k pravému vzájemnému porozumění v základních filosofických stanoviscích, probudí-li se k tomu na obou stranách sdostatek síly a vůle, pozdvihne se vládnoucí vědění k nové výši a jasnosti. Začíná se připravovat zpočátku a často ještě dlouho neviditelná proměna národů.¹⁶²

¹⁶¹ Obě citace IS (cit. d.), s. 126.

¹⁶² „Zur Eigenart des gewöhnlichen Meinens und «praktischen» Denkens 259 gehört notwendig, daß es sich bei der Beurteilung der Philosophie verschätzt, und das in der zwiefachen Weise einer Überschätzung und einer Unterschätzung. Die Philosophie wird überschätzt, sobald man von ihrem Denken eine unmittelbar nutzenbringende Auswirkung erwartet. Die Philosophie wird unterschätzt, sofern man in ihren Begriffen nur

Dále se věnoval zejména Heideggerovu politickému selhání v letech 1933–1934, čímž mj. implicitně odpovídal na propagandistický článek pedagoga Vysoké strannické školy při ÚV KSČ Leo Lederera, uveřejněný v *Dějinách a současnosti* na podzim 1965,¹⁶³ který se opíral o nedávno vydaný Schneebergerův výbor z projevů Martina Heideggera převahou z uvedených let¹⁶⁴. (Srovnáme-li verzi PR s následující PS, zjistíme, že kromě formulačních oprav, jednoho zkráceného citátu z Ortegy y Gasset a jednoho vypuštěného, ze *Vzpouřiny davů*, 1930, byla v pozdější, kratší podobě vynechána téměř celá část týkající se úlohy filosofie a věnující se německému mysliteli.) Jiří Němec tvrdí, že Heideggerovi umožnila odstup od jeho politického omylu právě jeho vlastní filosofie. Citát z uvedeného textu o německo-francouzském sblížení z roku 1937, na který narazil právě ve

«abstrakt» (abgezogen und verdünnt) das wiederfindet, was schon der erfahrungsmäßige Umgang mit den Dingen handgreiflich sichergestellt hat.

Allein echtes philosophisches Wissen ist nie der nachhinkende Nachtrag allgemeiner Vorstellungen über das ohne dies schon bekannte Seiende, sondern umgekehrt das vorausspringende, neue Fragebereiche und -hinsichten eröffnende Wissen vom stets sich neu verbergenden Wesen der Dinge. Und gerade deshalb ist dieses Wissen unmittelbar nie nutzbar zu machen. Stets nur mittelbar wirkt es, indem die philosophische Besinnung allem Verhalten und Entscheiden neue Blickbahnen und Maßstäbe bereitstellt. In dieser Weise beherrscht die Philosophie, im voraus und aller Jagd auf Nutzbarkeit verborgen, die Haltung und das Vorgehen des geschichtlichen Daseins des Menschen. Philosophie ist das unmittelbar nutzlose, aber gleichwohl herrschaftliche Wissen vom Wesen der Dinge. Das Wesen des Seienden bleibt jederzeit das Fragwürdigste. Und sofern die Philosophie unausgesetzt nur um die Würdigung dieses Fragwürdigsten durch ihr Fragen kämpft und dem Anschein nach nie «Ergebnisse» zeitigt, bleibt sie dem auf Berechnung und Nutzung und Lernbarkeit abzielenden Denken immer befremdlich. (...)

Wenn ein echtes Sichverstehen in den philosophischen Grundstellungen gelingt, wenn die Kraft und der Wille dazu wechselweise erweckt werden, dann erhebt sich das herrschaftliche Wissen in eine neue Höhe und Klarheit. Eine zunächst und oft langehin unsichtbare Verwandlung der Völker bereitet sich vor.“ – Martin Heidegger: *Wege zur Aussprache* [1937]. *Aus der Erfahrung des Denkens. 1910–1976* (GA 13), Frankfurt am Main, Klostermann 1983, s. 16–21, cit. s. 18–19; ve Schneebergově antologii (viz násl. pozn.), vydané bez Heideggerova souhlasu, na s. 258–262.

¹⁶³ Leo Lederer: Existencialismus, Heidegger a politika. *Dějiny a současnost* č. 10/1965, s. 9–12.

¹⁶⁴ Guido Schneeberger (ed.): *Nachlese zu Heidegger. Dokumente zu seinem Leben und Denken*. Bern 1962.

Schneebergerově antologii, končí větou: „Rozumění sobě samému je také zde – a především zde – bojem střídavého kladení sebe sama do otázky.“¹⁶⁵

Možná poněkud vágně vyznívající vizionářská formulace o „pravém vzájemném porozumění“ nabývá tvrzením o povaze sebestorozumění zřetelných obrysů, přičemž nárok „klást oboustranně nás samé do otázky“ vyvstává jako vlastní úkol filosofického dialogu. O tom, jakou důležitost Jiří Němec přikládal této myšlence, mimo jiné svědčí další její explikace v jeho zápisnících.¹⁶⁶ Filosofické vědění se nevyjevuje ve schopnosti zastupovat jiné roviny lidské činnosti (toto odmítnutí lze nalézt také už u M. Blondela v pasážích o úloze filosofie: „spekulace není duplikátem jednání; vzájemně se nenahrazují ani vnějškově neregulují (...) teoretické myšlení nesupluje jednání a není ani jeho pouhým zrcadlem“¹⁶⁷), výjimečnost filosofie spočívá ve schopnosti přistoupit k více rovinám skrze „radikální reflexi celku“: „Jen ať filosofie dělá řádně svou zdánlivě odtažitou práci, ono se to projeví. Především ať ukazuje, *co je podstatné* – na konkrétech, ale jemně, přesně, ‚radikálně‘. (...) Ať diskutuje, vede dialog bez ohledu na to, zda ji někdo poslouchá (vždy někdo poslouchá – i když to tak nevypadá nebo nemá vypadat).“¹⁶⁸ Rozhodující „je *konsekvence*, s jakou je kdo umělcem, filosofem, vědcem, publicistou“.¹⁶⁹ „Má-li myšlenka moc, je jako myšlenka vyřízena. Jedinou její šancí je moci se zříct a nechat se položit do otázky. (...) Je třeba to udělat ‚kvůli budoucnosti‘... Každá konsekventní myšlenka připravuje budoucnost.“¹⁷⁰

9.

Článek Implikace svobody je zakončen originální úvahou o poslání institucí. Ta se v první verzi (KPHP) nevyskytuje a v další (PR) tvoří třetí ze čtyř oddělených částí. I v nejrozvinutější podobě, jíž je verze PR, jde však o výklad zkratkovitý, který se ovšem dá doplňovat z jiných Němcových textů, zvláště opět z poznámek v zápisnících. Jiří Němec výraz instituce nijak striktně významově nevymezuje. Nejčastěji píše o institucích v souvislosti s církví či církvemi, s rodinou, manžel-

¹⁶⁵ „Das Sichverstehen ist auch hier – und hier zuerst – ein Kampf des wechselweisen Sich-in-Frage-Stellens.“ Martin Heidegger: *Wege zur Aussprache* [1937]. *Aus der Erfahrung des Denkens. 1910–1976* (GA 13), Frankfurt am Main, Klostermann 1983, s. 16–21, cit. s. 20.

¹⁶⁶ „Kladení do otázky“: srov. Jiří Němec: *Zápisníky II*, s. 56–58, 74, 145, 151, 240, 270.

¹⁶⁷ Maurice Blondel: *Poznání a jeho východisko* [1906]. In: týž: *Pravda poznání a činu*. Praha, Vyšehrad 1971, s. 59–60 a dále.

¹⁶⁸ Jiří Němec: *Zápisníky II*, 5. 8. 1967, s. 69.

¹⁶⁹ Tamtéž, po 8. 7. 1967, s. 66.

¹⁷⁰ Tamtéž, 25. 6. 1967, s. 57.

stvím či kulturními časopisy a dále s politickými stranami, zejména komunistickou státostranou a její vládnoucí skupinou, s cenzurou a tajnou policií; někdy používá slovo struktury. Nejširše založenou shrnující charakteristiku lze vyčíst v citátu z knihy Ortegy y Gasseta *Vzpoura davů*, jímž uvozuje část věnovanou úkolu institucí ve verzi PR: „formy soužití, které samy sebou předpokládají přijetí objektivních pravidel, od rozhovoru až po parlament, vědu v to čítaje“ („toda forma de convivencia que por si misma implique acatamiento de normas objetivas, desde la conversación hasta el Parlamento, pasando por la ciencia“). Již v srpnu 1962 v zamyšlení o působení vnějšího a vnitřního se zmiňuje o „významu institucí, jež rozvíjejí onu vnitřní stránku v lidech“.¹⁷¹ Jak vyplývá z dalších úvah, rozlišuje instituce, jejichž doménou je působit na oblast vnitřního, a naopak ty, které zprostředkovávají vnějškovou působnost. Zásadním případem takového rozdílného určení a nepřevoditelnosti odlišných rovin, který uvádí v Implikacích svobody a označuje jako „historické paradigma“, je „středověké napětí ‚duchovní‘ a ‚světské‘ společnosti“, „vnitřní prostor ducha“ a „oblast moci“. Toto paradigma nepřestalo platit a daný rozdíl mají vyjadřovat také instituce.¹⁷² „Církev je institucionalizací zprostředkování ‚nitra‘, stát ‚vnějška‘.“¹⁷³ Smyslem církve není „vykonávat společenskou moc“, stejně jako není úkolem mocenské instituce „rozhodovat v oblasti posledních důvodů lidských rozhodnutí“.¹⁷⁴ Jiří Němec obhajuje „institucionalizaci ducha“ v církvi jako nutnou, neboť ducha nestačí „zakotvit jen do lidské subjektivity“, jak se ostatně historicky prokázalo v případě protestantismu. Zároveň však, obrací se kriticky pro změnu ke katolicismu, církev „nemůže být jen organizační strukturou, ale i v ní je dvoj-
pólovost – charisma úřadu a volná charismata (prorocký impuls, eschatologický důraz)“,¹⁷⁵ jde o to, „aby církev byla polem pro výchovu lásky“.¹⁷⁶ Institucionální zakotvení „věcí nitra“ nejenže pro ně vytváří prostor a zaručuje jejich kontinuitu, ale je zároveň garancí proti je ohrožujícím silám.¹⁷⁷ Jsou to tedy instituce se svým prostředkujícím postavením mezi „ryzím nitrem“ a „přímou akcí“, které jistí individuální svobodu a v jejichž konkrétních rámcích a konfiguracích se

¹⁷¹ Jiří Němec: *Zápisníky I*, 29. 8. 1962, s. 135.

¹⁷² IS (cit. d.), s. 126

¹⁷³ Jiří Němec: *Zápisníky II*, 5. 3. 1967, s. 33.

¹⁷⁴ IS (cit. d.), s. 127.

¹⁷⁵ Jiří Němec: *Zápisníky II*, 5. 3. 1967, s. 33–34.

¹⁷⁶ Tamtéž, 20. 6. 1967, s. 55.

¹⁷⁷ IS (cit. d.), s. 127.

svoboda uskutečňuje.¹⁷⁸ „Každá historická instituce se však na povrchu zvnějšňuje, někdy až do tuhého, neprostupného krunýře.“ Proto je stále potřeba působit ve směru „uvolňování krunýřů“, a to nikoli vnějším útokem na jejich neprostupnost, ale svobodným jednáním zvnitřku těchto institucí. Tomu, kdo o takovou věc usiluje, pak nezbyvá než „rezignovat na poskytnutá privilegia“ a „stát se v pravém slova smyslu bezbranným“, přistoupit na svou omezenost a slabost, na úzkost z dvojznačného postavení, a přitom se nezačít opírat o něco vnějšího, ale stát za „vnitřním rozhodnutím“, projít tuto situaci až do konce a nezříkat se přitom rozhovoru.¹⁷⁹

V zamyšlení nad úlohou institucí se Jiří Němec pravděpodobně inspiroval Arnoldem Gehlenem, na jehož studie upozornil ve dvou recenzích v roce 1965 Jan Patočka,¹⁸⁰ vyplývalo však do značné míry i ze zkušeností, jichž Němec nabýval společně se svými kolegy z časopisu *Tvář*, a bylo motivováno přítomnou situací a snahou hledat z ní východiska – zdroje svobodného jednání –, což lze ostatně vztáhnout nejen na tento Němcův text, ale na každé jeho vystoupení. Pozdější zápis o institucích z června 1967, v němž se mj. odvolával právě ke Gehlenovi, končí odstavcem: „Že je důležité ‚institucionalizovat se‘, to vidím na případě *Tváře*. Pro mě osobně to je model pracovního společenství, které je spojeno úkolem, ležícím mimo něj, a do něhož vcházejí lidé různých duchovních tradic – takže také z takovéhoho střetávání může vzejít nečekané.“¹⁸¹

O dva měsíce později Jiří Němec poznamenal k Heideggerově filosofii, že potřebuje doplnit v ohledech, „na něž snad založeno, ale nerozpracováno“: a to za prvé, pokud jde o lidskou tělesnost, a za druhé o instituce, neboť, opět s odkazem na Arnolda Gehlena, „i ty jsou nositelkami ducha – kontinuitně, proti pudovým nárokům“. Načrtává zde triádu: vjem – řeč – instituce, tvořící různá

¹⁷⁸ „Je třeba se asi dostat k jemnějšímu chápání věcí – v duchu „filosofie ambiguity“ (?) – svobody realizované vždy v určitém rámci, tj. i zde určité konfigurace institucionálních forem, „potřeb“ (dlouhodobých, krátkodobých, momentálních) atd. – a v tomto rámci konkrétní svobody, tedy přijetí tohoto rámce, odstupu od něho – ve směru k překročení, k nové vzájemnosti na hlubší rovině. Nejde tedy jen o posuzování toho objektivního rámce (ačkoli i zde je to nutné – střízlivé hodnocení podle nějakého „absolutního“ parametru), ale o to, co se v jeho rámci dělá! (Analogie s tím, že neodsuzujeme straníky za to, že jsou straníci atd. atd. – ač samozřejmě je možno diskutovat i o straně jako rámci atd.)“ Jiří Němec: *Zápisníky II*, 5. 7. 1967, s. 63.

¹⁷⁹ IS (cit. d.), s. 127.

¹⁸⁰ Jan Patočka: Gehlenovy názory o úloze umění v antropogenezi. *Divadlo* č. 2/1965, s. 73–76; A. Gehlen o moderním výtvarnictví. *Divadlo* č. 6/1965, s. 77–79; v Sebraných spisech Jana Patočky: *Umění a čas II*. Ed. Daniel Vojtěch a Ivan Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2004, s. 204–210 (viz s. 204), 211–215.

¹⁸¹ Jiří Němec: *Zápisníky II*, červen 1967, s. 54, srov. s. 151.

pole či vrstvy specificky lidské vzájemnosti, přičemž vjem v ní odkazuje k tělesnosti, a dodává: „Heidegger má společenství v řeči – mlčení–naslouchání–rozhovor –, ale je třeba ukázat i něco *pod* ní – tělesnost, i *nad* ní – instituce.“¹⁸²

Jiří Němec měl podle agenturní zprávy Státní bezpečnosti, vytvořené na základě záznamu odposlouchávacího zařízení v bytě jeho rodiny ve vršovické Benešovské ulici, v den svého návratu z dvouměsíčního vídeňského studijního pobytu 19. prosince 1965 večer hovořit se svou ženou, svými rodiči a přítelem Ladislavem Hejdánkem o rozhodnutí ÚV KSČ zakázat časopis Tvář, které padlo v průběhu jeho zahraniční mise. V hovoru se objevuje také motiv dvojí moci, který najdeme kromě zápisníků také v Implikacích svobody a verzích k nim:

NĚMEC (...) hodnotí svoji činnost jako činnost veřejnou, ovšem přiznává, že se zřejmě dopustil určitých chyb a bude muset ještě více dbát na to, aby pracoval naprosto legálně. V hodnocení zásahu ÚV proti časopisu TVÁŘ uváděl, že stojí před nebezpečím ta společenská organizace, která současně uplatňuje nárok na moc a na právo. Již ve středověku se vyvinula situace ve společnosti tak, že existovala moc duchovní, která ovšem nebyla totožná a není totožná s mocí světskou. Komunisté dle Němce spojují otázky zasahování i do vědomí lidí s otázkami uplatňování mocenských pozic vůbec a v tom je právě to nebezpečí. (...) V dalším rozhovoru o své činnosti NĚMEC kladně hodnotí to, že je brán stranickými představiteli jako ideologický odpůrce. Vyvozuje z toho, že jej sice mohou zostudit, omezovat a otravovat, ale ne zavřít, protože to by byl signál k revoluci. Uvádí pak, že má obavy o naši republiku a o to, v jakých poměrech zde budeme žít.¹⁸³

10.

Tento pokus představit, jak Jiří Němec vysvětluje zdroj lidské svobody a čeho si všímá jako důležitého při tomto určování, ponechal stranou mnohé z toho, co by si zasloužilo důkladnější pozornost. Stálo by – například – za to zaměřit se k otázce, co autor míní *otevřeností* (jakkoli vychází především z Patočkových vý-

¹⁸² Tamtéž, srpen 1967, s. 71; srov. zápis s datem 23. 8. 1967, s. 76, v němž se ke třem vrstvám vrací ve spojitosti s úlohou básníka, který je „v té prostřední – zde ,naslouchá výzvám bytí (řeči)’ a ,reaguje’ na ně tak, že sám zase rozčeřuje hladinu řeči“.

¹⁸³ C-7: Agenturní zpráva: Rozhovor J. Němce s manželkou a otcem bezprostředně po návratu z Rakouska, 19. 12. 1965. Archiv bezpečnostních složek, fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1, 20. 4. 1966, s. 57 [sn. 111].

kladů Heideggera; ale kryje se s nimi?). Zřetelnější vhled by dále nejspíš přineslo, kdyby se kritická práce s Němcovými texty podrobněji soustředila ke konstituci protikladu *vnějšího* a *vnitřního*. A v neposlední řadě, mezi dalšími možnými směry tázání souvisejícími s tématem svobody, by bylo zapotřebí doplnit, jaká je v tomto prostoru podle Jiřího Němce úloha *služby*, *utrpení* a *oběti*; totiž konkrétně jaký je vztah těchto (sebe)záporných aktů k (sebe)osvobozování. Také diachronní pohled by si žádal doplnění, jak ve vztahu Jiřího Němce k osobám, k jejichž působení se vztahoval, tak z hlediska vývoje jeho pohledu na okruh témat souvisejících s lidskou svobodou.

Téma lidských možností Němec rozvíjel i v následujících letech, zvláště pak v přednáškách a diskusích v oblasti psychoterapie v sedmdesátých letech.¹⁸⁴ V této souvislosti připomeňme studii Existenciální analýza v rámci vědní disciplíny z roku 1978, v níž z daného pohledu vyložil hlasové a řečové poruchy. Téma sledoval také ve svém zřejmě nejznámějším textu Nové šance svobody z roku 1979, zaměřeném ke „konkrétním podobám života ze svobody“, mezi nimiž jmenuje ekumenismus, snahy o autentická společenství (pozornost věnuje zvláště undergroundu) a občanské hnutí za lidská práva, jehož nejznámějším výrazem byla Charta 77 (sám patřil mezi její iniciátory).¹⁸⁵ A poslední významné slovo k tématu řekl v textech, které psal společně s Martinem Hyblerem a vyšly v knize *Únos Evropy* (1982).

Průzkum, o němž podávají zprávu výše napsané řádky, prokázal, že Jiří Němec směřoval k promyšlené, *široce založené* syntéze, stále *otevřené* dalšímu prohlubování a rozšiřování. Nešlo mu o to, aby vytvořil *vlastní* originální koncepci, nýbrž usiloval o to, co nejpravdivěji porozumět životodárnému prameni, vanutí ducha, které je přítomné v každé době a zároveň stejně jedinečné a neporovnatelné s každou jinou přítomností. To považoval za úkol *nejvlastnější*. A také za jedinou možnost, jak zůstat práv skutečné svobodě jakožto „otevřené jednotě niterné a vnější skutečnosti“.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Srov. Robin Pech: Člověk – bytost animální, in: *Humanismus v českém filosofickém a politickém myšlení. Patočka, Masaryk, jejich kritikové, interpreti a pokračovatelé*. Eds. Jan Frei, Pavel Sladký, Martin Šimsa. Červený Kostelec, Nakladatelství Pavel Mervart 2024, s. 303–317.

¹⁸⁵ Jiří Němec: Existenciální analýza v rámci vědní disciplíny, in: *Janu Patočkově in memoriam. Miscellanea*. Ed. Jan Vladislav. Praha, Edice Petlice 1978xx (sv. 128), s. 181–197; 2. vyd. [Praha, Kvart 1980xx], s. 100–108; Jiří Němec: Nové šance svobody, poprvé in: *O svobodě a moci. Mezinárodní sborník úvah o smyslu nezávislých občanských iniciativ v zemích východního bloku. Díl I. Příspěvky českých a slovenských autorů*. Praha, Edice Charty 1979xx (sv. I.), s. 241–252.

¹⁸⁶ IS, ad finem.

3

DRAMA LIDSKÉ SVOBODY (STRUČNÁ ZPRÁVA O VZNIKU KNIŽNÍHO VÝBORU)

Věnováno Marině Ovsjannikovové

There is a tide in the affairs of men.

Robert Louis Stevenson – Lloyd Osbourne:

The Ebb-Tide (1894, Odliv)

Předchozí článek se pokusil sledovat, jak vysvětluje Jiří Němec původ lidské svobody a to, co je v jejích možnostech. Věnoval pozornost faktu, že v různých Němcových textech – ale i v textech, které přeložil nebo k překladu vybral či doporučil – je rozptýleno množství souvisejících poukazů, které přitom vzájemně korespondují, i když ne vždy výslovně. Podařilo se tak objasnit některé základní momenty a linie. S ohledem k nim je nyní možno znovu číst Němcovy texty a nově se v nich orientovat. Myšlenková cesta Jiřího Němce se díky tomu stává srozumitelnější a ukazuje se více právě jako cesta, tj. jako spojité, cílevědomé úsilí směřující od jistých východisek k závěrům, které se vzápětí proměňují v nová východiska.

Jestliže jsme na konci minulé kapitoly zdůraznili, že Jiří Němec se nesnažil přijít s vlastním, novým pojetím svobody, ale spíše skládal „zrnka pravdy“ obsažená v myslitelských výkonech starých i nových filosofů a teologů do obrazu, který by vytvářel širokou a velkorysou komplementaritu a zároveň vedl k podstatné shodě či přinejmenším umožňoval kritický dialog mezi různými učenými, šlo o více než jenom o metodologickou poznámku, totiž o způsob, jakým si zjednává porozumění světu, a tedy vskutku už i to, jak světu rozumí. Nové, originální je pak právě to porozumění, tedy spojující smysl.

Přitom zde ovšem hraje důležitou roli předchůdné porozumění, které Jiří Němec vkládá do studované látky: jím ji pro sebe vykládá, a zároveň jí prohlubuje a proměňuje své porozumění, které znovu nasazuje do studia, ať už jiných myšlenek nebo stejné látky. Porozumění tedy v tomto smyslu roste (přesně jak o tom píše H. G. Gadamer) z určité míry předpojatosti, vydané na soud. Nemělo by nyní budit velké překvapení, že tento „dialektický“ pohyb se nápadně podobá „dvojtaktu“, v němž spatřuje sám zdroj lidské svobody.

Rozdíl mezi „konstruktivním“ a „advertativním“ poznáním zformuloval Jiří Němec v přednášce *Cesty ke kosmologii* z roku 1976 srovnáním vitalismu s přístupem F. J. J. Buytendijka a Adolfa Portmanna:

Jaký je předěl mezi Drieschem a vitalistickými kritiky mechanistického pojmání života a těmito jeho kritiky? Zatímco vitalista konec konců předpokládá koncepci života jako stroje, ale doplňuje ji vnitřním pojítkem – *konstruuje* –, Buytendijk i Portmann se rozhodli na organismy prostě – *dívat*. Jak se pohybuje zvíře ve svém, k němu nutně patřícím prostředí? Jak patří šplhající opice k větvím a ke všemu tomu, s čím je ve vzájemné jednotě? Co znamená onen parádní kousek Buytendijkova popisu, bojová hra munga a hada, kdy nemůžeme rozlišit prius a posterius v pohybech?¹⁸⁷ Co je tady důležité? Důležité je toto: tady se nic nekonstruuje. Tady se Buytendijk skutečně dívá, co to je ta zvláštní přiřazenost organismu a prostředí. (...) – U Portmanna nacházíme ještě další motivy. Například postřeh, že k bezprostřednímu dojmu ze setkání s živou bytostí patří zahlédnutí vlastního pohybu, tedy čehosi, co jakoby vychází z „nitra“, co není organismu dodáváno „zvnějšku“, ale Portmann trvá na tom, že toto „nitro“ není nic skrytého, nepřístupného (pro toho, kdo se s organismem, s živočichem setkal), nýbrž že se *ukazuje*, a to v tom, že kromě toho, že tento organismus určitým způsobem žije v popsatečných životních funkcích, tak se také sám vykazatelným způsobem vztahuje k tomu, že žije tak, že se ukazuje jako *tento* organismus.

Nyní je zřejmé, jak tento postřeh zapadá do Němcových úvah nejenom jako „metodický motiv“.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Buytendijk v knize *Reaktionszeit und Schlagfertigkeit*, Kassel 1932, analyzuje souboj munga, kočkovité šelmy běžné v Indii a na Cejlonu, s kobrou, jak byl zachycen ve filmu Loly Kreuzbergové *Mungo a kobra* z roku 1929; analýzu lze nalézt také v jeho knihách *Wege zum Verständnis der Tiere*, Zürich/Leipzig 1938, s. 188–193, a *Traité de psychologie animale*, Paris 1952, s. 211–216. – V krásné literatuře jde o neméně proslulého tvora: Rikki-tikki-tavi je statečný hrdina stejnojmenné povídky Rudyarda Kiplinga z *Knihy džunglí* (1894). (Pozn. rk.)

¹⁸⁸ J. Němec již v roce 1963 přeložil a uveřejnil kapitolu z Buytendijkovy knihy *Mensch und Tier* (1958), in: *Duchovní pastýř* 13, 1963, č. 3, 10. 3., s. 50. Překlad doprovází úvodní poznámkou o knize, která přináší „přírodovědecky i filosoficky promyšlené zdůvodnění ‚substanciálního‘ rozdílu mezi člověkem a zvířetem. (...) Jestliže však moderní věda ukazuje evoluční souvislost přírodních jevů, neméně také zdůrazňuje jejich vzájemnou kvalitativní odlišnost, zvláště jde-li o za sebou následující vývojové linie (jako

Zaměříme-li pozornost opačným směrem, totiž k období, v němž Jiří Němec, filosoficky ještě neukotven, teprve hledá, oč se intelektuálně opřít, najdeme tu mimo jiné také jednu překvapivou a podivuhodnou návaznost, a to k dílům skotského spisovatele 19. století Roberta Louise Stevensona. Že není náhodná, o tom svědčí vůbec první tiskem publikovaný text Jiřího Němce, jímž byl doslov k překladu tří Stevensonových próz, vydaných v roce 1958 nakladatelstvím Mladá fronta (výbor byl reeditován o šest let později, v březnu 1964, a Němcův doslov byl tentokrát uveřejněn v nezkrácené, tj. necenzurované podobě). Byl-li Němec původně Stevensonovým zaujatým čtenářem v dětském věku či během dospívání, nebo jej ke Stevensonovi přivedly jiné okolnosti, nevíme. Zajímavou okolností je, že v revui Řád č. 9–10/1934 – a nepochybujeme, že ji měl Jiří Němec v rukou – se sešla esej G. K. Chestertona Morálka Stevensonova díla s Buytendijkovou studií Výchova mládeže živoucím jednáním (originál *Vorming der jeugd door werkelijk doen* vyšel dva roky předtím nizozemsky v Amsterdamu jako samostatná publikace asociace škol Montessori a německy v Berlíně s názvem *Bildung der Jugend durch lebendiges Tun*), již pak znovu v jiném překladu v následujícím roce vydal Josef Florian ve sborníku s názvem *První krok z vězení veřejné školy do kvetoucí zahrady mládí* spolu s texty Heleny Helmingové (1888–1977), německé pedagožky a významné představitelky pedagogiky Montessori, a Rainera Marii Rilkeho (próza Samskola) a s poznámkou nakladatele.

R. L. Stevenson patřil k oblíbeným a vydávaným autorům, nicméně až několik posledních desetiletí je docenován nikoli jen jako skvělý vypravěč dobrodružných příběhů s exotickým či historickým orámováním, ale také pro myšlenkové, morálně-psychologické, filosofické a teologické kvality jako jeden z nejpozoruhodnějších spisovatelů 19. století.

jsou anorganická hmota, živočišstvo, člověk).“ – Dvě Buytendijkovy studie pak zařadil do výboru *Bolest a naděje*. Zvláštní biologické postavení člověka (přeložili J. Němec a E. Stuchlíková; Die biologische Sonderstellung des Menschen, 1961) a Osobní odpověď na bolest (přeložil O. Veselý; Die persönliche Antwort, 1948). – Ke genezi zájmu o A. Portmanna: Filip Jaroš – Jiří Klouda: „Humanistická antropologie“ Adolfa Portmanna: její recepce a role v českém neoficiálním myšlení. *Humanismus v českém filosofickém a politickém myšlení*. Eds. Jan Frei, Pavel Sladký, Martin Šimsa. Červený Kostelec, Nakladatelství Pavel Mervart 2024, s. 319–340, a Stanislav Komárek: O Jiřím Němcovi. In: *Homines scientiarum II*. Eds. Dominika Grygarová, Tomáš Hermann, Antonín Kostlán, Michal Šimůnek, Tomáš Petrů. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR/Pavel Mervart 2015, s. 239–240.

Jiří Němec tyto kvality u Stevensona dokázal rozpoznat, takže jej ve svém doslovu staví po boku s F. M. Dostojevským, Henry Jamesem, Thomasem Mannem či našimi Richardem Weinerem a Franzem Kafkou. S posledně jmenovaným uvádí tuto paralelu:

Stevensona vzrušovala rozeklanost lidské bytosti dřív, než vykřikl ze spaní nad objevem doktora Jekylla, právě tak jako Franze Kafku vzrušovala nepřiměřenost lidského života dřív, než připadl na skvělý obraz, kterým počíná jeho slavná *Proměna*.

Stevensona pak oceňuje jako jednoho ze spisovatelů, kteří dovedli pojmenovat lidské zlo a „nejpřesvědčivěji vyjádřili lidské rozdvojení, boj v člověku, který není sebou samým, který je, jak to formuluje Marx, sám sobě odcizen. Rozpolcení osobnosti a dvojnická tematika vůbec se staly neodlučitelnými součástmi světové literatury.“

Připomeňme zde Němcovy fenomenologické analýzy zla a absurdity v textech z počátku osmdesátých let – „náhlost toho, jak nás zasahují, a to, že míří na některé z nás, v individuálním případě vždy „*přímo na mě*“ (Předmluva k francouzskému překladu Zapomenutého světla od Jakuba Demla, 1981), či – „zlo útočí prudce a citelně (bolestně), jako by se prolamovalo něco nadlidsky silného ze samého srdce bytí“ (a dále v páté části eseje Perspektivy solidarity z *Únosu Európy*, nejspíš 1981).

Do bezprostřední souvislosti s reflexí svobody nás Jiří Němec uvádí slovy v doslovu o Stevensonovu příběhu *Markheim*, v němž je problém svobody jakožto „obratu celé existence“ (M. Merleau-Ponty) předveden s ohromující silou:

Právě v něm jsme (...) svědky nejúplnějšího zosobnění zla a jeho porážky, když předtím jsme se s autorem ponořili do hloubek, kde koření pohnutky zločinu. Markheimův tajemný oponent tu hraje roli, která je v zajímavé shodě s výrokem, který vkládá svému Mefistofelovi do úst Goethe: „Té síly díl jsem já, / jež, chtěc vždy páchat zlo, vždy dobro vykoná“ (Faust, přel. O. Fischer).

V závěru doslovu pak cituje myšlenky hlavního hrdiny,

který – tváří v tvář lavinovitě se rozrůstajícím důsledkům svého zločinu – říká: „Jsem-li opravdu odsouzen ke zlým skutkům, mám před sebou ještě jednu volnou cestu k svobodě – mohu přestat jednat. Je-li můj život opravdu jen zlo, mohu jej ukončit. Ačkoli se dám ochotně zlákat, jak jste

správně řekl, každým sebemenším pokušením, přece mohu jediným odhodlaným činem uniknout z dosahu všech. Má láska k dobru je odsouzena k jalovosti – ať, aťsi je! Ale pak mám ještě nenávist ke zlu, a bude to pro vás k vzteku zklamání, až uvidíte, že z ní dovedu načerpat energii a odvahu.“

U Stevensona přitom nejde o nějaký ojedinělý motiv, ale touto otázkou je protkáno celé jeho dílo. Doložit to a především ukázat všechny způsoby, na něž je téma lidské svobody rozvíjeno, by znamenalo napsat rozsáhlou studii, a tedy uvedme pro představu v krátkosti jen pár příkladů: tak v humoresce Franchardský poklad je předveden rozdíl mezi ušlechtilými radami, které dává idealistický otec svému synovi, a jeho skutečným životem; povídka Olalla vypráví o dobrovolné oběti, kterou podstoupí dva do sebe zamilovaní lidé, když přijmou, že spolu nemohou žít: „bolest je dobrovolným údělem, jež na sebe berou lidé spravedliví“; Nehody Johna Nicholsona jsou o mladém muži, který se neujal svého života, respektive svých možností, neemancipoval se od té otcovské autority, neschopen volit, neschopen přijímat situaci, a každým dalším činem znovu utíká před odpovědností; v příběhu Osudné dveře, zasazeném do historického rámce, je inscenována situace, včetně „mluvících“ jmen, v níž se vyjevují meze, hranice, základy lidské existence; atd. atd. Uvedeme zde již jen jeden další příklad, z novely *Odliv*, v němž Stevenson popisuje obrácení hrdiny prózy, „marnotratného syna“ Roberta Herricka v okamžiku, kdy zamýšlel řešit svou bezvýchodnou situaci sebevraždou, těmito slovy:

He knew it instantly. He was aware instantly of an opposition in his members, unanimous and invincible, clinging to life with a single and fixed resolve, finger by finger, sinew by sinew; something that was at once he and not he – at once within and without him; – the shutting of some miniature valve in his brain, which a single manly thought should suffice to open – and the grasp of an external fate ineluctable as gravity. To any man there may come at times a consciousness that there blows, through all the articulations of his body, the wind of a spirit not wholly his; that his mind rebels; that another girds him and carries him whither he would not. It came now to Herrick, with the authority of a revelation. There was no escape possible. The open door was closed in his recreant face. He must go back into the world and amongst men without illusion. He must stagger on to the end with the pack of his responsibility and his disgrace, until a cold, a blow, a merciful chance

ball, or the more merciful hangman, should dismiss him from his infamy. There were men who could commit suicide; there were men who could not; and he was one who could not.

For perhaps a minute, there raged in his mind the coil of this discovery; then cheerless certitude followed; and, with an incredible simplicity of submission to ascertained fact, he turned round and struck out for shore. There was a courage in this which he could not appreciate; the ignobility of his cowardice wholly occupying him. A strong current set against him like a wind in his face; he contended with it heavily, wearily, without enthusiasm, but with substantial advantage; marking his progress the while, without pleasure, by the outline of the trees.

(Okamžitě to pochopil; okamžitě si uvědomil, jak se jeho údy zároveň nezdolně vzpírají a jak se všechny prsty a všechny smysly zachycují života jediným pevným odhodláním; jak se drží čehosi, co je on sám a čím zároveň není – jak se drží čehosi zároveň vnějšího i vnitřního; v mozku zaklapl nějaký nepatrný uzávěr, který se přec měl otevřít pod tlakem jediné odvážné myšlenky – a vnější osud, který byl neodvolatelný jako gravitace, ho strhl do své moci. Každý člověk si občas uvědomí, že všemi údy jeho těla prochází van Ducha, který nenáleží jen jemu; že jeho duše se bouří; že se ho zmocňuje cosi jiného a že ho unáší tam, kam nechce. V této chvíli byl tímto pocitem – nesmírným zjevením – udolán i Herrick. Nebylo mu možno uniknout. ‚Otevřené dveře‘ před jeho zbabělou tváří se uzavřely. Musí zpátky, do světa, mezi lidi bez ilusí; musí se i nadále, až do konce, potácet pod tíhou své odpovědnosti a svého zahanbení, dokud ho nějaké nastuzení, nějaká rána, milosrdná náhodná kulka anebo ještě milosrdnější kat nezbaví jeho ponížení. Byli lidé, kteří dovedli spáchat sebevraždu; byli jiní, kteří to nedokázali; on je jeden z těch, kteří to nedokážou.

Zmatek tohoto objevu vichřil chvíli v jeho duši. Pak se dostavila neradostná jistota; a neuvěřitelně jednoduše se Herrick podvolil zjištěné skutečnosti a zamířil ku břehu. V tomto rozhodnutí se skrývala odvaha, kterou on sám nedovedl zvážit, neboť pocit nízké zbabělosti v něm zatím měl vrch nad vším ostatním. Silný proud se stavěl proti němu, do jeho tváře se opíral vítr; bojoval proti nim těžce, malátně, bez nadšení, avšak s úspěchem; a nevesele podle obrysů palem zjišťoval, jak postupuje.)

Zdá se, že Jiří Němec souhlasí s tím, že i lež je nakonec vždycky výzvou k pravdě (což neznamena, že by lež měla být jakkoli podporována či dokonce vítána), což

plyne z jeho bytostné převahy, neboť, podle klasické definice, „bonum est diffusivum sui esse“ (dobro má tendenci se šířit – *Summa Theologiae* I, q. 5, a. 4, arg. 2). Poslední slovo má svoboda jakožto bytostné určení pravdy – tváří v tvář vnější nezměnitelnosti uskutečňovaná v oběti; v ní spatřuje „cestu z lidského odcizení“, jak napsal v doslovu ke Stevensonovi, jehož velikost spatřoval v tom, že „jej pravý smysl lidské oběti nikdy nepřestal znepokojovat“.

Němec je tedy a zůstane *metafyzikem*: a takto snad lze pochopit výše citovaný výrok z jeho Zápisníku: „Kromě toho se svoboda rodí i z nesvobody“ – a k tomu směřuje, když upozorňuje na větu, kterou našel v Heideggerově textu z roku 1937: „Rozumění sobě samému je (...) bojem střídavého kladení sebe sama do otázky“. Tuto dvojznačnost nejde od lidského jednání odmyslet; „paradox, ambiguita, ambivalence, komplementarita“ je „vlastní veškeré skutečnosti“ (*Zápisníky II*, s. 113). Stejně jako k ní nelze říci poslední slovo. Čehož je ostatně Heideggerovo myšlení včetně jeho postojů k veřejným otázkám konkrétním, transparentním příkladem.

Téma svobody: relativně souvislá řada textů z let 1964–1989

Naznačený postup vedl k potřebě znovu přečíst všechny texty Jiřího Němce s ohledem k těm momentům, které se staly zřetelnějšími a vystoupily při rozboru studie *Implikace svobody*, tedy s ohledem k ontologii svobody, kterou v ní načrtl. Většinu textů jsme přečetli seminárně v Archivu Jana Patočky při Filosofickém ústavu AV ČR – Centru pro teoretická studia UK za účasti Alexandera Matouška, Jana Freie, Pavla Sladkého, Milana Pavloviče, Jana Víta, Pavla Kouby, Ivana Chvatíka a Igrid Strobachové. Toto nové čtení pak ukázalo, že je možné k Implikacím svobody přiřadit nejen *Nové šance svobody* jako asi nejznámější autorův text, jak se dosud jevílo nasnadě, ale mnoho dalších přednášek, studií a článků s hlavním (i když ne vždy jediným) tématem lidské svobody. Postupně se také vyjevilo, že tyto texty společně tvoří relativně souvislou řadu v letech 1964–1989.

Z tohoto zaujetí průběžně krystalizovala otázka, zdali by z textů takto se řadících bylo možné uspořádat vnitřně soudržný výbor, o což jsem se pokusil a stalo se to také předmětem společných diskusí s kolegy v Archivu Jana Patočky. Výbor, který vyšel v létě 2024 s názvem *Drama lidské svobody* a s podtitulem *Studie a eseje z let 1965–1982* (v koedici nakladatelství Triáda a nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR Filosofie), však nakonec obsahuje necelou polovinu množství textů zahrnutých v nějaké fázi úvah, neboť byl koncipován se snahou o maximální hutnost a co nejmenší rozsah tak, aby Němcovo myšlení představoval na jedné straně co nejúplněji, ale na straně druhé, aby byl čtenářsky otevřený a přístupný i zájemci, který se nechce stát specialistou.

Chronologický seznam širšího výběru vypadal takto (předěly jsou pouze orientační; články do výboru nakonec zařazené jsou zvýrazněny tučně):

- Struktura osobnosti psychoterapeuta jako otevřený systém (1964, nevyšlo; možnosti dialogu pacient – terapeut)
- Spor o člověka (1965)

[I. oddíl]

- **K pojetí hum[anizující] praxe (Pozn[ámky] a rozlišení)** (1965, pretext 1)
- **Poznámky a rozlišení** (1965, pretext 2) (+ různověstí obou verzí; = Poznámky o svobodě)
- **Implikace svobody** (1965, 1967, vyd. 1969, resp. 1970)

[II. oddíl]

- **Smysl obrazu a časovost** (1966, vyd. 1967)
- Ke studiu Teilharda de Chardin (1967)
- Personalismus ve společenské praxi (1967)
- Smysl lidského života v marxistickém a křesťanském pojetí (1967)
- Rozhovor o revoluci (1967)
- **Zmatek kolem oběti** (1969; polemika s Jindřichem Chalupěckým o smyslu oběti Jana Palacha)
- **Idea** (1969, nevyšlo)
- Křesťanství a filosofie (1969)
- **Dorozumění** (1970, vyd. 1971)

[III. oddíl]

- **Doslov k výboru Pierra Teilharda de Chardin Chuť žít** (1970)
- **Doslov ke knize Martina Heideggera O pravdě a bytí** (1970, nevyšlo)
- **Doslov k výboru Maurice Blondela Pravda poznání a činu** (1971)
- **Předmluva ke sborníku Bolest a naděje** (1971)
- Neurotický hlasový symptom jako obranný mechanismus (1972, s J. Langovou, nevyšlo)
- Existencialismus, daseinsanalýza a formy jejich kritiky v některých socialistických zemích (1974, stp, 6 s., nevyšlo; srov. Stanoviska autorů z SSSR a NDR k problematice daseinsanalytické terapie /4.1974, Jiří Němec, Karel Zeman, Jiří Růžička, nevyšlo/)
- Možnosti a meze přírodovědeckého a společensko-vědního přístupu v psychoterapii (2.,4.1974, nevyšlo)

[IV. oddíl]

- **K metodologickým základům psychoterapie** (9.1972, 4.1974, vyd. 1976)

- **Metodologické poznámky k Foucaultově studii** (5.1975, vyd. 1976)
- Fenomenologický přístup k lidské animalitě (9.1975, s Petrem Rezkem [PR na prvním místě])
- **Daseinsanalytické pojetí symptomu** (10.1975, jako spoluautor uveden Petr Rezek [JN na prvním místě])
- Co je to normalita? (10.1975, s Petrem Rezkem [PR na prvním místě])
- Strukturální pohled na rozmanitost terapeutických škol (11.1975, s Petrem Rezkem [PR na prvním místě])
- Příspěvek k teorii a praxi krátkodobé psychoterapie hlasu (11.75, nevyšlo) [obsahuje kazuistiku; viz též Neurotický hlasový symptom jako obranný mechanismus, 1972]
- Porozumění snovým fenoménům (11.1975, s Petrem Rezkem [JN na prvním místě viz soupis stp] [poznámky JN se nekryjí s textem, jež PR otiskl ve spisech; stp podklady „verze Ně“ ano; to existuje jako „podklad“, nikoli definitivní text]
- Úvodní slovo k přednášce [Petra Rezka] o sexualitě (2.1976)
- M. Laštovka a J. Němec: Možnosti vyšetření jemných poruch v rozumění řeči u expresivních afasií (1976?, stp., 3 s., nevyšlo)

- **Cesty ke kosmologii** (1976/vyd. 1977)
- **Úvodem k Heideggerovým úvahám o náboženství a teologii** (1976/vyd. 1977)
- **Existenciální analýza v rámci vědní disciplíny** (9.1976; 1978) [též německy 1979]

[V. oddíl]

- **Nové šance svobody** (1979) [též francouzsky, švédsky, polsky, německy]
- **Perspektivy solidarity** (1981 nebo 1982, z knihy Únos Európy, 1982, jejímž spoluautorem je Martin Hybler)
- **Východisko komunikace a společenství (z knihy Únos Európy, 1982, jejímž spoluautorem je Martin Hybler)**
- Erotická ekonomie atd. (ostatní texty z Únosu Európy)

- 2 x 2 studie o Masarykovi (1979)
- Předmluva k francouzskému vydání Zapomenutého světla Jakuba Demla (1981; „zlo, míří přímo na mě“)
- Krok stranou (1984)
- Kolem patočkovského archivu ve Vídni (1986)
- Myslit s Janem Patočkou (1987)
- Nachwort der Herausgeber (1988; Jan Patočka: Ketzerische Essais zur Philosophie der Geschichte und ergänzende Schriften)
- Nachwort der Herausgeber (1990; Jan Patočka: Die natürliche Welt als philosophisches Problem. Phänomenologische Schriften I)
- Jan Patočka jako středoevropský filozof a jeho postavení v dnešní fenomenologii (1989)

Vybrané práce Jiřího Němce¹⁸⁹ z rozmezí více než patnácti let mezi roky 1965 a 1982 spojuje téma lidské svobody. Otázku svobodného jednání, jeho předpokladů a důsledků, považoval autor celoživotně za vůbec nejdůležitější. Výbor zachovává chronologii vzniku textů a umožňuje tak sledovat podoby a vývoj Němcova myšlení v dosud neznámé celistvosti. Název *Drama lidské svobody* odkazuje k místu ve studii Implikace svobody (resp. Poznámky a rozlišení), v níž píše J. Němec o životním obratu, provázeném převzetím odpovědnosti.

První oddíl přináší studii Implikace svobody a její dvě rané verze. V těchto textech jde autorovi o postižení *zdroje* lidské svobody a jeho souvislosti s časovým prožíváním člověka. Verze obsahují řadu odlišných míst, která rozšiřují autorův výklad.

Druhý oddíl zahrnuje čtyři texty žánrově různorodé (studie, polemika, úvaha), jež jsou konkretizacemi předchozích analýz – prozatím dovršených Implikacemi svobody – v jednotlivých oblastech, do nichž se obracejí. Jiří Němec v těchto textech jednak názorně rozebírá vztah konkrétních uměleckých děl – obrazů Mikuláše Medka a obrazného vyjadřování v prózách Franze Kafky – a časovosti, respektive tvůrčí obraznosti a prožitku tělesnosti, a jednak se zastavuje u veřejně formulovaných společenských postojů – jedním nad sebeupálením Jana Palacha, dalšími nad smyslem českých dějin. V posledním článku tohoto oddílu pokládá otázku po předpokladech smysluplného rozhovoru, jež spatřuje ve vztahu k pravdě.

Tři doslovy a jednu předmluvu ke čtyřem z knih, které Jiří Němec uspořádal, připravil k vydání, komentoval a také se podílel na jejich překladech počátkem sedmdesátých let, přináší třetí oddíl výboru. Právě tyto knihy (Pierre Teilhard de Chardin: *Chůť žít*; Maurice Blondel: *Pravda poznání a činu*; Martin Heidegger: *O pravdě a bytí* a antologie *Bolest a naděje*), společně s několika dalšími (*Křesťanství dnes*; Michel Foucault: *Psychologie a duševní nemoc*; Walter Kasper: *Dogma pod Božím slovem*), jejichž vydání prosadil na počátku doby, kdy se po sovětské okupaci rozplynul krátký sen o svobodném životě v Československu, představují jádro úsilí, které vyvinul s cílem napomoci tomu, aby lidé nepropadali zoufalství a nečinnosti. Ačkoli se ve své době dostaly kvůli cenzurním opatřením mezi čtenáře jen v omezené míře, staly se vyhledávanou vzpruhou

¹⁸⁹ Následujících sedm odstavců (do předělu označeného hvězdičkami) doslova reprodukuje vydavatelský úvod k výboru *Drama lidské svobody*. Podrobnější bibliografické údaje a komentáře k uvedeným textům obsahuje ediční poznámka otištěná ve výboru na s. 251–281.

i oporou k nerezignovanému uvažování a životnímu postoji. Po roce 1989 řada z nich vyšla v dalších vydáních a jejich poselství působí dodnes.

Čtvrtý oddíl obsahuje studie, jejichž základem byly zejména přednášky původně pronesené k převážně odbornému publiku, sestávajícímu z psychoterapeutů, psychologů či psychiatrů. Charakteristická je pro ně – kromě jejich fenomenologicko-existenciálního a antropologického zaměření – snaha o zamyšlení nad možnostmi překonání rozporu mezi vědeckou exaktností a poznáním celkových souvislostí lidského života, pro něž je vědecká objektivita příliš zužujícím rámcem. Zvláštní pozornost je přitom věnována fenoménu duševní nemoci, která je nahlížena jako forma nesvobody: „únik před zodpovědností nebo bezmocné propadnutí tomu, s čím jsme se setkali“. Ale naopak, „dokážeme-li odpovídat tomu, co se ukazuje, co nás vyzývá, a vydržíme-li v této otevřenosti, jsme svobodni a zdraví“.

Závěrečný, pátý oddíl uvádí tři eseje, ve kterých se autor zabývá konkrétními šancemi „činné svobody a odpovědnosti“ ve světě, v němž je člověk vystaven tlaku pseudopolitické manipulace i přímého omezení, až ochromení v těch oblastech, jež jsou lidskému duchu vlastní (různé druhy veřejných zájmů, kultura, náboženství apod.).

Výbor doprovází ediční poznámka a doslov z pera jeho uspořadatele, který se zabývá především studií Implikace svobody a jejími verzemi, zařazenými do prvního oddílu. Nejenže je uvádí do souvislosti s dobovým kontextem a dalšími autorovými texty – s náčrty, skicami a rozvrhy zaznamenanými v jeho zápisnicích či dochovanými na samostatných listech –, ale nadto ukazuje, že právě v této studii a jejích verzích formuloval Jiří Němec svá filosofická východiska.

Přítomný výbor, jehož spojujícím tématem je svoboda, nenahrazuje vydávané sebrané spisy, a tudíž nezveřejňuje všechny texty, v nichž se autor tomuto tématu věnoval. Smyslem výboru je zpřítomnit v základních obrysech autorovo životní téma v čase, kdy se nejen začíná opět zvedat zájem o jeho filosofické, psychoterapeutické a kulturně-společensky zaměřené dílo, ale kdy navíc získávají novou aktuálnost otázky, které Jiří Němec a spříznění myslitelé nastolovali.

Příklad článku Idea

Mezi texty druhého oddílu je zařazena také polemika Jiřího Němce reagující na aktuální diskusi o smyslu českých dějin, která byla v době svého vzniku potlačena cenzurou (podobně jako svého času Implikace svobody, ale s tím rozdílem, že polemický článek vyšel tiskem poprvé až po bezmála pětapadesáti letech, v Revolver Revui č. 131/2023). Věnujme zde článku Idea ještě zvláštní pozornost

pro kontext, do něhož je zasazena – jako jednomu příkladu Němcovské konkretizace, ale také kvůli reflexi Patočkových a Kosíkových postojů v ní obsažené, která nás zajímá zejména kvůli předchozí kapitole.

Čtyřstránkový strojopis s názvem *Idea*, podepsaný zkratkou -jin- a uložený mezi autorovými písemnostmi, vznikl někdy kolem poloviny roku 1969. Je opatřen redakčním razítkem časopisu *Dějiny a současnost* a poznámkami grafika předepisujícími jeho zalomení. O důvodech, proč nakonec nebyl zveřejněn, nemáme žádné bližší informace. Téměř jisté však je, že plánovanou publikaci předešel zákaz měsíčníku (jako poslední vyšlo 8. číslo roku 1969; vedle razítka „ĐaS“ nad titulkem na první straně strojopisu je tužkou připsáno číslo 9).

Článek se dotýká diskuse, která se rozvinula od Vánoc 1968 po uveřejnění eseje Milana Kundery *Český úděl* a do níž se posléze zapojili Václav Havel, Karel Kosík, Jaroslav Střítecký, Lubomír Nový, Milan Uhde či Emanuel Mandler. Příspěvek posledního jmenovaného vyšel s názvem *Naše světové stíny* v posledním čísle *Tváře* před jejím zákazem (č. 6/1969, s. 6–11). Jakkoli se většina Mandlerova textu týká i jiných motivů a téměř polovina jeho rozsahu je kritikou kýčovitěho obrazu „dobou zmařených“ lidských osudů na moravské vesnici ve čtyřicátých a padesátých letech ve filmu *Vojtěcha Jasného Všichni dobří rodáci*, má v příslušné části k Němcovu pohledu blízko. Mandler mj. upozorňuje na sklon oddělovat systém od konkrétních lidí a přehlížet jejich přizpůsobivost tomuto systému, která činí jeho představitelů, tj. „skupině pracovníků mocenského aparátu“, dodává oporu a ospravedlnění. S *Ideou* jej spojuje také to, že do kontextu debaty vtahuje proslovy, přednášky a články Jana Patočky převahou z podzimu 1968 a následujícího jara (shrnuté do narychlo připravené knihy *O smyslu dneška*, která počátkem roku 1970 sice ještě vyšla, ale většina jejího nákladu byla na příkaz politických orgánů vzápětí zničena). Tři stejné úryvky z těchto Patočkových textů cituje též Němec: oba si všimají nejen pohledu Patočkova, ale i dalších – Milana Kundery; J. N. pak ještě Karla Kosíka a E. M. Roberta Kalivody – na „stalinistické“ období československých dějin po komunistickém puči v únoru 1948. Mandler shrnuje jejich podání slovy „jemné respektování stalinistického systému“, přičemž občané, kteří v něm žili, jsou představováni jako „oklamané oběti“, a nikoli podílníci „na jeho vzniku, chodu a fungování“. To „má za následek faktické vyčlenění člověka ze systému: konkrétně ze stalinistického systému padesátých let“. Cílem potřebné sebereflexe a uznání individuálních vin však podle Mandlera není „vyrábění sebekritických elaborátů“, „moralizování“ ani „novodobé flagelantství“. Význam má mít praktický: zkušenost, že jsme nedostatečně obstáli v každodenní činnosti, nám může pomoci, „chceme-li se do budoucna vyhnout něčemu podobnému, ať už v jakémkoli vydání“.

Emanuel Mandler a Jiří Němec – stejně jako další lidé z okruhu Tváře a Dějin a současnosti, potažmo někteří historici –, patřili k těm veřejně činným osobám usilujícím o demokratické svobody, které si uvědomovaly nebezpečí plynoucí z překotnosti a chaotičnosti započatého demokratizačního procesu a s obavami sledovali naprostou politickou naivitu a nepromyšlenost jednotlivých kroků, jež činilo reformněkomunistické křídlo, odpovědné za probíhající změny. Pokud jde o jejich postoje v konkrétních otázkách, uveďme pouze dva příklady, které se však vzhledem ke kýženému cíli týkaly zásadních věcí:

1) E. Mandler i J. Němec se shodně vyjadřují – tváří v tvář hroící vojenské intervenci – proti kvapnému zavedení stranické plurality a zrušení vedoucí úlohy komunistické strany (srov. E. Mandler: *Se stranou proti straně*, Student 7. 5. 1968; J. Němec: *Zápisníky II*, Praha 2020, s. 301).

2) Zajedno jsou také v odmítavém stanovisku k *okamžitému naprostému* zrušení cenzury (kterou komunistický režim oficiálně nepřiznával) a prosazují cenzuru *přiznanou*, v podobě, jak fungovala například za první republiky, kdy zabavené pasáže v tiskovinách prozrazovala bílá místa. Takový druh cenzury, nepředstírající všeobecný souhlas, by zabránil „taktizování s pravdou, sterilitě a demoralizaci“, jak podotkl Jan Tesař, v dané době mj. člen redakční rady Dějin a současnosti, ve stati *Mýtus „pražského jara“ a realita československého dissentu* (*Co počít ve vlkové bříše*, Praha 2018, s. 343–346, a srov. komentář na s. 548–549, kde je i o stanovisku redakce Tváře).

Z dnešního pohledu mohou tyto postoje vyhlížet poněkud překvapivě, avšak ve své době odrážely kromě dalšího již mnohaletou zkušenost, která namísto ultimativních, maximalistických požadavků velela, podle pravidla, že méně znamená někdy více, postupovat po jednotlivých krocích (využívat mj. skulin v režimu), zato však vytrvale a důsledně. Tato neúhybnost byla ve své době považována za „radikalismus“, a někdy dosud zůstává, zatímco ti, kdo se oddávali fantazírování, improvizacím a všelijak kličkovali, až se nakonec většinou přizpůsobili, se prohlašovali za „realisty“.¹⁹⁰

Poznámky k článku *Idea* si Jiří Němec psal od konce dubna do konce května 1969 a zabírají v jeho zápisníku řadu stran (*Zápisníky II*, s. 223–225,

¹⁹⁰ Emanuel Mandler v dalším textu ze stejné doby: „Jakkoli slovo reálný dnes už slušným lidem nezní obzvlášť libozvučně, neměli bychom se ho vzdávat; vždyť bez reálného pohledu se lze tak snadno ocitnout v říši nezávazných fantasmagorií. Reálný pohled neznamena smíření s realitou, ale kritický vztah ke skutečnosti. (...) rozvášněné logice [radikálů] se nelíbí *žít v dějinách*, oni by rádi provedli historickou inventuru a pořádali běh světa po svém, to znamená obrátili jej vzhůru nohama. Když se to někdy přece jen podaří, následuje s železnou logikou katastrofa“ (*Realismus a radikalismus*, *Tvář* 4, 1969, č. 1, s. 7–11, cit. s. 7.)

229–232, 238–241 a srov. též s. 214, 247, 301–303). Věty Jana Patočky o období stalinismu jsou podle něho nesmyslné,

už únor [1948] a to po něm, to nebylo žádné spontánní nadšení (...). Sem tam fanatismus, ale hlavní nálada strach, obavy (s. 224).

Patočkův zkrácený a namnoze i zcela falešný výklad historické situace lze jenom obtížně vysvětlit, tím spíš, že nešlo o úlitbu mocným, a byť by ho k němu vedla pouze sympatie k reformnímu komunismu, ani to nemůže být omluvou:

stálé ohánění tím, že jsme věřili (Patočka!) v socialismus – ale co to znamená? Buď jsme věřili v něco dobrého, a pak nemáme proč prohlédat (viz Pat. článek), nebo jsme věřili v lumpárnu, nebo prostě v něco, v co se věřit nemá, v politickou věc, která principiálně nemá být předmětem víry! Obojí tedy je v rozporu se sebou! Nic z toho nedává žádné záruky do budoucnosti a není žádným důvodem k hrdosti nebo k tomu, aby se na nás upíraly zraky světa! (s. 231)

Článkem v Nových knihách šel Jan Patočka vstříc ideologii antidogmatismu, reformního „demokratického socialismu“ (s. 238). – „Dvojznačné pozice“ ctěného filosofa, který byl zároveň blízkým člověkem a nespornou autoritou, při veřejném vystupování v šedesátých letech si Jiří Němec všiml už dříve, jak je patrné ze zápisu z poloviny roku 1967:

Ve svém filosofickém díle je plně na úrovni: klade otázky, pokouší se je zodpovídat skutečně filosoficky: tj. nikoli v apriorním, nereflektovaném rámci, ale univerzálně (de *omnibus* dubitandum). V rozhovorech (Kult. tvorba, přednáška v Muzeu) ale dělá koncese fakticitě, tedy *rámci* (přimlouvá se, doporučuje, taktizuje, chválí ty, kdož v tom rámci přece něco udělali, mlčí o tom, co je mimo rámec) (s. 65).

Jak později konstatoval Bohumil Doležal ve statí Bludný kruh „demokratického socialismu“ z roku 1998, uvedená rozpornost dovedla Jana Patočku k tomu, že, ač nekomunista, stal se jedním z těch, kteří (v člancích sebraných do knihy *O smysl dneška*) formulovali ideologii „antidogmatismu“ neboli „socialismu s lidskou tváří“ roku 1968 v čisté podobě. Tato ideologie podle Doležala spočívá v „utopické představě syntézy komunismu ruského typu s demokracií – a mlčky se opět předpokládá benevolentní ruská asistence“ (Češi, Evropa, smíření, Praha

2021, s. 193–201). – Je třeba dodat, že paradox spočívá v tom, že Patočka sám by se nejspíš za stoupence reformního komunismu ani v roce 1968, ani kdykoli jindy nepovažoval. Jeho články byly jedním z výsledků vytrvalé a všestranné snahy – slovy Jiřího Němce – „napomoci vývoji k lepšímu“. Patočka také postupně „svůj postoj k reformnímu marxismu zpřísněval“, což však „nemělo vliv na jeho osobní solidarizaci s představiteli tohoto hnutí, z nichž někteří byli v období tzv. normalizace postiženi hůř než on“.¹⁹¹

¹⁹¹ Jiří Němec: Jan Patočka jako středoevropský filozof a jeho postavení v dnešní fenomenologii. *Střední Evropa* č. 81/1998, s. 106–119, cit. s. 111 (datováno: Vídeň 1989).

4

„EKUMENISMUS JAKO KŘESŤANSKÝ ÚKOL Č. 1“

Tato kapitola se věnuje ekumenickému dialogu v šedesátých letech, a to na příkladu Jiřího Němce, případně dalších ekumenicky otevřených katolíků (nezabývá se tedy vztahy mezi církvemi a jejich orgány), a jejich očima. Naznačuje také, v čem si uchovává svůj význam pro současnost.

Úsilí o dialog a spolupráci mezi křesťany různých denominací a proudů a vytrvalé sjednocující snahy patří ke světlým momentům v našich nedávných dějinách. Ekumenický dialog bývá spojován především se šedesátými lety, a to zejména díky Ekumenickému semináři při Komenského evangelické bohoslovecké fakultě v Praze, který probíhal v letech 1963–1970. Podrobnější pohled ovšem ukazuje, že v jirchářském semináři pokračovaly a rozvíjely se předchozí snahy mnoha evangelíků, kteří byli, jak se ukázalo, dobře připraveni. Ekumenickou spolupráci mladých křesťanů podporovala prvorepubliková i krátce po válce Akademická YMCA (na její přednáškové činnosti se podíleli i někteří katolíci). Praktické zkušenosti evangeličtí křesťané získávali také při spolupráci v různých dalších mezinárodních institucích. Stejně zaměřen byl časopis Křesťanská revue, který v rámci YMCA vydávali od roku 1927 J. L. Hromádka (byl též zvoleným předsedou AY) a Emanuel Rádl, o něco později za redakční účasti Jaroslava Šimsy. Počátky však nebyly jednoduché. Snahu časopisu o pozitivnější pohled na katolictví řada evangelíků nepřijímala snadno. Z katolíků spolupracoval s Křesťanskou revu pouze jediný, Alfred Fuchs, „nejmyslivější z našich katolíků“, jak jej charakterizoval E. Rádl. Přispěl do časopisu články o unionismu (hnutí usilujícím o sjednocení katolické církve s pravoslávím) či o zápase katolíků v nacistickém Německu. V příspěvku o probabilismu jakožto „jedné z částých příčin nedorozumění mezi katolíky a evangelíky“ A. Fuchs označil Křesťanskou revu za platformu, která „chce sloužiti křesťanskému irenismu a odstraňování nedorozumění mezi křesťany pozitivně věřícími“, k čemuž se sám hlásil. V nastoupeném programu pokračovala Akademická YMCA i Křesťanská revue po válce, připomenout můžeme ekumenicky zaměřené články Josefa Staňka, J. B. Součka, J. M. Lochmana či J. Matouškové.

V dalším textu se obrátíme ke svědectvím, která o svém ekumenickém působení zanechal v několika rozhovorech, v článku Katolík se dívá na evangelíky (Český bratr č. 1/1970), případně dalších svých textech Jiří Němec. Jak

uvádí, na gymnáziu od kvinty, školního roku 1947/1948, seděl v lavici se spolužákem československého vyznání Janem Nemanským, oba pak po maturitě nebyli přijati ke studiu na vysoké škole a společně prošli roční anabází ve fabrice a konstrukční kanceláři a později studovali na lékařské fakultě, kterou J. Nemanský také absolvoval, zatímco J. Němec pokračoval ve studiu na filosofické fakultě. Díky tomuto přátelství a společným debatám se Němec tehdy začal více zajímat o evangelictví a přečetl, dle vlastních slov, řadu děl „evangelické kontroverzní literatury a získal z ní nakonec podobný dojem jako z analogické literatury na straně katolické. Způsob argumentace proti svátostné magii a katolické rozmařilosti (např. u Chiniquyho) dost splýval s Maritainovými, popř. Kubešovými odsudky Lutherova charakteru a germánského subjektivismu. Přes různé nepopíratelně správné postřehy jsem tušil, že se tu nejde na jádro věci.“ Na Křesťanské revui jej v této době „zarážela podivná odtrženost od skutečnosti, známé mi z každodenního života, zdůrazněná navíc prazvláštní češtinou, na kterou jsem nikde jinde nenarazil“. Pozitivní pohled na jádro reformace získal, jak přiznává, až po četbě knihy katolického teologa Johannese Hessena *Griechische oder biblische Theologie?* (1956) s podtitulem Problém helenizace křesťanství v novém světle.

Mezitím se ještě na gymnáziu, někdy kolem roku 1950 seznámil s Ladislavem Hejdánkem, když navštívil jeho přednášku na soukromém semináři. Sblížili se však až v poslední třetině padesátých let. Tehdy také L. Hejdánek přivedl J. Němce do vinohradského bytového semináře tehdejšího děkana evangelické bohoslovecké fakulty J. L. Hromádky. Němec tam byl jediným katolíkem, O Hromádkových politických názorech se Němec vyjadřuje eufemisticky jako o „velmi naivních“, vzpomíná přitom na situaci, kdy musel potlačovat úsměv nad jedním jeho vyjádřením, avšak také si vybavuje Hromádkovu velkou sympatii pro představitele katolické církve vězněné komunistickým režimem.

Osobní a přátelské vztahy s evangelíky, které J. Němec prostřednictvím L. Hejdánka a Hromádkova semináře navázal, mu umožnily zcela jiný pohled na teologickou a filosofickou práci evangelických myslitelů. „Tehdy jsem si také začal uvědomovat,“ napsal, „že i když se vyjde z přísně katolického pojetí známek pravé církve, není nutno spatřovat v jednotlivých církvích (...) nějaká opozita, ale spíš různé pokusy uskutečnit podle nejlepšího vědomí a svědomí křesťanské poselství, přičemž rozdíly mohou často spočívat jen v různém stupni či přesunu důrazu na tu či onu stranu.“ Zasáhlo ho evangelické „svědectví o osobním, událostním charakteru Božího oslovení, o svrchovanosti Božího slova nad všemi našimi pokusy o jeho uchopení, o nutnosti bdělého smyslu pro nedostatečnost každého našeho zřízení a konání“ a oslovil způsob, jakým evangeličtí myslitelé

přístupují k porozumění živému smyslu tradice, dějinnosti a institucí. „Zakořnilo se u mě přesvědčení, že se tu rysuje možnost, aby se rozdělené křesťanstvo stalo dějištěm ‚láskyplného boje‘ o nejplnější uskutečnění Ježíšova díla, v němž by se jednotlivé důrazy nevyklučovaly, ale doplňovaly – v atmosféře jednoty a plodného napětí.“ Byl to pro změnu Jiří Němec, kdo Ladislava Hejdánka upozornil na dílo katolického kněze a myslitele Pierra Teilharda de Chardin, které krátce předtím od roku 1955 začal sám pro sebe objevovat a v jehož syntetickém i synkretistickém pohledu hýřícím dějinným optimismem ve věci „progresivní humanizace člověka“ a „lidského zespolečenšťování, v němž se lidský duch ustavičně kolektivně pozvedá k novým mohutnostem“, slovy L. Hejdánka (1960), našli oba odpověď na otázku po poslání křesťana v současném světě i na vlastní touhu po dobru.

Podle historika Martina Vaňáče se počet účastníků Hromádkova bytového semináře postupně zvyšoval, takže byl přeložen do jídelny v Jirchářích. Milena Šimsová uvádí, že přednášky a debaty se v Jirchářích, kde byla studentská ubytovna a jídelna, konaly již v padesátých letech, jistě již v roce 1957, a to nejprve vždy v pondělí a poté i ve čtvrtek, přičemž vedení pondělků předal J. L. Hromádka J. Němcovi a L. Hejdánkovi. Podle svých vlastních slov J. Němec a L. Hejdánek ovšem vznik jirchářského semináře sami navrhli, koncipovali jej jako prostor, „kde by přednášeli také nekonformní lidé“, získali pro tuto myšlenku J. L. Hromádku – který podnik zaštitil a pověřil jeho vedením proděkan fakulty J. B. Součka – a posléze se starali o organizaci. V té jim pomáhal Václav Frei a další, Jan Sokol, Jakub S. Trojan, a v pozdějších letech například Bedřich Moldan. Pro takovýto výklad počátku svědčí i skutečnost, že prvním přednášejícím nově ustaveného Ekumenického semináře v Jirchářích byl ve středu 16. října 1963 Jiří Němec s eliadovským výkladem struktury mýtu. Ve středečním termínu následovala v zimním semestru se čtrnáctidenní pravidelností vystoupení Otakara Fundy a Petra Pokorného o „historickém Ježíšovi“, Ladislava Hejdánka o předmětném a nepředmětném myšlení, Jana Duse o víře a tradici ve Starém a Novém zákoně, Jana Miřejovského o Adolfu Portmannovi s koreferátem J. M. Lochmana a přednáška Jana Sokola o teologii práce podle francouzského teologa Marie-Dominiqua Chénu. Semestr byl dokončen vystoupeními Jiřího Němce, který v lednovém a únorovém termínu představil knihu Clauda Tresmontanta *La Pensée hébraïque* (česky vyšla s názvem *Bible a antická tradice*, 1970).

Z protestantských řad na semináři v průběhu let vystoupili, někdy i opakovaně, Miroslav Durchánek, Jan Dus, Anežka Ebertová, Otakar Funda, Petr Hájek, Ladislav Hejdánek, Miroslav Heryán, J. L. Hromádka, Alfréd Kocáb, Božena Komárková, J. M. Lochman, Jindřich Mánek, Jan Merell, Jan Miřejovský, Amedeo Molnár, J. B. Pavlíček, Petr Pokorný, Rudolf Říčan, Josef Smolík, J. B. Souček, Jan

Šimsa, J. J. Široký, J. S. Trojan, Zdeněk Trtík či Karel Trusina a Jiří Veber. S mnohými ze jmenovaných se Jiří Němec osobně seznámil právě na Hromádkově bytovém semináři. J. B. Souček přednášel na jirchářském semináři vícekrát; jak důležité pro tehdejší mladé evangelické křesťany bylo jeho působení, objasňuje Jan Šimsa v článku *Byl pro nás Josef Bohumil Souček vůdcem?*, dedikovaném „Jiřímu Němcovi se vzpomínkou na ekumenické semináře v Jirchářích“ a uveřejněném v jubilejním sborníku J. Němcovi a S. Karáskovi (1992). J. B. Souček měl na Jana Šimsu podobný vliv jako Jan Patočka na Jiřího Němce: oba chtěli na prahu své dospělosti po komunistickém puči bojovat proti nastoupivšímu režimu všemi prostředky, i se zbraní v ruce; a oba, nezávisle na sobě – neboť se seznámili až koncem padesátých let – byli přivedeni přátelskou autoritou starších myslitelů, kteří k sobě měli i osobně velmi blízko, k upřednostňování boje duchovními prostředky.

Z katolické strany ekumenický charakter semináře a účast katolíků v něm významně podepřel probíhající 2. vatikánský koncil (1962–1965). Významnou roli pro ně hrálo vstřícné přijetí semináře tehdejším administrátorem pražské arcidiecéze biskupem Františkem Tomáškem. Kromě organizační a přednáškové činnosti v Ekumenickém semináři a účasti v dalších přednáškových cyklech, které v době kolem pražského jara začaly podle příkladu Jirchářů vznikat v řadě českých měst, J. Němec v letech 1964–1968 publikoval své texty – nejvýznamnější je studie o Grahamu Greenovi – a překlady také v *Křesťanské revui*. Můžeme-li o Alfredu Fuchsovi (1892–1941) a Jiřím Němcovi (1932–2001) prohlásit, že jsou dvěma katolickými laiky, kteří ve 20. století v Československu asi nejvýznamněji přispěli z katolické strany k vzájemně tolerantnímu postoji křesťanů hlásících se k různým církvím i lidí konfesně nevyhraněných a hledajících, nesmíme zapomenout na řadu dalších, ať laiků či kněží, kteří „ekumenismus jako křesťanský úkol č. 1“ (J. N.) přijali za svůj. Uvedme zde alespoň několik katolíků, z těch, kteří se aktivně zúčastnili jirchářského semináře: Vladimír Benda, Bohuslav Blažek, Zdeněk Bonaventura Bouše, Karel Floss, Václav Frei, Jiří Kohl, Antonín Mandl, Jan Sokol či Josef Zvěřina. Další přednášející z katolických řad bychom nemohli jednoduše seskupit, protože jejich postoj k dialogu s evangelíky nemusel být stejně bezvýhradně vstřícný (jako tomu mohlo být i ve vztahu některých zúčastněných evangelíků ke katolíkům), avšak právě jejich účast dodávala semináři autentický rozměr diskusního fóra, na němž se nesetkávají pouze ti, kdo spolu souhlasí, aby si vzájemně stvrzovali svou výlučnost, nýbrž utkávají se na něm různé pohledy a myšlenkové proudy. Příkladnou je v tomto ohledu účast tomisticky orientovaného kněze a dominikána Metoděje Habáně; mezi přednášejícími dále byli katoličtí kněží František Kotalík, Josef Kubalík

a Josef Poul, literární historik Karel Metyš, historik umění Josef Myslivec či filozofové Artur Pavelka a Zdeněk Schauta. Další skupinou přednášejících na ekumenickém semináři bylo od roku 1966 několik neortodoxních marxistů, Milan Machovec, Karel Kosík, Erika Kadlecová a Robert Kalivoda. Dlouho plánováno bylo také vystoupení Jana Patočky, avšak přednáška s názvem Fenomenologický přístup k tématu Bůh, ohlášená na leden 1971, se kvůli úřednímu zákazu semináře nakonec neuskutečnila.

Dějinný rozštěp národní tradice do dvou náboženských a zároveň kulturně společenských tradic, katolické a reformační, jaký je od středověku charakteristický pro českou společnost, staví před křesťany jako jejich prvořadý úkol právě ekumenismus, tvrdil v roce 1970 J. Němec a dodával: „Bez skutečného teologického zápasu to jistě ani v našem ekumenismu dál nepůjde (přes všechny slibné náběhy na společenském, kulturním nebo bohoslužebném poli).“ Jircháře se – asi více než čímkoli jiným – staly školou dialogu. Součástí semináře, kterého se postupně účastnilo stále více zájemců z řad studentů a inteligence, včetně mimopražských, byly diskuse následující po přednášce a samozřejmě i neformální debaty mezi účastníky po skončení programu. Ty byly ještě bohatší, když se do nich začali zapojovat amnestovaní političtí vězni, jako například již zmínění A. Mandl, J. Myslivec, J. Zvěřina či J. Poul, a zahraniční účastníci ze Západu. Z ducha a činnosti Ekumenického semináře v Jirchářích pak vycházely i dva paralelní projekty v době pražského jara 1968: Ekumenické hnutí inteligence a studentstva a Dílo koncilové obnovy. A tak se zde alespoň na chvíli uskutečňovala Němcova představa o onom „láskyplném boji“, jímž umění dialogu je.

Pro naši současnost může být inspirativní zjištění, že rozumný „nápad“, kterého se nejprve ujme jenom pár rozptýlených odvážlivců, může postupem času většina lidí přijmout jako samozřejmost přispívající ke kvalitě jejich životů. Pokud jde o onu teologickou rovinu, která je bezpochyby zásadní, záleží na tom, aby poptávka nevedla k polovičatým výsledkům čili aby byla odvaha jít k jádru věci, řečeno parafrází J. Němce. Neméně důležitým odkazem však jsou praktické zkušenosti o předpokladech dialogu. Těmi se J. Němec zabýval opakovaně a při jedné příležitosti je shrnul do následujících pěti bodů (*Zápisníky II*, 1967):

- 1) Nejsou důležité motivy, ale věcný souhlas ve výsledcích¹⁹² – tj. nikoli víra rozhoduje, nebo nevěra, nýbrž *díla víry*, o nichž se reflektuje – zda

¹⁹² J. Němec zde navazuje na myšlenku z knihy H.-G. Gadamera *Pravda a metoda*: „Rozhovor je proces dorozumění. Ke každému pravému rozhovoru tedy patří vyjít druhému vstříc, připustit skutečně jeho hlediska a tak se do něho vpravit, že se mu sice nesnažím rozumět jako určité individualitě – ale rozumím zato tomu, co říká. Jde o to, pochopit

jsou dobrá či špatná, což by mělo být – právě v rozhovoru, dialogu – všem jasné (tou cestou je třeba jít), což předpokládá, že 2) dobré je jen univerzální, nikdy partikulární jako takové. 3) Dialog je tedy společnou reflexí výsledků – nikoli odhalování nitra (duchovní „striptease“). To parazituje na dialogu, využívá přítomné chvíle. Ve skutečnosti je to *alibi*. 4) Je-li druhotná otázka motivů, věr, svědomí a subjektivních představ, je také nepodstatné, k jaké organizaci, církvi, straně účastníci dialogu patří. Každý, kdo se dívá jedním okem na řešený problém a druhým na to, co říká jeho organizace, její vedení atd., je přinejmenším v dvojznačné situaci. Pro křesťana to znamená, že přijímá víru jako osvětlení intelektu, ale nikoli („protireformačně“) jako pouhou vnější autoritu. 5) Pro nás je dialog samozřejmě jednou dimenzí našeho života, proto jsme se sami chopili iniciativy – a právě proto jsme byli zcela zákonitě vyloučeni z účasti na dialogu řízeném seshora, který sleduje jiné cíle (dialog jako nová taktika cesty k monopolu – ne snad pravdy, ale mocenských pozic vlastní organizace).

věcné oprávnění jeho mínění, máme-li se sjednotit ve věci. Nevztahujeme tedy jeho mínění na něho samého, nýbrž na naše vlastní mínění a domněnky. Máme-li na mysli druhého opravdu jako individualitu, jak je tomu například v terapeutickém rozhovoru nebo při výslechu obžalovaného, není situace pro dorozumění po pravdě vůbec dána. K takovému sebevpravování do druhého, které míní právě toho druhého a nikoli věcné oprávnění jeho mínění, patří (...) nepravost otázek v tomto rozhovoru kladených“. Tímto citátem (z kapitoly knihy, kterou přeložil a vyšla ve výboru *Překlad literárního díla*, Praha, Odeon 1970) začíná také svůj článek Dorozumění z roku 1970.

**JIŘÍ NĚMEC A MARTIN HEIDEGGER, PŘEKLADY DO ČEŠTINY,
POLITIKA A IDEOLOGIE (PŘEVÁŽNĚ V ŠEDESÁTÝCH LETECH)**

Pour lutter contre l'abstraction, il faut un peu lui ressembler.

Mais comment cela pouvait-il être sensible à Rambert ?

(Aby člověk mohl bojovat proti abstrakci, musí se jí trochu podobat.

Ale jak by mohl něco takového pochopit Rambert?)

Albert Camus, *La Peste* (1947, Mor)

Texty Martina Heideggera se Jiří Němec zabýval od poloviny padesátých do konce osmdesátých let. Ačkoli až do roku 1977 sám o Heideggerovi téměř nic nenapsal ani nepublikoval – s výjimkou několika stručných zmínek a krátkého doslovu k překladu *Vom Wesen der Wahrheit / O pravdě a Bytí* (1971), což však bylo znění upravené kvůli cenзуře a vydání bylo beztak sešrotováno. Na následujících stranách se věnuji především období let šedesátých a téměř úplně opomímám dobu pozdější – ta si zaslouží samostatnou pozornost. V nynější sondě sleduji aspekty Němcova vztahování k Heideggerovu myšlení v letech, kdy je v tehdejší česko- a slovenskojazyčném kulturním prostoru postupně objevo-
váno, stává se součástí širšího, veřejného intelektuálního kontextu a díky svým tehdejším interpretům – mezi nimiž Jiří Němec nepatří k okrajovým – také získává společenskou působnost, která mimo jiné přispívá k dynamice prolamující strnulost tehdejšího poststalinského režimu. Pohled, který nabízím, rozhodně není a ani nechce být vyčerpávající. Záměrně věnuji více pozornosti tomu, co shledávám zasutým či opomíjeným. Chci také přispět spíše k poznání minulosti, z níž žijeme a v níž v tom smyslu stále jsme, než k prosazování závěrů. Nepokouším se celkově zhodnotit Němcův přístup ani jeho přínos k Heideggerovu myšlení v celku, protože pro takový pokus je třeba nejdříve vytvořit předpoklady.

Jiří Němec o Martinu Heideggerovi ve svých diářích (1955–1959) a zápisnících (1961–1964)

V písemné pozůstalosti Jiřího Němce se dochovaly i jeho diáře z let 1949–1960. O jejich obsahu, na rozdíl od pozdějších zápisníků, dosud nikdo nevěděl. Zpočátku obsahují především záznamy času a místa schůzek, avšak s postupem let

se zaplňují citáty z literatury, poznámkami a krátkými postřehy i souvislejšími pokusy o vlastní úvahy a reflexe. Poskytují představu o tom, s kým se pisatel v dané době scházel a diskutoval, umožňují nahlédnout do jeho tehdejších zájmů a uvažování i myšlenkových kontextů. Nelze k nim přistupovat jako k hotovým náhledům bez někdy i mylných interpretací, jsou to spíše doklady o Němcově pronikání do světa myšlení druhých a o jeho projasňujícím se postoji, který lze však často spíše jen tušit, než že by byl explicitně vyjádřen.

Jiří Němec si bere za podnět řadu někdy velice odlehlých filosofických učení, vybírá z nich podněty blízké směru, který sám sleduje, a otázkám, které si klade, a usiluje o jejich kritickou syntézu, v jejímž centru je pravdivý pohled, postupující proti schematismům, předsudkům a v první řadě ideologickým nánosům. Němcův přístup ke křesťanství odpovídá, jak vyplývá z jeho úsilí, výroku Simone Weilové: „Il n’y a pas le point de vue chrétien et les autres, mais la vérité et l’erreur. Non pas : ce qui n’est pas chrétien est faux, mais : tout ce qui est vrai est chrétien.“ („Není hledisko křesťanské a jiná, nýbrž pravda a omyl. Neplatí: co není křesťanské je mylné, nýbrž: všechno, co je pravdivé, je křesťanské.“)

Heidegger je v diářích zmiňován od roku 1955. Ve stejném roce se začal Jiří Němec, jako dvaadvacetiletý student psychologie na Filosofické fakultě Karlovy university, setkávat se sedmačtyřicetiletým Janem Patočkou. V rozhovoru s Josefem Forbelským řekl: „Patočkovi jako filosofovi jsem zcela propadl, kvůli fenomenologii. Vysvětloval mi Heideggera, do kterého jsem byl trvale ponořen.“ První návštěva, jak vyplývá z diáře, se uskutečnila v Patočkově břevnovském bytě v pondělí 4. dubna 1955 po osmé hodině večer. Němec se také začal zúčastňovat Patočkových seminářů, které se konaly v bytech jeho přátel a „který navštěvovali hlavně nefilosofové. Můj první záznam ze semináře nese datum 30. 11. 1955 a je věnován výkladu několika stran Aristotelova spisu *Peri psychés* [O duši],“ napsal v textu o Patočkovi z roku 1989. (Zdá se tedy, že si pořizoval samostatné zápisky z těchto seminářů; pokud by se objevily, mohly by snad přispět také k přesnější představě o Patočkových zájmech v tehdejší době.) Častěji se jméno německého filosofa objevuje v diáři z následujícího roku. První rozsáhlejší zápis týkající se Heideggerovy filosofie, z jara 1956, je pohledem na lidskou svobodu:

Heidegger, Scheler, Hartmann, Whitehead aj. správně pochopili, v čem jedinečnost, ústřednost a vysokost člověka – v tom, že do přírodního odbývání se přináší nové, svobodné dění („přespočetné teď bytí tryská mi v srdci“, ¹⁹³ Rilke) – „strašlivá svoboda člověka“:

opravdové poznání je možné jen jako svobodný čin – v básnictví, z toho pak vyplývají všední hovory (Heidegger), technické a vědec. poznání (na ně převoditelné) jen zařizováním se v osvětí; ovšem i v životě básníků (kteří by měli být na špičce času) je mnoho ubohého – není však to ubohé právě božské, krása v obyčejnosti, síla v slabosti?

opravdové uznání Boha půjde ne přes přírodní mythus, kt. jako filosofický materialismus vede jen k šlapání v čerpacím kole Fata (jeho okov je ovšem nekonečně hluboko!), ale přes vědomí absolutní svobody, přes Ladislava Klímu, k opravdovému uznání pravdivého Zdroje, to teprve pak bude Modlitba!

spojit s tím, co jsem psal Kuťákovi na vojně:

jde o to, zda v podmíněnosti všeho mimo mne i v podmíněnosti mé, či lépe za ní či nad ní, ještě lépe skrze ni: nepůsobí, není – nepodmíněnost, které má odpovédět druhá nepodmíněnost, vtělená ve mně. Jejich vztah právě je možný jen jako modlitba (viz Marcel)

Modlitba, jako projev lidské svobody ve vztahu k Bohu, výraz svobodného uznání Boha člověkem, je jedním z témat dalšího zápisu v diáři 1956, v němž se Němec odvolává k Heideggerovi:

Je jasné, že od přecenění podílu člověka v dění (lépe: podílu subjektu), jak je to v Bultmannově názoru na historii, je krok k tomu, abychom přehlíželi Boha, který stvořil, zatímco my pouze pořádáme. Měřítkem ať jsou tu právě „maličkosti“. Nevím, zda se Heidegger *může* pokřizovat a pomodlit před jídlem.

Ostatně – nejde jen o pořádání – specificky lidský čin (svobodný čin) je něco *opravdu* nového v světě. To vidí dobře Heidegger i Scheler. Nevidí tajemství svobody a vázanosti – modlitbu.

Nevidí (alespoň Scheler) Boží transcendenci. Ostatně z toho vyplývají všechny Schelerovy omyly – i v jeho „katolickém období“. Viz sám počátek „Obrany lítosti“. Budou to asi typicky německé herese: *imanentismus* (viz nahoře zvl. Scheler, ovšem i jinde: Alexander, část. Whitehead), „*mravní*

¹⁹³ „Überzähliges Dasein / Entspringt mir im Herzen.“ – Závěr deváté z *Duinských elegií* (1923) v překladu Pavla Eisnera.

osobnost“ – viz Kerber, jen mravnost mu nedovoluje (!), aby uznal Boha, též Hartmann; ostatně sám Kant, tato svrchovaně mravní bytost, jak je v jádře hluboce bezbožná! Ta jeho špatně skrývaná radost, v Krit. č. rozumu, tak „vykazovat“ Boha z Jeho, minulostí mu přiznaných, míst. A na konec – sentimentalita na dně duše zbříděné protestantismem – jak by Bůh mohl atd. (viz Krit. č. rozumu), a to bude třetí německá herese: *sentimentalita*.¹⁹⁴

Němcovu otázku, „zda se Heidegger *může* pokřičovat a pomodlit před jídlem“, lze zdá se jen složitě vztáhnout ke konkrétnímu vyjádření německého filosofa, který nicméně víru člověka v Boha reflektoval ve více spisech, například v Úvodu do metafyziky (*Einführung in die Metaphysik*, 1935), jímž se Němec prokazatelně zabýval. Němcově formulaci se blíží věta z Heideggerova textu *Die onto-theo-logische Verfassung der Metaphysik* (1956/57), původně přednášky, již Heidegger přednesl 24. února 1957 a v níž odmítal metafyzickou definici Boha jako „causa sui“ (příčinu v sobě): „Zu diesem Gott kann der Mensch weder beten, noch kann er ihm opfern. Vor der Causa sui kann der Mensch weder aus Scheu ins Knie fallen, noch kann er vor diesem Gott musizieren und tanzen“ („K tomuto Bohu se člověk nemůže modlit ani mu obětovat. Před Causou sui nelze padnout v bázi na kolena ani před tímto Bohem hrát hudbu a tančit“; s. 77). Podle Heideggera: „Demgemäß ist das gott-lose Denken, das den Gott der Philosophie, den Gott als Causa sui preisgeben muß, dem göttlichen Gott vielleicht näher“ („bez-božné myšlení, které se musí vzdát Bohu filosofie, Bohu jakožto causa sui, je možná blíže božskému Bohu“, tamtéž). Souvislost, o níž psal

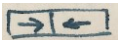
¹⁹⁴ K tématu „německé duše“ se v roce 1957 vyjadřuje Němec ještě v jednom zápisu, souvisejícím jak s Heideggerem, tak s Patočkou: „Když Patočka hovoří ve své Čes. vzdělanosti v Evropě o Durychově Bloudění jako jediném kulturním počínu 1. republiky a oceňuje vzrůst katolického vlivu, když obdivuje schopnosti J. L. Hromádky, když před několika lety bral velmi vážně marxismus... není to uctívání síly? – kterou vstřebal od svých německých učitelů? Heidegger – ‚hluboká pravda tohoto hnutí (nacismu)‘, Jaspersův respekt před Církví i před filosofií... To bude německý hřích, že berou sílu vážně (vždyť i ti němečtí psychologové z Drážďan brali mnoho věcí z SSSR mnohem vážněji než my) a my zas (a není to českou zásluhou, třeba je to dáno nějak národním charakterem) nebereme sílu vážně, aspoň nikdy jsme ji dosud vážně nebrali... (Vzpomínám si na jednu rozmluvu s prof. P., kdy řekl, že duch nakonec zvítězí, tedy *síla* ducha?) – my nějak instinktivně víme, že před Bohem je rozmístění sil jiné (první posledními atd.). (Je tady snad i rozdíl konfesní? Katolík nebere sílu vážně – Irové, Taliáni, Španělé, Francouzi, Poláci – však ano: Němci, Angličani, co Rusové?) – protestantismus, vždy spjatý s ‚knížaty‘, vždy se ‚synthetisující‘ s dějinnými proudy (viz u nás J. L. Hromádky Kom. a náboženství). A za 1. rep.!“

Němec, je však, nakolik to lze posoudit, jiná, a navíc Heideggerova přednáška je až z roku 1957.

Němcovo kritické směřování však pozoruhodně koresponduje s pasážími, jež věnuje evangelický teolog Josef Smolík ve své knize *Současné pokusy o interpretaci evangelia* (původně vyšla jako skripta v roce 1966, naposledy 2002) jak Bultmannovu důrazu na sebeporozumění dějinně situovaného moderního člověka, tak Heideggerovu odmítnutí metafyzické představy Boha („K nejvyššímu principu se přece není možno modlit. Celkem však je [Heidegger] k otázce Boha lhostejný.“). Přístup Rudolfa Bultmanna, který jako filosofii vlastní současné době zvolil existencialismus v Heideggerově formě, Smolík kritizuje, neboť „bere přirozeného člověka (...) příliš vážně a tím upadá do omezení a omylů, které nutně souvisí s každým lidským sebeporozuměním“, a staví proti němu pojetí „Barthovo a Hromádkovo, že reálné poznání lidské situace se děje teprve ze Slova Božího“.

Diář z roku 1956 obsahuje poznámky z debat s přáteli (Jan Čulík, Zdeněk Helus, Josef Forbelský, Zdeněk Kuřák, Dana Němcová, František Pastor) či reakce na tyto diskuse. Zdaleka nejčastější jsou v tomto roce zápisy reagující na tehdejší rozhovory se Stanislavem Sousedíkem. V úvodu jednoho z nich čteme Němcovo stanovisko ke smyslu historie: „contra Sous.: ¶ smyslem historie není studovat ekon. a sociolog. zákonitosti (nebo ne v první řadě), ale ukázat za měnlivými maskami to podstatné – boj mezi dvěma protivníky (...) znovuzpřítomnění trvajících, znovuzpřítomnění toho, co má nejblíže k podstatnému určení člověka“. Němec ještě neznal texty Teilharda de Chardin. Teilhardovo jméno je však právě v diáři z roku 1956 zapsáno u Němce poprvé (s chybou), když ve druhém čísle polského týdeníku Kierunki, který vznikl v květnu 1956, našel článek o něm a jeho knize *Phénomène humain* (1955), z něž si udělal do diáře stručné výpisky. V nadcházejících letech začal myšlení Teilharda de Chardin poznávat stále podrobněji a zejména jeho uvažování o lidské svobodě, dějinách a jejich zacílení bylo v čase dějinného optimismu šedesátých let Teilhardem zásadně ovlivněno. Výše citovaný zápis z jara 1956 o lidské svobodě, který prvnímu výskytu Teilhardova jména předchází, však s koncepcemi francouzského myslitele pozoruhodně koresponduje, což nasvědčuje tomu, že Němec právě takové myšlení hledal a vycházel mu naproti.

V nejrozsáhlejším souvislém zápise v diáři 1956, který je datován 12. srpna a týká se také Heideggerova myšlení, načrtl Jiří Němec svou úvahu o nicotě:

Dříve jsem se domníval, že nicotu právě můžeme brát jako to, co věc už není – tedy nicota je vlastně *jiným* jsoucnem. Šlo by v tomto případě o jakousi nicotu logickou, pro kterou přirozeně musíme najít ontologický základ. Vidíme, že předpokladem toho, aby právě mohlo vůbec být *jiné* jsoucno, je mez, „táhnoucí“ se „mezi“ jedním jsoucnem „jiným jsoucnem“. Co je to ale „mezi“ oněmi jsoucný? Snad se dostaneme k zodpovězení této otázky rozbořením scholastického problému „actionis in distans“. Vzpomínám-li si dobře, bylo připouštěno pouze působení jednoho jsoucna na druhé v přímém kontaktu, mezera, byla-li (aspoň v prostém pohledu) jaká, musela být překlenuta nějakým mediem. Proti tomu ostatně nelze nic namítat, protože tato úvaha, v jádře kosmologická (ne tedy výslovně ontologická), byla ospravedlňována do nedávna celou fyzikou. Byl-li koncept etheru opuštěn, zajisté se uvažovalo stále jinde o poli jako o onom mediu. Pojetí spojitosti v přírodě bylo ovšem narušeno kvantovou teorií, ale jako neodborník nemohu se do hlubší úvahy v tomto bodě pouštět. Ostatně i za předpokladu spojitosti je nutno říci, že ta spojitost je notně nespojitá. Atomistické řešení Demokritovo, právě proto, že zůstává na rovině kosmologické, nezdá se uspokojovat, i kdybychom nepřihlíželi ke kritice, provedené již Aristotelem a později scholastiky. Obrátme se rozhodně k ontologickým základům samého rozlišení v přírodě. Rozlišení vůbec není jinak možné než jako takové, kdy sama mez nesmí mít žádnou pozitivní esenci, nesmí být něčím. Použijme obrazu: řekneme-li, že jedna věc není druhou, máme jaksi mez „z jedné strany vytyčenu“ – , řekneme-li, že druhá věc není onou prvou , je mez „vytyčena z druhé strany“. Počněme nyní „vymezovat z obou stran“ a zastavíme se na „mezi“, která není ničím sama o sobě, jen koncem jednoho jsoucna a začátkem druhého. Domnívám se mít důvody pro to, abych označil ontologický základ meze právě „nic“. O něco předběhnu další výklad poznámkou, že obtížnost uchopení onoho „mezi“ spočívá mimo jiné také v tom, že samo „mezi“ je „mezi“ dvojí oblastí filosofie: esenciální a existenciální, nebo jinak řečeno: theoretické a osobní. Zajisté tedy pokusy uchopit ono „mezi“, ať budou činěny se strany racionální, systematické, esenciální či naopak osobní, personalistické, existenciální, konkrétní, „prožité“ filosofie, budou jen přiblíženími, nedostatečnými obrazy. Snad zatím se podaří říci jen toto: na rovině esenciální se s „ničím“ setkáváme při převedení pozornosti s jednoho jsoucna na druhé. Mez, která není „ničím“, vydává svědectví o „ničem“. Na existenciální rovině si povšimněme Heideggerova výkladu, že v úzkosti se setkáváme s nicotou, a tento prožitek je zároveň pln vědomí

skvělosti jsoucna, dále výkladů Guardiniho, které spojují „nic“ (totiž nic „po stvoření“) s hříchem a obětí.¹⁹⁵ To druhé je pro nás ve svrchu zmíněné souvislosti zajímavé, neboť oběť, tedy jakési „zničení“ či „znicování“ osoby, se týká právě přechodu (či průchodu nebo převedení) do *jiné* oblasti či roviny života. Konečně je tu poukaz Blondelův na „nic“, jako na příležitost či pokušení, v nás přítomné, které jsouc přijato, brání otevřenosti osoby a jejímu přilnutí k jinému, a také tedy k Bohu. Srov. také Sartrovy výklady o subjektu, který je právě „ničím“ oddělen od předmětů.

Otázku po „ničem“ považoval Heidegger za klíčovou pro překonání metafyzického myšlení a analyzoval ji mj. ve studii *Co je metafyzika?* (*Was ist Metaphysik?*, 1929). „Nic“ v ní spojuje s úzkostí, která nicotu vyjevuje. Zároveň skrze úzkost vyniká „původní zjevnost“: že „je jsoucno“, a nikoli „nic“. Studii přeložili Bedřich Baumann a Jindřich Chaloupecký a vyšla, stejně jako Jaspersův text, k němuž se Němec níže odvolává, ve čtvrtletníku *Listy*, v čísle z února 1947, věnovaném existencialismu – byl to vůbec první překlad Heideggera u nás a do roku 1965 také jediný. – K tématu se Jiří Němec vrátil zápisy v diáři následujícího roku 1957. Ukazuje se v nich souvislost s předchozími úvahami o svobodě a o modlitbě, jež má – v Němcově pojetí poznání jako vztahu (odpovídání, uznání) – přednost před spekulativním myšlením. Ve druhé poznámce se odkazuje mj. také ke spisu, jehož překladu se bude Jiří Němec ve druhé polovině šedesátých let věnovat seminárně v Jirchářích a který potom vyjde začátkem let sedmdesátých jako první knižní překlad do češtiny s názvem *O pravdě a Bytí*:

Jestliže Martin Heidegger se táže v závěru přednášky „Co je metafyzika?“: proč je vůbec něco, a nikoli spíše nic? – můžeme říci pouze tolik, že tuto otázku nemůžeme klást my (neboť my „jsme to neudělali“ či lépe – my můžeme stát před skutečností jen jako před něčím daným – viz Jaspers: *Skutečnost*, *Listy*, str. 395 dole).¹⁹⁶ Kant dobře vycítil, že takto by se mohl ptát jen Bůh (*Krit. č. roz.*, str. 367) – a v čem je pochybení tohoto „sentimentálního pomyšlení“?

¹⁹⁵ K tomu J. N. na jiném místě diáře: „o nicotě v Guardini: Der Herr ¶ ‚před‘ Stv. a po“.

¹⁹⁶ Věta, k níž J. N. odkazuje: „Všeobecně platí: Co můžeme vyprávět jenom jako příběh, to je skutečností: např. že vůbec něco je, a nikoli nic; – to že skutečný svět je, jaký je (Sosein); – že prafenomeny jsou zjevením této skutečnosti.“

Odp.: Nemožnost je v samém přístupu k otázce. Nemohu – ani myšlenkově – se stavět na pozici Boží a snažit se vyzkoumat... či vůbec něco zkoumat... když ne logika (ta především), přirozená pieta by mně v tom měla bránit.

K Heideggerovi:

opravdu *nicota* dává možnost *myšlení* (je to ten řez mezi objektem a subjektem, což dobře vidí Sartre), pěkně ukazuje Lavelle, že *myšlení je nedokonalým bytím, nápodobou bytí*, jakousi „stručnou obnovou bytí“.

toto všechno, jak ukazuje Heidegger[ovo] „Vom Wes. der Wahrheit“, je vlastně dáno *svobodou*, která svou *ek-stasí* zakládá *neskrytost* (pěkně pak ukazuje, jak člověk sám zapřičiňuje skrytost); Guardini mluví o „dobré“ a „špatné“ *nicotě*. – Jaká je to ta Heideggerova, přítomná v *úzkosti*? (srovnejme Bernanose o *úzkosti*)

vraťme se k pojmu meze: Bůh se vymezil tím, že dal člověku svobodu (řečeno postaru – dnes už vím, že se nemohl „vymezit“, neboť byl od věčnosti „uzavřen“ i zároveň „otevřen“, což filosofický rozum se svým „čirým bytím“ nesnadno pochopí) [Bůh napřed přítomen v modlitbě než ve spekulaci?]. Heidegger většinou špatně chápán: když říká „ex nihilo omne ens qua ens fit“,¹⁹⁷ není to žádný nihilismus, atheismus a nevím co ještě – chce říci jen tolik, že „jsoucno“ povstává s člověkem, který s ním obcuje, ne přece s „bytím“!, jinými slovy, s člověkem vstoupila negace (která zakládá i konečné jsoucno!) na svět, či lépe: na lidský svět (obojí dáno současně), rozvažovat o čase, dějinách, biologickém čase, fyzikálním.

Následující zápis volně souvisí s jemu předcházejícími úvahami, které zde v úplnosti necitujeme, o tomistické filosofii – směru, na jehož základě se Jiří Němec původně od svých gymnaziálních let orientoval –, v nichž se táže, zda její nedostatečnost v otázkách poměru Boha a světa či svobody nesouvisí s tím, že do svého rozvažování kromě „axiomů logiky“ a „obrazů skutečnosti“ nepřibrala ještě „zkoumání osoby“. „Osoba tak trochu ‚kazí‘ filosofické uvažování, ale právě ona (jsouc trojí) je nakonec ospravedlňuje,“ dovozuje Němec s pozitivními odkazy ke zjevení a „rozumovému uvažování Blondelovu“. Pokračuje čarou odděleným zápisem, v němž se znovu dotýká otázky *nicoty*, a poté volně připojenou úvahou o skutečnosti:

¹⁹⁷ Lat. každá bytost jakožto bytost povstává z ničeho.

Bez pojmu „nicoty“ bychom se asi neubránili pantheismu. Viz Lavelle, který k němu nemá daleko (?), a také nicotu vykazuje (tak jako Bergson a Blondel); zato Wust a Heidegger na ní trvají – též, jak se zdá, Guardini. Jde totiž o to, jak „vymezit“ člověka a vůbec vše! Řekneme-li, že člověk je vymezen svou nedostatečností (viz Blondel), kterou má ukojit teprve v Bohu, pak jde o to, zda tato nedostatečnost je ontologická, nebo jen „post-lapsická“ – kdy jen tato poslední – a to zjevně není pravda –, pak by se nemuselo řešit – tím hůř – neboť to by byl asi dualismus – problém oné „světlé nicoty“ Guardiniho, která nutně byla před stvořením. Ostatně, to se ukazuje z četby Blondela.

Stvoření vyžaduje Trojici – pohoršení pro myšlení!

Je nutno vyjít ne z myšlení, ale ze skutečnosti – ne v banálním smyslu, ale doslova: z tohoto pohledu, situace: sedím zde v pokoji a píši ve světle lampy – to je nepochopitelná skutečnost – ta ruka, kterou pohybuji, tužka, světlo, hmota, rozrůzněnost vůbec – ne: jak to, že toto může být s tím, ale: *tak to je*; z toho nepochopitelného a rozumu příčícího se faktu, že *toto tady tolik* je, je nutno vyjít, uvažujeme-li o Boží Trojici. Jsme zasaženi v nepochopitelném faktu rozmanitého vesmíru, v kterém žijeme – to je východisko pro úvahu o Trojici – zde na zemi jsou rozmanitost a jednota rozloučeny, v Bohu sloučeny.

V diářích z roku 1957 se také začíná vyskytovat jméno Ladislava Hejdánka, který pro Jiřího Němce bude až do počátku sedmdesátých let nejvýznamnějším a nejbližším partnerem v diskusích o filosofii, křesťanství i kulturních a společenských otázkách. V době, kdy vznikaly poznámky, jejichž ukázky uvádíme, byl Jiří Němec, jak už řečeno, v intenzivním intelektuálním kontaktu s Janem Patočkou. Patočka mu poskytoval orientaci v současném filosofickém myšlení a důkladnou filosofickou průpravu. Přípravou na setkání byla do diáře 1957 v bodech zaznamenaná témata s hlavičkou „ad p. doc.“, která chtěl Němec probrat. Poznámka „ad Mad.“ se nejspíš týká maďarských událostí z podzimu 1956.

Ad Fink: – ¶ 1) svět jako celek proti vnitrosvětskému (jde však o svět jako celek – vždyť tím Fink vlastně myslí celek našeho myšlení!) ¶ 2) odtud – proč to ještě nazývat kosmos?

Ad Heidegger: ¶ je bytí jen zářením? (Lichtung) ¶ zdá se mi, že je to jen jeho funkcí (více Dopis o human.) (...)

1) připadá mi dopis o humanismu také kryptotheologický (Fink) – probrat na místě, jak je to ve skutečnosti? ¶ 2) ad Mad'. ¶ 3) vidím podobnost

mezi Heid. a Marcelem v tom, že bytí nemůže být objektem pro subjekt, a to ostatně snad neříká jen Marcel, ale i jiní theističtí a přímo křesťanští filosofové – je možno přiřadit Heideggera k nim? ¶ 4) „zapomenutí“ bytí konec konců také patří k bytí – je-li nyní doba zralá opět k objevení se bytí, pak to může být právě pro vzrůst techniky, která si žádá protiváhu

Pozornost věnovaná Heideggerovi, Schelerovi, Jaspersovi, Hartmannovi, Bultmannovi, Whiteheadovi či Sartrovi, výběr textů, jimiž se Němec zabýval, a témat, která z nich těžil, svědčí o Patočkově vlivu. Situace je zřejmá, čteme-li Patočkovy ve své době nevydané studie z padesátých let, zejména Věčnost a dějinnost a Nadcivilizace a její vnitřní konflikt, ale i další texty z okruhu negativního platonismu. Slova v zápisu z jara 1956 – prvním ze zde citovaných – o tom, že „opravdové uznání Boha půjde ne přes přírodní mythus“ jsou blízka výkladu na konci Patočkovy článku Čas, mýtus, víra (1952) o „pravém lidském prožitku času v aktu víry, který zároveň vidí realitu v jejím střízlivém rouše“.

Zmíněným okruhem autorů doplňoval Němec myslitele, jejichž většinu, i když ne nutně, jako v případě Ladislava Klímy, spojovala křesťanská orientace či blízkost křesťanství – Blondel, Marcel, Guardini, Lavelle, Weilová, V. v. Weiszäcker aj. – a s jejichž některými díly se již v dřívějších letech či ve stejné době seznámil, ať už vlastním úsilím nebo prostřednictvím některých z jeho o generaci či více starších druhů a pedagogických průvodců. Těmi byli od jeho již poměrně raných gymnaziálních let vzdělání a kulturně orientovaní kněží Bohumil „Špalek“ Štván, Ladislav Pavelka, Jiří Reinsberg a provinciál jezuitů František Šilhan, krátce nato pak P. Josef Vašica či laici s mimořádným rozhledem František Pastor, Karel Metyš, Karel Doubravský ad. – jmenujeme zde ty osobnosti, o nichž Jiří Němec sám hovořil jako o lidech, kteří jej na prahu dospělosti ovlivnili. Vzorem pro způsob činnosti a zásadní orientací pro něho byly tisky staroříšského nakladatelství Josefa Floriana. Významný vliv na něho nepochybně měla také jezuitská spiritualita.

A dalším okruhem autorů, z nichž čerpal a kteří dodávali jeho rozhledu hloubku i šíři, byli básníci a spisovatelé, například jmenovaní Bernanos a Rilke, v diářích z padesátých let se objevují také Kafka, Stevenson, Joyce, Bloy, Chesterton, Blei, Céline, Greene, Weiner, Deml, Holan, Reynek, Halas aj. Průniku filosofie a umění, zejména literatury, schopnosti umění „evokovat skutečnost“ a roli „magického“ ve světě se Němec v diářích na několika místech věnoval. Jedním z nich je také záznam debaty ze 17. března 1959 s Milošem Černým:

Miloš: jako předpoklad k theorii o umělci je třeba vymezit terminologii: smysl ↔ význam (atd. – strukturalismus)

moje námitka: to platí za předpokladu vztahu S-O, a tedy také za předpokl. schematu intencionálního vztahu, je toto schema to právě pro chápání umění?

Result.: jak je to s intencionálním vztahem?

Je nutno při chápání umění vyjít ze situace, kde minulá schemata neplatí – zde není nějaké připojování se na věčnou pravdu = význam = esenci, nýbrž je to „vše najednou“, nemá to vztah k „pravdě“, ale k „životu“, k nethesovitosti.

Problém: jak je to s intenc. vztahem? Lze jej použít na situaci, nebo ne? Raný Heidegger by snad odpověděl: ano. Dle něj snad měla situace svou esenci.

Pro Jasperse a Marcela jistě nikoli. Jaspers: nejhlubšímu „smyslu“ situace odpovídá „Grundwissen“. U Marcela „sekundární reflexe“. Jde o to svést myšlení na původní situační základ. (Ad Hejdánek: nejde tu o to, aby „reflexio – odchýlení“ bylo opět proběhnuto nazpět?) – tj. od ineffabilního individua přes abstrakci k racionálnímu vztahu – zpátky k ineffabilnímu konkrétnu a zde se zahnízdí [ale jak?]. Pozdní Heidegger jistě toto má na mysli, když říká, že „věda nemyslí“ – nečiní už ono „repraesentatio“.

Heidegger prý říká, že napřed musí být odhalena skutečnost uměním, aby se jí věda mohla zabývat... Není ale skutečnost odhalena uměním jím ale také nějak zahalena? Co to magické v umění? Anebo to magické naopak slouží tím více k evokaci skutečnosti? (předtím chápáno jako určité už „zpracování“ skutečnosti). Slouží umění k evokaci skutečnosti? Nebo její fixaci? A jaké skutečnosti? Té „nynější“, nebo té „eschatické“? Umění je jistě „ve světě“ – konec konců nebylo by nejlépe jít na ně jako na způsob bytí „ve světě“ a vycházet z „činnosti“ – jež ovšem pak je reflektována – to ostatně také činnost! Nutno především probrat *reflexi*! Was heißt Denken?! Blondel, Heidegger!!

Nebylo tomu u Heideggera tak, že zprvu hledal esenci – zcela husserlovsky a pak přišel na to, že vlastně musí odhalovat, aby našel to neodkryté – odtud návrat k presokratikům, k „ostrému vidění“ Hölderlinově atd. Ale pořád: co to magické v umění?

Snad právě toto: tím příslibem – onoho skutečného spolutvoření s Bohem v Novém Jerusalemě – jež právě jako to nejvyšší může být největším pokušením – když neuznám to poslední ztroskotání a chci už teď vytvořit úplný svět – jako Joyce, Rilke atd. Když to však uznám, mají moje díla úžasnou moc – viz Kafka, Weiner atd.

– ze všeho toho je však možno se úžasně „poučit“, ne ovšem poučkovitě: Kafka ukazuje zemi *nyní*, Rilke, Joyce zemi *potom*.

* * *

Představu o tom, jak probíhaly rozhovory Jiřího Němce a Jana Patočky, si můžeme udělat na základě Němcem podrobněji zaznamenané společné debaty z května 1962 (*Zápisníky I*, s. 97–98), původně nad Faulknerovým románem *Báj*, v němž Patočka viděl příklad demytologizace, „pokus *nyntí*, zde v moderních poměrech prožít to, co bylo v evangeliích“. Němcově poznámce, zda to není spíš sekularizace, oponoval, že v sekularizaci „se obsah změní, (...) se něco ztrácí“ a jako příklad sekularizace uvedl moderní vědu. Němec namítal, že ve sjednocujícím a protiválečném étosu moderní vědy jsou skryty křesťanské impulsy, a navedl řeč k Teilhardovu pojetí konvergující cesty lidstva jakožto křížové cesty. Patočka oponoval tím, že o konvergenci má jinou představu, než byly výsledné dvě světové války, a že na rozdíl od Krista, jehož oběť byla vědomá, lidstvo ji takto vědomě na sebe nevzalo. Vyzdvihl Rudolfa Bultmanna, který viděl „člověka v situaci“ a na křesťanství kladl nárok, aby „člověka v situaci“ oslovovalo. Teilhardovo učení Patočka označil za „pohled moderní vědy“, jednu z podob „platonismu pro lid“, proti němuž se již déle než sto let zvedá kritika, tvářící se někdy i ostře protikřesťansky, a jejímž zásadním představitelem je Friedrich Nietzsche. Němec to v zápisníku dodatečně komentuje: „zde myslím jsme se dotkli chystané Patočkovy kritiky humanismu, jak je to ostatně naznačeno i u Heideggera“, tj. v jejímž promýšlení se Patočka Heideggerem inspiroval. (Bultmannův postoj k historii naopak jako „přecenění podílu člověka v dění“ Němec o šest let dříve, v citovaném diáři 1956, kritizoval.) V následujícím odstavci zaznamenává Patočkovu otázku: „fakt je, že ten hlas 2000 let starý slyšíme stále slaběji, je to jistě i naše chyba, ale je to fakt, že ho slyšíme slabě, jak to udělat, aby nás plně oslovoval?“ a pokračuje svou odpovědí na ni, s níž Patočka souhlasil: „třeba moc posloucháme ten slabý hlas z Palestiny a neslyšíme silné hlasy v současnosti, protože mluví jinou řečí, ačkoli víra by nám mohla dát vidět, že jsou ty hlasy v jádře totožné...“.

O otázce pravdy Němec diskutoval nejen s Ladislavem Hejdánkem, ale s vícero svými přáteli a kolegy, například s Václavem Freiem (*Zápisníky I*, s. 102). V zápisu ze 13. června 1962 se odvolává mimo jiné také k Heideggerovu spisu *Vom Wesen der Wahrheit* (název tehdy překládá „O podstatě pravdy“):

Ještě další důležitou otázkou v pojetí poznání a pravdy je otázka *praktičnosti* či *nazíravosti* našeho postoje ke skutečnosti. Staré teorie po-znání byly optoidní, modelovaly poznání věcí, jevů, na zrakovém vnímání (pojetí intuice atd.). Novější koncepce již vědí, že podkladem našeho poznání věcí

je praktické zacházení s věcmi, manipulace s nimi, činnost. Zde leží velká zásluha pragmatistů, Heideggera atd. atd. Např. pojmové poznání není jakýmsi přímým *otiskem věcí do našeho poznání* (tak chápáno např. v to-mismu), ale je vytvářením zástupných znaků pro určité praktické postupy, jež konáme s věcmi. Odtud také lehko pochopíme, jak ta *perspektiva* je účastna již při nejelementárnějších úkonech poznávání – právě pro-to, že již tyto úkony mají dynamický, tedy perspektivní charakter. [Představa n-azírání svádí k jistému statickému chápání, mluví se o „klidném pozorování, kontemplaci“ atd., manipulace však nikdy nemůže být brána jako statická!]

Je také důležité se podívat na kořeny adekvačního pojetí. Pěkně je ukazuje Heidegger ve své knížce O podstatě pravdy. Ona „adekvace“, o níž se v té koncepci mluví, má původně kořeny metafysické (ontologické) a teologické. Garantem té adekvace je ve středověké filosofii Bůh, Stvořitel jak věcí, tak lidského intelektu – proto mezi nimi nemůže být rozporu. Tato adekvace je jen jedním případem participace na celém harmonickém Bo-žím řádu. (...) Dnes ovšem vidíme místo Boha i věcí úplně jinak – sku-teč-nost má dynamický ráz, je tvořena mnohovrstevnatými celky o stále vyšší organizaci, jež je ovšem také dynamické, aktivní povahy (ta organisace), ustane-li tato organisující aktivita, celek klesá na nižší úroveň, dochází k chaotickým jevům atd., Bůh je absolutní perspektivou všeho dění, vši or-ganisace.

Ve svém „nástinu ideové pozice mé a mých přátel“ z 26. července 1962 Němec shrnul, že Heidegger jej zaujal „svou kritikou metafysiky a pozorností k umění“. O pět měsíců dříve o Heideggerově filosofii napsal, že „působí strhující, skvělou kritikou a rozbořem dosavadního filosofického vývoje (analýza ‚metafyziky‘)“, přitom se však „ve své konečné fázi blíží stále více mytologii“, „i ta blízkost bás-nictví svědčí o touze po návratu k mýtu“ a „koneckonců je tento H[eideggerův] vývoj známkou pravosti, neboť nemá-li vskutku křesťanskou perspektivu, je jen přirozené, že se vrací k mýtu“ (*Zápisníky I*, s. 72–73). Na myšlenku navázal v zá-znamu rozhovoru s Patočkou 8. března 1963:

P. pálí H. poznámka o Heideggerovi jako mytologii. Je to prý skutečně ne-zajištěno, nedokazatelné, v tom smyslu pohádka (= mythos). Já namítám, že je to i odhalování a zahalování, připomíná mi to cykličnost mýtů. P. na-mítá, že to *není* cyklické; spíše prý to připomíná nejmodernější vědu (fy-siku) s pojmem *komplementarity*.

Zkratku H. v citátu nerozepisujeme, neboť může jít o Edmunda Husserla, ale v dané situaci i Ladislava Hejdánka, kterého do Patočkova kruhu Němec přivedl. Husserl takovou poznámku o Heideggerově spisu *Bytí a čas* skutečně pronesl. Nelze vyloučit, že ji však aktuálně před Patočkou (i předtím před Němcem) vznesl Hejdánek a Patočku mohlo mrzet, že s ní přichází evangelík opírající se o rádlovsky orientovaný humanismus, k němuž se Patočka také hlásil. Potvrzením toho, že jistá cirkulace myšlenek mezi jmenovanými skutečně probíhala, je Němcův zápis ze srpna 1961: „Je to dost zvláštní pocit slyšet půl roku po jejich vyslovení své myšlenky z úst někoho jiného (kdo je vzal za své do té míry, že mu připadají vlastním objevem), jak je vyslovuje dokonce s gesty učitele (...) Co by však musel říkat LvH“, tj. Hejdánek, „mně – když ‚objevuji‘, o co jsem se s ním zuřivě hádal! Snad je to spíš naopak svědectvím ‚společné atmosféry‘ – přátelství“ (*Zápisník I*, s. 19).

* * *

Němcovy záznamy v diářích jsou především skicami vlastních pozic, do nichž teprve dosazoval reálné postavy filosofů a jejich postoje, jak je hlouběji poznával, a takto kruhovým pohybem korigoval i původní pohled na tyto osobnosti a jejich dílo a částečně upravoval i své výchozí pozice. Němec se svou potřebou zorientovat se a podepřít svou modernitu současnými náhledy hledá v současné filosofii proudy a myslitele, které lze pokládat za pravdivé a o něž se může opřít v boji se lstmi rozumu a „draky“ materialismu a ateismu. – Některé teze, na něž odkazoval, ať už s nimi polemizoval či se k nim hlásil, jsou vyloženy nepřesně, čehož si byl v jisté míře někdy vědom (viz konstatování „rozumím tomu tak“, „celé to bude potřebovat důkladně promyslit“ apod.).

Například zápis z roku 1957, odkazující k Heideggerově přednášce *Vom Wesen der Wahrheit*, který konstatuje, že Heideggerův text „ukazuje, jak člověk sám zapříčiňuje skrytost“ příliš neodpovídá smyslu Heideggerova výkladu ze začátku 6. části přednášky, podle něhož je „skrytí skrytého“ („die Verbergung des Verborgenen“) dříve a původněji než jakékoli lidské konání a poznání: „Skrytost jsoucna v celku, vlastní ne-pravda, je starší než jakákoli zjevnost toho či onoho jsoucna.“ („Die Verborgenheit des Seienden im Ganzen, die eigentliche Un-wahrheit, ist älter als jede Offenbarkeit von diesem und jenem Seienden.“)

Otázky, které si – jako v případě těch nad „skutečností odhalenou uměním“ v pasáži z roku 1959 – Němec pokládá, se někdy vzdalují od záměru výchozího tvrzení, jsou to vlastní formulace problémů, které zajímají jeho a jež si v zápisu prosadí. Interpretaci zápisů to nečiní snadnou. – V interview na sklonku života Jiří Němec vzpomínal, že v tehdejší době „pořád potíral Heideggera“,

z vlastních diářových zápisů je zároveň zřetelné, jak jej jeho myšlení silně přitahuje. Přiznává Heideggerově pozici relevanci a nepouští ji ze zřetele, avšak – jako v případě označení pozdní Heideggerovy filosofie za mytologii – zařadí jej z hlediska vlastní orientace tam, kam potřebuje.

První překlady z Martina Heideggera, šedesátá léta, časopis Tvář

Heideggerův drobný spis *O pravdě a bytí* nebyl jediným textem, který Jiří Němec z díla tohoto filosofa přeložil. Už předtím pro červnové číslo 6/1965 časopisu *Tvář* sestavil a přeložil důmyslně koncipovanou koláž z krátkých úryvků z Heideggerova Úvodu do metafyziky (*Einführung in die Metaphysik*, 1935) a Dopisu o humanismu (*Brief über den Humanismus*, 1946; příspěvek vyšel pod názvem Co je člověk? a s podtitulem Myšlenky Martina Heideggera).

Na dalším překladu z Heideggera se Němec podílel s Evou Stuchlíkovou, byla to studie Principy myšlení (*Grundsätze des Denkens*, 1958) a byla vysázena v úvodu sedmého čísla *Tváře*, připravovaného na září 1969.¹⁹⁸ Toto číslo však už nevyšlo, po zákazu periodika se dochovalo pouze v podobě několika tzv. kartáčových otisků, určených ke korektuře.

Uváženost a objektivnost Němcových překladatelských a editorských voleb ocenil filosof Karel Floss: „To, že Jiří Němec vybral pro zdárný rozvoj křesťanské zvěsti právě Kasperovo dílko [*Dogma pod Božím slovem*, česky v překladu J. N. 1971], bylo ovlivněno mimo jiné důrazem na heideggerovské hlubinné pouto mezi pravdou a řečí, mezi filosofií a poezií, jak se to projevovalo v tvorbě F. Hölderlina, G. Trakla či S. Georga. Proto také Jiří překládal též Heideggerovo pojednání o pravdě.“

¹⁹⁸ V závěru článku za podpisy překladatelů je uveden údaj „zkráceno“, který se však týká pouze jedné věty uprostřed odstavce začínajícího slovy „Když se dnes mluví o dialektice...“ („Zwar vermerkt man, sobald heute von Dialektik...“): „Hegelova dialektika je jedna z myšlenek, které – naladěny z daleka – vedou svět“ („Hegels Dialektik ist einer der Gedanken, die – von weither angestimmt – ‚die Welt lenken‘“), jejíž pokračování bylo vynecháno: „stejně mocně tam, kde se v dialektický materialismus věří, jako tam, kde – jen v lehce obměněném stylu téhož myšlení – je vyvrácen.“ („gleichmächtig dort, wo der dialektische Materialismus geglaubt, wie dort, wo er – nur in einem leicht abgewandelten Stil desselben Denkens – widerlegt wird.“). Český překlad doplňujeme podle první polistopadové edice Heideggerových studií *Básnický bydlí člověk* vydané v roce 1993, do níž její překladatel Ivan Chvatík zařadil i texty, „které v neoficiálních filosofických kruzích obíhaly v nedokonalých, někdy i zcela nevyhovujících náčrtech“ a jež „poodrobil (...) na přelomu 70/80 důkladnému zpracování“, jak uvedl v závěrečné poznámce. Většina překladu Evy Stuchlíkové a Jiřího Němce je však s Chvatíkovou revidovanou verzí Principů myšlení identická.

Soustředit pozornost právě k těmto Heideggerovým textům bylo dobrou volbou, protože je to vhodný vstup do myšlení německého filosofa a znamená zároveň přímý dotek s otázkami, které před člověka staví: detailně je otevřel už ve starším, rozsáhlém díle *Bytí a čas* (*Sein und Zeit*, 1927) a jejich explikacemi jsou jeho pozdější úvahy o umění, a zvláště poezii, a studie o technice a technizaci světa. Lze v nich zároveň nalézt základní podněty, na které v Heideggerově díle reaguje Jan Patočka – týkají se zejména kritiky metafyziky (sebepojetí člověka a jeho vztahu k dějinnosti, k jeho možnostem a k pravdě) a český filosof je usiloval zakomponovat do souvislosti s tradicí českého humanismu, především T. G. Masarykem a Emanuele Rádlem, přičemž se snažil tuto tradici kriticky prohloubit. Znalost a promýšlení těchto Heideggerových podnětů přispívaly k polemické diskusi také s neortodoxně marxisticky orientovanými českými mysliteli, jako byli Karel Kosík, Milan Průcha, Josef Zúmr aj., kteří ve svých pracích reagovali – ať už v kontaktu s Patočkou, zaměstnaným od roku 1958 ve Filosofickém ústavu ČSAV, nebo nezávisle na něm – na Heideggerovu kritiku humanismu a jeho krizi, jejímž plodem je, zároveň jako pokus o východisko z této krize, též marxismus. O Heideggerovi jako významném interpretu Hegelovy filosofie se také diskutovalo v rámci hegelovského semináře, který probíhal v první polovině šedesátých let (dochované Němcovy poznámky ze semináře, svědčící o jeho účasti na něm, jsou z jara 1960 až jara 1964).

* * *

Když Jiří Němec uveřejnil výběr Heideggera ve Tváři č. 6/1965, byl to teprve druhý překlad z tohoto filosofa, ostře odmítaného komunistickou mocí, vydaný v češtině od puče v roce 1948 a celkově třetí překlad vůbec.

Ten první poúnorový, studie Hölderlin a podstata básnictví (*Hölderlin und das Wesen der Dichtung*, 1936), vyšel ve Tváři o půl roku dříve v úvodním čísle druhého ročníku. Jiří Němec (podle svých slov v nepublikovaném rozhovoru z roku 1999) požádal o revizi původně odevzdaného překladu Věry Böhmové-Linhartové Jana Patočku, který jej „úplně předělal“. Němec je pravděpodobně autorem redakční poznámky k němu:

Studie Hölderlin a podstata básnictví byla poprvé uveřejněna časopisecky v roce 1936. Představuje první z řady Heideggerových hölderlinovských prací, které byly později sebrány do svazku *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung* (1951). Vlastní doménou autorovou je filosofie, v níž se pokusil nově uchopit strukturu „lidského pobytu na světě“, a získat tak klíč k otázkám bytí a času, nepochopeným metafyzickou tradicí evropské filosofie

(*Sein und Zeit*, 1927). V řadě dalších knih pak zahájil zásadní destrukci metafyzického myšlení, jež – podle Heideggera – chybí v tom, že „vykládá bytí jako jsoucno“. K umělecké, zejména slovesné tvorbě má Heidegger stále blízko, krom rozboru Hölderlina psal také o Rilku, Traklovi aj. Martin Heidegger patří k těm filosofům, kolem nichž žádný vážnější myšlenkový pokus nemůže přejít nevšímavě. Vzbuzuje proto rostoucí pozornost i u nás (srov. M. Průcha: *Smrt a existence*, *Tvář* č. 8/1964). Pokládáme za potřebné vyjít této pozornosti vstříc a pokračovat v dalším rozšiřování spektra překladů, jež by osvětlovaly základní otázky umění z nejrůznějších aspektů – aniž bychom se ztotožňovali s občanským stanoviskem překládaných autorů, jež může být – a v případě Heideggerově je – s naším společenským postojem neslučitelné.

Poslední věta poznámky je na jedné straně příznačná: tím, jak výslovně hájí samu skutečnost, že je text zveřejňován, a zároveň poukazuje k věci, která nemá s obsahem uveřejněného textu žádnou přímou souvislost. Věta je vlastně redakční poznámkou určenou cenzuře, stranickým orgánům a případným znepokojeným čtenářům. Na druhé straně, a to je charakteristické pro způsob, jímž Jiří Němec, potažmo *Tvář*, zaštiťovala své jednání, není poznámka úhybným manévrem; nerelativizuje to, že časopis za uveřejněným materiálem stojí, neproklamuje naoko, že jej otiskuje z nějakých „odstrašujících“ důvodů apod., nýbrž zdůrazňuje, že jde o vážný „myšlenkový pokus“, že jej „nemůžeme přejít nevšímavě“ a že na potřebnosti takovýchto překladů redakce trvá. Odstup od Heideggerova „občanského stanoviska“ (které není rozvedeno) je vyjádřen chytře: s dávkou rozlišujícího nadhledu a zároveň jazykem zapojujícím obrat srozumitelný těm, komu je sdělení určeno („je /.../ s naším společenským postojem neslučitelné“).

Motivy (a motivace) redakční poznámky jsou nepřímou rozvedeny a blíže vysvětleny v článku Bílá místa na mapě překladatelského impéria, jež napsali Jiří Němec a Vladimír Kafka¹⁹⁹ a který je uveřejněn na úvod téhož čísla *Tváře*

¹⁹⁹ Vladimír Kafka (8. června 1931 – 19. října 1970), germanista, překladatel a redaktor nakladatelství Mladá fronta (od 1957). – Jiří Němec se s ním seznámil ve druhé polovině padesátých let. Spolupracovali už roku 1958, kdy Vladimír Kafka společně se Zdeňkem Frýbortem redigovali jeden ročník mladofrontovního nakladatelského čtvrtletníku *Kruh*. Ročník ten měl vynikající úroveň a vyšly v něm například původní texty či/i překlady Pavla Eisnera, Jana Grossmana, Františka Jungwirtha, Vladimíra Kafky, Pavla Kopty, Petra Kopty, Josefa Škvoreckého, Jana Vladislava, Alberta Vyskočila, Ivana Vyskočila, Petra Wittlicha či Jana Zábrany. – V. Kafka patřil do širšího okruhu spolupracovníků

(č. 1/1965); to je další důvod, proč se domníváme, že autorem – či přinejmenším inspirátorem – poznámky k Heideggerovu textu je právě Němec, který tehdy byl nejen členem redakční rady Tváře, ale i jedním z nejaktivnějších tvůrců jejího profilu. V článku se píše o soudobé nakladatelské praxi, již provází to, že autor je dříve, než se přistoupí k překladu jeho díla, „podroben jakémusi *kádrovému řízení*“, v němž se prověřuje jeho „pokrokovost“ z hlediska vládnoucí marxisticko-leninské ideologie. Pokud se například podaří najít uznalý výrok některého z uznávaných „klasiků“ – Němec s Kafkou uvádějí příklad Fridericha Engelse, který se kladně vyjádřil o Honoré de Balzacovi –, nabývá takový citát „charakteru *kladného posudku*“. Připomeňme v té souvislosti odvolávku k sovětské *Filosofické encyklopedii*, již Jiří Němec se záměrem obhájit vydávanou knihu před cenzurou použil v doslovu k Heideggerovu překladu v roce 1971 a obdobně pak i v doslovu k výboru z Maurice Blondela, vydanému v témže roce. Němec s Kafkou v článku konstatovali:

Stále ještě se v praxi těžko prosazuje rozlišování mezi smyslem díla umělce, vyjevujícího náš svět, a „výroky“ občana k přítomné chvíli, k jedinečné historické situaci. Stále ještě není samozřejmostí, že „filosofie“ díla není totožná s občanskou filosofií autora, že otevřenost, kterou dílo poskytuje, vzniká až v tomto díle samotném, při jeho tvorbě a pak v kontaktu s ním – nikoli tedy předem –, a proto také nemůže být převedena na nic, co už má autor hotové v hlavě a s čím v tomto smyslu disponuje. Že tedy umění plní své vlastní, nezastupitelné poslání, jemuž ani sám umělec nemusí plně rozumět, ale měla by mu rozumět umělecká kritika – k čemu jinému by tu totiž byla?

Autoři článku se soustředili ke krásné literatuře a oblastmi filosofické, psychologické, sociologické apod. literatury se zabývali pouze okrajově, když konstatovali, že v nich jsou „mezery překladatelské aktivity ještě katastrofálnější“. Zmínili v té souvislosti právě příklad Heideggera:

Tváře po celou dobu jejího trvání. Členem redakční rady, uvedeným v tiráži, byl až v letech 1968–1969. Když Jan Lopatka v roce 1990 vysvětloval koncepci časopisu, uvedl, že jednou z jeho úloh bylo zaplňovat bílá místa, stavět most mezi minulostí a přítomností a připomínat kulturní souvislosti, a upozornil, že „v tomto směru byli nesmírně důležití naši starší kamarádi, kromě Emany [Mandlera] zvláště Jiří Němec, Vladimír Kafka, Zbyněk Hejda a Ladislav Hejdánek, kteří toho pamatovali víc než my, a rovněž měli za sebou lepší školství“ (s. 436).

Chtěli bychom jen říci, že sebezpozoruhodnější polemika například s „filosofií starosti“ nenahradí řádné poučení z přeložených Heideggerových textů, jež by se mimochodem staly i prověrkou vyspělosti našeho filosofického jazyka. V současné době se zato vyrojilo množství všelijakých výtahů a zpracování většinou nestrávené západní filosofie a sociologie, přičemž leckdy ani tyto výtahy nejsou původní, nýbrž narychlo odněkud přeložené.

Zastavme se u reakce představitelů komunistické moci, jež zveřejňování Heideggerových textů provázela. Už po vydání prvního čísla ročníku 1965 předvolali šéfredaktora Tváře Jana Nedvěda na ideologické oddělení Ústředního výboru KSČ k Vítězslavu Ržounkovi, tamnímu zaměstnanci a literárnímu kritikovi, který, jak Nedvěd vzpomínal, žádal o vysvětlení obsahu čísla a položil mu mimo jiné otázku: „A ty si myslíš, soudruhu, že boj komunistů proti Heideggerovi byl zbytečný?“ – Boje o časopis a „manévry, aby byl umraven“, se podle Nedvědových slov odehrávaly především v zákulisí, a to zejména ve vedení spisovatelského svazu, který se jako vydavatel měsíčníku zodpovídal před komunistickou mocenskou centrálou, jíž byl ÚV KSČ. Ve vedení svazu spisovatelů už tehdy měli významné slovo antidogmatictí reformní komunisté. Právě případ zásahu svazu proti Tváři však nastavil těmto komunistickým progresistům „zrcadlo doby“, jak o skandálu mluvil přímý aktér tehdejších událostí, člen redakční rady Tváře Emanuel Mandler, neboť causa obnažila skutečnost, že spisovatelé, kteří usilovali o emancipaci od mocenského aparátu, zůstávali ve svých institucionálních spisovatelských pozicích jeho převodovou pákou.

V červenci 1965 – kdy bylo jasné, že redakce Tváře hodlá v nastoupeném směru dále pokračovat – otiskl Ržounek v hlavním stranickém listu Rudé právo článek s názvem Různost a jednotu a podtitulkem K problémům naší současné literatury. V jeho úvodu položil tři řečnické otázky, sám to nazval „neposlušnými myšlenkami“: zda „snaha po diferenciaci“ literatury „nevede (...) až k nadbytečné a neplodné atomizaci“, „jaký je vztah různotvárnosti současné literatury k jednotě této literatury“, a není-li „právě tento vztah podmínkou perspektivy jejího zdravého vývoje“. „Z úvah o charakteru současné literatury je slyšet i hlasy, které se zříkají otců, vůdčích osobností literatury padesátých let,“ konstatoval vprostřed článku a až v tomto odstavci začal být adresný:

Ti, kdož absolutně popírají nedávný vývoj, mají své „otce“. Dříve to byl jednostranně pojatý Fr. Halas či Vl. Holan, dnes je aktuální Weiner, Zahradníček či Deml. Do popředí se staví jejich skepse a ironie. Mají tu své místo i idealistické a spiritualistické tendence. Zcela logicky se přetiskuje

M. Heidegger, L. Klíma či Teilhard de Chardin. A to vše ve jménu boje proti schematismu a dogmatismu, proti jednostrannosti.

Jako jednostrannost Rzounek v následujícím výkladu dialekticky vyložil právě tento „boj proti jednostrannosti“. A znovu se řečnický otázel: „Mohl odpovídat požadavkům rozvíjející se socialistické revoluce program literatury založený na psychoanalytickém románu Joyce–Prousta–Céline nebo jiným kritikem energicky prosazovaný vůdčí typ Valéryho?“ Aby si hned v příští větě odpověděl: „Revoluce hledala cestu k socialistické integraci člověka a tyto programy k ní nevedly.“ V poslední třetině článku pak nastínil principy, na nichž stojí „pozitivní koncepce“ „socialistického umění“:

Socialistické umění se tedy nemůže omezovat jen na jednu ze stránek člověka. Jeho cílem je totalita člověka. Takto pojatý humanismus je i nejvyšším kritériem naší epochy. (...) Socialistické umění tedy tvoří přirozenou hierarchii hodnot, jejíž páteří je umělecký projev, v němž je nejvýrazněji ztvárněna jeho ideová progresivní podstata. Leč jeho logickou a nezbytnou součástí jsou i ty umělecké projevy, ty formy umění, v nichž se ideová podstata umění projevuje zprostředkovaně, je dána mírou pozitivních hodnot, jež přispívají k všestrannému rozvoji člověka. (...) socialistické umění může sehrát skutečně avantgardní roli jen tehdy, má-li spojení, poutá-li je skutečně pevný svazek se všemi složkami umění, které bojují proti útlaku člověka, za svobodu a štěstí lidstva. Takový svazek není přirozeně bezprincipiálním spojenectvím. Předpokládá diskusi, ano i ostrou kritiku tam, kde základní principy tohoto svazku z hlediska společného cíle jsou porušovány. (...) Stupeň svobody je přímo úměrný tomu, nakolik si kultura uvědomuje plně šíři potřeb socialistické společnosti a oddaně jim slouží. Z těchto aspektů vyplývá i jednota socialistického umění. (...) Program socialistického umění je živou a inspirující skutečností. (...) Je vysoce náročný. To je správné a nezbytné. Skutečné umění nikdy nevzniklo z malých cílů.

Ve výtisku novin s Rzounkovým článkem dochovaném v pozůstalosti Jiřího Němce je pod článkem Němcovou rukou perem připsáno:

opakuji:

nejde o *zápas programů*, ale o *střetnutí děl* (ať již uměleckých nebo kritických), jež nemají tolik hodnoty, kolik mají v sobě toho programu, ale

tolik hodnoty, kolik se jim podařilo realizovat *hodnot*, které odpovídají *specif. normám* té či oné oblasti

V době, kdy na podzim téhož roku snaha dostat časopis Tvář pod kontrolu komunistické strany vrcholila, reagoval ve dvojdielném článku s enunciativním názvem Oč se přeme, otištěném v deníku Rudé právo 5. a 6. října 1965, další komunistický funkcionář, mj. člen ÚV KSČ, básník a kritik Ivan Skála kromě dalšího na zveřejnění překladu Heideggerovy studie Hölderlin a podstata básnictví.

Upozornil na údajnou podobnost postoje Bohumila Doležala k poezii a Heideggerovy interpretace Hölderlinova pojetí básnění. Z Doležalových kritik soudobé nejmladší poezie (Rozpaky z poezie, Tvář č. 2, 3/1965) citoval – aniž jmenoval autora – mj. slova o „jediné a nejpozitivnější funkci“ umění, která spočívá v tom, „že realizuje a vyplňuje básnický prostor, je stvořením ‚možného světa‘, jenž se má vůči skutečnému, žitému přibližně tak, jako myslitelný systém světa vůči reálnému v kybernetice“.

Toto tvrzení srovnal Skála s citátem německého filosofa: „Básnění tudíž nikomu neubližuje. A zároveň je bez účinku, neboť zůstává pouhým říkáním a mluvením (...) Toto mluvení nemá nic společného s činem, jenž zasahuje bezprostředně do skutečna a toto skutečno promění.“ – V následující závorce pak Skála připojil svou vzpomínku „na ručně psané svazečky poezie, které si psali vězňové v koncentračních táborech a které zasahovaly bezprostředně do skutečna třeba tím, že pomáhaly v nelidských podmínkách uchovávat člověku lidskou důstojnost“, zatímco Heidegger si v téže době „svobodně filosofoval na své freiburské universitě a byl členem NSDAP“. A pokračoval, opíraje se o známý citát z Rogera Garaudyho, úvahou o Heideggerově filosofii, „která se zrodila z ovzduší nihilismu v Německu rozvráceném prohranou první světovou válkou“, a o umělcích „zaklíněných do horizontu pozdně kapitalistického světa“, kteří nejsou schopni se vyznat ve skutečnosti a zmítají jimi zoufalé pochyby, jež je zbavují aktivity.

Odsudek Heideggera pro jeho politické angažmá je jistě oprávněný, vyznívá ovšem dosti bizarně od člověka, který se v mocensko-ideologických pozicích podílel na poválečné destrukci demokracie v Československu a na nově vzniklém režimu, v jehož vězeních a lágrech se v nelidských podmínkách ocitly stovky tisíc lidí a také stovky básníků, spisovatelů a dalších kulturních pracovníků. Je navíc formulován jazykem nápadně podobným tomu, jímž byl filosof profanován v Německu na vrcholu hitlerovského režimu, kdy se ve slovníkovém hesle Martin Heidegger objevila mimo jiné tato charakteristika:

Die Philosophie wird zum Bilde dessen, was Nietzsche unter «Nihilismus» und «Dekadenz» versteht; sie faszinierte den Menschen vor 1933, weil er glaubte, in ihr seine äußere und innere Ausweglosigkeit intellektualistisch wie mystisch verklärt zu finden. (Tato filosofie se stává obrazem toho, co Nietzsche chápe pod pojmy „nihilismus“ a „dekadence“; fascinovala člověka před rokem 1933, neboť věřil, že v ní najde intelektualistické i mystické zjasnění své vnější i vnitřní bezvýchodnosti.“)²⁰⁰

Potíž je i v tom, že Skálův odsudek nemá jakoukoli věcnou souvislost nejenom s časopisem *Tvář*, o nějž v něm především jde, ale ani s citovanou kritikou a překladem. Což je patrné, když vytržené a zkresleně vyložené úryvky z Doležalovy kritiky a Heideggerovy studie vrátíme původnímu kontextu: Doležal v následující větě spojil „básnický prostor“ s uskutečněním svobody člověka a o tři odstavce výše psal o otázkách „pocitivosti východiska umělcova úsilí“, „pocitu studu a pocitu odpovědnosti“ či ošidnosti díla, „jakmile se vymkne tvůrci z rukou a začne žít vlastním životem“; Heideggerův výklad pokračuje zkomplikováním, či přímo zpochybněním takto položeného tvrzení: „Slyšme druhý výrok básníkův. (...) Řeč, pole, počínání ze všech nejnevinnějšího“, jest, nejnebezpečnější ze všech statků“. Jak se to obojí srovnává?“

Na Skálův propagandisticko-diskreditační článek (a dále na kritiku Doležalových *Rozpaků* z poezie od Lubomíra Vaculíka, otištěnou v *Rudém právu* v dubnu 1965, či text Ladislava Štolla *Ještě k otázce generačního subjektivismu* z roku 1964) výslovně navázal o desetiletí později v době nejtuzší „normalizace“ režimní kritik Milan Blahynka v *Literárním měsíčníku* (č. 1/1976) studií *Metody a cíle*, která představovala zúčtování oficiální moci s „kritikou a ne-kritikou šedesátých let“. *Tvář* si podle jeho slov vylepšovala „svůj spiritualistický program heideggerovským existencialismem (s inspirativními záměry tiskla Heideggera i jeho věrné české fámuly)“ a spatřovala „i v Traklově básnění podstatu ‚vpravdě existenciální‘“. „Zásadní kritické připomínky“ marxistické kritiky ke „spiritualistickým a spiritualisticko-existencialistickým tendencím“ v polovině šedesátých let Blahynka ve svém textu shrnul: „*Rudé právo* polemizovalo s Doležalovými *Rozpaky* z poezie, napadlo i filozofickou orientaci *Tváře* a její koncepci umění odvracejícího se od skutečnosti a od čtenářů, Ivan Skála analyzoval ‚mýty

²⁰⁰ Heslo z *Meyers Lexikon* (8. vydání, sv. 5, Gleichenberg–Japan, Leipzig, Bibliographisches Institut AG 1938) zařadil G. Schneeberger na s. 263 své antologie, odkud jej cituje Jiří Němec v raných verzích své studie *Implikace svobody* (K pojetí humanizující praxe; Poznámky a rozlišení)

a mystifikace falešné elity‘ a pranýřoval názor hledající ‚jedinou a hlavní podmínku rozvoje‘ umění ‚v jeho emancipaci od marxistické koncepce‘“.

V exkursu o ideologických přísluhovačích marxisticko-leninského režimu sovětského typu se však vraťme k Vítězslavu Ržounkovi, který roku 1966 přednesl o tehdy již úředně zastaveném měsíčníku Tvář referát na „aktivu spisovatelů-komunistů ÚV Svazu čs. spisovatelů“. Projev otiskl poprvé ve výboru svých prací z let 1963–1973 s názvem *Proti proudu* až o osm let později – v době, kdy byla zakázána nejenom Tvář a kdy vydávat knihy ani publikovat v československých periodikách nesměla většina těch, jež v referátu jmenoval. Ale kdy navíc zakázání, vyhození z práce a pronásledování tvořili v české literatuře skutečně široký proud stovek spisovatelů, redaktorů či pedagogů. Sám Ržounek byl od roku 1972 do roku 1989 vedoucím katedry české a slovenské literatury na Filozofické fakultě UK v Praze a osobně se na oborových čistkách v první polovině sedmdesátých let podílel.

Ržounkova kniha – jejíž název by mohl výstižněji znít například *Proti proudu* demokratizace – a stejně i výše citovaný text Milana Blahynky jsou příkladnými dokumenty o kontinuitě ideologického základu monopolně vládnoucí strany v šedesátých a sedmdesátých, potažmo pak padesátých a osmdesátých letech, který oba autoři v nemalé míře spoludefinovali. Ržounek v úvodu referátu shrnul výhrady proti časopisu a vyjádřil se o tom, jaké mantinely nemarxistickému myšlení marxismus dává:

Pro myšlenkové zaměření nového ročníku nejsou jistě bez významu filosofické nebo filosoficko-estetické texty, jež jsou zde publikovány, ani jejich interpretace, kterou redakce Tváře čtenářům nabízí. Mám na mysli přetištěné stati M. Heideggera, L. Klímy a P. Teilharda de Chardin, a to tím spíše, že jejich vliv se navíc obráží nesporně v zásadních úvahách, například J. Němce (Spor o člověka, č. 5, s. 32; Klímův příklad, č. 2, s. 4), v kulturně politických úvahách (J. Němec – Vl. Kafka, Bílá místa na mapě překladatelského impéria, č. 1, s. 1) a v kritických hodnoceních konkrétních uměleckých děl.

V zásadě souhlasím s názorem, že marxismus se nemůže uzavírat sám do sebe, že musí sledovat vývoj nemarxistického myšlení, pečlivě zkoumat a vážit jeho výsledky, a to nejen v pozitivním, ale i v negativním smyslu. Z tohoto důvodu tedy není předem vyloučeno přetištění jak Heideggera, tak Klímy či Teilharda de Chardin apod., i když o aktuálnosti a podnětnosti právě těchto autorů z hlediska zájmů socialistické společnosti je možno již předem vážně pochybovat. Jestliže se však už názory těchto autorů přetis-

kují, pak rozhodující úlohu tu hraje jejich interpretace, tj. jak jsou tyto názory zasazeny do souvislosti s duchovním prouděním a společenským pohybem naší doby, a na základě toho pak zcela jasně a jednoznačně hodnoceny. J. Nedvěd několikrát zdůrazňoval (a daleko více J. Němec nebo V. Havel či E. Mandler, kteří jsou skutečnými vůdci Tváře), že ho zajímá jen a jen holý text. Je to možné, ovšem prastará novinářská zásada, založená na stejně prastarých zkušenostech, říká: Cituješ, tedy propaguješ!

Řadu stran referátu pak jeho autor věnoval kritice Teilharda de Chardin. Tématu, které zde sledujeme, se dotýká ještě tato pasáž:

Přes individuální rozdílnost v argumentaci lze vystopovat na stránkách Tváře rysy vyhraněné uniformní koncepce. Není totiž v tomto okamžiku důležité, čím se například J. Němec liší od J. Hiršala v názorech na konkrétní poezii. Důležité je to, co všechny stoupence Tváře spojuje. A to je nesmiřitelná kritika dialektického a historického materialismu, která se rovná jeho odmítání – ve jménu koncepcí, jejichž idealistický základ je nesporný a politický aspekt v zásadním rozporu s tvrzením, že socialismus je pro redakci samozřejmou základnou. Obviňují materialismus a marxismus z vulgárního apriorismu, leč své vlastní soudy nedokazují, ale vynášejí. To není nic jiného než čirý projev dogmatismu. Reakční politický postoj nemůže mít jiného spojení. (...) vůči ostatním názorovým odpůrcům je [redakce Tváře] nemilosrdná a neváhá na svých stránkách dávat souhlas k hrubým útokům dotýkajícím se cti slušných lidí. „Činorodost“ redakce v tomto směru dává tušit, co by dělali, kdyby měli skutečně moc, po níž volají. Je třeba si uvědomit tuto situaci docela otevřeně. U Heideggera je politické názory nezajímají, u marxistů na ně útočí.

„Odmítání dialektického a historického materialismu“ (marxismu-leninismu) spojovalo redaktory Tváře a její stoupence nepochybně. A to zejména proto, že toto učení, představující podle vlastního úsudku vyšší a jediné správné poznání skutečnosti a tvořící od roku 1948 oficiální státní ideologii Sovětského svazu a jím ovládaných států, podněcovalo a prakticky také vedlo k likvidaci těch „tříd“ obyvatel, které tzv. diamat a histamat označil za sobě nepřátelské, a stejně tak ústilo do násilného potírání odlišných smýšlení a názorů. Je pak také pochopitelné, že z pohledu režimního ideologa Rzounka se kupříkladu nějaký „rozdíl v názorech J. Němce či J. Hiršala na konkrétní poezii“ stává věcí zcela marginální – tím spíš a právě proto, že jde o poezii, kterou estetika vycházející z ideologie

marxismu-leninismu jednoznačně a kategoricky zavrhovala a potlačovala. Vydání knihy *Vrh kostek*, první české antologie této poezie, jinak také nazývané poezie experimentální, připravované ve druhé polovině šedesátých let, bylo po sovětské okupaci v roce 1968 a porážce reformních sil zakázáno.

Zastavme se ještě u argumentu, který Rzonek vyslovil v poslední citované větě. Poznámku připojenou k otištěnému překladu Heideggera v prvním čísle *Tváře* 1965, vymezující se vůči „občanskému postoji“ německého filosofa, Rzonek zcela ignoroval nebo ji chápal jako zastírací manévr svého druhu, nikoli jako vyjádření skutečné distance, jímž bylo. Nelze zapomínat, že oběťmi zaslepenosti, plynoucí z ideologického uvažování a vyjadřování, které nepojmenovává věci přímo – „úhybného myšlení“, jak tento fenomén v červnu 1965 pojmenoval Václav Havel –, se nevyhnutelně stávali v první řadě sami jeho tvůrci a první uživatelé.

Lidé spojení s *Tváří* Heideggerovo politické selhání v letech 1933–1934, kdy jako rektor freiburské univerzity přivítal Hitlerův režim a vstoupil do nacionálněsocialistické strany, neignorovali.

Němcovy zápisníky v této souvislosti doplňují několik skutečností. Autor zápisů se v létě 1963 dozvěděl o knize *Nachlese zu Heidegger. Dokumente zu seinem Leben und Denken*, vydané v Bernu roku 1962 a na Západě hojně diskutované, v níž její editor Guido Schneeberger otiskl Heideggerovy projevy a další dokumenty z doby, kdy filosof sympatizoval s nacismem, a knihu si opatřil a přečetl. V rozsáhlejším zápisu k tématu „nastolování nových řádů a snaze o odstranění složitosti vnitřního života“ z 16. června 1965 – psaném v okamžiku, kdy *Tvář* č. 6/1965 publikovala jeho překlad úryvků ze dvou Heideggerových spisů – Němec napsal:

Barbarství = odpor vůči složitosti ducha. Ducha, který je sám se sebou stále ve sporu, v dialogu, který se reflektuje, tedy *zdvojuje*. Učit lidi této neredukovatelnosti.

Málokdo vydrží dívat se střízlivě, bez iluzí na dno skutečnosti, a přitom mít víru, účast na této skutečnosti (protože jak iluze, tak i dogmatické předznamenání nesmyslnosti jsou *alibi*). Proto do rozevřených, otevřených „ontologických struktur“ napadá čas od času leccos neroztříděně „ontického“ (Demlovo sokolství, Heideggerovo dvouleté zanícení pro nacismus, Holan v 45. roce atd.). Je to tak pochopitelné, ale zároveň by si člověk tak přál, aby už konečně „urození duchové“ přestali sedat historii na lep, aby se na nás nešklebila stále tatáž lest rozumu.

Na okraj: je zvláštní, že v souvislosti s Demlem je zmínka o sokolství, a nikoli o jeho antisemitských výpadech, vrcholících na počátku čtyřicátých let; Jiřímu Němcovi zde možná šlo o to, aby ukázal různé „úrovně“ či „polohy“ pádu do „ontického“ (tedy toho, co podle Heideggera nemá vztah k bytí, k „ontologickému“)? Narážku na Demlovy a Durychovy postoje po Mnichovu 1938 a jejich účast v časopise *Obnova* obsahuje Němcův zápis z června 1964 (*Zápisníky I*, s. 266).

Ve dnech 10. srpna a 24. září 1965 si Němec poznamenal:

Bude asi třeba napsat něco o *Heideggerovi a politice* (vzhledem k chystanému článku v novém *ĐaSu*).

Snad by se to mohlo jmenovat *Paradoxy akce*. Chtěl bych tu zpracovat úvahu o *morálce, o pluralitě skutečnosti, moci a nebezpečí*.

Závěr „Wo aber Gefahr ist, wächst das Rettende auch“.²⁰¹

„Podařená“ věc – ten *Ledererův* článek (chystaný v *ĐaSu*) *proti Heideggerovi*! NDR tam vystupuje jako filosofický argument. Člověk čeká, kdy bude jako filosofický argument platit Varšavská smlouva! Pro jaké delfíniátka je třeba opakovat, že filosofie a politika není totéž?

Na tyto zápisy navazují poznámky Jiřího Němce pocházející zjevně ze stejné doby a dochované na samostatném listu v jeho pozůstalosti, které o něco více ozřejmují směr zamýšlených úvah – a naznačují také důvod, proč jej konfrontace s Heideggerovou filosofií tolik přitahovala:

„odpověď Ledererovi“

celý pozdní Heidegger musí být vykládán z Nietzscheho – do něho Heidegger „vstoupil“ – je to nesmírně dvojznačné – ta účast byla spontánní, pak ale přišla *reflexe*, tj. *odstup* (a *návrat* na nové úrovni) – tj. *kritika*.

[Paralela toho je u nás Klíma – i s ním se musíme takto střetnout, s celou jeho dvojznačností, nechceme-li zůstat v pouhém žurnalismu. Je to ovšem

²⁰¹ „Však z úzkosti roste / nám záchrana též.“ – 3. a 4. verš básně Friedricha Hölderlina *Patmos* (1803), která vyšla v překladu Řeo Preisnera v *Tváři* č. 8/1965, říjen; verše vykládá Martin Heidegger v textu *Die Frage nach der Technik* (1953). – K verši Němec znovu odkazuje v námi níže citovaném úryvku. Ve své eseji Heidegger o technice a bytí ze stejné doby, již připomínáme dále, verše česky ve znění „Kde je nebezpečí, roste také záchrana“ cituje též Ivan Dubský, s komentářem: „Dovolává se těchto Hölderlinových slov, očekává Heidegger nejen návrat člověka k myšlení a k dějinám, ale i návrat k původnímu smyslu *techné*. Umění bylo kdysi *techné* a *techné* byla i uměním.“

nebezpečné. Nevedou tu žádné přesně vytyčené otázky, nevíme nic předem. Nejsou na to ani usnesení, ani dekrety.]

Wo aber Gefahr ist...

(Podívat se dobře do Pöggelera.)

Heideggerova kritika ukazuje, že i Nietzsche je v metafyzice, že jeho metafyzika je klíčem k současnému dění (absolutní vůle).

Propagandisticky stylizovaný článek Leo Lederera s názvem „Existencialismus, Heidegger a politika“ čerpal ze Schneebergerovy knihy *Nachlese zu Heidegger*. Vyšel na podzim v měsíčníku Dějiny a současnost č. 10/1965 a nepřímou reagoval na překlady uveřejněné v Tváři a na esej Ivana Dubského „Heidegger o technice a bytí“, otištěnou v Dějinách a současnosti č. 2/1965. Také Dubského článek, jehož četba je i pětapadesát let po jeho vzniku intelektuálním zážitkem, znamenal průlom do dosavadní praxe, kdy se o Heideggerovi psát nesmělo, nebo pouze výjimečně a jedině negativně a z ideologického pohledu.

Kromě tohoto článku uveřejnil Ivan Dubský v Dějinách a současnosti v roce 1965 ještě text „Nietzsche: Advent nihilismu“ (č. 4) v prvních číslech tohoto ročníku vyšly mj. příspěvky Jana Patočky („Aristoteles“, č. 3; „O Burckhardtově pojetí renesance“, č. 4, 5) či Vratislava Effenbergera („Mýtus Henri Rousseau“, č. 2). Svůj vůbec první publikovaný článek zde vydal čtyřiatřicetiletý Stanislav Sousedík (Platón, klasik filosofického dialogu, č. 1). Redakci vedl již od roku 1961 jako šéfredaktor Zdeněk Šikl a redaktorem byl Milan Churaň. Jedním ze členů redakční rady byl také Emanuel Mandler, zároveň jedna z opor redakční rady Tváře. Mandler vzpomínal, že „když Churaň (...) přijali do redakce, časopis rychle nabýval svobodného charakteru. Zůstat to tak nemohlo, totalitní systém může existovat jedině s historií zcela falešnou, zpětně vyrobenou k podpoře režimu. Jak do tohoto fabrikátu začne pronikat realita, je zle.“ Poté, co byl Zdeněk Šikl administrativním zásahem na nátlak ÚV KSČ zbaven své funkce a novým šéfredaktorem v květnu 1965 jmenován Zdeněk Šumbera, vystoupil Emanuel Mandler z redakční rady. Jeho jméno z tiráže ĎaSu zmizelo počínaje číslem 5/1965 a jména dalších členů redakční rady vypadávala postupně až do začátku roku 1966, mezi nimi Zdeněk Horský, Milan Churaň, Bedřich Loewenstein, Jaroslav Marek, Karel Pichlík, Zdeněk Šikl či František Šmahel. Původní redakce včetně odstoupivších členů redakční rady byla obnovena na počátku pražského jara 1968. Časopis Dějiny a současnost komunistická strana z politických důvodů zcela zastavila na podzim 1969, znovu začal vycházet až po listopadovém pádu režimu o dvacet let později.

Jiří Němec se o chystaném Ledererově článku do Dějin a současnosti pravděpodobně v srpnu 1965 dozvěděl a v září se mu jeho ještě neuveřejněný

rukopis dostal do rukou.²⁰² Autor článku Leo Lederer (1899–1971), předválečný člen KSČ a nositel Řádu práce (1959), dlouhodobě působil jako učitel na „vokovické Sorbonně“, tj. Vysoké stranické škole při ÚV KSČ.²⁰³

Uvedené pasáže z Němcových zápisníků osvětlují jeho přístup: odlišoval autorův osobní postoj, přičemž nerelativizoval selhání v politicko-občanské sféře, a jeho filosofické dílo. Z toho kriticky vybíral ty prvky, jež považoval za nosné, aniž účelově zkresloval smysl Heideggerova myšlení. Zamýšlenou reakci na Ledererův článek o Heideggerovi a politice sice napsal – dotkli jsme se této skutečnosti výše v kapitole o svobodě –, ale nesměl ji nikde uveřejnit. K věci se však v diskusích s přáteli i ve svých zápiscích průběžně vracel i v pozdější době. Uplatňovaný přístup, vycházející ze staré scholastické zásady „rozlišovat, ale neoddělovat“, umožňuje sestoupit pod povrch jevů, aniž je přitom obětována jednota pohledu. Němec navíc – jak je pro jeho uvažování i jindy charakteristické – sledoval aktuální a konkrétní otázky, zde: jak vytvořit prostor svobodnému jednání konkrétních lidí a zároveň čelit selhání tváří v tvář historicky novým svodům. Dobře zřetelné je to v úvaze, již si zaznamenal 29. listopadu 1966 a která navazuje na jeho texty citované výše:

Distance a účast.

Heidegger i Jünger dali průchod účasti na tom nejkrajnějším (1933; do r. 1933), pak opět se stahují zpět – do „mystiky“. Svět ať běží... kybernetika, mocnosti, psychoanalýza atd.... – křesťanství myslím dovoluje účast i distanci zároveň: „ontickou“ účast i „ontologickou“ distanci (tj. odstup, umožňující svobodu, „Besinnung“, „krok zpět“ atd.)... „Jako nic nemajíce a přece všemi věcmi vládouce“... [2. list sv. Pavla Korintským 6,10.] Je to něco, co probíhá zároveň – křesťan je plně u věci a přitom má pravý odstup, „suverenitu“. Není entuziastický, ale ani upjatý. To roste z toho, že v jádře křesťanství je tato „struktura“: Bůh naprostou účast (kenósis), ale přitom

²⁰² Prvopis strojopisu článku – v názvu je Existencialismus, nikoli Existencialismus, a obsahuje poznámky pod čarou se stránkovými odkazy ke Schneebergerově knize, v otisku vypuštěné – se nachází v Němcově písemné pozůstalosti mezi rukopisy a dokumenty souvisejícími s Tváří. Na přiložené obálce (nesouvisející s rukopisem) si Němec poznamenal: „Heidegger – demise z rektorství v únoru 1934 ¶ napadán nacisty – ceněn opozicí ¶ – cenzurován, nesmělo být vydáváno nebo jen zcela okrajově, nepovolovány separátní otisky atd.“ – Ve výše citovaném úryvku J. N. reagoval na odstavec v článku, který zní: „To vše nám zvlášť názorně ukazuje existenční oprávnění a existenční nutnost Německé demokratické republiky, hlasatelky marxistické ideologie a uskutečňovatelky marxistického učení v „německém prostoru““ (s. 11).

²⁰³ Srov. Řád práce soudruhu Ledererovi. *Rudé právo* 12. 11. 1959, s. 2; Zemřel Leo Lederer. *Rudé právo* 17. 8. 1971, s. 2.

otevřená cesta, nabídka svobody. – Dnes rozhovor s pac., která prodělává psychoanalýzu: je voda, kterou může dát žena u studnice v Samaří (libido), ale je voda, kterou dává Ježíš („život věčný“). Psychoanalýza je skeptická (nikoli „nepravdivá“!), jak mají „s ní“ lidé žít?

Podobně vyznívají také některé další pasáže v zápisníku. V květnu 1967 Němec srovnává Heideggera s Marxem: „mají to blízké, že vyslovují a vyjadřují základní dvojznačnost dneška... Lze z nich vyvodit právě tak fanatické angažování jako kontemplativní přemýšlování“. Na okraj dodává, že to platí pro Heideggera i českého filosofa Karla Kosíka, oba „mají tyto fáze za sebou“. Charakteristické pro oba jmenované německé filosofy pak podle Němce je, že „skutečná, účinná a odpovědná praxe je jim zcela vzdálena“ (*Zápisníky II*, s. 39, srov. s. 43). O „nesmírné dvojznačnosti“ Heideggerovy filosofie již Němec psal v poznámkách k odpovědi na Ledererův článek otištěný v *Dějínách a současnosti*, i o způsobu filosofování Ladislava Klímy („Nevedou tu žádné přesně vytyčené otázky, nevíme nic předem“), s nímž jej srovnával; a podobně zde tedy pohlíží také na rané spisy Karla Marxe.

V červnu 1968 si poznamenal: „Heidegger protestuje proti technice jménem svobody, ale ovšem ten ‚hlas bytí‘ (v Hitlerovi!) také neosvobozoval. Kromě toho se svoboda rodí i z nesvobody.“ (s. 167). A 15. března 1969 zmiňuje v úvaze o neosobnosti Heideggerova stylu jako možný důvod, k němuž se ovšem nepřiklání: „reflex zážitku totalitní společnosti, bezmocnosti jedince, zklamání z nasazení pro dynamická hnutí, která se vždy vrtla jinam, než chtěl entuziasta z počátků“ (s. 211).

Němec neodmítá účast filosofa na politických záležitostech apriorně, jak by se mohlo z některých jeho vyjádření zdát. V květnu 1967 hovořili s přítelem Jaromírem Kučerou o „nebezpečí, když se filosofové začnou aktivizovat“ a jako příklad byl uváděn Heidegger. Jiří Němec k rozmluvě v zápisníku dodává, že ale politika nemůže být vyjmuta z oblasti filosofie, jež si klade za úkol „radikálně reflektovat celek“. A přestože pochybuje, zda je zvládnutelné, aby „odborný filosof dělal také *prakticky* politiku“, navrhuje: „Principiálně bych to (...) nejen nevylučoval, ale přímo požadoval!“ Jde totiž o to, aby také filosofie nezůstala vyjmuta z politiky, neboť „*filosofie je každému potřebná a ovšem i politikovi*“ (s. 43).

Jeden příklad, jak se ustavovala heideggerovská terminologie

Do svého diáře si Jiří Němec u data 15. srpna 1956 – dlouho předtím než se příležitost k práci na překladu a následně i k jeho vydání skutečně naskytla – poznamenal: „přemýšlet o adekvátních českých výrazech: Wesen = opravdovost?

(Mensch, sei wesentlich!), přeložit Heideg. Vom W. d. Wahr.“. – Složitost překladatelského úkolu se v případě Heideggerovy studie *Vom Wesen der Wahrheit* do jisté míry vyjevuje právě už ve výrazu „Wesen“, obsaženém v jejím názvu. V nevydané podobě doslovu Jiří Němec na závěr poznamenal, že se snažil poučit na dosavadních překladech, publikovaných v časopisech, a „kde se mi to zdálo možné, připojit se ke vznikajícímu terminologickému konsenzu“. Podívejme se, jaké možnosti se mu nabízely.

Ivan Dubský pojem „Wesen“ v eseji z roku 1965 překládal „bytost“ a psal v té souvislosti o odhalené „bytosti“ moderní techniky“ či „bytosti“ člověka“. Heideggerovo „myšlení o ‚bytostném‘“ je vedeno „úmyslem probudit myšlení z pouhé technické manipulace s termíny, osvobodit řeč z konstruovaného a umělého jazyka a nejrůznějšími cestami v myšlení, uměleckém díle, dějinách, technice, řeči, světu i věci vrátit se k základnímu problému položenému již Aristotelem: ‚Co je jsoucí, jsoucí ve svém bytí?‘ A k Leibnizově otázce: ‚Proč je vůbec jsoucí, není spíše Nic?‘ Obě tyto otázky ústí v jedno, v otázku po ‚bytí‘.“ Výkladu pojmu „Wesen“, jak jej používá M. Heidegger, věnoval Dubský jednu z poznámek pod čarou:

Bytost – Wesen, neužívá Heidegger v obvyklém smyslu. Ve školní filosofické mluvě znamená „Wesen“, c o něco je, latinsky: quid. Quidditas – „Washeit“ dává odpověď na otázku po tom, co je „bytost“. Co například přísluší všem druhům stromů, dubu, buku, jedlím atd., je společné „stromovitě“. Ale Heidegger myslí „Wesen“ v jiném smyslu: jestliže řekneme „Hauswesen“ nebo „Straatswesen“, nemáme tím na mysli obecné, rod, nýbrž způsob, jakým se dům nebo stát spravují, rozvíjejí a upadají. Je to způsob, jakým „wesen“, tj. bytují. Sloveso „wesen“ je však stejné jako „währen“ (tj. hájit, chránit, šetřit). Ve starém Řecku se myslelo „das Wesen“ něčeho jako „das Wesende“ ve smyslu „des Währenden“ a přitom toto „das Währende“ platilo jako „das Fortwährende“ (ustavičné), tedy to, co trvá. A to, co trvá, co má stálou podobu, je *eidos*, *idea*, např. idea domu. A tak z původního smyslu slova Wesen vznikly různé metafyzické výklady trvalých esencí, substancí a idejí.

Němec v překladu úryvku z *Dopisu o humanismu* (Tvář č. 6/1965) přeložil „das Wesen des Menschen“ slovy „podstata člověka“. „Wesen“ překládají výrazem „podstata“ také V. Böhmová-Linhartová a Jan Patočka ve studii Hölderlina a podstata básnictví (Tvář č. 1/1965), i Bedřich Baumann a Jindřich Chalupecký

v předúnorovém překladu přednášky Co je metafyzika? (Listy č. 3/1947;²⁰⁴ jen „endliche Wesen“ přeložili „konečná bytost“ a např. pojem „Wesengrund“ ovšem jako „bytostná podstata“) a Stanislav Vítek (*Antologie existencialismu I.*, 1967; překlad je doprovázen slovníčkem českých ekvivalentů vybraných pojmů, vysvětlujícím „Wesen – podstata, u H.: způsob bytí“). A stejně si počínala Eva Stuchlíková při překladu knihy Ludwiga Landgreba *Filosofie přítomnosti. Německá filosofie 20. století* (vyšla 23. ledna 1969 s vročením 1968; datace podle týdeníku Nové knihy), v níž je významný prostor věnován Heideggerovu myšlení a k jejímuž českému vydání Patočka napsal předmluvu. Název Heideggerova spisu přeložila O podstatě pravdy. Landgrebovo vysvětlení pojetí bytí jako „das Wesenhafte (essentia – wörtlich: die Seiendheit)“ zní v jejím překladu: „to, co je podstatné, bytostné (essentia – doslova: bytnost)“ (s. 129). A téhož řešení se přidržel i Jaromír Loužil v překladu studie Věk obrazu světa, publikovaném ve druhé polovině roku 1969 („das Wesen des Seienden“ – „podstata jsoucího“; „das Wesen der Wahrheit“ – „podstata pravdy“).

Ve složce, v níž Němec uchovával Patočkovy texty a výpisky z jeho přednášek, se nachází strojopis nadepsaný „Přednáška prof. Patočky 9. června 1967. Heidegg[e]rova filosofie z období Sein und Zeit“. Je to shrnující zápis z přednášky, který pořídil pravděpodobně některý z jejích posluchačů na základě vlastních poznámek, zcela jistě však nejde ani o autorskou synopsi, ani o záznam Jiřího Němce. Kde byla přednesena ani další podrobnosti k ní se nám nepodařilo zjistit. Přednáška se konala v době, kdy heideggerovský seminář při Jirchářích, na němž byl pod vedením J. Němce vykládán a překládán spis *Vom Wesen der Wahrheit*, běžel už více než jeden a půl roku. Patočka v ní vykládal tři Heideggerovy spisy: *Vom Wesen des Grundes* (1929), *Was ist Metaphysik?* (1929) a *Vom Wesen der Wahrheit* (1930). Název spisu třetího je ve strojopise volně přeložen jako O tom, jak pravda jest. Čteme tu tedy ještě jeden pokus, jak se vypořádat se slovem „Wesen“. Patočkova interpretace odráží skutečnost, že terminologie pro Heideggerův jazyk tehdy stále není téměř vůbec vypracována a ustálena. Ve strojopise jsou v pasáži interpretující spis *Vom Wesen der Wahrheit* propiskou

²⁰⁴ Více než polovinu rozsahu své kritiky tohoto čísla Listů, věnovaného existencialismu, zaměřil Václav Černý k rozboru konkrétních nedostatků překladu Heideggerovy studie. „Tlumočíme-li myslitele, jenž nejenom něco nového vymyslel, ale vytvořil novému myšlení i nový výraz přehodnocením starého výraziva, nejprve je zajisté nutno mu porozumět,“ uzavírá Černý, „a hned potom vynalézt pro něj i v oblasti své mateřštiny výrazový ekvivalent stejně nový a nosný; ten však nikdy nevzniká, dosadíme-li za každé slovo originálu první jeho běžný význam podle slovníku.“

zatrženy výrazy, s nimiž se překlad musel potýkat (zatržené výrazy sázíme kurzivou). Zdá se tedy, že Jiří Němec i k tomuto Patočkovu výkladu („Wesen“ je zde interpretováno jako „podstata“) při své práci na překladu přihlížel.

(...) běžný výměr pravdy jakožto *přiměřenosti* [adaequatio] mezi věcmi a rozumem není nesprávný, ale odvozený. K tomu, aby se naše myšlení mohlo řídit věcmi, musí o nich předem vědět, měřítko musí být předem přístupné a jasné. K tomu, abychom mohli mít přístup k měřítku (tím jsou věci), musíme být svobodni, nebýt kamenem, rostlinou, zvířetem, nýbrž být svobodně. – Ek-sistence, tj. svoboda, tj. *vystavenost do volna* [die Aussetzung in die Entborgenheit (des Seienden) // die Offenheit des Offenen – vystavení do odkrytosti (jsoucna) // otevřenost otevřeného pole (s. 37)], do všeho, co se žádným jsoucnem nedá vyčerpat, co všechno překračuje. Toto, co všechno překračuje v sobě samém, není jen absolutní plnost, pozitivnost: znamená nekonečnost, transcendenci vůbec – ale také opak, *zlom* [Kehre – úvrať]. Velké *světlo pravdy*, v jehož *paprscích* jsme s to vidět věci, rozumět tomu, co je kolem nás i nám samým podle historické situace. V tomto světle je zároveň poukaz na něco, co není světlo – *tma a světlo – rozbřesk* [lichtendes Bergen // Licht des verbergenden Entzugs – prosvětlující ukrývání // světlo skrývajícího odnětí (69)] [Lichtung – světlina (69)].

K podstatě pravdy patří *odhalování* [Enthüllung – odhalování (19, 43)] i *zahalování*. Samo světlo (pravdy) nelze vidět – vidíme v něm. Světlo je vysláno k věcem, ty spatřujeme, v nich se usidlujeme – zdroj ztrácíme se zřetele. Tím vzniká druhý základní způsob *nepravdy* [Unwahrheit – nepravda (43)] – *blud* [Irrtum – blud (57)] – vzniká z povahy bytí skrze nás.

Spojení „bytostné určení“²⁰⁵ pro „Wesen“ jsme poprvé zaznamenali v překladu Heideggerovy studie Zrození uměleckého díla od Ireny Michňákové, uveřejňovaném na pokračování v revui Orientace od podzimu 1968 do začátku roku 1969. Právě tato studie obsahuje také několikastránkovou pasáž týkající se

²⁰⁵ Do filosofického jazyka toto slovní spojení, nyní převzaté pro Heideggerův pojem „Wesen“, pravděpodobně uvedl Jan Patočka: V přednášce o Aristotelovi (1949) je používá jako parafrázi pro *ti esti* („co jest“) určité věci. Ve studii Aristotelova filosofická přírodověda (1964) je „bytostné určení“, stejně jako „bytostné jádro“, parafrází Aristotelova *ti én einai* („co přede vším ostatním bylo bytím“). V souvislosti s Heideggerem se vyskytuje v přednášce *Tělo, společenství, jazyk, svět* z podzimu 1968 (cit. vyd., s. 114). Za upozornění na tyto výskyty děkuji Robertu Kanóczovi.

„bytostného určení pravdy“. Michňákové překlad je doprovázen překladatelskou poznámkou, uvádějící seznam základních pojmů v českém převodu a upozorňující, že v některých případech volila podle kontextu z dvojí varianty, což se týkalo mj. právě pojmu „Wesen“:

der Ursprung – zrození, zrod (výstižnější by tu asi bylo – početí); die Herkunft – původ; das Wesen – bytostné určení, bytnost; west – bytostně je; das Dinghafte – to, co plyne z povahy věci; to, co činí věc věcí; das Werkhafte – to, co plyne z povahy díla; to, co tvoří dílo dílem; vorhanden sein – naskýtati se; das Zeug – náčiní; das Zeughafte – to, co plyne z povahy náčiní; das Seiende – jsoucno, jsoucí; die Lichtung – světlina, světlání; der Riss – výraz, rys; die Verborgenheit – skrytost; Sich-ins-Werk-Setzen der Wahrheit – sebeučinění pravdy dílem; Insichselbststehen des Werkes – niterný stav díla; die Aufstellung der Welt – ustavení (konstituování) světa; das Herstellen der Erde – ustrojení země; das Gezüge – souvztaží.

Ve skutečnosti Michňáková ve svém překladu používá pro „Wesen“ dosti důsledně „bytostné určení“, jen výjimečně pak výraz „bytnost“, a v jednom případě dokonce „podstata“ („podstata sváru“, „das Wesen des Streites“) (s. 79 [orig. 35]). „Bytnost“ je kromě toho užita jako překlad „Wesenheit“ („bytnost ve smyslu essentia“, s. 80 [37]).

V Heideggerových *Principech myšlení* připravených pro Tvář, které měly vyjít na podzim 1969, užili Eva Stuchlíková a Jiří Němec pro německé podstatné jméno „Wesen“ totéž spojení „bytostné určení“. A Němec se k němu přiklonil i v knižním překladu spisu *Vom Wesen der Wahrheit* (1971, podruhé 1993, potřetí 2020).

Sloveso „wesen“ však Michňáková překládala „bytostně je/jest“, zatímco Němec „bytostně určuje“, čímž udržel podobnost se substantivním „Wesen“ – „bytostné určení“. Nikdo z nich – na rozdíl od Dubského a později Chvatíka – nevyužil možnosti češtiny sloveso „wesen“ přeložit „bytovat“. Adjektivní podobu „wesentlich“ překládala Michňáková zpravidla „bytostný“, zatímco Němec se držel složeného tvaru a rozlišoval „bytostně určitý/určený/určující“, resp. „bytostně určitěji“ (editoři nově revidovaného vydání překladu 2020 upravili na „bytostný, -ě“).

Heideggerovo „Unwesentliche Wesen“ je u Michňákové přeloženo jako „určení nebytostné“, zatímco Němec přeložil ve studii *Vom Wesen der Wahrheit* pojem „Un-wesen“ jako „bytostné ne-určení“, „das Unwesentlichste“ pak „bytostně nejneurčitější“ a „vergessene und so ‚unwesentlich‘ gewordene Wesen der Wahrheit“ „zapomenuté, a tak ‚bytostně zneurčitělé‘ bytostné určení

pravdy“. „Anwesen des Anwesenden“ [38] přeložila Michňáková „způsob bytu přítomného“ (80).

V překladu Principů myšlení později revidovaném Ivanem Chvatíkem (tiskem a knižně vyšel poprvé roku 1993 v knize M. H. *Básnický bydlí člověk*) je „Wesen“ přeloženo výrazem „bytnost“, případně „bytování“, v adjektivní podobě „bytostný“, a tomuto způsobu dávají přednost také převody v posledních desetiletích.

Ale výrazem „bytnost“ Němec přeložil (na začátku 9. kapitoly *O pravdě a bytí*) slovo „Washeit“ (doslova „cost“). Eva Stuchlíková i Ivan Dubský se identifikaci „Wesen“ s „bytností“ vyhýbají. „Bytnost“ pro „Seiendheit“ jako doslovný překlad latinského *essentia* se objevuje ve Stuchlíkové překladu Landgreba (a obdobně též u Michňákové, jak zmíněno výše, kde odpovídá německému „Wesenheit“). Stuchlíková se přiklonila k zavedenému výrazu „podstata“, který je ovšem pro výraz „Wesen“ pouze opisný. Také Dubský – přestože „bytnost“ bezpochyby znal, a mohl tedy brát v úvahu – jej nezvolil, a užil obyčejnějšího výrazu „bytost“, ovšem s osvěženým akcentem na výrazovou souvislost s „bytím“, na spodní, původnější význam slova („ten/ta/to, kdo je/bytuje/, má bytí“). Tuto souvislost udržuje také výraz „bytnost“ – jakkoli snad srozumitelnější, i když nikoli elegantnější by bylo slovo, které je průnikem „bytosti“ a „bytnosti“, totiž „bytostnost“.

V souvislosti s tímto překladatelským oříškem může být zajímavé nahlédnout do Jungmannova *Česko-německého slovníku* (1835), v němž je slovo „bytnost“ („*být, bytí, úsia, das Daseyn, die Existenz*“) vyloženo na 43 řádcích a „bytost“ na těchto pěti řádcích:

BYTOST (...) *co jest, ens, das Wesen. [Diff. Bytnost = essentia, Wesenheit.] D. et Čas. mus. I. B. 105. Všecky bytosti ve světě, alle Wesen in der Welt. D. Nemůže božská naše moc a bytost nadvětrná pojíti. Rág. 1, 9. – § BYTOST = bytí, jsoucnost, des Daseyn. Kram. exc.*

Avšak slovo „Wesen“ je v Jungmannově slovníku uvedeno také jako jeden z významů slova „podstať“ (podstata), vyloženého na sto řádcích... Používáme-li v řeči slova, jejichž významová pole jsou takto široce založena, nezbývá než se opírat o výklad toho, jak jsou míněna, mají-li vystihovat konkrétní, speciální smysl. Je však zřejmé, že otázka stojí, jak má takový výklad vypadat a co má sledovat, aby dohromady neskládal jen více či méně důmyslně vybudované pyramidy pojmů.

Z hlediska toho, oč Heideggerovi jde, takový přístup nebrání v tom, zůstat stále ještě v rovině pojmového, teoretického myšlení. „Úplně se zapomíná, že prioritou pojmu a výklad myšlení jako pojmání spočívají právě a jen na nemyšlené, protože nepoznané podstatě jsoucího (*ón*) a bytí (*einai*),“ tvrdí Heidegger ve studii *Der Spruch des Anaximander*. Nové zamyšlení nad podstatou řeči, „nebude spatřovat splnění svého smyslu v teoreticky poznávající zkušenosti, ale jen v celku receptivního postoje, v němž je zahrnuto, že něco i bereme teoreticky na vědomí, i že o tom máme mravní zkušenost“ (Landgrebe, s. 137).

Výhoda překladu „bytostné určení“ spočívá v tom, že odpovídá Heideggerově intenci zbavit toto substantivum jeho „substanciálnosti“ (němčina zná i sloveso „*wesen*“; „*die Wahrheit west...*“) a chápat je jako dění, „trvání ve stálé podobě“, jak je vykládá i Dubský. Takovému pojetí je bližší substantivum verbale, v češtině navíc vyjádřitelné. Nevýhoda je v tom, že překlad je dvouslovný. V adverbialní podobě jako „bytostně určitý“ pak poněkud odvádí pozornost k zavádějícímu rozdílu mezi „určitostí“ a „neurčitostí“. Pozoruhodné je, že ještě o deset let později, v roce 1978 přichází Němec ve svém překladu Heideggerova textu „...básnický bydlí tak člověk...“ s dalším, opět dvojslovným vyjádřením německého „*Wesen*“, které tehdy překládá „bytostné jádro“ (srov. zde pozn. 11).

Problému českého filosofického pojmosloví se věnovala Irena Šnebergová (Michňáková) v hutné studii z roku 1973 (vyšla až 1993). Její srovnání se stavem německé historické lexikografie filosofie „odhaluje nejen bílá místa české filosofie, nýbrž doslova pole neorané, zanedbané“. Ve studii upozorňuje na šíři teorie dějin pojmosloví a pojmoslovné lexikografie, na problém struktury filosofických dějin pojmosloví, které nejsou jen shromažďováním slov (jako při práci na rejstříku) a jejich porovnáváním, nýbrž „by měly ve specifickém ohledu zahrnout jak dějiny slov, dějiny termínu, tak hermeneutickou analýsu apod.“ a „konkretizovat otázku vzájemné korespondence filosofického stanoviska a jeho jazykového vyjádření“ z historické (časové) perspektivy.²⁰⁶

Na závěr studie se Šnebergová dotýká otázek překladu a konstatuje několikéré dobové stanovisko: jedno z nich považuje překládání filosofických textů za „činnost vůči filosofii vnější, náhražkovou, přezírá ji a podceňuje“, další je restriktivní: předpokládá, že co není přeloženo do češtiny, pro zdejší kulturní společnost neexistuje, a tudíž je třeba nepřekládat, co nemá přeloženo být;

²⁰⁶ Srov. také „variace na téma přeložitelnosti filosofického textu“ Ireny Šnebergové s názvem *Když se nedostává slov...*, otištěnou ve *Filosofickém časopise* č. 4/1998, jehož většina obsahu byla věnována problémům překladu filosofického textu. – Příkladem studií tohoto druhu z nedávné doby je text Jiřího Michálka s názvem *Heideggerovo slovo „das Ereignis“* z roku 2017; k významu pojmu „*Wesen*“ u Heideggera se v ní vyjadřuje na s. 80–81; srov. též jeho studii *Pravda bez bytí a bytí bez pravdy*, s. 41.

a ještě další „je hořekováním nad obtížemi, ba nad nemožností“ filosofického překladu. Šnebergová sama se hlásí k postoji ke všem vyjmenovaným protikladnému, když upozorňuje na naléhavou potřebu vzniku překladového korpusu z filosofické literatury světové. – V tomto úkolu se podařilo v posledním čtvrtstoletí vykonat obrovský kus práce, jehož značný díl spočíval v organizačních schopnostech a osobní obětavosti jediného člověka, Aleše Havlíčka, který vedl nakladatelství OIKOYMENH.

* * *

Je pravděpodobné, že o české terminologii překladatelé vedli diskuse s Janem Patočkou. Pojetí „pravdy jako odkrytosti“, jež Heidegger vykládá ve spisech *Bytí a čas* (§ 44), *O pravdě a bytí* či ve *Zrození uměleckého díla*, Patočka interpretoval opakovaně jak ve svých textech, tak v přednáškách a diskusích, které pořádal v různých kroužcích. Němec ve svých Zápisnících ze šedesátých let výklad zachytil několikrát. Například v podrobném záznamu referátu na téma Úvod do Heideggerovy filosofie, který Patočka přednesl 17. května 1963 na hegelovském semináři konaném (*Zápisníky I*, s. 187–195; a předtím už i v diářích, kde zaznamenal Patočkovu přednášku o existencialismu 21. července 1959). V souvislosti s naším exkursem k překladu pojmu „Wesen“ stojí za pozornost, že v přednášce užil také spojení „ontologické určení“, když mluvil o obratu k „ontologickému pojetí já“, v němž se odhaluje jeho „časová podstata a skladba“.

Patočka se v přednášce obrací k přítomným reformním marxistům. Heideggerův obrat k bytí je pokusem překonat rozdíl mezi objektivním a subjektivním. Věci, s nimiž zacházíme, „předměty praxe“, jež Heidegger nazývá „Zeug“, tyto „příhodnosti nejsou objektivní věci a jejich vlastnosti. Jsou to vhodnosti pro člověka. Předpokládají člověka a člověkem nejsou (kauzálně také předpokládají přírodu a nejsou jí, příroda fyzikální.) (...) Podle H. však nelze vše převést jen na něco, co užíváme, a na uživatele. To bychom dostali něco neurčeného. *Je třeba určit způsob, jak je ten, kdo užívá těch užitností.* Je to obrat k já“, k vnitřně jednajícímu, strukturovanému já, které se vztahuje k vlastnímu bytí, zápasí o svůj smysl, transcenduje do situace ve světě a uvědoměle se hlásí ke svému úkolu. Aby nasměroval diskusi, navrhl Patočka v jejím úvodu, na co by měli přítomní marxističtí oponenti reagovat, co by „pro marxisty mělo být terčem útoků“:

Podle H. není svět praxis vytvářen prací. Podle H. nám otvírá... Nebylo by jasnosti o věcech, kdyby první branou nebyla praxe, ale ta původní praxe není práce, ta je možná jako obstarávání pozitivních vhodností. Svět je

nám původně otevřen jako souvislost těch vhodností (inklusivě nevhodného, obtížného, bránícího atd.). Práce je tedy až něčím dalším, vymezenějším.

Další podnět: poučný způsob kladení otázky po bytí určitého druhu jsoucen. Toto zanedbáváno a nemusí být omezeno na souvislost této filosofie. (...)

H. odmítá dělení teorie a praxe. Rozhodující znak původního praktického světa, v němž se pragmata [věci] objevují, je ten časový charakter toho pobytu, který se nevyčerpává přebíráním, probíráním přítomností, nýbrž žije v možnostech, tak že je uchopuje a realizuje.

Také v poslední přednášce na Filosofické fakultě UK z cyklu o přirozeném světě, přednesené 3. června 1969, jejíž zápis Němec pořídil (*Zápisníky II*, s. 241–246) a jejíž znění rekonstruoval ve svazku *Tělo, společenství, jazyk, svět* Jiří Polívka (s. 194–202), se Patočka věnoval Heideggerovu pojetí pravdy jako odkrytosti, které se pokouší překonat roztržení světa ve filosofické tradici na objektivní a subjektivní, charakteristické také pro Marxovo učení:

Aby se věc mohla soudit, musí vstoupit do *otevřena*. Okruh = svět. Svět není žádná realita – ani subjektivní, ani objektivní. To je světlo, ve kterém vidíme věci. Osvětlující samo nemůže být žádnou věcí.

Místo „jest“ o prapůvodním říká „es gibt“ – tj. *dává*. Původní souvislost teprve *dává* věc v jejím bytí. Věc musí vystoupit ze sebe, aby se ukázala, ale přitom se *dává* jako ona. Vystoupí = tj. *přichází* do okruhu mých možností, ale *zůstává sama* = *ukazuje se* jako služba, jako jsoucí (to je *její* jsoucno).

Zájem o Heideggera na konci šedesátých let, reformní marxismus a cesty k liberalizaci společnosti

Zájem o filosofii Martina Heideggera koncem šedesátých let výrazně ožil – nebo spíš: dostalo se mu díky politické oblevě většího prostoru na veřejnosti. Konaly se přednášky, vedly se semináře, diskuse a začaly vycházet překlady i interpretační studie.

Od zimního semestru roku 1967 probíhal heideggerovský seminář pod vedením Karla Michňáka na katedře filosofie pražské filosofické fakulty. Seminář o Heideggerově *Dopisu o humanismu* vedl v témže semestru na filosofické fakultě také externě přednášející Ivan Dubský. Heideggerovu vztahu k teologii byla 26. listopadu 1967 věnována přednáška Arthura Geusse na fakultním filosofickém semináři, organizovaném Milanem Machovcem. Jan Patočka začal na

Karlově univerzitě od 23. dubna 1968 po mnohaletém zákazu znovu pravidelně přednášet – také o Heideggerovi.

První svazek *Antologie existencialismu*, již v roce 1967 vydala katedra marxistické filosofie Vysoké školy politické ÚV KSČ jako tisk určený „jen pro vnitřní potřebu školy“ v nákladu 400 výtisků, přinesl obsáhlý výbor z Heideggerova stěžejního díla *Bytí a čas* a studii *Die Zeit des Weltbildes* (1938), česky nazvanou „Doba, kdy svět je obrazem“, v překladu Stanislava Vítka, přičemž na obálce ani v obsahu nejsou uvedeni autoři přeložených textů (jako třetí byl zařazen výbor z *Úvodu do filosofie* Karla Jasperse, autorem úvodní studie k antologii datované „v říjnu 1967“ je Jan Šindelář). V letech 1968–1969 uveřejnila revue *Orientace* překlady Arthura Geusse (Polní cesta), Ireny Michňákové (Zrození uměleckého díla) a Jaromíra Loužila (Věk obrazu světa, tj. *Die Zeit des Weltbildes*). Stať *Polní cesta* vyšla v českobudějovickém časopise *Arch* roku 1969 v jiném překladu, podepsaném šifrou -ov-, jeho autorem by mohl být Otakar Veselý.²⁰⁷ V září téhož roku také vyšel v Bratislavě slovenský překlad prvních 11 paragrafů knihy *Bytí a čas* v *Antológii z diel filozofov*, který pořídil Bohumil Valchrach.

Heideggerovské studie publikovali ve Filosofickém časopise, vydávaném Filosofickým ústavem, a jiných odborných tiskovinách Ladislav Major (1964; studie o tom, jak se Heidegger vyrovnává s Hegelem v pracích z konce padesátých let), Ivan Dubský (1965, 1966, 1969), Arthur Geuss (1967; opírá se mj. o spis *Vom Wesen der Wahrheit*), Karel Michňák (1967, 1968) či Jan Patočka (1969; značná část studie *Co je existence?* je věnována filosofii M. H.; i další práce od 1966) a na Slovensku ve sborníku *Existencializmus a fenomenológia* Ján Bodnár (1967).

V posledním čísle Filosofického časopisu 1969 vyšla chronologicky uspořádaná Heideggerova bibliografie, již sestavila Anna Paloušová a která obsahuje v první části původní Heideggerovy spisy, ve druhé překlady do češtiny a ve třetí soupis prací o M. Heideggerovi, vydaných v Československu, přičemž zachytila „i některé práce, kde jde jen o stručnou zmínku“, a to v roce 1961 2 položky, 1962 žádnou, 1963 – 1, 1964 – 4, 1965 – 2, 1966 – 9, 1967 – 10, 1968 – 6 a 1969 – 1, avšak v roce 1969 nezaznamenala příspěvky otištěné v tomtéž čísle, jako vyšla její bibliografie, ani svou vlastní práci.

²⁰⁷ Originální dvoustránkový strojopis překladu, bez uvedení překladatele, se nachází v Němcově pozůstalosti mezi rukopisy souvisejícími s Tváří. Jiří Němec do něho tužkou dopsal překlad tří chybějících vět.

Jako zvěst návratu dogmatického marxismu vyšel v prosinci 1970 ve Filosofickém časopise, jehož redakce prošla čistkou, článek zcela odlišného, propagandistického ražení od marxistického ideologa Theodora Schwarze, tvrdě odsuzující Heideggerův „iracionalismus a pesimismus“ z pozice „dialektického a historického materialismu“.

Heideggerovo myšlení však ve zdejším intelektuálním prostředí přitahovalo pozornost i v letech předchozích, aniž se to však projevovalo v publikační činnosti. Jedním z míst živého zájmu byly reformně marxistické kruhy Filosofického ústavu ČSAV, kam byl v roce 1958 přijat jako vedoucí edičního oddělení Jan Patočka. Daniel Kroupa zaznamenal vzpomínku Josefa Zumra z února 2016 (s. 243, pozn. 10), podle níž „Jan Patočka navrhl Zumrovi a Kosíkovi, aby společně četli Heideggerovy texty. Jako první četli (v němčině) *Vom Wesen der Wahrheit*, pak jiné spisy. Skupina se scházela od roku 1958 do roku 1960 v Patočkově pokoji v bytě v Hošťálkově ulici.“ Josef Zumr v rozhovoru, jehož rozšířená verze byla publikována v roce 2018, tvrdí, že „na přelomu padesátých a šedesátých let“ četli s Patočkou a Kosíkem Heideggera „celý rok“. A doplňuje, že „podobných kroužků byla okolo“ Jana Patočky „celá řada“. Karel Kosík pracoval v ústavu, tehdy ještě s názvem Kabinet pro filosofii ČSAV, jako vědecký pracovník od listopadu 1952, a Josef Zumr jako vědecký aspirant od roku 1953.

O své účasti na bytovém čtení *Vom Wesen der Wahrheit* s Janem Patočkou, které mu z Patočkových poúnorových bytových seminářů utkvělo v paměti nejintenzivněji, hovořil v rozhovoru z roku 1999 také překladatel, literární historik a iniciátor a účastník řady nezávislých aktivit v období totality Jindřich Pokorný, reformně marxistickým kruhům vzdálený. S tímto Heideggerovým spisem se nejpozději v roce 1956 seznámil prostřednictvím Patočky také Jiří Němec, který se „seminářů“ zúčastnil od poloviny padesátých let. Lze dovodit, že koncem padesátých let nešlo o kroužky scházející se „okolo“ Patočky, ale „s“ Patočkou, a že Patočkova nabídka Zumrovi a Kosíkovi, aby společně četli *Vom Wesen der Wahrheit*, zdá se nebyla exkluzivní. Utkvěla-li však takto v paměti Josefu Zumrovi, má to, jak se domnívám, svůj význam. Je totiž možné, že byla takto Patočkou formulována, totiž se zjevným záměrem otevřít s marxisty o pojetí pravdy a podstaty filosofickou debatu, obrátit jejich pozornost a vytrhnout je ze zaběhaných výkladových kolejí, a pokusit se tak zproblematizovat jejich marxistická východiska u samého kořene.

Daniel Kroupa považuje Karla Kosíka za jednoho z těch, kdo na sklonku padesátých let nejvíce „zužitovali rozhovory s Patočkou a četbu jeho textů jakožto vhled do Heideggerova myšlení, otevírajícího jim nové obzory zvláště v oblastech přehlížených pravověrnou ideologií“ (s. 227). Kosíkově knize *Dialektika konkrétního*, opírající se významně o kritiku Heideggerova pojetí „práce“

jako „obstarávání“ či „starosti“ jako „autentické povahy lidského času“, a ohlasu na tuto knihu ve své studii nazvané Heidegger in Communist Czechoslovakia věnuje, pokud jde o padesátá a šedesátá léta, nejrozsáhlejší prostor, a upozorňuje, že Kosík byl nejenom vedoucí postavou reformního marxismu, ale podílel se také na širokém reformním hnutí uvnitř komunistické strany a, doplňujeme, patřil k jeho hlavním ideologům.²⁰⁸

Heideggerovo „bytostné myšlení“ provokovalo k proměně myšlení, ke změně řeči, spoutané schematickým, poučkovitým jazykem oficiální ideologie. Jeho složitě konstruované vyjadřování mohlo paradoxně přitahovat. Kosíkův filosofický obrat od druhé poloviny padesátých let se slovy Karla Hrubého sice „stal nejpozoruhodnějším a nejinspirativnějším příkladem revize dogmatického marxismu-leninismu u nás“ (*Cesty komunistickou diktaturou*, s. 172), ale i přesto „je Kosíkova cesta typickou ukázkou zmarnění myslitelského talentu, který svá nejplodnější léta nasazoval pro vylepšení teorie i praxe systému už dávno odsouzeného k zániku pro svou násilnou povahu, neodborné centralistické komandování a pyšnou neomylnost“ (s. 244). Meze tohoto obratu zůstaly podle Hrubého v případě Kosíka zřejmé: obecně formulovanou kritikou strany a systému po nástupu komunistické diktatury „je implicitně zpochybňován i jeho postoj z té doby, ale převzetí odpovědnosti za tato léta se vyhýbá“ (s. 172), „vinu přenesl na stranu, která lidmi manipulovala“ (s. 173) a „osobně se cítí být čistý“ (s. 168).

Ideologický základ reformních komunistů a situaci od poloviny do konce šedesátých let shrnul Emanuel Mandler po letech slovy, že „česká literatura“ – mínění jsou progresivní, antidogmatictí komunističtí členové vedení svazu spisovatelů – „regulérně suplovala opoziční politiku, a dokonce pro ni vytvářela ideologii. Ta se nám po našich zkušenostech bude zdát neobyčejně naivní – šlo v podstatě o očistu, obnovu marxismu proti *aparátu*. Avšak před třiceti lety nikdo neměl ony zkušenosti, které máme my dnes. (...) Základem nové ideologie totiž byl militantní, agresivní *konformismus*. Konformismus nikoli s mocí, s aparátem, nýbrž s jeho ideologickým a vůbec duchovním základem.“ Ideologii „odbojného konformismu“ podle Mandlera vyjadřovaly prózy Ladislava Mňáčka, Ludvíka Vaculíka a Milana Kundery. Karla Kosíka Mandler nazval tehdejším vrcholem marxistické filosofie a jeho *Dialektiku konkrétního* charakterizoval: „Byla to práce bez faktického předmětu, pouze s hegelovskou terminologií a v marxistickém podání. Rozhodující části naší inteligence zřejmě tato

²⁰⁸ Dvě cenné studie věnované této Kosíkově knize a kontextu jejího vzniku, od Tomáše Hermanna a Ivana Landy, vyšly v roce 2018.

záměna filosofie a jejího vyjadřování umožnila, že se začala cítit jako společenství, které se pomocí filosofického myšlení rychle dobývá na světovou úroveň.“

O úpornosti této autoritární ideologie bohužel svědčí, že po dalším čtvrtstoletí, které uplynulo od doby, kdy Mandler vyslovil tyto věty, ji znovu aktivně ožívají někteří tzv. revizionističtí historici, filosofové a publicisté tentokrát v souvislosti s normalizačním neostalinismem.²⁰⁹

Jakkoli je zřejmé, že Heideggerovo myšlení nepřímě ovlivnilo ideologii reformismu – a Patočka sám vycházel do konce šedesátých let tomuto reformismu i ve svých textech vstříc –, jeho význam v této oblasti nelze přeceňovat. Heideggerova filosofie působila na společenské poměry v padesátých a šedesátých letech především mimo marxistické kruhy. Odsud, podobně jako texty některých dalších fenomenologicky orientovaných myslitelů, podobně složitě uváděných do Československa,²¹⁰ se šířila jako protikladná a podvrtná alternativa, rozrušující monopol marxismu. Někteří marxisté se pod jejím vlivem dříve nebo později naprosto rozešli se svou původní orientací a obrátili se k fenomenologickému myšlení, jako například Ivan Dubský či Karel Michňák. V neposlední řadě Heideggerovy filosofické podněty významně působily také v křesťanských kruzích a otevíraly nové možnosti formulací otázek víry, na čemž se podílel nejen Jiří Němec, ale dále zejména Ladislav Hejdánek, Karel Floss aj.

Výrazně inspirující se Heideggerova filosofie ukázala také mimo vlastní obor. Monografické práce, reagující na podněty, které Heideggerovy filosofické studie poskytují k chápání uměleckého, zejména slovesného díla, napsali v šedesátých letech Přemysl Blažíček a Milan Jankovič²¹¹, oba v té době vědecktí pracovníci Ústavu pro českou literaturu ČSAV. Blažíčkovu *Sebeuvědomění poezie* (vznikající v letech 1964–1969) je svým interpretačním přístupem, konfrontujícím reflexivně filosofický pohled na dílo s literárním, přiléhavým čtením textu, svéráznou a zcela originální monografií o poezii Vladimíra Holana.

Jankovičova studie *Dílo jako dění smyslu* (dokončená 1968) zkoumá možnosti syntézy strukturalismu a fenomenologie. V první části se kriticky vypořádává s marxismem, kromě jiného také s Kosíkovým výkladem uměleckého díla

²⁰⁹ Výraz neostalinismus použil v souvislosti s lety po sovětské okupaci Jiří Němec ve své přednášce „Mezi konfrontací a dialogem“ (Padesátníci v otázce), přednesené v exilu roku 1984, jejíž koncept se nachází v Němcově pozůstalosti.

²¹⁰ Byli to jistě i někteří personalisticky orientovaní filosofové či křesťanští myslitelé, ale například hermeneutika nestačila najít srovnatelnou odezvu.

²¹¹ Jindřich Pokorný v RR interview v roce 1999: „V roce 1976 jsme založili Patočkovu cenu (...) Byla udělena jen jednou, panu Jankovičovi – protože Patočka měl vždycky sám vybrat laureáta, ale přišla Charta a [Jan Patočka] pak brzy zemřel.“

v *Dialektice konkrétního* jako „aktivitního prvku ve formování vyšších, společenských a lidských struktur“, „elementu výstavby‘ společensko-lidské skutečnosti“, který podle Jankoviče trpí základní vadou, „prostě: dílo (...) zůstává v Kosíkově podání neosvětleno ve svém *vnitřním ustrojení*“. Kritiku marxistického přístupu k uměleckému dílu Jankovič shrnul: „musíme opakovat: ani kultivovaná marxistická kritika se nevyhnula dogmatizaci, zúžení pohledu na povahu umění a zůstala při pohledu zvenčí“.

Heideggerovým pojetím umění, zvláště básnictví, jsou už (od roku 1965) ovlivněny literární kritiky Bohumila Doležala, zejména v interpretacích Vladimíra Holana či tzv. avantgardy.

Daniel Kroupa svou studii zakončil konstatováním paradoxu, že ačkoliv Heidegger zřetelně nepodporoval liberální demokracii, jeho myšlení výrazně přispělo jak k pokusu o demokratizaci komunistického režimu v roce 1968, tak později k obnově demokracie v roce 1989. Odvolává se k Hegelovu tvrzení ve spisu *Estetika*, podle nějž dopad uměleckého díla přesahuje záměry jeho autora, dovodil, že totéž lze pravděpodobně tvrdit i o filosofickém díle.

Ze stejné paradoxní teze vycházel ve své rozsáhlé knižní studii *Fenomenologie a politika*, vydané již v roce 1997, americký filosof Aviezer Tucker (k němuž ovšem Kroupa neodkazuje).²¹² „Na jedné straně má jejich [Patočkova a Havlova] filosofie jednoznačně heideggeriánské rysy, na druhé straně bylo jejich disidentství a podpora lidských práv pravým opakem Heideggera jak ve smyslu osobně-morálním, tak ve smyslu eticko-filosofickém,“ napsal Tucker. „Je možné, že právě to, co Patočka k Heideggerově filosofii přidal, co pozměnil, revidoval a vypustil, vedlo k odlišným etickým a politickým přesvědčením a aktivitám.“

Takovéto transformující přijetí idejí jednoho okruhu okruhem jiným není v historii ničím ojedinělým. Dokonce ani v případě Heideggerovy filosofie. Ta se – jak ukazuje Tony Judt – stala v poválečné Francii „nesmírně užitečným nástrojem“, který nabízel „schopnost vyrovnat se se soukromými i veřejnými úzkostmi a přinejmenším teoreticky nabídnout řešení krize moderního světa“ (s. 292, 96). Patočkovu dílo v této souvislosti Judt charakterizuje jako „středoevropské čtení Heideggera s důrazem na jeho dluh Husserlovi“ (s. 228).

Jakkoli s oběma Kroupovými tvrzeními lze souhlasit, je třeba dodat, že předpoklady pro to, aby Heideggerovo dílo nabylo právě takovéto důležitosti, vytvořili lidé, kteří je do Československa uváděli, v první řadě bezpochyby Jan Patočka, ale také řada dalších jeho interpretů a překladatelů. Byla to tedy jejich

²¹² Téma Heideggerových politických postojů sleduje také monografie Ivana Dubského *Ve věci Heidegger* ze stejného roku (1997).

zásluha – a nikoli něco, co by samo sebou z Heideggera vyplynulo –, že rozpoznali a dokázali z Heideggerova díla vytěžít ty životné momenty a ty oslovující akcenty, které svobodnému myšlení otevírají cestu.

Skutečnost, že toto úsilí bylo právě takto veřejně srozumitelné, dokládá článek v západoněmeckém časopise *Der Spiegel* z března 1967, nazvaný příznačně *Freiheit in Prag* a věnovaný studii Ivana Dubského *Domov a bezdomoví* (Filosofický časopis č. 2/1966). Podle tohoto nepodepsaného článku – jehož autorem byl nejspíš Ivo Tretera, soudě podle připojené poznámky pod čarou – ukazuje Dubský na podobnost Marxova pojmu „odcizení“ („*Entfremdung*“) a Heideggerova „bezdomoví“ („*Heimatlosigkeit*“), „avšak závěry, k nimž oba myslitelé dospěli, se zcela odlišují“. „Bezdomoví“ (Marxovo „odcizení“) není podle „meditativního“ Heideggera doprovodný jev určitého společenského řádu, nýbrž úděl člověka v technickém světě. „Revoluční čin“ na tomto údělu nic nezmění, k jeho zrušení však může člověk přispívat otevřeností k proměně, která nepochází z něj samého – slovy I. Dubského: posláním člověka je „udržovat svět v lidské míře, chovat se podle potřeby člověku vlastní a bytostné (...) zlidšťovat svět a rozšiřovat okresek domova v bytostném smyslu (...) dát smysl slovem i počínáním tomuto nejvlastnějšímu lidskému okolí“.

Následujícím citátem překračuji vymezené časové období šedesátých let. Jiří Němec v textu z roku 1989, v němž portrétoval Jana Patočku, napsal:

Téma svobody jako otevřenosti je ovšem heideggerovské, ale Heideggerova historická konkretizace činy z dosti dlouhého období třicátých let je u něho deformována vůdcovským principem a nacionalismem. Patočka z tématu otevřenosti vyvodil jak ve své teoretické práci, tak v praxi jiné důsledky. Pro něho se apel odpovědnosti týká každého, kdo „chce mít svědomí“ (*Sein und Zeit*), tedy i státníků – chceme-li to tak říci, i „vůdců“, zatímco Heidegger ve své studii *Überwindung der Metaphysik* z let 1936 až 1946 říká: „Die moralischen Entrüstungen derer, die noch nicht wissen, was ist, zielen oft auf die Willkür und den Herrschaftsanspruch der ‚Führer‘ – die fatalste Form der ständigen Würdigung.“²¹³ Heidegger jako by byl slepý k fenoménům Oppenheimer nebo Sacharov, které Patočka nazývá „kajícími atomovými fyziky“, ač mezi jeho známými byli lidé jako Heisenberg nebo C. F. von Weizsäcker, kteří záměrně *zpomalovali* vývoj německé atomové pumy.

²¹³ „Morální rozhořčení těch, kteří ještě nevědí, co je, míří často na libovůli a panský nárok ‚vůdců‘ – nejosudovější forma trvalého ocenění.“

Lze Hegelův výrok o „dopadu díla přesahujícím záměry autora“ vztáhnout k této interpretačně-hermeneutické situaci tak přímočaře, jako to činí Daniel Kroupa? Transformacemi, jimiž u nás prošlo Heideggerovo myšlení, se zabývá Tuckerova kniha, která se soustředí k pojetím Jana Patočky a Václava Havla jako základu Charty 77. Soudě například podle textu Jiřího Němce, z něžž jsme naposledy citovali, byli si Heideggerovi interpreti v Československu dobře vědomi odlišnosti některých důsledků, které z určitých jeho myšlenek vyvozovali. V řadě jiných základních otázek však s jeho záměry souzněli. Podle Němce například Patočka plně sdílel

neantropologický záměr Sein und Zeit při rozvíjení problematiky času a bytí (k čemuž přistupuje hlubší, opět neantropologické pojetí pravdy ze spisku *Vom Wesen der Wahrheit* z roku 1930, publikovaného v pozmeněné podobě v roce 1943). Věrnost této intenci zachoval Patočka až do poslední chvíle; ontologická difference (rozdíl mezi bytím a jsoucnem) nepřestala mít pro něho platnost, ale vykládal ji střízlivěji než pozdní Heidegger. Ten mluví o *Schickung des Seins* (bytí je tu gramatický subjekt), které jako by člověk následně přijímal. To Patočka nepřipouští. Bytí není žádným jsoucнем, nemůže proto ani něco „dělat“, jako například „schicken“. Otázka Boha jako nejvyššího jsoucna (nebo bohů jako nejvyšších jsoucnen) je na jiném listě. Bůh (nebo bohové) zajisté mohou „schicken“. Je však otázka, zda jsme toto „schicken“ schopni přijmout (ve své většině, nejen jako výjimeční jedinci), dokud není vyjasněna otázka bytí, které by teprve dalo vystoupit smyslu božství a v jeho světle božskému jsoucnu. Takto si vykládám *passus* z Patočkovy korespondence s Michalským, citovaným v doslovu k německému překladu *Kacířských esejů*. Že bytí nemůže být Bohem, bylo ovšem Patočkovi jasné dávno před tím, než byl publikován příslušný Heideggerův text z roku 1951. Podobně jako u problému časovosti lidské existence a její dějinnosti Patočka pracoval v četných studiích na konkretizaci časovosti do tělesného pohybu a na konkretizaci dějinnosti do dějin; tak také konkretizoval své porozumění božskosti bytí do konkréce faktického náboženství. Aniž by popíral zavalující nás, ale dešifrovatelnou pravdu mýtu, dával přednost křesťanství s jeho dějinami, s jeho hledačstvím, s jeho otevřeností (v lásce) a s jeho objevem lidské personality.

Jiří Michálek mne kromě dalších připomínek, za něž mu děkuji, upozornil na možnost zcela odlišné interpretace pasáže z Heideggerova textu (odstavec XXVI,

datovaný 1939/40, GA 7, s. 92), z něhož pochází Němcem citovaná Heideggerova věta „Morální rozhořčení těch, kteří ještě nevědí, co je, míří často na libovůli a panský nárok ‚vůdců‘ – nejosudovější forma trvalého ocenění.“ Michálkovo vyjádření k této věci zde cituji:

Jak to, že „morální rozhořčení“ je „nejfatálnější formou ocenění“? Protože tím jsou vůdcové bráni (oceňováni) jako určující základ všeho dění, jako příčina totality, jako to, z čeho totalita pochází. Kdežto pro Heideggera vůdcové: „Vpravdě jsou nutným důsledkem toho, že jsoucno přešlo do způsobu bloudění (Irrnis), v němž se rozšiřuje prázdno, které vyžaduje jediný řád a zajištění jsoucna.“ „Prázdnota“, způsobená zapomenutostí na bytí, musí být vyplněna jsoucnem. Jde o „formu zajištění bezcílnosti konání“. „Vůdcovské povahy“ jsou ty, které se nechají tímto postupem „naštelovat“ jako orgány řízení. Jde o „bezpodmínečné využití jsoucna ve službě zajištění prázdnoty z opuštěnosti bytím“. To znamená, že vznik vůdců je podle Heideggera (v letech 1939–1940) důsledkem opuštěnosti jsoucna bytím, respektive zapomenutosti na bytí, ve věku dovršení metafysiky, ve věku vlády bytnosti techniky (Gestell). To, co zde Heidegger píše, je, domnívám se, zkušenost s Vůdcem, kterou udělal po roce 1933. Větu, již citoval J. Němec, je možno také brát jako Heideggerovu sebekritiku postoje z roku 1933, v němž vůdce měl hrát rozhodující roli při proměně situace (Gestell).

K Patočkovým výhradám k Heideggerovi, týkajícím se příliš pasivního postavení člověka v dnešní situaci a opírajícím se o závěr přednášky *Otázka techniky*, Jiří Michálek ve studii *Pravda bytí a bytí bez pravdy* (s. 47) dodává, že také Heidegger v textech z konce třicátých let hovoří o oběti a činu jako dalších způsobech, jak se postavit vládě zjednatelnosti. Patočka však nemohl tyto texty znát, protože vycházely až od konce osmdesátých let v Heideggerových spisech.

Tuckerovo tvrzení, že Heidegger celoživotně inklinoval k nacismu do jisté míry koreluje s Němcovou poznámkou, že Heideggerova historická konkretizace tématu svobody jako otevřenosti je u něho jeho činy z dosti dlouhého období třicátých let poznamenána vůdcovským principem a nacionalismem.

Kdybychom se měli pokusit uvést postoj Jiřího Němce, charakteristický snahou odlišit omyly od plodných úvah, do kontextu současných diskusí o díle Martina Heideggera v souvislosti s jeho antisemitskými výroky v *Černých sešitech* (které ovšem nebyly za života Jiřího Němce známy), mohli bychom jej snad formulovat takto: s tvrzením Friedricha-Wilhelma von Herrmanna, že „Martin

Heidegger byl a i do budoucna je velkým myslitelem, se kterým se lze vyrovnávat výlučně filosoficky, nikoli však politicko-ideologicky“ (s. 18), je Jiří Němec v souladu, stejně jako s oním požadavkem, aby byl při jakémkoli posuzování brán ohled na historické souvislosti a okolnosti a aby se vycházelo z primární četby (von Herrmann: „požadavek revize čtení předpokládá prvotní četbu“, s. 76), nicméně – a v tom by nevyklučoval diskusi se současnými radikálními kritiky Heideggerova myšlení (proti Herrmannovi), a to nejenom na základě četby Schneebergerovy antologie, ale i dalších Heideggerových textů – v neantropologických pojetích bytí a pravdy, v jejich záměrné odtrženosti od konkrétní lidské existence slabinu, která v dané době nejspíš zapříčinila i jeho selhání při konfrontaci s nacionálním socialismem a Hitlerovým vůdcovstvím. (Otázku, nakolik je Heideggerův antiliberalismus a antiamerikanismus důsledkem jeho antisemitského přesvědčení, necháváme zde stranou a nebylo to ani Němcovo téma – i když poznámka k Oppenheimerovi a Sacharovovi leccos naznačuje; od Heideggerových antisemitských výroků v *Černých sešitech* se jasně distancuje také von Herrmann.)

* * *

Nezabýval jsem se, na rozdíl od záslužné Tuckerovy práce, v souvislosti s Heideggerem československými sedmdesátými lety²¹⁴ ani jsem nesrovnával různá pojetí a vlivy.

Chtěl jsem ukázat, že určití lidé v padesátých a šedesátých letech pochopili příležitost, jaká se nabízela v Heideggerově myšlení a ve filosofii vůbec a která je pravděpodobně pravým úkolem filosofie ve světě: totiž nikoli dávat návody, jak svět přetvářet, vtiskovat mu svou vůlí podoby podle vlastních představ, ale svět vykládat, snažit se jej pochopit, a to skrze vlastní předmět filosofie, jímž je především filosofování samo, jako „prostor, v němž bude moci nejen jednotlivec, ale celé historické společenství naslouchat opět řeči věcí a v němž bude

²¹⁴ Dosud nejsoustavnější přehledovou studii o zdejším filosofickém myšlení a bádání po roce 1970 publikoval ve sborníku *Šest kapitol o disentu* Tomáš Hermann. Upozornil v ní mimo jiné na mimořádnou roli Jana Patočky, Jiřího Němce a Ladislava Hejdánka či na Patočkův bytový seminář, který se konal od října 1973 do konce roku 1976 a na němž se četl a vykládal Heideggerův spis *Bytí a čas*. Zmínil také fenomenologicko-psychologické přednáškové cykly pořádané Petrem Rezkem a Jiřím Němcem ve stejné době, jichž se zúčastňoval Jan Patočka. Nezabýval se však soustavněji filosofickými překlady, které během let tzv. normalizace vznikly s nulovou nebo minimální perspektivou, že vyjdou tiskem, a které kolovaly jako samizdaty či byly distribuovány v rámci bytových seminářů, kde se o nich diskutovalo.

opět možno slyšet oslovení Boha“ (Landgrebe, s. 138). Každá proměna světa – k lepšímu i k horšímu – začíná proměnou smýšlení, a tedy i řeči. Úloha filosofie nespočívá v tom, aby vytvářela myšlenkové systémy a společenské aplikace, nýbrž přesně naopak: má se starat o myšlení a řeč, rozrušovat všechny náběhy k ideologičnosti, k totálnosti myšlení, ať už je jeho výsledkem převaha jednostranně pochopené praxe, nebo kontemplace. Aktuálnost takto pochopené filosofie je nasnadě.

**HISTORIE NĚMCOVA PŘEKladu HEIDEGGEROVY PŘEDNÁŠKY
O PRAVDĚ A BYTÍ (VOM WESEN DER WAHRHEIT)
A OKOLNOSTI JEHO VYDÁNÍ**

Historie prvního českého knižního překladu z díla německého filosofa Martina Heideggera (26. září 1889 – 26. května 1976) má počátek ve druhé polovině šedesátých let 20. století. Diskuse nad vznikajícím překladem probíhala nejprve seminárně v rámci Ekumenického semináře při Komenského evangelické bohoslovecké fakultě v Praze, tzv. Jirchářů.

Tento seminář byl založen v roce 1963 z iniciativy Ladislava Hejdánka, Jiřího Němce a Václava Freie a pořádán byl pod záštitou profesorů teologické fakulty Josefa Bohumila Součka a Josefa Lukla Hromádky. Šlo o pravidelně konané, veřejnosti otevřené přednášky s diskusemi, případně pracovní či debatní setkání na určené téma. Označení „Jircháře“ vzniklo podle místa konání v sále evangelického bohosloveckého semináře v pražské ulici V Jirchářích 13. Ekumenický seminář v Jirchářích se stal jedním z nejvýraznějších center duchovního dialogu a obnovy křesťanského a kulturního života české společnosti v šedesátých a na počátku sedmdesátých let 20. století. Úředně zakázán byl na podzim roku 1970.

Od zimního semestru 1965/1966, tj. od října 1965, se až na výjimky konal každou středu od 19.30 hodin střídavě „velký“ seminář a seminář „malý“. Již od letního nebo zimního semestru 1966 vznikly malé semináře dva, jeden filosofický a jeden teologický, které se střídaly. Periodicita každého z malých seminářů tedy byla jednoměsíční.²¹⁵ Všechny semináře se mohli zúčastnit jak studenti, tak příchozí zájemci.

²¹⁵ A-Jana: Agenturní zpráva č. 422. Akce TOMIS – poznatky. Archiv bezpečnostních složek, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1, 12. 1. 1967, s. 215 [sn. 327]. Citováno ze souhrnu, který podal J. Němec: „Probíhají 3 semináře. ¶ 1) Velký – informativní ¶ 2) 2 malé semináře, které pracují s texty. I. pracuje s moderní teologií – BALDMANN [tj. Bultmann] a po něm přijde RÁNER [Rahner]. II. hledá filosofické pravdy, kde se předkládá jeden svazek Heidegg[er]ův.“ – Jmenné evidence ABS uvádějí pod krycím jménem Jana s evidenčním číslem 3678 jméno Svatomíra Mendelová, nar. 18. 3. 1927.

„Malý“, filosofický seminář vedl Jiří Němec (a Ladislav Hejdánek) a četl, překládal a rozebíral se na něm v letech 1965–1968 Heideggerův text *Vom Wesen der Wahrheit*, četly a probíraly se i jiné Heideggerovy texty a studie k nim. Část programu byla vyhrazena paralelním referátům věnovaným různým interpretacím jiných filosofů – tak například 20. prosince 1967 referoval Václav Frei o pasážích z knihy Williama J. Richardsona *Heidegger. Through Phenomenology to Thought*.

Nejstarší známou informací o konání heideggerovského semináře je strojopis řeči, kterou na jeho úvod v Jirchářích držel 27. října 1965 Ladislav Hejdánek (literární pozůstalost L. H. v Archivu Univerzity Karlovy v Praze),²¹⁶ další je například Němcův zápis z 23. března 1966 (*Zápisníky II*, s. 24). Časově poslední stopa se nachází v poznámkách Ladislava Hejdánka ze semináře konaného 20. března 1968 (opět literární pozůstalost L. H. v Archivu Univerzity Karlovy v Praze). Po něm se v témže semestru možná konala ještě dvě poslední seminární setkání (dubnové a květnové). V zimním semestru 1968 měl jirchářský malý filosofický seminář na programu četbu spisu Maxe Schelera *Místo člověka v kosmu*, řídil jej Ladislav Hejdánek.

Z úvodní řeči Ladislava Hejdánka se kromě dalšího dozvídáme, že pro seminární čtení byl zvolen právě tento text nikoli kvůli jeho autorovi, nýbrž kvůli otázce pravdy a tomu, jak ji exponuje: porozumět dobře Heideggerovu přístupu ke zvolenému problému, pochopit jej „v jeho vlastních intencích“, a přitom kriticky, „se nám může stát významnou pomocí k tomu, abychom neuvázli na mělčinách, ale dostali se do skutečných hloubek tohoto problému“.

Ve svém úvodním slovu se Hejdánek dotkl také Heideggerova politického selhání po Hitlerově nástupu. Jakkoli „nemůže být pochyby, že Heidegger představuje v současné době myslitele první třídy“ a „je velmi pravděpodobné, že i v budoucnosti bude řazen k nejpronikavějším myslitelům nejen XX. století, ale vůbec celých dějin filosofie“, a přestože Heideggerova kolaborace s nacisty, jíž se politicky zkompromitoval, netrvala dlouho, není podle Hejdánka „zajisté možno se s věcí smířit anebo se jí vyhnout jako dočasnému Heideggerovu politickému omylu“ a „navždy zůstane trapnou kapitolou Heideggerova života“. Je však také bud'to krajní naivitou, nebo demagogií – říká dál Hejdánek – spatřovat v Heideggerově mylném hodnocení nacismu a falešném politickém rozhodnutí

²¹⁶ Ladislav Hejdánek: Martin Heidegger: O podstatě pravdy, 7 s., Archiv Univerzity Karlovy, fond Ladislav Hejdánek. – Zahajovací hodiny kursu ani dalších do konce roku 1965 se Jiří Němec nezúčastnil, neboť dva dny před ní odcestoval na dvouměsíční studijní pobyt do Vídně (viz zde 1. kapitolu).

podstatu jeho filosofie a výslovně se při tom kriticky vymezuje proti článku komunistického ideologa Leo Lederera, uveřejněnému v časopise Dějiny a současnost č. 10/1965 (o němž se píše též na jiných místech této naší práce). Zároveň však je zcela namístě pokládat otázku, „jak mohlo k takovému omylu dojít u myslitele zcela nevšední pronikavosti, zejména však, zda tento omyl nesvědčí o jakémisi zcela základním nedostatku jeho filosofie“. (V dalším výkladu, uvádějícím do tématu přednášky *Vom Wesen der Wahrheit*, Hejdánek naznačuje svou odpověď: Hlubší filosofická chyba, která mohla zapříčinit chybný politický krok, by mohla spočívat v tom, že pro podstatu pravdy, jak ji vymezuje Heidegger, „je vedlejší a nahodilé, zda jde o pravdu praktické životní zkušenosti, hospodářského propočtu, technické úvahy, politické chytrosti, vědeckého výzkumu, umělecké tvorby, myslitelské úvahy či kultické víry“. Toto soustředění k „základu vnitřní možnosti toho, co se připouští nejprve a obecně jako známé“, odhlízející, abstrahující „od každé konkrétní podoby uchopení pravdy znamená – vzato do důsledku – vzdát se takového [konkrétního, praktického] pochopení vůbec“. „Úvahy o podstatě pravdy nemohou odhlížet od konkrétní podoby /resp. konkrétních podob/ uchopování, realizace této pravdy.“ – Tato odpověď však nedoručuje nárok, který předtím Ladislav Hejdánek vyslovil: totiž držet se Heideggerových vlastních intencí.)

Pramenně dosud doloženými dalšími účastníky heideggerovského semináře jsou Ladislav Hejdánek a Artur Pavelka. Pravděpodobná je účast Evy Formánkové a Arthura Geusse. Jan Sokol se podle svých slov zúčastnil možná jednou nebo dvakrát, pravidelně docházel na jirchářský teologický seminář, kde se četl a překládal spis Tomáše Akvinského *De veritate*. Karel Floss svou účast vyloučil, s tím, že „spolupracoval hlavně při větších společných akcích v rámci ekumenického semináře v Jirchářích“, neboť dojížděl z Olomouce. Seminář ne navštěvoval ani Bohumil Doležal, přestože, jak se zmínil, to byla „v té době velmi věhlasná záležitost“.

Registr účastníků mírně rozšiřuje zpráva, kterou o své účasti na seminárním čtení Heideggera 26. října 1966 podala Státní bezpečnosti agentka s krycím jménem Jana²¹⁷: ze třinácti celkem přítomných lidí znala pěťici Jiří Němec, Dana Němcová, Václav Frei, Ladislav Hejdánek a Josef Smolík. Podle jejího svědectví „V. FREI četl německy větu za větou a překládal ji a bylo dohadováno o správnosti filosofických výrazů. Práce byla velice nezáživná, neodborná. Pramen nijak neupravovala, protože z toho vůbec nepochopila ani jednu celistvou myšlenku, o co jde. ¶ Asi v 10.00 hod. Pramen ještě před koncem odešel. Jeho

²¹⁷ A-Jana: Agenturní zpráva č. 411. Akce TOMIS – poznatky. Archiv bezpečnostních složek, fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1, 3. 11. 1966, s. 191–192 [sn. 293–294].

sousedka mu totiž řekla, že se takto sedívá až do půlnoci a to se mu zdálo neúnosné, neboť neměl ani k dispozici německý text.“ Dalších sezení nad Heideggerovým překladem se informátorka již nezúčastnila – na rozdíl od „velkých“ jirchářských seminářů, jak víme z jiných jejích zpráv, dochovaných ve spisu Státní bezpečnosti vedeném na Jiřího Němce.

V roce 1968 se otevřela možnost publikovat Heideggerův překlad knižně v samostatném svazku edice Váhy v nakladatelství Mladá fronta. Vznik edice, zaměřené na kratší texty západní nemarxistické filosofie zejména z 20. století, se podařilo prosadit na jaře nebo počátkem léta 1968 zásluhou iniciativy a úsilí Ladislava Hejdánka, Jiřího Němce a redaktorky nakladatelství (a účastnice Jirchářů) Evy Formánkové. Ediční radu Vah vytvořili kromě L. Hejdánka a E. Formánkové filosofové Jan Patočka, Karel Kosík a Josef Zumr. Zahajovacím svazkem edice Váhy byl spis Emanuela Rádla *Útěcha z filosofie*, který vyšel na konci února 1969.

Eva Formánková Jiřího Němce v dochovaném dopise z 11. listopadu 1968 zpravuje o trvajícím zájmu vydat překlad *Vom Wesen der Wahrheit* a žádá jej o dodání překladu do 15. ledna 1969. Jiří Němec pracoval na převodu pravděpodobně i po tomto datu. Dva Němcovy zápisy s titulkem Nad překladem Heideggera datované 15. března 1969 (*Zápisníky II*, s. 211) mohly vzniknout při této příležitosti, mohou však také souviset s prací, snad souběžnou, na překladu Heideggerovy studie *Principy myšlení*, na němž spolupracoval s Evou Stuchlíkovou. Studie byla zařazena do zářijového čísla *Tváře*, jež však již po definitivním zákazu časopisu nevyšlo. Vydání knihy původně naplánované pro rok 1969 bylo odsunuto do příští sezóny.

Složitost úkolu, jež představoval překlad Heideggerova textu, se do jisté míry vyjevuje už v jeho názvu samém. Ve zmíněném dopise E. Formánkové i edičním plánu nakladatelství Mladá fronta na rok 1969, otištěném v týdeníku *Nové knihy* č. 1/1969, zněl O podstatě pravdy. O něco později, v polovině roku 1969, když psal J. Němec zprávu o připravovaných titulech edice Váhy, uvedl v ní titul O bytostném určení pravdy (*Katolické noviny* č. 22/1969, 1. 6.). Tato podoba už odpovídá tomu, jak výraz *Wesen* z originálního názvu překládal v textu knihy. Stejný název J. Němec použil také v neuveřejněném původním doslovu k tomuto svazku, dochovaném v jeho písemné pozůstalosti (viz v této ediční poznámce s. 94–95). A týž název se objevoval také v seznamu připravovaných titulů na záložkách z tužšího papíru, které barevně ladily s barvou tisku jména autora na obálce a titulním listu a byly vkládány do vydaných svazků v Mladé frontě, i v překladu citátu Gabriela Marcela, připraveném pro záložku do Heideggerova svazku (viz s. 90). Bližší okolnosti konečné volby názvu (bez

překladu výrazu *Wesen*), neznáme, avšak došlo k ní, jak z uvedeného vyplývá, zřejmě až v průběhu korektur v nakladatelství Vyšehrad.

Hotový překlad spisu Martina Heideggera *Vom Wesen der Wahrheit* byl připravován k vydání v mladofrontovní edici *Váhy* v roce 1970 (také Němcův copyright ve vydaném svazku má vročení 1970). Edice však byla s postupující konsolidací politických poměrů po sovětské okupaci a nástupem tzv. normalizace zastavena.

„Po dohodě s nakladatelstvím Mladá fronta převzal Vyšehrad v roce 1970 čtyři tituly určené zprvu do edice *Váhy*. Byly to G. Marcel: *K filosofii naděje*, M. Scheler: *Řád lásky*, M. Heidegger: *O pravdě a bytí* a R. Guardini: *Konec novověku*. První tři tituly byly už v korekturách, a proto se je podařilo vytisknout, čtvrtý z nich (Guardini) byl teprve vysazen, takže ministerstvo stačilo ještě zařídit rozmetání sazby.“ (Jaroslav Vrbenský: *Ediční cesty nakladatelství Vyšehrad*, in: *70 let nakladatelství Vyšehrad 1934–2004*, Praha, Vyšehrad 2004, s. 26.) Podoba obálek, vstupních stran a tiráže se změnila, stejné zůstalo sazební zrcadlo a velikost písma vnitřní grafické úpravy, jen paginace byla umístěna na dolním okraji stránky, a nikoli na horním a nepatrně jiný byl formát; z tiráže pochopitelně vypadl údaj o edici *Váhy*. Napsal-li J. Vrbenský, že tři z titulů, které Vyšehrad od Mladé fronty převzal, byly již v korekturách, znamená to pravděpodobně, že existovaly již v tzv. stránkové sazbě a v různé fázi probíhaly či proběhly jejich stránkové korektury, čemuž nasvědčuje to, že tyto svazky mají identické zrcadlo sazby; byla-li čtvrtá z nich teprve vysazena, znamená to nejspíš, že existovala teprve tzv. sloupcová sazba, kdy byl text zalomen do řádků a která u knih tištěných knihtiskem předcházela stránkové sazbě.

Okolnosti dohody, jež stála na počátku husarského kousku, můžeme částečně rekonstruovat na základě vzpomínek Jaroslava Vrbenského, redaktora Vyšehradu (na toto místo byl přijat 1. dubna 1969), který dostal v nakladatelství na starost teologickou a filosofickou literaturu. Po domluvě s redaktorkou Mladé fronty a členkou redakční rady edice *Váhy* Evou Formánkovou napsal J. Vrbenský dopis knižnímu odboru Ministerstva kultury ČSR, což byl de facto cenzurní úřad (oficiálně tehdy cenzura v Československu neexistovala), „že jsme se dozvěděli, že Mladá fronta nebude dokončovat čtyři autory – a vyjmenoval jsem je –, protože tito autoři nepatří do okruhu autorů příslušejících nakladatelství Mladá fronta, ale naopak že přísluší do okruhu nakladatelství Vyšehrad, a že je tedy žádáme o svolení, abychom mohli tyto rozpracované tituly dokončit. A tenhle ten trochu cimrmanovský dopis tam došel a dostali jsme povolení ty čtyři tituly dokončit“ (nahrávka z roku 2013, kterou pořídil Vojtěch Mašek, ze sbírky *Post Bellum*, www.pametnaroda.cz, Praha, v čase od 7:35:31).

Výroba svazku Martin Heidegger: *O pravdě a Bytí* (na obálce, titulním listu a v tiráži je celý titul vysázen malými písmeny /o pravdě a bytí/, avšak v doslovu je uveden s velkým B) byla dokončena v lednu 1972. Obsahoval na stranách 4–77 paralelně německý originál (na sudých stranách) a český překlad (na lichých), na stranách 79 až 82 byl otištěn doslov. Tiráž (s. 83) uvádí mj. tyto údaje: „Z německého originálu Vom Wesen der Wahrheit (Wegmarken, s. 73–97) přeložil a doslov napsal Jiří Němec. Obálku navrhl a graficky upravil Zdeněk Ziegler. Vydalo nakladatelství Vyšehrad I. P. 1971 jako svou 343. publikaci. Vydání první. Odpovědný redaktor Jaroslav Vrbenský. Ze sazby písmem Baskerville vytiskl Mír, novinářské závody, n. p., závod 1, Praha 1, Václavské nám. 15. AA 2,70. VA 2,81. Náklad 5000 výtisků. Cena kartonovaného výtisku Kčs 9,50.“

Termín tisku jsme původně odhadem datovali do začátku podzimu na základě skutečnosti, že číselně následující, 344. publikace Vyšehradu, jíž byl *Řád lásky* Maxe Schelera, vyšla 14. října 1971; vycházeli jsme přitom z předpokladu, že číslování svazků nakladatelství bylo chronologické; pro srovnání ještě uvedme, že výbor *K filosofii naděje* Gabriela Marcela, označený jako 351. publikace Vyšehradu, vyšel mezi 13. a 17. prosincem 1971; data jsme dohledali v týdeníku *Nové knihy*, který přinášel soupisy týdenních knižních novinek.

Upřesnění datace umožnily záznamy v dochovaných zakázkových knihách pražských novinářských závodů Mír.²¹⁸ V těch se titul objevuje dvakrát: poprvé je zaveden 4. září 1969, jako zakázka nakladatelství Mladá fronta, s názvem *O bytostném určení pravdy*, číslem 94-00323 a s orientačním nákladem 6270 výtisků, podruhé, odběratelem je již nakladatelství Vyšehrad a název zní *O pravdě a bytí*, je zakázka zanesena 20. listopadu 1970 pod číslem 74-00456 – další uvedené datum, značící dokončení výroby, je 31. ledna 1972, celková cena zakázky činila 16 353 Kčs a náklad dosáhl 12 270 výtisků.

Ačkoli vydání titulu bylo knižním odborem ministerstva kultury schváleno, jeho distribuce zhruba rok poté již nikoli, a tudíž se nedostal do knihkupecké sítě ani nebyl inzerován mezi nově vydanými knihami. Většina nákladu útlého, čtyřiaosmdesátistránkového svazku byla dána do stoupy: „(...) jak viděli Heidegger, tak to viděli obzvlášť rudě, tak toho pak odvezli a taky ho sešrotovali“ (vzpomínky J. Vrbenského, tamtéž). Nepatrnou část nákladu se podařilo tajně uchovat v redakci nakladatelství Vyšehrad. Podle J. Vrbenského šlo o maximálně pár stovek výtisků, které přišly jako tzv. signální výtisky z tiskárny předtím, než

²¹⁸ Státní oblastní archiv v Praze, archivní fond MÍR, novinářské závody, národní podnik Praha (NAD 950), karton 286, pol. 1873. zakázkové knihy, 1969; karton 289, pol. 1876. zakázkové knihy, 1970–1971. – Na existenci těchto zakázkových knih a cenné údaje, které obsahují, mě upozornil Lukáš Broul, za což mu patří dík.

knižní odbor rozhodl o tom, že titul nesmí být distribuován (tamtéž, od času 6:58:35; srov. též 7:29:40). Z redakce nakladatelství se zachráněné knihy dostávaly do oběhu. Jaroslav Vrbenský a nejspíš i další redaktoři je šířili mezi svými přáteli, spolupracovníky apod. Majitel jednoho z takto zachovaných výtisků, Ivan Chvatík, sdělil, že svůj exemplář získal před některou z přednášek Jana Patočky na Filosofické fakultě UK nebo po ní od Evy Formánkové. J. Patočka zde v akademickém roce 1971/1972 přednášel o Platónovi; I. Chvatík i E. Formánková se těchto přednášek, spolu s četnými dalšími posluchači, účastnili.

Jak sdělil Jiří Němec autorovi tohoto komentáře, výtisk knihy – s doprovodným dopisem, v němž psal, že jde o první knižní překlad do češtiny – poslal také Martinu Heideggerovi a v odpověď od něho dostal stručný zdvořilý děkovný dopis.

* * *

Podruhé překlad vyšel s názvem na obálce, titulním listu a v tiráži *O pravdě a Bytí* a s vročením 1993, fakticky však až na jaře 1994, jako 10. svazek edice Váhy (po roce 1989 obnovené a řízené Evou Formánkovou). Sestával z obsahu v němčině a češtině (bez stránkových odkazů, s. 5) a paralelně tištěného německého originálu (na sudých stranách) a českého překladu (na lichých) (s. 6–77). Na straně 78 byla otištěna Poznámka překladatele po dvaceti letech a na straně následující anotace podepsaná J. N. (= Jiří Němec). Tiráž (s. 80) uvádí mj. tyto údaje: „Z německého originálu Vom Wesen der Wahrheit, vydaného nakladatelstvím Vittorio Klostermann ve Frankfurtu nad Mohanem, přeložil Jiří Němec. Typografie Zdeněk Ziegler. Ve spolupráci s nakladatelstvím Vyšehrad vydalo nakladatelství Mladá fronta jako 5495. publikaci. Odpovědní redaktoři Jaroslav Vrbenský a Eva Formánková. (...) První vydání. [Rozsah] 80 stran.“ Náklad není uveden. Kniha vyšla za přispění nadace Central & East European Publishing Project.

Ověřit přesné datum vydání není možné, neboť předmětné ročníky týdeníku *Nové knihy* jsou v knihovnách dlouhodobě nedostupné; údaje po roce 1989 navíc nemusejí odrážet přesný termín vydání. Na jaro 1994 usuzujeme podle úvodu recenze od Jiřího Michálka: „Po dvaceti třech letech se nám znovu dostává do rukou...“ (Co je pravda?, *Literární noviny* 5, 1994, č. 15, 14. 4., s. 4–5). I druhá námi zjištěná časopisecká recenze vyšla ve stejném měsíci (Jiří Vaněk: Od blouďení na scestí, *Nové knihy*, 1994, č. 15, 20. 4., s. 2).²¹⁹

²¹⁹ Ale noticka ke 2. vydání od Jiřího Chuchmy vyšla v týdeníku *Respekt* již 27. prosince 1993.

Ačkoli se malá část nákladu z roku 1971 zachránila, z hlediska autorského zákona k jeho vydání nedošlo. Podle par. 10, odst. 2 dotyčného zákona č. 35/1965 je totiž „dílo vydáno toho dne, kdy bylo oprávněně započato s veřejným šířením jeho rozmnoženin“; k oprávněnému šíření však titul nezískal souhlas. Nevíme, zdali je právě proto v tiráži polistopadového vydání uvedeno, že jde o první vydání. Níže citovaný dopis Evy Formánkové naznačuje, že důvod mohl být ještě jiný. K jednoznačnému závěru ovšem nelze dospět, aniž se v archivech naleznou další relevantní dokumenty. Pišeme-li v tomto komentáři o publikaci z roku 1971 jako o prvním vydání a o svazku s vrocením v tiráži 1993 jako vydání druhém, vycházíme z faktického stavu a odhlížíme od právního hlediska. Podobně když nynější vydání označujeme jako třetí.

První i druhé vydání uvedly ve stejném znění a shodně na dolním okraji poslední strany překladu (s. 77) údaje o německém originále: „1. vydání vyšlo 1943 u Vittorio Klostermanna ve Frankfurtu nad Mohanem. Obsahuje víckrát prověřený text veřejné přednášky, konané od roku 1930 pod tímtež názvem částěji. V 2. vydání 1949 byl připojen první odstavec závěrečné poznámky. 5. vydání 1967.“²²⁰

Doprovodné texty Jiřího Němce

Obě dosavadní vydání byla doprovozena texty Jiřího Němce. První vydání vyšlo s doslovem na stranách 79–82, který není v záhlaví ani na konci textu podepsán. Že je jeho autorem právě J. Němec, lze vyčíst z tiráže. Přetiskujeme jej zde:

Martin Heidegger

26. 9. 1889

První samostatné knižní publikace M. Heideggera (*Die Lehre vom Urteil im Psychologismus*, 1914; *Die Kategorien- und Bedeutungslehre des Duns Scotus*, 1916) vznikly v epoše uzavřené koncem první světové války. Nebylo v nich ještě možno vytušit svéráz, kterým se budou vyznačovat jeho pozdější spisy. Ve zpětném pohledu lze ovšem s větší nebo menší určitostí vysledovat leccos příznačného již v autorových prvotních zájmech, především ve studiu ontologické problematiky, podníceném F. Brentanem a C. Braigem, nebo otázek logických u E. Husserla a E. Laska. Ale to vše

²²⁰ V edici k novému, revidovanému vydání překladu *O pravdě a bytí* následují části nazvané Předlohy k nynějšímu vydání a charakteristika revize překladu a Seznam růzností, úprav a emendací, které zde neuvádíme.

nemůže vysvětlit vývoj Heideggerova myšlení zejména poté, co se ujal profesury filosofie v Marburku (1923). Na první pohled nápadný rys jeho působení, totiž zvláštní radikálnost, s jakou přistupoval k tradičním filosofickým motivům a zároveň odkrýval témata nová, je však čímsi blízkým celé tehdejší evropské atmosféře. Vždyť jde o období prohloubené hospodářské a myšlenkové krize, krize vskutku radikální, v níž usilují nové společenské síly, především organizovaný proletariát, o neméně radikální řešení přestavbou všech dosavadních sociálních struktur. Heidegger měl velmi kritický postoj vůči způsobu práce německých universit. Chyběla mu však širší společenská a přímo politická orientace; v tom byl i on sám v zajetí akademických tradic. Ukázalo se to hlavně po jeho přechodu na universitu ve Freiburgu (1928), kde byl po pěti letech zvolen rektorem. Svůj počáteční vztah ke společenské situaci Německa roku 1933 však záhy změnil, po roce se této funkce vzdal a zůstal stranou politického života, v němž se stále výrazněji projevovaly tendence směřující k přípravě nové války.

V roce 1927 vydal obsáhlý spis *Bytí a čas*, který zůstal dodnes jeho dílem nejdiskutovanějším (slovenský překlad prvních kapitol vyšel ve sborníku *Antológia z diel filozofov*, Bratislava 1969, s. 259–342). Náměty, vytěžené ponejvíce z analýzy každodenního života a zpracovávané do té doby jen nesystematicky a spíše příležitostně, staly se tu záměrně zvoleným východiskem nového pojetí klasických otázek, spjatých s pojmy prostoru, času, dějin, řeči aj. Nová koncepce měla vyústit do rozboru struktury bytí jako takového. Heidegger později napsal, že šlo o pokus, který v jeho očích neuspěl. Proto také zůstal připravený druhý díl knihy nevydán. Běžná filosofická terminologie jej totiž stále sblížovala s tradicí metafyziky, jíž Heidegger vytýká neschopnost postihnout ústřední význam problematiky času. Celé další autorovo dílo je ve znamení rozchodu s metafyzikou. Chce být její kritickou interpretací („destrukcí“) a překonáním. Proto analyzuje texty velkých řeckých myslitelů, ale také tvůrce novověké: Leibnize, Kanta, Hegela, Nietzscheho aj. (v souboru studií Holzwege, 1950, a dalších). Nejblíže se Heidegger cítí předsokratikům a stranou stojícím zjevům, jako byl například Mistr Eckhart nebo v novější době F. Overbeck. „Překonání metafyziky tak pro Heideggera znamená návrat k počátečním, ale nerealizovaným možnostem evropské kultury“ (P. Gajděnko, [Ekzistencializm, in:] *Filosofskaja enciklopedija V.*, 1970). Krokem za hranice metafyziky je mu též promýšlení bytostné otevřenosti básnického (a vůbec uměleckého) díla – především u Hölderlina, Rilka a Trakla (*Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*, 1951, aj.). Zde vidí doklad pro své pojetí pravdy jako „odkrytí“, které je obsahem studie *Vom Wesen der Wahrheit*, přeložené pod názvem

O pravdě a bytí. Ke klasické problematice pravdy spadající tradičně do oblasti logiky, noetiky a ontologie přistupuje zde Heidegger z jiného úhlu. Pokouší se o jednotný výklad struktury pravdy, který by zachytil i ty její stránky, které byly metafyzickými koncepcemi zastřeny a potlačeny. Heideggerovo pojetí bylo ovšem podrobena kritice. Především vyvstala námitka, že již v nejstarších řeckých slovesných útvarech znamená *alétheia* větnou pravdu (správnost). Heidegger námitku uznává, v duchu svého výkladu z ní však vyvozuje nutnost o to přísněji rozlišovat *alétheia* jako pravdu ve smyslu správnosti a *alétheia* jako „neskrytost“, která je předpokladem pravdy v předchozím významu. Toto rozlišení by pak platilo i pro nejstarší řecké texty (srov. Heideggerovu přednášku pro UNESCO „Konec filosofie a úkol myšlení“ v: Zur Sache des Denkens, 1969).

V jiném společenském kontextu, než je ten, v němž Heideggerovo dílo vzniklo, vystupuje původní praktické, ke konkrétnímu životu obrácené východisko Heideggerova myšlení zřetelněji do popředí. Stejným směrem také ukazuje kritické zpracovávání autorových podnětů současnou vědou, jak to vidíme na vývoji logiky, hermeneutiky, v teorii umění, psychopatologii aj. Toto zpracování je do jisté míry ztíženo, ale také plodně podníceno autorovým ne vždy zcela průhledným způsobem vyjadřování. Kritické promýšlení základních pojmů – jako je právě pojem pravdy – zůstává však i dnes naléhavým vědeckým úkolem, který před nás kladou nové potřeby naší společenské praxe.

V momentu, kdy se v Československu opět utahovaly šrouby v soukolí politické moci a mimo jiné docházelo (na příštích bezmála dvacet let) k zákazům velkého množství děl a autorů, které vládnoucí loutkový režim Moskvy z politických důvodů odmítal, byl tento doslov pokusem zlepšit obraz knihy a jejího autora před povolovacím (cenzurním) orgánem. Jemu je také fakticky určen, před ním se účelově zaštiťuje a jej se pokouší ukonejšit. Vyplývá to ze skutečností, že nahrazoval jinou, dřívější podobu doslovu (viz níže), ze srovnání obou textů, a zejména z obsahu otištěného doslovu samého.

Příznačné jsou odvolávky ke slovenské knižní antologii (doklad, že v Československu už bylo od autora knižně něco publikováno, tedy že není naprosto vyloučené jej vydávat), k přednášce pro UNESCO (ač západní, přesto „pokroková“ organizace, jíž bylo Československo v roce 1946 zakládajícím členem), především pak „pozitivní“ citát ze sovětské encyklopedie (cituje-li z filosofa současného sovětského autora a oceňuje jeho úsilí o „překonání metafyziky“, znamená to, že není autoritativními vykladači marxisticko-leninského učení tabuizován,

a podle hesla „Sovětský svaz – náš vzor“ může být případně i v satelitních státech vykládán, diskutován, či dokonce zpřístupňován). Jak se však ukázalo, doslov ke knize nemohl ovlivnit fakt, že kniha Martina Heideggera už neměla šanci dostat se do knihkupectví za žádných okolností.

V Němcově písemné pozůstalosti se dochovaly ve složce se strojopisem původního doslovu (viz níže) na dvou samostatných listech (přehnutých A4 a A5) dva koncepty, psané J. Němcem obyčejnou tužkou a související s posledními čtyřmi větami předposledního odstavce vytištěné podoby doslovu:

Problematika živá, kde může navázat proměňující se dnešek – ukazuje H. sám – vyrovnává se sebekriticky s námitkami (.), ale i někteří nemilosrdní analytici a kritici (Tugendhat).

6 ř.:

Přes všechno nové, co přinesla proměněná situace dneška, zdají se být Heideggerovy otázky po pravdě dosud živé. Tomu nasvědčují analýzy logicky školených Heideggerových kritiků, jako je Kamlah nebo Tugendhat. S jádrem novějších kritik, které zčásti přijímá, se Heidegger snaží vyrovnat v závěru své přednášky pro UNESCO „Konec filosofie a úkoly myšlení“ (Zur Sache des Denkens, Tübingen 1969).

Ve stejné složce se dále nachází na samostatném listu vel. A4 strojopis s překladem citátů Gabriela Marcela (otiskujeme včetně úprav vyznačených modrou propiskou rukou J. Němce):

Dnes není možná žádná filosofie bez fenomenologické analýzy, vztahující se k základní situaci člověka. To viděli jasněji než jejich předchůdci nejlepší současní němečtí myslitelé – Scheler, Landsberg, Jaspers, Heidegger.

Sám se dnes cítím mnohem blíže Heideggerovi než Jaspersovi.

Ve své přednášce O bytostném určení pravdy podtrhl Heidegger význam otevřenosti pro pojetí pravdy... Hluboká shoda tohoto názoru s tím, který jsem rozvinul sám, je zřejmá. Právě v tomto bodě je ovšem třeba přistoupit nanejvýš obezřetně ke slovům, jichž použil...

Gabriel Marcel

Jde zjevně o text připravený pro záložku (alonž), jaké byly vkládány do svazků edice Váhy v letech 1969–1970 a které tak dotvářely celek jednoduché, elegantní

obálky a grafické úpravy. Alonže na tužším papíru se slepou ražbou opakující grafický znak vah z obálky a první strany knih byly potištěny ve stejné barvě jako jméno autora na obálce a titulním listu. Tyto alonže se u svazků, které převzalo nakladatelství Vyšehrad (ani u svazků vydávaných po roce 1989), již netiskly.

* * *

Z dochovaného dopisu Evy Formánkové Jiřímu Němcovi datovaného 14. září (bez vročení, nejspíš z roku 1993) se dozvídáme o okolnostech přípravy nového, polistopadového vydání překladu, ale i publikace z roku 1971. Redaktorka nakladatelství Mladá fronta a editorka edice Váhy, obnovené po listopadu 1989, v něm píše, že „vzhledem k přísným podmínkám“ frankfurtského nakladatelství Vittorio Klostermann „jsme upustili od doslovu, zůstala Tvá ‚Poznámka po 20 letech‘“.

Nepodepsanou poznámku, uveřejněnou ve vydání z roku 1993 na straně 78, a anotaci, která nevyšla na záložce knihy, ale na straně 79, sázená kurzivním řezem a podepsaná zkratkou J. N., přetiskujeme zde:

Poznámka překladatele po dvaceti letech

Přednostní volba přeložené studie pro edici Váhy (která byla roku 1970 zrušena a jen několik rozpracovaných svazků převzalo a vydalo nakladatelství Vyšehrad) vyplynula z přesvědčení, že je to osa Heideggerova myšlení, a že se v ní tedy musí ukazovat všechny jeho fáze. To se potvrdilo knihou Ekkeharda Fränziho *Die Kehre. Heideggers Schrift „Vom Wesen der Wahrheit“*. Urfassungen und Druckfassungen. Centaurus-Verlagsgesellschaft, Pfaffenweiler 1985. Autor knihy zde ukazuje, že se starší písemné verze „bytostně“ liší od tištěných – jsou to totiž východiska Heideggerova myšlení, jeho počáteční možnosti. První odstavec závěrečné poznámky zřetelně přechází k Heideggerově pozdní fázi.

V posledních dvaceti letech byla vydána řada překladů z díla M. Heideggera v českém samizdatu a něco v exilu. Je to především *Bytí a čas* 1–53, sešitové vydání, a *Konec filosofie a úkol myšlení*. Sborník překladů z děl Martina Heideggera. Vyšel v červnu 1985 nákladem spolku Athenaeum v Oxfordu jako reprint samizdatového vydání. (Distributor: Rozmluvy, 15 Broxholm Rd., London SE27 ONA, England.)

MARTIN HEIDEGGER

Studie O pravdě a bytí je osou díla Martina Heideggera (1889–1976), jednoho z nejvlivnějších filosofů našeho století. Ne snad proto, že by byl teoretikem takových věd, které napomáhají vládnoucí síle naší doby – technice a technologii. Ani nepodával návody k uchopení moci a jejímu udržení jako ideologové. Jeho udivující vliv rostl vždy z toho, že se obrátil k otázkám, které funkcionáři dějin nejraději obcházejí. Ptá se tedy – značně zjednodušeně řečeno –, co víme o pravdě v dějinách, co víme o bytí? Na heideggerovsky postavené otázky navázal v Kacířských esejích o filosofii dějin (dokončených 1976) český filosof Jan Patočka (1907–1977) a překročil je směrem ke konkrétním dějinám.

Vydání je dvojjazyčné, obsahuje i německý originál. Jde tedy o text studijní, zvláště vhodný pro seminární týmovou práci a diskusi.

J. N.

V uvedeném dopise Eva Formánková dále Jiřího Němce informuje: „Vzhledem k tomu, že Vyšehrad neměl na překlad smlouvu, jsme museli uvést toto [vydání] jako první, v tiráži jsem uvedla, že k vydání dochází ve spolupráci s Vyšehradem a Jaroslava V. jako spoluredaktora. Jeho jsem také o těchto záležitostech vyrozuměla, neměl námítky. Na záložce pod Heideggerovou fotografií bude text s Tvou šifrou, z něj jsem musela škrtnout poslední větu, zmiňující se o ‚prvním vydání‘ ve Vyšehradě.“

Podle informací nakladatelství Vittorio Klostermann, poskytnutých nakladatelství Triáda v srpnu 2020, archivují ve svých spisech smlouvu s Mladou frontou z roku 1968, s Vyšehradem z roku 1970 a s Mladou frontou z roku 1993.²²¹ Mají také výtisky obou vydání. Jednání o právech podle jejich údajů pravděpodobně neprobíhala přes státní literární agenturu Dilia. To také mohlo přispět k jejich zdaru.

Tvrzení E. Formánkové, že Vyšehrad neměl na překlad smlouvu, je tedy nejspíš mylné. Protože k jednání o autorských právech nemáme žádné jiné prameny, nedokážeme uvedený důvod změn srozumitelně vysvětlit. To, že byl do nového vydání polistopadového doplněn jako spoluredaktor Jaroslav Vrbenský, se jeví jako opodstatněné, neboť šlo o nepřepřelované vydání, na jehož přípravě se počátkem sedmdesátých let redakčně podílel. Údaj o spolupráci obou nakladatelství lze sám o sobě chápat jako výraz kontinuity edice; výraz symbolický a oprávněně vstřícný – pokud se obě nakladatelství ve skutečnosti nepodílela i na nákladech, distribuci či například propagaci, o čemž nic nevíme. O možném

²²¹ Jejich kopie nicméně odmítli poskytnout s odkazem k obchodnímu tajemství.

důvodu, proč je vydání z roku 1993 v tiráži označeno jako první a v Němcově textu vyškrtuta zmínka o edici ve Vyšehradu 1971, jsme psali výše (s. 80).

* * *

V písemné pozůstalosti Jiřího Němce se v již zmíněné složce s rukopisy dochovala také jiná, zřejmě dřívější podoba doslovu k Heideggerovu svazku, a to ve dvou verzích. První verze (S1) je originálem textu psaného na psacím stroji po jedné straně na 3 listech velikosti A4, v záhlaví každé stránky je jednotlivě dopsáno černou propisovací tužkou (snad rukou E. Formánkové) stránkování 56–58, strojopis je v sedmi větách opraven modrou propiskou rukou J. Němce a obsahuje jinou rukou tužkou psané typografické pokyny. Druhá verze (S2), průklep téhož strojopisu, obsahuje jednak vrstvu identických oprav modrou propiskou rukou J. Němce (dvě opravy strojopisu z první verze nejsou přeneseny do verze druhé), místy dále korigovaných, jednak další vrstvu či vrstvy Němcových oprav modrou, červenou a černou propiskou a obyčejnou tužkou.

Domníváme se, že první verze byla součástí rukopisné předlohy k sazbě v nakladatelství Mladá fronta. Druhá verze pak podle našeho názoru pochází z doby mezi převzetím titulu nakladatelstvím Vyšehrad a dobou před tím, než se rozhodlo o tom, že doslov v této podobě nevyjde. Autorovy opravy v citátech ve druhé verzi totiž odrážejí podobu vydaného překladu (proměna návaznosti na bytí] proměna svého napojení na bytí; mírné ponechání] mírná odevzdanost; úvrať] zvrat] zpáteční cesta). Zároveň však text ještě uvádí název O bytostném určení pravdy, který byl později změněn na O pravdě a Bytí. Doslov v tomto znění byl tudíž i součástí původních korektur, v nichž byl po převzetí titulu Vyšehradem společně s novými vstupními stranami a tiráží nahrazen z taktických důvodů po dohodě s redaktorem J. Vrbenským doslovem jiným.

Uvádíme zde podle znění druhé verze (S2):

Martin Heidegger

26. 9. 1889

Bylo by naprosto proti duchu díla, s jehož částí tento svazek čtenáře seznamuje, pokoušet se o nějaký „krátký kurs“ Heideggerova myšlení. Myšlení, které „nedodává představy a pojmy“, nýbrž trpělivě prohlubuje otázky, něco takového ostatně ani nepotřebuje. Příručkové informace o „Heideggerově filosofii“ jen rozmnožují nedorozumění, kterých už kolem Heideggera obíhá tak jako tak víc než dost. Kdo se nechal poučit jeho úvahou

o pravdě, však sám pochopí, proč sem tato nedorozumění, zatvrzele opakované, ba groteskní omyly vlastně také patří a že tak tvoří asi neodmyslitelnou součást Heideggerovy „dějinné produktivity“.

Chceme-li se tedy v Heideggerově duchovní krajině orientovat, vyjděme z četby některého jeho díla v originále. Zachycené stopy nás pak už samy povedou k dílům dalším – a cestou můžeme vzít na pomoc některého z pozorných vykladačů, například stručnější dílo Otto Pöggelera (*Der Denkweg Martin Heideggers*, Pfullingen 1963) nebo obsáhlý úvod, vyšlý v knižnici *Phaenomenologica* (William J. Richardson SJ: *Heidegger – Through Phenomenology to Thought*, The Hague 1963). A snad se právě pro první setkání s Heideggerovou myšlenkou hodí spisek *Vom Wesen der Wahrheit* zcela mimořádně. Tato přednáška tvoří totiž v Heideggerově díle jakýsi otočný bod, „osu turniketu“, odkud jdou spojnice právě tak k jeho ranějším, jako k jeho pozdějším pracím. I když zůstává sama dílem naprosto uceleným, nelze s dostatek porozumět řadě jejích klíčových míst, neseznámíme-li se s celou „fundamentální analytikou pobytu“, provedenou v Heideggerově spise *Sein und Zeit* z roku 1927. Zároveň vrhají výklady o bytostném určení pravdy zpětné světlo na některé formulace právě Bytí a času, které svedly jiné autory (např. Sartra, Binswanger, Bollnowa aj.) k tolika „produktivním omylům“. Ukazují však také dál – k motivům nadhozeným v dopise „O humanismu“ (otištěném v roce 1947) a rozpracovávaným v celém po válce vycházejícím Heideggerově díle.

Přednáška O bytostném určení pravdy je v pořadí prvním Heideggerovým textem, kde se autor odvažuje myslit a vyslovit, co ve fundamentální analytice pobytu zůstalo ještě nevysloveno, totiž dějství předcházející pravdu samu (skrytí skrytého vcelku), jež člověk přijímá a zakouší v „proměně návaznosti na bytí“. Tento přesun důrazu, jakési vyvážení „přísného odhodlání“ knihy *Sein und Zeit* „mírným ponecháním“ v dílech pozdějších je jen důsledkem oné pověstné „úvrati“ (*Kehre*), důsledkem, který tolik Heideggerových komentátorů (mj. také Sartre) misinterpretovalo jako zradu jeho dřívějších, domněle člověkostředných, „ateistických“ pozic.

Vůbec k otázce Heideggerových „osobních pozic“... Bylo vysloveno mnoho dohadů o jeho dnešní náboženské příslušnosti (Heidegger vyrostl jako katolík) a mnoho odsudků jeho smutně proslulého politického kroku. (V roce 1933 byl Heidegger zvolen rektorem freiburské university. V této funkci pak také vstoupil do NSDAP a stranicky se angažoval. V roce 1934 složil ale úřad rektora a trvale se distancoval od jakékoli politické činnosti.) Je třeba připomínat, že ne v „osobních pozicích“ tkví síla Heideggerova příkladu? Dvojnásob platí právě zde: *Qui bene distinguit, bene docet*.

Rozlišuje tak i Heidegger sám, nechává-li věci víry a politického rozhodování ve svém díle otevřené.

Jsem velice rád, že díky porozumění nakladatelství vychází první knižní vydání Heideggera u nás jako vydání dvojjazyčné. Jednak proto, že se tak překladu dostává zcela záměrně toho nejpřiměřenějšího místa pomůcky k lepšímu rozumění originálu, ale i proto, že by z napětí mezi oběma texty – usilujícími o naplnění téže intence v médiu poznamenaném pokaždé jinými stopami nezaměnitelných duchovních zápasů – mohl snad vzejít impuls ke skutečnému hlubšímu myšlenkovému střetu.

Chtěl bych při této příležitosti zvláště poděkovat všem přátelům z filosofického kroužku Ekumenického semináře v Praze, kde jsme v letech 1965–1968 při společném rozhovoru pracovali na první verzi tohoto překladu. Hleděl jsem se také poučit na dosud u nás z Heideggerova díla časopisecky vyšlých překladech, a kde se mi to zdálo možné, připojit se ke vznikajícímu terminologickému konsenzu.

Jiří Němec

Zdá se, že při vydání v roce 1993 sešlo ze záměru zařadit tuto původní podobu doslovu, který nemohl vyjít v roce 1971, a ani při druhé příležitosti, již ve svobodných podmínkách, se jej tedy nepodařilo vydat.

7

JIŘÍ NĚMEC O FILMU, FRANZI KAFKOVI A VE SPOLUPRÁCI S JANEM NĚMCEM

Utváření obrazů ve filmu Jana Němce *Démanty noci*, který vznikl od konce léta 1962 a do kin byl uvedený v září 1964, je zcela zřejmě ovlivněno především dvěma umělci – první, španělský režisér Luis Buñuel, je z filmového světa, druhý, pražský spisovatel Franz Kafka, ze světa literatury. Na tuto souvislost upozorňovali interpreti filmu už v době jeho vzniku, byť oba tito autoři byli v tehdejší Československu známi jen torzovitě v důsledků zákazů a omezení postihujících mimo jiné též svobodné šíření uměleckých děl. Ve stejné době patřili právě Kafka a Buñuel k těm, k nimž upíral nejvíce pozornosti také Jiří Němec. A tytéž roky, zhruba 1962 až 1964 – s přesahem do roku 1965, kdy vznikl film *O slavnosti a hostech*, který režíruje Jan a jednu z hlavních rolí v něm hraje Jiří – jsou také obdobím, kdy oba bratřenci spolupracovali.

Zaujetí pro Franze Kafku u nich ovšem nebylo výlučnou záležitostí. Naopak, spadalo do oblasti kulturních zájmů, v níž se s tímto jménem a texty nemohli nesetkat, navzdory tomu, že Kafkova díla vycházet nesměla či – v krátkých okamžicích politické oblevy – vycházela sporadicky a nahodile.²²²

Domnívám se, že podobná zjištění, jako je toto, vedou také k poněkud jinému výkladu duchovního dění v totalitním režimu, představují totiž takový úhel historického pohledu, který není závislý například na periodizaci skrze střídající se politické „oblevy“ a „utuhování“, nýbrž bere jako určující samotný kulturní život odehrávající se i pod ledovou krustou, která je chvílemi tenčí a jindy tlustší nebo do níž se – držíme-li se tohoto obrazu – daří tu a tam vysekat díru. Nemá-li být literární historie v první řadě historií z perspektivy ledu, musí uplatňovat pohled z obrácené perspektivy, totiž z úběžníku života, a vrstvu jej pokrývající pojímat nikoli jako výchozí, ale jenom jako proměnnou, nepůvodní veličinu. Takový výkon klade na historika-interpreta pochopitelně zcela nesrovnatelné nároky. Recepce, která považuje politický rámec (ať už pojatý jakkoli sofistikovaně) a kvantitativní měřítko typu počet vydaných knih, recenzí, ocenění apod. (v přímých či nepřímých úměrách k různým časovým odstupům), umožňuje celkem pohodlné evidence a třídění. Naproti tomu přístup vycházející

²²² Tématu se obsírněji věnuje Veronika Tuckerová v *Revolver Revui* č. 113/2019.

z pohledu na dění *in situ* klade podstatně větší úkoly nejen heuristické, ale především hodnotově rozlišovací.

Fellini – Buñuel – Bresson

V dochovaných zápisnících Jiřího Němce ze šedesátých let, které vyjdou v nakladatelství Triáda v nejbližších měsících, se Buñuelovo jméno objevuje od konce roku 1962 do začátku října 1964. Vůbec první zmínka o španělském režisérovi se týká nápadu „zpracovat s Josém [Forbelským] pro Světovku Buñuelovy filmy – s komentářem o černé romantice?“. Předchází o čtvrt roku uveřejnění Němcovy studie o americkém prozaikovi Henrym Millerovi ve Světové literatuře (2/1963, březen, spoluautorem byl anglista Jan Válek). O dalším příspěvku pro tuto revui jednal Jiří Němec v roce 1963 s redaktorkou Evou Pilařovou. Vyšel s názvem *Revolta a poezie v díle Luise Buñuela* v červenci 1964 (SL č. 4/1964) a zvolen pro něj byl formát komentovaných ukázek – konkrétně tu jsou otištěny zejména scénář k filmu *Andaluský pes* (1928) a úryvky z *Anděla zhoubce* (1962, častěji uváděný pozdější český překlad je *Anděl zkázy*). Jiří Němec v chronologickém sledu představuje a komentuje dosavadní Buñuelovo filmové dílo, přičemž nejrozsáhlejší pozornost věnuje právě *Andělu zhoubci*.

Němcův zájem v oblasti současného světového filmu – soudě alespoň podle zápisníku – upoutal už zhruba o rok dříve Federico Fellini. Postavu Gelsominy ze *Silnice* (1954) v zápisníku zmiňuje na přelomu ledna a února 1962 v souvislosti s počínající prací na eseji o H. Millerovi. Další „felliniovský“ záznam tvoří citát: „Co to znamená křesťan? Rozumíte-li pod pojmem křesťan vztah lásky vůči bližnímu, pak myslím, že ano, že mé filmy jsou zakořeněny v této myšlence. Je v nich snaha vyprávět o světě bez lásky, o lidech plných sobectví, o postavách, které vykořisťují druhé, avšak v tomto prostředí je vždycky, a zvláště ve filmech s Giuliettou, malé stvoření, které chce dávat lásku a které žije pro lásku... Myslím, že v tomto smyslu by takto mohl být definován i *Sladký život...*“ (F. Fellini, *Panoráma zahr. filmového tisku* 1962, č. 14)“ (29. září 1962). Na tento citát Němec volně navazuje úvahou o současném křesťanském umění (4. ledna 1963) i dalšími záznamy, které spojuje řeč o Felliniho symbolice „nejprostších věcí“ (25. prosince 1962, 19. srpna a po 26. listopadu 1963).

V záznamu z 25. prosince 1962, bezprostředně navazujícím na první zmínku o Buñuelovi, Němec srovnává oba uvedené režiséry, obdobně jako je potom 11. listopadu 1963 poměřuje s Ingmarem Bergmanem (Fellini s Bergmanem se pak objevují ještě v jedné zmínce v únoru 1969). Několikadílný zápis z 25. prosince uzavírá úvaha o filmech Michelangela Antonioniho, která je zároveň jedinou Němcovou zmínkou o tomto italském režisérovi (slova v Němcově

rukopisném zápisníku podtržená tiskneme kurzivou, dvakrát podtržená nebo orámovaná publikujeme tučně).

25. XII. 62

Jak rozdílně se projevilo, že oba byli žáky jezuitů, u *Buñuela* a *Felliniho* (ten byl žákem ne snad jezuitské, nicméně něj. řeholní školy)! Zatímco Buñuel našel své myšlenkové vehikulum v *zoufalství*, kořenícím v romantických zdrojích surrealismu, Fellini pouze demytologizoval své křesťanství (svou výchovu) a přiklonil se k jeho jádru (*láska!*). A zajímavé – křesťanské symboly (a scénérie) u obou různě pojaty! U Buñuela jsou i v negaci plně působivé, ba přitažlivé (hořící trnová koruna), u Felliniho jsou plny významu symboly mimokřesťanské, ba právě věci, objekty *světské* jsou symboly nejpůsobivějšími (zatímco „křesťanské“ scény rád ukazuje *zezadu*, jejich rub – např. laťkovou a drátovou výztuž milostného obrazu při procesí apod. – též „zázraky“). Felliniho symboly – panna, moře, kamínek, cirkusové objekty! – Buñuel surrealista zoufalství, Fellini – surrealista naděje? Buñuel – jádro: *víra* v uzavřenost všech cest, černý humor, zoufalství, Fellini – *víra* v *naději*, soucit, *realismus* (!!! nezapomeňme na souvislost realismu a křesťanství – tak přesvědčivě dokázanou Erichem Auerbachem v *Mimesis!*).

Důležitost nalezení myšlenkového, řekl bych *spodního*, vehikula té oné umělecké tvorby:

Holan – gnosticismus – proto zde *dualismus*, nedůvěra k tělu, fascinace tělem, fascinace tělem jako hříchem, Platón, i Kristus, rilkeovská láska pojatá jako kontrast k tělesné, proto zde Bůh i zlo jako konstitutivní prvky světa, *dualismus*, *patrný* i *ve stavbě metafor*, proto zde zaintegrováno vše – gnosticismus je synkretistický: křesťanství – ovšem i jiné motivy: slovanství, někdy geniálně pochopené pravdy křesťanství – dětství, naděje v člověka (to křesťanské vědomí přešlo takřka výhradně do Holanových „komunistických“ básní) – tento gnosticismus je v podstatě – neřeknu nevěrou – ale malou vírou, nedověrou – stálou pochybností (*víra proti víře, víra se viklá, fixace toho – dualismus, gnosticismus*).

Fellini – křesťanská láska (ta patrná v každém *gestu jeho kamery*, v každém pohledu, je plně u věcí a ještě za nimi, věci se stávají jako u sv. Františka pravými symboly, věci právě nejprostší!, Fellini demytologizuje, neromantizuje, vše – bolest, radost – na svém místě) – pohled na krajinu –

srovnat s Bressonem (Deník v[enkovského] f[aráře]), sborníkem fotografií o Umbrii, a naopak zase s krajinou Antonioniho.

Antonioni – myšlenkovým podkladem je **filosofie lidských vztahů** – lidských vztahů jako *jediné reality*. Ve *Výkřiku* je život hrdiny určen jediným vztahem (*cítem*), je-li tento vztah zrazen, nemůže již žít (i krajina zcela vyprázdněna, je jen kulisou samoty, i samoty ve dvou – muže a ženy, již k sobě nepatří) (hrdina později s děvčkou – na pozadí mlžné roviny, vpředu 2 popelnice). Je to strašně nepravdivé a strašně pravdivé – člověk má daleko více vztahů než jen vztahy k ostatním lidem, k věcem, k světu atd. – ale je to strašně pravdivé *na té své úrovni*; proč právě ty *lidské* vztahy byly absolutizovány, by bylo třeba vysvětlit z *celku dnešní* (a to třeba i ekonomické) *situace*, a ne – jak to dělají idiotští kritikové – v *tom* či *onom* filmu hledat *tu* či *onu* ekonomickou či sociální příčinu. – V *Noci* pokročil Antonioni ještě dál, lidský vztah již není jen zrazen, ale *neexistuje takřka vůbec*. Proto ani lidé – neboť existují jen díky vztahům – *nejsou*. Pohybují se jen dvourozměrné siluety. Otřesné je, když v nočním podniku partnerka sahá na druhého (manžela), dotýká se jeho rukávu, rukou – *jako by se přesvědčovala, zda ještě existuje* (ne jen *on*, partner, ale i ona sama – derealizace, depersonalizace!). Výsledný dojem je strašně stísnující – snad ještě nežijeme tak zcela v Antonioniho světě.

Další ojedinělý záznam se týká filmu francouzského režiséra Roberta Bressona *Proces Jany z Arcu* (1962). Odkazuje též ke staršímu snímku dánského režiséra Carla Theodora Dreyera *Utrpení Panny Orleánské* (1928) a je důležitý ve vztahu k Němcově pozdější poznámce o důrazu na obrazové vyvážení adaptace Kafkovy *Proměny* z konce března téhož roku 1963 (již citujeme o několik stránek dál v kapitole Kafka):

Dnes (8. II. [1963]) viděna Bressonova Jana. Hora má dva vrcholy: jeden je Dreyer, druhý Bresson. V první části filmu jsem hodně přemýšlel, v druhé jsem byl vtažen bezprostředně. Nechávám stranou otázku umělecké realizace filmu a všimnu si jeho historického, ideového půdorysu. (...)

V zápisu 24. července 1963 Němec zaznamenal, že „minulý týden“ zhlédl Buñuelův film *Anděl zhoube* a na dalších řádkách jej interpretuje. Ozvukem je však už předchozí, o čtyři dny starší záznam. V něm Němec popisuje, jak se s kolegou

foniatrem bavili vymýšlením buñuelovského filmu z foniatrického prostředí – s odkazem k Ivanu Vyskočilovi, svému dřívějšímu kolegovi a kamarádu z vysokoškolských studií psychologie a spoluzakladateli Divadla Na zábradlí, jej uzavírá:

Při vymýšlení tohoto „scénáře“ jsem si uvědomil, jak nesmírně je třeba společnosti, dialogu k vymýšlení absurdit (bábení Ivanova?). Sám bych se nikdy nedostal do páry, ale ohromně stimulujícím vlivem působilo právě to, že Karel (ač si toho zpočátku nebyl vědom) v podstatě nenavrhoval absurdity, ale naopak se snažil absurdní představy nějak zfunkcionalizovat (třeba na tom poli chtěl mít čekárnu, u lesa věšák, dav pacientů atd.). Šlo by pak o pouhé transpozice, nikoli o svěbytnou realitu konkrétní iracionality (!ha, ha!).

24. 7. 63

Minulý týden jsem viděl *Buñuelova Anděla zhoubce* (snad tak je to třeba překládat). Aspoň několik myšlenek. – Filmově naprosto dokonalé. Přirozené, samozřejmé. Úvodní záběr – po techn. údajích – katedrála, gregoriánský chorál (pak se ještě vyskytne). V „předmluvě“ Buñuel varuje před symbolickým výkladem, není ho tam, neboť *sama skutečnost je taková*. (Srv. Mukařovského poznatek o surrealismu, že se v něm věc stává *znakem jako věc*²²³ – v případné studii citovat; také o tom mluví Zbyněk ve svém

²²³ Mukařovský ve studii *Dialektické rozpory v moderním umění* uvádí v souvislosti se „zdůrazněnou antinomií obsahu a formy“ příklad básnických obrazů, nazvaných „ve Spojitých nádobách Bretonem ‚dvojitými‘ (...), při kterých totéž slovo textu funguje současně jako obraz, tedy záležitost formální, i jako pojmenování vlastní, vztahující se přímo k tématu. Poetiku tohoto druhu obrazů podal Nezval v své povídce *Chtěla okrást lorda Blamingtona*; uvedeme jeden z nich: ‚Román. Západ slunce v pokoji. Jsou spisovatelé, kteří chtějí slovy vymalovati tento západ. Pozorují kus nábytku za kusem, pátrají po odrazech. Starší literární školy používaly mytologického aparátu. Lze vyvolati jedinou větou toto mysterium: Slunce zapadlo. A v pokoji zbyla na ně vzpomínka. Růže ve sklenici za oknem.‘ Růže je zde současně obrazem slunce, tedy formou, ale současně i skutečnou růží se všemi vlastnostmi, tedy obsahem.“ In: Jan Mukařovský: *Kapitoly z české poetiky. Díl II: K vývoji české poesie a prózy*, Praha, Svoboda 1948, s. 303–304. (Pozn. rk.)

textu²²⁴.) Vznešená společnost, která je na návštěvě („po Opeře“), služebnictvo si bere volno (dram. konflikt, někteří vyhozeni). Obsluhu pak zajišťují hosté (? , nezůstává 1?). Po hostině a hudební produkci *nikdo neodchází, nikoho to ani nenapadne*. Ukládají se ke spánku atd. Milenci naleznou svůj kout (mítnost, místnůstku uzavřenou). Hostitel se v ústraní rozčiluje, jeho manželka se zřejmě domlouvá s milencem, ve společnosti se dorozumívají zednáři, ještě dřív, než dojde k „zakletí“, probíhají drobné společenské neshody. – Společnost je uzavřena několik dní, nemá potraviny, ani vodu. Umírá stařec, jedna žena je v horečkách, halucinuje (krásná noční scéna, kdy bodá nožem po halucinované ruce). Jiná noční scéna: stařec sahá po ženách. Milenci se zabijí. Jejich krev objevena krátce poté, co je voláno po *oběti* – hostitel má být zabit, je nesmyslně obviňován, že vše způsobil. Chvílemi propuká hysterie. V domě – jak patrně již v jedné scéně na zač. filmu – jsou ovce a malý, neškodný medvěd. V kritické chvíli se objevují, jedna ovce je „obětována“ se zavázanýma očima. Je pak opečena, do ohně jsou rozštípány předměty jako basa apod. Když je nejhůř – snad v noci – záběry, o čem jednotliví lidé sní – polibky dětí, jiný vidí skálu – „papež“ atd., stařena slibuje zakoupení sochy P. M. Lurdské – sochy, gumové, omyvatelné... (!) Také se rozhodnou, že budou-li vysvobozeni, uspořádají Te Deum. Všichni se hrozí zániku. Zednáři vykřikují zvláštní modlitby, volají „Adonai atd.“ – jistá žena (zednářka) má v kabelce husí nožky a provádí kabalistické zaklínání (věštění?). Mezitím ani zvenčí nikdo do vily nemůže, policie hlídá, sloužící sledují dům, neproniknou ani děti jedněch účastníků, provázené knězem, který je vychovává. Po několika dnech se octnou účastníci přesně v témže rozmístění, jako byli tehdy, když celá věc začala – po hudební produkci. Pokusí se opakovat vše, co tehdy dělali, a najednou všichni vyrazí ven, před dům, kde jsou zástupy lidí (konaly se pokusy se k nim prokopat apod.). Ještě jedna pozoruhodná scéna z uzavření: nesnesitelná žízeň, nakonec vysekají ozdobnou sekyrou vodovodní rouru, voda stříká, všichni se sobecky tlačí, chlemtají vodu atd.

Další scéna (po vyjití) je Te Deum v chrámu. Celebroují tři staří kněží. Po skončeném obřadu, jemuž jsou „postižení“ s vážnými výrazy všichni přítomni, když se kněží blíží k sakristii, řekne (snad biskup), že nepůjdou ještě do sakristie, počkají, až vyjdou lidé, a otálejí. Mezitím vzniká frmol

²²⁴ Zbyněk Hejda: Činohra na Zábradlí. In: *Kritiky a glosy*, ed. Michael Špirit, Praha, Triáda 2012, s. 105–106; srov. též komentář M. Špirita k tomuto textu tamtéž na s. 294–295. (Pozn. rk.)

u východu z chrámu, zřejmě nikdo nemůže vyjít. Záběr venku, zde je zmatek, policie střílí do davu, zůstávají ležet mrtví. Zvoní zvon na věži. Po ambitu, přilehlém k chrámu, běží stádo ovcí.

Interpretace? Přes Buñuelovy výstrahy a s tou výhradou, že v tomto filmu – myslím na rozdíl od Viridiana – jsou také jen žerty („černé žerty“), vidím toto: navázání děje na začátek „zakletí“ má zvlášť názorně ukázat možnost pokračování konvenčního povrchu života v jeho dějové linii – to, co bylo *mezi*, bylo ve skutečnosti *pod*, a bylo tam a je tam i tehdy, když se explicitně neprojeví. *Tento film stojí na tajemství* (i to v „předmluvě“), *jež surrealisticky pochopena jako konkrétní iracionalita* především *podvědomá* (oblast instinktů – voda, jídlo, sexus, archetypů – invokace, modlitby, věštění, „oběť“ hostitele, ovce atd.), *která provází v hloubce stále konvenční povrchovou dějovou rovinu skutečnosti* a někdy, za zvláštních okolností, prorazí svou skořápku, zjeví se nad hladinou, dostává se do konvenčního života, který obrací na ruby. Dle Buñuela je vše lidské (v rámci povrchového života) ilusí, kterou demaskuje a nechává rušit např. náhodami (muž, nemožný bez léku, který ztratil, jiný lék najde a zahodí – *snad* neví, o co jde). Nihilismus – ale v tom smyslu, že vládne právě ta podvědomá konkrétní iracionalita. Aby pak nebylo možno interpretovat to vše jen jako pouhou anomálii – překoná konkrétní iracionalita nejen konvenci všedního dne (společnost po představení), ale i křesťanský, náboženský obřad. Ani ten není dost silný, aby zlomil kouzlo, ono vládne i nad ním. *Přirozenost* všedního dne i *nadpřirozenost* svátku jsou překonány *surrealitou*, která je mocnější než ony. Chce tím Buñuel říci, že je mocnější proto, poněvadž konvence společenské i obřad církevní jsou jejími deriváty, nebo to má být zápas ducha s podvědomím, v němž duch (ego a superego) podléhá? Na každý pád „kouzlo“ vládne.

V pozdějším záznamu, z 19. srpna 1963, Němec uvádí i dřívější Buñuelovy filmy *Nazarín* (1959) a *Viridiana* (1961) a Felliniho *Silnici* (1954). Ze 21. srpna 1963 je další zápis k *Andělu zhoubcí*:

Poznámka k *Buñuelovu Andělu*:

Je tam i pokus *zrušit čas* – a ovšem – v souhlase s B. nihilismem – nenechat čas znovu regenerovat (jako je tomu v archaických mýtech), nýbrž nechat

jej *pouze upadat*, rozpadat se v chaos. Přes ucelenost Viridiany je Anděl mnohoznačnější – symbolicky plnější.

Další pasáží o filmu a význačných filmových režisérech je ta z 11. listopadu 1963, srovnávající Bergmana s Fellinim a Buñuelem a zmiňující ještě filmy italských režisérů Vittoria De Sici *Horalka* (1960), natočený podle románu Alberta Moravii, a Luchina Viscontiho *Rocco a jeho bratři* (1960).

Bergman – nemohu se zbavit dojmu, že na rozdíl od Felliniho Bergman tak docela nevěří tomu, co říká... Konec konců toho ani neříká tak moc (víra v Boha, odpuštění – a kolem toho ta severská, dekadentní scénérie). Zatímco i v prostředních francouzských nebo italských rázům komunikují snad s každým gestem, tak zde – A mám-li to říct naplno, nejsem si tak docela jist, zda se ta „hluboká morální a náboženská tematika“ nedostává do Berg. filmů tak trochu suchou cestou (právě proto, že skutečnost není viděna u něj *s láskou – ti lidé jen tak mluví*) a zda, když ho to napadne, nezačne prostě točit filmy existencialistické. Ostatně – jeden rozhovor – v Panoramatu souč. filmu nebo jak se to jmenuje – nevím... Např. v Bergmanových Jahodách je scéna, kdy mladá dívka konejší dítě a nám běhá mráz po zádech! Kolem jsou podivně zkroucené větve – uf! Bergman je skutečně mistrem atmosféry zlověstnosti – ale mně to prostě nesedí, když krutost – dávám přednost Buñuelovi, nevím proč – anebo to vím: u Buñuela je jeho *uměním* i hrůza a krutost nějak *povýšena*, kdežto u Bergmana je to zlověstnost – jak bych to řekl – fyziologická, syrová, prostě jako taková (a to – podobně třeba jako to znásilňování v Horalce nebo v Roccovi je na umění *málo*, to prostě není umění, protože tam ta krutost není sama v sobě překonána).

Na úvahy o významu hrůzy a krutosti navazuje Jiří Němec také v zápisu ze 14. ledna 1964:

Při debatě o *Buñuelovi*:

Buñuelova krutost může mít důležitou psychologickou funkci – odreagovávat na *umělecké rovině* určité tendence (potlačené) nebo naopak v této formě připravovat na určité kruté životní zážitky (funkce protilátek, séra). To má obecnější význam: každý věřící (nemá-li sklouznout do fanatismu

a za účelem zachování duševní rovnováhy) musí mít v sobě také místo pro ateismus, pochybování, ironii vůči „posvátnému“ – jednou formou tohoto „vyvážení“ je právě *umění*, jinou *humor* (srv. Chestertonovu dvojici víry a humoru v Not[tinghamském] Napoleonovi). Podobně to platí i pro všechny „ctnosti“ – vždy vyžadují vyvážení nějakou zneškodněnou „neřestí“ – třeba ve formě skutečně *prožitého* pokušení (na to upozorňuje J. Lacroix v případě intelektuálního přesvědčení v dopise Garaudymu²²⁵). Jen poznámku – v tomto pokušení *netřeba* padnout (tolik jen na okraj k Milanovi [Tesarovi]), naopak: pád *zatemňuje* poznání z prodělaného pokušení (srv. s tím hlubokou myšlenku Donoso Cortése, že světci mají lepší poznání hříchu než hříšníci, že by si za zpovědníka v nejpraktičtějších věcech vybral právě toho, který by byl nejvíc mystikem...).

Témata, která Jiří Němec průběžně rozvrhoval v zápiscích, resumoval v závěru studie *Revolta a poezie* v díle Luise Buñuela (SL 4/1964):

Pokusme se teď jednotlivé prvky Buñuelova filmového světa shrnout a získat tak aspoň nárys celkového pohledu. Prvním takovým významným prvkem je snaha o objasnění skutečnosti. Buñuelův vpád do filmu je ve znamení proříznutého oka z *Andaluského psa* – takovým chirurgickým řezem chce Buñuel obnažit podstatu skutečnosti. Zkušenost, které takto nabývá, je ovšem formována také světonázorovými předpoklady surrealismu, k němuž se přimyká. Podstatu žité skutečnosti nachází v touze a v konečnosti jediného světa, který je sám sobě důvodem a cílem. Sdílí spolu se surrealismem přesvědčení o základní nevině člověka, který se stává zločincem jen proto, že nejrozličnější konvence a tabu jej vhánějí při realizaci jeho touhy do neřešitelných dilemat. Všechny tyto vrstvy sociálních zábran až po ty nejduchovnější jsou totiž pouhým derivátem základní pudové energie, která je občas smete jako stavbu ze sirek. Lidská důstojnost spočívá na cti, na věrnosti sobě, na osobní autenticitě. Ta však není v posledku možná jinak než v odhalené autenticitě světa, ve vědomí jeho soběstačnosti, jak v hrůze, tak i v kráse. Proto sleduje Buñuel postavy, jako je Nazarín nebo Viridiana, s účastí, ale pokládá je za problematické, neboť v nich „se při-

²²⁵ Dopis Jeana Lacroix: Personalismus a dialog. In: Roger Garaudy: Perspektivy člověka. Přel. M. Průcha, J. Patočka, J. Pechar, L. Sochor. Praha, NPL 1964, s. 177–181. (Pozn. rk.)

roda odvážila snad až příliš daleko“, můžeme-li v této souvislosti parafrázovat výrok jednoho českého umělce a meditátora.²²⁶ Buñuelovu postoji odpovídá nejspíš pohled lékaře, řekněme rovnou – pohled psychoanalytika původní observance.

Buñuelovým nálezem tedy byla hluboká skutečnost lásky a touhy a revolta proti falešnému vědomí, které ji potlačovalo a zastíralo. Cílem jeho snažení se stalo přijetí světa a jeho vyjasnění uměním, které ukáže krásu ve středu hrůzy, aniž nás ukolébalo, že proti této hrůze není třeba bojovat, aniž se zřeklo požadavku důstojnosti a neviny člověka. Láska a revolta se u Buñuela vzájemně podmiňují a nejsou odděleně vůbec myslitelné. Přitom konečnost světa a života zůstává stálou pobídkou k zachycení a zhodnocení prchavé přítomnosti, k její proměně nábojem tajemství, skrytým v každé skutečnosti. Zde však také vyvstávají otázky, které sama povaha takového pokusu, jako je Buñuelův, nezbytně klade. Povšimněme si například podoby lásky, kterou Buñuel ztotožňuje se samotným životním principem. Láska má pro něj na jedné straně tvořivý, životodárný ráz, na druhé straně je však také něčím ničivým, co svádí všechno zpět do orgiastické nerozlišenosti chaosu a nicoty. Přijetí světa znamená u Buñuela přijetí obou těchto stránek. Proto můžeme tak těžko rozlišit, kde je u něho revolta aktem života, setřásajícího se sebe mrtvé formy, a kde je naopak známkou rozpadu a návratu k východisku. Přes některé opačné náběhy nedává Buñuel lásce osobní vyústění, nepromítá tvůrčí úsilí života do jedinečnosti lidských vztahů, které by tak dávaly smysl celému dění. (...) Jeho dílo nám svým zpětným účinkem skutečně odhaluje hloubkovou dimenzi reality, vytváří prostor, dovolující se po životně vážných odpovědích vůbec ptát. Nedovedu si bez objevu filmového „tajemství“ představit například takového Felliniho, přestože se tento personalista svou výslednou perspektivou od Buñuela výrazně liší. V konfrontaci s Fellinim vyniknou nám ostřeji některé konstanty buñuelovského světa. Mnohé je společné – tajemství, sen, dávné obsese a traumata, z nichž se na plátně zpovídají, demaskování konvenční skutečnosti i lidské, příliš lidské touhy po zázracích (u Felliniho ještě drastičtější než u Buñuela) a nakonec i láska. Zde se však také oba umělci rozcházejí. Zatímco Buñuelova „metoda“, jak jsme si ji zpřítomnili na *Viridianě*, odkazuje k tvořivě ničivé povaze freudovsky pojatého libida,

²²⁶ „Bolest všech uměleckých snění je vzpomínkou na hlubiny, do nichž se duše odvážila příliš daleko.“ Otokar Březina v úvodní eseji *Tajemné v umění* (1897) z knihy *Hudba pramenů (Hudba pramenů a jiné eseje*, ed. Petr Holman, Praha, Odeon 1989, s. 12). (Pozn. rk.)

„libido“ Felliniho má paradoxní podobu jedinečné a zároveň univerzální výzvy, osmyslující prostřednictvím láskyplného lidského pohledu celý svět (připomeňme Gelsominu v *Silnici*). Souvisí s tím i otázka „nevinnosti“ – u Buñuela je člověk jako oběť tvořivě ničivého cyklu „nevinný“. Naopak ve Felliniho světě má pro člověka „uvědomění viny“, tedy osobní odpovědnosti, klíčové postavení.

Vraťme se však ještě k jednomu ze společných rysů obou režisérů: k černému humoru. Myslím, že černý humor je u Buñuela (proti Fellinimu) hluboce dvojznačný. (...) A je-li Buñuelovo vidění bezvýchodnosti šokující, není proto útěk ze světa, podnikaný ve jménu transcendence a abstraktní normy, o nic oprávněnější. (...) Myslím (...), že není Luisu Buñuelovi číhna žádná újma, ukazuje-li se, že jeho dílo ve svých důsledcích nutně přivolává základní otázky lidské existence. Ne snad proto, že by bylo samo nositelem určitých filosofických tezí, ale ze své povahy nástroje k uchopení skutečnosti. Chtěl jsem také aspoň naznačit, že jeho zvláštní, krutou ironií, bolestí, ctí a energií naplněná krása volá po tom, abychom tvůrčí postup, jakým se vnitřní napětí moderního umělce vtěluje třeba i do podoby černého humoru, nestavěli – jako doposud – na samu periférii zájmu.

Konečně poslední filmový zápis v zápisnících Jiřího Němce – vzniklý již poté, co v červenci 1964 vyšla jeho studie o Luisi Buñuelovi ve Světové literatuře – je věnován Buñuelovu filmu *Zapomenutí* (1950):

18. 9. 64

Zhlédnut Buñuelův film Los Olvidados.

Film na úrovni Nazarína a Anděla – oproti jejich návazné fabuli spíše volně řazené epizody, spojené tím, že jde o hermeticky uzavřený, „imanentní“ prostor. Opět se objevuje člověk jako bytost, k jejíž podstatě neodlučně patří zloba (pojatá jako agrese, vražda, „matar...“), film používá kanonizovaných i nekanonizovaných symbolů, v pozadí „psychoanalytická věda“, dokonale odhalená, nevymyšlená.

Hlavní postavy: *Jaibo* – mladý zločinec, *Pedro*, mladý, ještě čistý chlapec, vháněný do odporu ke společnosti matkou a přátelstvím (spíše solidaritou) s Jaibem (aspoň na začátku). Matka Pedrova je 5 let vdovou (má 1 ½ r. dítě), to vše v pozadí: patrně pocity viny vůči Pedrovi, odtud agresivita. *Slepec* – zloba (nakonec se raduje, že všechny mladé delikv. zabije, léčí holubicí...). *Opuštěný chlapec*, *Ochichito?* (Očičko) – prvek čistoty. *Mladá dívka* – čistá, ale i ona, když se s ní slepec (ovšem obscénně) mazlí, vytáhne

dýku a symbolicky naznačuje, že ho probodne, často se odhaluje – viz obrázky z Deníku komorné – nohy. Největší výraz lidskosti – když dá Pedrovi? 1 pesetu. Fantastická scéna noční můry po vraždě Juliana Jaibem – Pedro vidí, jak se k němu blíží matka, má zvl. manýrované pohyby, vypadá jako gotická madona (drapérie!), uklidňuje ho, pak ale vidí zakrvácenou hlavu Julianovu? Jaibovu, zdvižený pařát-ruku, pak se matka znovu blíží, přináší v ruce kus syrového masa, vtom se objeví Jaibo, trhá jí pomalu toto maso z ruky. Několik krutostí, inspirovaných Jaibem: házejí kameny na slepce a velkým kamenem mu protrhnou buben. „Zajmou“ na ulici mrzáka, bez dolních končetin na vozíčku, žádají výkupné, když nic nedostanou, zdvihnou ho, pak ho bijí, položí ho na záda na chodník, a vozík mu daleko rozjedou. (Když se zvedá zbitý slepec, zakdáká mu u hlavy slepice.) Jaibo má styk s Pedrovou matkou – vdovou (v další sekvenci vidíme, že v centru záběru je postel, kolem níž stojí Pedro a matka). *Ředitel polepšovny* (s otevřenými dveřmi) – nechá ho jít si něco koupit s darovanou 50tipesetou – logika „zla“ – na Pedra už čeká Jaibo – dostanou se do konfliktu, ten pak končí Pedrovou smrtí (je zabit Jaibem), Jaibo končí zastřelen na útěku policií. Pedro je dědečkem dívky a přemluvenou dívkou (aby na ně nepadlo podezření) odvezen na smetiště a tam shozen ze stráně – závěr. Důležité motivy – matka, trýznící a nechápající syna, který se však snaží o sblížení, opuštěný chlapec, využívaný dospělými. Funkce zvířat, přítomny důl. scénám (vražda atd.). Přes mrtvolu Juliana v představě padá peří. Jaibo, když umírá, vidí podivného, snově – ne na zemi, ale nad (?) – běžícího psa a šeptá: Jsem sám, jsem sám, jako vždy. (Jeho sexualita, přes svou brutálnost a snad i zkaženost, je *přesto* touhou po *účasti*.)

Vždy znovu: libido + Todestriebe, lidská důstojnost – zde děti, tedy se projevuje jako jistá čistota (snad i spolu s něhou, nejsem si jist, zda však i ta není pojata jako jistá – byť zárodečná sexualita). Ústřední motiv je zde uzavřenost – cestou k ní (dramatický prvek – nůž, stále se opakuje „matar, matar...“).

Buñuelovou filosofií je *věda* – to je ovšem smutná filosofie (tak jako byla smutná i pro Freuda), je pozoruhodné, že Buñuel je nejen schopen tuto pozici unést, ale z ní i *tvořit* (překonává ji tím snad? jak uvedl Zdeněk Hel[us] – myslím, že ne, resp. překonává ji právě jen uměním – je to či není *životní* překonání, říkal jsem Zdeněkovi, že ne, ale je tomu tak – Buñuel přece tak *naplňuje jisté poslání*. Nyní bych tedy řekl: *Ano!*).

Doplňek: V jedné z nejčistších scén předává Pedro dívce amulet, který má na krku – ona se ho ptá, co to je – Pedro odpovídá: Zub z mrtvého... Odkud

ho máš? – Ze hřbitova. (Závěrem mu pak dívka zub vrací – aby ho chránil.)
Naprosto fantastické spojení života (štěstí) a smrti (hřbitov)!

Otázkou je, kde mohl Jiří Němec Buñuelova *Anděla zhoubce* vidět, stejně jako další z těch filmů, které se v Československu v oněch letech oficiálně nepromítaly. Podle údajů uveřejňovaných v týdeníku *Filmový přehled* a v souhrnech sestavovaných Jiřím Havelkou byly v letech 1961–1964 povoleny k promítání z filmů, které Jiří Němec jmenuje, pouze *Horalka*, *Rocco a jeho bratři*, *Matka Johana od Andělů*, *Silnice*, *Sladký život*, *Viridiana* a *Výkřik* a z Němcem výslovně nejmenovaných filmů uvedených režisérů ještě Felliniho *Cabiriiny noci*, Bressonův *K smrti odsouzený uprchl* a Bergmanovo *Léto s Monikou*. Některé nejspíš zhlédl během svých tehdejších nelegálních návštěv Polska, během nichž, jak vzpomíná Dana Němcová, navštěvovali také filmová a divadelní představení (tomu by snad mohla nasvědčovat i opakovaně se vyjevující nejistota ohledně českých překladů názvů).

Některé z oněch filmů byly také pravděpodobně od konce padesátých let promítány z kopií, které nepřišly do oficiální distribuce a jež vlastnil Československý filmový ústav – Filmový archiv (samotný ústav byl na počátku padesátých let přechodně zrušen a znovu obnoven roku 1963, archiv a jeho jednotlivá oddělení byly mezitím různě podřizovány nesystematicky vznikajícím podnikům a útvarům státní správy, dnes Národní filmový archiv), takové projekce se konaly například v kině Vysokoškolského filmového klubu, později v kině ČsFÚ Ponrepo, nebo byly zařazovány do programu Pražského filmového klubu, v té době v kině Praha na Václavském náměstí, či některého jiného filmového klubu, též v kině Hvězda.²²⁷

Na další případnou možnost upozornil Petr Král: „Každý týden se konaly tzv. předváděčky, s živým překladem, v kině Blaník snad, jichž se zúčastňovali tehdejší funkcionáři ve výběrové komisi, která rozhodovala o zařazení filmů do distribuce. Tyto filmy pak nosil na FAMU tehdejší její děkan A. M. Brousil a promítal je na semináři studentům. Předváděčka byla v pátek odpoledne a večer seminář. Myslím, že nová vlna by nebyla to, co byla, nebýt těchto projekcí, organizovaných děkanem, ať byl jinak, jaký byl. Pouštěl se Antonioni, Fellini, Buñuel...“ Sdělení komentoval Jan Bernard: „Jiří možná mohl chodit i na projekce do Blaníku, že by chodil na projekce FAMU v pátek ráno [sic] považuji za méně pravděpodobné.“ A Dana Němcová: „Jan Němec nás několikrát vzal na promítačky v boudě u Wilsonova nádraží, kde se pro studenty [FAMU] pouštěly filmy, které se nedostaly do distribuce.“

²²⁷ Za informace v tomto odstavci vděčím Janu Bernardovi.

Citované pasáže ze zápisníků ukazují, jak soustředěný a systematický ve vztahu k proniknutí do jádra filmové výpovědi jako takové byl průzkum Jiřího Němce, který podnikl během zhruba dvou let, kdy se tímto druhem umění zabýval. Příznačných je také několik dalších rysů: Němec sleduje nejpozoruhodnější výkony tehdejší světové kinematografie – a to v okamžiku, který v těchto dílech představuje jeden z nesporných historických vrcholů filmového umění. Pozoruhodné také je, že zaznamenává s jedinou výjimkou filmu polského režiséra Jerzyho Kawalerowicze *Matka Johana od Andělů* (zápis 12. února 1962, J. N. uvádí originální název) díla západní, povytce románská, jen v případě Bergmana a Dreyera též severská. A že vůbec nepíše o zdejší produkci – což však může souviset s tím, že díla, nad nimiž by mohl uvažovat právě v souvislosti s tématy, která rozvíjí, zde teprve vznikají.

Ačkoli Jana Němce nikde v zápisníku bratranec Jiří nejmenuje (možná v jednom případě, 31. ledna 1962, ale Honzů znal a takto oslovoval několik), je nepředstavitelné, že by spolu během setkání o filmu v obecnější rovině nehovořili, tím spíš, že pro Jana Němce – jak uvádí hned v úvodu podrobné monografie režiséra Jan Bernard – byli zejména Robert Bresson a Luis Buñuel nepochybnými vzory. Nepřímým dokladem takového dialogu jsou i poznámky Jiřího Němce k filmovému zpracování Kafkovy povídky *Proměna*, které uveřejňujeme za tímto článkem. Otázkou, které se ještě v následujícím textu dotkneme, však je, odkdy tento dialog probíhal. A za pozornost stojí i to, že intelektuální úsilí Jiřího Němce je i v tomto případě – tak jako to platí pro zájem o teologii, filosofii či literaturu –, zaměřeno k otázkám smyslu a bezprostřední praxi.

Kafka

Období, kdy se Jiří Němec intenzivně zabýval filmem, je podle svědectví dochovaných záznamů ohraničeno zhruba roky 1962–1964, s přesahem do roku 1965, v němž vzniká film *O slavnosti a hostech*. Připomeňme zde jen na okraj, že ve stejné době započal svou činnost Ekumenický seminář v Jirchářích – zahájen byl 16. října 1963 přednáškou Jiřího Němce, který ho spoluzaložil, a pak pokračoval až do úředního zákazu na podzim 1970 – a že s počátkem roku 1964 začal vycházet a na konci příštího roku byl zakázán měsíčník *Tvář*, na jehož podobě se Jiří Němec jako člen redakčního kruhu též mimořádně aktivně podílel.

Němcův zájem o dílo Franze Kafky začíná dříve než jeho zájem o film a také je soustavný – Kafkovo dílo patří k těm několika, která spoluvytvářejí jeho kritéria při pohledu na literaturu, umění, na svět. První zmínka v zápisníku, týkající se Kafky, je ze 7. srpna 1961. Ještě ne osmadvacetiletý Jiří Němec v něm zmiňuje „důvod, proč je Kafka největším moderním autorem – obecnost“. Svůj tehdejší literární piedestal na následujících řádkách zaznamenal takto:

Krom Kafky Bernanos a Camus. ¶ Autoři epochy. ¶ Ale draží: Greene, Waugh, Holan, Deml, Weiner, další, další. ¶ Vděčen: Chestertonovi, Marcelovi. ¶ Objevují: Hesse, Saint-Exupéry. ¶ Čeká: Malraux, Proust.....

O půl roku později se v zápisníku k Franzi Kafkovi vrátil třemi zápisy, prvním z neděle 4. února 1962 nad studií Ivana Dubského a Mojžíře Hrbka, uveřejněnou v časopise *Nový život* č. 4/1957, druhým o patnáct dní později, 19. února, zahrnujícím reflexi mezitím vydaného prvního českého překladu Kafkovy *Ameriky*, a třetím z 20. února, jenž je dodatečnou poznámkou k oběma předchozím zápisům (v citacích zde vynecháváme bezprostředně související Němcovy poznámky k tématu „hledání Boha“, v nichž se opírá zejména o knihu Teilharda de Chardin *Le milieu divin*, již četl zároveň – přestože si uvědomujeme, že k Němcovu pohledu na věc patří, v této souvislosti je výmluvná například jeho zmínka o vztahu *Proměny* k Tolstojově novele *Smrt Ivana Iljiče* – viz níže na konci této kapitoly).

Dubský a Hrbek se v závěru rozsáhlé studie O Franzi Kafkovi pokusili „postihnout některé rysy a odstíny“ spisovatelova díla v odstavcích nadepsaných *Snovost*, *Popis*, *Skepse* a *ironie*, *Styl*, *Literární příbuznosti* a *Napětí*. Zvláště tyto pasáže, ale i některé další, a zejména pak Dubského a Hrbkova základní snaha o komplexní přístup ke Kafkovu dílu můžeme snad oprávněně považovat za jedno z východisek, na nichž se vyhraňuje a vymezuje Němcovo úsilí porozumět Kafkovi – viz například Dubského a Hrbkovy formulace v odstavci *Snovost* o tom, že „logika bdělého života je nahrazena logikou snu“ nebo v pasáži o stylu: „Kafkův kříšťálově čistý jazyk nachází slova v jeho denním životě“, či – abychom uvedli ještě alespoň jeden příklad – kapitolu o *odcizení a naději*; porovnejme ji s tím, jak se k tomuto tématu vyslovil, odlišně od Dubského a Hrbkova pojetí, Jiří Němec ve studii *Smysl obrazu a časovost*, z níž citujeme v závěru tohoto článku.

4. 2. 62 (...)

Potřeba jakéhosi „*Summary*“:

(à propos četby studie Dubského a Hrbka o Kafkovi v NŽ opět po létech)
Kafka ukazuje *zbytečnost* cesty za Absolutnem, Bohem. Tato snaha o uchopení je marná.

Bůh sám nás musí najít.

Co však, jestliže Bůh nepřichází?

– Nesmysl! V okamžiku, kdy se takto ptáš, *již je tu*. „Nehledal bys mne, kdybys mne nebyl našel“ (Bůh u Pascala).

Nevyčerpávej se tedy stíháním Boha, zasvěť se raději lidem, práci na jejich spojení, osvobození, všech – bez rozdílu. Chceš-li, vezmi si příklad třeba ze Saint-Exupéryho.

Bůh se ti dá poznat v neočekávané chvíli.

(Tím ovšem není Kafka „vyřízen“, svého času jsem byl nucen přímo vyslovit své přesvědčení tak, že pokládám Kafku za největšího moderního autora – pro jeho obecnost – a myslím, že je tak nějak v Kafkovi vše – ostatně má pozítří vyjít léta odkládaná Amerika – tedy další až potom!)

(...)

19. 2. 62

Ke Kafkovi –

Stále více se ve mně vyhraňuje pocit, že Kafkova díla rostou ze základního Kafkova konfliktu ve vztahu k oběma otcům – pozemskému i nebeskému. Hřmotný surový šéf staroměstského obchodu, Stvořitel světa, v němž existuje zlo, samota atd. – to vše bránilo Kafkovi v oddanosti, ač její nutnost naprosto chápal. Proto jeho texty tak dvojznačné – absolutno existuje, zároveň však také odpuzuje svým vnějším projevem – je paradoxní, že právě toto dílo se může jevit dnešní době *náboženským* poselstvím, svědčí to o skutečné vyprázdněnosti a vyprahlosti. Kafka ovšem o existenci transcendentna nepochybuje, ale vztah k Němu je u něj ambivalentní.

Zámek, Proces – klasické doklady pro tuto tezi. *Amerika* – důležitá kapitola „Oklahomské divadlo v přírodě“ – jakési „nebe“ se vším všudy: lidé jsou do něho zváni všude vylepenými vyhláškami, kde se slibuje vše možné, jen o mzdě se nemluví („asi proto, že nestojí za řeč“, dodává Karel Rossmann s neatraktivní logikou), pak ta hostina! stálé díky zaměstnavatelům, kteří je vůbec ani nepozorují, nebo to, že se významné scény odehrávají na závodisti (!) – viz svatý Pavel: „Každý běží, ale ne každý dostává vítězný věnec...“

Při stavbě Čínské zdi – rozbor stavu sekularizovaného židovstva: „císař“ je tak daleko, že již pro ně jaksi *není*, ale přesto je to jen on, kdo drží národ pohromadě; chtěli by stisknout císaře na hrud', ale to by podkopalo samu jejich existenci – chápu jako touhu stáhnout transcendentního Boha k sobě, to je ovšem křesťanské Vtělení – a to by samozřejmě znamenalo přestat být Židy!

V trestanecké kolonii – rozbor křesťanství: „otec“ vytvoří mučicí mechanismus, který je na lidi skutečně používán, cílem je – blažený úsměv před

smrtí, pak „syn“ sám toto mučení podstoupí (!), stoupenci „syna“ věří, že vstane z mrtvých, jeho náhrobní deska je však v hospodě (!), zakryta stolem...

Je to ohromně, sugestivně působivé jako (opět cituji) – „fysické tušení nadpřirozena“, o němž píše Claudel při Rimbaudovi, ale zároveň je to legrace, ironie, persifláž, parodie, v něčem úplný Mastičkář! (analogicky ke středověkému) – obojí bylo v Kafkovi.

(...)

20. 2. večer (...)

„Universalita“ literárního díla –

- mírou je, kolik nabere z reality, kolik „ztvární“ (to slovo už je klišé!)
- nejuniversálnější asi Kafka; nedávno u nás jedna návštěvnice zdůrazňovala Hemingwaye – jak je to s jeho universalitou?

Pokus o typologii humoru v umění – úvahy na toto téma najdeme jak na dalších místech Němcových zápisníků, tak v jeho časopisecky publikovaných textech o Luisi Buñuelovi, Grahamu Greenovi, Franzi Kafkovi, Ladislavu Klímovi, Jakubu Demlovi či Bohumilu Hrabalovi – tvoří deníkový záznam 24. ledna 1963. Vrací se v něm také k přítomnosti humoru a jeho povaze u Franze Kafky:

Zbyněk [Hejda] jistě velmi správně rozlišuje (ve studii o Zábradlí a Ivanovi [Vyskočilovi])²²⁸ *humor dada* – samoúčelný, žijící ze sebe – a *humor černý* – ozvláštňující zřůdnost, absurdnost nějakého jevu tím, že jej necháme působit jako něco „přirozeného“. Několik doplňků: humor dada (k tomu má blízko i Jarry) je vlastně převodem, translací gagu na verbální úroveň (jde o klaunský kotrmelec na slovní úrovni, slova „se kopou“, smějeme se, co se dá se slovy dělat), černý humor – oproti humoru třeba Karla Čapka, shovívavému, humorný je detail, jinak vše v pořádku – vidí trhlinu hluboko do reality zasahující, vidí *zlo*. (Patrno již v samotném názvu – černý humor, jistě odvozeno od *černé magie*, pracující s *démonem*, oproti dovolené magii „bílé“.) A myslím, že jsou toho času dvě formy černého humoru: a) *forma více méně křesťanská* (E. Waugh apod.) – je tu určitá distance, nad vším je náznak soudu a také milosti (Dürrenmatt!) – a b) *forma surrealistická*, která vidí také tyto kruté disproporce, ale zároveň ji tyto disproporce poněkud fascinují, opájí se jimi (to je již u Sadea, ale jistě i u Buñuela). U kořene a) je jistý nesporný dualismus: ať již směrem k gnosticizmu (dobrá a zlá substance jako stejně „přítomná“), nebo ve formě napětí mezi

²²⁸ Viz předchozí poznámku pod čarou a tamtéž související pasáž. (Pozn. rk.)

přítomností a budoucností (svorníkem tohoto napětí mezi nimi je soud a nový počátek); u kořene *b*) je romantická revolta (jedna z forem titanismu), tedy sice revolta proti světu (a *tudíž* i proti Bohu), ale zároveň fascinace tou *spodní, chaotickou, mýtickou, instinktivní stránkou* světa – v této pozici je proto pochopitelně *rozpor*: protestuje se proti *krutému* světu (Sade se rouhá krutému Stvořiteli), zároveň jej však fascinuje *krutost* tohoto světa (neboť tato krutost, toto požívání je právě vlastností onoho chaotického „podkladu“ světa).

– Co Kafka? – Jde u něj nesporně často o černý humor (Proměna, ale i Doupě!) – je zde splněno kritérium černého humoru: – *jde o vážné věci* – účín je komický – a vskutku také je podkladem vidění hluboké trhliny světa; ač Kafka zakládá (a chce vidět) možnost milosti, často do této trhliny (která se pak jeví bezednou) nezadržitelně padá.

– Od černého humoru nutno rozlišovat *černý román* (kořeny v angl. romantice), vyskytující se i u nás (Klíma, Nezval); v některých černých románech jsou ovšem prvky černého humoru (Klíma!), jinak bývá často rovnítka mezi černým románem a románem strašidelným. (Doplnit více o černém románu!)

O tom, kdo z bratranců Němcových přišel s nápadem vytvořit adaptaci Kafkovy povídky *Proměna*, kdy a za jakých okolností, nevíme bohužel nic podrobnějšího. Jediný záznam v zápisníku, v němž se Jiří Němec výslovně o práci na scénáři zmiňuje, pochází z 28. března 1963 a zní:

Několik nápadů k scénáři Kafkovy Proměny.

Pečlivě provést broukovy „výzkumy“ – civění na kousek zdi (abstrakce!), různé zaostřování, detaily, praskliny ve zdi, mramorování, tapety, detaily nábytku – tísnivý dojem... Dlouhé pozorování ulice škvírou okna – otázka, zda má někdo jít – snad leda lidé odvrácení jinak, zcela osamělý chodec, uzavřená drožka – nebo naopak více lidí? To naopak až na konci? Velmi pečlivě sladit rytmus všech scén (viz Bresson: film se podobá nejspíš *hudební skladbě*). Pojetí konce „brouka“ – do ztracena, nebo naopak symboly („vykoupení“)?

Exper. možnosti: *zvuky* (jednotl. tóny hudeb. nástrojů – několik úderů na klavír atd.)

zařazování „podprahových vjemů“ – citové ladění filmu (barvy, nápisy atd.) – vyzkoušet!

Z několika dokumentů dochovaných v barrandovském archivu vyplývá, že Jan a Jiří Němcovi odevzdali 25. června 1963 tzv. filmovou povídku, která byla schválena dramaturgií Tvůrčí skupiny Erich Švabík – Jan Procházka 3. července 1963 a zahrnuta do jejích výhledů. Termín odevzdání literárního scénáře byl do 30. března 1964. Scénář byl posléze rozmnožen cyklostylem jako interní tisk Filmového studia Barrandov (rozmnoženina nenese vlastní dataci, pouze značku 156-64-pe). Jan Němec datuje v próze *Kdo se bojí Franze Kafky*, vydané v knize *Nepodávej ruku číšníkovi* (2011), publikaci scénáře až 1966, což však vzhledem k dokumentům v archivu – viz dále – nepovažujeme za pravděpodobné. Několik dalších dochovaných dopisů se týká jednání tvůrčí skupiny o autorských právech k filmu – o jednání s prostředkující agenturou Dilia (únor a květen 1964), o překladu scénáře do angličtiny (prosinec 1964), o předání překladu Československému Filmexportu (květen 1965) –, nenajdeme tu ovšem žádné doklady o tom, proč k realizaci nedošlo.

O důvodech se dozvídáme z průvodního textu redaktorky měsíčníku *Film a doba*, filmové kritičky a historičky Galiny Kopaněvové k textům Němcových a ukázce ze scénáře otištěným v únoru 1965 a díky torzu korespondence jsme schopni i průběh zhruba datovat takto: „Tři roky Jan Němec a Jiří Němec pracovali na přepisu, který byl dokončen v únoru 1963“ [a odevzdán 25. června 1963] – „Otázka realizace filmu je zatím otevřená. Scénář je v zásadě schválen a přijat skupinou Švabík–Procházka“ [od 3. července 1963] – „ovšem další jednání vážne na problému autorských práv, zejména filmových, za něž žádá americká agentura Aubny Publications Inc. horentní částku 75 000 dolarů a 10 % z distribučního zisku, což je podmínka pro naši kinematografii nepřijatelná“ [únor a květen 1964] – „Přesto se skupina záměru nevzdává a v současné době hledá řešení formou koprodukce“ [prosinec 1964 – květen 1965].

Množství dalších podrobností uvádí Jan Bernard v prvním dílu režisérovy monografie (s. 143–154) a upozorňuje též na skutečnost, že „kafkovské aluze v *Démantech noci* nebyly náhodné“, neboť filmovou povídku podle Kafkovy novely *Proměna* odevzdali Němcovi koncem června 1963 studiu necelé tři měsíce před začátkem natáčení *Démantů noci* (s. 143). *Démanty* se natáčely od poloviny září do poloviny prosince 1963 (s. 89) a premiéru měly nejspíš v září 1964 (s. 113). Jan Bernard také cituje z rozhovoru, který poskytl Jan Němec asi v červnu 1964 a v němž mluví o návaznosti připravované *Proměny* na *Démanty* (s. 149).

K údají Galiny Kopaněvové o tom, že oba bratřenci pracovali na přepisu tři roky, tedy snad už od roku 1961, nedokážeme na základě současné znalosti pramenů a dokumentů nic bližšího říci. Pokud je tento údaj pravdivý, znamenalo

by to mimo jiné, že veškeré výše citované pasáže ze zápisníku Jiřího Němce jsou zaznamenávány s vědomím tohoto úkolu, tak či onak se k práci na filmovém převodu *Proměny* vztahují a v neposlední řadě jsou i nepřímým dokladem o dialogu Jiřího a Jana Němcových nad ním.

Adaptaci Kafkovy *Proměny* psali Jan a Jiří Němcovi podle překladu P. Ludvíka Vrány a Františka Pastora, který publikoval Josef Florian ve svém vydavatelství Dobré dílo ve Staré Říši roku 1929. Koncem prosince 1963 (podle údaje o knižních novinkách otištěného v Literárních novinách č. 51–52/1963) vyšel sice nový překlad od Zbyňka Sekala, ale Němcovi se nadále drželi prvního převodu do češtiny – můžeme jen spekulovat, že důvodem byla i zřejmá archaičnost ve slovním výrazu, která měla podtrhnout celkový výraz filmu. Nasvědčuje tomu i úzkostlivost, s níž přepisují všechny zvláštnosti, jako například ve zde uveřejněné ukázce slovo „snídaní“ v 201. záběru 21. obrazu.

Literární scénář *Proměny* byl napsán v dubnu či květnu 1964, buñuelovská studie Jiřího Němce vyšla ve Světové literatuře v červenci 1964 (uzávěrka čísla proběhla 20. března) – a ve stejných týdnech či nanejvýš měsících se začal rodit další film Jana Němce s kafkovskými rysy: 31. března 1964 odevzdala Ester Krumbachová, tehdejší přítelkyně Jana Němce a jeho budoucí manželka, filmovému studiu synopsi povídky, z níž v následujícím roce vznikl film *O slavnosti a hostech* a ve kterém byl Jiří Němec obsazen do jedné z hlavních rolí. (Tomuto filmu je věnována následující kapitola.)

Ukázky z literárního scénáře *Proměny* byly otištěny v roce 1965 ve zmiňovaném čísle časopisu *Film a doba* (12. a 18. obraz) a v roce 1969 v publikaci *3½ podruhé*, již uspořádal Jiří Janoušek (1. a 2. obraz). Ta uveřejňuje kromě úryvků ze scénářů *Démantů noci*, *Proměny* a *O slavnosti a hostech* a doprovodných textů ještě výňatky ze scénářů k filmům režisérů Ewalda Schorma, Ivana Passera a Karla Vachka.²²⁹ Ze scénáře *Proměny* vycházela televizní adaptace, kterou Jan Němec upravil a natočil po svém odchodu do exilu pro západoněmecké stanice ZDF a ORF v roce 1975.

Jako úvod k tzv. literárnímu scénáři, který napsali Jan Němec a Jiří Němec a který vyšel jako cyklostylem rozmnožený tisk Filmového studia Barrandov v Praze asi v roce 1964, byly zařazeny režijní explikace v podobě dvou textů (na s. 1–5). První napsal Jiří Němec (otiskujeme jej na stránkách následujících za tímto článkem, ve znění časopiseckého vydání ve *Filmu a době*), autorem druhého, tvoří jej dva odstavce bez samostatného titulku, je Jan Němec:

²²⁹ Další otisky ukázek ze scénáře *Proměny* eviduje bibliografie (*Jiří Němec – bibliografie 1953–2023*. Praha 2023).

Proměna vypráví o pohnutém osudu Řehoře Samsy. A my se pokusíme pomocí kamery po celou dobu jeho života dívat se na svět jeho očima; znamená to tedy, že film bude subjektivním vyprávěním zcela do důsledku – Řehoře Samsu nikdy nespatříme, každý jeho pohyb, hnutí, bude pohybem kamery; bude-li někdo k němu mluvit, učiní tak přímo do objektivu. Při jeho zvláštním osamocení se často okolní svět zúží na zvuky – i my jim tak přivykneme a z kroků, drobných hluků, útržků slov i jednotlivých vět se brzo naučíme učit si přesnou představu o okolním dění. Bude-li Řehoř Samsa na zemi, budeme se dívat z hlubokého podhledu, poputuje-li na stěnu, bude se odtud dívat dolů i kamera. A také se přizpůsobíme jeho novému zraku: značně širokoúhlý objektiv, zaostřený do nekonečna s poněkud neostrým popředím. Ale to všechno jen po dobu jeho života. Proto poslední část filmu bude zcela objektivně a naopak velmi dynamicky sledovat děj, žádné podhledy a snímání jen z jednoho směru, kamera v normální poloze v živém kontaktu s akcí vytvoří tak velmi osvobodivou, příjemnou a takřka pohodou naplněnou atmosféru, naprosto v kontrastu s předchozí částí filmu.

Při všech formálních nezvyklostech, dalo by se možná říci experimentech, nejde zdaleka o vytvoření zvláštnosti samé pro sebe. Naopak – jde o to, s co největší intenzitou přiblížit se samé podstatě individuálního prožitku. Dosáhnout toho, aby osud Řehoře Samsy pronikl do každého přihlížejícího.

Jiří Němec v úvodních dvou odstavcích explikace ke scénáři mimo jiné poněkud rozvedl své tvrzení o Kafkově „obecnosti“, opakující se už v jeho zápisnících s daty 7. srpna 1961 a 4. února 1962 („Kafkovo dílo jako málokteré jiné v tomto století je nadáno schopností zhustit obecnou životní skutečnost tak, že se stává nástrojem její evokace i pro ty, kdo nemohou mít o prostředí, v němž Kafka vyrůstal, nejmenších představ. ¶ Stvrdíme-li však obecnost Kafkova světa, znamená to, že se jeho dílo otvírá na první pohled, že se v něm musí každý cítit rázem doma? Víme, že tomu tak není a že důvody pro to nejsou náhodné. Řekněme raději rovnou, že dějiny vlivu Kafkova díla byly a budou zároveň dějinami jeho výkladu, jeho dešifrování.“).

V pozoruhodné shodě s tím se vyjádřila v úvodu svého příspěvku na kafkovské konferenci v Liblicích na konci května 1963 Dagmar Eisnerová, navazující ve svém vystoupení, jak uvádí, na pojetí Pavla Eisnera, svého otce (Eisnerová je mimo jiné také autorkou prvního českého překladu Kafkovy Ameriky, vydaného v Praze Státním nakladatelstvím krásné literatury a umění rok a čtvrt

předtím v únoru 1962): „Velikost Kafkova umění je ve značné míře právě v tom, že, vycházej ze situace zvláštní, jedinečné, sugestivně zobrazil situaci, která se později pro velkou část lidstva stala situací obecnou. (...) Fakt, že Kafkovo dílo promlouvá i k lidem, kteří o Kafkově životě a atmosféře, v níž dílo vzniklo, nic nevědí, svědčí jen o tom, že Kafka předjímavě vyslovil prožitky mnohých lidí v nejvzdálenějších zemích a že svět v mnohém realizoval a dokonce překonal Kafkovy vize nejisté existence člověka.“

Ještě pozoruhodnější jsou pak korespondence se statí Jana Grossmana Kafkova divadelnost?, otištěnou poprvé v časopisu Divadlo v listopadu 1964, která vznikla jako „poznámky (...) při dramatizaci Kafkova *Procesu* pro Divadlo Na zábradlí“. Především je to sama otázka položená Grossmanem v názvu (která se týká, jak vyplývá z dalšího, také možností ztvárnění filmového), vedle níž můžeme postavit Němcovu otázku „Musíme si ujasnit, zda vůbec jsou Kafkovy prostředky takové, že filmové tlumočení připouští?“. Grossmanova odpověď je ve srovnání s Němcovou rozvinutější, avšak dotýká se v zásadě těchž momentů spatřovaných jako charakteristické pro Kafkovo dílo: jeho *obecnosti* („čtenář zde dostává možnost volit tu rovinu konfliktu, z které je pro něj celkový konflikt nepřístupnější, totiž rovinu, kde může konflikt srovnávat se svou vlastní zkušeností a aplikovat ho“, 1169, dále srov. 1165, 1177, 1178 aj.), stylistické *věcnosti*, „střízlivosti a důkladnosti jeho rukopisu“ (1171), „věcnost zároveň tvoří slovesně pevnou a určitou strukturu, která fixuje všechny vrstvy díla a jejich možné či napovězené interpretace. A tato věcnost je i dalším předpokladem potenciální divadelnosti (...). Proces či Zámek probíhá od začátku až do konce v rovině viditelné, slyšitelné, v rovině hmotné, a tedy i divadelně nebo filmově uchopitelné“, 1180), „*snové atmosféry*“ (1179), „přízračnosti, která (...) nikdy nevzniká tak, že do příběhu vstupují nenormální jevy, ale tak, že normální jevy dostávají nenormální vazby“ (1184), *absurdity*, která „tvoří a demonstruje obraz *hypotetický* – který je pravdivější než pravda“ (1174) či *humoru* („anekdota je nejčistší, nejintenzivnější a nejvýbojnější způsob demonstrace nesouměřitelnosti“, 1186 a dál).

V Němcově pozůstalosti se nachází několik rukopisných konceptů, které zjevně souvisejí jak se scénářem, tak s úvodem k němu. Jeden z těchto konceptů, který Jiří Němec psal či jehož definitivní verzi dopisoval bezprostředně či s větším časovým odstupem po liblické konferenci, soudě podle odkazu na ni, obsahuje také zmínku o filmové adaptaci *Procesu* od Orsona Wellese (1962):

Přesto je ale filmová realizace Kafkova textu značným problémem, jak ukazují např. nesnáze Orsona Wellse. Hlavní z těchto obtíží lze snad spatřovat v tom, že určité prvky bizarnosti, grotesky a černého humoru, které u Kafky do jisté míry zastoupeny jsou, jsou mylně pochopeny jako exprese,

která pak přehluší vlastní Kafkův svět. Ostatně prostředky únosné literárně nemusí být vůbec vhodným materiálem filmového přepisu.

O Wellesově filmové verzi píše také Grossman, který ji velice obdobně hodnotí jako „volnou reinterpretaci“ míjející se kromě jiného „s kafkovskou přízračností“ (s. 1184), a píše: „Dramatické nebo filmové ‚překlady‘ Franze Kafky často chybují v tom, že nepracují s příběhem, ale s jeho interpretací“ (s. 1181).

Grossman ve své studii uvažuje především o *Procesu* a *Zámku*. „Proces nebo Zámek probíhá od začátku do konce v rovině viditelné, slyšitelné, v rovině hmotné, a tedy i divadelně nebo filmově uchopitelné“ (1180). „Proměna je něco jiného – má kvalitu parabolickou,“ konstatuje (1177). Otázka, kterou si klade, stejně Jiří Němec ve svých úvahách, a problém, před nímž stojí, však domnívám se – podobně jako Kafkovo dílo samotné, jak Grossman píše, „není rébus k vyřešení“, „otázka očekává odpověď, kterou předem nezná“ (1169). – Nemusíme se zaštiťovat tvrzením Ingmara Bergmana, že „bychom se měli vystříhat natáčení filmů podle knih“, neboť „iracionální dimenze literárního díla, jádro jeho bytí, je často nepřeložitelná do vizuálních výrazů“ a „zamýšlíme-li přesto filmově tlumočit něco literárního, musíme podniknout ohromný počet složitých úprav, jež často jsou málo nebo vůbec nic prospěšné v poměru k vynaloženému úsilí“. Otázka u každé filmové či divadelní interpretace literárního díla vždycky mimo jiné zní, v čem může být jejich zisk, a odpověď na ni je přitom opět „předem neznámá“ a lze ji hledat jedině až v každé takové konkrétní filmové či jevištní realizaci.

Úmysl zavést „subjektivní kameru“ a vysunout Řehoře Samsu z obrazu filmu – s návrhem přišel podle Dany Němcové Jiří a Jan se s ním zcela ztotožnil – byl nepochybně nejen snahou o vyřešení problému podoby člověka proměněného v brouka, ale i součástí pokusu o odpověď na tuto otázku. Zisk divadelní inscenace a to, co dává smysl takovýmto pokusům, spočívá podle Jana Grossmana v „živé konfrontaci jeviště s hledištěm“ a umožňuje jej „typ divadla předpokládajícího dialog, a tedy i partnera“ (1170). A právě komunikační možnosti obrazového předvedení, schopnost *oslovovat* obrazovými prostředky, včetně apelativnosti obrazu, jsou podle všeho v jádru Němcova zájmu o film i výtvarné umění.

Dochované rukopisné poznámky Jiřího Němce také mohly částečně sloužit jako podklad k pasáži v jeho studii *Smysl obrazu a časovost*. Ta, dedikována „Profesoru Janu Patočkovi k šedesátinám“, vyšla ve tvářistickém literárním sborníku *Podoby* v roce 1967. Začíná odkazem ke knize Gerdy Zeltnerové-Neukommové *Das Wagnis des französischen Gegenwartsromans* (Hamburg 1960),

která „vystihuje novum současného francouzského románu v opacitě, ztrátě transparence jeho světa“ a již se týká tento Němcův zápis už z 27. dubna 1963:

Doc. [Jan Patočka] potvrzuje zásadní předěl mezi starým a novým románem – četl studii švýcarské autorky o novém franc. románu (z Rowohltovy řady – Enzyklopädie) – tento předěl je dán tím, že zatímco v starém románu je romanopisec „*mimo*“, lépe řečeno „nad“ svým dílem (to souvisí i s *odděleným* jevištěm), nový romanopisec je *uvnitř* svého díla, čtenář pak spolu s ním prodělává jeho nehotovou cestu. Ovšem může zachycovat jakousi strukturu – jako Kafka –, ale to není příběh, ale struktura žitého světa. Takový předěl (jako ve starém románu) nebyl v antice (v dramatu, tragédii – dáno společnou účastí na mýtu, ve středověku), ale je typický pro novověk. (Miller vchází do děje neobyčejnou měrou – a tam ovšem hlásá své názory jako jeden z herců – rovnocenný ostatním. Hlásá tam svou filosofii jako jiný svou víru nebo nevěru.)

*

Dozvuky u Ládi [Hejdánka]: starý román ilustruje nějakou myšlenku, psychologický postřeh; jeho autor sice vychází ze své zkušenosti, ale promítá ji na jakési imaginární jeviště, kde zápasí ideje (nebo psychologické stránky Člověka, rozpadlého do typů, figurek) – krajním typem románu je detektivka (a thriller) – na ně navazuje Greene. Čtenář (krom toho, že je osloven bezprostředními detaily, pokud jsou živé a nejsou to klišé) si odnáší z díla ideu (problém). Zmocní se jí distancovaným nazíráním onoho „imaginárního jeviště“.

Nová próza: autor píše (třeba pod jiným jménem) sebe, píše bez imaginárního jeviště, postavy nevymýšlí, nýbrž evokuje (ze zkušenosti), píše jen o ideji osobně jím samé prožité a jen, nakolik je jím již prožita. Čtenář navazuje bezprostř. na zkuš. autora.

Přechodné formy: „*Neukončený*“ román – Zámek, Švejk, snad Camusovy věci. „*Román-kronika*“ – natahován do nemožnosti – rozpadl se v novou prózu (sem též Proust?).

-- Proto bylo možné, že mi v rozhovoru řekl Jakub Deml: „Ta kniha nebyla pochopena, to je román.“ Šlo o Mé svědectví [o Otokaru Březinovi]... Nesmím ovšem zapomenout dodat, že cituji jen co do smyslu, a pak velmi pozoruhodnou věc, že totiž toto na Svědectví pochopil velmi dobře Zdeněk Helus, již kdysi před léty.

-- „Mé svědectví“ je právě „román“ rozanovovského typu (a k němu ovšem patří přísl. pasáže v Šlápějích, Zap[omenuté] světlo – jako již dříve Z mého okovu).

Němcovy úvahy nad Kafkovými díly se od sledování „obecnosti“ a „zárodků filmového vidění“ posouvají ve studii Smysl obrazu a časovost k problému obraznosti, tedy toho, co obraz „jakožto reprezentace a znovupoznání“ – Němec se tu odvolává na charakteristiku Hanse-Georga Gadamera – zviditelňuje, znovuzpřítomňuje; právě časovost výkladu díla vůbec umožňuje otázku jeho smyslu pokládat.

Vedle Kafky Němec jako druhý příklad zvolil malířské dílo Mikuláše Medka, nad jehož textem, „konkretizujícím především vztah tělesnosti a časovosti k obrazu“, který vyšel v katalogu Medkovy společné výstavy s Janem Koblasou v teplickém muzeu v roce 1963, se – obdobně jako u Kafky – ptá: „Nestojíme tu před konkrétním náznakem, jak se asi v umění zvnějšňuje ono vnitřní, zjevuje ono nezjevné a zpřítomňuje ono ustavičně unikající, či jak jinak ještě máme opsat onu vždy předchůdnou a nepředmětnou, protože budoucnostní strukturu zdroje časovosti?“ Na Medkův text „jako doklad možnosti temporálního výkladu jeho díla“ Němce upozornil Jan Patočka, Němec se o tom zmiňuje v poznámce pod čarou ke studii Smysl obrazu a časovost a odkazuje zde dále na analýzu vnitřního vědomí času, obsaženou v Patočkově husserlovské stati z roku 1966.

Citací pasáže ze studie, ukazující, kam dospěl Jiří Němec ve svém průzkumu, také můžeme zakončit naši sondu, věnovanou jeho uvažování o filmovém umění a Franzi Kafkovi:

Jinou manifestaci časovosti v obraze (tentokrát daném nikoli jako vjem, ale imaginativně) bych rád ukázal na textech z paradigmatu vši po komentáři volající literární tvorby, totiž na ukázkách z díla Franze Kafky. (Abych předešel nedorozumění, upozorňuji, že pokládám širší užití pojmu obraz za zcela legitimní i v oblasti literární a že i zde rozumím obrazem každý útvar, na nějž lze vztáhnout kritérium reprezentace a znovupoznání.)

Zkoumáme-li strukturu klíčových Kafkových textů – „zárodečné“ *Proměny* a *Procesu*, a přidržíme se přitom vodítek, se kterými jsme se seznámili u Zeltnerové-Neukommové, shledáme především, že Kafkova díla nespádají v žádném případě do okruhu těch, jejichž evokativnost je působena samotným jejich jazykem. Kafkův jazyk je sám o sobě nápadně hladký, bezbarvý, průhledný. Přitom jsou však detaily Kafkova světa ozvláštněny až filmově, a navíc rozpojeny a opět sloučeny často velice bizarním způsobem.

Rozpojení časů (jak je popisuje Gaston Bachelard v textu [Vertikální stavba času], zařazeném do tohoto sborníku [Podoby, 1967]) nebo snový prostor (v němž se lze pohybovat jen kupředu, neboť nemá pevné zázemí) jsou tu také zdrojem zvláštního humoru, o kterém ještě bude zmínka. Sebeostřeji viděný detail tu proto neposkytuje žádnou oporu, nýbrž je naopak dokladem celkové dezintegrace a mnohoznačnosti. Zůstává ve světě takto konstruovaného uměleckého díla nějaký organizující, prostupující jej invariant, který by dovolil pojmout tento svět právě jako obraz? Vidím jej u obou zmíněných textů v časovém kontinuu životní cesty jejich protagonistů – Řehoře Samsy a Josefa K., v její nevratnosti a konečnosti. Cílem této cesty je smrt jako její poslední mez a instance, která ať již prostřednictvím jakéhosi aparátu nebo jen svými tajemnými předzvěstmi (proměna!) o této cestě rozhoduje a vynáší nad ní soud. Čím více je pak bizarnost detailů sblížena s vlastní cestou k smrti, tím více se zmíněná komika vyjevuje ve své pravé podobě černého humoru. Cesta k smrti je přitom důsledkem nějaké viny, kterou protagonisté zpočátku odmítají, vposledku však víceméně berou na sebe. Zda je tím však nalezen hlubší smysl celé cesty, zůstává temné, ač jeho přítomnost lze tušit v některých náznacích – v nezničitelné záři deroucí se zpod dveří Zákona, ve výsledné K.-ově rozhodnosti nebo v Řehořově zjasněném odevzdání. Žijí Kafkovi protagonisté s nadějí? Přes některé její náznaky (jde spíše o naději pro druhé než pro sebe) – ostatně hojnější a názornější v jiných textech, než které se pokoušíme právě interpretovat – nelze ani na tuto otázku odpovědět jednoznačně. Pevné kontury má v světoobrazu Kafkova díla právě jen pohyb onoho bytí k smrti – co se odehrává uvnitř tohoto pohybu nebo mimo něj, se opět stáčí do mnohoznačnosti. Přesto nelze v této souvislosti jen tak lehko mluvit o „odcizení“, neboť co je tu vlastně čemu odcizeno? Zajisté je v kafkovském světě všechno disparátní, ale právě s tou jedinou výjimkou, že život Řehořův, K.-ův i jiných Kafkových „postav“ má svou pevnou linii, těsně jej vízící k jedinému cíli, ležícímu v jejich dohledu. Sotva lze také například Josefa K. pokládat za konformistu, spoluvíníka, přitakávajícího násilí a absurditě světa. Řehořův i K.-ův obrat mluví přinejmenším pro možnost překonání absurdity, vítězství nad ní. Z obrazu předepsaného textem nelze ovšem vyvodit leč to, že oba přijímají smrt, jako by to byla nutná cesta k smyslu, který však zůstává nicméně stále skryt. Určitější výklady vždy již nějak transcendují to, co je po mém soudu v oněch obrazech jediné nesporně dáno. V nerozhodnuté mnohoznačnosti oněch dalších možných významů, z nichž žádný nemusí být s tím prvním, jistým, v rozporu, je

Kafkovo dílo jen autentickým svědkem novověké sekularizace. V Kafkových obrazech toho může proto hodně chybět (nápadná je třeba absence skutečných osobních setkání), a přesto je nám na pozadí entuziasmu nadutých mýtů a kultů posledních desítek právě jejich střízlivost tak sympatická.

Zpřítomníme-li si tedy strukturu zmíněných Kafkových děl, ukazuje se nám, jak právě zdůrazněná časová stránka Kafkových obrazů umožňuje nenásilně klást otázky po bytí, smyslu či pravdě lidského života a jak také tyto obrazy samy – aniž by cokoli jednoznačně předpisovaly – ukazují přesto aspoň směr možných odpovědí.²³⁰

²³⁰ [Poznámka pod čarou J. N.:] Nepokládám samozřejmě umělcovy obrazy za ilustraci nějaké filosofie. Sbíhavost některých Kafkových obrazů s myšlenkami Heideggerovými však sotva bude náhodná. Charakteristický detail: jediný literární odkaz v *Sein und Zeit* se týká Tolstého *Smrti Ivana Iljiče*, jejíž stopy jsou u Kafky – například právě v *Proměně* – dobře doložitelné.

**JIRÍ NĚMEC, „UVĚDOMĚLÁ HRA“ A FILM ESTER KRUMBACHOVÉ
A JANA NĚMCE O SLAVNOSTI A HOSTECH**

*Lorsque je m'indigne, Seigneur,
c'est que je n'ai point encore compris.
(Jestliže se, Pane, pohoršuji,
pak proto, že jsem dosud nepochopil.)
Antoine de Saint-Exupéry, Citadelle (Citadela)*

Na počátku období 1962–1964, o němž jsme psali v souvislosti s intenzivním intelektuálním zájmem Jiřího Němce o film, si zaznamenává do svého Zapisníku situaci z porady ve Foniatrické laboratoři Fakulty všeobecného lékařství University Karlovy v pražské Žitné ulici, kde byl zaměstnán od roku 1958. Porada se týkala připravované oslavy sedmdesátin prof. MUDr. Miloslava Seemana, zakladatele české foniatrie na počátku dvacátých let 20. století a v roce 1956 též spoluzakladatele, společně s prof. Karlem Sedláčkem a MUDr. Evou Sedláčkovou, prvního přednosty/ředitele foniatrického oddělení při pražské Všeobecné fakultní nemocnici a výzkumné foniatrické laboratoře lékařské fakulty University Karlovy v Žitné (statut Foniatrické kliniky oddělení získalo v roce 1966). V zápisu vystupují Němcovi kolegové, kteří v oboru patří k dodnes uznávaným lékařským a vědeckým kapacitám: pí as. Sedl. je Eva Sedláčková, Ivan je nejspíš Ivan Šupáček a dále jsou zmiňováni Karel Vrtička, Alexej Novák, Jiřina Langová a Marie Vacková.

31. 1. 62

Včera odpoledne na inspekčním pokoji – pozoruhodně absurdní situace (prožitkově! motivace jednání přítomných osob vůbec nebyly absurdní, ale přísně „zákonité“). Jdu do inspekčního pokoje (aspoň na chvíli, protože ve 3 hod. má přijít Honza), mluvím s Ivanem, pak vybíhá pí as. Sedl. z insp. pokoje, zve mne dál, že mne chtějí o něco požádat, já vrhnu instinktivně pohled na hodinky, je to uznamenáno, poznámky o tom, co kdo dělá, když se něco na něm chce atd. (bylo to ovšem nešťastné gesto z mé strany! O to nic), ale nyní to vlastní: na inspekčním pokoji se hovořilo o tom, že by děti o narozeninách p.

prof. měly (podobně jako při šedesátinách) přednést nějakou básničku, prostou..., rýmovanou..., aby si to děti lépe pamatovaly – a dospělo se k názoru, že bych ji měl napsat já – když se jako zajímám o tu literaturu. V takovou chvíli člověk pocítí, že vše, co udělá, bude trapas, protože už sama situace je trapas – proto vše další už není tak zajímavé – mé vývody, že by snad bylo lépe, kdyby děti přednesly nějakou gratulaci prózou, do toho pí as. Langová, uvádějící svou báseň, přednášenou při šedesátinách, recitovala nám aspoň začátek, něco jako „Koktali jsme, patlali jsme, teď už je to lepší...“, já už jsem ovšem stál na svém, že píše-li něco laik, není to ono, že bychom měli vyhledat něco u klasiků (Sládek atd.), poznámky, že já holt mám jen to vysoké umění atd. atd. Trapas na trapas; tím spíše, že jsem uvedl, jak kriticky byl přijat článek Karla Vr. (a Aleše N.), popularisující foniatrii pro Květy (Pan Novák... atd.), rozčilené odchody, příchody, zachycované pohledy, tohle prý na foniatrii nikdy nebývalo, tady každý něco hraje, naopak zase oponuji, že tu bylo řečeno tolik upřímného, ostatně je třeba vždy vše prohovořit v kolektivu (kolektivu terapeutickém!) a že to tady na foniatrii už bylo mockrát – toto vše už je psychologie, otázky motivace atd.

Reakcí na původní impuls bylo znovu vybavení skvělé scény ve sborníku Recesse, líčící Bed'ara a prof. Seemana, také je tam jakási říkanka a na závěr Seeman patlá (!). I Marie V. nebyla schopna situaci pochopit jinak než jako ryzí dada. Je ovšem hra a hra – ta situace na inspekčním pokoji byla v mžiku řešitelná tím, že bychom se všichni rozesmáli; tam ovšem za tou hrou nebyl *odstup* od situace, ale naopak určité, nakumulované motivace. Hra je vždy lomením bezprostředního, ale *hra společenská*, lépe: přetvářka, *není* v jádře schopna odstupu, a je-li zároveň doprovázena byť jen doprovodným aspoň zábleskem vědomí jisté nepatřičnosti – vznikne trapas: vybití motivace scénou, hádky atd. Marie V. přemýšlí o určitém ústupu – z takové situace odejít, protože se té hře nedovede naučit – to neumím také – je však třeba dál pokračovat (aspoň individuálně) v pročišťování té „ucpanosti sebou samým“ (G. Marcel)? Na obranu nepomýšlím – cesta žoviálnosti je mi uzavřena, tedy –

(Ten včerejší návrh zapadal skutečně dokonale do určité mé idiosynkrasie – vzpomínám, jak jsem jednou *musel* opustit májovou pobožnost, když vyrukovala družička s básničkou. Je to intelektualismus, je to snobismus? nemyslím. Vždyť proč by měla být i dětem upřena prostota a vkus? Ostatně se vždy stydím... Jak báječně absurdní verše by děti vymyslily samy!) – A ne tak absurdní, [dcera] Janička by jistě p. prof. řekla, aby poslouchal Ježíška!

Vzpomínaný článek Karla Vrtičky a Alexeje Nováka v týdeníku Květy vyšel, s názvem Proti nedoslýchavosti a doprovoben fotografiemi z Foniatrické laboratoře, v srpnu 1961 a úsudek o něm si lze udělat už z jeho počátečních vět: „Soudruha Nováka z vrátnice vám nemusíme představovat. Usmívá se na vás ráno před šestou a o půl třetí vás zdraví, když utíkáte od píchaček na tramvaj. Vaše žena zná jistě soudružku Patočkovou z mlékárny za rohem, na kterou nedají hospodyně dopustit a chodí k ní nejen nakoupit, ale i pro radu. A dědu Krajíčka, který býval mistrem ve Strojárnách (toho, co se onehdy vypravil na brigádu a nic mu nevadilo, že mu táhne sedmdesátka), zná ve čtvrti každý. ¶ A přece všechny tři zná někdo ještě jinak než vy. Lékaři foniatrického oddělení Krajského ústavu národního zdraví je poznali před dvěma lety. Naše soudruhy přivedla stejná potíže: nedoslýchavost. (...)“ Obdobně je v následujícím textu představena diagnóza tří uvedených a jejich úspěšná léčba.

Další asociaci pro témata, která nás zde zajímají, představuje zmínka o sborníku Recesse. Jeho úplný název zní: *RECESSE s dvěma s. RECESSE po desíti letech. RECESSE za 75 korun*. Vydání roku 1940 údajně zabránila cenzura, a tak byl publikován až v roce 1946, jako v pořadí druhý almanach skupiny tzv. recessistů, první almanach byl vydán roku 1936. V nepodepsaném textu, stylizovaném jako scénář, s názvem *Mlhoš contra Károly* skutečně čteme tento dialog: „*Jiný výstup, třeba 5.* ¶ Ordinace prof. Seemana, vpředu velká abeceda, pod ní slova: ¶ ZRK KEBRDLE VRLAJDA ¶ Vchází prof. Seeman a vede si Bed'ara. ¶ Seeman: Říkejte BAR ARAB a dostanu sto korun. ¶ BEĎAR: ‚BAVAVAB‘. ¶ SEEMAN: Říkejte ‚Bavorsko‘. ¶ BEĎAR: ‚BAROVSKO‘. ¶ SEEMAN: ‚Ano, správně, davší, pvofím.‘ ¶ (...) ¶ JARDA usoudí, že fořti si žijí příliš dlouho a proto třílí. Všichni se seskupují kolem Romka (a to je Romeo), vše nasvědčuje, že bude brzy konec, orchestr zmateně vřeští forte – poutpourri když v tom vbíhá Ovčička (španělsky Ovis) a přináší od Julie tuto zvěst, kterou hbitě recituje: ¶ Hochu můj přemilý, ¶ v tuto právě chvíli, ¶ srdce mé si pílí, ¶ abychom si byli, ¶ věrni, až ty síly, ¶ které nám zkazily, ¶ minulou neděli, ¶ samy se vybělí, ¶ čekám u Ludmily. ¶ (...)“

O tom, že Jiří Němec znal blíže prostředí kolem recessistické skupiny, svědčí také jeho poznámka v zápisníku z 12. února 1964 k časopisu Duchovní pastýř (v osobě korektora či redaktora tohoto časopisu, dřívějšího „příslušníka hnutí recessistů“, uvedené tam zkratkou Z. jsme s nejistotou identifikovali Vlastimila Zikmunda).²³¹ Na líčené situaci z foniatrie je ovšem hlavně poutavé to, že

²³¹ V archivu Jiřího Němce se dochovala pozvánka na diskusní večer s účastníky „hnutí recesse Fr. Krejčíkem, M. Frídou, J. Chvalinou a dalšími“ 6. listopadu 1966 v Redutě, na němž „úvodní slovo přednese Václav Havel“.

absurdita zde vyplývá z reálné všední situace a, jak si Jiří Němec uvědomuje, „motivace jednání přítomných osob vůbec nebyly absurdní, ale přísně ‚zákonité‘“. Absurdita je spojena s pocity trapnosti a rozčilení, s hádkou. Překonání vzniklou úzkostí neumožní ani smích, ani pokus o její racionalizaci, zlověstná situace nakonec evokuje jinou, dávnější, propojenou s tou nynější „pocitem idi-osynkrasie“, tj. nevěcnou vnitřní reakcí na nevěcné jednání.

Vedle pasáže o hře-přetvářce z prvního uvedeného citátu postavme jeho předchozí úvahy, které čteny dohromady odkrývají určitý bytostný problém. První úvaha, o citu, je ze srpna 1961:

„Láska k bližnímu“ není než „vůlí dělat někomu dobře“. To se týká všech, *především* „nepřátel“. K tomu, abych někomu dělal dobře, musím ztraceně dobře dovést *přemýšlet*, co ten druhý vsutku potřebuje: aby „pomoc druhému“ nebyla pouhým reflexem mého svědomí, které touží mít blahý pocit splnění povinnosti. (...) Lidské vztahy musí být založeny na „lásce k bližnímu“... tedy na *inteligenci* (*vidět*, jak pomoci!) a na „*psychoterapeutickém postoji*“, tj. na zabraňování protipřenosu, na stálé interpretaci.²³² To je obecné pravidlo. Člověk však nemůže žít bez nějakého *bezprostředna*. Proto vznikají zamilování, přátelské vztahy. V těchto vztazích se uplatňuje **cit**. To znamená – zde se „vylévá nitro“, zde se ovšem také „otvírá nitro“, zde se však také navzájem lidé zavalují zmatkem svých nitier. Proto, pozor! Zde ať aspoň křesťan (zvyklý „zpytovat“) ukáže, že má ve svém nitru jasno, a ne nějaký mytický prales. Jednota!

Následující měsíc, v září 1961 Jiří Němec píše: „V poslední době v rozmluvách hodně o ‚citech‘ – o té ‚lidské poloze‘, která mi chybí (kterou potlačuju?).“ A čtrnáct dní před svými devětadvacátými narozeninami, 5. října 1961, si zapisuje: „To, co se kolem plíživě připravuje jen jen vyskočit – je strašné! Hrozivá izolovanost lidí v jejich iluzích – teď, v tuto chvíli. ‚Neurovegetativní labilita‘ je možná spoluodpovědná za to nutkání ke krajnosti, které mne posedá.“ Ukládá si proto denně modlitbu růžence a „ani kapku alkoholu“.

V té době je Jiří Němec otcem pěti dětí, věnuje se intenzivně psychoterapeutické práci v oboru foniatrie (publikoval několik studií, jednu z nich v dubnu 1961 v newyorském časopisu Logos), jeho otec, elektroinženýr Jiří Němec (1903–1970) je druhým rokem vězněn na základě politicky motivovaného rozsudku, vyhlídky na možnost smysluplné veřejné kulturní práce zůstávají po krátké naději na přelomu let 1956 a 1957 už několik let opět mizivé, v Berlíně

²³² Srov. též zápis před 17. březnem 1962 (Zápisníky I, s. 84). (Pozn. rk.)

stavějí zeď rozdělující město na východní a západní část... A 19. října 1961, den po jeho devěťadvacetinách, je datováno rozhodnutí Státní bezpečnosti o zavedení osobního svazku na Jiřího Němce, pod krycím jménem Tomis II, pro podezření „z nepřátel. činnosti na ideolog. úseku“.

Další úvaha, o šablonách a uvědomělosti her, je také z října 1961. Podle Jiřího Němce působí v lidské aktivitě určité dočasné síly,

šablony vyplývající z individuálního ustrojení organo-psychického, rodinného, individuálně-historického a společenského. Šablona: Bůh-Otec („důležitý“), demiurg („důležitý“, pletichář, hyperaktivní individuum), oběť („stará měkkota“, „vždy každého chránil, a oni takhle...“), a další a další (např. „malebná troska minulosti“ atd.). Sociální šablony: soc. měšťák: „To neuživíte“, vzdělanec – člen Klubu přátel poezie atd. Jedině *aktivní boj* (vlastní!) *proti šablonám v sobě může vést k skutečnému společenství a udržovat je!* (...) Tím konečným není omezenost, zakletost v sobě, ale právě *společenství*, toto je třeba zdůraznit!

Hra...

je aplikací i derealisací „schemat“, je bojem proti nim: jejich naplněním. Nebezpečná je ovšem hra *neuvědomělá*, histrionství, hysterie, pokrytectví, přetvářka atd. Lidské „city“ (viz dříve!) se skoro vždy tak „zobřadňují“. Uvědomělá hra – snad ta je tím pravým řešením celého tohoto souboru na nás se navěsivších „schemat“, jež nemůžeme jen tak lehce strhnout a zahodit. Význam psychodramatu!

Umění zachycuje tvářnost lidské aktivity a vztahů. Mezi jeho demaskující principy náleží hra, nadsázka, humor, absurdita. O měsíc později, v listopadu 1961, si Jiří Němec zapisuje nad divadelní hrou Autostop Ivana Vyskočila, kamaráda a kolegy z psychologie na filosofické fakultě, studujícího pár let předtím o ročník výš (Vyskočil obor absolvoval v roce 1957, Němec 1958), který jako jeden z prvních uváděl metodu psychodramatu do zdejší psychoterapeutické praxe – Jiří Němec píše o „autorech“, neboť na hře se spolupodílel Václav Havel:

„Tak je nutno pracovat! V ionescovské nadsázce vystihnout *pravou* tvář lidských vztahů – nezapomenutelné! Karel Pejča! A vůbec ty dialogy; ale autoři to sami opatřili skvělými komentáři (v programu představení).“

Taktéž z listopadu 1961 pochází zápis vyznívající jako povzdech, který zní paradoxně, když si uvědomíme, že Jiří Němec v pozdějším čase proslul především

jako vynikající řečník a debatér, zatímco jeho psané texty byly vnímány jako okrajové a ne tolik přesvědčivé:

Vše psát – stejně nedovedu mluvit... zvláštní ztupělost... Dovedu mluvit jen v jakémsi nadšení – jež ovšem musí působit komicky...

Proto: psát (a pak to vždy po sobě proškrtat)

A poslední citát z Němcových zápisníků, dokládající úsilí reflektovat jeden konkrétní rys lidské situace v komunikaci, ve vztahu, vykresluje to, jak Jiří Němec vnímá podstatný problém vlastní, je z počátku ledna 1962:

Dobrý rozhovor s Milošem [Černým]. Několik temat z poslední doby: je třeba určité zvláštnosti, umělosti, „maniery“, „conchetta“, společenského kodexu, ba až „dandysmu“ – proto, aby se *zlomily bezprostřední city*, které nás vždy hrozí zaplavit, zahlušit. Při setkání muže a ženy je třeba nějak zabránit tomu, aby se hned nevjíždělo pod sukně, *personální vztah k druhému je výsledkem určitého úsilí*, je možný až po určité době. Pak opět má místo *bezprostřednost*, totiž až tehdy, když už je nesena *osobním* vztahem. – Čten Ortega y Gasset (Smrt a zmrtvýchvstání), kde řada námětů k tomuto, též podněty v Hockově Manýrismu, leccos i v občas čteném Franzi Bleiovi. – Já přímo teď hladovím po „neobvyklém“, „umělém“ – a často to ovšem vyzní v kousavost, ironii. Věta Lautréamontova, Jarryho osvěžením. Nic se v tom nepřičí vnitřní prostotě – naopak (!) – jen *dost už*, prosím, s tím jednotejným krákáním o tom, co se dostane tam, a co nemají zase jinde... „Máte k dostání dětské mozečky?“ – tak se ptal kdosi ve Francii měšťáků (Baudelaire, myslím), ale dál: máte kyčelní klouby?, máte slzy lamp? máte...?

Když na Jiřího Němce vzpomínají přátelé a známí ze šedesátých let, spontánně uvádějí, jak vytríbeně společensky vystupoval a jak chodil oblečený. „Působilo to výjimečně tenkrát, jeho slušnost. Potom [v sedmdesátých letech] jako by to všechno odhodil, jako by nebylo proč udržovat tuhle tvářnost slušností, abych tak řekl,“ vzpomínal Jan Nedvěd, který Jiřího Němce poznal v redakci časopisu *Tvář*.

Zápisníky z let 1960–1964 jsou psány do sešitů načisto obyčejnou tužkou, bez gumování a téměř bez škrtnutí. Plnicí pero se objevuje poprvé ve čtvrtém zápisníku 29. listopadu 1966 a propiska 22. ledna 1967, čitelnost rukopisu se od konce šedesátých let zhoršuje. Úzkost, bolest, případně strach či odpor k němu jsou častým tématem v letech 1960–1964, ve druhé polovině šedesátých let už

tolik přítomné nejsou a během let sedmdesátých se v zápisnících již téměř nevyskytují. Podobně výrazy přetvářka, pokrytectví, předstírání. Frekvence slova odcizení se v zápisnících mezi první a druhou polovinou šedesátých let nijak výrazně neliší. V sedmdesátých letech se srovnatelně nápadným vratným motivem stávají sny a reflexe snového stavu.

* * *

V minulé kapitole jsme uvedli, že „o tom, kdo z bratranců přišel s nápadem vytvořit adaptaci Kafkovy povídky *Proměna*, kdy a za jakých okolností, nevíme bohužel nic podrobnějšího“ (RR č. 112/2018, s. 203). Opomenuli jsme však přitom jednu vzpomínku Jana Němce:

S Jiřím jsme se vídali v rodině. Zaujala mne jeho intelektuální brilantnost, i to, že uvažuje úplně jinak. Dával mi třeba číst Teilharda de Chardin. (...) Chodil jsem k němu na superintelektuální diskuse, ze kterých mne bolela hlava. (...) Já jsem navrhl Kafku, vedli jsme o tom s Jiřím volné rozhovory a pak Jiří, který mne upozornil na první české vydání ve Staré Říši, konzultoval scénář.

Cituje ji Jan Bernard v monografii o Janu Němcovi z rozhovorů (v pozn. 359, s. 143, výpustky jsou autorovy), které s režisérem vedl v letech 2011 a 2012 a které nebyly v celku publikovány, a zařazuje ji k údajím o filmové povídce podle Kafkovy *Proměny*, již Jan a Jiří Němec odevzdali Filmovému studiu Barrandov 25. června 1963. Pokud jde o časové určení: nápady ke „scénáři“ si Jiří Němec zapisuje do svého zápisníku 28. března 1963 (viz RR 112/2018, s. 203); literární scénář, jako další krok, vznikl během prvních měsíců roku 1964, nejspíš v dubnu či květnu (Bernard, s. 143).

Citát přerušují dvě výpustky a není bohužel docela jasné, jak se k sobě jeho jednotlivé části vztahují. Jan Němec nejprve hovoří o „superintelektuálních diskusích“ a nakonec – když dojde na souvislost se scénářem k adaptaci *Proměny* a podílu Jiřího na něm – o „volných rozhovorech“ a „konzultacích“.

Ze srovnání rukopisných poznámek Jiřího Němce ke scénáři *Proměny* (reprodukovány jsou v RR 112 na s. 217) s výsledným scénářem, vyplývá, že bratranci spolu vedli pravděpodobně velmi zaujaté pracovní debaty, zaměřené k celkovému pojetí i k dílčím praktickým otázkám a směřující k jejich zřetelnému řešení. Z tohoto podílu pak vycházel údaj na obálce titulního listu „literárního scénáře“, rozmnoženého později, asi v roce 1964, kde je úloha Jiřího Němce pojmenována jako „spolupráce na scénáři“.

Připomeňme, že Jiří Němec Franze Kafku mimo jiné vykládá jako autora „universality“ (20. února 1962), jako toho, kdo „chce vidět možnost milosti“ (24. ledna 1963) a kdo přinejmenším věří v „možnost překonání absurdity, vítězství nad ní“ (1967). V *Proměně* shledává „konstituci rodiny na pod-lidské úrovni“ a konstatuje nad ní: „– není to příběh (život) ¶ – není to osud (věc rozhodnutí) ¶ – nemá to katharsi (je to apel)“ (nedat., RR 112, s. 216).

Kafkova *Proměna* není příběhem, ale pokusem o postižení struktury lidského života. Jejím hybným prvkem není nějaký nadosobní osud, nýbrž nutnost volby tváří v tvář ohroženosti života. *Proměna* nekončí katarzí, neboť jakékoli smírné dovršení, uzavření či řešení v rámci díla samotného by zrušilo smysl Kafkovy tvorby vůbec: být výzvou k lidství ještě neuskutečněnému, k ustavičně bdělé starosti o ně,

shrnuje Jiří Němec v závěru explikace k rozmnoženému scénáři *Proměny*, již napsal roku 1963 nebo 1964. Činí tak s apelativností, příznačnou pro vlastní výraz a připomínající stylem i uvažováním jeho tehdejší filosofický vzor, francouzského jezuitu, náboženského myslitele a paleontologa Teilharda de Chardin (1881–1955), jehož překlady dával číst také svému bratranci Janovi.

Téměř doslovným ozvukem výše uvedených úvah, svědčícím o společném zaujetí pro právě takovýto výklad Kafky v době pokusu o filmovou *Proměnu*, je pasáž z rozhovoru, který poskytl Jan Němec v létě 1964 časopisu *Film a doba*:

Nechápu Kafku jako autora životní absurdity, ale právě jako autora účasti na lidském údělu.

Kafkova *Proměna* je groteskně fantastická proměna malého úředníka v brouka. Kafka několikrát sáhl ve své tvorbě ke zvířecí perspektivě, a to především proto, aby vytvořil velmi sugestivní obraz degradace člověka, ztráty lidské dimenze života. Kafkův úděsný brouk se stává výrazem, ztělesněním, metaforou tohoto odlidštění. Kafka v *Proměně* protestuje proti brutalitě života, která se stala samozřejmostí.

(...) Chtěl bych, aby se tento rys naléhavosti nebezpečí pro každého z nás stal výchozím stanoviskem pro každého přihlížejícího diváka, aby vyburcoval diváka k aktivizaci, k přímé účasti, a chtěl bych přitom ještě podtrhnout důležitý fakt, s nímž se setkáváme ve všech Kafkových dílech, že totiž osud jeho postav není spjat jen s nimi samotnými, ale může být příběhem kohokoliv, tedy můj i tvůj! (...) Vybral jsem si záměrně dílo, které je velmi zhuštěné do jednoty děje, času a prostředí. To byl jeden důvod. Druhý byl v tom, že, jak se mi zdá, Kafka v *Proměně* je obsažen ve výchozím aspektu každého člověka, to

znamená v rodině. A za třetí proto, že tato Kafkova novela je z celého jeho díla nejméně příběhem a nejvíce pokusem o postižení struktury lidského života. Základní dějová situace je přitom velmi ostře vyhrocena, to znamená, že z toho jasně vyplývá nutnost volby a zařazení každého člověka tváří v tvář maximálnímu ohrožení života. (...)

Ocitáme se v letech, kdy absurdita, úzce související s groteskou, nabývá v řadě děl divadelních, literárních, filmových a výtvarných i v Československu mimořádně přesvědčivého výrazu pro lidskou situaci. „Absurdita není nedostatek smyslu, nýbrž je zvláštní druh smyslu, je negace smyslu, která se odehrává v rámci smysluplné činnosti, té, která má smysl a význam za svůj cíl. Nedostatek smyslu je východisko lidského světa, absurdnost či nesmysl je jeho stálé ohrožení,“ napsal tehdy nad povídkami Ivana Vyskočila a hrami, jejichž autorem či spoluautorem je, Jan Patočka ve studii uveřejněné v časopise *Divadlo* koncem roku 1963.

Prvek absurdity je v pojetí Jiřího Němce a Jana Němce (stejně jako I. Vyskočila) pojat jako forma apelu. Absurdní divadlo chápe jako apelativní umění také Jan Grossman: „Absurdní divadlo je katastrofické, demonstruje zkázu. Ne však proto, aby zkázu přivolalo, ale aby jí zabránilo. Ujímá se funkce advocata diaboli. Staví se na stranu ďáblu, aby ďábla, který ‚se skryl‘, odhalilo. Jeho hlavním představitelem – a to je nejmocnější rys tohoto apelativního umění – není protagonista, ale antagonist.“

Grossmanovu charakteristiku lze dobře vztáhnout zejména na dva snímky Jana Němce z roku 1965, filmovou povídku *Podvodníci* podle předlohy Bohumila Hrabala, a především film *O slavnosti a hostech*. Celovečerní *Démanty noci* (1964), natočené podle prózy Arnošta Lustiga, *Podvodníci*, *O slavnosti a hostech* a nadlouho poslední celovečerní film Jana Němce *Mučedníci lásky* (1966), na němž se scenáristicky kromě režiséra podílela Ester Krumbachová, stejně jako nakonec nerealizovaná adaptace *Proměny* (i několik dalších režisérských projektů, mimo jiné v letech 1966/1967 adaptace Tolstého *Smrti Ivana Iljiče* – prózy, kterou v souvislosti s Franzem Kafkou uvádí Jiří Němec v závěru studie *Smysl obrazu a časovost ze stejné doby*, viz RR č. 112/2018, s. 212) spolu obsahově i výrazově souvisejí v mnoha ohledech, jimiž se zabýváme. Práce na nich probíhají v těsném sledu či zároveň (následující údaje přebíráme z monografie J. Bernarda; z praktických důvodů doplňujeme v hranatých závorkách údaje k Jiřímu Němcovi, o nichž bude dále řeč):

- *Démanty noci*: filmová povídka odevzdána **10. září 1962** (hned po návratu Jana Němce z vojny)

- Démanty noci: literární scénář vznikl **v říjnu 1962** (s. 78)
[Proměna: Nápad ke „scénáři“ si Jiří Němec zapisuje **28. března 1963** (viz RR 112, s. 203).]
- Proměna: filmová povídka odevzdána **25. června 1963**
[Jiří Němec zhlédl **v červenci 1963** Buñuelův film Anděl zhoubce. Společně s Janem Němcem? Spolu do kina chodili, jak vzpomíná Dana Němcová (viz RR č. 112/2018, s. 199), a Jan Němec film, nepromítaný tehdy v oficiální distribuci, jmenuje v rozhovoru pro časopis Film a doba z léta 1964.]
- Démanty noci: natáčení **11. září – 11. prosince 1963**
[Jiří Němec v zápisníku s datem **14. ledna 1964** píše poznámky „Při debatě o Buñuelovi“ – debatoval s Janem Němcem?]
- Podvodníci: literární scénář je datován **31. ledna 1964** (s. 162)
- Démanty noci: film dokončen počátkem **března 1964** (s. 98)
- O slavnosti a hostech: synopse s názvem Letní karneval odevzdána **31. března 1964**
- Proměna: literární scénář vznikl během prvních měsíců roku **1964**, nejspíš **v dubnu či květnu** (s. 143), rozmnožený vychází někdy v roce 1964
- Podvodníci: technický scénář je **z května 1964** (163)
- Podvodníci: natáčí se na přelomu **června a července 1964**
[Jiří Němec uveřejňuje v časopise Světová literatura **v červencovém č. 4/1964** studii o Luisi Buñuelovi.]
- Démanty noci: film je uveden **v září 1964**
- O slavnosti a hostech: filmová povídka odevzdána **23. listopadu 1964** (s. 190)
- O slavnosti a hostech: literární scénář odevzdán **12. dubna 1965** a schválen **4. května 1965** (190)
- O slavnosti a hostech: **v květnu 1965** napsal Jan Němec technický scénář (s. 200)
- Mučedníci lásky: **z května 1965** je literární scénář dvou povídek Jana Němce a Ester Krumbachové, které se stanou součástí budoucího filmu, v jedné z nich, povídce Manipulant, respektive Pokušení manipulanta, se pracuje s kafkovskými odkazy
- Podvodníci: celý film dokončen **v polovině roku 1965**
- O slavnosti a hostech: natáčení **17. června – 31. července 1965** v lese u Těptína (204)
- Podvodníci: uvedení **o prázdninách 1965** (168)
- O slavnosti a hostech: film dokončen **14. října 1965**
- Mučedníci lásky: literární a technický scénář vzniká v prvních měsících roku **1966**, **v dubnu až červenci** téhož roku se natáčí, film byl dokončen **v říjnu 1966**
- O slavnosti a hostech: propagační brožura s texty Ester Krumbachové, Jana Němce a Jiřího Němce se připravuje v průběhu (nejspíš **na podzim**) roku **1966**

- O slavnosti a hostech: distribuce povolena od 31. prosince 1966 (film se však hrál v následujícím roce jen v několika desítkách představeních, častěji mimo-pražských)

Ve filmu *O slavnosti a hostech* hraje Jiří Němec jednu z hlavních postav, Josefa. Jeho manželka Dana Němcová byla obsazena do role Nevěsty a v dětských rolích tu jako hosté na slavnosti vystupují i jejich dcery Markéta (1956), Jana (1957), Pavla (1958) a synové Ondřej (1960) a David (1961). Dana Němcová a děti účinkují ve vedlejších rolích také ve filmu *Mučedníci lásky*.

* * *

„Jan Němec si na příbuzné nepotrpěl a deklaroval to vždycky,“ vzpomínala v červnu 2018 Dana Němcová. Se svým bratrancem se podle všeho nescházel proto, aby s ním vedl „volné hovory“. Debaty byly mnohem pravděpodobněji intenzivně pracovní. A netýkaly se jenom společného scénáře k adaptaci *Proměny* ani se neomezovaly na období, kdy probíhala tato spolupráce. Domnívám se, že Jan Němec vyhledával kontakt s Jiřím dosti cílevědomě právě proto, aby s ním vedl „superintelektuální diskuse, ze kterých ho bolela hlava“, a uměl ze setkání vytěžit pro svou práci a její veřejnou presentaci maximum. Jiří mohl mladšímu Janovi prostředkovat širší a hlubší kulturní a intelektuální kontext.

Pokud jde o konkrétní doklady vzájemné spolupráce, dochoval se ještě jeden, z doby o několik málo let pozdější. Jak uvádí autorka části režisérovy monografie Lucie Bokšťeflová, Jan Němec vzpomínal na to, že vyhledal Jiřího opět ke konzultaci literárního scénáře z června 1969 k chystané a nerealizované adaptaci románu Ladislava Klímy *Utrpení knížete Sternenhocha*.

Udělat si představu o tom, jak mohly vypadat takové „konzultace“, umožňují Němcovy deníkové zápisy, obšírně citované v předchozí kapitole. Zastavme se nyní ještě znovu u zápisů z 27. července 1963 a ze 14. ledna 1964.

V prvním z nich si Jiří Němec všímá základních prvků a motivů ve filmu Luise Buñuela *Anděl zhoubce* (tak název filmu *El ángel exterminador* v šedesátých letech Jan i Jiří uvádějí) – motivu „zakletí“, postavy hostitele, důležitosti rozmístění účastníků, žertů, vyústění filmu do násilí, obrazu „konvenčního povrchu života“, iracionality, která jej obrací naruby apod. Řadu z nich lze v transformované podobě, aniž jde o epigonství, identifikovat ve snímku *O slavnosti a hostech*. O podobnosti fabule obou snímků psal již v roce 1966 americký publicista Elliott Stein. Nezáleží příliš na tom, jestli práce s těmito motivy a principy ve filmu Ester Krumbachové a Jana Němce byla inspirována právě Jiřím Němcem. Blízkost reflexe Jiřího Němce, vzniklé v nejbližším okruhu autorů

filmu *O slavnosti a hostech*, tomu, jak chápou a tvořivě využívají motivy z *Anděla zhoubece*, nemůže být náhodná (nezdá se pravděpodobné, že by o *Andělu zhoubci* spolu nehovořili) a naznačuje, že návaznost tvůrců *O slavnosti a hostech* na Buñuelův film byla zcela vědomá. (Motiv „zakletí“ se v převrácené podobě objevuje také v poslední povídce filmu *Mučedníci lásky*, v nemožnosti sirotka Rudolfa znovu nalézt prostor, který opustil.) Dostáváme se skrze ni velmi blízko k způsobu uvažování autorů filmu *O slavnosti a hostech* nebo jsme alespoň v bezprostřední blízkosti tomu, čím byl jejich tvůrčí kód ovlivněn. Máme jej příležitost porovnávat s jejich bezprostředními i pozdějšími reflexemi vlastního filmu, s jeho reflexemi dalších zúčastněných atd.

Druhý zápis, který chceme připomenout, z ledna 1964, je uveden titulkem „Při debatě o Buñuelovi“. Jiří Němec bohužel neuvádí, s kým a v jakém počtu debatoval, ale vzhledem k tématu není vyloučeno, že to bylo právě s Janem Němcem nebo s Ester Krumbachovou v okruhu společných přátel. Zápis je o psychologické funkci krutosti v Buñuelových filmech, která má potenciál

odreagovávat na *umělecké rovině* určité tendence (potlačené) nebo naopak v této formě připravovat na určité kruté životní zážitky (funkce protilátek, séra). To má obecnější význam: každý věřící (nemá-li sklouznout do fanatismu a za účelem zachování duševní rovnováhy) musí mít v sobě také místo pro ateismus, pochybování, ironii vůči ‚posvátnému‘ – jednou formou tohoto ‚vyvážení‘ je právě *umění*, jinou *humor*.

Jak je zřejmé, uvažuje zde Jiří Němec o stejném problému jako v zápisech z října 1961 o šablonách a uvědomělosti her a z počátku ledna 1962 o potřebě „určité zvláštnosti, umělosti, ‚maniery‘, ‚conchetta‘, společenského kodexu, ba až ‚dandyismu‘“.

Pozoruhodnou, i když časově poněkud vzdálenou stopou spřízněnosti je pasáž v knize Ester Krumbachové: „Přece ke všemu je zapotřebí nutná stylizace, tříbení výrazových prostředků a zušlechťování, to je přece výrazem úcty k danému tématu, tedy k vlastnímu životu, protože vlastní život je to hlavní téma a umění je přece výrazem a zformováním postoje, jaký kdo k tomu hlavnímu tématu zaujímá, ne?“ (*První knížka Ester*, s. 9).

* * *

Jan Bernard líčí podrobně vznik filmu *O slavnosti a hostech* od synopse Ester Krumbachové z března 1964 přes filmovou povídku Ester Krumbachové a Jana

Němce s původním názvem Letní karneval z listopadu téhož roku a literární scénář s názvem Zpráva o slavnosti a hostech, dokončený v dubnu 1965 – s psaním dialogů pomáhal Janu Němcovi a Ester Krumbachové herec a divadelní režisér Miroslav Macháček (s. 210, 218, 222) –, až k technickému scénáři z května 1965. Obsazení základních devíti rolí neherci schválilo na základě hereckých zkoušek natočených v první polovině května Filmové studio Barrandov 17. května téhož roku, několik dní před odevzdáním technického scénáře (s. 203). Neherci obsazoval Jan Němec role všech svých tehdejších hraných filmů, bylo by překvapivé, kdyby tomu bylo tentokrát jinak.

Monografie Jana Bernarda (všechny následující citace, není-li uvedeno jinak, pocházejí z ní) bohužel nevňuje jasno do otázky, kdo inicioval herecké angažmá Jiřího Němce do tohoto filmu. J. Bernard uvádí jenom to, že „Jiří Němec byl Němcův bratranec a přivedl s sebou svou ženu, děti a známé“ (s. 218), což vypadá, jako by do filmu byl obsazen či se obsadil z titulu příbuzenství, a navíc s sebou přivedl i manželku a děti. Tak to však jistě nebylo a neměl to na mysli nejspíš ani autor monografie. Nejsnazší vysvětlení je, že návrh vzešel od Jana Němce. Tato verze odpovídá vzpomínce Dany Němcové z rozhovoru s autorem tohoto článku z června 2018: „...vůbec nevím, jak se stalo, že k nám přišel domů, jo, chtěl Jirku do filmu O slavnosti a hostech. A když nás tam viděl jako rodinu, tak nás angažoval všechny, až na to mimino, co tenkrát nějaké bylo.“ Ale podle vyjádření Jana Němce „Ester [Krumbachová] měla svůj okruh známých, a tam chodil Vyskočil i Pavel Bošek i můj příbuzný Jiří Němec, takže z toho jsme vyšli“ (s. 219). S faktem, že bratrance spolupracovali již v době, kdy ještě neexistoval ani záměr natočit O slavnosti a hostech, se toto tvrzení nemusí nutně vylučovat.

Že se znal s Jiřím Němcem prozaik, dramatik a herec Pavel Bošek již před natáčením filmu, vyplývá z jeho článku z října 1965, v němž Jiřího Němce jmenuje, s charakteristickou psycholog, mezi svými kamarády hned vedle Ivana Vyskočila, Josefa Škvoreckého, Josefa Podaného, Jana Klusáka, Karla Mareše, Miloně Novotného a Evalda Schorma („ač jsou mými kamarády, ve zmíněném filmu hrají“). Pavel Bošek byl od roku 1964 blízkým spolupracovníkem Ivana Vyskočila v divadle Reduta.

Reduta se po zákazu časopisu Tvář, o němž bylo rozhodnuto shodou okolností právě v říjnu 1965 (rukopisy posledního čísla byly předány k sazbě 1. listopadu), stala jedním z míst, kde se scházel tvářistický redakční okruh, na konci ledna 1966 zde v rámci večerů Pražské skupiny Nové hudby přednášel Ladislav Hejdánek o Díle jako události a později, mezi listopadem 1966 a březnem 1967, zde pod hlavičkou Pražské skupiny Nové hudby probíhal cyklus přednáškových večerů, spoluorganizovaný okruhem Tváře, na němž vystoupili – jak vyplývá

z údajů, které shromáždil Michael Špirit, ze Zapisníků Jiřího Němce a dokumentů v Němcově archivu – Zbyněk Hejda, Jiří Němec a pravděpodobně Ladislav Hejdánek (všichni 4. 12.)²³³, Jan Lopatka a Zdeněk Urbánek (oba 5. 2.) a Bohumil Doležal (5. 3.).

Vraťme se k větě Jana Němce: můžeme ji také chápat prostě jako vysvětlení, že i Ester Krumbachová Jiřího znala. Navíc přece víme, že „Jan Němec si na příbuzné nepotrpěl“, i když se zdá, že bratranec Jiří v tom mohl být přece jen určitou výjimkou, byť poněkud nazapřenou, nejspíš proto, že jejich vazba byla intelektuální a profesionální... Neobjeví-li se další prameny či svědectví, lze tedy za pravděpodobný považovat tento průběh: Ester Krumbachová navrhla pro roli Jiřího a Jan souhlasil. Vzpomínka Dany Němcové může být pokračováním.

To, že se na angažmá Jiřího Němce shodli, není tak samozřejmé, jak by se mohlo zdát. Jan Němec totiž kupříkladu dále uvádí, že „když Ester poprvé řekla: Ivan Vyskočil, tak já jsem myslel, že se zbláznila“ (s. 219).

Kdy se však vůbec rozhodovalo o hereckém obsazení ve filmu *O slavnosti a hostech*? Vzhledem k tomu, že herecké zkoušky byly zahájeny na začátku května 1965 bezprostředně po odevzdání literárního scénáře, který se později měnil už minimálně, muselo to být jistě mezi začátkem jara 1964, kdy byla filmovému studiu odevzdána synopse, listopadem téhož roku, kdy byla hotova filmová povídka, a dubnem 1965, kdy byl odevzdán literární scénář. Stalo se tak již v průběhu psaní scénáře. Dosti jednoznačně vyznívá vyjádření Ester Krumbachové týkající se postavy Hostitele, již ztvárnil Ivan Vyskočil. V dopise z roku 1986, který uveřejnila v První knížce Ester, vzpomíná: „Když jsem později dopisovala scénář *O slavnosti a hostech* s Janem Němcem, věděla jsem najisto – a taky jsem to pro Ivana přímo psala –, že musí hrát roli Hostitele a tak jsem vážila každé slovo, aby bylo, jako kdyby mu z voka vypadlo.“

Jan Němec však v rozhovoru z roku 2004, tři roky po smrti Jiřího Němce, naznačuje – stále vycházíme z Bernardovy monografie, uvádějící rozsáhlé citace

²³³ Údaj ve sborníku *Podoby II* (Praha, Československý spisovatel 1969) o konání přednášky Zbyňka Hejdy v listopadu 1966, který M. Špirit přebírá, je pravděpodobně mylný, čemuž nasvědčuje jednak cyklostylovaný program přednáškového cyklu, který na listopad ohlašuje pouze přednášku o „Hnutí recese“, jednak strojopisný Návrh na provedení tématu „Ideologie věda a umění“ v Redutě 4. 12. 1966, jehož autorem je Ladislav Hejdánek a který, datován 18. 11. 1966, mj. reaguje na rozhovor se Zbyňkem Hejdou o plánovaném večeru, na němž mají vystoupit Zbyněk Hejda, Jiří Němec a Ladislav Hejdánek. (Oba dokumenty v literární pozůstalosti Jiřího Němce.) Hejdánkův příspěvek *Ideologie a kýč* vyšel v přepracované podobě v časopisu *Plamen* č. 6/1968, s. 12–21; ediční poznámka v knižním vydání uvádí dvojznačnou formulaci, že „byl původně připraven pro večer o ‚Ideologii, vědě a umění‘ v pražské Redutě“, z níž není zřejmé, zda byl přednesen.

–, že z jejich strany to byla jistá manipulace, neboť oslovení hlavní aktéři filmu byli využiti k jejich záměru, aniž jim řekli, koho představují – totiž do jisté míry sami sebe –, a podle Jana Němce „se bavili tím, jak to bude fungovat, když se to nafilmuje, a když budou doopravdy... a ono to fungovalo“ (s. 220–221).

Na veřejné diskusi o filmu 14. března 1966 mluvili o principu obsazení rolí otevřeně, ale neříkali, že šlo o takovouto skrytou manipulaci.

E. Krumbachová: „Zajímalo nás použít Pavla Boška jako člověka, jehož добрta přezařuje a vyzařuje do takové nečisté, darebácké, egoistické polohy. Nás velmi zajímalo zkombinovat osobní rysy člověka s tím, co mu dáme za úkol. Jiní představitelé byli využiti k tomu, že lidi vyloženě pasivní jsme využili jako agresory, a najednou se z toho vyvinuly určité polohy, které nám nahrazovaly herecký projev“ (s. 221).

Jan Němec tamtéž: „používal jsem [neprofesionálních herců] ne tak, aby byli příbuzní tomu, co dělají, nebo co jsou v životě, ale snažil jsem se zachytit kus jejich vlastního, naprosto nevyjádřitelného kouzla, nebo atmosféry, nebo působení, nebo vyzařování, nebo jisté náklonnosti či antipatie k něčemu, těch věcí, o kterých se poměrně málo ví“ (s. 221).

Otázky, které nás zajímají, jsou: 1) Nakolik aktivně a nakolik vědomě se na formování filmových postav podíleli v době vzniku scénáře budoucí herci? – 2) Mohli nevědět, koho hrají? Bylo opravdu možné, že by jim to Ester Krumbachová a Jan Němec neřekli? A pokud by jim to neřekli, bylo představitelné, aby to sami nepochopili? – 3) A můžeme naopak považovat za věrohodné, že byla-li zde tato dvojí hra (herci hrané nepochopení), mohly být Ester Krumbachová a Jan Němec, či jeden z nich, její obětí?

Jan Němec v rozhovoru z roku 2004 říká: „Jiří Němec, můj bratranec, u něj jsme viděli, že to je jezuita, pokrytec, kterej je strašnej intelektuál, ale že mu to v tý hlavě s těma katolíčkama taky trošku haraší, čili vlastně ten cit u něj asi nebude tak úplně na tom správném místě“ (s. 219). Podobně drsně pak charakterizuje i další osoby, které ve filmu hrály, například o Zdeně Salivarové zazní: „Viděli jsme, že Zdena Škvorecká-Salivarová se tam postaví do té řady, že to její svědomí asi nebude tak úplně nejčistší“ (s. 220), s průhlednou narážkou na její údajnou spolupráci se Státní bezpečností. Má to pouze jeden háček: Kdyby výrok Jana Němce o „ne nejčistším svědomí“ pocházel ze šedesátých, sedmdesátých nebo i osmdesátých let, pak i kdyby byl býval jen mimoděk vyslovenou

domněnkou, lze jej brát jako autentické svědectví o někdejším pocitu. Ale o té věci se vědělo až od let devadesátých.²³⁴

Interpretaci ambivalence postavy Josefa ztvárněné Jiřím Němcem Jan Bernard rozvíjí: „Ve skutečnosti jeho představitele, psychologa a vedoucího [vedoucím nebyl, pozn. RK] foniatrické kliniky Jiřího Němce, komunistický režim považoval za jednoho ze svých nejnebezpečnějších protivníků, který se nikdy nebál a otevřeně říkal i prosazoval své názory; byl téměř denně sledován tajnými agenty i prostřednictvím odposlechů. Na druhé straně postava Josefa ve filmu mírnou inverzí poodhaluje něco jakoby z jeho skutečných slabostí, o nichž mluví Jan Němec – určitého svatouškovství, licoměrnosti a mazanosti, naznačených zde zaujatými pohledy do výstřihu, na převlékající se ženy u potoka i na dívku s poodhaleným stehnem na hostině.“ V připojené poznámce pod čarou si pak neodpustí: „Jiří Němec později neformálně žil v rámci své rodiny s Věrou Jirousovou a měl s ní syna Tobiáše. (...)“

Při takovémto způsobu interpretace však hrozí nebezpečí, že historická perspektiva, která se zde sugeruje, je ve skutečnosti zcela opuštěna z hlediska toho, kdo „dnes už ví“, případně „dnes už může říct, jak to bylo“ – jako by analyzovat umělecké dílo s ohledem k jeho nadčasové platnosti neznamenal vždy především vycházet z podmínek, okolností, situace doby, kdy vzniklo. Stejný předpoklad platí pro interpretaci jakékoli historické události. Vykládat ji z hlediska toho, co po ní následovalo, je určitě možné, ale neposkytuje to jistotu, že je to pravdivé. Další nebezpečí pak spočívá v tom, že se vytrácí ze zřetele skutečnost, že interpret, zde filmový historik, nestojí nad dílem, ale je to vždy dílo, či jeho dílčí prvek, jímž se zabývá, které ho přesahuje, přinejmenším tím, že je úplnější, „naplněnější“ než jakýkoli výklad, nebo že ho tak či onak „vede“. Tím spíš, že od díla přechází k výkladu života jednoho z herců. Historik nestojí nad dobou, kterou vykládá. Časový odstup neznamená v tom smyslu „výhodu“, jako je spíš vůbec předpokladem, umožňujícím minulost jako událost vykládat.

Pokud pak jde o tvrzení Jana Němce o Jiřím Němcovi, je především jisté, že charakteristika, kterou podává, se nekryje s rysy postavy Josefa ve filmu. Připomeňme, jak jej popisuje Ester Krumbachová v propagační brožuře: „Josef je racionalista, který je nutkán k neustálému kolaborantství s kýmkoliv, také proto, že nemá rád skandály. Je to slušný, zdvořilý, dobře vychovaný inteligentní

²³⁴ Nota bene, Ester Krumbachová – s „mateřským komplexem“, jak uvádí – napsala 19. listopadu 1979 v dopisu Janu Němcovi: „A taky jsem se doslechla od jedné herečky z Kalifornie, že *jsi tam zase něco prohlásil* v tom smyslu, že Američani nejsou dost kulturní a že jsou blbí – bylo to snad na nějaké party, a Ty si to určitě nepamatuješ a máš to zakódovaný jako nejvyšší zábavný večírek.“ (Cit. dle První knížky Ester, s. 23; kursiva RK.)

člověk. Nezáleží mu na ničem, než aby bez úhony a zbytečného rozčilování, pokud možno vlídně a bez křiku proploval ke svému cíli.“

Vraťme se k první otázce, tedy nakolik aktivně a nakolik vědomě se na formování filmových postav podíleli v době vzniku scénáře budoucí herci. Ukazuje se, že vztah mezi rolí a jejím představitelem není možné najít v prolnutí povahových charakteristik, byť (nebo právě proto, že) značně schematizovaných – alespoň v případě Jiřího Němce, ale velmi pravděpodobně to není jenom jeho případ. Porovnáme-li ovšem Josefovy promluvy ve filmu se zápisy Jiřího Němce z jeho deníku, které jsme citovali v úvodu článku, najdeme některé pozoruhodné korespondence. Josef například odpovídá na naléhání Rudolfa a Hostitele, aby promluvil k hostům a přesvědčil je, že se mají vydat s Rudolfem za Manželem, který opustil slavnost: „Když je všechno dovoleno, – – – prosím, to je něco jiného – – – Když vám tím udělám radost, velmi rád – – – (...) Ano, jistě, – – – Já ovšem nejsem řečník – – –“ (obraz 418.). V úvodu své řeči (citované podle scénáře jako součást fotografické koláže propagující film v týdeníku Film a doba v prosinci 1965) pak říká: „Milí a vážení hosté, svatebčané, přátelé – musím zaútočit na váš cit, tak jak mě k tomu volá povinnost: Všichni zde sedíme v plné a radostné pohodě, ale jeden člověk není šťasten, ne, naopak, je skleslý a ve špatné náladě – – –“ (423.).

Vysvětlení mohou být tato: buďto Jiří Němec o věcech, o nichž píše, s Ester Krumbachovou či Janem Němcem mluvil a oni toho využili pro dialogy, nebo byl jeho slovní projev a témata natolik charakteristické (zřejmě podobně, jako tomu bylo v případě Ivana Vyskočila), že z nich odvodili to, o čem píše, když se zabývá svým bytostným problémem, anebo se na psaní dialogů přímo podílel. Dokud se nenajdou další prameny přímo z doby vzniku filmu či nedlouho po ní, zůstane v mnohém u hypotéz. Nicméně můžeme s velkou pravděpodobností tvrdit, že v okamžiku, kdy z původní synopse, která tvoří příběhový rámec, vznikl literární scénář, zahrnující dialogy, už byly přiřazovány výrazné osobnosti neherců k filmovým postavám, jež ztvárňují. Ale nikoli postavy filmu, ale dialogy, které vedou, jsou psány na míru konkrétních aktérů. Toto propojení, které probíhá promyšleně na úrovni promluv, činí film tak neporovnatelně jedinečným.

O dialozích Ester Krumbachová v rozhovoru z roku 1966 s A. J. Liehmem pro Literární noviny řekla:

Důležitou složkou tvárného principu ve Slavnosti, ve chvíli, kdy jej prvotní impuls uvedl do pohybu, byly dialogy. Usilovně jsem se snažila, aby postavy o sobě nic neřekly, abyste na plátně slyšeli jenom útržky vět, jak je slyšíte, když uprostřed konverzace vstoupíte do tzv. ambiciózní společnosti

a nemáte tušení, oč jde. Někteří v tom hledali jinotaje, ale já si dala ne-smírnou práci právě s tím, aby ty kousky vět neříkaly vůbec nic. Aby bylo patrné, že lidé vlastně vždycky hovoří jenom v útržcích myšlenek, i když na obraze je vidět cosi jiného. V tom je snad jisté novum, alespoň ve filmu: že totiž nejde o napodobení, ale spíš o odezvu řeči, o hledání jazyka pro to, co Ionesco objevil na jevišti. ¶ Nenapsala jsem ve Slavnosti jediné slovo ve snaze cokoli zastříť, zašifrovat, ale jen abych odhalila tu plácanici, kterou kolem sebe denně slýcháme.

Nabízí se navázat částí úvahy Jana Patočky z jeho již citované stati v časopise Divadlo z roku 1963, kterou zcela jistě většina těch, kdo se podíleli na filmu O slavnosti a hostech, znala:

A přece rozhovor není tak dobrácká věc, jakou se zdá být. Neboť ačkoli se mluví o něčem třetím, je rozhovor především *afrontace* mluvících, je ,vytahování', vyjadřování sebe s předstíráním věcného zájmu, s vůlí vyjádřit se tak, jak chceme, aby nás viděl druhý, a to opět proto, abychom naň zapůsobili, získali jej tak či onak pro sebe a své zájmy – je to tedy taktika se strategií, a to všechno ukazuje, že dialog je *boj*.

K Eugènu Ionescovi, kterého zmiňuje Ester Krumbachová, odkazuje již v zápisu z listopadu 1961 nad hrou Ivana Vyskočila také Jiří Němec: „Tak je nutno pracovat! V ionescovské nadsázce vystihnout *pravou* tvář lidských vztahů“.

V souvislosti s druhou otázkou, totiž zda aktéři filmu mohli nevědět, koho hrají, respektive proč jsou do filmu angažováni právě oni, můžeme ještě připomenout úvahy Jiřího Němce o uvědomělé hře z října 1961: „Hra... ¶ je aplikací i derealisací „schemat“, je bojem proti nim: jejich naplněním. (...) Uvědomělá hra – snad ta je tím pravým řešením celého tohoto souboru na nás se navěsivších „schemat“, jež nemůžeme jen tak lehce strhnout a zahodit. Význam psychodramatu!“ U závěrečného zvolání bychom mohli zpozornět: zdá se, že zatím nikdo neupozornil na to, že zápletky filmu O slavnosti a hostech je založena na principu psychodramatu – uzavřená skupina osob vytržených ze svých původních sociálních vazeb, v jejichž dialogích postupně vyplouvají jejich potlačované rysy.

Film O slavnosti a hostech je podobenstvím o lidském sklonu ke zlému jednání, vyrůstajícímu ze slabosti, odkrývá jednu z obou potencií lidské přirozenosti. Jiří Němec, Ivan Vyskočil, Zdena Salivarová, Jan Klusák, Pavel Bošek a další nehráli ve filmu sebe; jeho poselství nespočívá v tom, že je veřejně demaskuje, ale v tom, že oni předvedli, zahráli to, co s sebou a v sobě nese každý

člověk, byť v různé míře. Je to podobenství o zlu v člověku. Můžeme znovu připomenout citovaná slova Jana Grossmanova z roku 1964 o absurditě a její funkci apelu.

Jedním z dokladů partnerského vztahu Ester Krumbachové a Jana Němce s kolegy a přáteli, které obsadili do filmu, je i text Jiřího Němce Na okraj filmu o Slavnosti a hostech v brožuře k filmu. Jan Bernard se nad zařazením tohoto, jak říká, „značně filozofujícího textu“ do brožury podivuje (s. 257), což jde vstříc pozdějším snahám Jana Němce oslabit fakt, jak výrazný vhled do filmu při jeho vzniku bratranec Jiří měl, a vyložit Jiřího jako člověka, který splýval s tím, co hraje, a tak marginalizovat jeho úlohu po svém boku. V úvaze Jiřího Němce o důležitosti „nerozumění“ se již ozývá hermeneutický přístup k interpretaci, odkazující k výkladu důležitosti předsudku pro porozumění v díle *Pravda a metoda* Hanse-Georga Gadamera z roku 1960. Odkazy k „základním pra-obrazům“ a pokleslým mýtům zase vycházejí z Němcova promýšlení knihy Mircea Eliadeho *Mýtus o věčném návratu* (1949). Vykládat film na tomto intelektuálním pozadí jeho tvůrcům zjevně nebylo proti mysli. Nikoliv proto, že se tím svého času odváděla pozornost od výkladu filmu jako politické grotesky, ale právě proto, že *O slavnosti a hostech* politickou satirou prvořadě není. Projekce této alegorie lidského jednání do mocenskopolitické oblasti je druhotná – přestože taková interpretace měla pro autory a několik dalších zúčastněných fatální následky, neboť jim byla znemožněna další tvůrčí práce –, to, že se v tomto podobenství někteří rozpoznávají, plyne ze soustředění filmu k panoptikálnosti elementárních rysů lidského jednání, k čemuž odkazoval už původní název *Letní karneval*.

JIŘÍ NĚMEC A BORIS PASTERNAK, TVÁŘ A DOKTOR ŽIVAGO

V dosud rukopisných zápisnících Jiřího Němce ze šedesátých let čteme tři záznamy, týkající se Borise Pasternaka, v prvním z 16. srpna 1962 zmiňuje prózu *Vzdušné cesty*, otištěnou v časopise *Kytice* (1945/1946). Druhý a třetí záznam zní:

25. 9. 1963

Vypisuji z reklam v *L'Europa letteraria*: – u reklamy na Vigorelliho knihu –: Pasternak ha detto «Per me Teilhard de Chardin tra tutti i pensatori d'oggi è il più importante, il più vicino, il più intimo».

13. 12. [1965]

Jestliže hledají angažování (politicky, „ideologicky“ angažování) lidé dále ve směru teologie (na jedné straně takový Jünger, na druhé třeba Pasternak), tak to neznamená pokles energie (v tom smyslu, že se „vydováděli“ a teď „přilézají ke křížku“), ale naopak vyšší napětí, nutné prohloubení na započaté cestě. Analogicky (i když v opačném směru) věřící musí zesvětlit, zideologizovat, sekularizovat svou víru. „Nevěřící se mýlí o onom světě, věřící o tomto“ (Rivarol).

Sama Němcova evidence Pasternaka vedle jména Teilharda de Chardin upoutává pozornost – Němec totiž patřil k prvním, kdo od první poloviny šedesátých let v Československu zprostředkovávali Teilhardovo dílo, a dále je promýšlel v souvislosti se společenskou praxí a aktivitou jednotlivce. Když jsem se jeho synovi Ondřejovi o těchto záznamech a třech textech dochovaných v pozůstatosti, které uveřejňujeme níže, zmiňoval, dozvěděl jsem se, že Jiří Němec měl fotografii Borise Pasternaka – kterou pořídil Emanuel Frynta při návštěvě básníka v roce 1957 v Peredělkinu u Moskvy – připnutou vedle fotografie Teilharda de Chardin na dvířkách knihovny ve své domácí pracovně v Ječné 7. Mezi svazky samotné Němcovy knihovny jsem pak našel téměř všechny poválečné Pasternakovy knihy v češtině a také první vydání německého překladu *Doktora Živaga*

z roku 1958, malou monografii v němčině, vydanou švýcarským nakladatelstvím Die Arche v roce 1959 či ruské vydání Pasternakových básní z roku 1961.

Jiří Němec v roce 1989 ve vzpomínce na soukromý seminář Jana Patočky, jehož se zúčastnil od roku 1954, napsal: „K nejkrásnějším chvílím patřilo, když Patočka četl a komentoval knihu, o níž se vědělo, ale která byla na indexu. Krátce po vydání ve Francii takto Patočka přiblížil svému užšímu okruhu Pasternakova Doktora Živaga.“²³⁵ Francouzsky byl román vydán poprvé v nakladatelství Gallimard v létě 1958. Můžeme se dohadovat, zda to byl Jan Patočka, kdo aktuálně podnítil Němcův zájem o Pasternaka, nebo naopak Němec Patočkův, či zda Němcova pozornost vůči tomuto autorovi eskalovala až se zjištěním, že se Pasternak krátce před smrtí seznámil s dílem Teilharda de Chardin a přihlásil se k němu. (Teilhard de Chardin zemřel v dubnu 1955, všechna jeho hlavní myslitelská díla vyšla až po jeho smrti.) Nevíme také, zda se dochovaly nějaké další doklady o Patočkových komentářích k Pasternakovi, v jeho spisech se jméno tohoto ruského spisovatele nevyskytuje.

Němcův zájem o dílo a život Borise Pasternaka zachycuje okrajově také obsáhlý spis, který na Jiřího Němce vedla od začátku šedesátých let Státní bezpečnost. Tak se v něm – po jeho návratu ze studijní cesty v Rakousku koncem roku 1965 – počátkem roku 1966 objevuje na základě odposlechu v bytě rodiny Němcových v Benešovské ulici informace o tom, že má ze Západu „slíbenou nějakou literaturu o Pasternakovi“ (ABS, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1, 3. 1. 1966, s. [61]) či že mezi literaturou, kterou z Rakouska poslal či přivezl, jsou „některé věci od PASTERNAKA“ (tamtéž, 10. 1. 1966, s. [64]). Agenturní zpráva z 20. ledna 1967 zaznamenává takto údajná Němcova slova – kvůli kontextu z ní citujeme obsáhleji (přepisujeme bez úprav):

Ti, kteří nás inspirují jsou francouzští myslitelé, jako TEJARD a jiní. Všechny katolické analýzy vycházejí ze základního poměru, pokud jde o komunismus vůbec. Nepočítá-li totiž vůbec s vnitřními možnostmi tohoto směru. Nacismus neměl možnosti vnitřního vývoje. U fašismu to bylo problematické. Pokud jde o marxismus samostatný, tak je situace jiná – je schopen také z vnitřních zdrojů překonat se. K tomu je možné dojít analýsou jeho vzniku, tak nepodobného vzniku nacismu.

NĚMEC dále uvádí, že i řada koncilových usnesení mu dala za pravdu a že se nové situaci přizpůsobili. Cituje při tom i některé marxistické ideology, jako Hegela, o kterém řekl, že tento má rovněž křesťanské kořeny. Podle

²³⁵ Jiří Němec: Jan Patočka jako středoevropský filosof a jeho postavení v dnešní fenomenologii, *Střední Evropa* č. 81/1998, s. 107.

NĚMCE umění tvoří jakýsi universální model. Znovu se pak vracel ke spisovateli TEJARDOVI a PASTERNAKOVI. S Pasternaka provedli s Dr LIFKOU překlad „Dr Živago“, avšak nedovolili jim to vydat. Kdyby to vyšlo, řekl NĚMEC, tak to byl velmi důležitý krok a dále pokračoval: „Zdá se, že i jisté kruhy v komunistické straně si přejí dialog, třeba to jsou lidé, kteří mají jisté škraloupy. Nejde o politiky, ale o ideology. Tohle celé bychom nepochopili, kdybychom nehodnotili a neanalyzovali situaci v marxistickém táboře. To také mění jaksi i náš postup, protože za těchto podmínek je dost dobře možné, abychom my měli fenoprogram navenek a genoprogram pro sebe jaksi uvnitř. Jediná možnost je ta a ta je riskantní. Je to cesta kříže k definitivnímu úspěchu. (...) Obávám se, že to bez šílenství nepůjde.“ (Tamtéž, Dr. Jiří Němec – zpráva, 20. ledna 1967, s. 6–7 [223–224].)

Je to úryvek z obsáhlé zprávy kpt. Bordovského o rozhovoru J. Němce 20. ledna 1967 (na základě odposlechu v Benešovské za přítomnosti Dany Němcové a jedné nejmenované osoby) s teologem Otto Mádrem, vězněným komunistickým režimem od roku 1951 a z vězení podmínečně propuštěným nedlouho před tímto hovorem 24. června 1966. Tento rozhovor je jedním z nejdramatičtějších záznamů, které Němcův spis vedený Státní bezpečností obsahuje, a zaslouží si samostatnou interpretaci – samozřejmě při vědomí zřejmých i pravděpodobných zkreslení způsobených zapisovatelem, a to jak bezděčných, tak vedených úmyslnou a opakovaně ve spise přiznávanou snahou StB kompromitovat a kriminalizovat J. Němce a další sledované osoby či snahou konkrétních estébáků prostě zveličit své zásluhy tím, že v záznamu uvedou nepravdivé výroky, svědčící o údajném protistátním smýšlení, činnosti apod. Jako první si této agenturní zprávy povšiml Miroslav Vodrážka, avšak ve svém „portrétu Jiřího Němce prostřednictvím svazku Státní bezpečnosti s krycím jménem NOVÁTOR“ v knize *Rozdělení železnou oponou* (2015) tuto zprávu dezinterpretuje, například poslední dvě citované věty, které podle zprávy pronesl J. Němec, mylně vkládá do úst O. Mádrovi.

Neměli bychom přehlédnout, že zpráva jmenuje Dr. Bohumíra Lifku (1900–1987), knihovníka, archiváře a bibliografa, mj. v roce 1959 na rok uvězněného po nespravedlivém obvinění z vlastizrady, o jehož případné účasti na pokusu o uveřejnění *Doktora Živaga* nevíme vůbec nic. Může to však být stopa k pátrání, které povede ke zjištění nových skutečností.

Citovaná slova, jakkoli mohou být zapisovatelem částečně zkreslena, korespondují s dalšími Němcovými dobovými vyjádřeními, ať už v zápisníku, nebo – abychom uvedli alespoň jeden příklad – v jiných dochovaných rukopisech. Tak

v nepublikovaném konceptu Poznámek k 2. ročníku Tváře, pocházejícím pravděpodobně z přelomu let 1964 a 1965, Němec napsal:

(...) oproti koncepci pouhé kritičnosti a mýtobornosti (což má jistě také své místo) navrhuji jako základ naší činnosti dialog, a to „dialog bez apriori“, tj. takový, z něhož není nikdo vyloučen podle nějakých předem pojatých kritérií. Jinými slovy: vypadne-li někdo z dialogu, tedy jen na základě vnějších příčin, jejichž podmínky vzniku je pak časopis povinen analyzovat.

A takto o něco málo později vyhodnocuje Němcovu činnost jeho protivník (citujeme opět bez úprav):

Nebezpečnost činnosti Dr. NĚMCE spočívá především v uplatňované formě a taktice práce, kdy se všemožně snaží jít po hranici legálních možností, aby nemohl být stíhán. Zdůrazňuje, že vše dělá otevřeně a veřejně, nemá co skrývat a podobně. Vzhledem ke svému mimořádnému nadání filosofickým a psychologickým znalostem, které prakticky využívá je řada lidí dezorientována a Dr. NĚMEC na ně má neomezený vliv. Taktika této práce Dr. NĚMCE je v plném souladu s koncepcí Sekretariátu pro nevěřící ve Vídni, jehož vedoucím je kardinál KÖNIG (...). (ABS, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1, Dr. Jiří NĚMEC – zpráva, [konec roku 1966], s. 2 [74].)

Nejde tedy o ústup či kompromis, je to snaha o realistické vyhodnocení situace a možností ofenzivního postupu, směřujících k *překonání* marxismu a jím se ideologicky zaštiťujícího režimu – přičemž prostředkem k tomu je mimo jiné anihilace, obsažená přímo v marxismu samotném.

Tento přístup velmi dobře koresponduje i s pojetím lidské aktivity v dějinách u Teilharda a Pasternaka (ale před nimi už také zejména u L. N. Tolstého), s oběma blízkým chápáním dějin jako organického procesu (evoluce), v němž se projevuje, sebevyjadřuje, život.

A tím se také, domnívám se, objasňuje, v čem si byly blízké Teilhardův, Pasternakův a konec konců Němcův pohled na svět (srov. Němcova slova o Pasternakovi v úvodu ke konvolutu příspěvků pro Tvář: „svědčil už jen o svém nejvlastnějším – o své nekonečné účasti na životě“):

Všechny pohyby na světě, vzaty jednotlivě, byly uvážene střízlivé, ale v celkové složitosti bezděčně opilé společným proudem života, který je spojo-

val. Lidé se lopotili a přičiňovali, poháněni mechanismem vlastních starostí. Mechanismy by však nefungovaly, kdyby jejich hlavním regulátorem nebyl pocit svrchované a kardinální bezstarostnosti. Tuto bezstarostnost jim propůjčovalo vědomí spojitosti lidských existencí, přesvědčení, že přecházejí jedna v druhou, pocit štěstí vyvolaný tím, že všechno, co se děje, neodehrává se pouze na zemi, do níž zahrabávají mrtvé, ale ještě kdesi jinde, tam, co jedni nazývají královstvím božím, druzí dějinami a třetí ještě jinak. (Boris Pasternak, *Doktor Živago*, přeložili Jan Zábrana [a Jiří Kovtun], Praha, Lidové nakladatelství 1990, s. 26–27, srov. dále s. 482–483, 523)

Dokud jsme se domnívali, že před sebou máme – ať již je uznáváme nebo překračujeme – pouhé víceméně libovolné člověkem vyhlášené příkazy, jimiž se mají řídit ti druzí – mohli jsme také počítat s tím, že jim lze nějak uklouznout nebo je porušit. Ale od chvíle, kdy námi otřásl zjištění, že to, do čeho nás socializace pozvolna vplétá, nejsou žádné konvence, ale síť organických vazeb – od té chvíle si začínáme uvědomovat pravou velikost a skutečnou vážnost lidského údělu.

S právními předpisy se lze totiž nakonec vždy dohodnout nějakým kompromisem – ale organický zákon, je-li porušen, neodpouští nikomu.

(Teilhard de Chardin, *Vývoj odpovědnosti ve světě*, 1950, v českém výboru *Místo člověka v přírodě*, přeložili Jiří Němec a Jan Sokol, 1967, 1993, s. 155–156.)

Podle dochovaných Němcových rukopisných poznámek k obsahu druhého ročníku Tváře měl být živagovský blok zařazen do sedmého, zářijového čísla tohoto měsíčníku, jehož vydávání bylo koncem roku 1965 na více než dva roky úředním zásahem zastaveno. Pasternakovské materiály v Tváři roku 1965 (ani později 1968–1969) nevyšly – podrobnější okolnosti neznáme.

DOKTOR ŽIVAGO V ČESKOSLOVENSKU 1956–1971

Na následujících stránkách se pokouším rekonstruovat snahy o vydání románu Borise Pasternaka nebo jeho částí v Československu od roku 1955, respektive 1956, do roku 1971. Uvedené letopočty vytyčují na jedné straně dobu, kdy autor knihu dopsal, na straně druhé rok, kdy u nás zhasla na bezmála dalších dvacet let naděje na vydání českého překladu, který krátce předtím dokončil překladatel Jan Zábrana. Nezabývám se podrobněji československým exilem, ač by si to zasloužil, a nesleduji ani ostatní Pasternakova díla, pokud to nevyžaduje kontext. Pokud jde o Slovensko, podávám jenom elementární informaci, nemaje přístup k podrobnějším údajům. Tato sonda jistě není vyčerpávající a chce spíše ukázat na pozoruhodnou kapitolu české literární kultury, nejdříve potlačované a pak a dodnes nedostatečně probádané. Spíš vyznačuji mezery, než abych je důsledně vyplňoval.

Návštěvy v Peredělkinu

V letech 1956 a 1957 zamířilo několik do Moskvy pozvaných českých spisovatelů také za Borisem Pasternakem do nedalekého Peredělkina.

V říjnu 1956 navštívily básníka redaktoři Literárních novin a jejich manželky: František Vrba, Libuše Vrbová, Sergej Machonin, Olga Machoninová, Ludvík Aškenazy, Erika „Goši“ Mannová, Ivo Fleischmann a Staša Fleischmannová. Ta během návštěvy pořídila kolekci pozoruhodných, záhy proslavených fotografií. Její manžel o návštěvě napsal článek do Literárních novin, v němž mimo jiné jednou větou informuje o novém rukopisu: „Boris Pasternak napsal v posledních letech realistický román o životě lékaře Živaga.“ Až po dalších dvaceti letech napíše Ivo Fleischmann ve vzpomínce (1978, česky 1997) na tuto cestu, že tehdy dal Boris Pasternak právě jemu kopii rukopisu dosud nikde nevydaného románu Doktor Živago pro český překlad.

Fleischmann manuskript po příjezdu do Prahy nejspíš předal Ladislavu Fikarovi, tehdejšímu řediteli nakladatelství Československý spisovatel, a především vynikajícímu překladateli, mimo jiné Pasternakovy poezie – Fleischmannův článek v Literárních novinách je doprovoben právě jeho převodem nové Pasternakovy básně Neblahá věc – slout proslulostí (v časopise Plav č. 29/2005 je

identický překlad mylně připsán Emanuelu Fryntovi). A právě od Ladislava Fikara dostal Fleischmann před cestou do SSSR na Pasternaka adresu a telefonní číslo, přičemž sám Fikar je získal údajně od Františka Halase, který se setkal s Pasternakem půl roku před únorovým pučem v září 1947.

Na návštěvu u Borise Pasternaka v říjnu 1956 vzpomíná ve svých pamětech (1995) Sergej Machonin, klade ji ovšem mylně do roku 1964, kdy už byl ruský básník čtyři roky po smrti, a uvádí: „Dal mi dva těžké, jasně modré svazky: strojopis Doktora Živaga s vpisky a opravami fialovým inkoustem. A na dvojlístech nekvalitního sovětského papíru několik básní napsaných vlastní rukou. Byla to zvláštní krásná kaligrafie (...). Je psána ostrým perem a výrazné stínování dělá k slovesným rytmům rytmy výtvarné. Živaga mi Pasternak svěřil k překladu – tu autorizaci jsem pak postoupil Janu Zábranovi, který měl svůj text, propašovaný tuším z Moskvy do Itálie, a už byl někde v půlce překladu.“ – Lze jen těžko uhadovat, které z věcných údajů a jejich pospojování do uvedené historky, jak jej s odstupem několika desetiletí ztvárnila paměť a autorské i osobní založení Sergeje Machonina, odpovídají skutečnosti, respektive jaký je jejich původ – tak například popis Pasternakova rukopisu jako by odkazoval k proslulé 8. části XIV. kapitoly Doktora Živaga, v níž Jurij Živago ve Varykinu usedá k listům papíru a bere do ruky pero... (ve vlastním překladu ji cituje Emanuel Frynta ve své přednášce z roku 1963, viz níže, obdobně jako D. S. Lichačev v předmluvě k prvnímu českému vydání z roku 1990). Neméně sugestivní je pak bezpochyby zejména popis dvou rukopisných svazků – a vzrušující otázka, jaký byl skutečný osud tohoto rukopisu, zda stále ještě existuje a kde se asi nyní nachází...

Staša Fleischmannová v kapitole svých vzpomínek (2014) nazvané *Ukradený Pasternak* označuje Machoninovo tvrzení o tom, že rukopis svěřil Pasternak jemu, za nepravdivé a „sprosté“, a oživuje kus emocí i ambicí skrytých v pozadí tehdejší spisovatelské návštěvy: „Jeli jsme v taxíku s Machoninovými (v druhém taxíku byli Aškenazyovi a Vrbovi) a Ivo říká: ‚Sergeji, ty mluvíš rusky, ale to je moje návštěva, a ty budeš držet hubu.‘“ A na závěr dodává: „Kdyby se byl mohl Živago překládat, tak by to určitě překládal Sergej, ale o to tady nejde.“

Přesnější datum návštěvy z října 1956 neznáme, snad se uskutečnila ještě před rozdrčením maďarského povstání, ale pokud – a všechny dostupné indicie tomu nasvědčují – to bylo opravdu až v říjnu 1956, pak se odehrála v době, kdy Boris Pasternak znal obsah dopisu ze září téhož roku, odsuzujícího Doktora Živaga a zamítajícího jeho vydání, který mu doručili členové redakční rady časopisu *Novyj mir*. Zároveň už se potýkal s počínajícím nátlakem z kulturního oddělení ústředního výboru sovětské komunistické strany, aby stáhl rukopis od italského vydavatele Feltrinelliho. Avšak podle Fleischmanna byl „rukopis podle

naprostého přesvědčení autora v redakci *Novyj mir* připravený k odeslání do tiskárny“... Těžko říci. Jeden rys mají oba Fleischmannovy texty – článek v Literárních novinách z roku 1956 a knížka z roku 1997 – společný: je to jistý druh emfáze, zvýrazňující „celkovou“ atmosféru někdy možná poněkud na úkor svébytnosti jednotlivého faktu. Pasternak byl podle téhož svědka vůči českým přátelům „v otázkách a odpovědích (...) naprosto otevřených a shrnujících“ (1956) „dětinsky důvěřivý“ a „mezi upřímnými přáteli, ve chvíli, kdy už se nic ne-skrývá“ „se zcela radostnou výřečností se pustil do hovorů o svém posledním románu“ (1997). Z toho ovšem také vyplývá, že se o žádné ze zjevných nesnází s největší pravděpodobností českým „upřímným přátelům“ vůbec nezmínil – a dlužno dodat, že zcela pochopitelně.

O delikátnosti situace, v níž se u Pasternaka čeští opatrně reformně komunističtí literáti ocitli, tedy Ivo Fleischmann nejspíš nic netušil ani po desetiletích. Pozoruhodná je v této souvislosti jeho vzpomínka na to, jak cestou, už v osadě Peredělkino potkali spisovatele Konstantina Fedina a ptali se ho, kde bydlí Pasternak: „Muž nám podal informaci srdečně a bylo vidět, že je zřejmě spokojen, že jeho soused má návštěvu ze zahraničí“... – Právě Fedin byl jedním z členů redakční rady časopisu *Novyj mir* a také spoluautorem dopisu ze září 1956, odsuzujícího Pasternakův román a odmítajícího ho uveřejnit. V ruské edici Pasternakovských dokumentů (2001) je citována vzpomínka dalšího z autorů dopisu, tehdejšího hlavního redaktora Konstantina Simonova: „Pamatuji si Fedina v ty pro něho určité nelehké dny. Desetiletí se znal s Pasternakem, byl jeho dávným sousedem, udržoval s ním přátelské vztahy, vysoko oceňoval jeho básně a při tom nepředvídal mnohé z toho, s čím se najednou dostal do kolize v románu. Zejména, nakolik si pamatuji naše rozhovory v těch dnech, ho zasáhl epilog románu, napsaný, soudě podle stylu, podrážděné a chvatně, ta zlá a jednostranná (...) potřeba odsoudit ruskou inteligenci za její službu revoluci. Podle mne Fedin trpěl v ty dny tím, že spatřoval vnitřní rozpor mezi rukopisem, který přečetl, a osobností jeho autora, člověka, kterého znal i miloval.“ (378)

Při návštěvě českých redaktorů, jak je zřejmé, se nejednalo o to, kdo se stane Pasternakem vyvoleným převozníkem či překladatelem díla, ale o to, že Pasternak sám si pravděpodobně velmi přál dostat rukopisný exemplář do Československa, ať už se s ním – trochu jako s lahví s poselstvím hozenou do moře, ale přece jen s větší nadějí, že bude „nalezena“ – bude dít cokoli. Stejně totiž předtím i potom předával rukopis Doktora Živaga do Itálie, Francie, Polska a jinde. Redaktory pražského literárního týdeníku viděl poprvé a naposledy v životě a nejspíš o nich naprosto nic nevěděl, ale jsou to oni, kdo se před ním chtějí, jako Ivo Fleischmann, legitimovat svým „upřímným přátelstvím“ a věrností jeho

poetickému talentu. Tuto situaci podle všeho bleskově vyhodnotil a obratně využil ve prospěch svého zájmu, když zdůrazňoval kontinuitu s prvorepublikovým Josefem Horou, s jeho, jak už dříve říkal a nyní znovu před náhlými návštěvníky opakoval, „překlady určitým způsobem krásnějšími než originál“ (I. F., 1997, s. 21), čímž si jednak zkoušel jejich postoj, jednak je zavazoval. Netřeba asi už dodávat, že Pasternak byl podle četných svědectví člověk nejenom společensky mimořádně obratný, ale zároveň vysoce inteligentní. Zřetelná je povaha symbolu. Ve vztahu ke vzpomínkám pamětníků a práci s nimi patří ovšem tento příklad k velkým varováním.

Dobová zpráva (1958) hovoří o další návštěvě českého básníka a překladatele u Borise Pasternaka, bohužel však blíže neuvádí, kdy setkání proběhlo: podle zápisu v *Letu let* Josefa Hiršala s Bohumilou Grögerovou si Ladislav Fikar přivezl řadu básní „přímo od autora, když byl na jeho dače v Peredělkinu“, a překládal je již roku 1956.

Fikarovy překlady tří básní z románu Doktor Živago – Babí léto, Rozloučení a Jarní marast – vyšly koncem srpna 1956 v Literárních novinách č. 36 a překlady šesti básní pak v únoru 1957 ve Světové literatuře č. 1, kromě již publikovaných to byly Shledání, Březen a Vítr. Fikarův překlad básně Rozloučení vyšel též v prvním svazku antologie Poesie sovětské Rusi (Svět sovětů 1956) a báseň Březen otiskli navíc ještě v březnovém čísle 11/1957 Literárních novin. Tato vydání však zaštiťovala dřívější ruská publikace živagovských veršů v sovětském časopise Znamja, kde se originály všech těchto básní objevily. Čeští redaktoři a vydavatelé se nepouštěli do rizika tisknout původně ruské texty, které by předtím nebyly oficiálně uveřejněny v SSSR, což bylo v Československu – s výjimkou let 1968–1969 – zavedeným zvykem v podstatě až do roku 1989. A tento případ nepatřil k výjimkám. „O Doktoru Živagovi nevěděl tehdy nic bližšího ani Fikar,“ píše Hiršal a Grögerová. „Pak jsme se doslechli, že román v SSSR nemohl vyjít (...)“.

Otištění Fikarových překladů z Doktora Živaga komentoval o rok později (1958) v newyorském exilovém časopise Zápisník Petr Hrubý: „(...) moskevský měsíčník Znamja v roce 1954, v dubnovém čísle, uveřejnil jenom deset básní. Jedné usekl poslední sloku. Některé z nich vyšly doma, v Literárních novinách, ve Fikarově překladu, ovšem bez té useknuté sloky. (...) Ty, protože jsou jenom lyrické, mohl český básník přeložit z ruského originálu.

Proč některé nové Pasternakovy verše censoři v Moskvě i v Praze pustili a jiné ne? Pečlivě ze sbírky vybrali jenom básně milostné a přírodně lyrické a vyhnuli se básním meditativním. Nelíbil se jim v úvodní básni Hamlet třeba předposlední verš: ‚Jsem sám, kolem samé pokrytectví.‘ Nelíbily se jim ani názvy,

třeba Betlémská hvězda, Zázrak, Zlé dny, Magdalena nebo Zahrada Getseman-ská. A nelíbil se jim především jejich obsah: neboť z Borise Leonidoviče Pasternaka se pod sovětskou vládou stal křesťan! Je přímo zaklet do obrazů z Bible, hlavně z Nového Zákona. Dáblovu pokoušení Krista je Pasternakovi v básni Zlé dny symbolem pro dábelské pokušení komunistů uchvátit světovou moc. Maří Magdalena je obrazem Rusů, kteří hodlají pokorným „umytím Kristových nohou slzami“ nalézt cestu ze zkaženého života do ztraceného ráje. Velikonoční utrpení a vzkříšení Ježíšovo je pro Pasternaka symbolem nejen osobním ale i kolektivním: Rusko prošlo strašným utrpením a čeká na své vzkříšení. V básni, kterou sedmisetstránková kniha končí, objevujeme doslovně nebo parafrázované biblická slova, naplněná novým zaktualizovaným smyslem, jako třeba: „Duše má je smutná k smrti“, „Ne mečem se rozhodují spory“ a „Nepřátelé budou rozeznáni a nezanechají stopy“.

Vyškrtnutá sloka schází u básně Shledání, která byla otištěna ve Světové literatuře č. 1/1957 (její otisk v Literárních novinách se nám nepodařilo najít). V překladu Jiřího Kovtuna zní: „Když lidé tlachají si / historky zašlých dob, / kdo vlastně jsme – my kdysi / zmizevší beze stop?“

Ve Fleischmannově vzpomínkovém textu se o tom, kdo měl být překladatelem románu, bohužel nic nedozvíme. Ve svých vzpomínkách se o tuto úlohu, jak již řečeno, hlásí Sergej Machonin, což následně polemicky stvrzuje Staša Fleischmannová. Pokud jde o závěrečnou kapitolu Doktora Živaga, kterou tvoří básně, nejvážnějším adeptem pro její překlad mohl být právě Ladislav Fikar – jistě jen do doby, než, a to velmi záhy, na podzim 1958, vypukla kampaň vedená představiteli sovětské oficiální kultury a politiky a šance na knižní vydání českého překladu románu, ale i úryvků z něho v literárních časopisech, se na desetiletí přiblížily k nule.

Ještě jedna báseň z Doktora Živaga tehdy v Československu stačila vyjít, Svítání. Bylo to v listopadovém čísle 45/1957 týdeníku Kultura a jejím překladatelem byl Jan Zábrana. Tato báseň není mezi deseti básněmi, které vyšly v Sovětském svazu v roce 1954, oficiálně tam ovšem před publikací českého překladu již také vyšla, a to v moskevském sborníku Děň poezii roku 1956. Zábranův překlad znovu otisknou po devíti letech v Literárních novinách č. 47/1966 a – s drobnými úpravami – se za třiatřicet let objeví i v prvním tištěném vydání Doktora Živaga v roce 1990.

Podle zjištění ruského bohemisty Igor’a Inova Boris Pasternak o svém novém románu, respektive o požadavku nakladatelství, aby Doktora Živaga přepracoval, hovořil také před dalšími hosty z Československa, Milanem Jungmannem, Jindřichem Hilčrem a Vojtechem Mihálikem, které přijal během jejich pobytu na pozvání sovětského Svazu spisovatelů v Moskvě v lednu 1957. Inov

dále zjistil, že Pasternaka navštívil během jara 1957 dokonce dvakrát Vítězslav Nezval, poprvé v nemocnici, podruhé v Peredělkinu. Nezval Pasternakovi přivezl několik svých básnických sbírek, mezi nimi též *Edisona*, a žádal ho, jestli by něco z nich nepřeložil do ruštiny. Pasternak, který znal Nezvala ze třicátých let a již dříve přeložil několik jeho básní, to však odmítl s tím, že už nemá mnoho času. Pozoruhodné je mimo jiné také další Inovovo zjištění, že Pasternak nechal v roce 1956 poslat svůj překlad Goethova Fausta režiséru Otomaru Krejčovi.

Dalším návštěvníkem Borise Pasternaka z Československa koncem padesátých let a posledním, o kom to dosud víme, byl Fikarův i Zábranův přítel Emanuel Frynta. Do Peredělkina zavítali se svou manželkou Adou Fryntovou, když se na jeden den odpojili od zájezdu českých překladatelů do Moskvy, organizovaného Svazem spisovatelů, v roce 1957, na jaře nebo v létě, soudě podle rozkvetlých plamenek (floxů) v pozadí dochovaných fotografií – stejné květy se pak objevují nad Pasternakovou otevřenou rakví v záznamu z jeho pohřbu na počátku června 1960, který je ke shlédnutí na kanálu youtube (*I funerali di Boris Pasternak*). V této době, na jaře a v létě 1957, ještě Pasternak jedná o vydání románu v Sovětském svazu po provedení redakčních úprav, pro autora přijatelných, je však už zároveň naprosto zřejmé, že v podobě, v jaké ji napsal, tam kniha vyjít nebude moci. Je to etapa vyjednávání o nevyjednatelném – Pasternak není ani na chvíli ochoten ustoupit od toho, aby román v původním znění vyšel na Západě, ale snaží se kličkovat a získává tak čas. Neustávající snahou sovětské moci je zabránit jakékoli publikaci původní verze. Tato stupňovaná snaha vede k urychlení plánů milánského nakladatele Giangiacoma Feltrinelliho: přestože podle původní dohody mělo být první vydání románu uveřejněno v překladu do italštiny do poloviny roku 1958, vyšlo už 23. listopadu 1957.

Souběhem událostí o čtrnáct dní dříve, než vyšel italský překlad, Boris Pasternak v dopise do Prahy z 8. listopadu 1957 „Státnímu nakladatelství“ (sídlicímu na Národní 36, tj. Státnímu nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, od 1961 SNKLU a po 1966 přejmenovanému na Odeon) odpověděl na obdržení dopis. Odpověď je psána francouzsky, neboť, jak jeho pisatel v dopise uvádí, posílá jej „vynucenou zahraniční cestou“. – Podle editorů Pasternakovských dokumentů totiž existovala tajná dohoda mezi spisovatelem a italským vydavatelem G. Feltrinellim z června 1956, že platné jsou pouze Pasternakovy dopisy a vyjádření psané francouzsky. To mimo jiné Pasternakovi umožňovalo zůstat koherentní uprostřed taktizování a odolávat tlaku vynucených prohlášení v Sovětském svazu, která byla uveřejňována v ruštině. – Pasternak se v dopise do Prahy pochvalně zmiňuje o Ladislavu Fikarovi a Emanuelu Fryntovi, a vysoce hodnotí též fotografie Staši Fleischmannové:

„Na nic nečekejte, – Bůh vás chraň! Uskutečňte všechny své záměry, které se mnou máte, obraťte se pouze ke svým vlastním zálibám a náhledům a zanedbávejte vše ostatní. Sazba mé slibované knihy v Goslitizdatu a vydání, s nímž počítáte, je poraženo, rozloženo. Nic ze mě se vůbec neobjeví. Všechno, co vám o mně říkali a všechno, co vám bude říkáno, vysvětlováno a slibováno, je čistá lež. Posílám vám sešit s verši, které požadujete. Přeložte a uveřejněte všechny, – myslím tím všechny ty, které shledáte pro vás vhodnými a zajímavými nebo z nezávislého a objektivního pohledu. Pan Fikar překládá obdivuhodně, skvěle. Jsem s jeho verzemi spokojený, řekněte mu to. Frynta a jeho žena ve mně zanechali dojem výjimečné laskavosti, srdečně je pozdravujte. (...) Zjistil jsem, že nejlepší mé fotografie za celý můj život udělala Staša Fleischmannová (pozdravujte oba) (...). Co se týká mých próz, o kterých mluvíte, a požadované autorizace, dávám vám ji oběma rukama. Ale nemyslíte, že tyto nejasné pokusy z tolik vzdálené a tolik chybné minulosti jsou příliš ošklivé a příliš ztratily na zajímavosti, než aby byly znovu oživeny? Cítím k nim silný odpor, něco, co bych nemohl říci o svých posledních pracích, zejména o románu Doktor Živago. Nemohl bych žít, neměl bych tu smělost, domýšlivost dýchat, hýbat se a žít, kdybych nevěřil v jeho vydání navzdory zjevným útokům na něj a pravdu.“²³⁶

Knihou v Goslitizdatu Pasternak nejspíš míní soubor básní připravený k tisku v lednu 1957, eventuálně ale také od ledna 1957 tamtéž domluvené, pak však nikdy neuskutečněné vydání upravené verze Doktora Živaga, na němž Pas-

²³⁶ Citace z dopisu B. Pasternaka Státnímu nakladatelství 8. 11. 1957 v originále: „(...) Vous n'avez rien à attendre, – Dieu vous en préserve! Procédez à tous vos projets envers moi, consultant seulement vos propres goûts et avis et négligeant tout le reste. La composition typographique de mon livre promis de Goslitizdat et sur la parution duquel vous comptez est défaite, décomposé. Rien de moi ne paraîtra jamais. Tout ce qu'on vous dit et tout ce qu'on vous dira, expliquera et promettra de moi est pur mensonge. Je vous envoie le cahier avec les vers, que vous exigez. Traduisez et publiez tous, – je veux dire tous ces, que vous trouverez désirables et intéressants pour vous ou d'un point de vue indépendant et objectif. Mr L. Fikar traduit admirablement, excellemment. Je suis ravi de ses versions, dites-lui cela. Frynta et sa femme m'ont laissé une impression d'une gentillesse extrême, saluez-les de ma part chaleureusement. [...] Je trouve que les meilleures photographies de moi de toute ma vie étaient faites de Stacha Fleischmannova (salut à les deux) [...]. Quand au recueil de ma prose, dont vous parlez, et de l'autorisation demandée, je vous la donne des mes deux mains. Mais ne pensez vous que ces tentatives vagues d'un passé si lointain et si fautif sont trop laides et trop privées d'intérêt pour en être resuscitées? J'ai une forte répulsion envers eux, c que je ne dirai pas de mes derniers travaux, surtout du roman „Docteur Jivago“. Je ne vivrai pas je n'aurais pas l'audace, l'arrogance de respirer, de remuer et de vivre, si je ne croyais pas à la parution malgré les menées apparentes contre lui et la vérité.“

ternak s redaktorem nakladatelství spolupracoval. Odpovědět na otázku, co obsahoval dopis Pasternakovi ze Státního nakladatelství v roce 1957, na který reagoval, a zda v něm mohla být informace o tom, že Doktora Živaga budou překládat právě Emanuel Frynta s Ladislavem Fikarem, se pokusíme o několik odstavců dál.

Nobelova cena za literaturu 1958 a utahování šroubů

Pokud jde o *Doktora Živaga*, tečku za zdejšími vydavatelskými záměry přinesl na deset příštích let rok 1958. V tom roce vyšel román v srpnu 1958 v nizozemském Haagu poprvé rusky (nakl. Mouton; v části nákladu je jako nakladatel uveden Feltrinelli) a kromě toho poprvé také anglicky – v Londýně (Collins & Harvill Press) a New Yorku (Pantheon Books) –, německy (S. Fischer Verlag), francouzsky (Gallimard), španělsky (Noguer) či švédsky (Bonniers). Pasternakovi byla 23. října 1958 udělena Nobelova cena za literaturu, na což sovětská moc odpověděla sérií ostrých difamačních útoků proti laureátovi. Dva dny po oznámení uveřejnila Litěraturnaja gazeta již zmíněný dopis pěti členů „redkolegia“ časopisu *Novyj mir* ze září 1956. Dne 27. října 1958 Borise Pasternaka vyloučili ze Svazu spisovatelů. Následovala několikaměsíční kampaň iniciovaná představiteli sovětského režimu, usilujícími o to, aby byl zbaven občanství a vyhoštěn ze SSSR.

Český tisk od začátku držel se sovětským krok: Rudé právo uveřejnilo 26. října 1958 zprávu ČTK s názvem Protisovětská provokace, odvolávající se k dopisu „redkolegia“. V Literárních novinách 1. listopadu (č. 44/1958) vyšel článek šéfredaktora týdeníku Jana Pilaře s názvem Průhledná provokace proti Sovětskému svazu a s podtitulem K udělení Nobelovy ceny Borisi Pasternakovi. Na okolnosti vzniku Pilařova článku vzpomíná tehdejší redaktor Literárních novin Ivo Fleischmann: příkaz přišel ze sekretariátu ÚV KSČ, Pilař pak jednotlivě vyzýval každého z redaktorů, aby článek napsali, a poté, co všichni odmítli, jej napsal sám, aniž román četl – k této skutečnosti se v článku ostatně přiznává.

S největší pravděpodobností na příkaz ze stejného místa – neboť u nikoho z členů tehdejší redakce, vedené šéfredaktorem Janem Řezáčem, nelze tuto iniciativu naprosto předpokládat – vyšel v prvním, lednovém čísle ročníku 1959 revue Světová literatura již opakovaně zmiňovaný Dopis členů redakční rady časopisu „Novyj mir“ Borisu Pasternakovi, s přípisem, v němž se mj. praví: „Protože se jméno tohoto autora objevilo v době, kdy Pasternakovy politické názory projevené v novém románě Doktor Živago nebyly u nás ještě známy, též na stránkách našeho časopisu, pokládá redakce za potřebné seznámit čtenáře Světové literatury s plným zněním dopisu, jak jej otiskla Litěraturnaja gazeta z 25. října 1958 (...).“ Tón tohoto dopisu – psali jej Pasternakovi kolegové-spisovatelé

a pasáž týkající se pomýleného ztotožnění Živaga s „posláním náboženského proroka“ dokonce dopsal sám přítel a soused K. Fedin (v SL na s. 216–217) – je ještě relativně uhlazený, ve srovnání se sovětskou stranickou kampaní po udělení Nobelovy ceny. Její dehonestující povaze se naopak příznačně podřizují jak zpráva ČTK, tak Pilařův odsuzující článek.

V tiráži prvního čísla Světové literatury roku 1959 je uvedeno datum předání do sazby 18. září 1958. Je-li správné (mohlo také dojít k mylnému přehození číslic IX – XI), znamená to, že urgentním zásahem shora na konci října 1958 byla redakce nucena provést změnu v již hotovém, do tiskárny odevzdaném čísle. Shodou okolností se dochovala informace, již ve své studii zaznamenala Eva Forstová, o tom, že SNKLHU, vydavatel revue, na podzim 1958 podal žádost o odpis honoráře za překlad studie o Albertu Camusovi, již Světová literatura zamýšlela uveřejnit právě v čísle 1/1959 v souvislosti s udělením Nobelovy ceny za rok 1957 francouzskému spisovateli. Práce byla stornována s odůvodněním, že „po událostech, které se seběhly kolem letošního udělení Nobelovy ceny Boris Pasternakovi nepovažuje redakce za vhodné a správné obírat se v dohledné době na stránkách Světové literatury autory vyznamenanými Nobelovou cenou“. – Věděl ten, kdo o zákazu camusovského článku rozhodl, že to byl právě laureát ceny z minulého roku Albert Camus, kdo předložil poslední, tentokrát již úspěšnou nominaci Borise Pasternaka?

V létě 1959 vydali Doktora Živaga podruhé francouzsky (Gallimard), v srpnu téhož roku znovu rusky u Feltrinelliho a ve stejném roce ještě v Paříži v ruštině ve dvou dílech (Société d’Edition et d’Impression Mondiale) a tamtéž i polsky (Instytut Literacki; v Polsku vyšel překlad Pawła Hostowiece poprvé v roce 1983 v nakladatelství „druhého oběhu“ Oficyna Literacka). Z aktivity českého exilu (již však v naší stručné sondě podrobně nesledujeme) zmiňme z té doby alespoň dvě publikace: úryvek z románu ve Svědectví č. 1/1958 v překladu P. H. – tj. zřejmě Petra Hrubého –, a především knižní soubor překladů Jiřího Kovtuna s názvem *Básně doktora Živaga*, vydaný v Edici Svědectví o vánocích 1959 v New Yorku.

Naděžda Mandelštamová ve svých pamětech píše, že v Sovětském svazu se „kvůli Doktoru Živagovi začaly znovu utahovat šrouby“. Navážeme-li na toto tvrzení, je zřetelné, že po potlačení maďarského povstání sovětskými tanky na podzim roku 1956 se stala „aféra Doktor Živago“ mimořádnou příležitostí stávající moci demonstrovat neutuchající sílu též na poli ideologického zápasu a vyvrátit pochyby o kontinuitě sovětského režimu. Touto příležitostí byla i pro konzervativní síly v dalších zemích tzv. socialistického politického bloku.

Poměry na několik let opět přituhly také v Československu. Za dramatických okolností je zastaveno vydávání literárního časopisu Květen. Josef Škvořecký je kvůli románu *Zbabělci* (1958) donucen opustit vedení časopisu Světová literatura. Jan Pilař na schůzi předsednictva ÚV SČSS 16. ledna 1959 *Zbabělce* přirovnal k Pasternakově „protisovětské a zruďně nepřátelské knížce“. Na vydání byt i jen ukázek z Pasternakova románu – zvláště pak prozaických kapitol, ale ani básní – teď nemohlo být ani pomyšlení. Jedinými prozaickými úryvky z něho, které byly v Československu až do roku 1968 tištěny, jsou citáty v odsuzujícím dopise, uveřejněném Světovou literaturou počátkem roku 1959...

O neúspěšném pokusu natočit v roce 1959 během služební cesty do Moskvy rozhovor s Borisem Pasternakem vydal nedávno svědectví tehdejší rozhlasový redaktor, rusista Václav Daněk (2013), ve smluveném setkání se spisovatelem mu tehdy zabránila sovětská státní bezpečnost.

Zároveň s rekapitulací vydavatelských pokusů z konce padesátých let se vraťme k pokusu o odpověď na otázku, co obsahoval dopis Pasternakovi ze Státního nakladatelství v roce 1957 a zda v něm byla informace o tom, že Doktora Živaga budou překládat právě Emanuel Frynta s Ladislavem Fikarem: nejspíš nikoli, i když doklady z té doby nejsou dostatečné; víme ale několik jiných skutečností:

Spisovatelův syn Jevgenij Pasternak v podrobném historickém úvodu uveřejněném v edici Pasternakovských dokumentů (2001) zmiňuje, že se – nejspíš už počátkem léta 1956 – prodiskutovala možnost publikovat román v češtině s nakladatelstvím Svět sovětů, které Boris Pasternakovi údajně předložilo návrh na dvousvazkovou edici jeho děl a autor zamýšlel poslat text přes mezinárodní komisi Svazu spisovatelů. Jak však uvádí redaktor Československého spisovatele Jaroslav Šanda v níže citovaném vyjádření k záměru vydat Doktora Živaga z roku 1968, už od roku 1957 měl na román opci Čs. spisovatel. Ta byla prodloužena v roce 1965. Podle sdělení Marie Zábranové, redaktorky revue Světová literatura (1961–1970) a nakladatelství Odeon a manželky Jana Zábrany, které mi v roce 2018 poskytla, „v Odeonu o Živagovi neuvažovali, protože se první ozval L. Fikar“, tehdejší ředitel Čs. spisovatele. Není ovšem pravděpodobné, že by v tomto osmiletí došlo ve Spisovateli k nějakým seriózním přípravám. (Toto tvrzení, jakož i uváděné informace může zásadně potvrdit, vyvrátit či rozšířit budoucí bádání v neutříděném fondu nakladatelství Odeon, uloženém ve Státním oblastním archivu Praha.)

V SNKLHU měl vyjít výbor z Borise Pasternaka, připravovaný s názvem Nové básně. Jak ve své studii uvádí Eva Forstová, smlouva s Ladislavem Fikarem na jeho překlad byla v roce 1960 zrušena. Ještě předtím (1959) byl Ladislav Fikar odvolán z funkce ředitele nakladatelství Československý spisovatel – nebyl tedy

ředitelem až do okupace v srpnu 1968, jak ve vzpomínce roku 1997 mylně uvádí Fleischmann, a rukopis údajného překladu románu také nebyl v jeho kanceláři do okupace uložen, ale až po okupaci, poté, co jej Jan Zábrana do nakladatelství odevzdal. Tady se znovu neodbytně připomíná otázka, kde asi skončil ten Pasternakův rukopis, který z Peredělkina v roce 1957 Ivo Fleischmann přivezl?

Původní dopis Státního nakladatelství byl pravděpodobně žádostí o souhlas uveřejnit výbor z dřívějších básní a próz. Není ovšem také vyloučeno, že redakce Státního nakladatelství se pokoušela prosadit vydání Pasternakova díla v co největší úplnosti, s tím, že se ukáže, co se podaří prosadit (srov. zmínku redaktora Čs. spisovatele Jaroslava Šandy v níže citovaném přípisu z 18. března 1968 do lektorské průvodky o „třísvazkovém vydání Spisů B. P.“ chystaném v Odeonu, což nemusela být idea tehdy zcela nová).

Ať už však uvedená jména překladatelů navrhovala česká strana, nebo sám Pasternak, k žádnému vydání Pasternakových textů v tomto překladatelském složení nikdy nedošlo. Ba co víc, žádná Pasternakova kniha v Československu nevyšla dalších osm let, a Doktor Živago zůstal prohibitem až do pražského jara 1968.

Po smrti Borise Pasternaka: vše kromě Doktora Živaga

Kromě Doktora Živaga, ve spisovatelově rodné zemi zakázaného až do sklonku „perestrojky“ v osmdesátých letech, bylo Pasternakovo dílo velmi záhy po básnickově smrti 30. května 1960 v SSSR „rehabilitováno“. Už v roce 1961 v Moskvě publikovali první poválečný soubor jeho básní a poém, obsahující také šestnáct básní z románu (výtisk se dochoval též v knihovně Jiřího Němce), a o čtyři roky později v Moskvě a Leningradu první kompletní vydání básní s předmluvou Andreje Siňavského. Tyto skutečnosti otevřely možnost, aby Pasternakova díla – opět kromě zavrženého románu – byla uveřejňována s opatrným časovým odstupem také na území nejzápadnějšího slovanského satelitu. Tak v roce 1965 vychází samostatně knižně Pasternakova próza *Glejt*, přeložená Jiřím Taufrem, o rok později v překladu Karla Šiktance a Jiřího Šotoly výbor z Pasternakových básní nazvaný *Modrý host*, dále šestnáct Pasternakových básní ve výboru z „ruské básnické moderny a počátků poezie sovětské“ *Kolo inspirace* (s překlady J. Hory, L. Fikara, B. Mathesia, K. Šiktance a J. Šotoly; jeden ani druhý knižní výbor neobsahuje žádnou z Živagových básní) a v únoru 1969 novela *Malá Luversová* v překladu Taťjany Haškové.

V našem příspěvku se však soustředíme na Doktora Živaga a vrátíme se ještě o trochu zpátky. Prvním doloženým veřejným uvedením úryvku z tohoto románu v šedesátých letech je úvodní slovo Emanuela Frynty k pořadu v praž-

ském Divadle hudby, s premiérou 3. listopadu 1963, které je věnováno Pasternakově lyrice, ale končí citátem z Doktora Živaga ve Fryntově překladu, aniž je původ citátu zmíněn (tiskem vyšlo poprvé v Sovětské literatuře č. 2/1990 a znovu ve Fryntově knižním souboru 2013).

Překlad pro měsíčník Tvář, opět spojený s Emanuelem Fryntou, pravděpodobně vznikl v první polovině roku 1965. Tento překlad uveřejňujeme poprvé v rámci tohoto bloku. Jeho vydání bylo navrhováno – podle rukopisného zápisu Jiřího Němce, jenž jej inicioval – pro sedmé, zářijové číslo Tváře roku 1965. Nevíme, zda se redakce pokusila jej zařadit a byl cenzurou zakázán, nebo zda k zařazení do připravovaného čísla už vůbec nedošlo – například z taktických důvodů, neboť situace kolem časopisu byla čím dál dramatičtější a Pasternakov román, na nějž platil publikační zákaz pro celý sovětský blok, by byl nepochybně záminkou k jejímu zostření. Šéfredaktor Tváře Jan Nedvěd popisuje v rozhovoru (1993) negativní reakci ideologického oddělení ÚV KSČ, již vyvolalo uveřejnění překladu Martina Heideggera (dva jeho texty vyšly v č. 1 a 6/1965, první, Hölderlin a podstata básnictví, v překladu Věry Böhmové-Linhartové a Jana Patočky, druhý, Co je člověk?, přeložený Jiřím Němcem) a dodává: „To už ale bylo všechno po vyjití čísla a je na tom taky dobře vidět, jaká situace byla. Byla prazvláštní, všechno se odehrávalo jakoby až potom, strana měla vlastně cenzurní zpoždění, protože všechno vyšlo a oni mně nadávali za to, co už vyšlo. To se časem změnilo a už jsem dostával kapky za to, co teprve vyjít mělo, a to se potom změnilo v to, že to vyjít nesmí, a nakonec zanikl celý časopis.“ V rozhovoru, který jsem s Janem Nedvědem letos vedl, mě upozornil na cenzurní praxi, jejíž součástí bylo i to, že „každé číslo časopisu bylo ve stránkových korekturách předkládáno ke schválení cenzurnímu orgánu, tzv. Hlavní správě tiskového dohledu při ministerstvu vnitra, přičemž každá stránka musela mít po schválení razítko a neschválené články byly nahrazovány jinými, ale i přesto se stávalo, že obsah byl po vydání napadán ideologickým oddělením ÚV KSČ, pod nějž HSTD prakticky spadalo“. Samotný časopis Tvář byl na konci roku 1965 zastaven a znovu začal vycházet na krátkou dobu v letech 1968–1969.

Podle spisovatelova syna Daniela Frynty měl jeho otec vlastní exemplář Doktora Živaga v ruštině – jakým způsobem jej získal, není známo. V roce 1957, kdy navštívil Pasternaka v Peredělkinu, žádné ruské vydání neexistovalo. Přitom získat znění v ruštině nebylo možné běžným (neutajeným) způsobem, a nebylo to tudíž vůbec snadné, neboť kniha byla známým prohibitem, vydaným na Západě. Předpokládalo to zkontaktovat osobu, která přijela ze Západu nebo jela na Západ a zpět a zároveň byla ochotna takovou věc riskovat. Zhruba až do roku 1965 byly cesty československých občanů na Západ poměrně řídké; při případ-

ném zaslání poštou bylo riziko zadržení knihy vysoké vzhledem k tomu, že korespondence se Západem byla kontrolována, předpokladem i zde ovšem byla předběžná domluva s někým na Západě. (Netřeba snad zdůrazňovat, že žádná elektronická komunikace tehdy vůbec neexistovala a stejně jako mobilní telefony se začala rozšiřovat až od poloviny devadesátých let, přičemž všeobecně běžná byla až od jejich konce.)

Dalším pokusem uvést do zdejšího kontextu alespoň vybrané pasáže z prohibitního románu byl navrhovaný výbor z textů Borise Pasternaka o umění pro edici Otázky a názory, vydávanou nakladatelství Československý spisovatel. Jeho editoři, rusisté Miroslav Drozda a Jiří Honzík, zamýšleli – podle edičního návrhu z 23. června 1966, jehož kopie je uložena v archivním fondu Čs, spisovatele v PNP – ve třetím oddíle uveřejnit zhruba dvacetistránkový výběr úryvků z *Doktora Živaga*, „vyjadřujících Pasternakovy názory na umění“. Nakladatelství dále projednávalo podobu výboru s předkladateli návrhu pravděpodobně ještě v následujícím roce. Tehdy již také začala jednání s Janem Zábranou o překladu románu v úplnosti. Ve výsledné podobě výboru, již Jiří Honzík datuje ve své bibliografii rokem 1970 a který byl nazván *Konfese*, úryvky nakonec zařazeny nebyly. Vyřazeny mohly být vzhledem k ještě přetrvávající naději na brzké vydání překladu celého románu a z důvodu rozsahu výboru, který byl i tak oproti původně proponovanému překročen o více než sedmdesát stran. Důvodem rezignace na jejich otištění mohly ovšem být i komplikace se zajištěním autorských práv, ale jako pravděpodobná se jeví i třetí možnost, že na ně uspořadatelé rezignovali proto, aby se zvýšila šance na vydání výboru. K tomu ale stejně nikdy nedošlo a strojopis leží dodnes v Literárním archivu PNP – pohled na tento strojopisný skvěle komponovaný výbor, v němž jsou ze zjevně (auto?)cenzurních důvodů místy propiskou vyškrtány pasáže z Pasternakovy korespondence psané v letech 1956–1960 na Západ a týkající se kampaně, jež proti autorovi byla v těchto letech v Sovětském svazu rozpoutána, vyvolává i po padesáti letech trpké pocity.

Nesnáze spojené se získáním ruského originálu ještě v polovině šedesátých let ukazuje i následující historie: spisovateli a překladateli Janu Zábranovi přivezla ruský originál *Doktora Živaga* jeho manželka Marie Zábranová ze zájezdu redaktorů Státního nakladatelství krásné literatury a umění (od roku 1966 Odeon) do Itálie. Na upřesňující dotaz mi sdělila: „Odeonský zájezd do Itálie byl na jaře roku 1965, nedávno jsem to ověřovala do korespondence Zábrana/Přidal, kterou vydá Torst. Historka o obstarání Živaga byla už někde zmíněna: šlo o to, že jsme se obávali, aby tabuizovanou knihu u mě nenašli. Překladatel Radovan Krátký, který spolupracoval se Světovou literaturou, mi poradil, ať koupím něco, co odvede pozornost při prohlídce na hranicích – jeli jsme tenkrát podnikovým

autobusem, provázel nás kunsthistorik Jaromír Neumann kvůli odbornému výkladu. Celníci při cestě zpátky skutečně leccos prohlíželi, ale jejich pozornost výrazně upoutal dětský skládací kočárek, zakoupený pro dceru právě na radu R. Krátkého. Knihu nenašli. Zábrana měl v té době doma německé, anglické, italské a [později] slovenské vydání. Ruský text měl na jakési filmové pásce“ (2018; srov. s prací L. Klimeše).

O původu ruského originálu, zřejmě fotografické kopie (L. Klimeš píše o „celuloidové pásce“ s nahrávkou), kterou Jan Zábrana údajně vlastnil již před tím, než mu knížku dovezla z Itálie manželka, nevíme nic, nicméně i ta musela být dopravena přes železnou oponu, případně fotografována z propašovaného výtisku.

„K zájmu o tuto knihu mě nepřivedla ani tak atmosféra senzace kolem ní, jako spíš četba ruského textu, který se mi dostal do ruky v roce 1963. Už v roce 1964 jsem z knihy přeložil (bez úvah o eventuální publikaci) dvě kapitoly: Varykino a Epilog, a také několik básní, z nichž některé byly u nás už časopisecky publikovány,“ věcně shrnuje Jan Zábrana v závěru svého Edičního návrhu na vydání Pasternakova románu v nakladatelství Čs. spisovatel z 12. března 1968. „Po domluvě se s. Šandou (v květnu 1967), který mi sdělil, že nakladatelství Čs. spisovatel perspektivně uvažuje o vydání knihy, pracoval jsem na překladu dál, takže prvopis překladu je dnes hotový ze dvou třetin. K dokončení překladu a pořízení definitivní verze (včetně veršů, které tvoří jako fiktivní literární pozůstalost Doktora Živaga poslední kapitolu románu) bych potřeboval čtyři až pět měsíců intenzivní práce. (...) Konečnou verzi překladu bych mohl odevzdat v listopadu či prosinci tohoto roku – a zdá se mi, že by to byl první překlad této knihy, který nevznikal v horečném spěchu a nemusel se proto omlouvat (jako většina západních překladatelů), že zůstal mnoho dlužen Pasternakovu jazykovému géniu.“

Redaktor Československého spisovatele Jaroslav Šanda v lektorské průvodce doplňuje: „Opci na tento román máme od r. 1957 [sic], kdy se v čas. Znamja objevily Živagovy verše. Dopisem ze 14. 7. 1965 nám Dilia potvrzuje prolongaci opce. V květnu 1967 jsme po dohodě se s. Kristkem požádali Jana Zábranu, aby pokračoval v překládání románu s tím, že jakmile to situace dovolí, uzavřeme s ním řádnou překladatelskou smlouvu. Upozorňuji, že Odeon zařazuje tento román do třísvazkového vydání Spisů B. P. (...)“ (18. 3. 1968).

Smlouvu na vydání překladu v ediční řadě Svět nakladatelství Československý spisovatel podepsal s Janem Zábranou 1. dubna 1968 Jan Pilař – z pozice šéfredaktora Literárních novin, v níž psal článek odsuzující Pasternakův román, přešel v roce 1959 na místo ředitele Československého spisovatele a zde o necelých deset let později podepisoval smlouvu na vydání českého překladu. Jan Pilař

zanedlouho ve Spisovateli skončil a na místo ředitele se vrátil v devětapadesátém vyhozený Ladislav Fikar. Doslov k románu v rozsahu asi deseti stran měl napsat Jiří Honzík.

Z dokumentů z nakladatelského archivu uloženého v Památníku písemnictví vyplývá, že jednání o udělení autorských práv k českému vydání probíhala ještě nejméně čtvrt roku po podepsání smluv s překladatelem a autorem doslovu. V dopise Spisovateli od Dilie z 10. července 1968 je citováno vyjádření Ernsta Geisenheynera, zastupujícího v jednání Feltrinelliho nakladatelství, podle něhož není připraven prodat československému nakladatelství právo vydat román, a to nikoli z finančních důvodů, ale proto, že v současné době nesouhlasí s publikací románu v ČSSR. V situaci, kdy italský majitel práv nebyl zdejšímu vydání nakloněn, vedla rozsáhlou korespondencí s milánským nakladatelstvím Marie Zábranová, podle jejích slov (2018) v jednání o udělení autorizace „velkou roli sehrál italianista Zdeněk Frýbort, který měl za ženu Italku, občas se dostal do Itálie a jednal přímo s Feltrinellim. Svou přímluvou napomohla italská amerikanistka Fernanda Pivano, překladatelka beatníků, Hemingwaye aj., též žačka básníka Cesare Paveseho. Feltrinelli, jehož vztah k ČSSR nebyl v té době nikterak vstřícný, Fernandě Pivano vyhověl. F. Pivano si se Zábranou dopisovala kvůli Ginsbergovi a byla o situaci informovaná, i o tom, kdo vede nakladatelství, které chce Živaga vydat.“

Doklady o tom, jestli byla smlouva nakonec skutečně podepsána, se nám nepodařilo najít. Ze sdělení Marie Zábranové (2018) však vyplývá, že důvodem neochoty italského nakladatele nemusela být vůbec nedůvěra ke zdejším vydavatelům: „To hlavní, proč byl Živago blokován, pocházelo ze zákazu ze SSSR, platil pro celý východní blok, když u nich román nebyl vydán. (...) Feltrinelli zřejmě nechtěl s Rusy mít žádné další problémy, šleli z toho, že udělal své vydání v ruštině, to jim vadilo vůbec nejvíc. Alespoň to říkal i jeho syn [Jevgenij Pasternak], kterého jsem navštívila (roku 1976 kvůli rozpracované korespondenci pro Světovou literaturu ‚Zázrak poetického vtělení‘, vezla jsem mu ke kontrole korektury. Byla to úmorná výměnná akce Odeonu s nakladatelstvím Sovětskij pisatel).“

Vydání českého překladu Doktora Živaga bylo podle lektorské průvodky plánováno na ediční rok 1969/1970. Překlad, respektive jeho první verzi, odevzdal Jan Zábrana redakci nakladatelství ve druhé polovině prosince 1968. V průvodním dopise ze 17. prosince 1968 poznamenává: „Pokud byste to však nedávali hned teď do výroby, byl bych rád, kdybych mohl na některých partiích překladu ještě dál pracovat, hlavně bych se snažil vylepšit některé ty filosoficko-historické pasáže, ve kterých Pasternak užívá velice svérázné terminologie. Samozřejmě by možnost ještě jedné revize českého textu prospěla i veršům (...).“

Z básní v poslední kapitole románu, jak známo, přeložil Jan Zábrana pouze pět, ostatní převzal od překladatele Jiřího Kovtuna z exilové knižní edice *Básní doktora Živaga* (1959), na což ovšem v nastávajícím období po sovětské okupaci pochopitelně nebylo radno upozorňovat. Zřejmě nezávisle na Zábranovi šest básní v Kovtunově překladu uveřejnil pražský časopis *Obroda* 21. května 1969 (v č. 11, s. 7–8), překladatel byl uveden iniciálami J. K.

Redaktor Jaroslav Šanda na Zábranův dopis odpovídal 27. prosince 1968 a předběžně souhlasil s návrhem pokračovat ve vylepšování překladu, „protože vydání rukopisu v nejbližší době nepřichází v úvahu“. Není pravděpodobné, že by příčina odkladu vydání v této době, tj. před začátkem konsolidace v dubnu 1969, a při stávajícím obsazení redakce – ředitelem byl opět Ladislav Fikar – byla politicko-cenzurní. V úvahu připadají důvody ekonomické a zejména se nabízí vysvětlení, že stále ještě nebyla dojednána smlouva o udělení autorských práv, k čemuž však nemáme žádné pozdější doklady, než jsou výše uvedené.

Už roku 1970 se s nástupem „normalizace“ situace znovu obrátila: vyhozen byl opět Ladislav Fikar (nahradil ho Ivan Skála) a Jan Pilař se do Spisovatele vrátil na místo šéfredaktora, ředitelem se opět stal od roku 1982 či 1983 do roku 1989, kdy odešel do důchodu. Jak dokládají dokumenty uložené v archivu Československého spisovatele v Památníku písemnictví, Jan Zábrana pracoval na revizi překladu *Doktora Živaga* až do jara 1971. Dopis vypovídající smlouvu se Zábranou na vydání odevzdaného překladu je datován 11. května 1971 a podepsán Janem Pilařem.

V původním edičním návrhu z března 1968 Jan Zábrana píše: „Ta skutečnost, že Pasternakův román dodnes v SSSR nevyšel a že ministryně Furcevová loni v interview prohlásila, že se o vydání zatím neuvažuje, znamená – po mém soudu – jen tolik, že jedna křivda chronicky plodí druhou. Román se za těch deset let nezměnil; změnilo se všechno kolem; ale právě proto, že byl kdysi nespravedlivou kampaní zprofanován, je mu činěna křivda další. (...) nejde totiž dnes vůbec o knihu, ale o to, že se kolem ní kdysi udělala kampaň a že by se dnes pochybenost této kampaně musela uznat. Abych nemusel připustit staré chyby, raději se dopouštím nových. (...) tohle vše jsou aspekty výhradně sovětské, zcela mimoliterární, aspekty momentální kulturní situace a atmosféry, které jsou vnitřní sovětskou záležitostí a které mimo hranice Sovětského svazu není třeba brát v úvahu.“

Jan Zábrana tu vyjadřuje svobodný postoj, který koncem šedesátých let umožnil prolomení absolutního zákazu. Přestože celý román u nás knižně vyšel až s pádem sovětského impéria o dvacet let později a poté, co byl oficiálně publikován v Sovětském svazu, stačily z něho vyjít v Zábranově překladu rozsáhlé ukázky.

První z nich otiskl v červenci 1968 měsíčník *My* 68 – ukrytu, totiž bez upozornění na obálce, a dokonce i bez uvedení v obsahu. Následována byla pokračováními v pěti dalších číslech (přičemž alespoň v obsazích se informace o nich již objevují). Jednotlivá čísla obsahují tyto pasáže: č. 7: kap. 5 Loučení s minulostí, části 3, 7, 10; č. 8: 14 Znova ve Varykinu 14–16; č. 9: pokr. 16, 17, 18; č. 10: kap. 15 Závěr 12–14; č. 11: pokr. 14, 15–17; č. 12: 16 celý Epilog 1–5. V červencovém a srpnovém vydání, s redakčními uzávěrkami 22. května a 25. června 1968, byly vybrané ukázky doprovozeny Zábranovým textem Pasternak a jeho román – tento text se zas nedostal do výboru ze Zábranových esejů a úvah *Potkat básníka*, který vydal Odeon v roce 1989 na sklonku režimu i sovětské okupace. Není však alespoň zatajen v připojené Zábranově bibliografii.

Pod titulem Pasternakova symbolická autobiografie a doprovozeny třemi průběžnými komentujícími vstupy Jiřího Honzíka a výtvarným doprovodem Mikuláše Medka uveřejnila ještě počátkem roku 1969 revue *Světová literatura* v č. 1 celou sedmou a devátou kapitolu (Na cestě, Varykino) a dva kratší citáty z kapitol třinácté a patnácté (Naproti domu se sochami a Závěr).

Uvědomíme-li si povahu režimu a charakter závislosti Československa na Sovětském svazu, který byl stvrzen srpnovou okupací, byla obě časopisecká zveřejnění výrazem odvahy, byť se projevila v atmosféře vzepětí občanské odpovědnosti a společenské solidarity, nesrovnatelné s jakýmkoli obdobím od roku 1956. Měsíčník *My*, vydávaný Mladou frontou, byl po vydání čtvrtého čísla již v květnu 1969 zastaven, stejně jako další časopisy nejvýznamněji spjaté s pokusem o demokratizaci v Československu jako *Reportér*, *Listy*, *Tvář* či *Plamen*. Šéfredaktor Vladimír Mates nesměl dále publikovat a v době „normalizace“ pak pracoval jako stavební zámečník. Zákazem publikovat a profesními omezeními byli v dalších dvaceti letech postiženi také zástupce šéfredaktora Michal Novotný či redaktor Petr Feldstein. Časopis *Světová literatura*, vydávaný nakladatelstvím Odeon, byl od podzimu 1969 opět cenzurován a nezanikl sice, ale redakce byla v roce 1970 vyměněna a obsah revue se stal velkou měrou poplatným ideologickým schémátům „normalizační“ moci. Redaktorky od významnějšího postihu uchránila – podle vzpomínek Václava Daňka – „takzvaná rotace kádrů, dobře vymyšlená šéfredaktorem Odeonu Janem Řezáčem“, při níž v roce 1970 „přeřadili Evu Kondrysovou, Evu Pilařovou, Majku Zábranovou a Lídu Duškovou do nakladatelství, když naopak přemístili několik redaktorů do normalizační Světovky“. Také Jan Vladislav, který se stal šéfredaktorem Světové literatury v průběhu roku 1969 (tedy až po otištění ukázek, o nichž píšeme), byl své funkce následujícího roku zbaven.

Kromě již zmíněného otisku básnických překladů Jiřího Kovtuna v Obrodě z května 1969 uzavírá námi zjištěný výčet českých Živagovských básnických překladů do roku 1971 báseň Vítr, kterou do výboru z ruské milostné lyriky s názvem *Vernisáž lásky* (Lidové nakladatelství 1970) přeložil Václav Daněk, tato kniha ovšem „výbušný“ bibliografický údaj neuvádí.

Na Slovensku se podařilo v roce 1969 poslední Pasternakův román vydat knižně předtím, než se rozběhla pookupační „normalizace“ totalitních poměrů, a je to edice, jejíž význam nelze docenit – stala se prvním tištěným vydáním v oficiálním nakladatelství v celém sovětském bloku, respektive druhým, počítáme-li i přes specifické politické postavení Jugoslávie bělehradské dvojdielné vydání z roku 1962 v překladu Olgy Vlatkovićové. Prvořadou zásluhu na slovenské publikaci má Zora Jesenská (1909–1972), zakladatelka moderního slovenského překladatelství spolu s Jánem Ferenčíkem a zároveň mimořádně statečná žena, jejíž angažmá na sklonku jejího života není nepodobné aktivitě Jana Patočky v letech 1976–1977 a jejíž příběh by měl být i v současném Česku stále připomínán (naposledy k osobě Z. J. viz román jejího manžela Jána Roznera *Sedm dní po pohřbu*, který vyšel česky 2014). Zora Jesenská přeložila prozaické kapitoly románu Doktor Živago a mimořádnost jejího počínu ještě podtrhuje téměř třísetstránkový výbor Pasternakových próz nazvaný *Čas bez lásky*, který v jejím překladu vyšel o rok dříve v témže nakladatelství.

Básně Jurije Živaga přetlumočil Laco Novomeský za jazykové spolupráce s Jánem Ferenčíkem (Novomeský neovládal ruštinu). Nejsou ve slovenském vydání kompletní, vyšlo jich pouze jedenáct z celkových pětadvaceti – s příslibem otištěným v knize, že úplný soubor bude vydán jako samostatná publikace, což se ovšem nikdy nestalo. Osm Živagových básní již předtím v roce 1965 překladatelé uveřejnili ve výboru z Pasternakovy poezie *Vlastnosti vášně*. Příznačné je, že podobně jako chyběla poslední sloka básně Shledání ve Fikarově překladu otištěném v Literárních novinách, schází i v tomto slovenském knižním výboru (b. Stretnutie) – zato pak v bratislavském vydání Doktora Živaga o čtyři roky později je tato sloka omylem otištěna za sebou rovnou dvakrát!

Jak uvádí ve svém článku Timotej Kubiš, vydání Doktora Živaga bezpochyby napomohla účast a politická autorita Laca Novomeského – odsouzeného v padesátých letech v procesu s Gustávem Husákem a vězněného 1951–1955, rehabilitovaného o osm let později, v prosinci 1963, v letech 1968–1971 pak mj. člena předsednictva ÚV KSS. Především však román vyšel zásluhou pracovníků bratislavského nakladatelství Tatran. Edici Knižnice svetových bestsellerov, jejímž druhým svazkem Pasternakův román byl, řídila Soňa Čechová, redigovala jej Ružena Dvořáková-Žiaranová – obě žákyně Jesenské a samy vynikající pře-

kladatelky. V tiráži slovenského vydání Doktora Živaga byl uveden fiktivní sovětský vydavatel: „Zemľa i fabrika, Moskva, Kuzneckij most 1964“, neboť v SSSR román nevyšel až do roku 1988 a skutečnou předlohou překladu bylo ruské vydání v Itálii u Feltrinelliho. Tentýž fiktivní údaj použil Jan Zábrana na titulním listu rukopisu svého překladu z roku 1971 – s doplněním: „Tiráž sovětského vydání (vyšlo k studijním účelům)“. Nevíme, zdali nakladatelství Tatran získalo autorizaci od milánského majitele práv, ale přihlédneme-li ke složitosti vyjednávání autorizace české, zdá se to nepravděpodobné.

Vázaná kniha s přebalem se stačila objevit na pultech knihkupectví, avšak záhy byla stažena z prodeje a zbylý náklad byl zničen. Přesné datum vydání se nám nepodařilo zjistit, ovšem bylo to před 9. červnem 1969 (razítko s tímto datem je na exempláři Matice slovenské / Knihnice Martin, jehož kopie je v knihovně v pražském Klementinu). Počet exemplářů nabízených v současné době antikvariáty na internetu jde do desítek a jejich cena je relativně nízká – na základě toho můžeme odhadovat, že se v roce 1969 do oběhu dostalo minimálně několik stovek výtisků, které se staly – jak píše Eva Maliti-Fraňová – „tajnou pýchou domácích knižnic“. Na základě nynější antikvární nabídky můžeme též odhadovat, že slovenský překlad byl nejspíš poměrně široce rozšířen i v českých zemích. „Tak se i většina českých čtenářů několika generací seznamovala s velkým ruským románem prostřednictvím slovenského překladu,“ potvrzuje domněnku Jiřina Šiklová. – Překladatelce Zoře Jesenské posléze zakázali, i v souvislosti s jejím dalším angažmá na konci šedesátých let, veškerou veřejnou činnost. Postiženi byli také redakční pracovníci. Soňa Čechová byla propuštěna a pracovala poté ve zdravotnictví jako administrativní síla, překládat mohla pouze pod vypůjčenými jmény.

MÍSTO ZÁVĚRU:

VZEPŘÍT SE STRACHU (2020) – JIŘÍ NĚMEC: V ČEM JSME (1968)

V anotaci ke druhému svazku Zápisníků Jiřího Němce, který nedávno vyšel a jehož jste editorem, kladete důraz na význam skutečné intelektuální a tvůrčí práce v nesnadných podmínkách, navzdory jim, nebo dokonce v situaci, jež se pro ni jeví jako bezvýhodná. Lze podle vašeho názoru hledat paralely se situací posledních let v Čechách a v čem?²³⁷

Jiří Němec pochopil, že nejdůležitější je vzepřít se strachu, který člověka tlačí do předstírání a sebeobelhávání a vede k pokřivenému, nesvobodnému jednání a ke kolaboraci. V té své odvaze nebyl jediný, v šedesátých letech, kterých se týkají právě vydané dva svazky jeho Zápisníků, to byli lidé spojení s časopisem Tvář, Emanuel Mandler, Ladislav Hejdaňek, Bohumil Doležal, Jan Lopatka, Jan Nedvěd, Zbyněk Hejda, a řada dalších, i z jiných okruhů, které zde nemůžu vyjmenovávat, ale i oni si zaslouží nebýt zapomenuti a náš úkol by mohl spočívat v tom, abychom se o to starali. Jan Sokol, jeden ze tří čtyř Němcových nejbližších přátel a spolupracovníků od padesátých let, mi před pár dny k nyní vydanému svazku Zápisníků z let 1965–1969 napsal: „(...) člověk si uvědomuje, co se od té doby změnilo, ale i toho živého a i dnes aktuálního je tam dost a dost. Například povzbuzení, aby se člověk nebál myslet a psát podle svého.“ Odvahu Jiřího Němce a dalších nijak nesnižuje skutečnost, že si už tehdy mohli být vědomi toho, že ti, kdo je zastrašovali, „ať si počínali sebezbedněji, / sebevíc beze svědků“, zapomínali, „že z každého soukromí vede okno / ve veliké venku, ve veliké účastenství / z něhož úniku není“ (Jan Zahradníček, *Znamení moci*).

Jiří Němec se mnoha lidem jevil jako radikál, ačkoli byl jemný a křehký člověk – a pověsti radikála asi právě proto mnohdy vycházel naproti, aby jeho založení nebylo považováno za slabost. Situaci šedesátých let dokázal vyhodnotit a porozumět jí tak, že podrývat nelidský režim je třeba způsobem, který to- muto režimu odporuje. Používal přitom prostředky, jejichž efekt nemusel být

²³⁷ Otázka RR [Terezie Pokorná], Bubínek Revolveru, 20. 7. 2020, www.bubinekreveru.cz/otazka-robert-krumphanzl-0

hned viditelný, jejichž působnost však byla paradoxně hlubší, zásadnější. V tom na něho také nejspíš působili ti umírněnější z přátel, jimiž se obklopoval, Jan Patočka, Ladislav Hejdánek, Emanuel Mandler, Václav Frei anebo Františka a Jan Sokolovi...

Tři roky předtím, než se v polovině padesátých let seznámil s Janem Patočkou – který tehdy v jednom svém textu promýšlel, jak udržet při životě euro-americkou „moderantní“ demokracii ohroženou ze dvou stran, konzervatismem a radikalismem –, se mladičkový Jiří Němec zabýval tím, že vyhledá banderovce a přidá se k nim, aby se zbraní bojoval proti komunismu. Svou radikalitu pak ale vtělil do středové pozice. Proto pak například trval na tom, že diskusi je třeba vést s každým, kdo na ni přistupuje, aniž se dělají ústupky pravdě; že je třeba omyly vyvracet u jejich kořene (nevěřil v reformovatelnost marxismu, vycházel z toho, že chybné axiomy, na nichž marxisté stojí, jako třídní boj a materialismus, je třeba zlomit v jejich základu; ale že na to musí přijít oni sami, nejde jim to vnutit); že nepřítel není ten, kdo něco hájí, i když je to hloupé, ale ten, kdo chytrácky taktizuje, jako tehdejší tzv. antidogmatici či progresisté; že je třeba jednat za každých okolností čestně – což bylo většině lidí v jeho okolí společné –, že říká to, co dělá, a jedná zcela otevřeně, protože nelegální je režim, a ne to, oč v něm on a lidi jako on usilují; že nesouhlas je přirozenou součástí každé normální diskuse. Zůstal radikální v tom – a tím se svými kolegy obnovoval praktické politické jednání –, s jakou důsledností prosazoval cestu ke svobodě. Neuhybal ze směru, ale uvědomoval si realitu. V průběhu jednoho z jirchářských seminářů, který byl otevřený také debatám s marxisty, na dotaz z pléna: „Jak můžete vést tenhle dialog, když jsou ještě někteří katolíci zavření?“ odpověděl protiotázkou: „Myslíte, že se vrátí domů dřív, když to povedeme, nebo když to nepovedeme?“

„Hledat paralely“ je možné několika způsoby. Jeden z nich předpokládá, že nějaká konkrétní situace se v něčem podobá nějaké předchozí, a tudíž se paralela vede s tím, co je „stejné“, vedle toho, co bylo například „horší“ a co je „lepší“. To je špatný způsob, protože v dějinách není nic v žádném dalším okamžiku stejné a v žádné aktuální přítomnosti nemají dějiny nějakou „tvrdou substanti“, která by vystihovala epochu, svět, společnost a člověka v ní. O tom, co žijeme, a o historii je možné mluvit vždycky jen z hlediska toho, jak nyní sobě a minulosti rozumíme. Na základě toho pak můžeme také myslet budoucnost, rozvrhovat své další jednání. Nemáme žádný pevnější základ, než je rozumění, který by nevedl buď k rezignaci, nebo fanatismu. Ale pokud to přijmeme, není to jako východisko na druhou stranu vůbec marné, znamená to, že přijímáme svobodu za svou a zároveň, jako její součást, odpovědnost. Uvědomujeme si, že

naše jednání není ani libovolné, ani mechanické. Ale že rozhodujeme-li se, souvisí to vždycky s nějak promyšlenou, reflektovanou kritickou pozicí, která – protože ví, že rozumět něčemu znamená zároveň něčemu nerozumět – je předpokladem, aby vlastní aktuální stanovisko znamenalo „rozumím té věci takhle“, a nikoli manipulativní, ideologický či partajnický postoj, který je vposledku vždycky manipulací nejen s druhými, ale také se sebou, se svým míněním, který je nerozuměním sobě a sebepoškozováním.

S tím souvisí další možnost, jak „hledat paralely“ – a ta už je přijatelná. Minulost nás zajímá nejen proto, že jsme zvědaví, co bylo, i když zvědavost je určité vlastnost příkladná. Poznání, které by zůstalo jen u toho, by ale bylo samoučelné. Minulost zkoumáme hlavně proto, že se chceme vyznat v tom, jak lidé jednali a co je k tomu vedlo, abychom se v našem aktuálním jednání dokázali některých věcí uvarovat, a na jiné, které rozpoznáme jako dobré, mohli navazovat. Doplňuje tak naši vlastní životní zkušenost, která je vždycky limitovaná a sama o sobě – mimo „instinkty“, jejichž většinu jsme si ale také osvojili díky naší povaze a výchově, což je obojí něco, co jsme získali z minulosti, na základě zkušeností našich předků – zůstává často bezradná. To ovšem znamená, že se ptáme na to, jak konkrétní dřívější lidé porozuměli vlastní situaci a co z toho vyvodili pro vlastní jednání.

Společenská a politická situace posledních let v Čechách nemá žádnou historickou paralelu, je ve většině ohledů zcela nová. Český premiér sice na své předchozí dráze zlikvidoval několik svých kompliců a existenčně likvidoval a stále likviduje další lidi, takový záběr jako v padesátých nebo sedmdesátých letech a ani jako v současném Rusku to ale zatím nenabralo, jakkoli k tomu rychlými skoky směřujeme. Dnešní „český fašismus“,²³⁸ který se rozlézá, kam se podíváme – ať už jej živí prohlášení většiny členů české vlády a většiny poslanců, ať agresivita řady médií a dezinformačních webů, anebo třeba fotbalových fanoušků či rozhlasových hlášek v supermarketech –, je jiný, než byl „český fašismus“ druhé republiky anebo „český fašismus“ let padesátých. Můžeme tomu říkat „český fašismus“. Stejně tak si můžeme pro tu nesnášenlivost, sebezahleděnost a sebeobelhávání najít jiný výraz, třeba šovinismus s prvky apartheidu. Můžeme to nazývat „fašismem“, ale jen ve smyslu toho druhého „hledání paralel“ – podstatné je, že to nyní žijeme. Určitý historický aspekt věci v tom hraje svou roli, totiž, že jde o setrvalý rys české společnosti, nesmíme to

²³⁸ Alexandr Mitrofanov: Přeháněl Gazdík, nebo je to jinak?, novinky.cz, 1. 6. 2020, www.novinky.cz/clanek/komentare-ocima-sasi-mitrofanova-prehanel-gazdik-nebo-je-to-jinak-40326068

ovšem používat jako výmluvu a ospravedlnění. Česká společnost se složitě – nezbytně složitě, protože její místo v tak historicky zatíženém prostoru středovýchodní Evropy není vůbec samozřejmé – a stále nešťastnějším způsobem emancipuje mezi evropskými národy.

Je srozumitelné, že fašizující ideologizace společnosti je pro někoho lákavá, přináší pocit semknutosti, dává iluzi sociálních jistot a vlastní významnosti, ale k tomu je také třeba dodat, že se za ni platí omezením svobody, které vposledku začas rozvrátí i to, nač lákala. Povede totiž k tomu, že každý jeden člověk v této zemi bude žít v permanentním strachu, stvrzovaném šikanou a ekonomickými i politickými represemi. To se tu začíná dít, novým plíživým způsobem, a proto je důležité mít odvahu a nerezignovat, i když momentálně zjevně prohráváme.

* * *

Bezprostředně po začátku okupace 21. srpna 1968 vydali redaktoři Tváře z iniciativy Emanuela Mandlera cyklostylovaný leták s názvem *Slova svobody*. Jiří Němec do něho napsal tento článek (věty o dubčkovském vedení vystihují situaci těch dní):

V čem jsme

Noční telefonická upozornění přátel, spojená s kulisou hřímajících letadel, nám ve vší nahotě odhalila, v čem jsme.

Nezapomeňme však, že u nás právě jen spadla rouška brutality, která se umí odívat i do forem skrytějších, ba anonymních. O tom svědčí osud inteligence ukrajinské, gruzínské, arménské, litevské, lotyšské, estonské i samotné ruské, které všechny tolikrát zaplatily ze stejných důvodů daň své krve. I naše svoboda se může upevnit, najít nové společenské základy jen v perspektivě, která obsáhne i svobodu pro všechny tvořivé síly národů sovětské despotie. Zůstane-li v tomto bloku potlačené, ale na kolena nesražené Československo, uspíší to jen rozklad celého tohoto mocenského aparátu. Nedůslednosti a iluze našeho vedení se k nám vracejí jako bumerang. Nebyla řečena celá pravda. Po Čierné byl ztracen čas. Ale naše dubčkovské vedení bylo ochotno se s pravdou konfrontovat, „pravdy nám přát“. Proto je podporujeme, proto je budeme dále podporovat. Hledejme pomoc všude, kde je řečena plná pravda. Všechno další – vzájemnost lidského ručení, odvahu a ostrost inteligence, dodáme z vlastních zdrojů sami. To osvědčují naši lidé všech vrstev v těchto chvílích.

Přijdou však další zkoušky. Budou nás opravdu chtít srazit na kolena. Myslíme na druhé, chraňme je duchem i tělem před okupanty a zrádci – nástroji lži. Ve svobodě těch nejohroženějších najdeme i svobodu svou.

Žádná moc tohoto světa, a byť se i s celým peklem spolčila, neudrží národa vzdělaného, ušlechtilého a statečného v poddanství a otroctví.

T G M

1

ROZHOVOR O JIŘÍM NĚMCOVI

(květen 2014 v Praze, nakladatelství Triáda,

vedl Tomáš Hermann)

– s komentáři z podzimu 2024

Mnoho let se intenzivně zabýváte osobností Jiřího Němce a jeho místem v české kultuře. Mohl byste na úvod našeho rozhovoru představit Jiřího Němce z hlediska jeho biografie a oblastí, ve kterých bylo jeho působení nejvýznamnější?

Jiří Němec se narodil v roce 1932, jeho otec byl strojní inženýr, matka právnička, dcera nakladatele Františka Borového. Jednou vyprávěl o raném dětském zážitku, jak v pěti letech sledoval z balkonu Topičova domu pohřební průvod s T. G. Masarykem. Je třeba také předeslat, že v poměrně útlém dětství se rozhodl, že se chce nechat pokřtít, což mu liberálně založení, avšak nábožensky indifereční rodiče umožnili. O něco později, po válce, též začal chodit do skauta.²³⁹ Na začátku padesátých let se přes určité potíže – nebylo mu dovoleno studovat filosofii – dostal na vysokou školu, na obor klinické psychologie.²⁴⁰ Po ukončení studia v roce 1958 pracoval jako foniatr, léčil vady řeči. Avšak už v době studií se sblížil s několika dalšími lidmi, kteří byli pro jeho intelektuální vývoj důležití. Uvedu dva pro něj nejdůležitější a určující: seznámil se s Ladislavem Hejdánkem

²³⁹ [V říjnu 1944 vstoupil do ilegálního skautingu; v roce 1946 do skautingu katolického, dostal se do kontaktu s jezuitou, zejména s provinciálem P. Františkem Šilhanem SJ (1905–1985), s nímž seznámil svého otce, který se poté rozhodl vrátit do katolické církve, z níž vystoupil po první světové válce. V roce 1947 absolvoval léčebný pobyt ve Švýcarsku, během nějž navštívil také Lichtenštejnsko, kde se sblížil s Emanuelem von Liechtenstein, náčelníkem lichtenštejnské skautské organizace. – Všechny následující poznámky v hranatých závorkách jsou doplňky a upřesnění z podzimu 2024.]

²⁴⁰ [Od října 1952 začal studovat na Fakultě všeobecného lékařství (dnes I. lékařská fakulta) Karlovy University, odkud v únoru 1954 uprostřed druhého ročníku přestoupil na Filosoficko-historickou fakultu KU v Praze na dvouoborové studium psychologie a filosofie, od čtvrtého ročníku (1956/1957) pak studoval jednooborovou psychologii se zdravotnickou specializací – viz zde první odstavec 1. kapitoly.]

a s Janem Patočkou. Do Patočkova soukromého semináře začal Němec pravidelně docházet od poloviny padesátých let. Koncem padesátých let pak Hejdánek přivedl Němce do evangelického diskusního kroužku v bytě J. L. Hromádky. Zde se začíná pozvolna formovat a krystalizuje jeden spodní proud pražského intelektuálního a filosofického duchovního života. Daleko viditelnějším se stal v šedesátých letech, a to především v souvislosti s Ekumenickým seminářem v Jirchářích, což byl přednáškový a seminární cyklus, který do jisté míry navázal na diskuse s Hejdánkem, ale i s dalšími Němcovými přáteli, Janem Sokolem, Václavem Freiem, Petrem Pokorným a dalšími. Ekumenický seminář při Evangelické teologické fakultě v Praze vznikl v roce 1963 a Němec se podílel na jeho organizaci a sám na něm přednášel. Prerostl v platformu, duchovní centrum, které nemělo oficiální ráz podle dnešní představy, ale bylo [tehdejší mocí] tolerováno díky záštitě profesora J. L. Hromádky, významného evangelického teologa, který po návratu z válečného exilu v USA posléze udržoval konsolidovaný vztah s komunistickým režimem. Od roku 1963 tedy semináře probíhaly v rámci semestrů pravidelně každý týden a byli na ně zváni vzdělaní teologové, filosofové – evangelíci i katolíci. Později se okruhy ještě rozšiřovaly o socialisty nebo marxisty dialogického založení, jako byli Milan Machovec nebo Vítězslav Gardavský, a o zahraniční přednášející. Od roku 1968 pak vznikaly další přednáškové cykly, které na seminář svým duchem navazovaly.

Kromě jirchářských seminářů se Jiří Němec od první poloviny šedesátých let s velkým nasazením zapojil – jako člen redakční rady – do vydávání časopisu *Tvář*, což byla další významná aktivita nerezimní povahy.²⁴¹ Základní přístup Němce a lidí v jeho okolí, mluvím teď o periodě šedesátých let, byl tento: Vše co není zakázáno, je dovoleno. V komunistickém režimu totiž platilo, že co nebylo povoleno, bylo zakázáno. Takto lze myslím velmi dobře pojmenovat rozdíl mezi tehdejšími režimem a současností. Ovšemže Němec a jeho kolegové z *Tváře* obrácením onoho postupu ostře naráželi. Přitom jedině, o čem se v podstatě snažili, bylo zbavit literaturu, filosofii a kulturu obecně závislosti na ideologickém pojetí, což ovšem vadilo jak tehdejšími stalinistům, tak nastupujícím reformistům.

²⁴¹ [V rozhovoru je zcela opominuta iniciační role při pokusu o vznik celostátní katolické, na státu a kolaborantech v katolické církvi nezávislé instituce. V době tzv. pražského jara patřil společně s knězem Vladimírem Rudolfem k hlavním organizátorům sdružení kněží a laiků Dílo koncilové obnovy. Na jeho ustavujícím sjezdu, který se konal 13. a 14. května 1968 na Velehradě, byl zvolen místopředsedou celostátního přípravného výboru. Jedním z hlavních záměrů bylo aktivizovat mimopražské katolíky (postupně od velkých měst po menší...). Schválení stanov bylo čs. úřady odkládáno, až bylo definitivně zamítnuto v listopadu 1968.]

Němec v šedesátých letech překládal, přednášel a psal vlastní texty. Po srpnové okupaci 1968 mohl ještě nějakou dobu, zhruba dva roky, pokračovat, ale možnosti veřejného vystupování se zužovaly. Stejně jako řada podobně smýšlejících lidí si uvědomil, že je nutné sestoupit do podzemí. Začínaly se organizovat první „bytové semináře“, což byly přednášky, obdobně spojené s diskusemi, jako probíhaly koncem šedesátých let, jenom se přesunuly do bytů a počet jejich účastníků se zúžil. Po okupaci bylo evidentní, že jisté texty nesmějí vycházet v časopisech či nakladatelstvích, takže zde jsou i počátky samizdatu.²⁴²

Z bytu Jiřího a Dany Němcových v Ječné ulici v Praze²⁴³ se stalo jedno z center setkávání, středisko podzemní kultury. Němec se koncem šedesátých let seznámil s Ivanem Martinem Jirousem a Věrou Jirousovou a postupně se rodí určité pojetí, které je věcí přirozeného vývoje, ale také promyšlené strategie. Vzniká koncept českého undergroundu.²⁴⁴ Tady je potřeba zmínit kromě Jirouse a Němce ještě Egona Bondyho jako třetí osobnost, která měla zásadní vliv na to, jakým způsobem se underground ustavoval. Od konce šedesátých let se významná oblast aktivity umělců a intelektuálů přesouvá mimo režimem povolené struktury a instituce. Na rozdíl od šedesátých let, kdy Němcovy aktivity směřují především mezi vzdělané lidi, teology, filosofy, literáty, kteří nemají prostor ke svému působení, a mezi vysokoškoláky, tak zde se formuje společenství, pro něž je příznačné, že podchycuje ve velké míře právě mladé lidi bez přístupu ke vzdělání, prostě všechny, kdo se ocitli v duchovní izolaci. Němcovi je kolem čtyřicítky a – možná i proto, že tuhle situaci si do jisté míry na vlastní kůži prožil v padesátých letech, kdy hledal složitě uplatnění, jakkoli jeho rodinné zázemí bylo vysoce kulturní – nyní se aktivně snaží navázat na generačně mladší lidi a poskytnout jim vzdělání a orientaci ve světě. Souvisí to s osobou Jirouse, že se mluví o českém hudebním undergroundu. Většina těchto mladých lidí patřila k návštěvníkům koncertů skupin, které postupně přicházely o povolení veřejně vystupovat, případně povolení ani nikdy nezískaly. Takže jde skutečně o proměnu způsobu veřejné aktivity, která vyplývá ze změněné situace. Je třeba ovšem dodat, že undergroundem se tehdejší Němcovo pole působnosti nevyčerpává, o tom se ještě zmíním.

²⁴² [Zkušenost se samovypráváním, tj. šířením strojopisně rozmnožených brožur, získal Jiří Němec již ve druhé polovině padesátých let, kdy společně s Ivanem Holíkem a dalšími organizoval to, čemu se dnes říká „samizdatová edice“; dnes je z ní známých kolem deseti svazků.]

²⁴³ [Bydleli zde po přestěhování z Benešovské 42 od srpna 1969.]

²⁴⁴ [K tomuto konceptu podrobněji viz Robert Krumphanzl: Ivan Martin Jirous a český underground. In: *Magorova konference (k dílu I. M. Jirouse)*. Eds. Edita Onuferová, Terezie Pokorná. Praha, Revolver Revue 2014, s. 118–132.]

Od poloviny sedmdesátých let policejní represe gradovala a v souvislosti se soudním stíháním hudebníků ze skupiny The Plastic People of the Universe v roce 1976 se undergroundové prostředí prostřednictvím Jiřího Němce (Jirous byl v té době ve vězení) přidalo k formující se širší opoziční platformě. Tehdy se obnovila spolupráce Jiřího Němce s Václavem Havlem, po roztržce z konce šedesátých let, spojené s časopisem Tvář. Němec patřil do nejužšího okruhu iniciátorů vzniku Charty 77 a podílel se na formulaci textu jejího Prohlášení. Záhy po zveřejnění Charty pak jako její signatář přišel o své zaměstnání na foniatrii. Začíná etapa, kdy se komunistický režim otevřeně snaží jakýmkoli způsobem se Němce zbavit. Ať už tím, že ho uvězní, nebo přiměje k emigraci. Nebo ještě hůře, a pro to také existují doklady, rozložit ho vnitřně, dostat ho do takové životní situace, aby nebyl schopný pokračovat právě v tom, co doposud dělal.

V roce 1983, rok po své padesátce, Jiří Němec odešel do exilu do Vídně, kde se potom podílel na vydávání spisů Jana Patočky v němčině v rámci Institutu pro výzkum člověka (Institut für die Wissenschaften vom Menschen), kde vznikl archiv Jana Patočky, a dále publikoval v exilových časopisech. Zmínil bych především časopis Paternoster, který měl právě vazby na české undergroundové prostředí sedmdesátých let. Po roce 1989 se Němec vrátil do Československa už vážně nemocný. Jeho nemoc nejspíš začala už někdy v sedmdesátých letech. Počátkem devadesátých let spoluzakládal Ústav pro humanitní studia v lékařství na 1. Lékařské fakultě UK a krátce působil jako první přednosta tohoto ústavu. Posledních několik let svého života strávil v těžkém zdravotním stavu upoutaný na lůžko.

Již tento nástin předjímá několik témat, která nás zajímají. Předtím mne ale ještě napadá jedna trochu záludná otázka. Jaksi ve zkratce či „slovníkovým“ způsobem, kdo byl vlastně Jiří Němec? Jak ho označit, jakou etiketu mu dát? Je to filosof? Je to klinický psycholog? Nebo spíše publicista? Je to křesťanský myslitel?

Profesí byl psycholog. Jeho duchovní a intelektuální svět byl však už od dob jeho studií podstatně širší. Jádro bylo ve filosofii, literatuře a teologii. Nevyhýbal se nicméně ani disciplínám jako sociologie, kybernetika či přírodním vědám... Němec neměl akademické filosofické vzdělání. Filosofické školení získával především z dlouholetého kontaktu s Janem Patočkou. Studoval spisy Martina Heideggera, později v šedesátých letech se výrazně orientoval na H.-G. Gadamerovi. Počátkem sedmdesátých let se pak jeho zájem obrátil k daseinsanalýze. Ve filologii, jako překladatel, byl v podstatě samouk. S teologií to bylo podobné. V té se ve svém útlejším věku vzdělával nejprve samostudiem novotomistických a personalistických katolických teologů, a záhy též teologů a filosofů, kteří bývají

označování za předchůdce 2. vatikánského koncilu, jako byli Romano Guardini, Maurice Blondel a především Teilhard de Chardin, a nakonec studiem teologů spjatých s koncilem a koncilních dokumentů. Pokud jde o literaturu, v té měl Němec silné zázemí jednak ve své rodině, jednak v okruhu starších přátel. I zde ale objevoval na vlastní pěst, patřil například k prvním čtenářům Auerbachovy *Mimesis*, dost možná to byl dokonce on, kdo inicioval český překlad z roku 1968. (Asi spíš Němcův kolega a přítel, germanista Vladimír Kafka, ale překlad rozhodně vyšel z tohoto okruhu.) Kromě zájmu o celoevropský a světový kontext – vzpomeňme ještě například jeho pozornost k dílu Henry Millera – pomáhal Němec od konce padesátých let k tomu, aby byla v české literatuře doceněna taková jména, jako jsou Richard Weiner, Ladislav Klíma, Jakub Deml, Jaroslav Durych, Bohuslav Reynek či Josef Florian. V tehdejší době šlo o něco naprosto mimořádného.

Jiří Němec bezpochyby patřil do intelektuální sféry, která nešla s tehdy vládnoucím režimem, nepracovala v jeho intencích. Patřilo do ní mnoho vzdělaných lidí. Lze vystihnout, čím zde byl Jiří Němec odlišný či výjimečný? Tou otázkou míním, jaká tedy byla hlubší intence Němcových aktivit? Měl jeho aktivismus nějaké záměrné či programové založení?

Jak je patrné, Němcovy zájmy byly velice rozprostraněné. To, co sledoval, byl jakýsi celek kultury. Nikoli ale jako souhrn všech jejích oblastí, jeho zajímalo, v čem se oblasti z jeho pohledu nejdůležitější protínají, obohacují, a to je otázka smyslu.

Není tak důležité najít pro něho přesné označení, „co byl“, ale pochopit, jaké hodnoty jeho aktivita přinášela. Vždycky mířila k tomu, že vzdělání není jenom otázka specializace, ale především určitého rozhledu. Problémem šedesátých let bylo, že tu byl nedostatek jak specializovaných odborníků, tak lidí s tímto vzdělanostním rozhledem... V oblastech teologie, filosofie a literatury, respektive umění, nebylo propojení s kontinentem – to jsou mimochodem podle Patočky tři základní oblasti lidské svobody: umění, náboženství a filosofie. Němec zvolil cestu, že je zapotřebí zmapovat, co živého vzniká ve světě, a vytvářet základní přehled.

Budeme-li chtít pojmenovat jeho „metodu“, pak je to používání zdravého rozumu, řečeno nejjednodušeji a nejstručněji. To znamená zapojit vlastní inteligenci, znalosti a zkušenosti, snažit se, pokud chci porozumět určité otázce, podívat se na ni z pohledu toho, co skutečně objímá. Takhle on vystupuje, když se například účastní nějakého dialogu. Další princip je setkávání lidí nad problémem, protože to byl jeho velký talent, lidská komunikace, vést na dané téma

dialog, otevřený komukoli. V debatách, jichž se zúčastnil, velice zřetelně vystupuje jeho pozice, že je důležité se podívat na problém z hlediska zdravého rozumu.²⁴⁵

Němec určitě chtěl lidi aktivizovat, chtěl je přesvědčovat o tom, co považuje za správné. Především ale usiloval, aby na to přicházeli sami. Nechtěl je formovat a respektovat je. Netvrdil, jediné tohle je správné, tohle musíte dělat a tohle ne. Snažil se je jaksi podvědomě nasměrovat, aby se stávali zodpovědnějšími k vlastnímu životu i k druhým, aby o tom přemýšleli. Podstrčit jim knihu, pobídnout nějakou myšlenkou, příkladem... Šlo u něho spíše o základní podmínky dialogu a svobody, než že by měl cíleně nějakou představu o tom, jak by to mělo skutečně být. Pokud mluvíme o tom, že chtěl lidi aktivizovat a působit na ně, tak je potřeba vědět, že to nebylo přesvědčování o své vlastní pravdě. Ve svém zápisníku to v jednom zápisu ze šedesátých let formuluje přibližně takto: „Když diskutujeme s marxisty, tak to není jenom hra na to, že se s nimi bavíme. Ve chvíli, kdy jejich argumenty nebereme seriózně stejně jako ty naše, tak je to jenom předstírání dialogu.“²⁴⁶ Věděl, že nemá smysl někoho o něčem přesvědčovat, pokud se neotevřeme sami, nebo sami během výměny názorů na něco nepřicházíme.

Němec byl katolík, hlásil se ke křesťanství, ale nebral je jako nějakou „vyšší pravdu“ nebo „metodu“. Možná spíš jako jakýsi kulturní základ, východisko, které je potřeba vzít vážně. Nezaměřoval se prvotně na šíření křesťanství, přestože křesťanství považoval za nejlepší odpověď na souhrn životních otázek. Spíš ho zajímalo, co to křesťanství vlastně je, jak co nejlépe pochopit Ježíšovu zvěst. Čím k nám promlouvá dnes a co máme dělat, abychom se s tím nemíjeli. Že to není nějaký soubor pouček a příkazů. Němec dokonce říkal – jak nedávno

²⁴⁵ [V tom je jistě ozvuk rané četby Gilberta Keitha Chestertona, ale i pozdější Hanse-Georga Gadamera, srov. pasáž o „Vůdčích humanistických pojmech“ v *Pravdě a metodě* (1960, č. vyd. 2020, s. 26–53), k nimž vedle „vzdělání“, „soudnosti“ a „vkusu“ patří také „sensus communis“. Nejde o nějaké „přízemní rozumářství“, ale o „společný smysl“, se samostatnými významovými důrazy na substantivum i adjektivum, stejně jako na jejich vzájemný vztah.]

²⁴⁶ [V recenzi knihy Rogera Garaudyho *Perspektivy člověka* (NPL 1964) J. Němec cituje větu Jeana Lacroixe, již podle něho francouzský katolický filosof „neobyčejně výstižně zachytil to, co bychom mohli nazvat principy skutečného dialogu“: „Vést dialog znamená vystavit se, ale ne ranám druhého, což ještě nic nebylo, nýbrž nebezpečí převratu ve vlastních myšlenkách a možná i ztrátě sebe sama. Kdo s bázní a pokorou neprošel touto zkouškou, kdo se nechvěl, jsa nucen podrobit všechno revizi, kdo nepocítil, jak se jeho stanovisko v jistém smyslu modifikuje pod vlivem argumentů druhého, kdo svobodně nepřijal a neprožil toto svého druhu sebeobětování, ten není platným partnerem v dialogu mezi lidmi (...)“. Jiří Němec: *Spor o člověka. Tvář 2*, 1965, č. 5, květen, s. 32–34.]

připomněl Pavel Kuneš, katolický kněz, který byl na konci šedesátých let krátce mj. redaktorem *Katolických novin* –, že křesťanství vlastně není žádné náboženství.²⁴⁷

Pokud bychom měli mluvit o programovosti Němcova úsilí, tak bych řekl, že jedno z nejpodstatnějších témat kromě dialogu byla – ale to s tím souvisí – otázka svobody. Otázka svobody pro něj není samoučelně položený problém, je to otázka, jaké jsou možnosti lidské společnosti za jistých situací. Jak může člověk jako jedinec uplatnit nebo rozvinout své schopnosti a možnosti a vlastní určení ve světě, tedy to, proč tady je. A ve vztahu k druhým. Což znamená, že otázka svobody je vždycky zároveň problémem jedince i problémem společnosti. Toho, jak se všechno vlastně kaleidoskopicky složí dohromady v celek a jaké jsou příležitosti, aby se v tom člověk realizoval. Souvisí to i se zájmem Jiřího Němce v šedesátých letech o Teilharda de Chardin. Tento francouzský jezuitský teolog a paleontolog se zabýval koncepcí evoluce v kosmu, přírodě i v lidské společnosti a lidském vědomí. Společnost podle něho míří ke stále dokonalejšímu uspořádání, ale nikoliv ve smyslu marxistického pojetí pokroku, nýbrž tak že člověk v každé situaci může spolupracovat na jakémsi Božím plánu, aby stále pozvolna narůstala svoboda jedince a tím i svoboda společnosti. Ale člověk se tomu může zároveň bránit a odmítnout to. To znamená, že spolupráce na tomto plánu je věcí svobodného rozhodování. A také omylů. Zdá se, že později, v sedmdesátých letech, se tento kosmologický rámec v Němcově uvažování dostává poněkud do pozadí, stejně jako jeho fascinace Teilhardovým dílem,²⁴⁸ a víc ho zajímá otázka realizace svobody v konkrétních podmínkách, v mezilidských vztazích a otázka společenství.

Vychází zde jeden pohled na Jiřího Němce jako na důležitého prostředníka, který různé lidi spojuje nebo různé směry usmiřuje. Jednou výraznou oblastí je jeho podíl na známém křesťansko-marxistickém dialogu v šedesátých letech. Jemu ale předcházela dialog mezi samotnými křesťany. Například dnešním mladým lidem

²⁴⁷ [V *Zápisnících II (1965–1969)* Jiří Němec uvádí precizní „definici“: „křesťanství = složité učení o významu světa, založené na paradoxu“ (2020, s. 269) – a téma vztahu křesťanství a náboženství viz tamtéž průběžně, například ve srovnání křesťanství a marxismu na s. 33 (marxismus i křesťanství „rozpory překlenují nábožensky“...). – Dále k tomu srov. Ladislav Hejdaček: Ještě křesťanství a náboženství. *Kostnické jiskry* 51, 1966, č. 21, 8. 6., str. [2]; knižně in: týž, *Filosofie a víra. Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti II*, Praha, OIKOYMENH 1999, str. 53–56.]

²⁴⁸ [Mj. v zápisu připojeném k edici *Dopisů z Ruzyně* (1980) J. Němec napsal: „Teilhardova konvergence je krásný sen, který je pro mě dosněn.“ – Jiří Němec: *Dopisy z Ruzyně*. Praha, b. n. 1980x; tiskem poprvé: *Revolver Revue* 2001, č. 45, leden, s. 299–336.]

tehdejší význam tohoto dialogu málo říká. Mohl byste ho zde obecně charakterizovat na pozadí Němcova podílu?

Během šedesátých let došlo k výraznému posunu jak ve vztazích mezi křesťany různých vyznání, tak ve vztazích křesťanů k nevěřícím. Jednalo se v zásadě o to, že katolíci přestali evangelíky vnímat jako konkurenty, či dokonce nepřátele, a obráceně: evangelíci přestali katolíky považovat za hrozbu nebo zlo, vůči němuž se musí vymezovat. Dohodli se na ekumenickém dialogu, že povedou rozhovor o všem, co je spojuje, a nebudou se vyhýbat ničemu, co je rozděluje. Budou společně diskutovat. Důležitou součástí byly společné ekumenické bohoslužby. Důkazem toho, že se šlo opravdu od základu, je ekumenický překlad Bible, který vznikl od roku 1961 za široké spolupráce teologů, překladatelů a redaktorů napříč denominacemi. Samozřejmě klíčový byl motiv zdůraznění společných hodnot, ale byl v tom i rozměr jakéhosi sporu. Byl dán historickým střetáváním i odlišnostmi ve víře jednotlivců. Zkoumaly se důvody, které vedly k rozdělení. Pozoruhodné bylo, že také mezi marxisticky orientovanými mysliteli tehdy vystoupilo několik mimořádně otevřených lidí, kteří byli ochotni vzít dialog vážně a připojit se k němu. Tento vývoj neprobíhal jenom v tehdejší Československu a nezačal až v šedesátých letech. Nicméně právě v této dekádě dospěl k jistému vyvrcholení, což souviselo mimo jiné s Druhým vatikánským koncilem. Vztahy mezi křesťany různých vyznání a vztah křesťanů k nevěřícím byly důležitými koncilními tématy. Díky lidem kolem semináře v Jirchářích, později také *Křesťanské revue* nebo časopisu *Via* apod. – a ve všech těchto aktivitách figuroval nikoli okrajově Jiří Němec – nám dnes může připadat, že jsme u nás přes všechny překážky a omezení, dané ideologicko-mocenským dohledem, nezůstali ve srovnání s okolním demokratickým světem nijak zvlášť pozadu.

A jaký je podle Vás význam tehdejšího dialogu pro pozdější dobu, třeba pro sedmdesátá léta nebo případně i pro přítomnost? V čem zde spočíval konkrétní vklad Jiřího Němce?

Dialog probíhal stále otevřeněji během sedmi osmi let a následně byl přetnut s nástupem tzv. normalizace. Ale díky té několikaleté zkušenosti se vytvořilo náležité zázemí, aby mohl pokračovat, což se pak podařilo zužitkovat například v rámci Charty 77. Především se však skutečně mnohé ve vědomí lidí, v celkovém paradigmatu proměnilo. Sbližování evangelíků a katolíků se ukázalo jako možné. Dnes je opravdu už normální, kromě nějakých okrajových patologických forem, že církve spolupracují a běžný člověk, který se k nějaké z nich hlásí, rozhodně nemá potřebu se proti jiné nepřátelsky vymezovat. Katolíci dnes přijde

naprosto samozřejmé, že přijde do evangelického kostela, a je to pro něj téměř totožné prostředí. Řekl bych, že stejně to platí do jisté míry i naopak. Toto úsilí posilovat vazby lidí různého přesvědčení není jistě nikdy vybojováno s definitivní platností, avšak v prostředí české společnosti mají dialogická setkání šedesátých let dalekosáhlý význam jako pozitivní vzor pro řadu dalších aktivit v podobném duchu až do současnosti.

Ke vkladu Jiřího Němce: Je zde několik etap, ve kterých je jeho pozice různá. Je jiná na začátku šedesátých let, odlišná kolem roku 1968 a zase jiná v sedmdesátých letech. Když bychom chtěli to osvětlit, snad bychom si mohli pomoci tím, že uvedeme, kdo byli jeho nejbližší spolupracovníky: V průběhu šedesátých let jsou to – kromě evangelického filosofa Ladislava Hejdánka na prvním místě – filosof Jan Sokol, matematik a překladatel Václav Frei či filosof Karel Floss. Pokud jde o katolické kněze, tak Bonaventura Bouše, Josef Zvěřina nebo Antonín Mandl, to jsou lidé nejbližší jeho uvažování. Mezi evangelíky jsou to novozákonní biblista Petr Pokorný či antropolog a sociální etik Jakub Trojan, zmínit bychom měli i profesora J. B. Součka, jako zaštiťující velkou autoritu obdobného směru uvažování. Mezi „marxisty“ pak především jistě Milan Machovec, dále Vítězslav Gardavský, také například socioložka Erika Kadlecová. Kromě toho Němec intenzivně spolupracoval s autory z okruhu Tváře, Emanuelem Mandlerem, Janem Nedvědem, Zbyňkem Hejdou, Janem Lopatkou, Bohumilem Doležalem, Andrejem Stankovičem, Milošem Černým. A pominout bychom neměli spolupráci s bratrancem Janem Němcem – Jiří Němec hraje jednu z hlavních rolí ve filmu *O slavnosti a hostech*, v polovině šedesátých let kromě toho společně psali scénář k filmové adaptaci *Proměny* Franze Kafky, která se bohužel nerealizovala. A dále spolupracoval při vydavatelských počinech nakladatelství Vyšehrad, s Jaroslavem Vrbenským či Ladislavem Jehličkou, a podílel se na koncepci edice *Váhy*, redigované Evou Formánkovou...²⁴⁹ Toto všechno nějakým způsobem patří do dialogické aktivity Jiřího Němce.

V sedmdesátých letech se potom ukázalo, i když úplně jiným způsobem, než kdokoli předpokládal, že dialogem pouze mezi křesťany a marxisty či mezi evangelíky a katolíky se pole působnosti nevyčerpalo. Tehdy již byla Němcova úloha jiná. Němec byl schopen oslovit další otevřené lidi. Byla to dobrá cesta každodenního úsilí. Němcova role v undergroundu byla dost zásadní. Pokud zaostříme na tři hlavní postavy, což byl Jiří Němec, Ivan Martin Jirous a Egon

²⁴⁹ Srov. Eva Formánková: *Váhy a filozofie na vahách*. *Listy* 20, 1990, č. 4, s. 89–95; Robert Krumphanzl: *Eva Formánková a edice Váhy*. *Bubínek Revolveru*, bubinekrevolveru.cz, 17. 1. 2020 (za článkem následuje bibliografie edice *Váhy* (Mladá fronta, Vyšehrad).]

Bondy, tak směřování Bondyho a Jirousovo bylo především umělecké; u Bondyho je to jistě ještě složitější, u něho hrála roli otázka sociální utopie. Podle všeho to ale vypadá, že právě Němec byl onou osobností, která přinášela širší duchovní rozměr a zároveň i jisté uzemnění. Němec zdůrazňoval úplně základní rozměr, že underground je místo, kde se lidé setkávají. Družný prostor pro možnost vzniku tolerantního společenství, výměny názorů, pohledů, zkušeností. A že je to prostor, v němž mají možnost se v rámci sedmdesátých let chovat relativně svobodně. Kromě působení v undergroundovém společenství Němec tehdy spolupracoval s Petrem Rezkem na přednáškových cyklech, kterých se aktivně zúčastňovali někteří starší kolegové včetně Jan Patočky či Němcův vrstevník [a spoludiskutér už od let padesátých] Stanislav Sousedík,²⁵⁰ ale především mladí lidé: Bohuslav Blažek, Ivan Chvatík, Zdeněk Neubauer, Martin Hybler, Pavel Kouba, Miroslav Petříček, Vladimír Borecký...

Němec tehdy ve svém pojetí kultury jako obce svého druhu nebyl sám. Každý účastník tohoto setkávání se podílel na jejím vytváření, a v tomto smyslu Němcovu úlohu nesmíme přeceňovat. Nicméně tím spíš si musíme uvědomit, že fakt, že tu něco takového existovalo, nebyl vůbec samozřejmý. A jakkoli politické dědictví mimorežimních aktivit sedmdesátých a osmdesátých let můžeme považovat mnohdy za problematické, z hlediska kulturního je tato obec dodnes něčím, z čeho čerpáme a co nám pomáhá lépe žít.

Již jste leccos naznačil, ale bylo by možné se nyní tematicky pokusit vystihnout nějaká základní témata v Němcově myšlení, působení nebo literárním odkazu?

Jiří Němec nenapsal rozsáhlé ani soustavné dílo.²⁵¹ Články a studie jsou roztroušeny po různých časopisech v šedesátých letech, později v samizdatu a exilových periodikách. [Řada z nich vznikla přepisem přednášek. Mnohé nikdy nevyšly a dochovaly se pouze v rukopisech.] Jde vesměs o texty příležitostné. Nebo na okraj něčeho. Polemiky a podobně. Což neznamená, že mají automaticky nižší hodnotu. Jeho pravděpodobně nezastupitelná síla byla v přímém působení na

²⁵⁰ [Srov. Stanislav Sousedík: O Jiřím Němcovi. In: *Homines scientiarum II*. Eds. Dominika Grygarová, Tomáš Hermann, Antonín Kostlán, Michal Šimůnek, Tomáš Petrář. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR/Pavel Mervart 2015, s. 235–238, a též: Besedy s Janem Patočkou In: též: *O co šlo*. Praha, Vyšehrad 2012, s. 71–83 a srov. s. 174.]

²⁵¹ [„Rozsáhlost“ i „soustavnost“ souboru původních prací je zjevně kategorie relativní; zápisníky, které Jiří Němec psal soustavně v letech 1960–1978, mají celkem zhruba 900 normostran; připravovaný 1. svazek spisů *Profily I* (chystaný na rok 2025), obsahuje Němcovy původní texty k literatuře, filmu a výtvarnému umění o rozsahu zhruba 300 normostran. Podle současného stavu poznání Jiří Němec napsal celkem zhruba 3000 stran.]

osoby nestejného nazírání a profesí, a tomuto obětavému poslání věnoval více času než vlastnímu psaní. Dokázal propojovat jedince, kteří by se jinak neseznámili a ani si nikdy vzájemně nenaslouchali. Pro jeho myšlení je zároveň charakteristické, že nesleduje určitou koncepci nebo soustavné učení, které by rozpracovával, ale že jeho uvažování je neustále v procesu. Je to především patrné v Němcových zápisnících, které si psal soustavně od roku 1961 do konce sedmdesátých let. Určitý pohled na věc se proměňuje v nové situaci. Dialogičnost je obsažena i v jeho vlastním uvažování.

Prvním z velkých Němcových témat je už zmiňovaná „svoboda“. Pro Němce je svoboda podmínkou lidského života. Je v povaze člověka, člověk byl stvořen jako svobodná bytost. Jeho nejvlastnějším úkolem je, aby svou svobodu rozvíjel. Dalším velkým tématem je „dialog“. Reflexe dialogu, vztahu. Dialogu jakožto možnosti vzniku něčeho třetího, předem nedaného. Předpokladů a možností, pozice člověka v dialogu. A třetí téma by se dalo shrnout slovem „autentičnost“, a to nejenom v heideggerovském smyslu, ale v souvislosti s křesťanskou tradicí. Tj. autentičnost jako odpovědnost člověka k sobě samému: za jakých okolností se dotýká něčeho, co je v jeho životě podstatné, a kdy to míjí. Je to téma poměrně široké, nicméně v jádru znamená schopnost rozpoznat, jestli člověk dělá něco opravdového nebo falešného.

Zdůrazňuje se sice často, že Jiří Němec toho příliš nenapsal a nepublikoval, přesto ale byla jeho publikační aktivita například editorská a překladatelská docela široká. Také jste zmínil jeho aktivitu mezi žáky Jana Patočky. Mohl byste přiblížit některé konkrétní práce, na nichž měl podíl?

Mám zde výběr několika knížek, které Němec buď inicioval, nebo je uspořádal, případně část jich sám přeložil. Kniha *Křesťanství dnes* je jeho výbor, který obsahuje texty řady soudobých německých, rakouských, a frankofonních teologů. Vyšla v roce 1969. Pak jsou to samozřejmě překlady Teilharda de Chardin, výbory *Chuť žít* a *Místo člověka v přírodě*, ještě jeden Teilhard de Chardin: *Vesmír a lidstvo* – knihy, jež vyšly či byly připraveny k vydání v druhé polovině šedesátých let. Dále jednotlivé překlady, k nimž Němec psal buď doslovy, nebo se podílel na jejich komentování. Například Maurice Blondel: *Pravda poznání a činu*; Mark Schoof: *Výzva nového věku*; Peter Wust: *Nejistota a odhodlání...* Kromě antologie *Křesťanství dnes* uspořádal další antologii *Bolest a naděje* s podtitulem *Deset esejů o osobním zrání*. Vyšla v roce 1971, podruhé 1992. Nebo knížka, kterou připravoval už koncem šedesátých let a vyšla pak samizdatově a poprvé tiskem až v roce 1990 – Paul Ludwig Landsberg: *Zkušenost smrti*. Takže pro názornost pár knih, které jsou výsledkem Němcovy veřejné aktivity. Jeho význam

je nejenom v rozhovorech s lidmi a v inspirativním sdělování, nejenom ve vlastní přednáškové činnosti, ale i v tom, že připravil a podílel se na vydání dlouhé řady knih. Uvedl jsem jenom malou část všeho, co stihl v druhé polovině šedesátých let připravit nebo ovlivnit, aby vyšlo.

Pro Němce bylo charakteristické, že tak jako sledoval soudobé náboženské a teologické myšlení, stejně pozorně vyhledával soudobou filosofii. Snažil se zprostředkovat ty nejlepší věci českému čtenáři. Takže ne všichni vědí, že Jiří Němec je autorem prvního knižního překladu fenomenologického filosofa Martina Heideggera, přednášky *O pravdě a bytí*, která ještě mohla poprvé vyjít roku 1971.²⁵² Zároveň se později podílel na práci skupiny, která pod vedením Ivana Chvatíka překládala Heideggerovo základní dílo *Bytí a čas*.²⁵³ Pokud by se hledala nějaká souvztažnost mezi jeho zájmem o křesťanské myslitele a ty, o nichž se nedá říct, že by byli vysloveně křesťanští, tak Němec zásadně nerozlišoval filosofii nebo myšlení na křesťanské či nekřesťanské. Každá z těchto cest je myšlením, jež směřuje k pravdě. Nevedl bych hranici mezi Němcovým zájmem o filosofii a jeho zájmem o teologii a literaturu. Pro něj to bylo vlastně jedno universum, které je rozlišitelné, kde se v každé oblasti mluví jiným jazykem a pokládají se jinak otázky. Ovšem ty otázky jsou obdobné a směřují k podobnému cíli, ke smyslu.

Několikrát jsme se dotkli Charty 77. Nepochitický a nadstranický étos Charty asi úzce konvenuje způsobu, jakým jste celkově vystihl Němcovo působení. Jaké bylo místo Jiřího Němce při jejím formování?

Němcova organizátorská úloha v počátcích Charty byla nesporná a v následujícím období byl velice činný, pokud jde o sbírání podpisů. Patřil ke spolehlivým lidem, kteří měli na starost podpisové archy. Jeho byt v Ječné ulici byl již od začátku sedmdesátých let, ale i v době Charty, jedním z center dění. Stál také u vzniku Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných v roce 1978.²⁵⁴

²⁵² [Ačkoli do distribuční sítě se nedostala – viz zde 6. kapitolu.]

²⁵³ [Jiří Němec se práce této skupiny, jejíž počátky sahají do roku 1977 nebo 1978, zúčastnil nejpozději do doby, kdy se koncem roku 1983 odstěhoval do Vídně. Úplný překlad poprvé knižně v roce 1996 se jmény překladatelů Ivana Chvatíka, Pavla Kouby, Miroslava Petříčka jr. a Jiřího Němce.]

²⁵⁴ [Němcova účast na VONS byla zveřejněna až počátkem srpna 1978, nepatřil tedy k sedmnácti signatářům úvodního Prohlášení VONS ze 27. dubna 1978 (na rozdíl od Dany Němcové), ačkoli se na vzniku Výboru nepochybně také podílel. Šlo-li pouze o taktické důvody, není dosud objasněno. – K Němcovu zatčení a věznění v roce 1979 v souvislosti s VONSem viz Robert Krumphanzl: Zpráva o trestním řízení proti „pražské desítce“ (k Dopisům z Ruzyně Jiřího Němce). *Revolver Revue* 2001, č. 45, leden, s. 339–

Pokud jde o pojetí Charty jakožto dialogické instituce-neinstituce, která kritizovala politiku státní moci, o formulaci základních požadavků dodržování lidských a občanských práv a podobně, s tím Němec konvenuje a je to v naprosté návaznosti na jeho předchozí působení a názory. Ale pokud jde o nějaký individuální názor na to, co a jak by se mělo dělat, tak tam už se samozřejmě jednotlivé pohledy musely lišit, právě už tím, že Charta představuje jistý dialogický směr. Němcova konkrétní pozice se ukazuje v jeho textu příznačně nazvaném *Nové šance svobody* z roku 1979. Je ještě jeden moment z hlediska chartovní inspirace, ten je evidentní, a sice vliv politického myšlení Jana Patočky, což souvisí s Patočkovým učením o trojím pohybu [lidské existence], které Němec právě v tomto textu individuálním způsobem interpretuje.

Němec osobně prostředkoval kontakt mezi undergroundem a skupinou lidí kolem Václava Havla. Němec mi vyprávěl, že nápad vytvořit onu opoziční platformu vzešel z jeho rozhovoru s Janem Patočkou na pohřbu Artura Geusse na začátku srpna 1976, Patočka prý tehdy navrhl „udělat nějaký výbor jako mají ruští disidenti“. Ovšem těch zdrojů a inspirací bylo víc. Není to jenom Němec a Patočka. Podstatné je, že tyto podněty potom konvergovaly do oné občanské iniciativy. Ale Němec byl rozhodně jedním z prvních a nejdůležitějších iniciátorů toho, aby se napsalo otevřené prohlášení lidí různých povolání, odlišných politických postojů a náboženských přesvědčení. Pokud jde o vznik Charty, podívejme se, co k tomu říká Václav Havel v *Dálkovém výsledku*, je tam jako první jmenován Jiří Němec. Pasáž začíná popisem soudu s hudebníky The Plastic People of the Universe z konce září 1976: „Publikum, shromážděné v prostorách soudu, bylo předobrazem Charty 77; atmosféra rovnosti, solidarity, družnosti, pospolitosti a obětavé ochoty vzájemně si pomáhat, vyvolávané vědomím společné věci a společného ohrožení, nebyla jen atmosférou té soudní budovy, ale i atmosférou prvních měsíců Charty. Cítili jsme s Jiřím, že tu vzniklo něco, co je třeba fixovat, co nesmí vyprchat a zmizet, ale co by mělo být proměněno v nějaký čin trvalejšího dosahu, kterým by se to takříkajíc přeneslo z ovzduší na pevnou zem.“ Tento úryvek vypovídá o Jiřím Němcovi hodně. O co mu šlo. Je to velice charakteristické právě i pro underground.

V souvislosti se životními tématy Jiřího Němce jste již stručně hovořil o jeho zápisnících či denících. Víím, že s nimi léta pracujete, připravujete jejich edici a že se jedná o rozsáhlý materiál. Mohl byste je nyní souvisleji představit co do žánru

347; Petr Blažek: Dlouhá cesta do Ruzyně. In: Jiří Němec: *Dopisy z Ruzyně a Nové šance svobody*. Ed. Radim Kopáč. Praha, Pulchra 2011, s. 205–227.]

a obsahu? Čím jsou významné? Jedná se paradoxně o Němcovo největší literární dílo?

Myslím si, že největší Němcovo dílo spočívá v aktivizaci, sdělování, činnosti na poli veřejného přednáškového působení, a navíc v těch stovkách, ba tisících konkrétních rozhovorů s konkrétními lidmi. Nejméně dvě generace jím byly oslovo-vány, inspirovány a posilovány. Němcův vliv je otištěn i do konkrétních děl konkrétních lidí, kteří s ním přišli do kontaktu a které podnítil. Nasměroval je k potřebné literatuře, k otázkám, které by si měli klást, které by neměli opomí-jet.

Zápisníky jsou v rámci jeho psaných textů rozsahem největší celek a řekl bych, že zároveň interpretačně nejsložitější. Jde celkem zhruba o desítku sešitů, dohromady je to kolem 1000 stran textu. Neobsahují osobní zápisy typu něja-kých impresí nebo podobně, ale jsou tam zaznamenaná témata, která Němce zajímala. Záměrně používám označení „zápisníky“, odpovídající tomu, jak jejich autor nadepsal první z nich, a nikoli „deníky“. Protože slovo „deník“ implikuje určitý literární žánr. Němcovy zápisy jsou sice datovány, ale spíše než deníkem jsou určitou myšlenkovou dílnou. Kdybychom ponechali chronologii zápisů, ale datace by tam nebyly, tak by vše fungovalo obdobně. Datace slouží jako záchytné body, ale z hlediska obsahu jsou vnější. Němec nemá psaní nějak předem rozvr-žené, nenaplnuje v zápisnících nějakou svou představu o tom, co v nich má být, co je jejich záměrem. V průběhu času se vyjevuje, že to, co píše, je právě přesně jeho úmyslem. Nepotřeboval dokumentovat svou dobu. Nejde mu ani o to, aby předal nějaký vzkaz do budoucnosti, a není to ani intimní deník v tom francouz-ském smyslu tohoto slovního spojení, že by psal reflexe svých vnitřních stavů. Jeho záznamy jsou skutečně pohybem myšlení, což je nakonec tvrdý oříšek pro jiného čtenáře. Určitá témata se opakují. Ale vždycky, když se k nim vrací, pro-mýšlí je z jiného úhlu, každý nový záznam k danému tématu je už dílem posunu. Až podrobnějším čtením vystupují tyto souvislosti. Reflexe často míří na něco, o čem mluvil nebo psal třeba před půl rokem. Čemu se už předtím věnoval. Text je náročný, a to, že se k něčemu vrací, nemusí být na první pohled zřetelné. Se-šity též obsahují zápisy debat se zajímavými osobnostmi, s Janem Patočkou, La-dislavem Hejdánkem, Milošem Černým, Václavem Freiem, Petrem Pokorným... Záznamy tedy pravděpodobně sloužily Němcovi jako zpětná vazba. Na druhou stranu nemají charakter jenom pracovních poznámek. Jsou psány načisto, bez přepisů a škrtů. Němec je podle všeho přepisoval z nějakých konceptů načisto

do zápisníku. Jde zpravidla o ucelené zápisy. Bohužel často jsou hodně zkratkovité, čtenář by očekával, že Němec určitou tezi rozvede, lépe vysvětlí.²⁵⁵

Jaká je tedy informační hodnota zápisníků přesahující osobu Jiřího Němce? Zahrnují třeba nenahraditelné informace nebo jiné původní poznatky o tehdejší době?

Zápisníky umožňují studovat, jak se ke konkrétním věcem v průběhu času Němec vztahuje a jakým způsobem myslel nejenom on sám, ale i aktéři hovoru, přednášející, diskutující. Jakým způsobem přemýšleli ti lidé opravdu v oné chvíli. Když například dnes kdokoli vzpomíná na své názory v této době, jsou jeho vzpomínky překryty pohybem paměti, kdežto v takovém dokumentu, jakým jsou Němcovy zápisníky, máme myšlení tehdejších lidí nepřekryté pamětí. Takže se tam například ukazují věci, které se z dnešního pohledu mohou jevit nepochopitelné nebo jako naivita, ale na nás je, abychom se je pokusili pochopit v tehdejších souvislostech a ptali se, co jiného ještě říkají.²⁵⁶ Němec například v šedesátých letech řeší otázku, jaké jsou možnosti křesťana v tehdejším režimu. Zda a jak se má na tom prostředí aktivně podílet. Jedna Němcova tehdejší odpověď zhruba zní: „Narodil jsem se tady, na tomto místě, a ne jinde, to není nahodilost. Jsem povoláný k tomu, abych žil tady, ne abych snil o tom, že budu žít někde jinde, nebo se od té společnosti izoloval, a abych ji aktivně spoluutvářel.“ To je ostatně jeden ze zdrojů jeho pojetí dialogu a jeden z předpokladů vstupování do dialogu. V jiném zápisu stojí, opět parafrázují: „Svoje partnery si nevybíráme, můžeme si o nich myslet, že to jsou pitomci, ale prostě takhle to je. Je potřeba bavit se s každým, kdo naplňuje tutéž podmínku: Je ochotný do dialogu vstoupit. Jestliže je, já už tady nejsem od toho, abych určoval, jestli je partner pro mě dost dobrý, nebo není.“

Napadá mne, že kromě zápisníků, tohoto velmi ojedinělého literárního pramene, je tu ještě druhý ojedinělý pramen jaksi z úplně druhého břehu – výjimečně rozsáhlý Němcův spis v Archivu bezpečnostních složek, dokumentující mnohaleté sledování Státní bezpečností...

Státní bezpečnost činnost Jiřího Němce dlouhodobě sledovala a pronásledovala. Zachované dokumenty mají mnoho tisíc stran. Pro historiky budou velmi významné. Týkají se let 1961–1983, tedy období od počátku jeho veřejné aktivity až do jeho emigrace. Je v nich zřetelná snaha špiclovat, co dělá, s kým se schází, jaké jsou jeho názory, co zamýšlí, a evidentní tendence hledat záminky pro to,

²⁵⁵ [Srov. též Ediční poznámky a Komentáře k *Zápisníkům I a II* (Praha 2018, 2020).]

²⁵⁶ [Srov. též „metodologickou“ pasáž zde v úvodu.]

aby byl kriminalizován. Snaha uvěznit Němce se stupňuje od roku 1968, a je o to patrnější, že justice od sedmdesátých let přistupovala k důkaznímu materiálu pro prokázání trestné činnosti méně formálně, než tomu bylo v dřívějších letech. Němec nakonec strávil ve vazbě půl roku v roce 1979 při hromadné represivní akci proti členům Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, aniž byl odsouzen. A jak mi vypravoval, když ho propouštěli, vyšetřovatel mu řekl: „Tentokrát jste vyhrál.“

Předpokládám, že tyto dokumenty mohou, pokud k nim přistupujeme potřebně kriticky, přinášet zajímavé informace k biografii a způsobu práce Jiřího Němce. Zůstává totiž otázka, jak vlastně fungoval, jak vše mohl stíhat, odkud jako zásadní zprostředkovatel čerpal informace, jak se dostával třeba k zahraničním publikacím a informacím o nich. Lze o tom něco bližšího uvést?

Agenturní spis vypovídá především o obludných metodách samotné Státní bezpečnosti. Ale také ukazuje, jak velkou autoritu Němec měl. StB evidovala Němcovu ohromnou aktivitu, jeho kontakty, například to, že byl zhruba od poloviny šedesátých let v poměrně intenzivním spojení s lidmi z Německa, Rakouska, Polska, což bychom jinak věděli asi v daleko obecnější rovině. Tajná policie zcela určitě neměla přehled o všem, co Němec podnikal, nicméně v tom spisu je popsáno někdy skutečně velmi podrobně například to, jak cílevědomě navazoval a rozšiřoval kontakty s duchovním prostředím Evropy a snažil se je zužítkovat v té vzdělávací a popularizační práci. Měl opravdu řadu kanálů, z nichž dostával informace o dění na Západě či v jiných zemích socialistického bloku – a především knihy. Krom toho, když se dozvěděl, že někdo z okruhu jeho známých jede na Západ, tak jim předával seznamy literatury, které požadoval, aby mu přivezli. A také existovala meziknihovní výpůjční služba, touto cestou se dalo dostat k některým knihám. Takže těmito často krkolomnými a někdy nebezpečnými způsoby si knížky opatřoval.²⁵⁷

Ve výše zmíněných zápisnících najdeme mnohokrát výpisky s bibliografickými záznamy o knihách. Vypadá to, že jak narazil na nějaké údaje o zajímavých knihách, hned si je zaznamenal a pídil se po nich. Samozřejmě tato úloha, ani ne tak objevitele, jako člověka, který se snaží zprostředkovat základní hodnoty humanitní oborů, se z dnešního pohledu jeví poněkud nepochopitelně, protože situace tehdy a dnes se nezměrně liší. Tehdy opravdu bylo třeba začínat od

²⁵⁷ [Podle analů Státní bezpečnosti si Jiří Němec domlouval s osobami, které nebyly v hledáčku tajné policie, zásilky na jejich adresy a dále se velmi osvědčovalo, nechat posílat literaturu ze Západu na adresy různých institucí, neboť zásilky tam adresované na rozdíl od adres jednotlivců nebudily tolik pozornosti.]

elementárních věcí, které v našich poměrech nebyly k dispozici. Poněkud jinak je tomu potom v sedmdesátých letech, kdy Němec pořádal semináře s Petrem Rezkem a dalšími,²⁵⁸ kdy už konečně šlo o bádání konkrétnější a specializovanější, než tomu bylo na začátku šedesátých let, protože ty kontakty už byly navázané.

Na závěr bych si dovolil trochu osobnější perspektivu. Jako nakladatel jste také kulturně angažovanou osobou a jako zprostředkovatel kulturních hodnot v jistém smyslu navazujete na Němcovu činnost, vždyť on sám byl dědicem nakladatelského domu a jen vinou doby pro podobnou práci hledal jiné pole. Nese v sobě dílo Jiřího Němce pro Vás nějakou podobnou osobní inspiraci či motivaci? Jaký smysl přikládáte například práci na vydání jeho i padesát let starých zápisníků z hlediška dnešní situace? Má typ Němcovy vzdělanosti ještě místo v dnešním systému?

Pro mě je Němcovo dílo i jeho osobnost fascinující. Přitahuje mě pátrání po jeho motivaci, jeho způsob uvažování, z čehož je následně patrná jeho vlastní situace a dá se do jisté míry demaskovat i doba, v níž žil. Zápisníky mají přesah k věcem, které se už netýkají bezprostředně Jiřího Němce, ale jde o otázky rozsáhlejší, a ty se dotýkají nejenom skrytého působení, možností činnosti a přemýšlení člověka v totalitním režimu, ale základních otázek lidské existence. Jako autentický pramen jsou Němcovy zápisníky opravdu jedinečné. Právě proto jim věnuji tolik energie a času. Vlastně jeho zápisy jsou bezvýhradně svobodné a neohlíží se na čtenáře, nepočítal s nimi. Což je zřejmé z toho, že se nezabýval příliš výstavbou kontextů, které jsou pro něho samotného samozřejmé. Není to z ledabylosti, spíš se tím nechce zdržovat. Jsou tam potlačeny takové věci, kdy člověk na něco kalkuluje, nebo když potřebuje stylizovat studii, která má mít začátek a konec. Naopak vystupuje to, na co se čtenář ptá, když čte jakýkoli text: Co je to vlastně za člověka? Kdo to píše? Jak myslí? V zápisnících vystupuje do popředí přesně tohle. Není snadné psát něco takhle „bezohledně“, takhle odkrytě. A právě proto, že se tomu Němec věnuje velice vytrvale, dosahuje v té otevřenosti zajímavých výsledků.

V dnešní době se mnohé změnilo. Ale myslím, že jde o jednu zásadní věc. Kultura, vzdělanost i vzájemná výměna inspirací by měla sloužit tomu, aby člověk obohacovala, něco mu dávala. Nejde tedy o mechanické obsazování postů

²⁵⁸ [Významnými spoluorganizátory těchto seminářů, poskytujícími mj. institucionální krytí, byli MUDr. Růžena Nesnídalová (seminář dětské psychiatrie OÚNZ v Praze 2) a MUDr. Karel Zeman (Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie Metodologická skupina při Lékařské společnosti J. E. Purkyně). Viz též zde připojený Soupis přednášek, seminářů, diskusí... (podzim 1969 – jaro 1977).]

na katedrách, o výzkum pro výzkum, ale je důležité stále si opakovaně klást otázku: Proč to dělám? Jaký to má smysl? Bude to mít význam jenom pro mou kariéru? Pro mě samotného? Nebo to bude prospívat někomu dalšímu? Mimochodem slova „smysl“ nebo „význam“ jsou pro Němce příznačná. Z tohoto hlediska Němcův odkaz nemůže zastarat. Dělat věci samoúčelně je ztráta času. Energie, síla, aktivity mají sloužit, mají posouvat. Mají umožňovat člověku klidněji a hodnotněji žít.

Děkuji za rozhovor!

Příloha

2

JIŘÍ NĚMEC

ZPRÁVA O 1. ČÁSTI STUDIJNÍHO POBYTU VE VÍDNI

(1966)

Účelem studijního pobytu bylo navázání spolupráce s Internationales Zentralsekretariat der Arbeitskreise für Tiefenpsychologie (sekretářka Dr. Jutta Schindler, Wien), zvláště jeho součástí Wiener Arbeitskreis für Tiefenpsychologie (vede Prof. Dr. I. A. Caruso, Wien XIII, Lainzerstr. 45, sekretář Josef Shaked, Am Heumarkt 9/III/16, Wien III), formou účasti na jeho přednáškách a seminářích.

Jediným účastníkem tohoto studijního pobytu byl autor této zprávy, prom. psychol. Jiří Němec, psycholog fon. odd., Praha 2, Žitná 29.

Studijní pobyt trval 56 dnů (odjezd 25. 10. 65, návrat 19. 12. 65), místem určení byla Vídeň, Rakousko.

Zpráva vyhotovena

Resumé a vlastní cestovní zpráva byly vyhotoveny v 7 exemplářích a odevzdány odboru zahraničních vztahů. Originál i každá kopie obsahují také 1. přílohu.²⁵⁹

25. 10. 65 – 19. 12. 65 Wiener Arbeitskreise für Tiefenpsychologie (ved. Prof. Dr. I. Caruso)

vlastní program pracovního kruhu:

26. 10. I. Caruso: „Vorbemerkungen zum Problem der Rationalisierung und Ideologiebildung“

6. 11. I. Caruso: Arbeitsgemeinschaft über Grenzfragen der Informationslehre (Attneave)

9. 11. Vordiskussion zum Kollektivreferat „Selbstverständnis des Menschen und Ideologie“

16. 11. – 18. 12. Symposion „Leiblichkeit und Geschlechtlichkeit. Über den Sinn der menschlichen Sexualität“

²⁵⁹ Zde končí s. 1, doplněná podle rukopisného konceptu.

23. 11. R. Schindler: Psychiatrische Diagnose als Abwehrmechanismus des Psychiaters

3. 12. I. Caruso: Arbeitsgemeinschaft über Grenzfragen der Informationstheorie (Poletajev)

14. 12. J. Němec: Skizze der Situation der Psychotherapie in ČSSR

Po celou dobu trvání 1. části svého studijního pobytu jsem se zdržoval ve Vídni jako host organizace Wiener Arbeitskreise für Tiefenpsychologie, Wien XIII Leinzerstrasse 45, resp. jejího Internationales Zentralsekretariat der Arbeitskreise für Tiefenpsychologie, Wien VIII, Bennogasse 8/3. V rámci pracovního programu této organizace byla určitá pevná data přednášek, seminářů a diskusí, jež uvádím na této stránce. Mimo to jsem měl možnost si na místě smluvit návštěvy psychologických a lékařských pracovníků, konzultovat s nimi (zčásti i na jejich pracovištích), což uvádím na 3. straně této zprávy. Ve dnech, na které nepřipadal fixní program stanovený Kruhem, jsem se připravoval na aktivní účast na seminářích studiem doporučené literatury (v Nationalbibliothek, Wien I, Josefsplatz).

První část mého studijního pobytu ve Vídni proběhla organizačně zcela hladce. Po příjezdu do Vídně 25. 10. 65 jsem byl očekáván sekretářem Kruhu Dr. Shakedem, který zajišťoval mé ubytování, původně plánované v domě prof. Carusa; tento dům však byl v přestavbě, a proto bylo pak mé ubytování zajištěno ve svobodárně (Wien III, Ungargasse 38). Dr. Shaked mi také poskytl první informace o práci v Kruhu. Tato organizace vznikla po II. světové válce (jako mezinárodní se pak ustavila v r. 1959), sdružuje formou řádného, mimořádného a dopisujícího členství (odehlížíme-li od kandidatury) řadu badatelů v hlubinné psychologii, většinou z Rakouska, Švýcarska, Francie a Jižní Ameriky. Pořádá přednášky, semináře, školení a sjezdy pro své členy a kandidáty. Kandidatura trvá obvykle dva roky, končí zkouškami, po jejichž absolvování se stává kandidát členem Kruhu. Těžištěm výuky kandidáta je cvičná analýza, jíž se kandidát podrobuje u svého učitele čtyřikrát týdně. Jako v každém analyticky orientovaném psychoterapeutickém směru je i zde této části výuky věnována mimořádná pozornost a jde také o časově nejnáročnější a nejnákladnější část přípravy kandidáta. Pokud jde o mou vlastní spolupráci s Kruhem, byla mi umožněna návštěva všech akcí Kruhem pořádaných a konsultace s jeho jednotlivými členy včetně zprostředkování styku s jednotlivými odbornými pracovišti. Dále mi byl poskytnut cenný studijní materiál (odborné knihy, časopisy, zprávy Kruhu, rukopisy do tisku připravovaných prací apod.).

Bylo mi umožněno seznámit se především s těmito pracovišti:

Psychiatrická klinika (Wien IX, Spitalgasse 23). Informace mi podali a práci jednotlivých oddělení mi ukázali prof. Dr. O. H. Arnold (člen Kruhu), doc. Dr.

E. Ringel (psychoterapie), Dr. Quatember (vedoucí psychologického oddělení). Klinika je vedena známým prof. Hoffem (prof. Arnold je jeho zástupcem), provádí mj. individuální a skupinovou psychoterapii, komplexní psychologická vyšetření.

Ambulance pro poruchy řeči a hlasu při ORL klinice (Wien IX, Spitalgasse 23). Zde pracuje prof. Dr. Felix Trojan (fonetik, experimentální badatel v oblasti foniatrie, psychoterapeut). Jeho spolupracovníci je Dr. Hertha Weihs (psycholožka); oba pracovníky jsem již znal z jejich pražských návštěv. Pracoviště je umístěno v suterénu ORL kliniky a překvapuje svými malými rozměry (jediná místnost pro vyšetřování i terapii!). I v těchto stísněných poměrech provádějí však oba odborníci poměrně náročné terapeutické úkony.

Psychiatrická poradna pro rodiče (Wien XIX, Heiligenstrasse 82 – Karl-Marx-Hof). Vedoucím je MUDr. Baumgärtel, pracuje zde řada psychologů jako Dr. Albert Wegeler (člen Kruhu) a Dr. Gritzbauchová. Jde o velmi agilní pracovní kolektiv, společně rozebírající diagnostiku i terapii jednotlivých případů (velmi důležitým prvkem teamové práce je tu i aktivní účast sociální pracovnice).

Psychologický ústav vídeňské university (oddělení pro psychologii dítěte a mládeže). Informace mi podala asistentka Dr. Lora Watzka. Pracoviště je zaměřeno především na výuku a výzkum.

Ústav pro vyšší studia a vědecké bádání (Wien VI, Stumpergasse 25). Provedl mne a informace mi podal docent Dr. Wilfried Daim (známý psycholog a publicista, jehož díly jsem se zabýval v době svého vysokoškolského studia). Jde o bohatě dotovaný, zcela nový ústav, věnující se výhradně teoretickému studiu.

I. filosofický ústav vídeňské university (Wien I, Universitätstrasse 7/II/II). Informace mi poskytli a účast na svých přednáškách a seminářích mi umožnili prof. dr. Erich Heintel (jejž znám z jeho pražské přednášky v hegelovském semináři při filosofické fakultě v Praze) a prof. Dr. Friedrich Kainz (k němuž jsem byl doporučen svým přednostou prof. Dr. M. Seemanem). Ústav je umístěn ve velmi moderní tzv. nové universitní budově, řada přednášek se však stále koná v prostorech staré universitní budovy. Prof. Kainz mi také umožnil zevrubnou prohlídku tlumočnického ústavu.

S pracovníkem čs. vyslanectví s. Jiřím Stárkem jsem se poprvé setkal pozítří po svém příjezdu do Vídně na konferenci o románu 20. století, pořádané ve dnech 27., 28., 29. 10. 65 Rakouskou společností pro literaturu (Wien VI, Herrengasse 5) pod vedením Dr. Wolfganga Krause. Na této konferenci jsem se setkal také s řadou účastníků z ČSSR (Jan Skácel, Josef Škvorecký aj.). Pak jsme se se s. Stárkem vídali na programech a po programech této společnosti, např. po vídeňském vystoupení Bohumila Hrabala a Ivana Vyskočila (5. 11. 65). Později jsem se seznámil také s dalším pracovníkem Čs. vyslanectví, s. Kočím, se kterým

jsem projednával způsob pozvání doc. Dr. W. Daima a prof. Dr. P. Heera k přednáškám do ČSSR. Chtěl bych při této příležitosti poznamenat, že Österreichische Gesellschaft für Literatur dělá velmi mnoho pro propagaci čs. kultury v Rakousku, a jak jsem se přesvědčil i z rozhovoru s Dr. Krausem a jeho spolupracovníky, velice jim záleží na dalším prohlubování styků s ČSSR.

Pokládal bych za velmi vhodné, kdyby mohli v ČSSR vykonat přednášky především tito z pracovníků, s nimiž jsem se během první části svého studijního pobytu seznámil:

Prof. Dr. Dr. h. c. Igor A. Caruso, Vorsitzender des Wiener Arbeitskreises für Tiefenpsychologie, Wien XIII, Lainzerstrasse 45

Dr. Josef Shaked, Sekretär des Wiener Arbeitskreises für Tiefenpsychologie, Wien III, Am Heumarkt 9/III/16

Dr. Raoul Schindler, Ordentlicher Mitglied des W.A.f.T., Wien VIII, Benno-gasse 5. (Dr. Schindler se zabývá především problémy skupinové psychoterapie.)

z nečlenů Kruhu, popř. pracovníků z jiných oborů:

Prof. Dr. Friedrich Kainz, Wien IX, Rossauer Lände 43/8. (Psychologie a filosofie řeči.)

Doz. Dr. Wilfried Daim, Wien XVIII, Scheidlstrasse 9. (Sociální psychologie, psychoterapie, kulturně-politická a filosofická tematika.)

Prof. Dr. Friedrich Heer, Wien I, Dr. Karl Lueger – Ring 2. (Profesor kulturních dějin Evropy na vídeňské universitě, publicista, dramaturg Burgtheatru.)

Pozvání těchto odborníků do ČSSR k přednáškám apod. by nemělo význam je čistě odborný – zejména doc. Daim a prof. Heer již řadu let svými knihami a články upozorňují západní veřejnost na nutnost dialogu se socialistickým světem i přímo s marxismem (viz Daimova přednáška na moskevské universitě 10. září 1964, knižně vyšla v Europa – Verlag, Wien 1965).

Určujícím prvkem odborné náplně mého studijního pobytu byl program Pracovního kruhu, především přednášky a semináře, jejichž charakteristiku zde uvádím.

I. Caruso: Předběžné poznámky k problému racionalizace a tvorby ideologie

Úvodem se prof. Caruso odvolává na knihu A. Freudové „Das Ich und die Abwehrmechanismen“, pak systematicky rozvádí psycho-analytickou koncepci „racionalizace“ jako „obránného mechanismu“. Hájí tuto koncepci před kritikou Dr. Wucherera (člena Kruhu), vyslovenou v jeho nedávné přednášce v Innsbrucku, v níž vytýká autor Freudovi, že nevidí důležitost vztahu „já – ty“. Rozebírá pořadí těchto instancí u Freuda a otázku narcismu. Přechází pak k problému kritiky ideologie, „ideologického zbytku“ při kritice ideologie a k otázce t. zv. Vulgärfreudismu. Závěrem se pak zabývá poměrem mezi psychoanalýzou

a „vírou“, zmiňuje neurčitost tohoto termínu, který sám definuje jako „důvěru k druhému člověku“. Takovouto víru dle Carusa psychoanalýza prohlubuje.

I. Caruso: Pracovní skupina o hraničních otázkách teorie informace

Seznámení s „abecedou“ teorie informace: pravděpodobnost, počet alternativ. Aplikace na teorii učení. Život a negativní entropie. Otázka uchování neg-entropie. Diskusi zahájil Dr. Sepp Schindler několika otázkami Carusovi, především pokud jde o možnost chápat činnost mozku jako binární systém. Stanoven program a postup práce v semináři (referáty z literatury a diskuse).

Předběžná diskuse ke kolektivnímu referátu „Sebepochopení člověka a ideologie“

Pracovní kruh má v r. 1966 na mezinárodním sjezdu celé organizace v Innsbrucku přednést kolektivní referát na výše uvedené téma. Jednotliví členové na tomto semináři shrnuli své dřívější příspěvky, diskutovali o nich a dali je písemně Dr. Wegelerovi, který je zpracuje a přednese znovu na některém ze seminářů v letním semestru, aby mohla být provedena konečná úprava. Prof. Arnold: Zvláštní postavení člověka spočívající v jeho „otevřenosti ke světu, růst lidských vědomostí, rozdíl mezi moderním a prvotním homo sapiens. Uvedená fakta se dle Arnolda vymykají „ideologičnosti“.

Sepp Schindler: „Personalizace“ znamená, že člověk je v pohybu, totéž platí i o realitě vůbec, včetně okolí člověka.

Doc. Graf (dějiny umění): „Obraz odpovídá statické, uzavřené struktuře. Pro moderní umění je však typická otevřenost. Dějepis umění od počátku svědectvím sporů a ideologií (viz Vasari apod.).

Shaked: Dvojitý aspekt utopií – směřující vpřed a pohlížející vzad. Dobově podmíněné utopie: náboženské, technické. Jejich poměr k ideologiím.

Wegeler: Rozbor „technologických utopií“. Jejich hlavní význam rysy a) projekce a b) negace (chápáno v psychoanalytické terminologii).

Wucherer: Kritiky ideologií se opírají o filosofie. V pozadí současné psychologie je „teorie vůle“. Filosofické kořeny „ducha“ jako „otevřenosti vůči světu“, která se realizuje „tělesně“. Člověk je proto definován jako „konečný, světský duch jednající v celku a vzhledem k celku“. Nutnost studia předchůdné časovosti a prostorovosti (tělesnosti), v jejichž rámci je teprve možno rozvrhovat fyzikální prostorovost atd.

Caruso: Jednak komentuje dosavadní příspěvky, jednak nastiňuje vlastní koncepci. Rozbor pojmu „odcizení“, nejde jen o odcizení materiální, i když toto je primární. Člověk se bojí svých výtvorů, vidí ve svém „obrazu“ odcizení. Co můžeme udělat pro to, aby se člověk vrátil k sobě? Postoj „utopistů“ i postoj „ne-utopistů“ má své kořeny v úzkosti. Caruso osobně dává „utopistickou“ odpověď: člověk polidštuje přírodu. Ale to s sebou nese opouštění dosavadních posic, jež

je vždy spojeno s úzkostí. Hlavními body Carusova vlastního příspěvku jsou: Výklad Freudovy koncepce jako „Du – Theorie“, rozbor kritiky ideologie (ani kritika ideologie není možná bez určité ideologie), pojetí racionalizace jako obranného mechanismu (jde o „obranu vůči smrti“ u člověka jako „ne-přírodní“ bytosti).

Symposium „Tělesnost a pohlavnost. O smyslu lidské sexuality“

Symposium se konalo na lékařské fakultě, vystoupili v něm krom členů Kruhu (Caruso, Wogeler) také jiní známí psychopatologové (doc. Strotzka, doc. Hofmann). Šlo o celkové seznámení se současným stavem problematiky včetně hledisek biologických (prof. Mainz) a kulturně-antropologických (ředitelka vídeňského etnografického muzea Dr. Etta Becker-Donner).

R. Schindler: Diagnóza jako obranný mechanismus psychiatra

Myšlení samo chápe autor jak „obránný mechanismus“, tedy i myšlení lékařské a jeho kód včetně diagnózy. Diagnóza souvisí s prognózou a v té bývají výrazné „ideologické“ prvky. V diagnóze je také obsažen poukaz ke společnosti, kromě toho obsahuje diagnóza i očekávání chování pacienta vůči psychoterapeutovi. Při kritice „ideologičnosti“ diagnózy zůstává vždy určitý „zbytek“, jehož velikost je dána velikostí skupiny, k níž se obracíme. – V diskusi vznikl velmi zajímavý spor mezi prof. Arnoldem a as. Schindlerem, v němž oba představovali krajní pozice – Arnold biologickou orientaci, na rozdíl od spíše psychologicky orientovaného Schindlera. Prof. Arnold sice popřel jakýkoli ideologický obsah biologicky definovaných diagnóz (jež Schindler také pokládá za aspoň částečně ideologicky poznamenané – totiž biologismem), připouští však platnost Schindlerových tezí plně pro oblast mezilidských vztahů.

I. Caruso: Pracovní skupina pro hraniční otázky teorie informace

Úvodem referuje I. Caruso Attneavovu knihu *Kybernetik in der Psychologie*. Otázka neurčitosti, nejistoty události. Výpočet bitů. Hodnota překvapení. Sepp Schindler přednesl referát z Poletajevovy knihy „Signál“. Poměr signálu a struktury, jež oba zprostředkovávají informaci. V diskusi se ptá Shaked, zda lze emocionální zážitky, jimiž se zabývá psychoanalýza, pokládat za informaci. Caruso odpovídá, že podstatné je tyto emoce dešifrovat. Nelze ovšem emoce jako takové ztotožňovat s informací.

J. Němec: Skica k situaci psychoterapie v ČSSR (viz příloha)

Snažil jsem se již během první části svého studijního pobytu, abych si udělal obraz jednak o vývoji psychoterapeutických koncepcí v rámci Vídeňského pracovního kruhu, jednak o celkové rakouské kulturní a politické atmosféře.

Pokud jde o vývoj názorů prof. Carusa, jak jsem měl možnost se s ním seznámit z rozhovorů a ze studia jeho děl, bylo by možno rozdělit jej zhruba do tří

fázi. 1. fázi, sahající přibližně do začátku padesátých let, by bylo možno označit jako „existenciální“. Tehdy Caruso po vzoru svého učitele Gebssattela spojuje svou psychoterapeutickou (psychoanalytickou) praxi s filosofickými koncepcemi, čerpanými především z Husserlovy fenomenologie a od Husserlových žáků. 2. fáze – „personální“ – byla především poznamenána vlivem Teilharda de Chardin, jehož manuskripty získal prof. Caruso ještě v době autorova života. Šlo zejména o Teilhardovu koncepci „personalizace“, ruku v ruce jdoucí se „socializací“. Tato fáze znamená již přechod k současnosti (3. fázi, od začátku šedesátých let), kterou bych označil jako fázi „sociální“. Ve svém současném myšlení se Caruso – v navázání na své starší myšlenky – inspiruje především Marxem a marxistickým myšlením vůbec, hlavně v důrazu na souvislost mezi frustrací a třídním rozvrstvením společnosti. Tyto myšlenky vystupují již zcela zřetelně v jeho poslední knize *Soziale Aspekte der Psychoanalyse* (Klett 1962). Zde (v paralele k analýzám Herberta Marcusa a N. O. Browna) kritizuje současné západní psychoanalytické metody, pokud odehlízejí od marxistické analýzy společnosti, a v závěrečných partiích knihy se vyslovuje pro program radikální společenské změny, vedoucí především k odstranění rasové nerovnosti, závislosti ženy a k vytvoření nové, „odmystifikované“ společnosti, kterou nepokládá za pouhou „utopii“.

Nemyslím, že by takovýto vývoj byl u dnešních západních intelektuálů nějakou výjimkou. Měl jsem možnost se přesvědčit, že pro kriticky myslící intelektuály je marxistická analýza společnosti něčím velice aktuálním. Knihy současných západních marxistů nebo aspoň autorů silně Marxem ovlivněných (jako H. Marcusa, Th. W. Adorna aj.) jsou velice rozšířeny (mj. díky pohotovému nakladatelství Suhrkamp, které vydává také řadu českých autorů), v Rakousku se hojně čtou a jsou dnes častějším předmětem diskusí (zejména mezi mladou generací), než donedávna byl díla např. Heideggerova, který přechází spíše mezi „klasiky“, ke Kantovi a hlavně Hegelovi, v souvislosti s nimiž bývá nyní především studován. Soudím, že podobný vývoj lze očekávat i ve sféře politické. Přejmenším jsem se přesvědčil, že např. doc. Daim, v jehož osobě jsem se seznámil s výrazným představitelem tzv. rakouského Linkskatholizismu, není se svými názory a publikacemi zdaleka takovým „outsiderem“, jakým se mohl v Rakousku jevit ještě před několika lety. Nejsem si jist, že jsou tyto věci u nás dostatečně známy. Zaslouhovaly by po mém soudu samy o sobě podrobné studium.

Cílem celého mého studijního pobytu ve Vídni je prohloubit mé znalosti a zkušenosti na poli psychoterapie neuróz a psychosomatických onemocnění. V první části svého pobytu jsem se seznámil se základy koncepce psychoterapie Vídeňského pracovního kruhu, zkonfrontoval je s pojetím psychoterapie, tak jak

jsem ji až dosud prováděl, a doplnil ji především ve směru analýzy pacientových projevů, kterým jsem dosud nevěnoval tolik pozornosti (subjektivní prožívání svého těla, jeho „přijetí“, tzv. obranné mechanismy). Mohu tedy nyní lépe interpretovat pacientovy projevy. Dále jsem měl možnost se teoreticky a částečně i prakticky školit v metodě skupinové psychoterapie. Konečně mi také studium zmíněných obranných mechanismů umožnilo hlubší proniknutí do problematiky osobnosti psychoterapeuta, kterou se již déle zabývám. Přednášel jsem o ní na posledním celostátním psychologickém sjezdu a chystám o ní studii do Čs. psychologie. Účast na školení v aplikaci teorie informace na psychologii mi pomohla po metodické stránce. Na jednotlivých pracovištích jsem se seznámil se systémem práce, především v dětských psychiatrických poradnách, na psychiatrické klinice a na foniatrické ambulanci. Zde jsem se také prakticky účastnil terapie a seznámil se s metodami prof. Trojana.

Zkušeností a poznatků, získaných v první části svého vídeňského pobytu chci využít ve své práci takto:

Přednesením referátů ve foniatrické sekci Purkyňovy společnosti a v klinickém semináři, resp. jiných přednáškách na foniatrickém oddělení (dvě tyto přednášky jsem již vykonal, třetí se bude konat 5. III. 66),

prohloubením své psychoterapeutické praxe jak uvedeno výše, zavedením skupinové psychoterapie na našem oddělení a školením spolupracovníků a personálu k tomuto účelu,

referováním, popř. i publikováním prací (částečně dosud netištěných), jež jsem obdržel od prof. Carusa a doc. Daima.

Resumé

První část svého studijního pobytu ve Vídni (25. 10. 65 – 19. 12. 65) bych shrnul asi takto:

Navázal jsem odborný kontakt a spolupráci s Wiener Arbeitskreis für Tiefenpsychologie, vedený prof. Dr. I. Carusem, získal jsem od něho a jeho spolupracovníků řadu poznatků a metod k provádění individuální a skupinové psychoterapie a poznal jsem klinicky – psychologickou práci ve Vídni, především v oblasti psychiatrie a foniatrie. Seznámil jsem se dále s řadou odborníků, především psychologů, lékařů a filosofů, kteří předběžně přijali mé pozvání k cestám do ČSSR, kde by přednášeli o své práci a seznamovali se s naší vědou i společenským a kulturním životem. Tyto styky, o nichž jsem v době svého vídeňského pobytu informoval také čs. velvyslanectví, přispějí – jak doufám – k posílení vztahů, jež spojují naši společnost se sociálně-kritickými, nonkonformními kruhy na Západě.

Příloha

J. Němec: Skica k situaci psychoterapie v ČSSR

(Hlavní body referátu)

1. Historický úvod

vliv psychoanalýzy před válkou (i mimo hranice psychopatologie a psychoterapie)

po válce: psychoanalýza, vliv učení I. P. Pavlova, teorie učení

50. léta: psychologie si udržuje kontinuitu, formace psychoterapeutické školy meziosobních vztahů; Wolf, Knobloch, Knoblochová, Šváb: *Neurózy*, 1956

jiné psychoterapeutické metody (jejich přehled do současné doby)

možnosti školení psychologů v psychoterapii

2. Principy školy meziosobních vztahů

vývoj meziosobních vztahů, potřeby + jistota jejich uspokojování vzhledem k budoucnosti (něžnost matky atd.)

neuróza jako důsledek konfliktu v meziosobních vztazích

význam aktuálních podnětů (proti Freudovu „Wiederholungsdrangu“)

otázka míry závislosti v meziosobních vztazích

3. Psychoterapie z hlediska školy meziosobních vztahů

psychoterapie jako modelová situace

význam přenosu a interpretace chápané jako přeučení (nová diferenciacíe oproti falešné generalizaci)

teorie frustrace a agrese

význam protipřenosu a osobnosti psychoterapeuta

pojetí svobody (viz autorova přednáška na 2. sjezdu čs. psychologů)

Diskuse:

Caruso: nejde jen o aktuální faktory, v přenosu se aktualizuje historické; význam vztahu matka dítě; teoretickým základem se v přednášce jeví potřeba jistoty, nikoli libido jako v psychoanalýze; význam něžnosti; přednesená koncepce není kulturalistická právě díky důrazu na něžnost (v těchto koncepcích obvykle chybí právě to motivační); něžnost mohou poskytnout jen tehdy, přijmu-li své tělo; srovnání s Marxovým pojetím potřeb (*Filosoficko-ekonomické rukopisy z r. 1844*)

Arnold: nepřeceňovat Spitzovu koncepci významu raných zážitků mezi matkou a dítětem, je otázkou, zda funguje vstřípivost před 7. měsícem věku dítěte

Závěr diskuse: Wiener Arbeitskreis počítá s dalším referátem autora v letním semestru, kde budou přednesené principy doloženy kazuisticky.

Příloha

3

JIŘÍ NĚMEC:

{ZPRÁVA O 2. ČÁSTI STUDIJNÍHO POBYTU VE VÍDNI}

(1966)

Druhá (závěrečná) část mého studijního pobytu ve Vídni proběhla organizačně opět zcela hladce. Ačkoli se plánovalo tentokrát již najisto mé ubytování v domě prof. Carusa, nebyly adaptace ještě hotovy, a proto mi bylo členy kruhu zprostředkováno ubytování u kolegyně psychologky Dr. Anny Schischitzové (Wien VII, Lerchenfelderstrasse 46), které mým skromným nárokům plně vyhovovalo. Po příjezdu do Vídně jsem byl očekáván členem kruhu Dr. Augustinem Wuchererem (Wien IV, Kreuzherrengasse 1), který mi poskytoval místo nepřítomného sekretáře Josefa Shakeda potřebné informace a pomoc. Pokud jde o charakteristiku zvoucích organizace, podal jsem ji v předchozí zprávě. Způsob práce v době dokončení pobytu se nezměnil, pouze moje účast se projevila aktivněji – větším počtem přednášek i diskusních příspěvků, jak to odpovídalo hlubšímu obeznání s problematikou.

Oproti 1. části svého studijního pobytu jsem se tentokrát seznámil ještě s těmito dalšími pracovišti:

Fyziologická laboratoř psychologického ústavu víd. univerzity (viz minulá zpráva). Zde mne japonský kolega Dr. Kiyoshi Yamaoka, který předtím navštívil naši kliniku v Praze, seznámil s aparaturou a způsobem vyšetřování. Laboratoř se (v souvislosti s koncepcemi šéfa ústavu Prof. Dr. Huberta Rohrachera) zaměřuje jednak na výzkum mikrovibrací, jednak na vyšetřování EEG.

Bewährungshilfe (Wien I, Freyung 6/VI/3). Tuto instituci, zaměřenou na péči o mladistvé provinilce, vede člen kruhu Dr. Sepp Schindler, který mi umožnil, abych se také účastnil porad, na nichž byly rozebírány jednotlivé případy i z psychoterapeutického hlediska (Dr. Schindler sám je psycholog). Práce je prováděna teamově (psycholog, pedagogické síly, sestry, soc. pracovnice, možnost porady s psychiatrem). Základní jednotkou je psycholog, psychiatr jako poradce a tzv. Fürsorger – vyškolený laický pracovník. Uplatňují se principy skupinové psychoterapie ve smyslu koncepcí člena kruhu Dr. Raoula Schindlera.

Psychiatrická léčebna Steinhof (na kraji Vídně). Prohlídka mi byla umožněna Dr. Raoulem Schindlerem, členem kruhu a vynikajícím odborníkem ve skupinové psychoterapii, který je primářem jednoho oddělení této léčebny. Činnost tohoto zařízení se však nedotýká vlastního pole mého studijního zájmu, neboť neurotici tu hospitalizováni nejsou.

Psychoterapeutická ambulance Innsbruck (vedoucí Dr. Eduard Grünewald, Museumstrasse 27). Měl jsem možnost odborné konzultace s neobyčejně sympatickým Dr. Grünewaldem, jehož směr práce je velmi blízký mé pracovní orientaci i vzhledem k zaměření na problematiku osobnosti psychoterapeuta.

S pracovníkem čs. velvyslanectví s. Jiřím Stárkem, kterého jsem znal již z předchozího pobytu, jsem se spojil 4. 5. 66 a projednal s ním také možnost pozvání Doc. Dr. Wilfrieda Daima do Prahy (o němž jsme mluvili již dříve, viz minulá zpráva). K této návštěvě již mezitím došlo (listopad 1966).

Určujícím prvkem odborné náplně mého studijního pobytu byl program pracovního kruhu, především přednášky jeho příslušníků a semináře, jejichž charakteristiku zde uvádím.

A. Wucherer: Personalizace

Šlo v podstatě o rekapitulaci jistých filosofických předpokladů práce Vídeňského pracovního kruhu, která se v tomto bodě opírá zejména o dílo Pierra Teilharda de Chardin. Proces personalizace a depersonalizace (smrt jako totální depersonalizace). Dva centrální problémy: konstituce dítěte rodiči a problém hominizace. V diskusi vyjádřil přítomný prof. Heintel (1. fil. ústav vídeňské univerzity) pochybnost, zda nebyl v přednášce příliš setřen rozdíl mezi člověkem a subhumánními živočichy použitím termínu „sebepřesahování“, označujícím poměr rodičů k dítěti.

J. Němec: Psychoterapie meziosobních vztahů

Šlo o důkladný přehled hlavních problémů a úkolů psychoterapie z hlediska teorie meziosobních vztahů, založený na dosavadní autorově teoretické přípravě a praktických zkušenostech. V závěru poukázáno i na sociologické analogie modelu psychoterapeutického vztahu.

I. Caruso: Protipřenos se strany psychoanalytika

Po 2. válce je protipřenos v centru pozornosti analytického hnutí. Vztah k vlastnímu protipřenosu je analogický se vztahem k vlastní ideologii – kritika ideologie jde opět přes ideologii. Vše v psychoanalýze je v „alteritě“ (Lacan) – analytik o analyzandovi, analyzand v přenosu.

J. Němec: Ideologie a racionalizace

1) Příklad kritiky ideologie (Plechanova Kosíkem), kritiky pojetí racionalizace (Freuda Carusem). 2) v praxi je již vždy určité pochopení, je třeba je přivést na světlo. To je úkolem hermeneutiky a logiky psychoterapeutické praxe. 3) Poměr

psychoterapie a politiky (model mírové koexistence). V obsáhlé diskusi byla přednáška v podstatě pozitivně přijata. Caruso upozorňuje, že právě jako nadstavbu nelze zcela oddělit od základny, nelze ani obranné mechanismy oddělit od růstu osoby. I tzv. Austatausch-mechanismus je zprvu obranným mechanismem.

J. Němec: Recepce Teilharda de Chardin v socialistických zemích

(Tuto přednášku jsem přednesl v semináři pro studium spisů Teilharda de Chardin při Wiener Kreis für Tiefenpsychologie.) Má přednáška byla podrobným přehledem překladů a studií o díle autorově v ČSSR, Polsku, Maďarsku a SSSR. Nebylo ovšem možno všimnout si všech aspektů T. díla. Zaměřil jsem se proto na otázky, které T. klade vědě (svou fenomenologií).

Pokud jde o celkový ráz styků s jmenovanými odborníky, mohu jen potvrdit dojem, o němž jsem psal již ve zprávě z 1. pobytu: neobyčejná otevřenost vůči podnětům přicházejícím od nás z ČSSR a ochota spolupracovat – ať již formou přednášek, publikací apod.

Cílem mého studijního pobytu ve Vídni bylo seznámit se blíže se základy koncepce Vídeňského pracovního kruhu pro hlubinnou psychologii a obohatit tak svou vlastní psychoterapeutickou praxi, prováděnou v rámci foniatrické kliniky. Řadu těchto podnětů jsem již přenesl do své praxe (analýza snového prožívání, rozbor „obránných mechanismů“), připravuji vytvoření skupiny, umožňující studium meziosobní dynamiky. Tři přednášky o mém studijním pobytu jsem vykonal již po svém návratu z 1. části pobytu, nyní se zaměřuji především na praktickou stránku aplikace získaných poznatků.

Závěrem bych chtěl ještě uvést, že se mi dostalo té cti, že jsem byl na zasedání kruhu 7. 6. 1966 – jak mi pak bylo sděleno – zvolen jeho korespondujícím členem.

Druhou – a závěrečnou – část svého studijního pobytu ve Vídni (2. 5. – 12. 6. 66) bych shrnul takto:

Prohloubil jsem odborný kontakt a spolupráci s Wiener Arbeitskreis für Tiefenpsychologie, vedeným prof. Dr. Dr. h. c. I. A. Carusem, získal jsem od něho a jeho spolupracovníků řadu poznatků a metod k provádění individuální a skupinové psychoterapie. Další odborná spolupráce bude zajišťována i tím, že jsem byl na závěr svého studijního pobytu zvolen za dopisujícího člena Vídeňského pracovního kruhu. Předpokládám také, že krom návštěvy doc. Daima (kterou jsem navrhoval již v době svého 1. pobytu) dojde i k dalším, jež – jak doufám – budou mít oboustranný význam. Svými přednáškami jsem se snažil seznámit zahraniční odborníky s problémy, které řeší naše zdravotnictví, a snad se mi po-

dařilo aspoň zčásti ukázat, že v současné době je schopna naše klinická psychologie říci své slovo i k otázkám, o nichž se donedávna mohlo zdát, že jsou u nás zcela odsunovány stranou, jako právě otázky hlubinné psychologie. Kritická informace má myslím právě v těchto věcech i svůj společenský a politický aspekt. Doufám, že i v tomto smyslu má cesta svůj úkol splnila.

Příloha

4

JIRÍ NĚMEC:

IDEA

(1969)

Úvahy o smyslu českých dějin, české otázky, údělu a možnostech mají jistě mnoho dobře známých, do obecného povědomí vešlých úskalí. V poslední době se mi však zdají vynořovat také úskalí nová. I kdyby se mělo nakonec ukázat, že tak nová nejsou, snad neuškodí, pokusíme-li se aspoň o jejich novou, samozřejmě zcela fragmentární obhlídku.

„...význam českých událostí r. 1968 [spočívá] v tom, že zde byla prvně narýsována možnost nové svobodné společnosti, založené na přetvoření pracovní třídy v socialismu samém v třídu, která má inteligenci svým jádrem, schopným převést společnost do nového výrobního i dějinného údobí, a v tom, že tato společnost přes neporozumění a tlak socialismů staršího typu si nedala vnutit sugesci, že by znamenala pouhou liberální reakci, a trvá přese vše na platnosti svých principů pro socialismus“ (J. Patočka v *Universitě Karlově* č. 15/1969, s. 2).²⁶⁰ Podobně věc formuluje K. Kosík: „Význam roku 1968 není v souhrnu požadavků, proklamací, hesel a gest, nýbrž v jediném faktu, který teprve z těchto požadavků, proklamací, hesel a gest učinil dějinnou totalitu: tímto faktem je přeměna dělnické třídy, její přerod z objektu byrokratické manipulace ve skutečný subjekt politického dění“ (*Plamen* č. 4/1969, s. 16).²⁶¹ Svoboda, nemanipulovanost – tomu lze jistě dobře rozumět, i když jsou to vlastně jen negativní vymezení, totiž odmítnutí docela konkrétní nesvobody a manipulovanosti. Jak si tu svobodu představovat, jakým konkrétním politickým obsahem ji naplnit, na to se ovšem mohou a musí názory různit. Oba autoři však říkají něco více: skutečný smysl

²⁶⁰ Intelligence a opozice. *Universita Karlova* 15, 1969, 18. 4., č. 15, s. 1–2; citovaný odstavec, jímž končí časopisecky uveřejněný úryvek a z něhož J. N. vypustil pouze úvodní tři slova „Naproti tomu spočívá“, v knize Jana Patočky *O smyslu dneška* (Praha 1969; Purley 1987, s. 24) chybí a neuvádí jej ani vydání v Sebraných spisech Jana Patočky *Češi I* (Praha 2006). Všechny poznámky pod čarou jsou redakční.

²⁶¹ Karel Kosík: Váha slov. *Plamen* 11, 1969, č. 4, 16–17.)

dostává jaro 1968 teprve přes „dějinnou totalitu“, nebo – jak píše první z autorů – „ideu“. Jí se musí jaro 1968 legitimovat, na ni se musí odvolávat: „*Tak zvaná doba kultu zasadila morální jednotě národa hluboké rány, ale podmínila rovněž energické hledání a zahloubání do smyslu vlastního úsilí a podstaty ideje socialismu – hledání a zahloubání, které vzbudilo napřed u některých, později ve většině národa bouřlivou naději. Cesta zpět k původnímu smyslu socialismu jako osvobození člověka se ukazovala stále více cestou zpět k vlastnímu východisku národního programu.*“ (J. Patočka v Nových knihách č. 44/1968, s. 1.)²⁶² Z hlediska takovéto „podstaty ideje“ se pak objevují překvapující souvislosti. „*Ukáže-li se, že česká otázka byla od počátku nikoli ‚českou‘, tj. specificky naší, v domnělé národní povaze, osudu nebo jiném faktu založenou otázkou, nýbrž kusem sociálního boje, jímž prochází od 18. věku naše země, pak bude naše dilema snad na cestě k rozřešení. Odtud pochopíme pak zároveň smysl naší minulosti i přítomnosti – od dekretů Josefa II. k naší radikální demokracii, k vývoji po první i druhé válce i k našemu lednu vede linie, v níž lze spatřovat stálé prohlubování téhož tématu*“ (týž v Divadle, leden 1969, s. 8).²⁶³ „*Přes všechny hluboké přehradu, oddělující poválečnou dobu od předválečné, lze přece jen říci, že jistá kontinuita trvá bez přerušení v poválečné i poúnorové době. Nový, za radikálním řešením sociálního problému směřující stát navazuje nepochybně na jeden z podstatných, od počátku určujících motivů našeho národního programu*“ (týž v Nových knihách, l. c.).²⁶⁴

Naopak tam, kde se souvislost nabízí takřka sama sebou, lze po předřazení „ideje“ a jsme-li ochotni „prozít“ jejím prostřednictvím, objevit naprostou diskontinuitu: „*Svoboda tisku, jak jsme ji začali uskutečňovat vloni v létě v socialistické zemi, znamenala ve svém dosahu, obsahu, struktuře i funkci nový společenský jev. Nic se tu nedalo napodobovat, nebylo žádného normálu, k němuž by se dalo utéci, vše bylo nutno vytvářet samostatně a nově*“ (M. Kundera v Hostu do domu č. 15/1969, s. 26).²⁶⁵

Poválečné údobí je vůbec kamenem úrazu podobných spekulací. „*Začlenění do kontextu socialistického tábora přineslo s sebou ovšem nové problémy*

²⁶² Vznik ČSR a idea dnešní doby. *Nové knihy* 1968, č. 44, 30. 10., s. 1; v úplnosti s názvem *Náš národní program a dnešek* (citát: *Češi I*, s. 338: Takzvaná] Tzv. • podmínila] podnítila).

²⁶³ Dilema v našem národním programu. *Divadlo* 20, 1969, č. 1, leden, s. 1–8 (*Češi I*, s. 305).

²⁶⁴ Viz poznámku 3.

²⁶⁵ Milan Kundera: Radikalismus a exhibicionismus. *Host do domu* 15, 1968 [ve skutečnosti: 1969], č. 15, [asi konec března 1969], s. 24–29.

často tragického dosahu, protože náš střízlivý humanismus zdaleka nebyl souměřitelný se společenskou praxí ostatního socialistického světa, s jejími požadavky absolutního podřízení jednotlivce i skupin pod požadavky železné kolektivní disciplíny“ (J. Patočka v Nových knihách, l. c.).²⁶⁶ Nebyli ovšem všichni Češi a Slováci „střízliví humanisté“, stalinismus měl u nás už před válkou pozice jako málokde na světě. Ovšem „protože jsme k socialismu, byť ve stalinské verzi, šli na rozdíl od všech ostatních s celou duší, je naše vystřízlivění něčím specifickým, ale protože socialismus je určující faktum a idea 20. století, má tento proces všeobecný dosah a překračuje naše vlastní meze. Snad z tohoto důvodu překročili i autoři, kterým se podařilo tuto tematiku literárně vtělit, z velké části úroveň naší běžné literatury, nechali za sebou preciozitu Linhartových a jim podobných a vytvořili nárys něčeho zároveň původního i všeobecného“ (týž v Divadle, říjen-listopad 1968, s. 3).²⁶⁷ Co tedy zbylo, je „idea“. Ta nakonec všechno zachraňuje – i „faktum“. Ale není ta „idea“ jen zbytkem zušlechtěné oficiální ideologie, do něhož by se tedy měl i nadále pokoušet zapasovat každý, kdo nemá zůstat společenským outsiderem?

Ovšem ani favorit nemá vyhlídky nijak pěkné. Působí trochu jako omluva předem, naznačí-li se, o jak troufalé věci tu vlastně jde: „V dosavadních dějinách a v existujícím, civilizovaném světě jsou období lidové aktivity, revoluční moudrosti a iniciativy, kdy se bezprostřední výrobci stávají subjekty politických dění a skutečnými správci kolektivního majetku a přistupují k praktickým krokům reálného osvobození člověka, spíš záblesky než každodenní ‚normalitou‘. Společnost, která by vzešla z československého jara, neměla a nechtěla být pouze ‚normálně a zdravě fungujícím společenským organismem‘, nýbrž opravdovou socialistickou společností, negující jak kapitalismus, tak stalinismus“ (K. Kosík, l. c.).²⁶⁸

Kosíkův kondicionál je sdostatek výmluvný. Panství „ideje“ ovšem vždy zužuje pohled a jen pravda nás může konfrontovat s otevřenou skutečností. K té otevřené skutečnosti však bohužel patří i to, že naše minulost zdaleka není tak

²⁶⁶ Viz poznámku 3.

²⁶⁷ K „ideji Národního divadla“. *Divadlo* 19, 1968, č. 8/9, 15. 8., s. 1–3 (Češi I, s. 332: naše vystřízlivění] náš rozchod se stalinskou formou • preciozitu Linhartových a jim podobných] preciozitu, ohrožující některé mladé autory,). Srov. též Patočkovu hodnocení knihy Věry Linhartové *Meziprůzkum nejbližší uplynulého* (České Budějovice 1964), „jejž mnozí považují za výbornou věc a já za nekonečnou hovadinu“ (*Dopisy Václavu Richte-roví*, Praha 2001, s. 141–142), a naopak románů Ludvíka Vaculíka *Sekyra* a Milana Kundery *Žert*, které má Jan Patočka v citovaném úryvku zřejmě na mysli, když píše o „autorech, kterým se podařilo tuto tematiku literárně vtělit“, a dále srov. text J. Patočky Vaculík a Kundera (*Umění a čas II*, s. 211–213).

²⁶⁸ Viz poznámku 2.

přímočará a ušlechtilá, jak by se snad z uvedených citátů zdálo. Leží na nás stále jako těžké břemeno; soud i odpovědnost musíme převzít sami.

Příloha

5

JIŘÍ NĚMEC: ÚRYVEK Z ROZHOVORU KARLA HVÍŽĎALY + NEPOUŽITÁ PASÁŽ

(1984–1985)

Úryvek z rozhovoru, který vyšel s názvem Krok stranou. Rozhovor Karla Hvíždaly s Jiřím Němcem, Obsah 1987xx, září, s. 87–98, datován: září 1984 – leden 1985, Bonn; podruhé s názvem O třech pohybech lidské existence, Proměny (New York) 27, 1990, č. 4, listopad, s. 18–24, a potřetí s názvem O třech pohybech lidské existence, in: Karel Hvíždala: Dialogy. Praha, Torst 1997, s. 55–66; přepsáno dle strojopisu dochovaného v písemné pozůstalosti Jiřího Němce. – Nepoužitou pasáž, přepsanou ze strojopisu, vyznačujeme <lomenými závorkami>.

(...) Ale tvůj původní zájem o filozofii tě jako klinického psychologa ovlivnil...

Už v době studia jsem se dostal k profesoru Patočkovi, který tenkrát, způsobem pro mne naprosto novým, vedl soukromé semináře, kde se tvrdě pracovalo nad klasickými texty. Shodou okolností prvním takto rozbíraným textem bylo Aristotelovo pojednání *O duši*. Setkání mělo pro celý můj další život a vývoj obrovský význam... Jak se to ale všechno projevilo v mé psychologické práci? Když jsem se seznámil se spisy fenomenologů, kteří pracovali na poli psychologie, zdálo se mi, že je v nich dobře zachyceno východisko nejen klinické psychologie, ale celé medicíny. Oproti běžnému přírodovědeckému uvažování, které vychází z descartovského rozlišení mezi „res extensa“ a „res cogitans“, neboli mezi tělesností v materiálním a mechanickém slova smyslu a mezi myšlením jako „duchem“, fenomenologie vidí člověka naopak jako celek zároveň tělesný i duchovní. Běží o živou tělesnost, která se promítá i do těch nejabstraktnějších myšlenkových výkonů. A současně ovšem neexistuje ani neorientovaný tělesný pohyb, čili pohyb postrádající komponentu smyslu takřikajíc duchovního. Tím jsem se musel nutně dostávat do opozice k převládajícím trendům nejen marxistickým, ale i scientistickým neboli novopozitivistickým. Šlo mi tedy o takový léčebný postup, který by pacienta nezvěčňoval, nerozkládal ho mechanicky – podle zákona akce a reakce – na „tělo“ a jakési „vědomí“, které snad můžeme

zkoumat introspekci, což však snad ani nepatří do vědy... Celý tento pojmový aparát bylo nutno rozbít a postavit se na úplně jinou, přirozenější bázi.

Nedávno ses zmiňoval o kritice strukturalismu, která tě zase přivedla k jakési aplikaci v oboru klinické psychologie. O co jde konkrétně?

To je myšlenka, ke které inspiruje německý fenomenolog Heinrich Rombach. Nikdo nepochybuje o tom, jak velký přínos znamenala strukturální analýza nebo přechod od někdejšího pouhého uvažování o příčinách a vlivech či genezi díla ke struktuře textu. Klade se však otázka, jestli je tento strukturalismus domyšlen do konce, jestli tedy struktura je skutečně uchopena tak, že z každého jejího bodu ji lze nahlédnout také jako celek. Tady ovšem strukturalismus nejspíš nepřekonal předchozí vědecké fáze úplně. Lingvistický strukturalismus například uznává jakési poslední elementy (fonémy a distinktivní znaky), tím však se tyto elementy vlastně absolutizují a stávají se klíčem k struktuře, takže de facto vybočujeme z výchozího předpokladu, že základem je struktura sama. Ta myšlenka mě vedla k tomu, abych například problém příznaku symptomu v medicíně viděl jako klíč k celku osobnosti pacienta. Jinými slovy, skrze jeden symptom zahlédnout celou životní situaci postiženého. Nu a pak šlo pouze o to, jak tento poznatek uplatnit v mém oboru. Já jako klinický psycholog-foniatr, tedy člověk zabývající se poruchami řeči, jsem se rozhodl omezit objektivizující dotazníkování a testování a vyšel jsem z analýzy symptomu a z nějakého dalšího formativního zážitku, jak se například manifestuje ve snu. Pak se ukázalo, že pacient, který byl schopen popsat takový sen co nejpodrobněji, dovedl také poskytnout daleko spontánněji i přesněji data důležitá pro vznik nemoci.

<Také bylo patrné, že v průběhu této práce se s těmi symptomy něco děje... Když jsme tedy probrali základní situaci pacienta, tedy jak se on nachází ve svém snu, mohli jsme přejít i k analýze symptomu. A tady mi byly zase východiskem některé směry v psychoanalýze, které se inspirují fenomenologií... Například existují symptomy výrazně vnitřní, tělesné a neprůhledné, jako jsou různé psychosomatické poruchy spojené s vnitřními orgány, třeba se žaludkem nebo některou jeho částí atd. Teď šlo o to přenést toto hledisko i na oblast řeči a hlasu, eventuálně sluchu. A co se ukázalo? – že tyhle projevy, jako je hlas a řeč, jsou neobvykle výrazně spojeny se sociální komunikací, v níž se ten pacient nachází. Jsou to symptomy neobvykle veřejné – beze zbytku se to potvrzuje třeba u hysterických hlasových symptomů. Je tu ovšem ještě velmi komplikovaná oblast tzv. funkčních poruch nemajících tak nápadný a na sociální efekt zaměřený ráz, jako jsou poruchy hysterické. Jinými slovy, cílem té terapie je, aby se pacient opět

ujal svých možností, a tady vyvstává důležitá věc, kterou můžeme zobecnit na celou oblast medicíny takto: I když provedeme operativní zákrok v tělesné organické struktuře, neznámá to ještě nutně, že musí dojít k úplnému ovládnutí té nově získané funkce. A to je něco velice základního. Pacient musí svou novou situaci *převzít*, ať již je to situace zdravého nebo trvale organicky poškozeného, jako ty možnosti, které jsou jeho. Existuje třeba výzkum jednoho fenomenologa, Američana, který ukazuje to, že mnozí špičkoví sportovci trpěli nějakou organickou poruchou právě v té oblasti, které se pak věnovali v špičkovém sportu, a prostě tu poruchu přecvičili. Byli schopni svou oslabenou schopnost vzít za vlastní a dosáhnout v ní vynikajících výkonů.²⁶⁹ Ačkoli by se zdálo, že původní nález je zábrana...>

Jinými slovy, cílem terapie bylo pomoci pacientovi, aby se opět ujal svých možností, protože zdraví jako takové vlastně znamená uchopit a realizovat možnosti, které máme k dispozici. A kdybych to měl obrátit k tématu svobody, řekl bych, že svoboda je právě toto uchopení, volba mezi možnostmi a vstup do nich.

Znamená to tedy také vzdorovat manipulaci...

Je strašné, jak snadno se lidé nechávají manipulovat. Snad proto, že sami tak rádi manipulují. V tom je ovšem podporuje věda, technika a politika od konce středověku... Víš, co jednou napsal Josef Florian? „Mne veřejné mluvení nebaví, hovořím jen s přáteli, čtu, a co opravdu rád slyším, toť hlasy ptactva a noční vítr.“

Proč o tom mluvím? Duch, který z toho citátu mluví, je prakticky nemaniipulovatelný, chopil se svých možností a realizuje je, vstoupil do nich, dokáže se maximálně manipulovat sám, má-li sklon k fanatismu, který máme všichni. Takovéto „sebemanipulaci“ lze ovšem čelit ironií. Tady je nezaměnitelné místo ironiků (třeba takového Haška nebo Durycha)... zlehčit sebe sama tím, že zlehčím, co mám rád – Hašek ironizoval komunismus a Durych katolicismus.

Prostě: zachránit se v moderní společnosti znamená udělat „krok stranou“. Spása přijde mimochodem. Zní to abstraktně, jenomže konkrétní návody ne-existují. Jednou se mě jeden pacient na konci svých sil zeptal: „A co tedy mám vlastně dělat?“ Byl jsem nucen mu odpovědět: „Udělejte cokoliv!“

²⁶⁹ Ernst Joki: Three Olympic Champions. In: *Conditio humana*. Erwin Straus on his 75th Birthday, 1966, s. 115–135. (Pozn. rk.)

6

JIRÍ NĚMEC:

**JAN PATOČKA JAKO STŘEDOEVRPSKÝ FILOZOF
A JEHO POSTAVENÍ V DNEŠNÍ FENOMENOLOGII
(ÚRYVEK)**

(*Střední Evropa* č. 81/1998, s. 106–119, cit. s. 111; datováno: Vídeň 1989)

Patočkovu rozpoložení po roce 1948 (respektive 1949) nemůžeme charakterizovat jako pocit ukřivdění. Křivda se mu ovšem stala, ale Patočka se snažil nějak pochopit i to možná pozitivní, co s sebou „dělnická vláda“ přináší nebo snad přinese. Jinými slovy – Patočka si kladl otázku: „*Nemají komunisté v něčem pravdu?*“ Tu otázku si samozřejmě kladl už před válkou i Jaroslav Šimsa, k němuž měl Patočka blízko (...) Šimsa své přesvědčení obhajoval v četných přednáškách, brožurách a dopisech, které ovšem Patočka znal. Po únorovém převratu byl však konfrontován s problematikou komunismu daleko ostřeji. A chtěl se s ní vyrovnat také filosoficky. Necháme-li stranou korespondenci s přáteli, jsou svědectvím jeho myšlenkového postoje texty *Negativní platonismus* (věnovaný v roce 1953 prof. Komárkové k jejím padesátinám) a *Nadcivilizace* a její vnitřní konflikt z téže doby, který zůstal Patočkovým privatissimem a byl objeven vlastně náhodou mezi jeho rukopisnými výpisky až v poslední době. Zde Patočka – rozluštíme-li jeho nesmírně komprimovaný, takřka heslovitý styl, formuluje vlastně prostou myšlenku. Jedna z civilizací (ve smyslu Toynbeeově) se stala světovou. Proto ji nazývá nadcivilizací. Jejím základním rysem je „vědo-technika“. A právě tato nadcivilizace se zmítá ve vnitřním rozporu, který Patočka formuluje jako boj mezi „radikálním“ a „moderantním“ pojetím její podoby. Rozdíl mezi těmito pojetími je dán jejich vztahem k *celku*. „Radikál“ je totalitář, „moderant“ je demokrat. Komunisté a jejich předchůdci, především ruští tzv. „radikální demokrati“, byli motivováni něčím pravým a pravdivým, totiž „prozíravostí vůči utrpení spolučlověka“. I kdyby jejich úsilí nakonec vedlo k polovičatosti a úpadku, nelze popřít pravost původního motivu. Jak se ale rozhodnout v konkrétní situaci? Ta tlačí ze všech stran. Jeden z Patočkových žáků byl v roce 1951 odsouzen k dlouholetému vězení za vyprovokovanou konspirační činnost. Na druhé straně tentýž režim poskytl Patočkovi lázeňskou léčbu, kterou

by si za tzv. buržoazní republiky nemohl finančně dovolit. O obojím Patočka mluvil a nám – jeho přátelům a žákům – se zdálo, že *jen* kolísá. Ve skutečnosti měl své stanovisko teoreticky dobře fundováno (byl to filosoficky, nikoli jen pocitově motivovaný „moderantismus“) a pouze hledal, jak napomoci vývoji k lepšímu. A to pro něj znamenalo, jak mu napomoci *prací*. Po sepsání studií o Masarykovi (Masaryk v boji proti antisemitismu) a o Komenském (ty dokonce mohly vyjít) pojal naději, že prohloubí oficiální filosofické myšlení v Československu Hegelem. Odtud jeho motiv přeložit a vyložit hlavní Hegelova díla. Motiv, který uskutečňoval v šedesátých letech (překlad *Fenomenologie ducha*, jehož úvod nebylo dovoleno uveřejnit, překlad *Estetiky*, s uveřejněným úvodem, překlad *Wissenschaft der Logik*, který však už po roce 1969 vyjít nemohl). Jeho působení na marxisty ve Filosofickém ústavu přineslo plody – postupně se reformovali (Kosík, Dubský), někteří nakonec opustili marxismus vůbec (Dubský). Ze sympatií k „radikalismu“ plynul též Patočkův celoživotní obdiv k Sartrovi, i když nesdílel jeho politická zaslepení. Sám ale vkládal velké naděje do českého reformního komunismu (dal tomu výraz na řadě míst své knihy *O smysl dneška*, která byla v roce 1969 v nákladu 11 000 výtisků vytištěna, a hned dána do stoupy). V šedesátých letech svůj postoj k reformnímu marxismu zpřísňoval, ale to nemělo vliv na jeho osobní solidarizaci s představiteli tohoto hnutí, z nichž někteří byli v období tzv. normalizace postiženi hůř než on.

PROGRAM JIRCHÁŘSKÉHO SEMINÁŘE (1963–1970)

Ekumenický seminář v Jirchářích vznikl v roce 1963 z iniciativy Ladislava Hejdánka, Jiřího Němce a Václava Freie a byl pořádán pod záštitou profesorů J. B. Součka a J. L. Hromádky při Komenského evangelické bohoslovecké fakultě v Praze. Stal se jedním z nejvýraznějších center duchovního dialogu a obnovy náboženského a kulturního života české společnosti v šedesátých a na počátku sedmdesátých let 20. století. Poskytl příležitost k veřejnému vystoupení řadě osobností, jejichž publikační a pedagogická činnost byla zvláště počátkem šesté dekády, a poté i po roce 1969 kvůli politickým poměrům značně omezená. Jirchářské přednášky a následné diskuse byly veřejně přístupné kterémukoli příchozímu. Představovaly velmi důležitou platformu pro vzdělání, diskuse a setkávání desítkám především mladých lidí. Ekumenický duch a prostředí svobodné diskuse kultivovaly nejméně jednu generaci české (nejen pražské) kulturní společnosti, lidí, kteří díky zkušenosti z Jirchářů a ovšem i dalších obdobných aktivit vstupovali do pookupačních normalizačních časů lépe vybaveni.

Listy s programy přednášek a seminářů Ekumenického semináře v Jirchářích se nacházejí v části pozůstalosti Jiřího Němce, uložené v archivu knihovny Libri prohibiti v Praze. Jde o sedm strojopisných listů popsaných z jedné strany, s rukopisnými vpisky J. Němce, s řadou škrťů a úprav.

Část údajů přebíráme ze seznamu, který na základě pozůstalosti Ladislava Hejdánka uložené v AUK vytvořil Václav Dostál, jemuž patří díky. Existuje-li pochybnost o konání, názvu apod. či není-li dostatečně ověřeno, připojujeme #?.

1963²⁷⁰

[1.] Zimní semestr 1963/1964

9. 10. 1963 Ladislav Hejdánek: Víra a náboženství #?
16. 10. Jiří Němec: Struktura mýtu²⁷¹
30. 10. O. Funda, Petr Pokorný: Historický Ježíš
13. 11. Ladislav Hejdánek: O myšlení předmětném a „nepředmětném“
27. 11. J. Dus: Víra a tradice ve Starém a Novém Zákoně
11. 12. Jan Miřejovský: Adolf Portmann (s koreferátem J. M. Lochmana)
8. 1. Jan Sokol: Theologie práce (Chénu)

1964

15. 1. 1964 Jiří Němec: Cl. Tresmontant, La pensée hebraïque – I.
19. 2. Jiří Němec: Cl. Tresmontant, La pensée hebraïque – II.

[2.] Letní semestr 1963/1964

4. 3. 1964 M. Černý: Dva prameny evropské literární tradice (Auerbach)
18. 3. Karel Floss: Podmínky sjednocení²⁷²
1. 4. J. Široký: Bůh je jiný (ad Robinson)
15. 4. Zdeněk Trtík: Robinson, Honest to God
22. 4. Ladislav Hejdánek: Feuerbachova antropologie
6. 5. Amedeo Molnár: Prvky biblického a řeckého myšlení u Otců
20. 5. J. L. Hromádka: O možnostech a úkolech dialogu
3. 6. Jan Sokol: Pojetí dějin u Arnolda Toynbeeho – I.
10. 6. Jan Sokol: Pojetí dějin u Arnolda Toynbeeho – II.

²⁷⁰ Není-li dohledán jiný zdroj, uvádíme všechny údaje o programu od roku 1963 do letního semestru 1966 dle strojopisu uloženého v osobním fondu Jiřího Němce v knihovně Libri prohibiti.

²⁷¹ Srov. zápisník JN a rukopisná synopse přednášky

²⁷² Uveřejněno s poznámkou: „Předneseno na Komenského fakultě UK v Praze – Jirchářích v tzv. ekumenickém semináři 18. března 1964“ pod názvem Podmínka sjednocení v: Karel Floss, *Hledání duše zítřka*, Brno, CDK 2012, s. 236–263.

[3.] Zimní semestr 1964/1965

23. 9. 1964 Round table o 1. a 2. semestru (Václav Frei, Jiří Němec, Ladislav Hejdánek²⁷³)
14. 10. Metoděj Habáň: O aristotelismu – I.
28. 10. Round table o filosofické interpretaci křesťanské víry (Z. Trtík, J. Němec, K. Večerka, L. Hejdánek)
11. 11. [Zdeněk] Kučera: Pavel Tillich (Jak dnes vykládat křesťanské poselství²⁷⁴)
25. 11. Jan Sokol: Karl Jaspers, Der philosophische Glaube
9. 12. Metoděj Habáň: O aristotelismu – II.

1965

13. 1. 1965 Miloš Černý: Romano Guardini (medailon); Václav Frei: Kontroverze a dialog mezi křesťany různých vyznání (podle Congara)
20. 1. Ladislav Hejdánek: Albert Schweitzer (medailon); Vl. Sadek: O Ježíšovi historicky
11. 2. Round table o Teilhardovi de Chardin (J. Němec – život a dílo; L. Hejdánek – filosofie; Václav Frei – spiritualita; J. Sokol – k pojmu „komplexity“)
17. 2. Bohuslav Blažek: Niebuhr, Synové světla a synové tmy

[4.] Letní semestr 1964/1965

3. 3. 1965 J. Trojan: M. Heidegger, Otázka techniky²⁷⁵
11. 3 Round table o knize J. L. Hromádky „Pole je tento svět“ (Ladislav Hejdánek, J. B. Pavlíček, Jiří Němec, R. Lukavský)
17. 3. K. Trusina: Zvěstovatelská služba umění (Fr. Dürrenmatt)
1. 4. W. Becker: Třetí zasedání Vatikánského koncilu
7. 4. Jiří Němec: Jsoucnost a bytí u Tomáše Akvinského²⁷⁶
14. 4. Václav Frei: Gregory Baum a jeho pojetí jednoty církve

²⁷³ Vystoupení Ladislava Hejdánka vyšlo pod názvem Perspektivy ekumenické práce u nás v: *Křesťanská revue* 32, 1965, s. 12–15, s poznámkou: „Příspěvek přednesený zhruba v uvedeném znění na panelové diskusi, již byl dne 23. 9. 1964 zahájen druhý ročník ekumenického semináře v Jirchářích. Předcházely referáty V. Freie a J. Němce. Seminář se soustřeďuje na témata ‚mythus – víra – dějiny‘.“

²⁷⁴ Datum a název přednášky dle zápisků Ladislava Hejdánka.

²⁷⁵ Přednášku zmiňuje Ladislav Hejdánek ve Vzpomínkách na Jircháře, in: *Křesťanská revue* 75, 2008, č. 5, s. 32–37.

²⁷⁶ Srov. Jiří Němec, [Pátý zápisník], zápis ze 20. 3. 1968. Snad též pokračování – neznámo kdy –: Schauta: Tomáš Akvinský (medailon); J. Němec: Bytí a jsoucnost u Tomáše Akvinského – II.

28. 4. J. Kohl: Van der Pool, Svědectví reformace
6. 5. F. Hájek: Martin Buber (medailon); Václav Frei: Židé, katolíci a ekumenismus
12. 5. Karel Metyš: Dante Alighieri (medailon); Karel Floss: O současném islámu
19. 5. Karel Trusina: Vyznávající církev (medailon); Jan Šimsa: Dietrich Bonhoeffer
3. 6. Jan Schuster: Diskuse ke 13. schematu (medailon); Miroslav Heryán: Taizé
9. 6. Zdeněk Trtík: Braun a Gollwitzer, diskuse o existenci Boží²⁷⁷

[5.] Zimní semestr 1965/1966

6. 10. 1965 Ladislav Hejdánek: Filosofie a ekumenické hnutí
20. 10. Josef Kubalík²⁷⁸: Historie katolického ekumenismu²⁷⁹
27. 10. heideggerovský seminář: Ladislav Hejdánek: Martin Heidegger: O podstatě pravdy²⁸⁰
3. 11. J. L. Hromádka: Konstituce o církvi (Vatic. II.)
17. 11. Vladimír Benda: Diskuse Barth – Küng o ospravedlnění
24. 11. #?²⁸¹
1. 12. Václav Frei: Dialog a otázka neměnnosti nauky
15. 12. Artur Pavelka: Věda a víra

²⁷⁷ Srov. zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, kde jsou mezi účastníky závěrečné diskuse uvedeni Habáň, LvH, Večerka, Jan Sokol, Dr. Benda, Jiří Němec.

²⁷⁸ Josef Kubalík (1911–1993) působil v letech 1952–1976 jako docent a poté profesor na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Litoměřicích.

²⁷⁹ Srov. zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, kde jsou mezi účastníky závěrečné diskuse uvedeni Dvořáček, Habáň, Pavelka, LvH, Beneš, Němec a Hromádka. Dále srov. *Archiv bezpečnostních složek* (dále jen *ABS*), f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1 [105–107], Agenturní zpráva č. 357. Akce TOMIS – poznatky, 26. 10. 1965.

²⁸⁰ Srv. Ladislav Hejdánek: Martin Heidegger: O podstatě pravdy. *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek. Úvodní slovo k seminárnímu čtení textu.

²⁸¹ Večerka – zápisky Ladislav Hejdánek, tamtéž.

1966

5. 1. 1966 Petr Pokorný: Tělo Kristovo podle epištoly k Efezským

19. 1. 1966 J. M. Lochman: Theologie jako věda

[6.] Letní semestr 1965/1966

16. 2. 1966 Božena Komárková: Rosenstock-Huessy a jeho Sociologie

2. 3. Jiří Němec: Křesťan a filosofie

16. 3. #?

23. 3. heideggerovský
seminář²⁸²

30. 3. Round table o encyklice „Pacem in terris“ (J. L. Hromádka, František Kotalík, Milan Machovec, Jiří Němec)²⁸³

13. 4. Jan Sokol: Konstantinovská éra²⁸⁴

27. 4. Milan Machovec: Augustinova modernost²⁸⁵

11. 5. František Kotalík – J. B. Souček: Koncilový dekret o svobodě náboženství²⁸⁶

18. 5. heideggerovský se-
minář²⁸⁷

²⁸² Zápisníky II, Praha, Triáda, s. 24.

²⁸³ Srov. též *ABS*, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1 [210–212], Agenturní zpráva č. 381. Akce TOMIS – poznatky z Jirchářů, 7. 4. 1966. „Účast na tomto večeru byla [...] snad největší, která dosud byla. Pramen přišel o chvíli pozdě a už se nedostal ani do místnosti, která byla plně obsazena a lidé stáli až na chodbě, takže jich bylo celkem asi 200.“

²⁸⁴ Přednášejícího a téma přednášky doplňujeme dle dokumentu uloženého ve spise J. Němce: *ABS*, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1 [212], Agenturní zpráva č. 381. Akce TOMIS – poznatky z Jirchářů, 7. 4. 1966. Srov. též *ABS*, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1 [213–214], Agenturní zpráva [č.] 382. Akce Tomis – Jircháře 13. 4. 1966, 18. 4. 1966.

²⁸⁵ Srov. zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, diskuse: Souček, Metyš, Miller, Habáň, Němec, Večerka, LvH, Machovec. Srov. dále *ABS*, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1 [238–239], Agenturní zpráva č. 386. Docent Dr. Milan Machovec – přednáška v Jirchářích, 6. 5. 1966. „[...] téma: Aurelius Augustinus“.

²⁸⁶ Soupis v osobním fondu Jiřího Němce v knihovně Libri prohibiti uvádí název: „Dekret o svobodě“, upravujeme dle *ABS*, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1 [244–247], Agenturní zpráva č. 388. Akce TOMIS – poznatky z Jirchářů, 20. 5. 1966. Srov. zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, diskuse: Metyš, Večerka, Sokol.

²⁸⁷ Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek.

25. 5. panel „Víra a dějiny“ (Petr Pokorný, Vl. Benda, Ladislav Hejdánek, Václav Frei)²⁸⁸

8. 6. Karel Metyš: #?

[7.] Zimní semestr 1966/1967

Velký seminář

Malý seminář

19. 10. 1966 panel: Laik a církevní struktura (J. B. Souček, J. Schuster, Šimek, Miroslav Durchánek,²⁸⁹ Jiří Němec, Ladislav Hejdánek)²⁹⁰

26. 10. a) pokrač. v Heideggerovi;

b) příprava na „Mír“²⁹¹

2. 11. Jan Merell: Bible v rozdělení a sjednocení křesťanů²⁹²

9. 11. Wilfried Daim: Křesťanství a revoluce²⁹³

16. 11. bultmannovský seminář²⁹⁴

²⁸⁸ Srov. zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, vystoupení též: J. B. Souček, diskuse: Večerka, Benda, Frei, Pokorný, Souček, Habáň.

²⁸⁹ Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek: „Durcháček“.

²⁹⁰ V soupisu v osobním fondu Jiřího Němce v knihovně Libri prohibiti uvedena též varianta názvu: „Místo laika v círk. struktuře“. První přednáška semestru. Jména referujících (J. B. Souček měl úvodní slovo k zahájení jirchářského semestru, J. Němec a L. Hejdánek vystoupili s koreferáty), viz Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, a srov. *ABS*, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1 [286–292], Agenturní zpráva č. 410. Akce TOMIS – Poznámky z ekumenického semináře v Jirchářích ze dne 19. 10. 1966, 25. 10. 1966, uvádí téma: „místo laiků ve struktuře církve“; „účast asi 100 lidí.“ Srov. též *ABS*, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1 [281–283], Agenturní zpráva č. 402. Akce TOMIS – rozhovor s Dr. J. NĚMCEM, 30. 9. 1966.

²⁹¹ Srov. Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek: „Jircháře 26. 10. 66 a) příprava na Merella, b) Heidegger“.

²⁹² Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek. Srov. strojopis v osobním fondu Jiřího Němce, Libri prohibiti: „2. listop. Merell: Bible

12. října ~~Mír, nenásilí (jako metoda)~~
(Alfred Koebe)“

²⁹³ Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, diskuse: Pavelka...; Václav Frei: Kritika a kritičnost v církvi. *Křesťanská revue* 35, 1968, č. 4, s. 84, pozn. 10; v informaci chybně: 1965.

²⁹⁴ Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, účast [mj.]: LvH, J. Němec. Srov. strojopis v osobním fondu Jiřího Němce, Libri prohibiti: „list.

49. října Heidegger + příprava list.

16. 26. října ~~Církev a stát (panel)~~
(Ludv. Vaculík, ? I. Klíma?,

23. 11. J. B. Souček: Jednota kánonu a jednota církve²⁹⁵

30. 11. Heidegger + pří-
prava

7. 12. Alfréd Kocáb: Mír a nenásilí (začátek: anketa)²⁹⁶

14. 12. bultmannovský
seminář²⁹⁷

21. 12. Jiří Havlík: Familia²⁹⁸

1967

11. 1. 1967 Václav Frei – Jiří Němec: Úvod k rozpravě o pojetí semináře (Vý-
sledky ankety)²⁹⁹

~~2. listopadu~~ atd. Heidegger + příprava

~~9. listop.~~ Křesťané a synagoga
(Prof. Schubert z Vídně)

~~16. listop.~~ Heidegger + příprava"

²⁹⁵ Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, diskuse:
Frei, Habáň, ..., Sokol, Beneš, Němec. Srov. strojopis v osobním fondu Jiřího Němce,
Libri prohibiti: „23. listop. ~~O rodině, mezinár. organi-~~
zace „Familia“
(Jiří Havlík)“

²⁹⁶ Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, diskuse:
LvH, Sokol, Hájek, Jiří Němec, Pavelka. Srov. strojopis v osobním fondu Jiřího Němce,
Libri prohibiti: „7. ~~prosín.~~ Křesťanství a revoluce
(Prof. Daim, Vídeň)

7. pros. Heidegger / Marx + příprava". Srov. údaj, podle něhož při
posledním semináři před vánoci proběhla anketa, jejíž vyhodnocení pak následovalo 11.
1. 1967 – viz *ABS*, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1 [325], Agenturní zpráva č. 422.
Akce TOMIS – poznatky, 12. 1. 1967.

²⁹⁷ Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek. Srov. strojo-
pis v osobním fondu Jiřího Němce, Libri prohibiti: „14. ~~prosín.~~
14.21. prosín. ~~Církev a stát (panel)~~“

²⁹⁸ Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, diskuse: dr.
Sedláček, LvH, Roubíčková, Endršt, Beran... Srov. strojopis v osobním fondu Jiřího
Němce, Libri prohibiti: „21. *prosínce* Heidegger /
Marx + příprava“

²⁹⁹ *ABS*, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1 [325–331], Agenturní zpráva č. 422. Akce
TOMIS – poznatky, 12. 1. 1967: „Účast byla velice slabá, asi 30, později 40 lidí. [...] Na
pořadu bylo zhodnocení ankety, která probíhala při posledním semináři před vánoci.
Dle sdělení děk, SOUČKA zhodnocení prováděli spolu Dr NĚMEC a V. FREI a tito také
přednesli souhrn a výsledky ankety.“ – Podle citace ve zprávě: „Dr NĚMEC: [...] Seminář
trvá 7 semestrů, začal zimním semestrem 1963“ řadíme před Jarní semestr 1967, jako
jehož č. 1 uvedeno v konceptu v osobním fondu Jiřího Němce v Libri prohibiti; název
ponecháváme dle tohoto dokumentu. Tamtéž citován J. Němec: „Probíhají 3 semináře.
1/ Velký – informativní 2/ 2 malé semináře, které pracují s texty. I. pracuje s moderní

18. 1. heideggerovský se-
minář³⁰⁰

Jarní semestr 1966/1967³⁰¹

15. 2. bultmannovský se-
minář³⁰²

22. 2. 1967 Wilhelm Dantine: Dnešní rozhovory o ateismu a s ateismem³⁰³

1. 3. heideggerovský se-
minář³⁰⁴

8. 3. Kritika v církvi. (Panelová diskuse: Václav Frei³⁰⁵, Jiří Veber)³⁰⁶

15. 3. #?³⁰⁷

22. 3. Roger Garaudy: Od klatby k dialogu. (Panelová diskuse: Václav Frei, J. S. Trojan) Němec³⁰⁸

29. 3. heideggerovský
seminář³⁰⁹

5. 4. Lochman, Křivohlavý, Ebertová: Ženeva #?

theologií – BALDMANN [tj. Bultmann] a po něm přijde RÁNER [Rahner]. II. hledá filosofické pravdy, kde se předkládá jeden svazek Heideg[ge]rův.“ – Srov. Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, s názvem O smyslu semináře.

³⁰⁰ Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek.

³⁰¹ Strojopis v osobním fondu Jiřího Němce v knihovně Libri prohibiti (s. 4: N á v r h ¶ programu ekumenických seminářů v HBS /Jarní semestr 1967/) dále uvádí: „Data: 11. 1., 22. 2., 8. 3., 22. 3., 5. 4., 19. 4., 3. 5., 17. 5., 31. 5.“ Není-li uvedeno jinak, uvádíme údaje o následujícím semestru dle tohoto strojopisu. Srov. <http://www.i-triada.net/index.php?id=26&menu=aktuality&sub=aktuality&str=aktualita.php>

³⁰² Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek.

³⁰³ Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, diskuse: Večerka, Habáň, Karger, Němec, LvH, Trtík, Pavlinec, Manfred Karger (Paulus-Gesellschaft).

³⁰⁴ Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek.

³⁰⁵ Zkrácené a upravené znění přednášky: Václav Frei: Kritika a kritičnost v církvi. *Křesťanská revue* 35, 1968, č. 4, s. 78–84.

³⁰⁶ Datace podle zápisníku L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, který uvádí: „Vlasák (překlady referátu) kongres říjen 1966 ¶ Václav Frei: Kritičnost a kritika v církvi ¶ Jiří Veber“, diskuse: Pavelka, LvH, Večerka, Habáň, Milan Procházka, dr. Karger, Jiří Němec, Beneš, Hájek, Metyš, Trojan, Forbelský, dr. Havlík, Dr. Novák.

³⁰⁷ Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek.

³⁰⁸ ABS, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1 [331], Agenturní zpráva č. 422. Akce TOMIS – poznatky, 12. 1. 1967. V konceptu v osobním fondu Jiřího Němce v Libri prohibiti uvedeno jako č. 2 jarního semestru 1967. – Srov. zápis Ladislava Hejdánka v jeho [Myšlenkovém deníku – ročník] 1967, zápis je uveden „22. III. 67 [sic!] Jircháře, panel o Garaudyho knížce“ (digitální Archiv Ladislava Hejdánka). Opravujeme datum 22. 2. v dokumentu Jiřího Němce podle údaje Hejdánkova.

³⁰⁹ Zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek.

12. 4. bultmannovský seminář
19. 4. prof. Říčan, Dr. R. Kalivoda: Krize předbělohorské společnosti.
26. 4. heideggerovský seminář
3. 5. Rádl #?
10. 5. #? bultmannovský seminář
17. 5. 1967 Rahner
24. 5. Od dětství k dospělé víře. (Otázka tzv. náboženské výchovy.) (Panelová diskuse: prof. Trtík, L. Hejdánek, J. Němec)
7. 6. bultmannovský seminář
14. 6. #?

Zimní semestr 1967/1968³¹⁰

4. 10. teologický seminář
11. 10. 1967 J. B. Souček: Emanuel Rádl
18. 10. filosofický seminář (Heidegger, četba textů a komentářů – Wesen der Wahrheit)
25. 10. Ladislav Hejdánek: Význam Rádlova pojetí pravdy³¹¹
1. 11. teologický seminář: Rahner – ref. Oto Mádr
8. 11. Rádlovo pojetí smyslu dějin, panelový rozhovor (Jan Sokol, Ladislav Hejdánek)³¹²

³¹⁰ Není-li dohledán jiný zdroj, uvádíme údaje o následujícím semestru dle strojopisu uloženého v osobním fondu Jiřího Němce v knihovně Libri prohibiti (s. 5: Program Jirchářských seminářů – podzim 1967). Srov. <http://www.i-triada.net/index.php?id=26&menu=aktuality&sub=aktuality&str=aktualita.php>

³¹¹ Srov. Ladislav Hejdánek, Pojetí pravdy v „Útěse z filosofie“, in: *Křesťanská revue* 34, 1967, č. 5, s. 99–100. V archivu Ladislava Hejdánka k tomuto článku tato informace: „datum vzniku: 19. 4. 1967; poznámka: Text původně přednesen 3. 4. 1957 na první ekumenické schůzce nad „Útěchou“ [v bibliografii jako Rádlovo pojetí pravdy v „Útěse z filosofie“]; s malými změnami a opatřen úvodními větami přepsán a odevzdán J. Smolíkově 19. 4. 1967 pro Křest. revue 5/1967 (pozn. aut.)“.

³¹² Znění „panelového příspěvku“ Ladislava Hejdánka O smyslu dějin (u Rádla) uveřejněno v digitálním Archivu Ladislava Hejdánka (<http://www.hejdanek.eu>). – Srov. *ABS*, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 2 [161], Úřední záznam (operativního charakteru), 13.

15. 11. filosofický seminář (Heidegger, četba textů a komentářů – Wesen der Wahrheit)
22. 11. J. L. Hromádka: Rádlovo pojetí křesťanství
29. 11. teologický seminář
6. 12. J. B. Souček – Ladislav Hejdánek: Národ a národnost u Rádl³¹³
13. 12. teologický seminář: Rahner ?
20. 12. filosofický seminář (Heidegger, četba textů a komentářů – Wesen der Wahrheit)
- 1968**³¹⁴
10. 1. 1968 Moderní věda dnes panelový rozhovor (Václav Frei, Petr Pokorný)
17. 1. teologický seminář³¹⁵
24. 1. 1968 J. Navrátil: Rádl biolog
31. 1. filosofický seminář: Heidegger

listopadu 1967. „[...] přednáška o smyslu českých dějin a o smyslu dějin vůbec [...] Přednáška navazovala na filosofické dílo prof. RÁDLA. [...] Jako účastníci této přednášky bylo zhruba 20 starších osob a 40 studentů.“

³¹³ Srov. zápis Ladislava Hejdánka v jeho [Myšlenkovém deníku – ročník] 1967, zápis ze 6. 12. 1967 s titulkem „Národ a národnost v Rádlově pojetí“ a závěrečnou poznámkou: „Předneseno v Jirchářích na ekumen. semináři dne 6. 12. 67 (po Součkovi).“ (Digitální Archiv Ladislava Hejdánka.)

³¹⁴ začátky 19.30, lednové ve středu, od března v úterý /// (11. 3. 1969 = úterý) kvůli Živé teologii? byly Jircháře pravidelně??///, 15. 5. čtvrtek, 27. 5. znovu úterý – Živá teologie jsou středy

³¹⁵ Malé semináře (studium textů)

Theologický seminář (od 7. 2.): Karl Rahner: Christentum als Religion der absoluten Zukunft – S. Thomas Aquinas: De spe³¹⁵

Filosofický seminář: (od 20. 2.): Martin Heidegger: Vom Wesen der Wahrheit

Letní semestr 1967/1968³¹⁶

14. 2. 1968 Rozhovor o českém výboru z díla Teilharda de Chardin „Místo člověka v přírodě“ (úvodní slovo Ladislav Hejdánek³¹⁷, dotazy zodpoví překladatelé)
21. 2. filosofický seminář: Heidegger
28. 2. Karel Floss: Nový holandský katolický katechismus³¹⁸
6. 3. teologický seminář
13. 3. Jiří Němec: Moderní tomismus
20. 3. filosofický seminář: Heidegger
27. 3. Rozhovor o filmu P. P. Pasoliniho „Evangelium sv. Matouše“
3. 4. teologický seminář
9. 4. 1968 ustavující schůze Ekumenického hnutí inteligence a studentstva (EHIS)³¹⁹

³¹⁶ Není-li dohledán jiný zdroj, uvádíme údaje o následujícím semestru dle strojopisu uloženého v osobním fondu Jiřího Němce v knihovně Libri prohibiti (s. [6]: PRACOVNÍ PROGRAM EKUMENICKÉHO SEMINÁŘE V J I R C H Á Ř Í C H ¶ Letní semestr šk. r. 1967/68). Tamtéž: „Ekumenická shromáždění se konají v sále evangelického bohosloveckého semináře v Praze 1, V Jirchářích 13. Malé semináře pracují střídavě vždy v týdnů mezi ekumenickými shromážděními. Všechny uvedené programy jsou ve středu a začínají v 19.30.“ Srov. <http://www.i-triada.net/index.php?id=26&menu=aktuality&sub=aktuality&str=aktualita.php>

³¹⁷ Viz recenzi Ladislava Hejdánka Člověk a příroda [ad: Pierre Teilhard de Chardin: Místo člověka v přírodě, Praha 1967], *Křesťanská revue* 35, 1968, č. 5, s. 100–102. V digitálním Archivu Ladislava Hejdánka uvedeno s poznámkou: „Předneseno 14. 2. 1968 na ekumenickém diskusním večeru v Jirchářích jako úvod k rozhovoru o českém výboru z Teilhardových studií. Pro Křesťanskou revue přepsáno a odevzdáno 25. 2. 1968, korektura 23. 4. 1968 (pozn. aut.).“ – V digitálním Archivu Ladislava Hejdánka též odkaz na článek Člověk a příroda, in: *Životné prostredie* (Bratislava), 1974, č. 2, s. 62–65, obsahující závěrečnou poznámku: „Předneseno 14. 2. 1968 na ekumenickém diskusním večeru v Jirchářích jako úvod k rozhovoru o českém výboru z Teilhardových studií.“ a s dodatečnou poznámkou: „Napsáno spolu s B. Moldanem, který je uveden jako jediný autor.; spoluautorství: Bedřich Moldan“. + ABS_282+283_2: podpisová akce za založení Společnosti Teilharda de Chardin + 288

³¹⁸ ABS 288_2: účast asi 200 osob; jako první referoval „Vlasák z Uhřiněvsi“

³¹⁹ 9. dubna [1968] byl na ustavující schůzi Ekumenického hnutí inteligence a studentstva zvolen přípravný výbor organizace v čele s předsedou prof. dr. J. B. Součkem. – Ladislav Hejdánek, Úkoly věřící inteligence. – „Počátkem dubna letošního roku se sešli účastníci jirchářského semináře spolu s bývalými členy Akademické YMCA (Studentského křesťanského hnutí) a zvolili přípravný výbor Ekumenického hnutí inteligence a studentstva (EHIS). ... Nová činnost bude zahájena, jak se očekává, počátkem října; start bude veřejnosti oznámen tiskem a přihlášeným zájemcům písemně. (Další informace lze najít např. v *Křesťanské revue* 32/1965, str. 12–15³¹⁹ a ve *Studentovi* 4/1968, č.

10. 4. Zdeněk Bouše: Liturgie prvotní církve
17. 4. filosofický seminář: Heidegger
24. 4. Josef Myslivec – Zdeněk Bouše: Dědictví liturgie prvotní církve na Východě a na Západě
1. 5. teologický seminář
8. 5. J. B. Souček: O novém díle prof. Ernesta Käsemanna „Der Ruf der Freiheit“ (kniha je osobním vyznáním tohoto předního protestantského biblisty)
15. 5. filosofický seminář: Heidegger
22. 5. Rozhovor o encyklice „Populorum progressio“
Vysokoškolský klub Ekumenického hnutí inteligence a studentstva (EHIS)
23. 5. Ladislav Hejdánek: *Víra a politická odpovědnost*
29. 5. teologický seminář
30. 5. Amedeo Molnár – Josef Zvěřina: *Víra a umění*
5. 6. Rozhovor o ekumenické náplni letošního ročníku „Křesťanské revue“ (úvodní slovo prof. Josef Smolík)
6. 6. Jiří Němec – prof. Říčan: *Víra a socialismus*³²⁰
12. 6. #? diskuse o ekumenickém obsahu nynějšího ročníku Křesťanské revue³²¹
13. 6. J. B. Souček: *Víra a filosofie*³²²

22 z 29. května, str. 3.)“ Ladislav Hejdánek, Křesťané a moderní svět. In: *Tvář* 3, 1968, č. [0] (Tvář), s. III–IV (příloha – Církve) in: *Tvář* 3, 1968, č. 1, listopad, s. VIII–XI (příloha – Církve).

Pozvánka na ustavující schůzi EHIS, již rozesílal Bedřich Moldan, je datována 3. 4 1968 a podepsána „za vedení dosavadního ekumenického semináře v Jirchářích“ J. B. Součkem, Jiřím Němcem a Ladislavem Hejdánkem. Její exemplář je uložen v osobním fond Jiřího Němce v knihovně Libri prohibiti. Její znění je uveřejněno na: <http://www.i-tri-ada.net/index.php?id=26&menu=aktuality&sub=aktuality&str=aktualita.php>

³²⁰ „Vysokoškolský klub vznikajícího Ekumenického hnutí inteligence a studentstva (EHIS) ... pořádá přednášky s diskusí rovněž v Jirchářích, vždy ve čtvrtek:“ 30. 5. prof. Molnár – dr. Zvěřina: *Víra a umění*, 6. 6. Jiří Němec – prof. Říčan: *Víra a socialismus* (zač. 19). *Katolické noviny* 20, 1968, č. 22, 2. 6., s. 5. – Ad Ekumenické hnutí inteligence a studentstva: *Katolické noviny* 20, 1968, č. 20, 19. 5., s. 3 + 17 Mandlův článek. + *Tvář* 1969: Hejdánek – *tj. Rudolf Říčan?* Srov. Jiří Němec, [Pátý zápisník], zápis ze 6. 6. 1968. Srov. zápisník L. Hejdánka, *Archiv Univerzity Karlovy*, fond Ladislav Hejdánek, zapisuje mj. Němcovo: „působení zevnitř – tedy uvnitř social. ¶ dialog jako politická metoda [...] ďábel je ten kdo fixuje tábory“.

³²¹ Závěrečná přednáška „desátého semestru“. *Katolické noviny* 20, 1968, č. 22, 2. 6., s. 5.

³²² Podle: Jiří Němec, [Pátý zápisník], zápis ze 6. 6. 1968 (diskuse): „(Příští čtvrtek – *Víra a filosofie* [JBS], pak *Víra a mýtus*).“

[Zimní semestr 1968/1969]

23. 10. 1968 Zahájení; Josef Smolík: Současné pokusy o interpretaci evangelií
24. 10. *Vysokoškolské večery* (četba Teilharda de Chardin – jen pro studenty!)
30. 10. Biblické večery; zahájí a uvede J. B. Souček
31. 10. *Vysokoškoláci* (Teilhard)
4. 11. filosofický seminář: Scheler (vede L. Hejdánek)
6. 11. Jan Šimsa: Bonhoefferův program „nenáboženské interpretace“
7. 11. *Vysokoškoláci* (Teilhard)
11. 11. teologický seminář: četba Gerharda Ebelinga (vede J. Smolík)
13. 11. Josef Poul: O tzv. civilní interpretaci³²⁴
14. 11. *Vysokoškoláci* (Teilhard)
18. 11. filosofický seminář: Scheler
20. 11. Biblické večery (J. Heller: Mt 15,21–28 a paralely)
21. 11. *Vysokoškoláci*
25. 11. teologický seminář: četba Gerharda Ebelinga (vede J. Smolík)
27. 11. Biblické večery (J. Mánek)
28. 11. *Vysokoškoláci*
2. 12. filosofický seminář: Scheler
4. 12. V. Koudelka: Moderní osnovy výuky náboženství
5. 12. *Vysokoškoláci*

³²³ Vysokoškolský klub vznikajícího Ekumenického hnutí inteligence a studentstva (EHIS), čt 20. 6. večer na téma Víra a věda, „promluví P. Ondok a K. Rakouský [sic]“. *Katolické noviny* 20, 1968, č. 25, 23. 6., s. 3. – Viz [Pátý] zápisník J. Němce, zápis ze 20. 6. 1968. Podle Němcova zápisu přednášeli doc. Rakušan a Bohuslav Blažek, podle tohoto upravujeme údaj původního oznámení v KN.

³²⁴ Viz [Pátý] zápisník J. Němce. Před 13. 12. 1968.

9. 12. teologický seminář: Ebeling

11. 12. Biblické večery (Petr Pokorný)

12. 12. *Vysokoškoláci*

16. 12. filosofický seminář: Scheler

18. 12. Antonín Mandl: Holandský katechismus³²⁵

19. 12. *Vysokoškoláci*

1969

8. 1. 1969 přednáška o lidských právech³²⁶

15. 1. Petr Pokorný: exegetický výklad³²⁷

22. 1. diskuse o lidských právech (navazující na přednášku o lidských právech 8. 1.)³²⁸

[Letní semestr 1968/1969]

11. 3. 1969 Ladislav Hejdánek: Masaryk a dnešek³²⁹

1. 4. Karl Rahner: O společensko-kritické úloze církve³³⁰

15. 5. bratr Rudolf z Taizé: O moci pravdy³³¹

27. 5. Jiří Němec: Příklad Josefa Floriana³³²

³²⁵ Viz [Pátý] zápisník J. Němce.

³²⁶ (naváže na přednášku o lidských právech 8. 1.) V jirchářích 13, *Katolické noviny* 21, 1969, č. 2, 12. 1., s. 2.

³²⁷ „vstupují letos do sedmého roku“ V jirchářích 13, *Katolické noviny* 21, 1969, č. 2, 12. 1., s. 2.

³²⁸ V jirchářích 13, *Katolické noviny* 21, 1969, č. 2, 12. 1., s. 2.

³²⁹ ek. sem. s přípravným výborem EHIS pořádá, 19.30, KN 21, 1969, č. 10, 9. 3., s. 3

³³⁰ K. Rahner z Münsteru 1. 4. 19.30 o společenskokritické úloze církve v Ekum. semináři v posluchárně Jungmannova 9, *Katolické noviny* 21, 1969, č. 12, 23. 3., s. 3, ref: mf: Na nádraží o budoucnosti církve, *Katolické noviny* 21, 1969, č. 19, 11. 5., s. 1, 3 + ref. o třech pražských přednáškách K. Rahnera, Moderní pojetí kněze (teol.-past. kurs), O společensko-kritické úloze církve (Jircháře), 2. dubna „o budoucnosti církve“ (Živá teologie) + Oto Mádr, Karl Rahner, Doctor utilis, in *Teologické texty* č. 2/1996, s. 72. Společenskokritická úloha církve.

³³¹ *Katolické noviny* 21, 1969, č. 19, 11. 5., s. 3.

³³² *Katolické noviny* 21, 1969, č. 20, 18. 5., s. 3.

[Zimní semestr 1969/1970]

#?

1970

#?

[Letní semestr 1969/1970]

9. 2. 1970 Encyklika Humanae vitae (diskusní večer)

16. 2. Malý seminář:
četba, překlad a interpretace textu sv. Tomáše Akvinského De spe
2. 3. Malý seminář:
Tomáš Akvinský

#?

16. 3. Malý seminář:
Tomáš Akvinský

#?

30. 3. Malý seminář:
Tomáš Akvinský

#?

13. 4. Malý seminář:
Tomáš Akvinský

#?

27. 4. Malý seminář:
Tomáš Akvinský

#?

11. 5. Malý seminář:
Tomáš Akvinský

#?

25. 5. Malý seminář:
Tomáš Akvinský

1. 6. Amedeo Molnár: Otázka autority v reformních hnutích středověku³³³

8. 6. Malý seminář:

Tomáš Akvinský

15. 6. panelová diskuse – shrnutí a závěry z tematiky cyklu; úvodní slovo o biblickém pojetí autority Petr Pokorný³³⁴

Na **zimní semestr 1970/1971** připravili Ladislav Hejdlánek, Jiří Němec a Bedřich Moldan čtyři večery (měly se konat vždy v pondělí od 19.30 hod.) a rozeslali pozvánky, které program uvádějí³³⁵: 9. listopadu 1970 měl vystoupit Petr Pokorný s přednáškou Interpretace biblických výpovědí o Bohu, 30. listopadu Jiří Němec s tématem Pojetí Boha v procesuální theologii, 14. prosince Ladislav Hejdlánek na téma Teilhardovo pojetí Boha a protestantská kosmická christologie a 11. ledna 1971 Jan Patočka s přednáškou Fenomenologický přístup k tématu Bůh. Žádná z těchto přednášek se neuskutečnila. Okolnosti zákazu ozřejmuje zpráva ve spisech, který vedla na L. Hejdlánka a J. Němce Státní bezpečnost³³⁶:

Krátce po 13.00 hodině dne 11. listopadu t. r. se Pramen před Sociologickým ústavem ČSAV v Husově ulici náhodně potkal s Láďou HEJDÁNKEM. (...) Na Pramenovu otázku, zda již JIRCHÁŘE běží, odpověděl, že ne – že jak je vidět se v tomhle směru důsledně napravují chyby z éry Novotného. Pramen hned nepochopil. HEJDÁNEK se zase domníval, že Pramen o zákazu přednášek ví. Jelikož nevěděl, tak mu HEJDÁNEK situaci vysvětlil. Řekl, že společně s Jirkou NĚMCEM, MOLDÁNEM a Honzou SOKOLEM cyklus přednášek pro Jircháře připravili a vedení KEBF o jejich konání jako minulá léta informovalo min.

³³³ Dle pozvánky, v níž dále k přednášce stojí: „bude následovat diskuse ... Jako doporučenou literaturu uvádíme: Svět středověku, skripta lektorů Socialistické akademie, Horizont, Praha 1969.“ Exemplář pozvánky je uložen v osobním fondu Jiřího Němce v knihovně Libri prohibiti. Její znění je uveřejněno na: <http://www.i-triada.net/index.php?id=26&menu=aktuality&sub=aktuality&str=aktualita.php>

³³⁴ Dle téže pozvánky (viz předchozí poznámka), dále v ní: „program letního semestru bude ukončen panelovou diskusí“ k cyklu věnovanému „křesťanskému pojetí poměru instituce a víry v dějinách, jak se obráží především v otázce autority“

³³⁵ Exemplář pozvánky je uložen v osobním fondu Jiřího Němce v knihovně Libri prohibiti. Jeho znění je uveřejněno na: <http://www.i-triada.net/index.php?id=26&menu=aktuality&sub=aktuality&str=aktualita.php>

³³⁶ Citujeme dle dokumentu uloženého ve spise J. Němce: ABS, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 3 [126], Akce IDEOLOG – postoj organisátorů filosoficko-theologických přednášek k jejich zákazu v Jirchářích, 14. listopadu 1970. + (ad pozvánky ABS 3-134, není důležité)

kultury. Přednášky měly začít 9. listopadu, první z nich měl mít Petr POKORNÝ, druhou HEJDÁNEK, třetí Jirka NĚMEC a čtvrtou PATOČKA. S vyslovením souhlasu ministerstva se počítalo a proto MOLDÁN s HEJDÁNKEM rozeslali asi stovce zájemců o Jircháře pozvánky s programem. Jen se pozvánky poslaly a už volal HEJDÁNKA Jirka NĚMEC, že byl na fakultě a tam mu Zuzana LUCINOVÁ řekla, že Jircháře jsou zakázané. Věděla jen, že s tím přišel prof. DOBIÁŠ³³⁷ z ministerstva a že hned psal dopis SOKOLOVI... HEJDÁNEK proto hned volal Petru POKORNÉMU. Ten toho také mnoho nevěděl. Dle něj bylo DOBIÁŠOVI řečeno, že se to mělo nahlásit dříve, že by to snad mohlo běžet od příštího semestru (2. 1. 1971), a že jména Dr. HEJDÁNKA a Dr. NĚMCE by tam neměla figurovat... Tentýž den večer měl HEJDÁNKA volat Honza SOKOL, že se právě od SOUČKA dozvěděl o zákazu Jirchářů. Dle SOUČKA mělo ministerstvo proti Jirchářům řadu námitek. Tak předně se ministerstvu nelíbilo, že se cyklus přednášek v Jirchářích jen nahlašoval a nežádalo se o předchozí souhlas. Když DOBIÁŠ namítl, že se to tak praktikuje již řadu let měli na něj soudruzi vytáhnout nějaké novinové články z r. 1968³³⁸ o NĚMCOVĚ a HEJDÁNKOVĚ činnosti s tím, že ta ekumenická činnost je samá darebnost... Více SOKOL nevěděl, ale dohodl se s HEJDÁNKEM, že se bude muset zajít za DOBIÁŠEM, aby v tom fakulta udělala nějakou akci.... Za dva dny na to volal v této věci HEJDÁNKA i MOLDÁN. Shodli se v názoru, že pozvané lidi do Jirchářů již není možno o nekonání přednášek vyrozumět, že proto 9. XI. půjde MOLDÁN do Jirchář a těm co přijdou otevřeně řekne, že přednášky jsou ministerstvem zakázané. MOLDÁN počítal s tím, že přes zákaz mohl Petr POKORNÝ první přednášku udělat, protože proti němu jako přednášejícímu nebylo námitek. DOBIÁŠ mu to však zakázal s tím, že se 9. XI. večer nesmí v Jirchářích ani ukázat... Dle MOLDÁNA pak dne 9. XI. přišlo do Jirchářů necelých 30 lidí a MOLDÁN s Honzou SOKOLEM je o zákazu přednášek vyrozuměl. Jirka NĚMEC se tam vůbec neukázal... [...] Vypracoval: mjr. Votava.

³³⁷ Prof. ThDr. František Mrázek Dobiáš (2. 3. 1907 – 2. 10. 1972), český evangelický teolog, překladatel, biblista. Děkan Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v Praze v letech 1970–1972.

³³⁸ Pravděpodobně: Arnošt Borecký: Klerikální reakce ve službách kontrarevoluce. In: *Zprávy* (Drážďany /?/, „Redakční rada při spojeneckých vojskách“) 1968, č. 35, 23. 11., s. 2. Článek v rubrice Ptejte se – odpovídáme.

V následujících měsících se L. Hejdánek a J. Němec pokoušeli dosáhnout obnovení souhlasu s pořádáním Ekumenického semináře, avšak již neúspěšně.³³⁹

³³⁹ *ABS*, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 3 [156], ..., 16. 12. 1970.

„dohodli se NĚMEC s HEJDÁNKEM, že se pokusí v r. 1971 o obnovu t.zv. ekumenických seminářů v Jirchářích, pod rouškou doplňujících přednášek pro studenty Komenského evangelické fakulty“; a už jsou „přednášky bez povolení státních orgánů“; *ABS*, f. MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 3 [166], 29. 12. 1970. A-JAN, 16751 (= Amedeo Molnár) informuje, že „katolíci Dr. Jiří NĚMEC, SOKOL a snad další napsali KBF dopis, aby opětně projednal na Sekretariátu pro věci církevní žádost o obnovení ekumenických přednášek v Jirchářích. Jak se [děkan] DOBIÁŠ vyjádřil, nemá o to žádný zájem.“

Příloha

8

SOUPIS PŘEDNÁŠEK, SEMINÁŘŮ, DISKUSÍ... (PODZIM 1969 – JARO 1977)

Soupis slouží jako podklad k dokumentaci aktivit konaných v okruhu Jiřího Němce, resp. za jeho účasti. Je postupně doplňován, a nečiní si tudíž nárok na úplnost [stav ke 30. 10. 2024].

13. 10. 1969 podle Halíka (1994/2004, s. 10) v Jirchářích (Hejdánek, Kovařík, Kotecký, Němec, Sokol, Vopravilová, Halík) zahájení semináře později nazývaného Kecanda; scházíval se v pondělí (seminář v Jirchářích byl nedobrovolně ukončen 9. 11. 1970, poslední setkání se konalo pravděpodobně 15. 6. 1970)

22. 10. 1969 Jiří Němec: Ateismus jako existenciální výzva, kaple u Alžbětinek, Praha 2, Na Slupi 6, v rámci cyklu katechetických přednášek³⁴⁰

30. 10. 1969 O vině (Břevnov) — (Z)

4. 11. 1969 Jiří Němec: Psychologie a pastore (s diskusí), Teologicko-pastorační kurs, 13.30³⁴¹

10. a 17. 11. 1969 Jan Patočka: o Hegelově filosofii (Městská knihovna v Praze, Lidová universita)³⁴²

1970 Jiří Němec: přednáška v Brně pro zdravotní sestry

od 2. 3. 1970 četba Robinson *Honest to God* (Kecanda, Halík 1994/2004, s. 10); léto 1970 Gadamer a jiné texty o hermeneutice na chatě u Kovaříků (budoucí „Kecanda“, Halík 1994/2004, s. 10)

12. 4. 1970 Jiří Němec: Konstituce Radost a naděje a Teilhard de Chardin; eumenická beseda, Uhříněves v českobratrském evangelickém kostele³⁴³

³⁴⁰ *Katolické noviny* 21, 1969, č. 42, 19. 10., s. 3.

³⁴¹ *Katolické noviny* 21, 1969, č. 43, 26. 10., s. 3.

³⁴² D. Machovec, *Filosofické osobnosti a typy filosofického myšlení V.*, Praha, Městský výbor Socialistické akademie 1970, str. 13–23 (Skripta Lidové university vědy, techniky a umění).

³⁴³ Setkání se konala vždy v neděli od 15 hodin. – *Katolické noviny* 22, 1970, č. 14, 5. 4., s. 4; č. 15, 12. 4., s. 4.

22. 4. 1970 Jiří Němec: Otázka vývoje a zla u Teilharda de Chardin, kaple u Alžbětinek, Praha 2, Na Slupi 6, v rámci cyklu katechetických přednášek³⁴⁴

1. 6. 1970 Amedeo Molnár: Otázka autority v reformních hnutích středověku³⁴⁵, Ekumenický seminář při ETF, Jircháře.

15. 6. 1970 panelová diskuse – shrnutí a závěry z tematiky cyklu; úvodní slovo o biblickém pojetí autority Petr Pokorný³⁴⁶, Ekumenický seminář při ETF, Jircháře

16. 11. 1970 Jan Sokol: „o podstatě člověka“ („první skutečná Kecanda“, vila rodičů Alexandra Svobody, Břevnov – Halík 1994/2004, s. 10); po určitém hledání začali pak seminárně probírat Max Scheler: *Ordo amoris*; v té době Halík přivedl Daniela Kroupu a Zdeňka Neubauera (tamtéž); po dočtení Schelera začali číst (**1972? 1973?**) Friedrich Nietzsche: Tak pravil Zarathustra (viz 6. 10. 1974, 8. 12. 1974, 3. 9. 1975).³⁴⁷

1970/1971 Jan Patočka: Základní problémy předsókratovské filosofie
Cyklus přednášek pronesených ve školním roce 1970/1971 na filosofické fakultě University Karlovy. Samizdatové vydání bylo sestaveno na základě zápisů a těchto mgn. záznamů. V bibliografii je samizdat označen signaturou 1989/15.
<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/presokratikove#>

³⁴⁴ středa, *KN* 22, 1970, č. 16, 19. 4., s. 4. 18.30

³⁴⁵ Dle pozvánky, v níž dále k přednášce stojí: „bude následovat diskuse ... Jako doporučenou literaturu uvádíme: Svět středověku, skripta lektorů Socialistické akademie, Horizont, Praha 1969.“ Exemplář pozvánky je uložen v osobním fondu Jiřího Němce v knihovně Libri prohibiti. Její znění je uveřejněno na: <http://www.i-triada.net/index.php?id=26&menu=aktuality&sub=aktuality&str=aktualita.php>

³⁴⁶ Dle téže pozvánky (viz předchozí poznámka), dále v ní: „program letního semestru bude ukončen panelovou diskusí“ k cyklu věnovanému „křesťanskému pojetí poměru instituce a víry v dějinách, jak se obráží především v otázce autority“ pondělí v 19,30

³⁴⁷ „Od roku 1970 postupně střídala místo konání po pražských bytech a vilách, témata se měnila od křesťanských a filosoficko-antropologických až po několikaletou četbu a výklady Friedricha Nietzscheho s živými diskusemi...“ Tomáš Hermann: *Dissent a filosofie*. Podmínky a podoby svobodné tvorby po konsolidaci, in: Jiří Suk, Michal Kopeček, Kristina Andělová, Tomáš Vilímek, Tomáš Hermann, Tomáš Zahradníček: *Šest kapitol o dissentu*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2017, s. 164–165; srov. Tomáš Halík: *K dějinám Kecandy aneb Předchůdcové Akademie*. In: HAVEL, Ivan M. (ed.): *Bytí je vlnobití. Gratulovník k 80. narozeninám Radima Palouše*. Středokluky, Zdeněk Susa 2004, s. 9–13. Daniel Kroupa: *Dějiny Kampademie*. Praha, Knihovna Václava Havla 2010, s. 18–19. In: Bendová – Borovanská – Vejvodová (eds.), *Filosofie v podzemí – Filosofie v zázemí*, s. 411.

	Herakleitos I.	1:32:25	18.12.1970	
	Herakleitos II.	1:28:20	8.1.1971	
	Parmenides	1:43:06	11.3.1971	
	Vliv Eleatské filosofie v dějinách	1:10:15	23.3.1971	
	Parmenides II.	1:34:33	30.3.1971	
	Parmenides III.	1:28:35	6.4.1971	
	Aristotelés I.	1:30:29	13.4.1971	
	Aristotelés II.	1:19:14	20.4.1971	
	Melissos a Zénon	0:48:51	27.4.1971	
	Parmenides IV.	1:37:18	11.5.1971	
	Zenón a Platón	1:24:14	18.5.1971	
	Platón a Parmenides	1:40:22	25.5.1971	
	Platón a Empedokles	1:24:34	1.6.1971	

27. 11. 1970 Doc. Langmeier: Nové poznatky v oblasti mentální retardace (sem. dr. Nesnídalové) —

8. 1. 1971 Jiří Němec: Jean Piaget a jeho pojetí inteligence (foniatrická klinika FVL a foniatrická laboratoř FVL UK, Žitná 24) [uskutečnilo se? – viz 5. 3. 1971]

5. 3. 1971 Jiří Němec: Vývoj inteligence podle J. Piageta (foniatrická klinika FVL a foniatrická laboratoř FVL UK, Žitná 24, Seeman, Sedláčková) —

16. 3. 1971 [Jiří Němec:] Fenomenologie, personalismus a psychoterapie (Metodologické poznámky) (Dittrichova 17, Praha 2, I. poschodí, Dr. Matějček – Dr. Nesnídalová) —

22. 3. 1971 Jan Patočka: O Hegelovi (U Kaštanu)

5. 4. 1971 Jan Patočka: O Hegelovi II. (U Kaštanu) → Jan Patočka: *Hegelova Fenomenologie ducha a další texty k Hegelovi*, s. 447–472

4. 6. 1971 Jiří Němec: Psychologie nedoslýchavých a neslyšících. Psychologická problematika jejich výchovy (Celostátní tematický kurs pro foniatry v audiologii, posluchárna Foniatrické kliniky, Žitná 24, Praha 2, 8–10 hod.)

14. 6. 1971 J. Patočka: Počátky systematické psychologie [Přednášku z Patočkova rukopisu přečetl v Jednotě filosofické I. Chvatík. Autor přednášku opakovat tamtéž dne **9. 12. 1971**; viz též **27. 4. 1972**.] → Jan Patočka: *Péče o duši II*, s. 45–57, 396 (**15. 6.**).

„Dnes jsem měl proslovit přednášku v Jednotě filosofické, vypracoval jsem si ji však předem písemně a požádal jednoho kolegu, aby ji za mne přečetl, jelikož musím na důležité rodinné setkání. Přednáška se týká struktury Platónovy psychologie, jeho teorie duše. Snažím se poukázat na to, že je založena zároveň jak na úvaze o existenci myslitele, který zkoumá míru věcí, tak na jeho vztahu ke světu doxa.“

Jan Patočka *Ireně Kroňské*, 14. 6. 1971

24. 6. 1971 Dr. Junová: Nonverbální psychoterapeutické techniky (sem. dr. Nesnídalové) — (Z)

24. 9. 1971 Jiří Němec, J. Langová: Příspěvek k diagnostice a terapii psychogenní koktavosti (II. foniatrické pracovní dny, Plzeň) — (R)

[září 1971: *Bolest a naděje*]

1971/1972 Jan Patočka: Platón

<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/platon>

	Platón úvod	1:51:00	6.10.1971	
	Sedmý list	1:36:40	20.10.1971	
	Sedmý list	1:41:59	27.10.1971	
	Sedmý list	1:40:36	4.11.1971	
	Politika	1:43:39	11.11.1971	
	Politika	1:49:06	18.11.1971	
	Mýtus, Ion	1:31:32	25.11.1971	
	Euthyfron, Laches	1:33:27	2.12.1971	
	Laches	1:27:03	9.12.1971	
	Gorgias	1:26:33	22.2.1972	

 Gorgias	1:42:16	29.2.1972	
 Gorgias	1:39:08	7.3.1972	
 Gorgias	1:39:32	14.3.1972	
 Gorgias	1:34:01	21.3.1972	
 Zavedení strážců	1:35:36	28.3.1972	
 Zavedení strážců	1:28:06	4.4.1972	
 Práva strážců	1:21:16	11.4.1972	
 O duši	1:23:08	18.4.1972	
 O duši	1:44:38	24.4.1972	
 Platon, skupinové manželství	1:19:50	2.5.1972	
 Kdo je filosof	1:36:22	16.5.1972	
 Kdo je filosof	1:19:42	23.5.1972	
 Kdo je filosof	1:47:27	30.5.1972	

21. 10. 1971 Jan Patočka: Zrod evropského uvažování o kráse v antickém řecku, Městská knihovna

– magnetofonový záznam: <https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/item/136>

22. 11.–10. 12. 1971 Jiří Němec: Psychologie nedoslýchavých a neslyšících (4 hod., Kurs č. 6, I. semestr, Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, Vinařská 6, Brno)

9. 12. 1971 Patočka: Počátky psychologie 18 h č. 162 (diář 1971)

[přednáška Jednota filosofická; Počátky systematické psychologie – poprvé tiskem: *Péče o duši II*, Praha, OIKOYMENH 1999, s. 45–57. Viz **14. 6. 1971**.]

1972/1973 Jan Patočka: Platón a Evropa (Pro naši dobu)

Přednášky, proslovené v soukromí

<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/platonaevropa>

1 Úvod. - Situace člověka. - Situace Evropy	2:01:25	1972	
2 Co je fenomén? - Fenomenologie a fenomenologická filosofie. - Fenomén a pravda	3:27:03	1972	
3 Fenomenologie a gnoseologie. - Mytická dvojznačnost. - Mytický rámec řecké filosofie	1:38:51	1972	
4 Jasnost a bloudění v mytickém světě. - Zrození filosofie. - Předsókratikové	2:26:56	1973	
5 Problém filosofie. - Pojetí duše a péče o duši u Démokrita a u Platóna.	2:41:39	1973	
6 Zkoumání duše. - Ontokosmologická modalita péče o duši u Platóna.	2:13:10	1973	
7 Péče o duši v obci: Politeia. - Přeměna mýtu v náboženství. - Péče o duši jako pohyb: objev věčnosti.	2:34:55	1973	
8 Bytí a fenomén. - Upřesnění výkladů o mýtu. - Péče o duši a konečnost. - Diskuse	2:46:55	1973	
9 Diskuse – pokračování	2:43:28	1973	
10 Transformace ontologického projektu u Aristotela. - Návrat do jeskyně	1:54:21	1973	
11 Pohyb péče o duši u Platóna a Aristotela. - Tematizace jednání u Aristotela.	3:32:40	1973	

1972 Jan Patočka: Referát o knize Arendtová O násilí — magnetofonový záznam

<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/item/16>

+ Hejdánek: kazeta 54 + kazeta 56

25. 1. 1972 Jiří Němec: Význam Patočkova pojetí přirozeného světa pro psychopatologii (schůzky psychiatrů a psychologů s jinými odborníky, Praha 2, Dittrichova 17, I. patro, Dr. Matějček – Dr. Nesnídalová) — ®

15. 2. 1972 E. Bakalář: Sebeaktualizace v psychoterapeutickém procesu (schůzky psychiatrů a psychologů s jinými odborníky, Praha 2, Dittrichova 17, I. patro, Dr. Matějček – Dr. Nesnídalová)

22. 2. 1972 JUDr. K. Sadil: Otázky spolupráce právníků s psychiatry a psychology (schůzky psychiatrů a psychologů s jinými odborníky, Praha 2, Dittrichova 17, I. patro, Dr. Matějček – Dr. Nesnídalová)

14. 3. 1972 Karel Zeman: Husserlova fenomenologie (schůzky psychiatrů a psychologů s jinými odborníky, Praha 2, Dittrichova 17, I. patro, Dr. Matějček – Dr. Nesnídalová) — ② (K. Zeman: Husserlova fenomenologická psychologie, 12. 3. 1972?) + ⑤ (VII. celostátní seminář o psychoterapii, Jeseník 7.–11. 1. 1972)

28. 3. 1972 D. Langmeierová: Vývoj a perspektivy sociální práce (schůzky psychiatrů a psychologů s jinými odborníky, Praha 2, Dittrichova 17, I. patro, Dr. Matějček – Dr. Nesnídalová)

27. 4. 1972 Jan Patočka: O duši u Platóna (Jednota klasických filologů) [Nová verze přednášky (viz **14. 6. 1971** a **9. 12. 1971**); tiskem: → *Péče o duši II*, s. 58–79.]

– magnetogonová nahrávka: <https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/item/15>

30. 5. 1972 Rubeš: O psychoterapeutických systémech — (Z)

8. 9. 1972 Jiří Němec: Žitý čas jako horizont psychoterapeutických metod (Psychologické dny, Olomouc – JN)³⁴⁸ — (R) → K metodologickým základům psychoterapie, *Zprávy*, **1976**

24. 10. 1972 J. Němec, J. Langová: Neurotický hlasový symptom jako obranný mechanismus (III. foniatrické pracovní dny, Bratislava – JN stp) — (R)(S)

28. 11. 1972 Růžena Nesnídalová: Fenomenologie a praxe — (Z)

1973 Jan Patočka: Mimořádná přednáška – Konec filosofie

<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/item/17>

Druhá mimořádná přednáška – Konec filosofie

<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/item/18>

1973 Jan Patočka: přednáškový cyklus Platón a Evropa (?) + diskuse → Jan Patočka: *Péče o duši III*, s. 825 + PDII 149–335, 397.

27. 2. (3.?) 1973 Jiří Němec: Úvod do Binswangerovy *daseinsanalýzy* (Dr. Nesnídalová, tj. Dětská ps psychiatrická poradna KÚNZ, Středočeský kraj, Praha 2, Dittrichova 17, I. poschodí) — (Z)

13. 3. 1973 Karel Zeman: Dvě studie k situaci psychoterapie v novověkém evropském myšlení (Klasický věk psychoterapie.) (Dr. Nesnídalová, tj. Dětská psychiatrická poradna KÚNZ, Středočeský kraj, Praha 2, Dittrichova 17, I. poschodí)

³⁴⁸ J. Čepelák, Z. Helus: III. psychologické dny v Olomouci *Československá psychologie* 17, 1973, č. 1, únor, s. 80–84. • Mezi referáty přednesenými v sekci zdravotnické psychologie zmíněn J. Němec, který „podal teorii žitého času jako horizontu terapeutických metod“ (s. 83).

21. 3. 1973 [Jiří Němec:] Psychologická problematika ve foniatрии — ®

27. 3. 1973 Elen Schmiedtová: Výsledky výskumu sociálnej interakcie dojčiat v rodine (Dr. Nesnídalová, tj. Dětská ps psychiatrická poradna KÚNZ, Středočeský kraj, Praha 2, Dittrichova 17, I. poschodí)

30. 5. 1973 Jiří Němec: Metodický rámec k výkladu o vině a o Bohu (kde?) — Ⓢ

červen 1973 Petr Rezek: Samozřejmost a ne-samořejmost telepatických fenoménů ve vědeckém zkoumání (I. konference o výzkumu psychotroniky, Praha) → P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, **1976**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

17.–22. 9. 1973 XV. světový filosofický kongres (Varna): Jan Patočka: Nebezpečí technizace ve vědě u E. Husserla a bytostné jádro techniky jako nebezpečí u M. Heideggera → Jan Patočka: *Péče o duši III*, s. 147–160, 829, 831.

26. 9. 1973 Petr Rezek: Několik poznámek k psychologii paměti (Psychologické dny, Brno – JN) — Ⓢ → P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, **1976**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

říjen 1973 – prosinec 1976 Seminář nad Heideggerovým spisem *Sein und Zeit* „Audiozáznamy rozsáhlého cyklu neoficiálních seminářů s čtením a diskusí ke spisu *Sein und Zeit* Martina Heideggera, které pro úzký okruh posluchačů pořádal Jan Patočka ve svém bytě od října 1973 až do prosince 1976“
<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/seinundzeit#>

13. 11. 1973

22. 11. 1973

13. 12. 1973

10. 1. 1974

17. 1. 1974

31. 1. 1974

8. 2. 1974

21. 2. 1974

7. 3. 1974

(další na webu datovány jen rokem, do r. 1974)

16. 10. 1973 Růžena Nesnídalová: Psychoterapie noogenních neuróz (volně podle V. E. Frankla) (Dr. Nesnídalová, dětská psychiatrie KÚNZ, nábr. I. Čsl. Kyjevské brigády č. 2, IV. poschodí) — Ⓢ

8. 11. 1973 Zdeněk Trtík: O knize V. E. Frankla – Psycholog prožívá koncentrační tábor (Dr. Nesnídalová, tj. odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ, Středočeský kraj, Praha 1, nábr. I. čsl.Kyjevské brigády č. 2, IV. poschodí)

13. 11. 1973 Josef Langmeier: Výzkum rodinné interakce (Dr. Nesnídalová, tj. odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ, Středočeský kraj, Praha 1, nábr. I. čsl.Kyjevské brigády č. 2, IV. poschodí) — (Z)

1973–1974 Jan Patočka: Seminář nad Heideggerovým spisem Sein und Zeit
<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/seinundzeit>

 1. seminář	1:35:13	13.11.1973	
 2. seminář, část 2.	1:28:12	22.11.1973	
 3. seminář, část 1.	1:35:20	13.12.1973	
 3. seminář, část 2.	1:18:41	13.12.1973	
 4. seminář, jen část	1:41:29	10.1.1974	
 5. seminář	1:41:47	17.1.1974	
 6. seminář, jen část	1:41:32	31.1.1974	
 6. seminář, 2 část par 13 strana 82-84	37:46	31.1.1974	
 7. seminář, 1 část par 14 strana 85	1:01:04	8.2.1974	
 7. seminář, 2. část par 14 strana 85-87	1:38:10	8.2.1974	

15. 11. 1973 A. R. Luriga: Co je neuropsychologie? (rusky, Lék. dům) – dle Zápisníku

15. 11. 1973 A. R. Lurija: Paměť neurolingvistika (nepublikováno dosud!, Celetná ul., 15. XI. odpol.) – dle Zápisníku

22. 11. 1973 Kubičková: Konečnost lidské perspektivy v normě a patologii; Prokúpek: Suicidia v různém věku; Syřišťová, Prokúpek, Janoušek, Langmeier: Panel. disk. o normalitě osobnosti („tematický kurs klinické psychologie 19.–30. 11. 1973“)

27. 11. 1973 Syřišťová: Psychoterapie při schizofrenním onemocnění („tematický kurs klinické psychologie 19.–30. 11. 1973“³⁴⁹)

27. 11. 1973 Milada Nováková – Zdeněk Matějček: Osobnost dr. Oldřicha Říhy a jeho význam pro dnešní dětskou psychiatrii (Dr. Nesnídalová, tj. odd. dětské

³⁴⁹ Výběr; úplný program v pozůstalosti J. N.

a dorostové psychiatrie KÚNZ, Středočeský kraj, Praha 1, nábr. I. čsl. Kyjevské brigády č. 2, IV. poschodí)

11. 12. 1973 Jiří Němec: Sen a imaginace v daseinsanalýze (Dr. Nesnídalová, tj. Dětská ps psychiatrická poradna KÚNZ, Středočeský kraj, Praha 1, nábr. I. čsl. Kyjevské brigády č. 2, IV. poschodí)

prosinec 1973 Jiří Němec Fon. kurs — (Z)

9. 1. 1974 Jiří Němec: Diskusní příspěvek k chystané pracovní náplni skupiny pro metodologické otázky psychoterapie — (Z)

22. 1. 1974 Jiří Němec: Teilhard – kritika (kde?) — (Z)

30. 1. 1974 (2. schůzka Pracovní skupiny pro metodologické otázky psychoterapie, Lékařský dům, 1. patro):

Milan Hausner: Závěry pražského symposia soc. zemí o psychoterapii

J. Němec: Možnosti a meze společenskovedního a přírodovědeckého přístupu v psychoterapii [proběhlo asi až 20. 2. 1974]

K. Zeman: Psychoanalytický operátor — (S)

Doc. J. Cvekl: Metodol. otázky marx. kritiky daseinsanalýzy (SSSR, NDR) (prac. skupina) — (Z)

J. Růžička: K problémům inividuální a skupinové psychoterapie; některé výhledy

20. 2. 1974 Milan Hausner: Pražské psychoterapeutické teze (3. schůzka Pracovní skupiny pro metodologické otázky psychoterapie, Dr. Zeman, Výzkumný ústav psychiatrický, Bohnice – Lékařský dům, 1. patro)³⁵⁰

20. 2. 1974 Jiří Němec: Možnosti a meze společenskovedního a přírodovědeckého přístupu v psychoterapii (3. schůzka Pracovní skupiny pro metodologické otázky psychoterapie, Dr. Zeman, Výzkumný ústav psychiatrický, Bohnice – Lékařský dům, 1. patro) — (Z)(R)(S) [viz 22. 4. 1974]

20. 2. 1974 K. Zeman: Psychoanalytický operátor (3. schůzka Pracovní skupiny pro metodologické otázky psychoterapie, Dr. Zeman, Výzkumný ústav psychiatrický, Bohnice– Lékařský dům, 1. patro)

³⁵⁰ Skupina byla zřízena zhruba v lednu 1974 z iniciativy MUDr. Karla Zemana (a Jiřího Němce?) – viz dopis Růženy Nesnídalové Karlu Zemanovi 30. 1. 1974 (kopie v korespondenci J. N.) a nedatovaný a nepodepsaný strojopis návrhu na založení skupiny s rukou JN psanými úpravami, adresovaný primáři MUDr. Milanu Hausnerovi [Sadská]. Viz též text Karel Zeman: Konceptualizace medotologických snah v psychoterapii. Založení Pracovní skupiny pro pro metodologické otázky psychoterapie, blána 7/73

20. 2. 1974 Jiří Růžička: K problematice individuální a skupinové psychoterapie (3. schůzka Pracovní skupiny pro metodologické otázky psychoterapie, Dr. Zeman, Výzkumný ústav psychiatrický, Bohnice– Lékařský dům, 1. patro)
+ Diskuse

12. 3. 1974 Karel Zeman: Fenomenologická teorie emocí (Dr. Nesnídalová, tj. odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ, Středočeský kraj, Praha 1, nábrž. I. čsl. Kyjevské brigády č. 2, IV. poschodí) — (Z)

13. 3. 1974 Jiří Růžička: K problematice individuální a skupinové psychoterapie. Vztah fenomenologie a fundamentální ontologie a jejich význam pro založení psychoterapie (Dr. Zeman, Výzkumný ústav psychiatrický, Bohnice)

26. 3. 1974 Diskusní panel na téma – „Vědomí jako psychoterapeutický činitel“ (Dr. Nesnídalová, tj. odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ, Středočeský kraj, Praha 1, nábrž. I. čsl. Kyjevské brigády č. 2, IV. poschodí) — (Z)

[30. 3. 1974 Rudolfov]

21. 4. 1974 Petr Příhoda: Psychoterapeut ve skrytém silovém poli (9. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice, „Teoretické otázky psychoterapie“)³⁵¹

21. 4. 1974 B. Dosužkov: Podstata psychoterapie (9. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice, „Teoretické otázky psychoterapie“)

21. 4. 1974 E. Bakalář: Humaistická psychologie (9. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice, „Teoretické otázky psychoterapie“)

21. 4. 1974 Petr Rezek: Dvě základní otázky teorie seberealizace (9. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice, „Teoretické otázky psychoterapie“) — (S) → P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, **1976**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

21. 4. 1974 V. Hort: Terapeuticky účinné vlastnosti a schopnosti osobnosti terapeuta (9. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice, „Teoretické otázky psychoterapie“)

21. 4. 1974 I. Žucha: Význam schizkokinézy v psychoterapii (9. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice, „Teoretické otázky psychoterapie“)

³⁵¹ Referáty z konference uvádíme pouze výběrově. Úplný program je v Němcově pozůstalosti.

22. 4. 1974 Jiří Němec: Možnosti a meze přírodovědeckého a společensko-vědního přístupu v psychoterapii (9. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice, „Kritický rozbor daseinsanalytické psychoterapie“) — © [viz 20. 2. 1974]

22. 4. 1974 Karel Zeman: Problematika fenomenologické psychologie (9. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice, „Kritický rozbor daseinsanalytické psychoterapie“, „seminář o DA“) — ©

22. 4. 1974 Jiří Němec: Minkowski, Gebattel, Weiszäcker a Binswanger v psychoterapeutické diskusi posledních let (9. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice, „Kritický rozbor daseinsanalytické psychoterapie“)³⁵² — ©
© → K metodologickým základům psychoterapie, *Zprávy*, 1976

22. 4. 1974 Petr Rezek: ? (9. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice, „Kritický rozbor daseinsanalytické psychoterapie“)

22. 4. 1974 Jiří Růžička: Pojetí a způsob interpretace v psychoterapii [Medarda Bosse] (9. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice, „Kritický rozbor daseinsanalytické psychoterapie“) — ©

22. 4. 1974 Karel Zeman: Přehled daseinsanalytické psychoterapie (9. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice, „Kritický rozbor daseinsanalytické psychoterapie“, „seminář o DA“) — ©

22. 4. 1974 Jiří Němec, Karel Zeman, Jiří Růžička: Stanoviska autorů z SSSR a NDR k problematice daseinsanalytické terapie – diskuse (9. celostátní psychoterapeutická konference, Luhačovice, „Kritický rozbor daseinsanalytické psychoterapie“) — ©

14. 5. 1974 Jiří Němec – Miroslav Vyhnálek: Kazuistiky různých forem psychoterapeutického vedení (Dr. Nesnídalová, tj. Dětská ps psychiatrická poradna KÚNZ, Středočeský kraj, Praha 1, nábr. I. Čsl. Kyjevské brigády č. 2, IV. poschodí)

³⁵² J. Křivohlavý: Devátá celostátní psychoterapeutická konference *Československá psychologie* 18, 1974, č. 5, s. 432–433, cit. s. 433. • Zpráva o konferenci, podle níž „velké pozornosti se těšily kazuistické semináře. Vedli je: Zeman, Němec, Kocourek, Rubeš, Mrázek“. Mezi pěti „pozoruhodnými příspěvky“ v závěrečném shrnutí uvedeno „srovnání přírodovědeckého a společensko-vědního přístupu k problematice psychoterapii vlastní (Němec)“. •

15. 5. 1974 Jan Patočka: „o předpokladech psychoterapeutického procesu, zvláště pak o obecných východiscích daseinsanalytické psychoterapie a možnostech kritiky některých psychoterapeutických orientací“ (= pozvánka, Psychiatrická společnost. Psychoterapeutická sekce, Karel Zeman) — (Z) (dle zápisů J. N. název: Úvod do rozhovoru o fenomenologii vůbec a o zvl. obratu, kterému dal Heidegger pojmem „Dasein“)

28. 5. 1974 Milada Nováková – Zdeněk Matějček – Růžena Nesnídalová: Vývojová psychologie – její filosofické aspekty a praktická aplikace (Dr. Nesnídalová, tj. Dětská psychiatrická poradna KÚNZ, Středočeský kraj, Praha 1, nábr. I. Čsl. Kyjevské brigády č. 2, IV. poschodí)

4. 6. 1974 Vladimír Borecký: Poznámky k interpretaci symbolu (Metodologická skupina) — (Z)

4. 6. 1974 Ladislav Hejdanek – Petr Rezek – Jiří Němec, Rozhovor „in tre“
| [raw](#) | [audio](#) ♦ diskuse, česky, vznik: 4. 6. 1974
<https://www.hejdanek.eu/Archive/Documents?Query=rezek>

5. 9. 1974 [Jiří Němec:] Lacan (Olomouc) — (Z)

6. 9. 1974 Petr Rezek: Psychologická teorie halucinace (Psychologické dny, Olomouc) — (S) → P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, **1976**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

12. 9. 1974 Jan Patočka: Vznik a konec Evropy [1] (u Pavla Brázdy, Vinohrady) → Jan Patočka: *Péče o duši III*, s. 424–429, 825, 827, 834.

Věra Nováková (Torst 2023, s. 128): „V roce 1972 [sic] k nám Honza Sokol pozval na Kencandu svého tchána, profesora Jana Patočku, tehdy už dávno vyhozeného z Filosofické fakulty UK. ... Palivec byl zrovna ve Švýcarsku, takže jsme se výjimečně přesunuli dolů do jeho bytu. Patočka seděl v křesle a přednášel téma Evropa a doba poevropská, hlavně Konec filosofie.“

25. 9. 1974 Diskuse o dalším programu Pracovní skupiny pro metodologické otázky psychoterapie

6. 10. 1974 Nietzsche – ref. Zdeněk Neubauer, Jan Sokol (Jiří Němec: Zápisník)

podzim 1974 Petr Rezek: K problému pudu (Metodologická skupina při psychoterapeutické sekci Lékařské společnosti J. E. Purkyně) → P. R.: *Čtyři přednášky k fenomenologické psychologii a psychopatologii*. Praha, [Petr Rezek] **1975**; zkráceně s názvem *Fenomenologie pudu*, P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

24. 10. 1974 Jan Patočka: *Problém počátku a místa dějin [2] + diskuse* (u Jaroslava Krejčího, Praha, Kampa) → Jan Patočka: *Péče o duši III*, s. 283–300, 825, 826, 833.

6. 11. 1974 Petr Rezek: Projekce z fenomenologického hlediska (Metodologická skupina při psychoterapeutické sekci Lékařské společnosti J. E. Purkyně, Lékařský dům) + „Diskuse k projekci“ — (S) → P. R.: *Čtyři přednášky k fenomenologické psychologii a psychopatologii*, **1975**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

8. 11. 1974 Jan Patočka: *Vzpomínka a zamyšlení o Rádlu a Masarykovi* (K 100. výročí Rádlu narození) (soukromý seminář) → Jan Patočka: *Češi II* (Sebrané spisy, 13), s. 325–338.

27. 11. 1974 Jiří Kocourek: Analýza pojmu „nevědomí“ (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům) — (Z) + „Diskuse k nevědomí“ (strojopisný záznam) — (S)

8. 12. 1974 „*Posl. debata na Nietzschem*“ (Jiří Němec: Zápisník) [ale viz 3. 9. 1975]

18. 12. 1974 Karel Zeman: Analýza pojmu „přenos“ (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům) — (Z) + „1. diskuse k přenosu“ — (S)

19. 12. 1974 Jan Patočka: *Před-dějinné úvahy [3]* (u Jaroslava Krejčího, Praha, Kampa) → Jan Patočka: *Péče o duši III*, s. 301–317, 825–826, 833. – [+ **magnetofonový záznam**: <https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/ceskafilo>]

20. 12. 1974 Jan Patočka: *Česká filosofie v meziválečném údobí* (soukromá přednáška; sbor Českobratrské církve evangelické ve Vršovicích) + *Diskuse* [leden 1975] → Jan Patočka: *Češi II* (Sebrané spisy, 13), s. 350–391 („v úvodu

diskuse, který zde neuvádíme, shrnul Jiří Němec stručně obsah přednášky“), EP, s. 479.

1975 Jan Patočka: Husserl – Krize evropských věd

„Audiozáznamy neoficiálních seminářů, na kterých Jan Patočka ve svém bytě v průběhu roku 1975 četl v nejužším kruhu posluchačů Husserlův stěžejní spis *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Záznamy, pořízené posluchači v čele s I. Chvatíkem a J. Polívkou, zachycují seminární čtení s diskusí, včetně srovnání s českým překladem *Krize* od Oldřicha Kuby (Academia 1972), na němž se Patočka sám – za stupňujících se restrikcí od počátku 70. let – již nemohl podílet (v r. 1972 mu bylo definitivně znemožněno univerzitní působení). Seminář k Husserlově *Krizi* se v Patočkově bytě ve stejné době pravidelně střídal se seminářem k Heideggerovu spisu *Sein und Zeit*.“

<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/husserlkrize>

8. 1. 1975 Karel Zeman: Analýza pojmu „přenos“ (pokračování) (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům)

+ dle pozvánky: Jiří Kovařík: Problematika přenosu na mezinárodním psychoterapeutickém kongresu, Zürich 1954

+ Diskuse o tematu „přenos a protipřenos“ – „Druhá diskuse o přenosu“ — ©

Jan Patočka: Briefe an Krzysztof Michalski Ivan Chvatík – Ch. Ciocan (ed.): *Jan Patočka and the European Heritage, Studia Phaenomenologica. Romanian Journal for Phenomenology*, Vol. VII, Humanitas, Bucharest 2007, s. 135, 140. – Dopis Jana Patočky Krzysztofu Michalskému z 10. února 1975: „Od určité doby zde máme kroužek pro metodologické otázky psychoterapie, který jde v bytostné daseinanalýze ve stopách Medarda Bosse, částečně si však rovněž razí vlastní cestu. V [jeho] středu stojí mladý muž jménem P. Rezek. Až sem někdy přijedete, musíte ho, a také pana Jiřího Němce, bezpodmínečně poznat.“ A 8. června 1975: „Máme zde krátce dobrou skupinu, která se pokouší fenomenologicky pracovat v psychologii a psychoterapii, a do několika členů, vlastně do dvou, vkládám oprávněné naděje. (Překlad Robin Pech.) •

23. 1. 1975 Jan Patočka: [Shrnutí a diskuse] [4] (u Jaroslava Krejčího, Praha, Kampa) → Shrnutí a diskuse – Jan Patočka: *Péče o duši* III, s. 318–338, 833.

<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/ka>

	3. přednáška k filosofii dějin 1. část	1:36:01	23/1/1975	
	3. přednáška k filosofii dějin 2. část	1:35:56	23/1/1975	

27. 1. 1975 Jan Patočka: Křesťanská víra a myšlení — (Z) (S) [+ magnetofonový záznam]: <https://www.hejdanek.eu/Archive/Documents?DocType%5B0%5D=lecture&Author=Jan%20Pato%C4%8Dka> [viz JN_Zápisník]

29. 1. 1975 Petr Rezek: Motiv a pud (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům)

10. 2. 1975 Zdeněk Neubauer: ref. o François Jacob: La logique du vivant [Zápisník]

14. 2. 1975 Zdeněk Neubauer: ref. Ricoeur: Le Conflit des interprétations — (Z)

19. 2. 1975 Jan Vodňanský: Fenomén hry z hlediska psychoterapie (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům) — (Z)

24. 2. 1975 Zdeněk Neubauer: ref. o François Jacob: La logique du vivant [pokračování] — (Z) [viz JN_Zápisník]

27. 2. 1975 Jan Patočka: Mají dějiny nějaký smysl? + diskuse [5] (u Jaroslava Krejčího, Praha, Kampa) → Jan Patočka: Péče o duši III, s. 339–354, 825, 826–827, 833.

<https://archiv.janpatočka.cz/exhibits/show/prednasky/ka>

	3. Mají dějiny smysl? - 1. část	1:37:41	27/2/1975	
	3. Mají dějiny smysl? - 2. část	1:37:48	27/2/1975	

4. 3. 1975 Osobnost schizofrenika ve vztahu k psychoterapii a rehabilitaci – první část. 1) Martin Hybler: Poznámky k psychologii schizofrenního myšlení, 2) L. Horák: Horizonty terapeutického dialogu se schizofrenními, 3) Diskuse (Psychiatrická společnost JEP, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro psychoterapii psychóz, K. Kalina, Lékařský dům)

12. (nebo 10.?) 3. 1975 Jiří Němec: Vytěsnění a symptom + diskuse: Zeman, Drvota, Patočka, Rezek — (Z) (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům)

24. 3. 1975 „Jacob III = Neubauer I“, tj. Zdeněk Neubauer: ref. o François Jacob: La logique du vivant [dokončení] — (Z) [viz Jiří Němec: Zápisník]

2. 4. 1975 Michal Černoušek: Fenomén řeči v psychoterapii J. Lacana (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům) → Řeč a psychoterapie (Psychoterapeutická aktivita J. Lacana) in: Karel Zeman (ed.):

Příspěvky k teorii a metodologii individuální a skupinové psychoterapie **1976**

10. 4. 1975 Jiří Němec: Osobnost koktavého (kurs pro logopédky) — ②

11. 4. 1975 Jan Patočka: Intelektuál a duchovní člověk [6] (u Jaroslava Krejčího, Praha, Kampa) → Jan Patočka: *Péče o duši III*, s. 355–371, 833.

s názvem *Duchovní člověk a intelektuál* — magnetofonový záznam

<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/item/54>

<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/item/111>

23. 4. 1975 Růžena Nesnídalová: Osobnost L. Klímy v pohledu psychoterapeuta (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům)

jaro 1975 Petr Rezek: Fenomenologický přístup k výkladu snů (seminář odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Středočeský kraj, tj. Dr. Nesnídalová /vedoucí oddělení/) → P. R.: *Čtyři přednášky k fenomenologické psychologii a psychopatologii*, **1975**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

15. 5. 1975 Jan Patočka: Úvod do rozhovoru o fenomenologii vůbec a zvláště o obratu, který jí dal Heidegger pojmem „Dasein“ (Psychoter. skupina) — ②

20. 6. 1975 Jan Patočka: Války 20. století a 20. století jako válka [7] (u Jaroslava Krejčího, Praha, Kampa) — závěrečné slovo → Jan Patočka: *Péče o duši III*, s. 372–373, 825, 828, 833.

<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/ka>

 6. Války ve 20. stol. 1. část 25:58:00 20/6/1975

 6. Války ve 20. stol. pokračování 52:39 20/6/1975

25. 6. 1975 Petr Rezek: Úvod do psychopatologie tělesnosti a smyslových modalit (seminář odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Středočeský kraj, tj. Dr. Nesnídalová /vedoucí oddělení/) [mj. o J. Lusseyranovi] → P. R.: *Čtyři přednášky k fenomenologické psychologii a psychopatologii*, **1975**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

+ diskuse po přednášce: Fenomén, jev a originál (Pracovní rozhovor) (Jan Patočka, Jiří Němec, Petr Rezek, v soukromí) — (S) → *Býk*, 1979xx,³⁵³ Paternoster, 1985; P. R. Jan Patočka a věc fenomenologie, 1993

3. 9. 1975 *Disk. na Nietzschovi* (Jiří Němec: Zápisníky)

Jan Patočka Stanislavu Sousedíkovi, 11. 9., bez udání místa a roku:
„Četbu miníme začít až 23. září. Příští týden v úterý mám totiž přednášku u lékařů
(nebude-li to mezitím zakázáno).“

Jan Patočka: *Korespondence s komeniologi I.* 2011, s. 404.

15. 9. 1975 Bohuslav Blažek: Může být nemoc pozitivní hodnotou? — (Z)

16. 9. 1975 Petr Rezek: Úvodní slovo k cyklu přednášek a diskusí o filosofických otázkách psychopatologie a normality — (S)

+ Jan Patočka: *Revize pojetí vědy u M. Bossa* (odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Středočeský kraj, Praha 1, nábr. Kyjevské brigády, nyní L. Svobody č. 2, IV. poschodí, MUDr. Růžena Nesnídalová /přednostka oddělení/) — (Z)
— magnetofonový záznam: <https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/normalita>

Jan Patočka Miladě Blekastadové, Praha 23. 9. 1975:
„Krom toho i jinak pilně pracujeme na problémech fenomenologické psychoterapie.“

Jan Patočka: *Korespondence s komeniologi I.* 2011, s. 121–122.

30. 9. 1975 Jan Patočka: Úvodní slovo k přednášce o lidské animalitě → *Vybrané filosofické problémy psychopatologie a normality*, 1976x

+ Petr Rezek, Jiří Němec: Fenomenologický přístup k lidské animalitě (odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Středočeský kraj, Praha 1, nábr. Kyjevské brigády, nyní L. Svobody č. 2, IV. poschodí, MUDr. Růžena Nesnídalová /přednostka oddělení/) — (S) → *Vybrané filosofické problémy psychopatologie a normality*, 1976x; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985x; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, 1985xx; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, 2008

Viz: Robin Pech: Člověk – bytost animální. Problém lidské animality ve fenomenologické psychologii Petra Rezka, *Humanismus v českém filosofickém a politickém myšlení. Patočka, Masaryk, jejich kritikové, interpreti a pokračovatelé*. Ed. J. Frei, P. Sladký a M. Šimsa. Červený Kostelec, Nakladatelství Pavel Mervart 2024.

14. 10. 1975 Petr Rezek: Úvodní slovo k přednášce o symptomu

³⁵³ [přepis: B09 Patočka_Němec_Rezek_Fenomén jev originál]

+ Jiří Němec, Petr Rezek: Daseinsanalytické pojetí symptomu (odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Středočeský kraj, Praha 1, nábr. Kyjevské brigády, nyní L. Svobody č. 2, IV. poschodí, MUDr. Růžena Nesnídalová /přednostka oddělení/) — © → *Vybrané filosofické problémy psychopatologie a normality*, 1976x

21. 10. 1975 J. Patočka: Úvodní slovo k přednášce o normalitě

+ Petr Rezek, Jiří Němec: Co je to normalita? (odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Středočeský kraj, Praha 1, nábr. Kyjevské brigády, nyní L. Svobody č. 2, IV. poschodí, MUDr. Růžena Nesnídalová /přednostka oddělení/) — © → *Vybrané filosofické problémy psychopatologie a normality*, 1976x; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985x; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, 1985xx; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, 2008

— magnetofonový záznam: <https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/normalita>

28. 10. 1975 Jan Patočka: Husserl Krize, přednáška ve společnosti pro sociální bádání

— magnetofonový záznam: <https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/item/138>

30. 10. 1975 J. Patočka: Závěrečné slovo k cyklu [přednášek a diskusí o filosofických otázkách psychopatologie a normality]

+ Diskuse k předchozím přednáškám. Řídí prof. dr. J. Patočka, dr. J. Němec, dr. P. Rezek. (odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Středočeský kraj, Praha 1, nábr. Kyjevské brigády, nyní L. Svobody č. 2, IV. poschodí, MUDr. Růžena Nesnídalová /přednostka oddělení/)

— magnetofonový záznam: <https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/normalita>

10. 11. 1975 P. Rezek, J. Němec: Strukturální pohled na rozmanitost terapeutických škol (10. psychoterapeutická konference, Luhačovice) — © → P. R.:

Drobné práce psychologické Praha, 1976; P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, 1976x; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985x; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, 1985xx; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, 2008

10. 11. 1975 M. Černoušek, K. Kalina, J. Kocourek, J. Němec, J. Růžička, K. Zeman: Proč se terapie zkracuje? A je ji možno vůbec zkracovat? (10. psychoterapeutická konference, Luhačovice)

10. 11. 1975 J. Němec: Krátkodobá psychoterapie foniatrických poruch (10. psychoterapeutická konference, Luhačovice)

11. 11. 1975 [viz **2. 3. 1976**] Jiří Němec, Petr Rezek: Porozumění snovým fenoménům (10. psychoterapeutická konference, Luhačovice) — (S) → P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, **1976**; P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, **1976x**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

11. 11. 1975 Petr Rezek: Typické snové fenomény (10. psychoterapeutická konference, Luhačovice) → P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, **1976x**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

11. 11. 1975 Jiří Němec: Psychoterapie funkční řečové poruchy a série snů (10. psychoterapeutická konference, Luhačovice)

Další (proponované) příspěvky na sympoziu Možnosti využití snů v psychoterapeutické praxi v rámci 10. psychoterapeutické konference, Luhačovice 9.–12. 11. 1975:

Karel Zeman: Problematika snu v první dynamické psychoterapii – od Mesmera k Janetovi

M. Vojtěchovský: Lidský sen – fyziologické aspekty

J. Kocourek: Dynamický přístup ke snům

Jiří Růžička: Komparace přístupu několika škol na příkladu jednoho snu

J. Rubeš: Lidský sen ve zdravotnické osvětě a mentální hygieně

Jiří Růžička: Centrální sen

Vladimír Borecký: Sen a snění — (S)

M. Černoušek: Sen a lingvistika

11. 11. 1975 M. Hybler, Z. Krčová: Terapeutická odpověď schizofrenikovi (10. psychoterapeutická konference, Luhačovice)

12. 11. 1975 M. Hybler: Schizofrenie, lidstvo a kosmos (10. psychoterapeutická konference, Luhačovice)

13. 11. 1975 Jan Patočka: *Fenomenologie a strukturalismus*

<https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/fenomenologieastrukturalismus>

	1. Fenomenologie a strukturalismus 1. část - úvod	1:32:19	13/11/1975	
	1. Fenomenologie a strukturalismus 2. část - úvod	1:32:17	13/11/1975	
	1. Fenomenologie a strukturalismus pokračování a dokončení	0:47:52		
	2. Fenomenologie a strukturalismus 2.část	0:09:22		
	2. Fenomenologie a strukturalismus (neznámá)	1:22:52		
	3. Fenomenologie a strukturalismus 1. část	0:44:15		
	3. Fenomenologie a strukturalismus 2.část	1:45:12		
	3. Fenomenologie a strukturalismus 3.část	0:37:28		

26. 11. a 17. 12. 1975 Diskuse k problematice snu v psychoterapii (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům)

7. 1., 28. 1. a 18. 2. 1976 Sen v psychoterapeutické teorii a praxi. Příprava panelu (schůzka pracovní skupiny Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům)

13. 1. 1976 Růžena Nesnídalová: Sledování psychopatického vývoje (místo?) —

3. 2. 1976 Jiří Němec: Psychologická stránka vývoje řeči u dítěte (Dům do-pravy a spojů - Vinohrady - JN) —

3. 2. 1976 J. Němec: Úvodní slovo k přednášce o sexualitě — → P. R.: *Kosmické aspekty lidské konečnosti*, **1976x**
+ Petr Rezek: Pokus o fenomenologii sexuality (Dr. Nesnídalová, tj. odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ, Praha 1, nábr. L. Svobody 2, IV. poschodí) —
→ P. R.: *Kosmické aspekty lidské konečnosti*, **1976x**; zkráceně s názvem Fenomenologie sexuality v P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**;
2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

10. 2. 1976 Téma vyhraženo pro referáty z oblasti východní filosofie (možnost jejího využití v psychoterapii) (odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Stře-dočeský kraj, Praha 1, nábr. L. Svobody č. 2, IV. poschodí, MUDr. Růžena Nesnídalová /přednostka oddělení/)

24. 2. 1976 Boris Merhaut (redakce Zdravotnických novin Praha): „Čím Indie přispěla do světové kultury – úvod do indického myšlení“ (odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Středočeský kraj, Praha 1, nábr. L. Svobody č. 2, IV. poschodí, MUDr. Růžena Nesnídalová /přednostka oddělení/)

1. 3. 1976 Petr Rezek: Filosofovo setkání s pop-artem (Institut průmyslového designu, Jeruzalémská 8) — (S) → přepracováno a s názvem Fenomenologie pop-artu, *Filosofické skici k umění poslední doby*, 1976xx; 2. vyd. 1976xx; 3. vyd.

2. 3. 1976 Jiří Němec, Petr Rezek: Fenomenologický přístup ke snům / Porozumění snovým fenoménům (10 min.) — (Z) – viz 10. 11. 1975

5. 3. 1976 Jiří Němec: Krátkodobá psychoterapie poruch hlasu (+ na pozvánce Petr Rezek: Možnosti a meze behaviorální terapie, která se asi konala až 7. 5. 1976?) (seminář foniatrické kliniky FVL UK v Praze v posluchárně ORL kliniky FVL UK, U nemocnice 2) — (R)(S)

9. 3. 1976 Bohumil Nuska: Historický přehled vztahů západního a východního myšlení (odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Středočeský kraj, Praha 1, nábr. L. Svobody č. 2, IV. poschodí, MUDr. Růžena Nesnídalová /přednostka oddělení/)

10. 3. 1976 Ivan Dubský: Čas hry (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům) — (Z)

31. 3. 1976 L. Horák: Tváří v tvář černému slunci (K problému schizofrenní zkušenosti) (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům)

2. 4. 1976 Jan Pfeiffer: Neurologická rehabilitace ve foniatrii (seminář foniatrické kliniky FVL UK v Praze v posluchárně ORL kliniky FVL UK, U nemocnice 2)

13. 4. 1976 Panelová diskuse o možnosti využití indické filosofie v psychoterapii (odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Středočeský kraj, Praha 1, nábr. L. Svobody č. 2, IV. poschodí, MUDr. Růžena Nesnídalová /přednostka oddělení/)

21. 4. 1976 Martin Hybler: Endologie schizofrenie a východiska terapie (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům)

27. 4. 1976 Petr Rezek: Myšlení a blud (Nesnídalová, tj. odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ, Praha 1, nábr. L. Svobody 2, IV. poschodí – ICh) → P. R.: *Kosmické aspekty lidské konečnosti*, **1976x**; zkráceně v P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

jaro 1976 Petr Rezek: Vzpomínka a životní historie (seminář odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Středočeský kraj, tj. Dr. Nesnídalová /vedoucí oddělení/) → P. R.: *Kosmické aspekty lidské konečnosti*, **1976x**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

5. 5. 1976 Petr Rezek: Psychopatologie stisku ruky (vědecká schůze psychiatrické společnosti J. E. P.) → P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, **1976**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

7. 5. 1976 Petr Rezek: Možnosti a meze behaviorální terapie (seminář foniatické sekce ORL společnosti v Praze, MUDr. Alexej Novák) → s názvem *Možnosti a meze behaviorální psychoterapie* v: P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, **1976**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

12. 5. 1976 Michal Černoušek: Hamletova situace v perspektivě dynamicko-psychiatrických interpretací (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům)

1. 6. 1976 Morávek: Nové poznatky o řeči (Tem. kurs) — (Z)

2. 6. 1976 Jiří Němec: K problematice daseinsanalytické techniky. Kolektiv: Příspěvky a diskuse ke kompenzaci technik dynamické psychiatrie (Psychiatrická společnost, Psychoterapeutická sekce, Pracovní skupina pro metodologické otázky psychoterapie, dr. Karel Zeman, Lékařský dům) — (Z)

4. 6. 1976 Langová – Lašťovka: breptavost – analogie celkového chování (Fon. sem.) — (Z)

16. 9. 1976 Jiří Němec: Nástin existenciálního výkladu poruch hlasu a řeči,
3 s. stp (VI. celostátní foniatrické pracovní dny, Praha – JN) – © ©

„V červnu 1976 jsem pak absolvoval nezávislý seminář o kosmických tajemstvích a i tom, jak se k nim přiblížit, na Kloboučku, v usedlosti Petra Rezka. Jeho účastníky během krásného letního dopoledne přepadla rozsáhlá štára tajné i veřejné policie a já musel v trenýrkách prchat do okolních lesů a plížit se za poledního žáru po roztavených asfaltkách do dvacet kilometrů vzdálené Mladé Vožice. K vojenskému mundúru, který jsem při svém útěku zanechal na seníku, kde jsem nocoval, jsem se nakonec dostal s pomocí otce a podařilo se mi ještě ten samý den beztrestně se vrátit do Mariánských Lázní k svému útvaru [...].“

Martin Palouš: Bylo, nebylo – dopis první. *Stopy v písku*. Praha, Kodex 2022, s. 23–24.

„[...] dle dožadání 2b odboru s-stb Praha byla dne 26. 6. 1976 za součinnosti s orgány po-bv Votice provedena perlustrace zaváděcí skupiny osob, které se sesly a prespaly v rekreační chalupě na samotě Kloboušek, dříve obec Budenín, nyní obec Votice. Při perlustraci byly zjištěny následující osoby“, následuje seznam s uvedenými osobními daty v tomto pořadí: Petr Rezek, Vlasta Rezková, Jaromír Kučera, Jiří Polívka, Ivan Chvatík, Martin Hybler, Jan Vodňanský, Jiří Němec, Leoš Horák, Miroslav Petříček, Miloš Černý, Jaroslav Anděl, Jan Sokol, Zdeněk Neubauer, Vojtěch Sedláček, Věra Jirousová. (ABS, fond Jiří Němec, 4-101 [141]; srov. předchozí s. 140 a následující strany, např. [143, 147, 148, 172, 179, 183]) – „Dle vyjádření JIROUSOVÉ se jednalo o nějaký sjezd, který začínal 25. 6. a končil 27. 6. 1976. [...] Celkem bylo přítomno 16 osob [...]. Jedná se převážně o osoby s akademickými tituly, mezi nimiž byli dva studenti, kteří studují na filosofické fakultě UK. Účel schůzky se dosud nepodařilo ověřit.“ (s. 102 [143])

[srov. *Cesty ke kosmicitě* [Sborník uspořádal Petr Rezek.] Praha, [Petr Rezek] 1977x]

12. 10. 1976 Petr Rezek: Asubjektivní psychologie umění (Nesnídalová, tj. odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ, Praha 1, nábr. L. Svobody 2, IV. poschodí – JN)

19. 10. 1976 Martin Hybler: Melodie a harmonie – k rekonstrukci struktury psychotické existence (Nesnídalová, tj. odd. dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ, Praha 1, nábr. L. Svobody 2, IV. poschodí)

5. 11. 1976 J. Němec: Wendlandtova metodika resocializace dospělých koktavých (foniatrická klinika FVL UK, K. Sedláček)

24. 11. 1976 ? : Techniky modifikace dětského chování na základě teorie učení (seminář kabinetu psychologie ILF³⁵⁴) — (Z)

25. 1. 1977 Petr Rezek: Psychologie umění a starost o duši (místo?) — (Z)

15. 2. 1977 Petr Rezek: Cesta a krize — (Z) = Petr Rezek: První přednáška – Životní cesta. Ke světovému rázu šílenství (seminář dětské psychiatrie OÚNZ v Praze 2) → Přednášky o životní cestě. (Úvod do asubjektivní psychologické antropologie) Beran [Sestavil Petr Rezek. Praha, Petr Rezek **1979xx** [úvod datován „V Praze v srpnu 1979“, dedikace: „Jiřímu Němcovi / posluchači těchto přednášek“]; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

21. 2. 1977 Thema cvičení: Drama asubjektivní psychotherapie. Cvičení povodou: Hybler, Horák, Rezek, Němec, Krčová, event. i další (Dobřany)

22. 2. 1977 V. Borecký, dr. Buriánek: Budoucnostní aspekt v projektivních technikách, úvod: Petr Rezek — (Z)

1. 3. 1977 Petr Rezek: [Druhá přednáška –] Fenomenologický přístup k dětství (seminář dětské psychiatrie OÚNZ v Praze 2) → Beran [Sestavil Petr Rezek. Praha, Petr Rezek **1979xx**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

„(...) od rána 16. 3. do rána 18. 3. byla zajištěna i Lenka Klabanová, psychologka na OÚNZu v Praze 2. Dne **15. 3.** totiž měl být uspořádán v prostorách této instituce psychologický seminář na téma Psychologie intersubjektivní, který měl pojednávat rovněž o otázkách smrti. StB se zdálo, že pořádání semináře souvisí s úmrtím prof. Patočky, a proto krátce po jeho zahájení seminář rozpustila „z moci úřední“. Lenku Klabanovou, která ho měla organizovat, vzala na výslech, který trval od 18 hod. až do 1 hod. následujícího dne. Během výslechu jí odmítli příslušníci StB poskytnout potravu a dokonce i vodu, fyzicky ji ohrožovali a vyhrožovali jí. V 1 hod. ráno ji bez peněz propustili a doporučili jí, aby šla do Střešovic pěšky; dorazila tam půl třetí. Již v 8 hod. ráno 16. 3. byla znovu zajištěna na 48 hodin, jak jsme uvedli. Na semináři byl zajištěn Dr. Lad. Hejdánek a jeho dcera Petra, která však byla po 4 hod. výslechu propuštěna. V souvislosti se seminářem byla vyslýchána celá řada osob, naposledy dne 19. 3.: přednášející Petr Rezek,

³⁵⁴ Institut pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů (ILF).

Lenka Klabanová, Petra Hejdánková a další vyslýchané osoby nejsou signatáři Charty 77; policie je ale podezírá ze sympatií k názorům zemřelého profesora.“ (Zpráva o Chartě 77 z 20. března 1977. *Kniha Charty 77. leden – březen 1977. 2 díly, díl 2.* B. n. 1977x, samostatně stránkováno; nepodepsáno. • Zpráva, týkající se zejména smrti Jana Patočky 13. 3. 1977 a událostí spojených s jeho pohřbem 16. 3. 1977. J. Němec zadržen na 48 hodin, „když vycházel z kostela po zádušní mši“ (s. 272–273). • ► S názvem Situační zpráva hnutí Charty 77 k 20. březnu 1977 *Kniha Charty. Hlasy z domova 1976/77.* Ed. Vilém Přečan. Köln, Index 1977, s. 271–276; nepodepsáno.)

„V souvislosti se seminářem psychologů, který se konal 15. 3. t. r. v Sokolské ulici, byli postiženi dr. Bohumír Janát, signatář Charty 77 (okamžitě rozvázání pracovního poměru), dr. Petr Rezek (totéž), Zora Krčová, promovaná pedagožka, okamžitě propuštěna ze Státního pedagogického nakladatelství pro «ohrožení bezpečnosti státu na základě podpisu Charty 77» (ve skutečnosti není zatím její signatářkou), dr. Jiří Michálek (v řádné výpovědi), Michal Jůza (vyloučen ze stavební fakulty ČVUT), Helena Klabanová (ve výpovědní lhůtě), Anna Kohnová, rovněž psycholožka (zatím v ochranné lhůtě, výpověď až k 1. listopadu 1977, semináře se nezúčastnila, je «vinna» jen přátelstvím k Heleně Klabanové), dr. Kateřina Biglová, psycholožka (výpověď z reorganizačních důvodů již vypršela; je v těžkém duševním stavu hospitalizována), Jiří Němec, psycholog, signatář Charty 77 (v řádné tříměsíční výpovědní lhůtě pro údajnou pracovní nekázeň, jež se prý nezlepšila po předtím udělené důtce), matematik Jaroslav Kalous (v nátlaku rozvázal pracovní poměr dohodou), dr. Martin Hybler (po uplynutí zkušební doby zamítnuto prodloužit pracovní poměr). Tažení proti psychologům bylo údajně řízeno komisí při ředitelství OÚNZ Praha pro vyšetřování činnosti psychologů v souvislosti s fenomenologií.“ Situační zpráva o Chartě 77 k 10. 7. 1977, *Listy* (Roma) 7, 1977, č. 5, říjen, s. 45–47; nepodepsáno.

jaro 1977 Petr Rezek: Třetí přednáška – Proměny intersubjektivity (v soukromí) → *Beran* [Sestavil Petr Rezek. Praha, Petr Rezek **1979xx**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

jaro 1977 Petr Rezek: Čtvrtá přednáška – Koluze a identita (v soukromí) → *Beran* [Sestavil Petr Rezek. Praha, Petr Rezek **1979xx**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

jaro 1977 Petr Rezek: Pátá přednáška – Zoufalství, odpovědnost a akceptace (v soukromí) → *Beran* [Sestavil Petr Rezek. Praha, Petr Rezek **1979xx**;

P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

jaro 1977 Petr Rezek: Šestá přednáška – Práce a temný prazák. K otázce dvojího pojetí fenomenality (v soukromí) → *Beran* [Sestavil Petr Rezek. Praha, Petr Rezek **1979xx**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985x**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

jaro 1977 Petr Rezek: Sedmá přednáška – Zamilovanost a láska. K asubjektivnímu pojetí lásky (v soukromí) → *Beran* [Sestavil Petr Rezek. Praha, Petr Rezek **1979xx**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985x**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

jaro 1977 Petr Rezek: Osmá přednáška – Osud a absolutno. Kdo je to pozemšťan smrtelný (v soukromí) → *Beran* [Sestavil Petr Rezek. Praha, Petr Rezek **1979xx**; P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, **1985x**; 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii*, **1985xx**; 3. vydání s názvem *Fenomenologická psychologie*, **2008**

30. 5. 1977 je datován dopis Jiřímu Němcovi o zrušení pracovního poměru na Foniatrické klinice k 31. 8. 1977, podepsal jej ředitel fakultní nemocnice s fakultní poliklinikou MUDr. Jiří Kern CSc. Proti tomuto rozhodnutí se jmenovaný odvolal; na- konec s ním byl rozváznán pracovní poměr dohodou **k 31. 8.**

1978 podle smíru schváleného dne 18. 9. 1978 Městským soudem v Praze. Po výpodědi byl zaměstnán jako noční hlídač.

1. 6. 1977 je datován dopis Petru Rezkovi o „okamžitém zrušení pracovního poměru“ v KÚNZ středočeský kraj, podepsal jej ředitel KÚNZ MUDr. Vladimír Špale.

20. 9. 1977 Martin Hybler: Sport, věc a sportovec — ©; Miroslav Petříček jr.: Řecký smysl agonálna; Petr Rezek: Sport, riziko, oběť a dějiny – „sportovní symposium, pořádané u příležitosti 45. narozenin Dr. Jiřího Němce“ → *Původ a proměny smyslu sportu. Jiřímu Němcovi k 45. narozeninám*. [Uspořádal Petr Rezek.] Praha, [Petr Rezek] [18. 10.] **1977x**

Příloha

9

PUBLIKACE (1969–1977)

Eva Syřišťová (ed.): *K problematice normality osobnosti*. Praha, SPN **1970**. Povolen: „rektorátem UK v Praze dne 25. 4. 1969“. Příspěvky:

Eva Syřišťová: Položení otázek (s. 10: cit. Jan Patočka)

Josef Lát: Biologické pojetí normality

Vladimír Vondráček – Jan Dobiáš: Norma v lékařské psychologii a psychiatrii

Jaromír Janoušek: Normalita jako sociálně psychologický problém

Karel Mácha: Problém „sociálního normálu“ ve společnosti průmyslové civilizace (z hlediska sociální antropologie)

Josef Váňa: Problém kritérií normality–abnormity z hlediska transkulturního

Vladimír Tardy: Co je duševně normální?

Eva Stuchlíková: Úvaha nad otázkou normality ve vztahu k filosofickému pojetí člověka („úvahy vznikly na základě diskusí a konzultací s prof. Janem Patočkou“).

J. N.: Dorozumění *Duchovní pastýř* 20, **1971**, č. 1, leden, s. 14–15 (Článek o možnostech psychoterapie a neschopnosti vést dialog. „Psáno v létě 1970.“)

Bolest a naděje. Deset esejů o duševním zranění. Ed. Jiří Němec. **1971**

Michel Foucault: *Psychologie a duševní nemoc*. **1971**

Maurice Blondel: *Pravda poznání a činu*. Ed. Jiří Němec. **1971**

Aj.

Eva Syřišťová (ed.): *Normalita osobnosti*. Praha, Avicenum **1972**

E. Syřišťová: Úvod

E. Syřišťová: Položení otázek

J. Lát: Biologické pojetí normality

E. Syřišťová: Normalita z psychologického a psychopatologického hlediska

J. Langmeier: Kritéria a podmínky normálního vývoje v dětství

Vl. Vondráček, J. Dobiáš: Význam normality v lékařské psychologii a psychiatrii

J. Prokůpek: Normalita osobnosti a duševní zdraví

J. Janoušek: Sociálně psychologické pojetí normality
J. Váňa: Normalita z hlediska transkulturálního
K. Mácha: Normalita ve společnosti průmyslové civilizace
E. Stuchlíková a E. Syřišťová [ve skutečnosti: Ladislav Hejránek:]³⁵⁵ Na okraj filosofických úvah o normalitě (s. 215–228)
E. Syřišťová: Několik poznámek závěrem

Petr Rezek: *Čtyři přednášky k fenomenologické psychologii a psychopatologii*. Praha, [Petr Rezek] **1975**

Úvod. Obecná psychologie jako východisko (datován: **27. 10. 1975**)

K problému pudu [**podzim 1974 nebo 5**] (→ Fenomenologie pudu, *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

Projekce z fenomenologického hlediska [**podzim 1974**] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

Úvod do psychopatologie tělesnosti a smyslových modalit [**25. 6. 1975**] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

Fenomenologický přístup k výkladu snů [**jaro 1975**] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

Závěrečná poznámka. Konec psychologie?

Karel Zeman (ed.): *Příspěvky k teorii a metodologii individuální a skupinové psychoterapie. Sborník statí a překladů*. Zprávy (Výzkumný ústav psychiatrický Praha) **1976**, č. 30.

Zdeněk Mrázek: Předmluva

Karel Zeman: Úvod

Michal Černoušek: Řeč a psychoterapie (Psychoterapeutická aktivita J. Lacana) [**2. 4. 1975**]

Jiří Růžička: Krize skupinové terapie a pokus o nové výhledy

Jiří Kocourek: Analýza a interpretace snu

Michal Černoušek: Erik. H. Erikson a etika psychoterapie

Jiří Kocourek: Silové pole dyády pacient–psychoterapeut

Karel Zeman: K problematice přenosu v psychoterapii. Pokus o vymezení hranic jedné terapie rozbořen kazuistiky

Kamil Kalina: Zkušenost a schizofrenie. Rozprava nad třemi knihami R. D. Laing

Leoš Horák – Martin Hybler: Interrogativní implikace schizofrenního „bloudění“

Jiří Němec: K metodologickým základům psychoterapie [**8. 9. 1972, 22. 4. 1974**] – © [jiný strojopis, uložený v Libri prohibiti a pocházející z písemností Freiových, je zřejmě následných opisem z vydaného sborníku nebo opisem strojopisu určeného jako předloha pro sborník, tj. není relevantní textologicky, pouze historicky]

Karel Zeman: Somatoterapie a psychoterapie

Příloha:

³⁵⁵ <https://www.hejranek.eu/Bibliography?type=All>

- Petr Rezek: K Bossovu pojetí halucinace — ©
- Medard Boss: Myšlenky k jedné schizofrenní halucinaci (přel. Petr Rezek a Jiří Němec) — ©
- Jiří Němec: K překladu Foucaultovy studie — ©
- Michel Foucault: Sen a obraznost v psychologické a psychiatrické antropologii (přel. Jan Sokol a Jiří Němec) — ©
- Jiří Němec: Metodologické poznámky k Foucaultově studii — ©

Vybrané filosofické problémy psychopatologie a normality [Uspořádali Petr Rezek a Jiří Němec.] Praha, [Petr Rezek] 1976x. Poznámka na titulním listu: (Předneseno **na podzim 1975** v rámci semináře oddělení dětské a dorostové psychiatrie KÚNZ Středočeský kraj).

- P. Rezek: Úvodní slovo k cyklu [16. 9. 1975]
- Jan Patočka: Bossova revize vědy [16. 9. 1975; srov. Jan Patočka: FS III/2, 2016, s. 457–463, 783 „proslovené v prosinci 1975“, 787]
- J. Patočka: Úvodní slovo k přednášce o lidské animalitě [30. 9. 1975]
- P. Rezek, J. Němec: Fenomenologický přístup k lidské animalitě [30. 9. 1975; srov. Jan Patočka: FS III/2, 2016, s. 464–466, 783–784] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)
- P. Rezek: Úvodní slovo k přednášce o symptomu [14. 10. 1975]
- J. Němec, P. Rezek: Daseinsanalytické pojetí symptomu [14. 10. 1975]
- J. Patočka: Úvodní slovo k přednášce o normalitě [21. 10. 1975]
- P. Rezek, J. Němec: Co je to normalita [21. 10. 1975] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)
- J. Patočka: Závěrečné slovo k cyklu + Diskuse [30. 10. 1975]

Petr Rezek: *Kosmické aspekty lidské konečnosti* Praha, [Petr Rezek] 1976x

Předmluva datována 17. 6. 1976: texty navazují na „přednášku o pudu“, viz Čtyři přednášky (1975) + viz *Vybrané problémy* (1976)

- J. Němec: Úvodní slovo k přednášce o sexualitě [3. 2. 1976]
- P. Rezek: Pokus o fenomenologii sexuality [3. 2. 1976] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)
- P. Rezek: Na cestě ke kosmologickému založení vědy
- P. Rezek: Myšlení a blud [27. 4. 1976] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)
- P. Rezek: Vzpomínka a životní historie [jaro 1976] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

Petr Rezek: *Drobné práce psychologické* Praha, [Petr Rezek] 1976x

Přemluva (datována: V Praze 2. 9. 1976)

K problému psychologické přítomnosti (dle předmluvy: **1971**, zamítnuto otištění v Čs. psychologii) (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

Několik poznámek k psychologii paměti [**26. 9. 1973**] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

Dvě základní otázky teorie seberealizace [**21. 4. 1974**] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

Psychologická teorie halucinace [**6. 9. 1974**] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

Samozřejmost a nesamozřejmost telepatických fenoménů ve vědeckém zkoumání [**červen 1973**] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

P. Rezek, J. Němec: Strukturální pohled na rozmanitost terapeutických škol [**9. 11. 1975**] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

P. Rezek, J. Němec: Porozumění snovým fenoménům [**9. 11. 1975**] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

Petr Rezek – V. Rezková: Psychopatologie stisku ruky [**5. 5. 1976**] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

Možnosti a meze behaviorální psychoterapie [**7. 5. 1976**] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

Podniková slepota psychologického provozu (dle předmluvy: **1975**, nepřijatý podklad pro ref. na Psychologických dnech 1975) (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985) – ⑤

Místo závěru: Povaha psychologického výzkumu [**únor 1975**] (→ P. R.: *Úvod do fenomenologické psychologie*, 1985)

Jiří Němec: Několik tézí k referátu Petra Rezka „Proč není fenomenologie v Čechách možná?“ (**1976**) (cit. jako Příloha B in: *Dopisy z Ruzyně*. Praha, [Věra Jirousová] 1980x, 2. vyd. *Revolver Revue* 2001, č. 45, leden, s. 336)

Cesty ke kosmicitě [Sborník uspořádal Petr Rezek.] Praha, [Petr Rezek] **1977x**

J. Němec: Cesty ke kosmologii – ⑤

P. Rezek: Cesty ke kosmicitě v rámci psychologie

L. Horák: O zemi – k zemi [**?31. 3. 1976** L. Horák: Tváří v tvář černému slunci]

M. Hybler: Nebesa. Prolegomena k endologické úranologii [**?21. 4. 1976** Martin Hybler: Endologie schizofrenie a východiska terapie]

I. Chvatík, P. Rezek: Smrt, časovost a čas

J. Němec: Úvodem k Heideggerovým úvahám o náboženství a teologii [**po 31. 5. 1976** (viz v textu odkaz na interview s M. H. ve Spiegelu)]

Původ a proměny smyslu sportu. Jiřímu Němcovi k 45. narozeninám. [Uspořádal Petr Rezek.] Praha, [Petr Rezek] [18. 10.] **1977x**

Martin Hybler: Sport, věc a sportovec [**20. 9. 1977**]

Miroslav Petříček jr.: Řecký smysl agonálna [**20. 9. 1977**]

Petr Rezek: Sport, riziko, oběť a dějiny [20. 9. 1977]

Janu Patočkovi in memoriam. Miscellanea. Ed. Jan Vladislav. Praha, Edice Petlice 1978xx (sv. 128)

Jiří Němec: Existenciální analýza v rámci vědní disciplíny, s. 181–197

Petr Rezek: Cesty k bytí a fenomenologie (K otázce životnosti fenomenologické filosofie v naší současné situaci), s. 220–240 [datováno 18. 5. 1977] (→ P. R.: *Jan Patočka a věc fenomenologie*, 1993, s. 42–49)

Petr Rezek: Přednášky o životní cestě (Úvod do asubjektivní psychologické antropologie) *Beran* [Sestavil Petr Rezek. Praha, Petr Rezek 1979xx], s. 3–83. [Osm přednášek proslovených v polovině roku 1977 a slovo úvodem. Věnováno Jiřímu Němcovi, posluchači těchto přednášek. (→ P. R. Přednášky k fenomenologické psychologii, 1985xx, s. 171–228)

Předkládané přednášky... (s. 5; datováno v srpnu 1979)

První přednáška – Životní cesta. Ke světovému rázu šílenství (s. 6–13) [15. 2. 1977]

Druhá přednáška – Fenomenologický přístup k dětství (s. 14–29) [1. 3. 1977]

Třetí přednáška – Proměny intersubjektivní (s. 30–41) [jaro 1977]

Čtvrtá přednáška – Koluze a identita (s. 42–47) [jaro 1977]

Pátá přednáška – Zoufalství, odpovědnost a akceptace (s. 48–56) [jaro 1977]

Šestá přednáška – Práce a temný prázek. K otázce dvojího pojetí fenomenality (s. 57–63) [jaro 1977]

Sedmá přednáška – Zamilovanost a láska. K asubjektivnímu pojetí lásky (s. 64–71) [jaro 1977]

Osmá přednáška – Osud a absolutno. Kdo je to pozemšťan smrtelný (s. 72–83) [jaro 1977]

Petr Rezek: *Cesty k bytí a fenomenologie* Praha 1978x (v tiráži datováno: Praha 1979) – © (strojopis datován: 18. 5. 1977)

Fenomén, jev a originál (Pracovní rozhovor) *Býk* [Sestavil Petr Rezek. Praha, Petr Rezek 1979xx], s. 108–133; další účastníci: Jan Patočka, Jiří Němec. [25. 6. 1975]

Vzpomínky a pocty (Na paměť Jana Patočky) Uspořádal Jan Vladislav. Praha, Kvart 1980xx

Jiří Němec: Proč nejsem schopen napsat vzpomínku na Jana Patočku

Petr Rezek: Vzpomínky na profesora Jana Patočku [datováno červenec a prosinec 1978] (→ P. R.: *Jan Patočka a věc fenomenologie*, 1993)

Petr Rezek: *Úvod do fenomenologické psychologie* [Praha, Petr Rezek **1985xx**], 2. vydání s názvem *Přednášky k fenomenologické psychologii* Praha **1985xx** (Oikúmené; 8); 3. vydání (tiráž: 2., upravené a rozšířené) s názvem *Fenomenologická psychologie* Praha, Jan Placák – Ztichlá klika **2008**

K problému psychologické přítomnosti (rkp **1971**) (viz P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, 1976)

Několik poznámek k psychologii paměti [**26. 9. 1973**] (viz P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, 1976)

Dvě základní otázky teorie seberealizace [**21. 4. 1974**] (viz P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, 1976)

Psychologická teorie halucinace [**6. 9. 1974**] (viz P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, 1976)

Samozřejmost a ne-samořejmost telepatických fenoménů ve vědeckém zkoumání [**červen 1973**] (viz P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, 1976)

Strukturální pohled na rozmanitost psychoterapeutických škol [**9. 11. 1975**] (viz P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, 1976)

Porozumění snovým fenoménům [**10. 11. 1975**] (viz P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, 1976)

Typické snové fenomény [**10. 11. 1975**]

Psychopatologie stisku ruky [**5. 5. 1976**] (viz P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, 1976)

Možnosti a meze behaviorální psychoterapie [**7. 5. 1976**] (viz P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, 1976)

„Podniková slepota“ psychologického provozu (rkp. 1974?) [1975] (viz P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, 1976)

Povaha psychologického výzkumu (rkp. **únor 1975**) (viz P. R.: *Drobné práce psychologické* Praha, 1976)

Fenomenologie pudu [**podzim 1974 nebo 5**]

Projekce z fenomenologického hlediska [**podzim 1974**]

Úvod do psychopatologie tělesnosti a smyslových modalit [**25. 6. 1975**]

Fenomenologický přístup k výkladu snů [**jaro 1975**]

Fenomenologický přístup k lidské animalitě [**podzim 1975**]

Co je to normalita? [**21. 10. 1975**]

Fenomenologie sexuality [**3. 2. 1976**]

Myšlení a blud [**27. 4. 1976**]

Vzpomínka a životní historie [**jaro 1976**]

Přednášky o životní cestě [**únor + jaro 1977**] (→ Beran 1979)

Závěrečná poznámka (datováno o Velikonocích 1985).]

PRAMENY, POUŽITÁ LITERATURA A OTISKY

● Úvodem

Nepublikováno.

Nakladatelství Triáda – archiv (písemná pozůstalost) Jiřího Němce.

Mailová korespondence s Alexanderem Matouškem (2018).

Maurice Blondel: Histoire et dogme. Les lacunes philosophiques de l'exégèse moderne [1904]; česky: Naukové výpovědi a dějiny. In: týž: *Pravda poznání a činu*. Uspořádal a doslov napsal Jiří Němec. Praha, Vyšehrad 1971, s. 147–206, cit. s. 162, 189;

Robert Krumphanzl: Zpráva o trestním řízení proti „pražské desítce“ (k Dopisům z Ruzyně Jiřího Němce). *Revolver Revue* 2001, č. 45, leden, s. 339–347;

Robert Krumphanzl: Nová možnost a tradice : poetika a její zdroj. *Revolver Revue* č. 58/2005, březen, s. 218–220; knižně in: týž: *Otevřené možnosti*. Praha, Revolver Revue 2022, s. 85–88;

Robert Krumphanzl: Zahajujeme cyklus.... *Revolver Revue* 33, 2018, č. 111, léto, s. 181–182;

A. M. [= Alexander Matoušek]: Poznamenání před četbou. In: „*Ce qui est juste fermenté et devient force...*“ – „*Co je spravedlivé, kvasí a stává se silou...*“ *Válečná cesta Ivana Matouška, důstojníka československé a francouzské kavalerie, 1939–1944*. Ed. Alexander Matoušek. Praha, Triáda 2016, s. 13;

Jiří Němec: Doslov. In: Maurice Blondel: *Pravda poznání a činu*. Uspořádal a doslov napsal Jiří Němec. Přeložili Jaroslav Kohout, Hana Uhlířová a Jan Sokol. Praha, Vyšehrad 1971, s. 233–237, cit. s. 236;

Carlo Ginzburg: *Il formaggio e i vermi. Il cosmo di un mugnaio del '500* [1976]; česky: *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Přeložil Jiří Špaček. Praha, Argo 2000;

Zbyněk Hejda: *Cesta k Cerekvi*. Praha, Triáda 2004, s. 77;

Karl Popper: *The Poverty of Historicism* [1957]; česky: *Bída historicismu*. Přeložila Jana Odehnalová. Praha, ISE 1994;

Jiří Němec: *Zápisníky I (1960–1964)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2018;

Jiří Němec: *Zápisníky II (1965–1969)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2020, s. 32, 122;

Jan Tesař: Předmět a metoda. Kapitola in: týž: *Česká cikánská rapsodie, III. Serinkovské inspirace*. Praha, Triáda 2016, s. 29;

Jan Tesař: „Celé roky si Tiverzin myslel...“. *Revolver Revue* 33, 2018, č. 111, léto, s. 219–221.

❶ Jiří Němec a foniatrie, psychologie a psychoterapie v padesátých a šedesátých letech

Nepublikováno.

Archiv bezpečnostních složek, fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV; Archiv Univerzity Karlovy, fond Ladislav Hejdánek; Libri prohibiti, osobní fond Jiřího Němce; Nakladatelství Triáda – archiv (písemná pozůstalost) Jiřího Němce; Státní okresní archiv Olomouc – literární pozůstalost O. F. Bablera.

Sdělení Dany Němcové (červen 2018).

Rešerše: *Československá psychiatrie* 1956–1977.

Harold Homer Anderson – Gladys L. Anderson: Social Development. In: *Child Psychology*. Ed. Leonard Carmichael, New York 1954;

Fred Attneave: *Informationstheorie in der Psychologie. Grundbegriffe, Techniken, Ergebnisse*. Bern und Stuttgart 1965;

O. Backus: The Study of Psychological Processes in Speech Therapists. In: *Psychological and Psychiatric Aspects of Speech and Hearing*. Ed. Dominick A. Barbara, Springfield 1960;

Helmuth Beth: Im Dialog mit Milan Machovec / V dialogu s Milanem Machovcem. In: *Mistr dialogu Milan Machovec. Sborník k nedožitým osmdesátinám českého filosofa*. Eds. Kamila Jindrová, Pavel Tachecí, Pavel Žďárský. 2., opravené vyd. Praha, Akropolis 2006, s. 190–193;

Bolest a naděje. Deset esejů o osobním zrání. Vybral, uspořádal, předmluvu a komentář napsal Jiří Němec. Přeložili Miloš Černý, Jiří Němec, Jan Sokol, Eva Stuchlíková, Otakar Veselý. Praha, Vyšehrad 1971; 2. vyd. 1992;

Frederik Jacobus Johannes Buytendijk: Člověk a zvíře. *Duchovní pastýř* 13, 1963, č. 3, 10. 3., s. 50; z knihy *Mensch und Tier*, 1958, přeložil Jiří Němec;

Igor Caruso: *Soziale Aspekte der Psychoanalyse*. Klett 1962;

Cesty ke kosmicitě. [Sborník uspořádal Petr Rezek.] Praha, [Petr Rezek] 1977x;

F. E. Fiedler: Quantitative Studies on the Role of Therapist's Feelings toward their Patients. In: *Psychotherapy. Theory and Research*. Ed. O. H. Mowrer, New York 1953;

Michel Foucault: *Psychologie a duševní nemoc*. Přeložili Věra Dvořáková a Richard Vyhlídal. Odborně revidoval [a poznámku O autorovi napsal] Jiří Němec. Praha, Horizont 1971;

Viktor Emil von Gebattel: *Imago Hominis – Beiträge zu einer personalen Anthropologie*. Schweinfurt, Verlag Neues Forum 1964;

Leopold Grünwald: Levý katolicismus v Rakousku. *Mezinárodní politika* 9, 1965, č. 6, 1. 6., s. 283–285;

Erich Heintel: *Hegel und die analogia entis*. Bonn 1958;

- Ondřej Holub: Humanismus bez kompromisů, bratrství bez podmínek. Osamělý hlas Jiřího Němce. *Deník Referendum*, 21. 8. 2023, <https://denikreferendum.cz/clanek/35539-humanismus-bez-kompromisu-bratrstvi-bez-podminek-osamely-hlas-jiriho-nemce>;
- Karl Jaspers: *Allgemeine Psychopathologie* [1913]. Berlin 1953;
- Karl Jaspers: Kdo je člověk? *Křesťanská revue* 35, 1968, č. 7, září, s. 154–157, přeložili A. Rausch a J. Němec;
- Friedrich Kainz: *Psychologie der Sprache*. Stuttgart 1941–1969 (5 svazků);
- Walter Kasper: *Dogma pod Božím slovem*. Praha, Česká katolická charita v Ústředním církevním nakladatelství 1971. 128 stran; přeložil Jiří Němec;
- Robert Konečný: Pohled na psychologii ve zdravotnictví v Československu do r. 1965. *Československá psychologie* 9, 1965, č. 5, s. 441–450;
- Karel Kosík: Filosofické problémy struktury a systému. In: *Problémy marxistické jazykovědy*. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962, s. 24–35;
- Stanislav Kratochvíl: *Psychoterapie. Směry, metody, výzkum*. Praha, Avicenum 1970, s. 210, 219; též polsky: Stanisław Kratochwił: *Psychoterapia. Kierunki – metody – badania*. Přeložily Anna Ciechanowicz, Maria Erhardt-Gronowska. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1974, s. 275, 286;
- Robert Krumphanzl: *Jiří Němec – bibliografie 1953–2022*. Praha, FF UK 2023;
- Jiří Němec: *Problematika hlasu u dětské spastické dysfonie s hlediska klinické psychologie*. Praha 1958;
- Jiří Němec: Psychologické problémy u nedoslýchavých. *K otázkám sluchových vad*. Praha, Svaz československých invalidů 1960, s. 32–35;
- Jiří Němec – Ivan Šupáček: Rozbor hlavních psychologických faktorů ovlivňujících rehabilitaci náhle ohluchlých. *Československá otolaryngologie* 10, 1961, č. 1, únor, s. 43–48;
- Jiří Němec – Ivan Šupáček: K prevenci a společenské závažnosti poruch hlasu a řeči. *Referátový výběr z otorhinolaryngologie a foniatrie*. Ed. MUDr. Oldřich Lacina. Praha, Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu 1961, č. 3, s. 92–100;
- Jiří Němec – Karel Vrtička: Główne czynniki psychologiczne wpływające na rehabilitację głosu i mowy u bezkrtaniowca. *Logopedia* 3, 1962, č. 3, s. 7–12 (103–108);
- Jiří Němec – Karel Vrtička: Hlavní psychologické faktory ovlivňující rehabilitaci hlasu a řeči u laryngektomovaného. *Referátový výběr z otorhinolaryngologie a foniatrie*. Ed. MUDr. Oldřich Lacina. Praha, Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu 1962, č. 3, s. 83;
- Jiří Němec: The Motivation Background of Hyperkinetic Dysphonia in Children: A Contribution to Psychologic Research in Phoniatriy. *Logos. Bulletin of the National Hospital for Speech Disorders* 4, 1961, č. 1, duben, s. 28–31; české znění: Motivační pozadí dětské hyperkinetické dysfonie. (Příspěvek k psychologickému výzkumu ve foniatrii.) *Referátový výběr z otorhinolaryngologie a foniatrie*. Ed. MUDr.

- Oldřich Lacina. Praha, Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu 1961 [vyšlo 1962], č. 4, s. 59–62;
- Jiří Němec: Zpráva o ukončení výzkumného úkolu „Motivační pozadí dětské hyperkinetické dysfonie“. (Příspěvek k psychologickému výzkumu ve foniatrii.) *Referátový výběr z otorhinolaryngologie a foniatrie*. Ed. MUDr. Oldřich Lacina. Praha, Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu 1961 [vyšlo 1962], č. 4, s. 62–63;
- Jiří Němec – Karel Vrtička: Hlavní psychologické faktory ovlivňující rehabilitaci hlasu a řeči u laryngektomovaného. *Referátový výběr z otorhinolaryngologie a foniatrie*. Ed. MUDr. Oldřich Lacina. Praha, Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu 1961 [vyšlo 1962], č. 4, s. 64–68;
- Jiří Němec: Sedmdesátiny prof. dr. M. Seemana. *Vesmír* 41, 1962, č. 4, s. 124;
- Jiří Němec: Článek, který otiskujeme (...). *Vesmír* 41, 1962, č. 7, s. 211;
- Jiří Němec: In memoriam dr. Ladislava Srpa. *Československá psychologie* 8, 1964, č. 1, s. 57;
- Jiří Němec: Osobnost psychoterapeuta jako otevřený systém [1964], strojopis;
- Jiří Němec: Klímův příklad. *Tvář* 2, 1965, č. 2, únor, s. 4–8; též in: *Tvář. Výbor z časopisu*. Ed. Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 118–126; též in: *Čtení o Ladislavu Klímovi. Ve světle svých stínů*. Ed. Matěj Klíma. Praha, Institut pro studium literatury 2022, s. 165–172;
- Jiří Němec: Zpráva o 1. části studijního pobytu ve Vídni [1966], strojopis;
- Jiří Němec: [Zpráva o 1. části studijního pobytu ve Vídni] [1966], rukopis;
- Jiří Němec: Předmluva. *Bolest a naděje. Deset esejů o osobním zranění*. Ed. Jiří Němec. Praha, Vyšehrad 1971; 2. vyd. 1992, s. 9; též: Jiří Němec: *Drama lidské existence*, Praha, Triáda/Filosofia 2024, s. 100–101;
- Jiří Němec: Literatura k dalšímu studiu. *Bolest a naděje. Deset esejů o osobním zranění*. Ed. Jiří Němec. Praha, Vyšehrad 1971, s. 109, též: Jiří Němec: *Drama lidské existence*. Praha, Triáda/Filosofia 2024, s. 266.
- [Jiří Němec:] Mohl být orlem, a stal se slepicí? S Jiřím Němcem rozmlouval Bohuslav Blažek. *Kritický sborník* 15, 1995, č. 1–2, s. 106–112;
- [Jiří Němec:] „Téhle knížce by mohl rozumět jediný člověk v Československu.“ Rozhovor s Jiřím Němcem. *Proglas* 8, 1997, č. 5–6, s. 56–61; 9, 1998, č. 5–6, s. 57–61 (podle nahrávky rozhovorů Jana Stříbrného s Jiřím Němcem 1995–1996 přepsal a upravil Jiří Hanuš); též: *Teologický sborník* 7, 2001, č. 4, s. 83–100;
- Jiří Němec: *Zápisníky I (1960–1964)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2018;
- Jiří Němec: *Zápisníky II (1965–1969)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2020, s. 32, 122;
- [Nepodepsáno:] Čs. otolaryngologická společnost (...). *Časopis lékařů českých* 97, 1958, č. 43, 24. 10., s. 1374;
- [Nepodepsáno:] Motivační pozadí dětské hyperkinetické dysfonie. *Informační bulletin Fakulty všeobecného lékařství K. U. v Praze* 2, 1962, č. 5, 5. 5., s. 5–6;

- [Nepodepsáno:] Geschichte des Wiener Arbeitskreises für Psychoanalyse [Dějiny Vídeňského pracovního kruhu pro psychoanalýzu], psychoanalyse.or.at/der-arbeitskreis/geschichte/;
- Karel Neubauer a kol.: *Kompendium klinické logopedie. Diagnostika a terapie poruch komunikace*. Praha, Portál 2018;
- Tomáš Novák: Životopis Milana Machovce. In: *Mistr dialogu Milan Machovec. Sborník k nedožitým osmdesátinám českého filosofa*. Eds. Kamila Jindrová, Pavel Tachecí, Pavel Žďárský. 2., opravené vyd. Praha, Akropolis 2006, s. 18;
- Jan Patočka: Briefe an Krzysztof Michalski. In: *Jan Patočka and the European Heritage. Studia Phaenomenologica. Romanian Journal for Phenomenology*. Vol. VII. Eds. Ivan Chvatík, Cristian Ciocan. Bucharest, Humanitas 2007, s. 99–161, cit. s. 135;
- Igor Andrejevič Poletajev: *Signal o nekotorych ponijatijach kibernetiky*; německy: *Kybernetik. Kurze Einführung in eine neue Wissenschaft*; 3. vyd. Berlin 1964; česky: *Kybernetika*, Praha 1961;
- Příspěvky k teorii a metodologii individuální a skupinové psychoterapie. Sborník statí a překladů*. Ed. Karel Zeman. Praha, Výzkumný ústav psychiatrický 1976 (Zprávy, č. 30);
- Karl Rahner: Křesťanská budoucnost člověka. *Křesťanství dnes. Eseje*. Vybral a uspořádal Jiří Němec. Praha, Horizont 1969, s. 94–105; přeložili Vladimír Benda, Václav Frei a Jiří Němec;
- Karl Rahner: Požadavek „krátkého souhrnu“ křesťanské víry. *Křesťanství dnes. Eseje*. Vybral a uspořádal Jiří Němec. Praha, Horizont 1969, s. 106–116; přeložili Vladimír Benda a Jiří Němec;
- Petr Rezek: *Kosmické aspekty lidské konečnosti*. Praha, [Petr Rezek] 1976x;
- August Ruhs: Caruso, Igor A. (1914–1981) [slovníkové heslo], in: www.encyclopedia.com/psychology/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/caruso-igor-1914-1981;
- Eva Sedláčková: K 75. narozeninám prof. MUDr. M. Seemana, DrSc. *Časopis lékařů českých* 106, 1967, č. 6, 10. 2., s. 167–168;
- Miloslav Seeman: *Sprachstörungen bei Kindern*. Berlin, Volk und Gesundheit 1974 (Schriftenreihe Beiträge zum Sonderschulwesen und zur Rehabilitationspädagogik, Band 12), s. 361;
- Burkhard Stefan Scheible: *Viktor Emil von Gebattel (1883–1976). Leben und Werk*. Institut für Ethik und Geschichte der Medizin der Universität Tübingen 2008, s. 130–131;
- Andrea Skálová: V mé práci se spojil zájem o medicínu, hudbu a jazyky, zdravi.euro.cz, 12. 8. 2010, <https://zdravi.euro.cz/clanky/v-me-praci-se-spojil-zajem-o-medicinu-hudbu-a-jazyky-445762/> (interview s MUDr. Karlem Vrtičkou);
- Miloš Sovák: Patogenesa a prevence koktavosti. *Pedagogika* 5, 1958, č. 5, s. 610–611;
- Eva Syřišťová: Historický přehled psychoterapie schizofrenního onemocnění. In: *Československá psychologie* 6, 1962, č. 1, s. 79–94;

- Radovan Šikl – Dalibor Vobořil: Dějiny československé psychologie v údajích a číslech. *Československá psychologie* 2020, vol. LXIV, Supplement 1; https://admin.archiv-psychologie.cz/uploads/60_Sikl_R_Voboril_D_2020_Dejiny_ceskoslovenske_psychologie_v_udajich_a_cislech_Ceskoslovenska_psychologie_64_Supplement_I_3_42_3522a6037b.pdf
- Pierre Teilhard de Chardin: Víra v mír. *Vesmír* 41, 1962, č. 7, s. 211–212, přeložil Jiří Němec;
- Pierre Teilhard de Chardin: Psychologické podmínky lidského sjednocení. *Duchovní pastýř* 13, 1963, č. 8, 10. 10., s. 151–153, přeložili V. Frei a J. Němec; ve výboru Pierre Teilhard de Chardin: *Místo člověka v přírodě. Výbor studií*. Uspořádal Jiří Němec. Praha, Mladá fronta 1967, s. 142–149, 2. vyd. 1993, tamtéž;
- Pierre Teilhard de Chardin: Shrnutí mého „fenomenologického“ pohledu na svět. Východisko a klíč k celému systému. *Křesťanská revue* 32, 1965, č. 4, 25. 4., Theologická příloha, sešit 2, s. 37–38 (článek Un Sommaire de ma perspective phénoménologique du monde, datovaný New York, 14. ledna 1954);
- Pierre Teilhard de Chardin: *La place de l'homme dans la Nature. Le Groupe zoologique humain*. Paris 1956, 1963; česky: týž: Místo člověka v přírodě. In: *Místo člověka v přírodě*. Ed. Jiří Němec. Přeložili Jiří Němec a Jan Sokol. Praha, Svoboda 1967, s. 7–93, cit. s. 91;
- Anton Terstenjak *Med ljudmi* [1954]; česky: *O lidských vztazích*. Přeložili manželé Valenovi. Řím, Křesťanská akademie 1968;
- Jadwiga Tronczyńska: O práci foniatrické poradny v Lodži. *Československá otolaryngologie* 11, 1962, č. 1, s. 61–63;
- Jadwiga Tronczyńska: Jubileusz profesora doktora med. Miloslava Seemana, *Logopedia*, 1962, č. 4, s. 62–63;
- Asztrik Várszegi OSB, Archabbot Emeritus: Tonus Oecumenicus Sancti Martini in Sacro Monte Pannoniae. Inter arma non semper silent musae! (The idea and practice of ecumenism in the life of a Benedictine monastery during the Cold War between 1946 and 1991), Université de Fribourg [asi 2007], s. 19, www.unifr.ch/webnews/content/200/file/Ton%20oec%20in%20SMP%202019%20BI%20kieg%20ENG.pdf;
- Karel Vrtička: Komplexní rehabilitace laryngektomovaných pacientů. (Komplexe Rehabilitation laryngektomierter Patienten.) Odesláno na „II. Internationaler Kongress über Rehabilitation“, Dresden 11.–15. 6. 1962. *Referátový výběr z otorhinolaryngologie a foniatrie*. Ed. MUDr. Oldřich Lacina. Praha, Státní ústav pro zdravotnickou dokumentační a knihovnickou službu 1962, č. 3, s. 78;
- Vybrané filosofické problémy psychopatologie a normality*. [Uspořádal Petr Rezek a Jiří Němec. Literaturu (s. 139) sestavil Jiří Němec.] Praha, [Petr Rezek] 1976x;
- Alphonse De Waelhens: Poznámky o úzkosti v současné filosofii. *Tvář* 4, 1969, č. 4, duben, s. 37–47; přeložili T. Otýsková, V. Dvořáková a jin [= Jiří Němec];
- Barbara Weissová – Leon Handzel: Otázka familiární koktavosti na podkladě insuficience příštítných tělísek. *Československá otolaryngologie* 11, 1962, č. 1, s. 57–59

❷ Příspěvek Jiřího Němce k ontologii svobody

Tiskem: Příspěvek Jiřího Němce k ontologii svobody. In: *Humanismus v českém filosofickém a politickém myšlení. Patočka, Masaryk, jejich kritikové, interpreti a pokračovatelé*. Eds. Jan Frei, Pavel Sladký, Martin Šimsa. Červený Kostelec, Nakladatelství Pavel Mervart 2024, s. 217–259; Jiří Němec: *Drama lidské svobody. (Studie a eseje z let 1965–1982.)* Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda/Filosofia 2024, s. 283–334.

Archiv bezpečnostních složek, fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV; Archiv Univerzity Karlovy, fond Ladislav Hejdánek, karton 14 (II Korespondence), sl. korespondence s Jiřím Němcem (1962–86); karton 102 (VII Písemná pozůstalost cizích osob), sl. texty Jiřího Němce; Filosofický ústav AV ČR, pozůstalost Karla Kosíka; Nakladatelství Triáda – archiv (písemná pozůstalost) Jiřího Němce.

Rešerše: *Nové knihy* 1967.

[Nepodepsáno:] Zpráva ze zasedání ÚV Svazu čs. spisovatelů. *Literární noviny* 12, 1963, č. 26, 29. 6., s. 2;

Bernard z Clairvaux: *O milosti a svobodném rozhodování – De gratia et libero arbitrio*. Paralelní latinský text a český překlad Markéty Koronthályové s komentářem Ctirada V. Pospíšila. Praha, Karolinum 2004;

Bernard z Clairvaux: *Sermones in Cantica Canticorum*. Česky: *Kázání na Píseň písní*. Přeložila Markéta Koronthályová. Praha, Krystal OP 2017;

Přemysl Blažíček: Svazy a mýty (Svaz spisovatelů). *Student* 4, 1968, č. 29, 17. 7., s. 1. Knižně s původním názvem *Mýtus Svazu spisovatelů*, in: týž: *Kritika a interpretace*. Ed. Michael Špirit. Praha, Triáda 2002, s. 301–304;

Maurice Blondel: *Poznání a jeho východisko* [1906]. In: týž: *Pravda poznání a činu*. Praha, Vyšehrad 1971, s. 28–69;

Maurice Blondel: *Lettre sur les exigences de la pensée contemporaine en matière d'apologétique et sur la méthode de la philosophie dans l'étude du problème religieux*. Saint-Dizier, Thevenot 1896. Česky: Maurice Blondel: *O nárocích soudobého myšlení* [1896]. In: týž: *Pravda poznání a činu*. Praha, Vyšehrad 1971, s. 70–146;

Maurice Blondel: *Pravda poznání a činu*. Uspořádal a doslov napsal Jiří Němec. Přeložili Jaroslav Kohout, Hana Uhlířová a Jan Sokol. Praha, Vyšehrad 1971;

Léon Bloy: *La Femme pauvre* [1897]; česky: *Chudá žena*. Přeložil Josef Heyduk. Praha, Vyšehrad 1969;

Albert Camus, *La Chute* [1956]; česky: *Pád*. Přeložil Miloslav Žilina. Praha, Mladá fronta 1966;

Martin Heidegger: *Wege zur Aussprache* [1937]. *Aus der Erfahrung des Denkens. 1910–1976* (GSA 13), Frankfurt am Main, Klostermann 1983, s. 16–21;

Martin Heidegger: *Principy myšlení. Tvář* 4, 1969, [č. 7], s. 1–6 (poslední, nevydané číslo časopisu). Přeložili Eva Stuchlíková a Jiří Němec;

- Martin Heidegger: *Bytí a čas* [Sein und Zeit (1927)]. Přeložili Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Miroslav Petříček a Jiří Němec. Praha, OIKOYMENH 1996, 2. vyd. 2002, 3. vyd. 2018;
- Martin Heidegger: *O pravdě a Bytí* [Vom Wesen der Wahrheit (1930)]. Z němčiny přeložil a doslov napsal Jiří Němec. Praha, Vyšehrad 1971. 2. vyd. Praha, Vyšehrad/Mladá fronta (Váhy, sv. 10) 1993. 3., revidované vyd. Praha, Triáda 2020;
- Ladislav Hejdánek: Svět bez člověka. *Vesmír* 43, 1964, č. 3, březen, s. 85–87. Knižně in: týž: *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*. Praha, OIKOYMENH 1997, s. 23–31;
- Ladislav Hejdánek: Objev budoucnosti v umění. *Tvář* 1, 1964, 7, září, s. 16–19;
- Ladislav Hejdánek: O pravdě v umění a ve filosofii [1964]. *Plamen* 7, 1965, č. 6, s. 30–35. Knižně in: týž: *O umění*. Ed. Barbora Řebíková. Praha, OIKOYMENH 2014, s. 17–31, cit. s. 30;
- Ladislav Hejdánek: *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*. Praha, OIKOYMENH 1997;
- Ladislav Hejdánek: *O umění*. Ed. Barbora Řebíková. Praha, OIKOYMENH 2014;
- Tomáš Hermann: Janusovská tvář „Dialektiky konkrétního“. Čeští radikální demokraté Karla Kosíka na cestě od historického k systematickému přístupu (marxistické) filosofie. In: Ivan Landa, Jan Mervart (ed.): *Imaginace a forma. Mezi estetickým formalismem a filosofií emancipace. Studie Josefu Zumrovi*. Praha, Filosofický ústav AV ČR/Filosofia 2018, s. 153–175;
- Friedrich von Hügel: Religion and Reality. In: *Essays & Addresses on the Philosophy of Religion*. London/Toronto/New York, J. M. Dent & Sons Limited/E. P. Dutton & Co. 1921, s. 42–66;
- Karel Hvižd'ala: *Dialogy*, Praha, Torst 1997;
- Josef Jedlička: Neschopnost ke svobodě. Dvě kafkovské poznámky. *Host do domu* č. 2/1964, s. 19, 21–25. Knižně jako kapitola I a II in: týž: *Poznámky ke Kafkovi*. [Ed. Jan Vít a Marta Železná.] Praha, Nakladatelství Franze Kafky 1993, s. 3–12;
- Milan Jungmann: *Literárky – můj osud. Kritické návraty ke kultuře padesátých a šedesátých let s aktuálními reflexemi*. Brno, Atlantis 1999;
- Karel Kaplan: „Všechno jste prohráli!“ Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967 Praha, Ivo Železný 1997;
- Arthur Koestler: The Yogi and the Commissar [1942]. In: *The Yogi and the Commissar*. Macmillan 1945;
- Karel Kosík: Filosofické problémy struktury a systému. In: *Problémy marxistické jazykovědy*. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962, s. 24–35;
- Karel Kosík: *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963, 2. vyd. tamtéž 1965, 3. vyd. Academia 1966;

- Karel Kosík: Rozdíl mezi normálností a nenormálností..., *Literární noviny*, 13, 1964, č. 24, 13. 6., s. 5 (příspěvek do ankety). Knižně s názvem Příspěvek do debaty „Diskusně o diskusi“ in: Karel Kosík: *Dialektika, kultura a politika. Eseje a články z let 1955–1969*. Praha, Filosofia 2019 (Sebrané spisy, sv. 4), s. 166–168;
- Karel Kosík: Antinomie morálky. *Plamen* 6, 1964, č. 9, s. 1–4 (výňatek z přednášky proslovené na mezinárodním symposiu „Morálka a společnost“ v Římě v květnu 1964);
- Karel Kosík: *Dialektika, kultura a politika. Eseje a články z let 1955–1969*. Praha, Filosofia 2019 (Sebrané spisy, sv. 4);
- Robert Krumphanzl: Doktor Živago v Československu 1956–1971. *Revolver Revue* 33, 2018, č. 111, červen, s. 200–216;
- Robert Krumphanzl: Jiří Němec a Martin Heidegger, překlady do češtiny, politika a ideologie (převážně v šedesátých letech). *Revolver Revue* 36, 2021, č. 121, březen, s. 125–176;
- Robert Krumphanzl: *Jiří Němec – bibliografie 1952–2022*. Praha, Filozofická fakulta UK 2023;
- Ivan Landa, Jan Mervart (ed.): *Imaginace a forma. Mezi estetickým formalismem a filosofií emancipace. Studie Josefu Zumrovi*. Praha, Filosofický ústav AV ČR/Filosofia 2018;
- Ivan Landa: Kosík, Heidegger a praktický materialismus. In: Ivan Landa, Jan Mervart (ed.): *Imaginace a forma. Mezi estetickým formalismem a filosofií emancipace. Studie Josefu Zumrovi*. Praha, Filosofický ústav AV ČR/Filosofia 2018, s. 177–210;
- Leo Lederer: Existencialismus, Heidegger a politika. *Dějiny a současnost* 7, 1965, č. 10, říjen, s. 9–12;
- [Jan Nedvěd:] *Rozhovor s Janem Nedvědem o Tváři. Připravili Zbyněk Hejda a Andrej Stankovič*. *Střední Evropa* 8, 1993, č. 29, březen, s. 133–145;
- Jiří Němec: Otiskujeme prolog... *Vesmír* 43, 1964, č. 1, leden, s. 9;
- Jiří Němec: Tiché jubileum. *Tvář* 1, 1964, č. 2, 21. 2., s. 10–11;
- Jiří Němec: K filmovému zpracování Kafkovy Proměny. In: *Franz Kafka: Proměna*. Scénář Jan Němec. Spolupráce na scénáři Jiří Němec. [Praha, Filmové studio Barrandov 1964], s. 1–5; též: *Film a doba* 11, 1965, č. 2, únor, s. 84–85; *Revolver Revue* 33, 2018, č. 112, září, s. 214–215, 217;
- Jiří Němec: Básník, který nezná svého jména. *Tvář* 1, 1964, č. 7, září, s. 26–31; též in: *Tvář. Výbor z časopisu*. Uspořádal Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 88–97;
- Jiří Němec: Smysl obrazu a časovost. In: *Podoby*. Ed. Bohumil Doležal. Praha, Československý spisovatel 1967, s. 141–147; též in: *Tvář. Výbor z časopisu*. Uspořádal Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 164–169;
- Jiří Němec: Implikace svobody. *Podoby II. Literární sborník*. Uspořádal Václav Havel. Praha, Československý spisovatel 1969, s. 121–127; též in: *Tvář. Výbor z časopisu*. Uspořádal Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 188–193;

- Jiří Němec: Poznámky. In: Maurice Blondel: *Pravda poznání a činu*. Uspořádal a doslov napsal Jiří Němec. Přeložili Jaroslav Kohout, Hana Uhlířová a Jan Sokol. Praha, Vyšehrad 1971, s. 220–230;
- Jiří Němec: Existenciální analýza v rámci vědní disciplíny. *Janu Patočkovi in memoriam. Miscellanea*. Ed. Jan Vladislav. Praha, Edice Petlice 1978xx (sv. 128), s. 181–197 [v jiném opisu na s. 167–182]. 2. vyd. *Janu Patočkovi in memoriam (Miscellanea)* Ed. Jan Vladislav. [Praha, Kvart 1980xx], s. 100–108. Německy s názvem Stimme – Sprache – Lebensfülle. Existentialanalyse im Rahmen einer medizinischen Disziplin *Zeitschrift für Klinische Psychologie und Psychotherapie* (Freiburg–München) 27, 1979, sešit 3, s. 196–203;
- Jiří Němec: Nové šance svobody *Vokno* [1979xx, č. 2, prosinec, s. 25–32]. Knižně ve sborníku *O svobodě a moci. I*. Köln–Roma, Index–Listy (Doba; 8) 1980, s. 257–268. Dále: *Svědectví* (Paris) 16, 1980/1981, č. 62, říjen 1980, s. 221–229. In: Blanka Císařovská, Vilém Prečan (eds.): *Charta 77: Dokumenty 1977–1989. Přílohy*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2007, s. 383–389; Jiří Němec: *Dopisy z Ruzyně a Nové šance svobody*. Ed. Radim Kopáč. Praha, Pulchra 2011, s. 113–130. Švédsky s názvem Frihetens nya chanser. *Frihet och makt. Röster från Charta 77*. Stockholm, Förlaget Barrikaden 1981, s. 220–232, přeložil Sven B. Svensson. Francouzsky: Les nouvelles chances de liberté. *Istina* (Paris) 28, 1983, č. 2, s. 119–130;
- [Jiří Němec:] Krok stranou Rozhovor Karla Hvíždaly s Jiřím Němcem. *Obsah* 1987xx, září, s. 87–98; datováno září 1984 – leden 1985, Bonn; Podruhé s názvem: O třech pohybech lidské existence. *Proměny* (New York) 27, 1990, č. 4, listopad, s. 18–24; knižně in: Karel Hvíždala: *Dialogy*, Praha, Torst 1997, s. 55–66;
- Jiří Němec: Jan Patočka jako středoevropský filozof a jeho postavení v dnešní fenomenologii [1989]. *Střední Evropa* 14, 1998, č. 81, červen, s. 106–119;
- [Jiří Němec:] „Téhle knížce by mohl rozumět jediný člověk v Československu.“ Vzpomínání Jiřího Němce. *Teologický sborník* 7, 2001, č. 4, s. 83–100;
- Jiří Němec: *Zápisníky I. 1960–1964*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2018;
- Jiří Němec: *Zápisníky II. 1965–1969*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2020;
- Jiří Němec: *Drama lidské svobody*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2024;
- F. N. [= František Novotný]: Úvod. Platón: *Charmidés – Lachés – Lysis – Theagés*. Přeložil a úvod napsal František Novotný. Praha, OIKOYMENH 2019, s. 10;
- Jan Patočka: Gehlenovy názory o úloze umění v antropogenezi. *Divadlo* 16, 1965, č. 2, s. 73–76; v Sebraných spisech: *Umění a čas II*. Ed. Daniel Vojtěch a Ivan Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2004, s. 204–210;
- Jan Patočka: A. Gehlen o moderním výtvarnictví. *Divadlo* 16, 1965, č. 6, s. 77–79; v Sebraných spisech: *Umění a čas II*. Ed. Daniel Vojtěch a Ivan Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2004, s. 211–215;
- Jan Patočka: K prehistorii vědy o pohybu: Svět, země, nebe a pohyb lidského života, *Tvář* 2, 1965, č. 10, prosinec, s. 1–5; v Sebraných spisech Jana Patočky: *Fenomenologické spisy II*. Ed. Pavel Kouba a Ondřej Švec. Praha, OIKOYMENH 2009, s. 192–201;

- Jan Patočka: Úvod do Husserlovy fenomenologie [1965]; v Sebraných spisech Jana Patočky: *Fenomenologické spisy II*. Ed. Pavel Kouba a Ondřej Švec. Praha, OIKOYMENH 2009, s. 7–171;
- Jan Patočka: Ivanov. In: A. P. Čechov – Ivanov, Program Divadla za branou. Praha 1970; v Sebraných spisech Jana Patočky: *Umění a čas I*. Ed. Daniel Vojtěch a Ivan Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2004, s. 454–460;
- Jana Patočková: Krejčův český Čechov (a jiní) na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. *Divadelní revue*, 8. 12. 2007, <https://is.muni.cz/el/1421/podzim2012/DVMA001/um/7947797/> [3. 2. 2022];
- Robin Pech: Člověk – bytost animální, in: *Humanismus v českém filosofickém a politickém myšlení. Patočka, Masaryk, jejich kritikové, interpreti a pokračovatelé*. Eds. Jan Frei, Pavel Sladký, Martin Šimsa. Červený Kostelec, Nakladatelství Pavel Mervart 2024, s. 303–317;
- Platón: *Charmidés – Lachés – Lysis – Theagés*. Přeložil a úvod napsal František Novotný. Praha, OIKOYMENH 2019;
- Karl Rahner: Christentum als Religion der absoluten Zukunft: s názvem: Marxistische Utopie und christliche Zukunft des Menschen. In: K. Rahner: *Schriften zur Theologie*. Bd. 6. Einsiedeln 1965, s. 77–88; s názvem: Christentum als Religion der absoluten Zukunft. In: *Christliche und marxistische Zukunft*. München 1965 (Dokumente der Paulus-Gesellschaft 14: Gespräche um Glauben und Wissen), s. 243–257, und in E. Kellner (Hrsg.): *Christentum und Marxismus – heute*. Wien 1966 (Gespräche der Paulus-Gesellschaft 2), s. 202–213; s názvem: Christliche Zukunft des Menschen. *Orientierung* (Zürich) 29 (1965), s. 107–110; s názvem: Marxistische Utopie und christliche Zukunft des Menschen. In: R. Garaudy – J. B. Metz – K. Rahner: *Der Dialog oder Ändert sich das Verhältnis zwischen Katholizismus und Marxismus*. Reinbek 1966 (rororo 944), s. 9–25. – Česky: Karl Rahner: Křesťanská budoucnost člověka. In: *Křesťanství dnes. Eseje*. Vybral a uspořádal Jiří Němec. Praha, Horizont 1969, s. 94–105. Přeložili Vladimír Benda, Václav Frei a Jiří Němec;
- Guido Schneeberger: *Nachlese zu Heidegger. Dokumente zu seinem Leben und Denken*. Bern 1962;
- Jiří Šotola: Žádný spisovatelský sjezd... [úvodník]. *Literární noviny* 13, 1964, č. 40, 3. 10., s. 1;
- Michael Špirit: Tvář. Pokus o historickou rekonstrukci. In: *Tvář. Výbor z časopisu*. Ed. Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 671–735;
- Michael Špirit: Komentáře. In: *Kritika a interpretace*. Ed. Michael Špirit. Praha, Triáda 2002, s. 365–430;
- Pierre Teilhard de Chardin: Vidět. *Vesmír* 43, 1964, č. 1, leden, s. 9–11 (prolog Teilhardovy knihy *Le Phénomène humain*, Paris, Seuil 1955);
- Pierre Teilhard de Chardin: Vývoj odpovědnosti ve světě. In: týž: *Místo člověka v přírodě. Výbor studií*. Uspořádal Jiří Němec. Praha, Mladá fronta 1967, s. 150–156; též v 2., fotomechanické vydání Praha, Svoboda-Libertas 1993, s. 150–156;

Pierre Teilhard de Chardin: *Místo člověka v přírodě. Výbor studií*. Uspořádal Jiří Němec. Praha, Mladá fronta 1967; též v 2., fotomechanické vydání Praha, Svoboda-Libertas 1993;

Julius Tomin: Počátky dialogu. *Literární noviny* 13, 1964, č. 40, 3. 10., s. 3.

Vznik studie podpořila Grantová agentura ČR (projekt č. 20-26526S – Humanismus české filosofie jako otevřená otázka. Patočka, Masaryk, jejich kritici a pokračovatelé).

Za konzultace a rozhovory nad touto studií a jejími tématy patří dík Alexanderu Matouškovi, Janu Freiovi, Pavlu Sladkému a Michaelu Špiritovi.

③ Drama lidské svobody (Stručná zpráva o vzniku výboru)

Tiskem: část: Úvodem. *Drama lidské svobody*. Praha, Triáda/Filosofia 2024, s. 5–8;

část: Případ článku Idea: *Revolver Revue* 38, 2023, č. 131, s. 191–193.

Tomáš Akvinský: *Summa Theologiae* [1265/1266–1273];

Frederik Jacobus Johannes Buytendijk: *Vorming der jeugd door werkelijk doen*. Amsterdam, Uitgave van de Nederlandse Montessori Vereniging [1932], 28 stran; německy: *Bildung der Jugend durch lebendiges Tun*. Berlin, Der Neue Geist Verlag [1932], 16 stran; česky: F. J. J. Buytendijk: *Výchova mládeže živoucím jednáním*.

Přeložil R. Voříšek. *Řád* 1, 1934, č. 9–10, s. 534–547; týž: *Vzdělávání mládeže živoucím konáním*. Přeložila [Otilie Pastorová], in: *První krok z vězení veřejné školy do kvetoucí zahrady mládí. Kurs o škole*. Stará Říše, Marta Florianová 1935, s. 7–43;

F. J. J. Buytendijk: *Člověk a zvíře*. Přeložil Jiří Němec, in: *Duchovní pastýř* 13, 1963, č. 3, 10. 3., s. 50 (kapitola z Buytendijkovy knihy *Mensch und Tier*, 1958);

Frederik Jacobus Johannes Buytendijk: *Zvláštní biologické postavení člověka*. Přeložili J. Němec a E. Stuchlíková. In: *Bolest a naděje. Deset esejů o osobním zrání*. Ed. Jiří Němec. Praha, Vyšehrad 1971, s. 195–219 (Die biologische Sonderstellung des Menschen, 1961);

Frederik Jacobus Johannes Buytendijk: *Osobní odpověď na bolest*. Přeložil O. Veselý. In: *Bolest a naděje. Deset esejů o osobním zrání*. Ed. Jiří Němec. Praha, Vyšehrad 1971, s. 220–240 (Die persönliche Antwort, 1948);

Bohumil Doležal: *Bludný kruh „demokratického socialismu“* [1998]. In: týž: *Češi, Evropa, smíření*. Ed. Michael Špirit. Praha, Argo 2021, s. 193–201;

Martin Heidegger: *Wege zur Aussprache* [1937]. *Aus der Erfahrung des Denkens. 1910–1976* (GSA 13), Frankfurt am Main, Klostermann 1983, s. 16–21;

Gilbert Keith Chesterton: *Morálka Stevensonova díla*. Přeložil Timotheus Vodička. *Řád* 1, 1934, č. 9–10, s. 512–523;

- Filip Jaroš – Jiří Klouda: „Humanistická antropologie“ Adolfa Portmanna: její recepcce a role v českém neoficiálním myšlení. *Humanismus v českém filosofickém a politickém myšlení. Patočka, Masaryk, jejich kritikové, interpreti a pokračovatelé*. Eds. Jan Frei, Pavel Sladký, Martin Šimsa. Červený Kostelec, Nakladatelství Pavel Mervart 2024, s. 319–340;
- Stanislav Komárek: O Jiřím Němcovi. In: *Homines scientiarum II. Třicet příběhů české vědy a filosofie*. Eds. Dominika Grygarová, Tomáš Hermann, Antonín Kostlán, Michal Šimůnek, Tomáš Petráň. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR/Pavel Mervart 2015, s. 239–240;
- Emanuel Mandler: Realismus a radikalismus. *Tvář* 4, 1969, č. 1, s. 7–11; též in: *Tvář. Výbor z časopisu*. Uspořádal Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 339–346;
- Emanuel Mandler: Naše světové stíny. *Tvář* 4, 1969, č. 6, s. 6–11; též in: *Tvář. Výbor z časopisu*. Uspořádal Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 390–398;
- Emanuel Mandler: Se stranou proti straně, *Student* 4, 1968, č. 19, 7. 5., s. 1, 5;
- Jiří Němec: Idea [1969]. *Revolver Revue* 38, 2023, č. 131, s. 195–197; též in: týž: *Drama lidské svobody. Studie a eseje z let 1965–1982*. Praha, Triáda/Filosofia 2024, s. 70–74;
- Jiří Němec: Cesty ke kosmologii [1976]. In: týž: *Drama lidské svobody. Studie a eseje z let 1965–1982*. Praha, Triáda/Filosofia 2024, s. 161–174;
- Jiří Němec: *Drama lidské svobody. Studie a eseje z let 1965–1982*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda/Filosofia 2024. 344 strany;
- Jiří Němec: Nad autorem a dílem. *Robert Louis Stevenson: Podivný případ Dr. Jekylla a pana Hyda – Markheim – Kumpáni*. Přeložila a poznámkami doplnila Jarmila Fastrová. Praha, Mladá fronta 1958, s. 141–145; 2. vyd. Praha, Mladá fronta 1964, s. 137–142;
- Jiří Němec: Předmluva k francouzskému překladu Zapomenutého světla od J. Demla [1981]. *Paternoster* (Wien) č. 6/1984, s. 82–90;
- Martin Hybler – Jiří Němec: Perspektivy solidarity [asi 1981]. *Svědectví* (Paris) 17, 1981/1983, č. 66, duben 1982, s. 275–282; in: titíž: *Únos Európy. Divertimento k filosofii dějin. Část 1*. Praha 1982 (samizdat), s. 13–34; další vydání: 1983, s. 7–17; 1985, s. 13–29; 1994, s. 11–23;
- Jiří Němec: Jan Patočka jako středoevropský filozof a jeho postavení v dnešní fenomenologii [1989]. *Střední Evropa* 14, 1998, č. 81, červen, s. 106–119;
- Jiří Němec: *Zápisníky II (1965–1969)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2020 (Spisy Jiřího Němce; 5);
- Jan Patočka: *O smysl dneška*. Praha, Mladá fronta 1969; Purley, Rozmluvy 1987; v Sebraných spisech Jana Patočky: *Češi I*. Praha 2006;
- Maurice Merleau-Ponty: *Phénoménologie de la perception* [1945]; česky: *Fenomenologie vnímání*. Přeložil Jakub Čapek. Praha, OIKOYMENH 2013, s. 524;
- Stanislav Sousedík: Besedy s Janem Patočkou In: týž: *O co šlo. Články a studie z let 1965–2011*. Praha, Vyšehrad 2012, s. 71–83 a srov. s. 174;

- Stanislav Sousedík: O Jiřím Němcovi. In: *Homines scientiarum II. Třicet příběhů české vědy a filosofie*. Eds. Dominika Grygarová, Tomáš Hermann, Antonín Kostlán, Michal Šimůnek, Tomáš Petráň. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR/Pavel Mervart 2015, s. 235–238;
- Robert Louis Stevenson [a Lloyd Osbourne]: *The Ebb-Tide* [1894 (v roce, kdy zemřel)], česky: Odliv, in: *Pavilon na písčinách*. Praha, Vyšehrad 1950, s. 621–622, přel. Hana Šnajdrová a Břetislav Hodek, Praha, Vyšehrad 1950;
- Jan Tesař: Mýtus „pražského jara“ a realita československého disentu. In: týž: *Co počít ve vlkově břiše*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2018.

4 „Ekumenismus jako křesťanský úkol č. 1“

Tiskem: *Křesťanská revue* 90, 2023, č. 3, srpen [vyšlo v únoru 2024], s. 7–12.

- Alfred Fuchs: Unionistická konference v Praze. *Křesťanská revue* 3, 1929/1930, č. 1, 18. 9. 1929, s. 20–22;
- Alfred Fuchs: O probabilism. *Křesťanská revue* 5, 1931/1932, č. 9, 15. 6. 1932, s. 275–279;
- Alfred Fuchs: Boj katolíků v Třetí říši. *Křesťanská revue* 7, 1933/1934, č. 7, 15. 4. 1934, s. 213–216; č. 8–9, 15. 6. 1934, s. 254–256;
- Ladislav Hejdánek: Pierre Teilhard de Chardin. [Předneseno 17. 10. 60 v Plzni (na pastorační konferenci).] In: *Archiv Ladislava Hejdánka*, www.hejdanekeu/Archive/Collection?collection=ko0024;
- Jan Milíč Lochman: Cesty ekumenismu. *Křesťanská revue* 15, 1948, č. 7, s. 190–194;
- Jiří Němec: Svědecká služba umění. K duchovnímu pozadí románového díla Grahama Greena. *Křesťanská revue* 31, 1964, č. 6, 25. 6., s. 155–162. • Kratší verze studie.
- jin [= Jiří Němec]: Padesátému výročí smrti Charlese Péguého... *Křesťanská revue* 32, 1965, č. 2, 25. 2., s. 46.
- jin – KŠ [= Jiří Němec – Karel Šprunk]: Ve výboru polemických statí kolem Hochhutova Zástupce... *Křesťanská revue* 33, 1966, č. 1–2, 5. 2., s. 32–33;
- Rozhovor o revoluci. *Křesťanská revue* 34, 1967, č. 7–8, říjen, s. 185–189; záznam diskuse, diskutující Jiří Němec, Josef Smolík, Pavel Filipi a Ladislav Hejdánek;
- Jiří Němec: Revue semper reformanda? *Křesťanská revue* 35, 1968, č. 1, leden, s. 3;
- Jiří Němec: Katolík se dívá na evangelíky. *Český bratr* 46, 1970, č. 1, leden, s. 7–8;
- [Jiří Němec:] „Téhle knížce by mohl rozumět jediný člověk v Československu.“ Vzpomínání Jiřího Němce. *Teologický sborník* 7, 2001, č. 4, s. 83–100.
- Jiří Němec: *Zápisníky II (1965–1969)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2020 (Spisy Jiřího Němce; 5), s. 73;
- Emanuel Rádl: Krise církví. *Křesťanská revue* 4, 1930/1931, č. 7, 18. 3. 1931, s. 214–217, cit. 215;
- J. B. Souček: Dvojitý pojetí ekumenismu. *Křesťanská revue* 15, 1948, č. 6, s. 151–156;

- Josef Staněk: Spolupráce s katolíky. Podnět k diskusi. *Křesťanská revue* 14, 1947, č. 9, s. 264–267;
- J. Matoušková: Prof. Hromádka a ekumenismus. *Křesťanská revue* 1, 1949, č. 6, s. 190–191;
- Jan Šimsa: Byl pro nás Josef Bohumil Souček vůdcem? In: *Modrá kniha. Sborník vydaný ku příležitosti šedesátin Jiřího Němce a padesátin Sváti Karáska*. Ed. Daniela Benešová. Praha, Inverze 1992, s. 20–24;
- Milena Šimsová: Milena Šimsová: *Dlouhý běh Jana Šimsy. Vzpomínky, články, rozhovory, dokumenty, dopisy*. Praha, Eman 2020, s. 146–147; 157–158;
- Martin Vaňáč: *Ekumenismus v České republice. Příspěvek ke studiu ekumenických vztahů v České republice na pozadí vztahu k církvím v letech 1918–2000*. Diplomová práce. Praha, KTF UK 2001;
- Martin Vaňáč: Křesťanské církve v českých zemích v 60. letech (1960–1968). *Getsemany* 2001, č. 121, říjen.

Překlady Jiřího Němce v *Křesťanské revui*:

- Pierre Teilhard de Chardin: Shrnutí mého „fenomenologického“ pohledu na svět. Východisko a klíč k celému systému. *Křesťanská revue* 32, 1965, č. 4, 25. 4., Theologická příloha, sešit 2, s. 37–38;
- Friedrich Heer, August Maria Knoll, Helmut Gollwitzer: Střetnutí s „Římem“ [...]. *Křesťanská revue* 33, 1966, č. 1–2, 5. 2., s. 33–34; překladatelé neuvedeni [přeložili Jiří Němec – Karel Šprunk];
- Claude Tresmontant: Odkaz hebrejského učení. *Duchovní pastýř* 16, 1966, č. 6, 10. 6., s. 109–110; překladatel neuveden [přeložil Jiří Němec];
- Simone Weilová: Lidský život je nemožný. *Křesťanská revue* 33, 1966, č. 8–9, 5. 11., s. 207–208;
- Karl Jaspers: Kdo je člověk? *Křesťanská revue* 35, 1968, č. 7, září, s. 154–157; přeložili A. Rausch a J. Němec.

5 Jiří Němec a Martin Heidegger, překlady do češtiny, politika a ideologie (převážně v šedesátých letech)

- Tiskem: Jiří Němec a Martin Heidegger, překlady do češtiny, politika a ideologie (převážně v šedesátých letech). *Revolver Revue* 36, 2021, č. 121, březen, s. 125–176; [Úryvek s názvem] Jeden příklad, jak se ustavovala heideggerovská terminologie. *Mosty a řeka. Sborník Jiřímu Michálkovi k 80. narozeninám*. Červený Kostelec, Mervart 2021, s. 401–411.

Archiv bezpečnostních složek, fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1; Nakladatelství Triáda – archiv (písemná pozůstalost) Jiřího Němce, archiv Ladislava Hejdánka. Sdělení Jaromíra Kučery (2019), Jana Nedvěda (2018), Ireny Šnebergové

(2020–2021) a e-mailová korespondence s Bohumilem Doležalem a Janem Sokolem (2020).

Rešerše: *Nové knihy 1968–1972; Dějiny a současnost 1965.*

- (a) [= Irena Šnebergová]: Irena Šnebergová [autorské heslo]. In: *Slovník českých filozofů*. Ed. Jiří Gabriel. Brno, Masarykova univerzita 1998;
- Milan Blahynka: Metody a cíle. Ke kritice a ne-kritice poezie v šedesátých letech. In: *Literární měsíčník* č. 1/1976, leden, s. 70–75; též v rozšířené podobě s názvem Spiritualistická recidiva. K atmosféře a zápasům v české literatuře šedesátých let. In: M. B.: *Pozemská poezie*. Praha, Československý spisovatel 1977, s. 209–223;
- Přemysl Blažíček: *Sebeuvědomění poezie. Nad básněmi Vladimíra Holana* [1964–1969]. In: *Knihy o poezii. Holan / Toman*. Ed. Michael Špirit. Praha, Triáda 2011, s. 7–188;
- Ján Bodnár: Heideggerova nová iniciatíva vo filozofii. In: Ján Bodnár aj. (ed.): *Existencializmus a fenomenológia*. Bratislava, Obzor 1967, s. 213–241;
- Albert Camus: *Mor* [1947]. Přeložila Milena Tomášková. Praha, Odeon 1968, s. 138;
- Bohumil Doležal: Holanova Noc s Hamletem [1965]. In: *Netrpěná literatura*. Ed. Petr Šrámek. Praha, Torst 2007, s. 155–165;
- Bohumil Doležal: Avantgardismus jako ideologie [1969]. In: *Netrpěná literatura*. Ed. Petr Šrámek. Praha, Torst 2007, s. 271–282;
- Ivan Dubský: Heidegger o technice a bytí. *Dějiny a současnost* č. 2/1965, s. 10–12;
- Ivan Dubský: Nietzsche: Advent nihilismu. *Dějiny a současnost* č. 4/1965, s. 18–21, knižně in: I. D.: *O Nietzscheovi*. Praha, Edice RR 2016, s. 15–25;
- Ivan Dubský: Domov a bezdomoví. *Filosofický časopis* č. 2/1966, s. 181–197; knižně in: I. D.: *Per viam. Stati a eseje*. Praha, Torst 2003, s. 13–44;
- Ivan Dubský: Na cestě. *Filosofický časopis* č. 5–6/1969, prosinec, s. 703–713; knižně in: I. D.: *Per viam. Stati a eseje*. Praha, Torst 2003, s. 45–66;
- Ivan Dubský: *Ve věci Heidegger. Problém Heideggerovy biografie*. Praha, OIKOYMENH 1997;
- Vratislav Effenberger: Mýtus Henri Rousseau. *Dějiny a současnost* č. 2/1965, s. II–IV;
- Karel Floss: Hledání a klopýtání s Jiřím Němcem. In: K. F.: *Dávné inspirace a nové výzvy*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2019, cit. s. 387;
- Arthur Geuss: M. Heidegger a umělecké dílo. *Filosofický časopis* č. 5/1967, s. 676–685;
- Václav Havel: O úhybném myšlení [Projev na konferenci Svazu československých spisovatelů v červnu 1965]. In: *Sešity pro mladou literaturu* č. 21/1968, s. 35–39, ve Spisech Václava Havla, sv. 3, *Eseje a jiné texty z let 1953–1969*. Ed. Jan Šulc a Jarmila Višková. Praha, Torst 1999, s. 666–684;
- Martin Heidegger: *Bytí a čas* [*Sein und Zeit* (1927)]. Přeložili Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Miroslav Petříček jr. a Jiří Němec. Praha, OIKOYMENH 1996, 2. vyd. 2002, 3. vyd. 2018;
- Martin Heidegger: Was ist Metaphysik? [1929]. In: Gesamtausgabe (GA). Band 9. *Wegmarken*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 1976, s. 103–122;

- Martin Heidegger: Vom Wesen des Grundes [1929]. In: GA 9. *Wegmarken*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 1976, s. 123–175;
- Martin Heidegger: Vom Wesen der Wahrheit [1930]. In: GA 9. *Wegmarken*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 1976, s. 177–202;
- Martin Heidegger: Einführung in die Metaphysik [1935]. In: GA 40. *Einführung in die Metaphysik*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 1983;
- Martin Heidegger: Der Ursprung des Kunstwerkes [1935/1936]. In: GA 5. *Holzwege*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 1977, s. 1–74;
- Martin Heidegger: Hölderlin und das Wesen der Dichtung [1936]. In: GA 4. *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 1981, s. 33–48;
- Martin Heidegger: Die Zeit des Weltbildes [1938]. In: GA 5. *Holzwege*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 1977, s. 75–113;
- Martin Heidegger: Brief über den Humanismus [1946]. In: GA 9. *Wegmarken*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 1976, s. 313–364;
- Martin Heidegger: Der Spruch des Anaximander [1946]. In: GA 5. *Holzwege*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 1977, s. 321–373, cit. s. 334 (308);
- Martin Heidegger: Die Frage nach der Technik [1953]. In: GA 7. *Vorträge und Aufsätze*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 2000, s. 5–36; česky s názvem Otázka techniky. In: M. H.: Věda, technika a zamyšlení. Přeložili Jiří Michálek, Jana Kružíková a Ivan Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2004, s. 36–60;
- Martin Heidegger: Grundsätze des Denkens [1957] In: GA 11. *Identität und Differenz*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann 2006, s. 125–140;
- Martin Heidegger: Co je metafyzika [Was ist Metaphysik? (1929)]. Přeložili Bedřich Baumann a J. Ch. [= Jindřich Chaloupecký]. *Listy* č. 3/1947, 15. února, s. 377–386, znovu česky s názvem Co je metafyzika? in: M. H.: Co je metafyzika. Přeložil Ivan Chvatík. Praha, ISE/Oikúmené 1993, s. 37–67;
- Martin Heidegger: Hölderlin a podstata básnictví [Hölderlin und das Wesen der Dichtung (1936)]. Přeložili Věra Böhmová-Linhartová a Jan Patočka. *Tvář* č. 1/1965, leden, s. 18–23;
- [Martin Heidegger:] Co je člověk? Myšlenky Martina Heideggera [Einführung in die Metaphysik (1935), Brief über den Humanismus (1946)]. Vybral a přeložil Jiří Němec. *Tvář* č. 6/1965, červen, s. 28–29;
- [Martin Heidegger:] Výbor z díla Sein und Zeit [1927]. Přel. Stanislav Vitek. In: *Antologie existencialismu I*. Praha, Katedra marxistické filosofie, Vysoká škola politická ÚV KSČ 1967, s. 29–135;
- [Martin Heidegger:] Doba, kdy svět je obrazem [Die Zeit des Weltbildes (1938)]. Přel. Stanislav Vitek. In: *Antologie existencialismu I*. Praha, Katedra marxistické filosofie, Vysoká škola politická ÚV KSČ 1967, s. 137–159;
- Martin Heidegger: Polní cesta [Der Feldweg (1953)]. Přeložil [a úvod napsal] Arthur Geuss. *Orientace*, č. 4/1968, s. 87–88;

- Martin Heidegger: Zrození uměleckého díla [Der Ursprung des Kunstwerkes (1935/1936)]. Přeložila [a Poznámku překladatele napsala] Irena Michňáková. *Orientace* č. 5/1968, s. 53–62 [k sazbě 1. 10. 1968]; č. 6/1968, s. 75–83 [k sazbě 12. 11. 1968]; č. 1/1969, s. 84–93 [k sazbě 9. 1. 1969];
- Martin Heidegger: Polní cesta [Der Feldweg (1953)]. Polní cesta. Přeložil -ov- [= asi Otakar Veselý]. *Arch* (České Budějovice) č. 1/1969, s. 17–19;
- Martin Heidegger: Věk obrazu světa [Die Zeit des Weltbildes (1938)]. Přeložil Jaromír Loužil, verše přeložil Miroslav Červenka. *Orientace* 4, č. 5/1969, s. 59–64; 6/1969, s. 47, 50–51 [rukopisy předány tiskárně 20. 10. 1969; k tisku schváleno 17. 12. 1969];
- Martin Heidegger: Principy myšlení [Grundsätze des Denkens (1958)]. Přeložili Eva Stuchlíková a Jiří Němec. *Tvář* [č. 7/1969], s. 1–6 (poslední, nevydané číslo); knižně in: *Tvář. Výbor z časopisu* Ed. Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 555–562; též paralelní německo-české vydání v knize M. H. *Básnický bydlí člověk*. Přeložil Ivan Chvatík. Praha, ISE/OIKÚMENÉ 1993, s. 162–183;
- Martin Heidegger: Bytie a čas [Sein und Zeit (1927); § 1–11]. Přeložil Bohumil Valehrach. In: Ján Bodnár, Michal Krajčovič, Jan Patočka, Elena Várossová (eds.): *Antológia z diel filozofov. Pragmatizmus – realizmus – fenomenológia – existencializmus*. Bratislava, EPOCHA 1969 september, s. 295–339;
- Martin Heidegger: *O pravdě a Bytí* [Vom Wesen der Wahrheit (1930)]. Z němčiny přeložil a doslov napsal Jiří Němec. Praha, Vyšehrad 1971. 2. vyd. Praha, Vyšehrad/Mladá fronta (Váhy, sv. 10) 1993. 3., revidované vyd. Praha, Triáda 2020;
- Martin Heidegger: „...básnický bydlí tak člověk...“ [„...dichterisch wohnet der Mensch...“ (1951)] [Přeložil Jiří Němec.] Olomouc, Texty přátel 1978xx; Paternoster (Wien) 1985, č. 9–10, s. 12–26; *Bítov. Archy pro poesii, kritiku, život*, sv. 5–6/1993, listopad, s. 1–18; knižně paralelní německo-české vydání: M. H.: *Básnický bydlí člověk*. Přeložil Ivan Chvatík. Praha ISE, edice OIKÚMENÉ 1993, s. 76–101, 2., opravené knižní vydání Praha, OIKOYMENH 2006, s. 82–111;
- Martin Heidegger: *Bytí a čas* [Sein und Zeit (1927)]. Přeložili Ivan Chvatík, Pavel Kouba, Miroslav Petříček a Jiří Němec. Praha, OIKOYMENH 1996, 2. vyd. 2002, 3. vyd. 2018;
- Jiří Hendrych: K dalšímu rozvoji našeho socialistického umění. *Rudé právo* 46, 1965, č. 333, 1. 12., s. 3.
- Tomáš Hermann: Disent a filosofie. Podmínky a podoby svobodné tvorby po konsolidaci. In: Jiří Suk a kol. (ed.): *Šest kapitol o disentu*. Praha, ÚSD AV ČR 2017, s. 159–222;
- Tomáš Hermann: Janusovská tvář „Dialektiky konkrétního“. Čeští radikální demokraté Karla Kosíka na cestě od historického k systematickému přístupu (marxistické) filosofie. In: Ivan Landa, Jan Mervart (ed.): *Imaginace a forma. Mezi estetickým formalismem a filosofií emancipace. Studie Josefu Zumrovi*. Praha, Filosofický ústav AV ČR/Filosofia 2018, s. 153–175;

- Friedrich-Wilhelm von Herrmann: *Pravda o myšlení Martina Heideggera*. Sestavil, přeložil a k vydání připravil Aleš Novák. Praha, Togga 2017.
- Josef Hiršal – Bohumila Grögerová: *Let let. Pokus o rekapitulaci*. Praha, Torst 2007, s. 857 (časový údaj o Patočkově návratu na FF UK);
- Friedrich Hölderlin: *Patmos* [1803]. Přeložil Rio Preisner. *Tvář* č. 8/1965, s. 10–12;
- Karel Hrubý: *Cesty komunistickou diktaturou. Kritické studie a eseje*. Ed. Karel Hrubý a Tomáš Hermann. Praha, Argo 2018;
- Milan Jankovič: *Dílo jako dění smyslu* [1968]. Praha, ÚČSL ČSAV/Pražská imaginace 1992, cit. s. 15–17;
- Karl Jaspers: Skutečnost [úryvek z knihy *Existenzphilosophie* (1938)]. Přeložili Jiří Navrátil a J. Ch. [= Jindřich Chalupecký]. *Listy* č. 3/1947, 15. února, s. 387–401;
- Jin [= Jiří Němec]: Edice Váhy *Katolické noviny* č. 22/1969, 1. 6., [nepaginovaný užší list vložený mezi s. 2 a 3];
- Tony Judt: *Falešné ideje, cizí krev. Francouzská inteligence 1944–1956* [*Past Imperfect. French Intellectuals, 1944–1956*, 1992]. Přeložil Martin Pokorný. Praha, Prostor 2018, cit. s. 94, 228, 292;
- Karel Kosík: *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka a světa* [1962]. Praha, Academia 1966;
- Daniel Kroupa: Heidegger in Communist Czechoslovakia. Translated by Josef Moural. In: Jeff Love (ed.): *Heidegger in Russia and Eastern Europe*. Lanham, Rowman Littlefield International 2017, s. 225–248;
- Robert Krumphanzl: Bibliografie Jiřího Němce. *Kritický sborník* č. 4/1999, s. 63–94; [Robert Krumphanzl: nepublikovaný rozhovor s Jiřím Němcem, leden 1999];
- Ivan Landa: Kosík, Heidegger a praktický materialismus. In: Ivan Landa, Jan Mervart (ed.): *Imaginace a forma. Mezi estetickým formalismem a filosofií emancipace. Studie Josefu Zumrovi*. Praha, Filosofický ústav AV ČR/Filosofia 2018, s. 177–210;
- Ludwig Landgrebe: *Filosofie přítomnosti. Německá filosofie 20. století* [*Philosophie der Gegenwart*, 1952]. Přeložila Eva Stuchlíková. Přemluva Jan Patočka. Praha, Academia 1968;
- Leo Lederer: Existencialismus, Heidegger a politika. *Dějiny a současnost* 7, 1965, č. 10, říjen, s. 9–12;
- Jan Lopatka: Co je literární skupina? Přednáška. In: J. L.: *Šifra lidské existence*. Ed. Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 426–440, cit. s. 436;
- Ladislav Major: Heidegger a Hegel. *Filosofický časopis* č. 4/1964, s. 539–546; [Emanuel Mandler:] Na držení pozic jsem nikdy nebyl. (S Emanuelem Mandlerem o komunismu, revui *Tvář*, reformistech, výrobě plastikových figurek etc. hovoří Adam Drda.) *Revolver Revue* č. 32/1996, září, s. 209–232, cit. s. 213, knižně in: Terezie Pokorná a Edita Onuferová (ed.): *RR rozhovory*. Praha, Edice Revolver Revue 2016, s. 286–306;
- Jiří Michálek: Pravda bytí a bytí bez pravdy. In: *Být místem Bytí. Tři příspěvky ke studiu Martina Heideggera*. Praha, Karolinum 2017, s. 36–48, cit. s. 47;

- Jiří Michálek: Heideggerovo slovo „das Ereignis“. *Filosofický časopis* č. 6/2017, s. 957–965;
- Karel Michňák: Heidegger a osudy „boha metafyziky“. *Filosofický časopis* č. 5/1967, s. 686–702;
- Karel Michňák: Ke kritice humanismu a antropologismu. *Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et historica* č. 1/1968, s. 57–82;
- Irena Michňáková: Poznámku překladatele [k překladu studie M. H. Zrození uměleckého díla *Orientace* č. 1/1969, s. 93–94 [k sazbě 9. 1. 1969];
- [Jan Nedvěd:] Rozhovor s Janem Nedvědem o „Tváři“. Připravili Zbyněk Hejda a Andrej Stankovič. *Střední Evropa*, č. 29/1992, s. 133–145, č. 30/1993, květen, s. 92–102, cit. č. 29, s. 136–137, též s úvodem a vysvětlivkami Michaela Špirita in: *Bubínek Revolveru* 15. 5. 2019, <http://www.bubinekrevolveru.cz/rozhovor-o-tvari-in-interview-zbynka-hejdy-andreje-stankovice-s-uvodem-michaela-spirita>;
- [Jiří Němec:] Středoevropský úděl. Rozhovor s Jiřím Němcem. Vedl Josef Forbelský. *Literární noviny* č. 6/1995, 9. 2., s. 5;
- Jiří Němec: Jan Patočka jako středoevropský filozof a jeho postavení v dnešní fenomenologii [1989]. *Střední Evropa* č. 81/1998, červen, s. 106–119, cit. s. 117–118;
- Jiří Němec: *Zápisníky I (1960–1964)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2018, passim;
- Jiří Němec: *Zápisníky II (1965–1969)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2020, passim;
- Anna Paloušová: Martin Heidegger – bibliografie. *Filosofický časopis* č. 5–6/1969, prosinec, s. 813–824;
- Jan Patočka: *Aristotelés. Přednášky z antické filosofie* [1949]. Část V. Praha 1994, s. 109;
- Jan Patočka: *Negativní platonismus* [1953]. Praha, OIKOYMENH 2007, s. 46;
- Jan Patočka: Věčnost a dějinnost. In: týž: *Péče o duši I*. Sebrané spisy Jana Patočky 1. Ed. Ivan Chvatík a Pavel Kouba. Praha, OIKOYMENH 1996, s. 139–242;
- Jan Patočka: Nadcivilizace a její vnitřní konflikt. In: týž: *Péče o duši I*. Sebrané spisy Jana Patočky 1. Ed. Ivan Chvatík a Pavel Kouba. Praha, OIKOYMENH 1996, s. 243–302;
- Jan Patočka: Aristotelova filosofická přírodověda [1964]. In: *Aristotelés, jeho předchůdci a dědicové*. Ed. Ivan Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2018, s. 80–223, cit. s. 200;
- Jan Patočka: Aristoteles. *Dějiny a současnost* č. 3/1965, s. 10–12;
- Jan Patočka: O Burckhardtově pojetí renesance. *Dějiny a současnost* č. 4/1965, s. 4–8, č. 5/1965, s. 23–27;
- Jan Patočka: Co je existence? *Filosofický časopis* č. 5–6/1969, prosinec, s. 682–702;
- Jan Patočka: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Ed. Jiří Polívka. Praha, ISE/Archiv Jana Patočky 1995;
- [Jindřich Pokorný:] Kádrový posudek si každý napsal sám. S Jindřichem Pokorným hovoří Adam Drda a Viktor Karlík. *Revolver Revue* č. 39/1999, leden, s. 313–333,

- cit. s. 332, knižně in: Terezie Pokorná a Edita Onuferová (ed.): *RR rozhovory*. Praha, Edice Revolver Revue 2016, s. 421–440;
- R. [redakční poznámka]: Studie Hölderlin a podstata básnictví... *Tvář* č. 1/1965, leden, s. 18;
- Vítězslav Ržounek: Různost a jednota. K problémům naší současné literatury. *Rudé právo* 29. 7. 1965, s. 3;
- Vítězslav Ržounek: K diskusi okolo měsíčníku *Tvář* [1966]. In: *Proti proudu. Stati z let 1963–1973*. Praha, Československý spisovatel 1974, s. 121–134;
- Quido Schneeberger: *Nachlese zu Heidegger. Dokumente zu seinem Leben und Denken*. Bern 1962;
- Theodor Schwarz: Existencialismus M. Heideggera. Přeložil mž. *Filosofický časopis* č. 5/1970, prosinec, s. 730–756;
- Ivan Skála: Oč se přeme. Poznámky k otázkám umění. *Rudé právo* 5. 10. 1965, s. 3, 6. 10. 1965, s. 3;
- Josef Smolík: *Současné pokusy o interpretaci evangelia*. Praha, ISE/Oikúmené 1993;
- Stanislav Sousedík: Platón, klasik filosofického dialogu. *Dějiny a současnost*, č. 1/1965, s. 35–37;
- Stanislav Sousedík: Besedy s Janem Patočkou In: týž: *O co šlo. Články a studie z let 1965–2011*. Praha, Vyšehrad 2012, s. 71–83 a srov. s. 174;
- Jan Šindelář: Úvod. In: *Antologie existencialismu I*. Praha, Katedra marxistické filosofie, Vysoká škola politická ÚV KSČ 1967, s. 5–22;
- Irena Šnebergová [Michňáková]: K problému novodobého českého filosofického pojmosloví. Fragment I [1973]. In: *Po cestách naléhavosti myšlení. Sborník prací, jejichž smyslem je především destrukce samozřejmosti. Věnováno Josefu Zumrovi k 65. narozeninám*. Ed. Irena Šnebergová. Praha, Filosofický ústav AV ČR 1993, s. 247–255;
- Irena Šnebergová: Když se nedostává slov... *Filosofický časopis* č. 4/1998, srpen, s. 581–596;
- Michael Špirit: *Tvář*, Pokus o historickou rekonstrukci. In: *Tvář. Výbor z časopisu*. Ed. Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 671–730;
- Michael Špirit: Článeková bibliografie časopisu *Tvář*. www.ipsl.cz;
- Ladislav Štoll: Ještě k otázce generačního subjektivismu [1964]. In: týž: *Umění a ideologický boj*, sv. 2, 1972, s. 274;
- [Ivo Tretera:] Freiheit in Prag. *Der Spiegel* č. 11/1967, 6. 3., s. 131;
- Aviezer Tucker: *Fenomenologie a politika. Od J. Patočky k V. Havlovi*. Přeložila Klára Cabalková. Olomouc, Votobia 1997, cit. s. 22;
- V. Č. [= Václav Černý]: Zasnivení do existencialismu? *Kritický měsíčník* č. 9–10/1947, 30. 5., s. 249–251;
- Lubomír Vaculík: Křivá tvář rozpaků. *Rudé právo* 45, 25. 4. 1965, nedělní příloha, s. 2;
- Simone Weil: *La Connaissance surnaturelle*. Paris, Gallimard 1950, s. 24;
- (az, as) [= Antonín Zouhar, Alena Sobotková]: Karel Michňák [heslo]. In: *Slovník českých filozofů*. Ed. Jiří Gabriel. Brno, Masarykova univerzita 1998;

[Josef Zúmr:] Rozhovor s Josefem Zúmrem. Vedli Roman Kanda a Jan Mervart. In: Ivan Landa, Jan Mervart (ed.): *Imaginace a forma. Mezi estetickým formalismem a filosofií emancipace. Studie Josefu Zúmrovi*. Praha, Filosofický ústav AV ČR/Filosofia 2018, s. 323–369, cit. s. 347–348.

Za připomínky k textu patří dík Janu Freiovi, Tomáši Hermannovi, Robertu Kanóczovi, Alexanderu Matouškovi, Jiřímu Michálkovi, Davidu Němcovi, Terezii Pokorné a Pavlu Sladkému.

Vznik studie podpořila Grantová agentura ČR (projekt č. 20-26526S – Humanismus české filosofie jako otevřená otázka. Patočka, Masaryk, jejich kritici a pokračovatelé).

6 Historie Němcova překladu Heideggerovy přednášky O pravdě a bytí (Vom Wesen der Wahrheit) a okolnosti jeho vydání

Tiskem: s názvem Komentář. Martin Heidegger: *Vom Wesen der Wahrheit / O pravdě a bytí*. Přeložil Jiří Němec. Praha, Triáda 2020, s. 73–96.

Archiv bezpečnostních složek, fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1; archiv Ladislava Hejdánka; Archiv Univerzity Karlovy, osobní fond Ladislav Hejdánek; Nakladatelství Triáda – archiv (písemná pozůstalost) Jiřího Němce, Státní oblastní archiv v Praze, archivní fond MÍR, novinářské závody, národní podnik Praha (NAD 950), karton 286, pol. 1873. zakázkové knihy, 1969; karton 289, pol. 1876. zakázkové knihy, 1970–1971.

Sdělení Ivana Chvatíka (16. 7. 2020), Jiřího Němce (1999–2001) a mailová korespondence s nakladatelstvím Vittorio Klostermann (2020) a s Lukášem Broulem (2023 – doplněno).

Rešerše: *Literární noviny*, *Nové knihy*.

Martin Heidegger: *Vom Wesen der Wahrheit* [přednáška od 1930; 1. vyd. 1943]. In: týž: *Wegmarken*, s. 73–97, Frankfurt a. M., V. Klostermann 1967; česky: týž: *O pravdě a Bytí*. Přeložil a doslov [Martin Heidegger, 26. 9. 1889 (s. 79–82)] napsal Jiří Němec. Praha, Vyšehrad 1971 [ve skutečnosti 1972]; 2. vyd. Praha, Vyšehrad/Mladá fronta 1993 (Váhy, sv. 10); 3. vyd. *Vom Wesen der Wahrheit / O pravdě a bytí*. Přeložil Jiří Němec. K vydání připravil a komentář napsal Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2020;

Eva Formánková: Váhy a filozofie na vahách. *Listy* 20, 1990, č. 4, s. 89–95;

Ladislav Hejdánek: Martin Heidegger: O podstatě pravdy, 7 s., nepublikovaný strojopis;

JCH [= Josef Chuchma]: „Jeho udivující vliv roste...“. *Respekt* 4, 1993, č. 52, 27. 12;

- Robert Krumphanzl: Eva Formánková a edice Váhy. *Bubínek Revolveru*, bubínekrevolveru.cz, 17. 1. 2020 (za článkem následuje bibliografie edice Váhy (Mladá fronta, Vyšehrad);
- Leo Lederer: Existencialismus, Heidegger a politika. *Dějiny a současnost* 7, 1965, č. 10, říjen, s. 9–12;
- Gabriel Marcel: *K filosofii naděje*. Přeložili Věra Dvořáková a Miloslav Žilina. [Vybrala, uspořádala a] doslov napsala Eva Formánková. Praha, Vyšehrad 1971;
- Jiří Michálek: Co je pravda? *Literární noviny* 5, 1994, č. 15, 14. 4., s. 4–5;
- jin [= Jiří Němec]: Edice Váhy. *Katolické noviny* 21, 1969, č. 22, 1. 6., [nestránkovaný užší list vložený mezi s. 2 a 3];
- Jiří Němec: Martin Heidegger, 26. 9. 1889. *Martin Heidegger: O pravdě a Bytí*. Z němčiny přeložil a doslov napsal Jiří Němec. Praha, Vyšehrad 1971, s. 79–82.
- Jiří Němec: *Zápisníky II (1965–1969)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2020, passim;
- Emanuel Rádl: *Útěcha z filosofie* [1942].
- Max Scheler: *Řád lásky*. Přeložil a doslov napsal Jaromír Loužil. Praha, Vyšehrad 1971;
- Jiří Vaněk: Od bloudění na scestí. *Nové knihy*, 1994, č. 15, 20. 4., s. 2;
- Jaroslav Vrbenský: Ediční cesty nakladatelství Vyšehrad, in: *70 let nakladatelství Vyšehrad 1934–2004*, Praha, Vyšehrad 2004, s. 21–28;
- Jaroslav Vrbenský [2013], ze sbírky Post Bellum, www.pametnaroda.cz, Praha.

7 Jiří Němec o filmu, Franzi Kafkovi a ve spolupráci s Janem Němcem

Tiskem: Jiří Němec o filmu, Franzi Kafkovi a ve spolupráci s Janem Němcem. *Revolver Revue* 33, 2018, č. 112, září, s. 189–213.

Barrandov Studio, a. s., archiv, sbírka: Scénáře a produkční dokumenty, film: Franz Kafka: Proměna – složka se značkou 291/63; Nakladatelství Triáda – archiv (písemná pozůstalost) Jiřího Němce.

Sdělení Jana Bernarda (červen 2018), Petra Krále (28. 5. 2018) a Dany Němcové (červen 2018).

Rešerše: *Filmový přehled 1961–1964; Literární noviny 1963*.

Jan Bárta: *Dana Němcová. Lidé mého života*. Praha, Portál 2002, s. 51–52;

Ingmar Bergman: O filmové tvorbě. Přeložil L. O. *Film a doba* č. 11/1963, s. 576–577;

Jan Bernard: *Jan Němec. Enfant terrible české nové vlny*. Díl I. 1954–1974. Praha, Akademie múzických umění v Praze (Nakladatelství AMU) 2014, passim;

Ivan Dubský – Mojmír Hrbek: O Franzi Kafkovi. *Nový život* č. 4/1957, s. 415–435, knižně ve výboru ze statí a studií I. Dubského *Per viam*. Ed. Pavel Kouba. Praha, Torst 2003, s. 187–230;

- Dagmar Eisnerová: Poznámky o mravní problematice Kafkových románů a o pražském pozadí „Procesu“. In: *Franz Kafka. Liblická konference 1963*. Praha, Nakladatelství ČSAV 1963, s. 129;
- Jan Grossman: Kafkova divadelnost? *Divadlo* č. 9/1964, listopad, s. 99–132, knižně naposledy in: Jan Grossman: *Mezi literaturou a divadlem II*. Praha, Torst 2013, s. 1164–1191;
- G. K. [= Galina Kopaněvová]: Kafkova Proměna. *Film a doba* č. 2/1965, únor, s. 83;
- Jiří Havelka: Čs. filmové hospodářství. 7. [díl], 1958–1962. Praha, SPN 1964, s. 201–213;
- Jiří Havelka: Čs. filmové hospodářství. 9. [díl], *Hraný a animovaný film 1963–1965*. Praha, SPN 1967, s. 92–103;
- Historie Národního filmového archivu. <http://nfa.cz/cz/o-nas/historie/> [11. 6. 2018];
- František Kafka: *Proměna*. Přel. P. L. V. [= Ludvík Vrána] a František Pastor. Stará Říše, Dobré dílo 1929;
- Robert Krumphanzl: Bibliografie Jiřího Němce. *Kritický sborník* č. 4/1999, s. 63–94;
- Jan Němec: Kdo se bojí Franze Kafky. In: *Nepodávej ruku číšníkovi*. Praha, Torst 2011, s. 165;
- Jan Němec – Jiří Němec: *Proměna*. Interní tisk. Praha, Filmové studio Barrandov [1964];
- Jan Němec – Jiří Němec: *Proměna*. Výňatek ze scénáře. [12. a 18. obraz.] *Film a doba* č. 2/1965, únor, s. 85, 87–89;
- Jan Němec – Jiří Němec: *Proměna*. [1. a 2. obraz.] In: Jiří Janoušek (ed.): *3½ podruhé*. Praha, Orbis 1969, s. 187–201;
- Jiří Němec: Svědecká služba umění. K duchovnímu pozadí románového díla Grahama Greena. *Křesťanská revue* č. 6/1964, 25. červen, s. 155–162;
- Jiří Němec: Revolta a poezie v díle Luise Buñuela. *Světová literatura* č. 4/1964, červenec, s. 225–249;
- Jiří Němec: K filmovému zpracování Kafkovy Proměny. *Film a doba* č. 2/1965, únor, s. 84–85;
- Jiří Němec: Klímův příklad. *Tvář* č. 2/1965, únor, s. 4–8;
- Jiří Němec: Smysl obrazu a časovost. In: *Podoby. Literární sborník*. Ed. Bohumil Doležal. Praha, Československý spisovatel 1967, s. 141–147, podruhé in: *Tvář. Výbor z časopisu*. Ed. Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 164–169;
- Jiří Němec: Předmluva k francouzskému překladu Zapomenutého světla od J. Demla [1981]. *Paternoster* (Wien) č. 6/1984, s. 82–90;
- Jiří Němec: Hommage à Hrabal... *Paternoster* (Wien) č. 24–25/1989, s. 151–154;
- Michael Špirit: Článeková bibliografie časopisu *Tvář*. www.ipsl.cz.

Za podnět k porovnání se statí Jana Grossmana patří dík Terezii Pokorné.

8 Jiří Němec, „uvědomělá hra“ a film Ester Krumbachové a Jana Němce O slavnosti a hostech

Tiskem: Jiří Němec, „uvědomělá hra“ a film Ester Krumbachové a Jana Němce O slavnosti a hostech. *Revolver Revue* 34, 2019, č. 115, červen, s. 167–188.

Archiv bezpečnostních složek, fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1; Nakladatelství Triáda – archiv (písemná pozůstalost).

Sdělení Jana Nedvěda (17. 5. 2018), Dany Němcové (červen 2018).

Jan Bernard: *Jan Němec. Enfant terrible české nové vlny*. Díl I. 1954–1974. Praha, Akademie múzických umění v Praze (Nakladatelství AMU) 2014, passim;

Lucie Bokšťeflová: Utrpení knížete Sternenhocha (Klíma I). In: Jan Bernard: *Jan Němec. Enfant terrible české nové vlny*. Díl I. 1954–1974. Praha, Akademie múzických umění v Praze (Nakladatelství AMU) 2014, cit. s. 530;

Pavel Bošek: Můj život na celulóze. *Kino* č. 21/1965, 21. října, s. 8;

Olga Dlouhá: Padesát let samostatného foniatrického pracoviště v Praze (2007).

<https://fonia.lf1.cuni.cz/padesat-let-samostatneho-foniatrickeho-pracoviste-v-praze-2007>;

Jan Grossman: Kafkova divadelnost? *Divadlo* č. 9/1964, listopad, s. 99–132, cit. dle posledního knižního vydání: Jan Grossman: *Mezi literaturou a divadlem II*. Praha, Torst 2013, s. 1164–1191, cit. s. 1191;

Ladislav Hejdánek: Ideologie a kýč. In: týž: *O umění*. Praha, OIKOYMENH 2014, s. 35–56; Údaje o textech, s. 139;

Pavel Janoušek: *Ivan Vyskočil a jeho neliteratura*. Bibliografie František Knopp. Brno, Host 2009, s. 37–39, 329–330;

Ester Krumbachová – Jan Němec: O slavnosti a hostech. Úryvek ze scénáře. In: Jiří Janoušek (ed.): *3½ podruhé*. Praha, Orbis 1969, s. 203–247;

Ester Krumbachová: *První knížka Ester*. Praha, Primus 1994, s. 76;

Robert Krumphanzl: Bibliografie Jiřího Němce. *Kritický sborník* č. 4/1999, s. 63–94;

Robert Krumphanzl: Jiří Němec o filmu, Franzi Kafkovi a ve spolupráci s Janem Němcem. In: *Revolver Revue* č. 112/2018, s. 189–213;

Antonín J. Liehm: Slovo má Ester Krumbachová. *Literární noviny* č. 50/1966, 10. 12., s. 3, 6 a 7, cit. dle knižního vydání: Antonín J. Liehm: *Generace*. Praha, Československý spisovatel 1990, s. 45;

[Jan Němec:] S Janem Němcem: Od Démantů noci ke Kafkovi. Zaznamenal Oldřich Adamec. *Film a doba* č. 7/1964, červenec, s. 365–367 (cituje Jan Bernard, s. 149);

Jiří Němec: K filmovému zpracování Kafkovy Proměny. In: Jan Němec – Jiří Němec: *Proměna*. Interní tisk. Praha, Filmové studio Barrandov [1964], s. 1–5, podruhé in: *Film a doba* č. 2/1965, únor, s. 84–85, potřetí in: *Revolver Revue* č. 112/2018, září, s. 214–215, 217;

Jiří Němec: [Na okraj filmu O slavnosti a hostech]. In: *O slavnosti a hostech*. Praha, Propagační odd. Ústřední půjčovny filmů [1966], s. [10];

- Jiří Němec: Smysl obrazu a časovost. In: *Podoby. Literární sborník*. Ed. Bohumil Doležal. Praha, Československý spisovatel 1967, s. 141–147, podruhé in: *Tvář. Výbor z časopisu*. Ed. Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 164–169;
- Jiří Němec: *Zápisníky I (1960–1964)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2018;
- Jiří Němec: *Zápisníky II (1965–1969)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2020, s. 32, 122;
- [nepodepsáno:] Mlhoš contra Károly. In: *RECESSE s dvěma s. RECESSE po desíti letech. RECESSE za 75 korun*. Praha, Fechtás 1946, s. 52–54, cit. s. 53, 54, v antologii Vladimíra Bora: *Recese*. Praha/Litomyšl, Paseka 1993, na s. 147;
- Jan Patočka: Svět Ivana Vyskočila. *Divadlo* č. 10/1963, s. 70–73, cit. dle knižního vydání: Jan Patočka: *Umění a čas I*. Sebrané spisy, sv. 4. Ed. Daniel Vojtěch a Ivan Chvatík. Praha, OIKOYMENH 2004, s. 183–189, cit. s. 185, 186;
- Antoine de Saint-Exupéry: *Citadela*. Přeložila Věra Dvořáková. Praha, Vyšehrad 2000, s. 231;
- Elliott Stein: Festivals 66 – Karlovy Vary. In: *Sight and Sound* č. 4/1966, podzim, s. 171n (uvádí Jan Bernard, s. 314);
- Michael Špirit: Článeková bibliografie časopisu *Tvář*. www.ipsl.cz;
- Michael Špirit: Komentáře. In: Jan Lopatka: *Předpoklady tvorby. (Kritické vydání)*. Ed. Michael Špirit. Praha, Triáda/Plus 2010, s. 251, 272;
- Michael Špirit: Komentáře. In: Zbyněk Hejda: *Kritiky a glosy*. Ed. Michael Špirit. Praha, Triáda 2012, s. 254;
- MUDr. Karel Vrtička – MUDr. Alexej Novák: Proti nedoslýchavosti. *Květy* č. 33/1961, 17. 8., s. 10.

9 Jiří Němec a Boris Pasternak, *Tvář* a *Doktor Živago*

Tiskem: Jiří Němec a Boris Pasternak, *Tvář* a *Doktor Živago*. *Revolver Revue* 33, 2018, č. 111, léto, s. 183–188.

Archiv bezpečnostních složek, fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1; Nakladatelství Triáda – archiv (písemná pozůstalost).

Sdělení Ondřeje Němce.

Vladimír Holan: Borisu Pasternakovi. *Mladá fronta* 1, 1945, č. 76, 5. 8., s. 3; knižně: týž: *Tobě* (1947), (1949); v Sebraných spisech Vladimíra Holana: *Dokumenty*. Praha, Odeon 1976, s. 228–229;

Jiří Němec: Jan Patočka jako středoevropský filozof a jeho postavení v dnešní fenomenologii [1989]. *Střední Evropa* 14, 1998, č. 81, červen, s. 106–119;

Jiří Němec: *Zápisníky I (1960–1964)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2018, passim;

Jiří Němec: *Zápisníky II (1965–1969)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2020, passim;

Jiří Němec: Pasternakův Doktor Živago. *Revolver Revue* 33, 2018, č. 111, léto, s. 189–190;

Boris Pasternak: Z románu Doktor Živago. První, druhá a pátá kapitola Epilogu. Přeložil Emanuel Frynta. *Revolver Revue* 33, 2018, č. 111, léto, s. 191–196;

Boris Pasternak: Z dopisů Jacquelině de Proyart [1957–1960]. Přeložila Ludmila Freiová. *Revolver Revue* 33, 2018, č. 111, léto, s. 197–199 (z italského vydání *Lettere inedite* a Jacqueline de Proyart v revui *L'Europa letteraria*, č. 1 /33/1965, gennaio/febbraio);

Miroslav Vodrážka: Kompromis s režimem není možný. Portrét Jiřího Němce prostřednictvím svazku Státní bezpečnosti s krycím jménem „NOVÁTOR“. In: Ivana Denčevová, Michal Stehlík a kol.: *Rozdělení železnou oponou*. Praha, Radioservis 2015, s. 96–104;

Jan Tesař: „Celé roky si Tiverzin myslel...“. *Revolver Revue* 33, 2018, č. 111, léto, s. 219–221.

10 Doktor Živago v Československu 1956–1971

Tiskem: Doktor Živago v Československu 1956–1971. *Revolver Revue* 33, 2018, č. 111, léto, s. 200–218.

Fond Československý spisovatel, Literární archiv Památníku národního písemnictví; Nakladatelství Triáda, archiv (písemná pozůstalost) Jiřího Němce; Marie Zábranová – pozůstalost Jana Zábrany.

Sdělení Daniela Frynty, Jana Nedvěda, Ondřeje Němce a Marie Zábranové.

Rešerše: *Literární noviny* 1956–1960; *Rudé právo* 1958; *My* 68 1968–1969; *Sovětská literatura* 1990; *Světová literatura* 1957, 1959, 1969; *Zápisník* (New York) 1958.

„А за мною шум погони...“ Борис Пастернак и власть. Документы. 1956–1972. Ed. Виталий Юрьевич Афиани, Н. Г Томилина. Москва, Российская политическая энциклопедия 2001, s. 13, 16–17, 96, 98, 378;

Václav Daněk, *Kam utek Stolkolet*. Praha, Radioservis 2013, s. 62, 111;

Ivo Fleischmann: Země, kde je poesie životem. *Literární noviny* č. 46/1956, s. 3;

Ivo Fleischmann: *Boris Pasternak – analýza jedné návštěvy*, Praha, Primus 1997 (překlad textu z roku 1978), passim;

Staša Fleischmannová: *Vrstvami*. Praha, Torst 2014, s. 165;

Eva Forstová: *Knihy podle norem. Kulturní instituce v systému řízení kultury. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění*. Praha, FF UK 2013, s. 134, 137;

Emanuel Frynta: *Eseje*. Ed. Jiří Honzík, Irena Kraitlová, Jan Šulc. Praha, Torst 2013, 403–404, 713;

Zbyněk Hejda – Andrej Stankovič, Rozhovor s Janem Nedvědem o Tváři. *Střední Evropa* č. 29/1993, s. 137;

- Josef Hiršal – Bohumila Grögerová: *Let let*. Ed. Šárka Grauová. Praha, Torst 2007, s. 220, 221, 857;
- Jiří Honzík: Hudba pod ledem. In: *Dvě století ruské literatury*. Praha, Torst 2000, s. 346–359;
- Petr Hrubý: Z očištěnce poselství naděje. K Pasternakovu románu *Doktor Živago*, *Zápisník* (New York) č. 3/1958, s. 9;
- Игорь Инов, *Поэтическая Чехия Бориса Пастернака*. Ústí nad Labem/Hradec Králové, Ústav slovansko-germánských studií UJEP/Katedra slavistiky Univerzity Hradec Králové 2003, s. 20–23;
- Zora Jesenská: První rázné vystoupení policie Slovenské socialistické republiky. *Listy* č. 13/1969, 3. 4., s. 7;
- Lukáš Klimeš: *Zábranův Doktor Živago: Okolnosti vzniku a analýza vybraných překladatelských řešení* (diplomová práce), Praha, FF UK, Ústav translatologie 2016, s. 23, 26, 28;
- Timotej Kubiš: *Novomeský a Pasternak. V tenkej koži básnika. Príspevky k storočnici Laca Novomeského*. Bratislava, Literárne informačné centrum 2004, s. 260–271;
- Eva Maliti-Fraňová: *Tabuizovaná prekladateľka Zora Jesenská*. Bratislava, Veda/Ústav svetovej literatúry SAV 2007, s. 37, 38, 108, 109;
- Paolo Mancosu: *Inside the Zhivago Storm: The Editorial Adventures of Pasternak's Masterpiece*. Anno Quarantasettesimo. Elektronická verze, 2013;
- Naděžda Mandelštamová: *Dvě knihy vzpomínek*. Přel. Ludmila Dušková. Brno, Atlantis 1996, s. 674;
- Boris Pasternak: *Doktor Živago*. Přeložila Zora Jesenská. Verše přebásnil Laco Novomeský za jazykové spolupráce s Jánem Ferenčíkem. Bratislava, Tatran 1969;
- Boris Pasternak: *Doktor Živago*. Přeložil Jan Zábrana. Předmluva D. S. Lichačov. Doslov Jaroslav Žák. Praha, Lidové nakladatelství 1990;
- Boris Pasternak: *Family Correspondence 1921–1960*. Ed. Maya Slater. Translated by Nicolas Pasternak Slater. Foreword by Lazar Fleishman. Stanford (California), Stanford University 2010, s. 390;
- Boris Pasternak: *Vlastnosti vášně*. Za jazykové spolupráce Jána Fejrenčíka přeložil a doslov napsal Laco Novomeský. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1965;
- Zuzana Semínová: Počátky časopisu Světová literatura a angloameričtí autoři. *Souvislosti* č 1–2/2003, s. 80, 85;
- Jiřina Šiklová: Soňa Čechová (9. 9. 1930 – 4. 3. 2007). *Listy* č. 2/2007;
- Michael Špirit: Článeková bibliografie časopisu Tvář. www.ipsl.cz;
- Michael Špirit: Tvář. Pokus o historickou rekonstrukci. In: *Tvář. Výbor z časopisu*. Ed. Michael Špirit. Praha, Torst 1995, s. 671–735;
- Miloš Tomčík: Osobnost ryzího charakteru [k 60. narozeninám Zory Jesenské]. *Listy* č. 17/1969, 30. 4., s. 10;
- N. A. Troitsky: *Boris Leonidovich Pasternak. 1890–1960. A Bibliography of the works of B. Pasternak and literature about him printed in Russian*. Russian Bibliographer at

Cornell University/Committee on Soviet Studies. Ithaca/ New York, Cornell University 1969;
Jan Zábrana: *Celý život. Výbor z deníků 1948–1984*. Praha, Torst 2001.

① **Rozhovor o Jiřím Němcovi (květen 2014 v Praze, nakladatelství Triáda, vedl Tomáš Hermann) – s komentáři z podzimu 2024**

Tiskem: Rozhovor s Robertem Krumphanzlem (vedl Tomáš Hermann). In: *Homines scientiarum II. Třicet příběhů české vědy a filosofie*. Eds. Dominika Grygarová, Tomáš Hermann, Antonín Kostlán, Michal Šimůnek, Tomáš Petrů. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR/Pavel Mervart 2015, s. s. 214–234.

Archiv bezpečnostních složek, fond MV/KR, sv. arch. č. 749386 MV, díl 1; Nakladatelství Triáda – archiv (písemná pozůstalost).

Petr Blažek: Dlouhá cesta do Ruzyně. In: Jiří Němec: *Dopisy z Ruzyně a Nové šance svobody*. Ed. Radim Kopáč. Praha, Pulchra 2011, s. 205–227;

Eva Formánková: Váhy a filozofie na vahách. *Listy* 20, 1990, č. 4, s. 89–95;

Hans-Georg Gadamer: *Wahrheit und Methode* [1960, 1965]; česky: *Pravda a metoda*. Přeložil David Mik. 2. vyd. 2020, s. 26–53;

Ladislav Hejdlánek: Ještě křesťanství a náboženství. *Kostnické jiskry* 51, 1966, č. 21, 8. 6., str. [2]; knižně in: týž, *Filosofie a víra. Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti II*, Praha, OIKOYMENH 1999, str. 53–56;

Robert Krumphanzl: Zpráva o trestním řízení proti „pražské desítce“ (k Dopisům z Ruzyně Jiřího Němce). *Revolver Revue* 2001, č. 45, leden, s. 339–347;

Robert Krumphanzl: Ivan Martin Jirous a český underground. In: *Magorova konference (k dílu I. M. Jirouse)*. Eds. Edita Onuferová, Terezie Pokorná. Praha, Revolver Revue 2014, s. 118–132;

Robert Krumphanzl: Eva Formánková a edice Váhy. *Bubínek Revolveru*, bubinekrevolveru.cz, 17. 1. 2020 (za článkem následuje bibliografie edice Váhy (Mladá fronta, Vyšehrad);

Jiří Němec: Spor o člověka. *Tvář* 2, 1965, č. 5, květen, s. 32–34;

Jiří Němec: *Dopisy z Ruzyně*. Praha, b. n. 1980x; tiskem poprvé: *Revolver Revue* 2001, č. 45, leden, s. 299–336;

Jiří Němec: *Zápisníky I (1960–1964)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2018;

Jiří Němec: *Zápisníky II (1965–1969)*. Ed. Robert Krumphanzl. Praha, Triáda 2020.

SHRNUTÍ

Jiří Němec (18. 10. 1932 Praha – 4. 10. 2001 Praha) od konce padesátých let patřil k nejvýraznějším postavám českého nekomunistického kulturního a intelektuálního života. V roce 1958 dokončil studia klinické psychologie a začal pracovat jako foniatr. Psychologie jako součást léčby vad řeči byla v tehdejší Československu novinkou a Němec se stal jejím průkopníkem. Byl jedním z iniciátorů tzv. Ekumenického semináře v Jirchářích, který se stal od roku 1963 do počátku let sedmdesátých první veřejnou platformou svobodného náboženského, filosofického a kulturního dialogu v komunistickém Československu. Jako člen redakčního kruhu časopisu *Tvář* (1964–1965, 1968–1969) náležel k několika osobnostem, které nejpodstatněji ovlivnily podobu a směřování této zásadní nemarxistické a dvakrát zakázané kulturní tribuny šedesátých let. Před okupací v roce 1968 se Jiří Němec podílel na přípravách tzv. Díla koncilové obnovy, sdružení usilujícího o uvedení myšlenek II. vatikánského koncilu do každodenního života katolické církve v Československu a přiblížení křesťanství současnému člověku. Po roce 1968 spoluvytvářel paralelní kulturní a filosofické aktivity, ať už šlo o tehdy pololegální či ilegální studijní či diskusní kroužky, nebo o literární, hudební či výtvarné dění formujícího se tzv. českého undergroundu. V roce 1976 patřil k nejužšímu kruhu iniciátorů a organizátorů Charty 77 a bezprostředně se podílel na formulaci jejího prohlášení, byl rovněž mezi prvními členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). V roce 1979 byl sedm měsíců vězněn. Společně s Petrem Rezkem inicioval po smrti Jana Patočky, jehož soukromého semináře se od roku 1955 zúčastňoval, pořádání jeho spisů, po své vynucené emigraci v roce 1983 se pak ve Vídni podílel na vydávání jeho vybraných spisů v němčině a vzniku Patočkovy bibliografie. Od druhé poloviny sedmdesátých let pracoval spolu s dalšími na českém překladu Heideggerova spisu *Bytí a čas*. Hrál také jednu z hlavních rolí ve významném filmu tzv. československé nové vlny *O slavnosti a hostech* (1965), který natočil jeho bratranec režisér Jan Němec. – Němcovo angažmá vyrůstalo ze snahy navazovat na plodné tradice kulturního a náboženského života, které byly v Československu násilně přervány po únoru 1948. Je autorem desítek studií a článků z oblasti filosofie, literatury a psychologie (souborně dosud nevydaných, nicméně jejich vydání se připravuje). Jeho publikační, přednášková, překladatelská a ediční činnost, orientovaná k aktivnímu, křesťanskému životu ve společnosti, měla významný vliv zvláště v šedesátých a na počátku sedmdesátých let. Kromě soustavného úsilí, s nímž prosazoval proskribované domácí autory (Franz Kafka, Bohuslav Reynek, Jakub Deml, Ladislav Klíma aj.), svým psaním, překladatel-

skou a redakční činností zprostředkovával československé intelektuální obci aktuální i do té doby do Československa neuvedená filosofická a teologická díla, především frankofonní a německé provenience (Maurice Blondel, Teilhard de Chardin, Mircea Eliade, Michel Foucault, Hans-Georg Gadamer, Victor Emil von Gebattel, Martin Heidegger, Walter Kasper, P.-L. Landsberg, Karl Rahner, Raymond Ruyer, Claude Tresmontant aj.) a významně se tak podílel „na úsilí obnovit potlačené a rozrušené povědomí o normálním kontextu české a světové literatury“ (Zbyněk Hejda). Nejdůležitějším tématem Němcova myšlení je otázka lidské svobody a průzkumu možných oblastí, v nichž se může realizovat. Jsou to umění, filosofie a náboženství, které mají v rámci lidského jednání výlučnou roli. V těchto sférách – mimo rovinu pouhého přežívání a reprodukce – se nachází prostor tvůrčí svobody, který je nejvlastnějším smyslem lidského života (v tom u Němce bezpochyby zaznívá ohlas a vliv Jana Patočky). Jiří Němec se celoživotně snažil hledat východisko z již zcela zřetelné ztráty schopnosti či zájmu o vzájemnou komunikaci mezi těmito třemi oblastmi, přičemž každá z nich je podle jeho přesvědčení ožívována a posilována především, ne-li dokonce jedině konfrontací a dialogem s druhými dvěma. Téma dialogu je dalším podstatným momentem Němcova uvažování: jde v něm o postavení člověka ve společnosti a možnosti svobodného jednání na poli společensko-politického angažmá, založeného nikoli na mocenském, ideologickém ovládnutí, ale na odpovědnosti k sobě i druhým. (Jednou z otázek, které si v té souvislosti v šedesátých letech Němec opakovaně klade, je postoj k stávajícímu režimu a s tím souvisejícímu dialogu křesťanů s marxisty, který neodmítá, ale naopak se o něj aktivně snaží.) Dialog představuje prostor svobody, jednu z realizací možnosti vznikání něčeho třetího, předem nedaného. Třetí, související téma by se dalo shrnout slovem „autentičnost“, a to nejenom v heideggerovském smyslu, ale v souvislosti s křesťanskou tradicí. Tj. autentičnost jako odpovědnost člověka k sobě samému: za jakých okolností se dotýká něčeho, co je v jeho životě podstatné, a kdy to mívá a jedná falešně.

Přítomná disertační práce se věnuje myšlení a aktivitám Jiřího Němce převážně v šedesátých letech 20. století. První kapitola pojednává o profesním působení Jiřího Němce v oboru klinické psychologie a jeho nasměrování k fenomenologicko-antropologickému směru. Druhá kapitola se zaměřuje na filosofická východiska Němova pojetí svobody. Třetí kapitola provází autorovým myšlením o svobodě a s ní spojenými oblastmi v kontextu jeho prací s důrazem na roky 1965–1982. Čtvrtá se týká ekumenického dialogu v šedesátých letech 20. století. Pátá a šestá kapitola sledují pronikání vlivu Martina Heideggera do Československa, na němž měl od poloviny šedesátých let nemalý podíl také Jiří

Němec, který je autorem prvního knižní překladu v češtině z díla tohoto německého myslitele. Sedmá a osmá kapitola ukazují zájem Jiřího Němce o soudobý film, který vyústil do jeho herecké účasti ve filmu *O slavnosti a hostech* režírovaném Janem Němcem, jak o tom pojednává kapitola osmá. Devátá kapitola se zaměřuje k pokusu J. Němce uveřejnit úryvek z tehdy ostře prohibičního románu ruského spisovatele Borise Pasternaka v časopise *Tvář*, zatímco kapitola desátá se pokouší zmapovat všechny pokusy o publikaci překladů *Doktora Živaga* v Československu od doby jeho vzniku do roku 1971. Místo závěru figuruje úvaha o „významu skutečné intelektuální a tvůrčí práce v nesnadných podmínkách, navzdory jim, nebo dokonce v situaci, jež se pro ni jeví jako bezvýchodná“ a doprovází ji text Jiřího Němce formulovaný krátce po okupaci Československa v srpnu 1968. – První příloha obsahuje rozhovor o Jiřím Němcovi, který vedl Tomáš Hermann s autorem této disertace v květnu 2014 a který je pokusem o celkový obraz osobnosti Jiřího Němce; interview je doplněno o současné rozšiřující či upřesňující komentáře. Druhá až šestá příloha zahrnují texty Jiřího Němce (tři z nich dosud nepublikované), na něž odkazuje tato práce. V sedmé příloze je uveden program ekumenického semináře v Jirchářích v letech 1963–1970 v podobě, jakou umožňuje stávající poznání. Osmá příloha pak přináší soupis přednášek, seminářů a diskusí, konaných od podzimu 1969 do jara 1977, se zřetelem k Jiřímu Němcovi a jeho nejbližším spolupracovníkům a devátá seznam publikací, převážně samizdatových, z let 1969–1977.

Práce je založena na podrobném kritickém zkoumání primárních, dobových pramenů v konfrontaci se vzpomínkami aktérů a sekundární literaturou. Detailní dokumentace souvisí se souběžně probíhající kriticko-ediční, textologickou, komentátorskou a bibliografickou prací.

SUMMARY

Jiří Němec (18 October 1932 Prague – 4 October 2001 Prague) was one of the most prominent figures of Czech non-communist cultural and intellectual life from the late 1950s. In 1958 he completed his studies in clinical psychology and began working as a phoniatriest. Psychology as part of the treatment of speech defects was a novelty in Czechoslovakia at the time, and Němec became its pioneer. He was one of the initiators of the Ecumenical Seminary at the Evangelical Theological Faculty (named Jircháře after the Prague street V Jirchářích, where it was held), which became the first public platform for free religious, philosophical and cultural dialogue in communist Czechoslovakia from 1963 to 1970. As a member of the editorial circle of the magazine *Tvář* (1964–1965, 1968–1969), he was one of several personalities who most significantly influenced the shape and direction of this crucial non-Marxist and twice-banned cultural tribune of the 1960s. Before the occupation in 1968, Jiří Němec was involved in the preparation of the so-called Work of the Council Renewal (*Dílo koncilové obnovy*), an association seeking to bring the ideas of the Second Vatican Council into the everyday life of the Catholic Church in Czechoslovakia and to bring Christianity closer to contemporary human. After 1968, he co-founded parallel cultural and philosophical activities, be it the then semi-legal or illegal study or discussion groups, or the literary, musical or artistic activities of the emerging Czech underground. In 1976, he belonged to the inner circle of the initiators and organisers of Charter 77 and was directly involved in the formulation of its declaration; he was also among the first members of the Committee for the Defence of the Unjustly Prosecuted (VONS). In 1979, he was imprisoned for seven months. After the death of Jan Patočka, whose private seminar he had attended since 1955, he initiated, together with Petr Rezek, the organisation of his writings. In 1983 he went into exile and in Vienna he participated in the publication of his Selected writings in German and the compilation of Patočka's bibliography. From the second half of the 1970s he worked with others on the Czech translation of Heidegger's *Being and Time*. He also played one of the main roles in the important film of the so-called Czechoslovak New Wave, *The Party and the Guests* (*O slavnosti a hostech*, 1965), directed by his cousin Jan Němec. – Němec's involvement grew out of his desire to continue the fruitful traditions of cultural and religious life that were violently interrupted in Czechoslovakia after February 1948. He is the author of dozens of studies and articles in the fields of philosophy, literature and psychology (not yet published collectively, but in preparation). His publishing, lecturing, translating and editing activities, oriented towards an active, Christian life in society, were particularly influential

in the 1960s and early 1970s. In addition to his constant efforts to promote the pro-scripted domestic authors (Franz Kafka, Bohuslav Reynek, Jakub Deml, Ladislav Klíma, etc.), his writing, translating and editorial activities made available to the Czechoslovak intellectual community current philosophical and theological works not yet published in Czechoslovakia, mainly of francophone and German provenance (Maurice Blondel, Teilhard de Chardin, Mircea Eliade, Michel Foucault, Hans-Georg Gadamer, Victor Emil von Gebattel, Martin Heidegger, Walter Kasper, P.-L. Landsberg, Karl Rahner, Raymond Ruyer, Claude Tremontant etc.) and thus contributed significantly “to the effort to restore the suppressed and disturbed awareness of the normal context of Czech and world literature” (Zbyněk Hejda). The most important theme in Nĕmec's thought is the question of human freedom and the exploration of possible areas in which it can be realised. These are art, philosophy and religion, which have an exclusive role in human action. In these spheres – beyond the plane of mere survival and reproduction – there is the space of creative freedom, which is the most intrinsic meaning of human life (in this, Nĕmec undoubtedly echoes and influences Jan Patočka). Throughout his life, Jiří Nĕmec has tried to find a way out of the already obvious loss of the ability or interest in mutual communication between these three areas, each of which, he believes, is revived and strengthened primarily, if not only, by confrontation and dialogue with the other two. The theme of dialogue is another essential moment in Nĕmec's thinking: it concerns the position of the human being in society and the possibility of free action in the field of socio-political engagement, based not on power, ideological control, but on responsibility towards oneself and others. (One of the questions that the Nĕmec repeatedly asks himself in this context in the 1960s is his attitude towards the current regime and the related dialogue between Christians and Marxists, which he does not reject but, on the contrary, actively seeks.) Dialogue represents a space of freedom, one of the realizations of the possibility of the emergence of something third, not given in advance. A third, related theme could be summed up in the word “authenticity”, not only in the Heideggerian sense, but in the context of the Christian tradition. That is, authenticity as a person's responsibility to himself: under what circumstances he touches something that is essential in his life, and when he misses it and acts falsely.

The present dissertation focuses on the thought and activities of Jiří Nĕmec mainly in the 1960s. The first chapter deals with Jiří Nĕmec's professional activity in the field of clinical psychology and his orientation towards the phenomenological-anthropological direction. The second chapter explores the philosophical foundation of Nĕmec's conception of freedom. The third chapter guides the author's thinking about freedom and related areas in the context of

his writings, with an emphasis on the years 1965–1982. The fourth concerns ecumenical dialogue in the 1960s. The fifth and sixth chapters trace the penetration of Martin Heidegger’s influence into Czechoslovakia, in which Jiří Němec, who authored the first book-length translation in Czech of the German thinker’s work from the mid-1960s onwards, also had a significant part. Chapters seven and eight show Jiří Němec’s interest in contemporary film, which resulted in his participation as an actor in the film *The Party and the Guests*, directed by Jan Němec, as discussed in chapter eight. Chapter Nine looks at J. Němec’s attempt to publish an excerpt from the then fiercely prohibitionist novel by the Russian writer Boris Pasternak in the magazine *Tvář*, while Chapter Ten attempts to chart all attempts to publish translations of *Doctor Zhivago* in Czechoslovakia from the time of its publication until 1971. Instead of a conclusion, there is a reflection on “the importance of real intellectual and creative work in difficult conditions, in spite of them, or even in a situation that seems to be hopeless for it”, accompanied by a text by Jiří Němec formulated shortly after the occupation of Czechoslovakia in August 1968. – The first appendix contains an interview on Jiří Němec conducted by Tomáš Hermann with the author of this dissertation in May 2014, which attempts to give an overall picture of Jiří Němec’s personality; the interview is supplemented by contemporary expanding or clarifying comments. The second to sixth appendices include texts by Jiří Němec (three of them unpublished), to which this thesis refers. The seventh appendix presents the programme of the Ecumenical Seminary at the Evangelical Theological Faculty (Jircháře) in 1963–1970 in the form that current knowledge allows. The eighth appendix provides a list of lectures, seminars and discussions held from the autumn of 1969 to the spring of 1977, with reference to Jiří Němec and his closest collaborators, and the ninth appendix lists publications, mostly samizdat, from 1969–1977.

The work is based on a detailed critical examination of primary, contemporary sources in confrontation with the recollections of the actors and secondary literature. The detailed documentation is related to parallel critical-editorial, textual, commentatorial and bibliographical work.